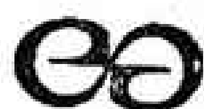
DICȚIONAR

DE CUVINTE, EXPRESII, CITATE CELEBRE

I. BERG

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ
BUCUREȘTI, 1968

Prefață

Cuvînt despre cuvinte

N-ar fi — credem — nepotrivit ca, pornind la drum, „Dicționarul de cuvinte și expresii celebre“ să fie însoțit de una dintre aceste expresii. Am ales: *Habent sua fata libelli* (Cărțile au destinul lor), în speranța că lucrarea de față e sortită să fie citită cu interes, să fie consultată cu folos.

Mulți — dacă nu foarte mulți — găsesc în cărți și ziare, sau utilizează în articole, în conferințe și chiar în conversații curente, expresii ca *Homo homini lupus*, sau *De la Anna la Caiafa*, sau *După mine, potopul!* sau *Sabia lui Damocles*, sau *Nodul gordian*, sau *Fata morgana*, sau atîtea altele, dar iarăși mulți — dacă nu foarte mulți — nu știu uneori cum și cînd s-au născut aceste vorbe, nu știu alteori cînd și cum pot fi just folosite. De aici se ivesc interpretări false, invocări nepotrivite, confuzii regretabile.

Nimeni, desigur, n-ar putea preciza care au fost primele maxime, originea și paternitatea lor. De pildă, La Bruyère consideră că „oamenii gîndesc de șapte mii de ani“. E o cifră arbitrară. Cugetările au venit pe lume o dată cu dezvoltarea gîndirii omenești. Sînt deci o străveche moștenire culturală, transmisă — mai întîi oral, apoi în scris — din generație în generație. O istorie a aforismului, popular și cult, ar reface însuși drumul omenirii. „...După cum, ca ființe biologice, nu putem exista decît prin adaptările întregii filogeneze, care ne-a dotat cu organele, aparatele și funcțiunile noastre, tot astfel nu putem participa la munca de cultură de azi decît pornind de la nenumăratele cîștiguri intelectuale și morale, adunate de-a lungul secolelor și mileniilor. Există o filogeneză a culturii“ (T. Vianu).

Adevărul acesta se reflectă și în „oglinda fermecată" a cuvintelor celebre. Depozitul lor cel mai bogat și cunoscut din vechime se află în literatura greacă (Homer, Aristotel, Eschil, Sofocle, Aristofan...) și la scriitorii latini (Vergiliu — despre care s-a spus că oferă cel puțin cîte o expresie scînteietoare pentru orice aspect și moment de viață — Horațiu, Cicero, Iuvenal, Ovidiu, Terențiu...). În epoca Renașterii, ca și în cea postrenascentiană, mari consumatori și poate încă mai mari producători de vorbe vestite au fost Shakespeare la englezi (supranumit „the treasure of words" — comoara de cuvinte), Rabelais, Molière, La Fontaine, Boileau, Voltaire, Montaigne la francezi, Goethe, Lessing, Schiller, Heine la germani, Pușkin și Tolstoi la ruși; iar la noi Eminescu și Creangă, Pann, Caragiale și Coșbuc, Sadoveanu și Arghezi...

N-am exagera afirmînd că, în epoca de cultură modernă, aproape nu există om care să nu folosească zilnic un proverb, o maximă, un citat, ca aliment al condeiului sau al conversației. Clasicii marxismului au ilustrat prestigios această predilecție intelectuală. Operele lui Marx și Engels sînt bogat presărate cu fraze, referiri și citate enciclopedice (în afară de expresiile noi, creații proprii). Laura și Jenny, fiicele lui Marx, l-au supus o dată, în glumă, pe tatăl lor unui interviu cu privire la unele preferințe. Marx a răspuns: maxima preferată: *Nihil humani a me alienum puto* (Nimic din ce e omenesc nu mi-e străin). Vezi: „Mărturisiri", în volumul: Karl Marx *Despre artă și literatură*, pag. 612.

La rîndul lui, Lenin confirmă elocvent preferința omului de cultură pentru tezaurul de expresii al popoarelor, aceste „sinteze de gîndire" care „exprimă cu uimitoare claritate esența faptelor" (vol. 20, pag. 261). „Îndreptarul la operele lui V. I. Lenin" precizează statistic că în aceste opere sînt folosite de 1 736 ori un număr de 602 expresii din mitologie și istorie, din biblie și literatură, din limbile greacă și latină, engleză și germană, franceză și rusă. Cifre, în totul convingătoare!

Ce cuprinde dicționarul?

Selecțiuni de cuvinte celebre, colecții din familia expresiilor enciclopedice, cu filiațiuni directe și legături colaterale, uneori foarte apropiate sau chiar tangente ca specii și grad de înrudire: aforisme, cugetări, maxime, axiome, citate etc...

Pe scurt: dicționarul nostru cuprinde „cuvinte înaripate", cum le numea rapsodul antichității Homer, cuvinte care zboară din gură în gură, cuvinte care nu sînt atacate de rugina vremii, și care — oricît de vechi și chiar în graiuri stinse — rămîn totuși mereu vii și mereu tinere. Create în epoci diferite, au făcut la rîndul lor epocă; apărute pe variate meridiane, s-au răspîndit pretutindeni; izvorîte din deosebite domenii și din tot atît de felurite limbi, aceste fraze, expresii sau cuvinte s-au instalat temeinic în vocabularul obișnuit al popoarelor și au ajuns, în cea mai mare parte, lexic comun universal. Într-adevăr, „în orice limbă, expresiile îndeplinesc o dublă funcție. Pe de o parte, fac posibilă comunicarea laconică, simplificată convențional, a unor gînduri, simțăminte și atitudini complexe. Pe de altă parte, expresiile evocă spontan o amplă experiență de viață și gîndire, proprie epocii în care s-au ivit" (V. Galan). E ceea ce recunoaște jovialul Molière cînd spune că „la parole a été donnée à l'homme pour expliquer sa pensée", și nicidecum „pour la déguiser", cum mai tîrziu pretindea cinicul Talleyrand. Turnate din aliajul nobil al cuvintelor nepieritoare, expresiile sînt cea mai veche și nefluctuantă monedă pentru schimbul universal de idei. Iar dacă Sartre, în *Les mots*, compară frazele cu „niște capcane care prind gînduri și lucruri vii", atunci expresiile și cugetările ar putea fi asemuite cu colivii de aur pentru păsările măiestre ale înțelepciunii și simțirii omenești.

Printre „cuvintele înaripate" sînt desigur unele care, la prima înfățișare, par desuete, vetuste; altele, care provin din legende biblice—naive, absurde. I e-am consemnat în acest dicționar, fiindcă ele marchează totuși un moment istoric, o etapă a gîndirii și fiindcă mai toate,

lepădîndu-şi de-a lungul vremii sensul religios ori straiul demodat, s-au încărcat de noi semnificaţii şi sînt astăzi întrebuinţate curent uneori în serios, dar mai ales în glumă, în ironie.

De ce este necesar un asemenea dicţionar?

Dintr-un întreit motiv, cu un triplu scop:
1. *Să ne informăm, să ne lămurim.* Întîlnim o expresie şi nu-i cunoaştem actul de naştere. Sau nu ni-l amintim. Memoria nu ne serveşte cu promptitudine, poate nici cu întîrziere. Eforturile mintale sînt uneori înşelătoare, alteori zadarnice, şi aproape totdeauna sîcîitoare. Deschidem dicţionarul şi memoria lui (tipărită) o ajută pe a noastră. Lămuriţi, punem cartea la loc, cu gestul unei cuceriri, cu satisfacţia unei victorii.
2. *Să ne împodobim vorba, scrisul.* Dicţionarul nostru poate servi nu numai orelor de consultare, de lectură, ci şi celor de creaţie. Într-o lucrare scrisă (nuvelă, schiţă, teză, articol, epistolă etc.), sau vorbită (conferinţă, discurs, lecţie, disertaţie etc.), un citat bine ales şi plasat, sau o expresie adecvată, conferă textului mai multă autoritate, culoare şi chiar strălucire, fără bineînţeles a face paradă de erudiţie, fără pretenţia sau intenţia de a ne transforma în *doctus cum libro*.
3. *Să ne ferim de greşeli* (grave sau ridicole, sau amîndouă laolaltă). Un publicist susţinea că ultimele cuvinte ale lui Giordano Bruno, rostite pe rugul inchiziţiei, au fost: *O, sancta simplicitas!*. Balanţa adevărului istoric îl va arăta cu exactitate, dacă vom înlocui numele lui Giordano Bruno cu cel al lui Jan Huss sau Ieronim de Praga (vezi nr. 833).
Într-o conferinţă medicală, destinată staţiunilor balneare pentru bolnavii de inimă, se spunea că „accidentul cardio-vascular atîrnă ca sabia *regelui* Damocles". Cota de aproximaţie istorică nu-i chiar neglijabilă, dacă — căutînd zadarnic în toate manualele un rege Damocles — vom descoperi numai un dregător cu acest nume la curtea tiranului Dionisie din Siracuza (vezi nr. 983).

În singurul roman al unui poet român găsim: „Conferenţiarul de la pedagogie, care a îmbrăcat cămaşa verde,... a venit foarte neliniştit la mine să-mi spună că-l arde ca pe Nessus cămaşa aceea blestemată". Exprimarea e cel puţin neclară. Faimoasa cămaşă mitologică nu l-a ars pe Nessus, ci pe Heracle (vezi nr. 120).
Într-un articol de ziar (din iunie 1966) se putea citi: „«Incidit in Scyllam qui vult vitare Carybdim» (Cade în Scylla cine vrea să evite Caribda), spuneau, lapidar, latinii". Eroare! N-au spus-o latinii, ci un scriitor francez de limbă latină din secolul al XIII-lea: Philippe Gautier de Lille (vezi nr. 502).
Necunoscînd precis punctul de pornire al expresiei, ne putem deci rătăci, în călătoria ei scrisă sau vorbită, pe drumuri lăturalnice, parţial sau cu totul străine de direcţia exactă, de sensul adevărat. Dicţionarul, asumîndu-şi rolul ghidului, se străduie să ne indice itinerarul just şi, pe cît cu putinţă, să-l lumineze.

Modul de alcătuire

În ţările de veche cultură au apărut de mult asemenea călăuze literare. Şi la noi s-au făcut unele încercări. *Dicţionarul de citate şi locuţiuni străine* al lui B. Marian a fost şi a rămas valoros şi util în genul lui. La fel, breviarul de expresii din *Dicţionarul enciclopedic ilustrat* al lui I.-A. Candrea şi Gh. Adamescu.
Din practică proprie însă ne-am dat seama că dicţionarele care, în general, nu procură decît sursa expresiei, lăsînd nerezolvate sensul şi modul de folosinţă, analogia şi comparaţia, explicaţia şi exemplul, sînt cel puţin necomplete. De pildă, dacă la *O, tempora! O, mores!* vom menţiona: Cicero, *Catilinare* (I,1) fără alte precizări, cititorul, neavizat, nu se poate declara satisfăcut. Pentru analiza istorică şi sinteza actuală a unor expresii, el e nevoit să consulte alte lucrări (dicţionare străine, opere literare, colecţii etc.), pe care de cele mai multe ori nu le are la îndemînă. Strădania noastră a mers în întîmpinarea dorinţei acestui cititor, care vrea să fie

lămurit dintr-o dată de unde vine şi cum se întrebuinţează o anumită locuţiune. Investind ani de cercetări, de documentare, am consultat numeroase dicţionare şi lucrări de specialitate (vezi *Indexul bibliografic*) — pentru radiografia expresiei — şi sute de cărţi de istorie, de beletristică, precum şi colecţii de ziare şi reviste, pentru a culege citate şi exemple.
Am economisit astfel timpul cititorilor, oferindu-le nu numai cifrele aritmetice ale datelor documentare, ci şi condiţiile istorice, scenele pieselor (cu personajele respective), contextul literar de unde au izvorît expresiile, la care am adăugat apoi sensul şi modul de aplicare. N-am ocolit, unde era cazul, nici detaliul pitoresc, nici aluzia spirituală, nici exemplul, comparaţia sau echivalentul românesc al locuţiunii străine, spre a o caracteriza mai pregnant şi a o înfăţişa mai comunicativ.
Expresiile şi citatele sînt culese din diverse domenii (mitologie, istorie, literatură, biblie, filozofie, ştiinţe exacte, plastică, teatru, muzică, geografie, folclor) şi din tot atîtea limbi (latină, greacă, franceză, engleză, română, rusă, germană, italiană, spaniolă, ebraică, turcă), iar exemplificările, le-am ales din literatura română şi străină, clasică şi contemporană, precum şi din presa noastră cotidiană şi periodică, spre a sublinia astfel atît modul obişnuit de întrebuinţare, cît şi aria de circulaţie a frazelor respective.
În afară de citatele străine, prezentate în original şi în traducere, am adăugat un număr de expresii româneşti, care de-a lungul anilor şi-au făcut drum în graiul şi cultura noastră. În general, la fiecare titlu, am indicat sorgintea expresiei, modul şi locul de folosire, precum şi exemple în acest sens. În expunerea titlurilor am adoptat stilul sobru, limpid, specific dicţionarelor. Totuşi am încercat o prezentare variată, pe cît cu putinţă, spre a evita şablonul, uniformizarea, repetiţiile, monotonia, sau măcar spre a le plăti un tribut cît mai mic. De aceea, acordînd întotdeauna prioritate substanţei documentare, nu i-am refuzat totuşi, cînd era prilejul, nici caracterul narativ, nici amănuntul anecdotic. În privinţa stilului, ne-am străduit, chiar cînd se cerea didactic, să nu fie didacticist; chiar fiind simplu, să nu fie simplist.

Forma vie, colorată, accesibilă şi plăcută marelui public nu dizolvă caracterul sobru al unei lucrări, după cum stilul arid, uscat, cenuşiu, stilul de raport nu-i conferă acest caracter.
Materialul ştiinţific — după părerea noastră, şi nu numai a noastră — se cuvine îmbrăcat într-un veşmînt atrăgător. Instrumentul documentar-informativ nu trebuie să sune sec, rigid, monocord, pe un ton spălăcit şi tern. Parafrazîndu-l pe Buffon, putem spune că *le style c'est l'âme*; şi în paginile acestui dicţionar vibrează într-adevăr sufletul unor epoci, sufletul luminos al unor oameni luminaţi, fiecare cu specificul, cu zestrea, cu talentul lui. Prin urmare, nici stilul nu poate fi acelaşi pentru toţi. E adevărat că expresiile latine, bunăoară, au aceeaşi sorginte istorică (antichitatea romană), că în ele circulă acelaşi sînge literar (Horaţiu, Vergiliu, Cicero, Ovidiu...). Dar dacă sînt surori prin naştere, nu înseamnă că, la înfăţişare, aceste expresii trebuie neapărat să fie şi gemene!
În organizarea întregului material am ales forma dicţionarului, cu rînduirea strict alfabetică, cea mai lesnicioasă pentru găsirea titlului căutat. Mai puţin uşoară a fost selecţionarea acestor titluri. Cititorii ar putea întreba: de ce dicţionarul nu cuprinde şi alte expresii, pe care ei le-ar dori explicate şi comentate. Răspundem: materialul e vast şi lucrarea noastră, alcătuită selectiv, constituie un prim pas pe terenul întins al vorbelor vestite.
Sau altă întrebare: de ce expresiile alese de noi şi nu altele? Precizăm: criteriile noastre de selecţie au mers pe patru coordonate majore:
Interesul cititorului faţă de expresie să fie cît mai amplu, precumpănitor.
Puterea de circulaţie a citatelor să fie cît mai mare, aria lor cît mai întinsă.
Valoarea clasică a frazelor, ratificată de verdictul timpului.
Diversitatea: cuvinte celebre din toate epocile, de pe toate meridianele, de la toate popoarele (care bineînţeles au furnizat expresii cu valoare antologică universală). *Varietas delectat*...

Puținele derogări de la aceste criterii se datoresc seducției exercitate de unele expresii prin forma lor deosebită, prin modul original de exprimare.

Modul de folosință

Expresia căutată poate fi ușor găsită cu ajutorul celor două tabele de la sfîrșitul dicționarului:
Un index tematic, în care sînt numerotate toate citatele referitoare la tema care interesează pe cititor.
Un index onomastic, cuprinzînd numele proprii folosite în acest dicționar.
Fiecare titlu poartă de aceea un număr de ordine, urmat de indicația abreviată a sursei: MIT. (mitologie), IST. (istorie), LIT. (literatură), FIL. (filozofie), BIB. (biblie), ȘT. (știință), PLAST. (plastică), TEA. (teatru), MUZ. (muzică), GEO. (geografie), FOL. (folclor). Acolo unde lipsește această indicație, înseamnă că originea expresiei e necunoscută, nesigură sau controversată.
În genere, am înscris titlurile în limba lor originară, dînd în paranteză traducerea în românește, literală și literară. În unele cazuri, destul de puține, am procedat invers: am notat întîi titlul străin în românește și apoi, în paranteză, am înscris titlul original, socotind că e mai la îndemînă să căutăm și să găsim, de pildă: *Cîntarea cîntărilor* (la litera C) decît originalul ebraic *Șir așirim* (la litera Ș); „*Petic de hîrtie*" la P și nu la S (*Scrap of paper*) etc. Am notat însă referirile și am făcut trimiterile necesare pentru expresii cu formă dublă de aplicare (*Deșertăciunea deșertăciunilor* și *Vanitas vanitatum*), cît și pentru locuțiunile echivalente, sinonimice sau înrudite (din aceeași familie tematică sau cu apropiată valoare semantică).
Expresii ca *Banul n-are miros* sau *Învins-ai, Galileanule!* au fost înscrise la literele B și Î și nu la N (*Non olet*) și V (*Vicisti, o Galilee!*), deoarece ele se citează totdeauna în traducere. La fel am procedat cu expresiile din aceeași categorie: *Nevasta Cezarului*, *Nasul Cleopatrei*, *Nenorocirea regilor e că nu vor să audă niciodată adevărul*, *La noapte vom cina la Pluto*, și multe altele.

Pentru indicarea limbii respective, am folosit, în paranteză, imediat după titlul expresiei, prescurtările: *lat.* (latină), *gr.* (greacă), *fr.* (franceză), *engl.* (engleză), *rus.* (rusă), *germ.* (germană), *it.* (italiană), *ebr.* (ebraică), *sp.* (spaniolă), *tr.* (turcă).
După traducerea expresiei, urmează mai totdeauna numele autorului și titlul lucrării, de unde provine citatul. Cifrele romane din paranteză se referă la volum, carte, cîntec, capitol sau paragraf, iar cifrele arabe la strofă, vers, verset sau pagină.
De pildă, pentru operele clasicilor antici, indicația: *Iliada* (II, 156) înseamnă cîntul al doilea, versul 156; sau *Satire* (V, 9, 15) înseamnă cartea a cincea, satira a noua, versul 15. Pentru miturile biblice, indicația: Geneza (X, 24) sau Cartea lui Matei (III, 13) înseamnă capitolul zece, versetul 24 și, respectiv, capitolul trei, versetul 13. Pentru operele literare moderne, indicația (v. II, p. 144) sau (v. III, c. 6, p. 58) înseamnă volumul II, pag. 144 și, respectiv vol. III, capitolul 6, pagina 58; iar pentru piesele de teatru, cifra romană indică actul și cifra arabă indică scena.
Ordinea păstrată e riguros alfabetică. Astfel locuțiunile care încep cu un instrument gramatical: *a* + infinitivul verbelor, ca de pildă: a spune brașoave, a trăi ca un bimbașa, a-și da arama pe față etc. sînt înscrise la litera A. De asemenea, expresiile străine care încep cu un articol, ca, bunăoară, titlul francez *L'État c'est moi!* sau titlul italian *L'amore che muove...*, se găsesc la litera L (și nu la E sau A).
Articolele sînt însoțite de comparații, echivalente, exemple, explicații și comentarii proprii. Numai un număr redus de expresii, ale căror definiții se fac, în mod aproape obligatoriu, cu aceleași noțiuni în mai toate limbile, au fost prezentate în versiuni apropiate cu cele din Larousse, Brewer's sau alte dicționare străine.

●

Din cercetarea materialului documentar am constatat că multe, foarte multe cugetări, metafore, expresii au fost inspirate creatorilor de către nemăsurata forță a dragos-

tei, care — cum spune Dante — „mişcă soarele şi stelele", unele fiind chiar dedicate făpturilor iubite care le-au înseninat drumul vieţii. La rîndu-mi, modesta strădanie de a aduna şi comenta aceste cuvinte strălucite şi strălucitoare, cui aş putea-o închina decît celor trei mari iubiri care mi-au împodobit şi luminat viaţa: Betty — mama, Lilly — soţia şi Elisabeta — fiica mea.

Mulţumiri recunoscătoare se cuvin Redacţiei de lingvistică de la Editura Ştiinţifică, precum şi tovarăşului lector universitar dr. Sorin Stati pentru sprijinul acordat, pe cît de substanţial pe atît de amabil. *Last but not least*, un cald cuvînt de gratitudine se îndreaptă spre soţia mea prof. Lilly Berg, al cărei ajutor competent şi devotat mi-a înjumătăţit efortul de selecţionare, de documentaţie şi de verificare a materialului.

Desigur, o asemenea lucrare nu poate fi scutită de insuficienţe, de lacune, de omisiuni. Vom fi îndatoraţi cititorilor care, cu ochi critic, le vor descoperi, ni le vor semnala şi ne vor ajuta astfel să le înlăturăm la o eventuală reeditare. Căci versul poetului Lebrun-Pindare despre *Dicţionarul Academiei franceze* pare să urmărească implacabil destinul oricărui dicţionar:

„On fait, défait, refait/ Ce beau dictionnaire/ Qui, toujours bien fait/ Sera toujours à faire".

Dicţionarul îl tot faci
Şi-l tot desfaci, refaci, prefaci.
E cartea care niciodată
N-a fost şi nu e terminată.

I. BERG

a

Ab Iove principium (lat. „Să începem cu Iupiter") — Vergiliu, *Egloge* III, 60.

În această eglogă (poezie pastorală, bucolică), ciobanul Dameta vesteşte că-şi începe cîntecul său de la Iupiter, părintele tuturor lucrurilor. Expresia înseamnă deci: să pornim de la personajul cel mai de seamă (deoarece Iupiter era socotit căpetenia zeilor), sau de la lucrul cel mai important.

Se citează atunci cînd începem o dezbatere, o lecţie, o expunere cu ceea ce este principal.

Vezi şi expresia: *A tout seigneur, tout honneur*.

À bon entendeur, salut! (fr. „Bunului ascultător, salut!") — Semnificaţia acestui proverb este: cine are urechi de auzit, să audă. Se citează în original, pentru a atrage atenţia ascultătorului să ghicească subînţelesul, sau ceea ce n-am putea spune direct şi complet.

Caragiale foloseşte expresia în comedia *O scrisoare pierdută* (act. II, sc. 5). Zoe, agitată, scoate gazeta şi citeşte: „În numărul de mîine al foii noastre vom reproduce o interesantă scrisoare sentimentală a unui înalt personaj din localitate către o damă de mare influenţă. Originalul va sta mîine la dispoziţia curioşilor în biuroul nostru de redacţie. Atît pentru astăzi. «À bon entendeur, salut!»

Ab ovo (lat. „De la ou", adică de la naştere, de la început) — Horaţiu, *Arta poetică*, vers 147.

Poetul latin îl laudă pe Homer că în *Iliada* a început povestea războiului Troiei de la mînia lui Ahile şi nu *ab ovo*, adică de la naşterea frumoasei Elena, care — pretinde legenda — s-a născut din oul Ledei.

Horațiu a întîlnit expresia în graiul poporului, căci latinii, cînd voiau să spună „să începem cu începutul", sau — cum zicem noi astăzi — „s-o luăm de la A", foloseau formula *ab ovo*.

Ab ovo usque ad mala (lat. „De la ou pînă la mere") — Horațiu, *Satire* I, 3, 6.
Știind că la romani prînzul începea cu ouă și se termina cu mere, formula horațiană înseamnă: De la început pînă la sfîrșit, de la un capăt la altul, sau de la A la Zet.
Vezi și expresia: *De la alfa la omega* (nr. 31.

Abracadabra — termen al cabaliștilor (sectă mistică la evreii din evul mediu), alcătuit din abrevierea cuvintelor ebraice: *Ab* (tată), *Ben* (fiu), *Ruah a Cadish* (Sfîntul Duh)... Era folosit ca formulă magică împotriva durerilor de cap, de dinți etc.
Astăzi, termenul este uzitat încă de iluzioniști și prestidigitatori ca formulă de introducere în scamatoriile lor. Iar, în diferite limbi, a generat cuvîntul „abracadabrant", care înseamnă: ciudat, extraordinar.

Ab uno disce omnes (lat. „După unul îi poți judeca pe toți") — Vergiliu, *Eneida* II, 65. Vorbind despre grecii care s-au introdus în Troia prin faimosul vicleșug al calului de lemn, poetul subliniază perfidia grecului captiv Sinon care i-a convins pe troieni să primească în cetate calul, obiectul pierzaniei lor, susținînd că era o ofrandă adusă zeilor. Cu alte cuvinte: cum era acel om prefăcut, erau toți!
Devenite cu timpul o expresie curentă, vorbele lui Vergiliu sînt folosite mai ales în sens nefavorabil. Referindu-ne la un grup de oameni deopotrivă de neserioși, sau vicleni, sau cu alte trăsături negative, putem spune: *Ab uno disce omnes*.

Ab urbe condita — sau: *Urbis conditae* (lat. „De la întemeierea orașului") — Romanii obișnuiau să dateze anii *ab urbe condita*, adică de la înființarea Romei. Această dată corespunde cu anul 753 (î.e.n.), cînd Romulus, legendarul fondator al cetății, a tras prima brazdă pe locul unde s-a întemeiat Roma. De atunci, după cifrele anului respectiv, romanii scriau inițialele U.C. (*urbis conditae*). De pildă: Anul 478 U.C. înseamnă anul 478 de la fondarea Romei.
Istoria romană a lui Titus Livius poartă titlul *Ab urbe condita libri.*

A, ab, ad... Cu aceste prepoziții latine s-au format numeroase expresii. Iată cîteva mai răspîndite:
• *Ab absurdo* (prin reducere la absurd); *Ab antiquo* (din vechime); *Ab hoc et ab hac* (de la aceasta și de la aceea); *Ab imo pectore* (din tot sufletul); *Ab initio* (de la început); *Ab intestat* (fără testament); *Ab irato* (sub imperiul mîniei); *Ab origine* (de la obîrșie); ș.a.
• *Ad acta* (la acte, la dosar); *Ad gloriam* (pentru glorie); *Ad hominem* (la om, personal); *Ad honores* (onorific, fără plată); *Ad infinitum* (la nesfîrșit); *Ad interim* (interimar, provizoriu); *Ad libitum* (după plac, pe alese); *Ad litem* (pentru un proces); *Ad litteram* (după literă, cuvînt cu cuvînt); *Ad patres* (referitor la strămoși); *Ad perpetuam rei memoriam* (spre veșnică amintire); *Ad rem* (la problemă, la obiect, precis); *Ad unum* (pînă la unul); *Ad usum* (după obicei); *Ad valorem* (după valoare); ș.a.
• *A fortiori* (cu atît mai mult); *A minima* (prea puțin); *A priori* (din cele dinainte); *A posteriori* (din experiență) ș.a.

Acarul Păun nu este numele vreunui erou de roman, snoavă sau baladă. Acarul Păun a existat într-adevăr și ar fi rămas desigur necunoscut, anonim, dacă o gravă ciocnire de trenuri întîmplată acum patru decenii, în stația Vintileanca (astăzi Săhăteni), de pe linia Ploiești-Buzău, nu i-ar fi adus o tristă celebritate. Ancheta asupra catastrofei de cale ferată — așa cum se făceau cercetările în acea vreme — scoțînd basma curată pe adevărații culpabili, oameni cu trecere, a găsit ca singur vinovat al nenorocirii pe... acarul din stație, anume Ion Păun!
De atunci — datorită scriitorilor și presei — expresia „acarul Păun" indică persoana asupra căreia se aruncă greșelile altora, sau, cum îl caracterizau ziarele: „țapul

ispășitor al isprăvilor celor mari și tari, subiect de revistă bulevardieră, de distracție în parlament".
În piesa *Schimbarea la față* (sau *Parada păcatelor*) de George Mihail Zamfirescu, personajul Profiriu spune, în tabloul 8, scena III: ...„mă gîndeam și eu... la acarul Ion Păun, care se zbate și țipă, dar nu se dă învins. Umblă de ani de zile, ca Diogene, cu felinarul în mînă, după o fărîmă de dreptate, pe care nu se îndură nimeni să i-o dea"....
Alt exemplu: „Acarul Păun va fi comperajul, pentru că a fost prea anemic sau prea gras, sau prea... sau prea..." (Contemporanul, nr. 1008).

Acta est fabula (lat. „Piesa a fost jucată, s-a sfîrșit") — În teatrul din antichitate nu existau programe care să anunțe subiectul, actele și distribuția piesei. Publicul nu-și dădea seama că spectacolul s-a terminat și, păstrîndu-și locurile, aștepta ca actorii să-și continue jocul. De aceea se încetățenise în acea vreme obiceiul ca, la sfîrșitul reprezentației, să se anunțe: „Acta est fabula", adică „Piesa s-a sfîrșit".
Expresia s-a răspîndit repede, trecînd, de pe scena teatrului, pe scena vieții, unde și-a păstrat același sens care indică un final, o încheiere. „Acta est fabula" au fost ultimele cuvinte pe care împăratul Augustus le-a rostit pe patul de moarte, — adică „piesa e terminată, viața mea s-a încheiat!"
„La farce est jouée " (farsa s-a isprăvit) a spus și marele scriitor francez Rabelais în cele din urmă clipe ale vieții. Cuvîntul *farce* apare aici cu sensul său medieval, de reprezentație teatrală comică (*La farce de maître Pathelin*, de exemplu).
Și astăzi, expresia *Acta est fabula* se întrebuințează spre a anunța un sfîrșit, un deznodămînt (vezi *Der Vorhang fällt...* și *E finita la commedia*!).

Acta, non verba (lat. „Fapte, nu vorbe") — dicton echivalent cu *Res, non verba* (vezi).

Ad aperturam libri sau **Aperto libro** (lat. „La deschiderea cărții") — În vechime, cărțile, fiind transcrise de mînă, aveau multe greșeli și omisiuni. A traduce sau a comenta un asemenea text, la primul contact, era deci o treabă destul de dificilă. Se impunea o cercetare prealabilă, o confruntare cu originalul. De aceea, expresia „aperto libro", adică deschizînd cartea, a devenit sinonimă cu „pe nepregătite", cu „la prima vedere".

Ad augusta per angusta (lat. „La rezultate strălucite se ajunge pe căi înguste, trudnice"), cu alte cuvinte: orice victorie, orice succes, nu se obține decît prin luptă, prin strădanii, prin înfrîngerea piedicilor aflate în cale.
În acest sens, marele scriitor francez Victor Hugo, în piesa sa *Hernani* (actul IV), a întrebuințat acest dicton latin ca deviză a conjuraților.
(Vezi și expresia apropiată: *Per aspera ad astra*).

Ad calendas graecas (lat. „La calendele grecești"), prescurtare a expresiei *ad calendas graecas solvere*, adică: a plăti la calendele grecești.
Calendele erau la romani prima zi a lunii: zintîiul, cum se spune la noi. Și era și ziua fixată pentru plata datoriilor.
Răi-platnicii însă ziceau, în derîdere, că vor plăti *ad calendas graecas*, deoarece grecii nu aveau calende și deci aceasta însemna *niciodată*. Istoricul Suetoniu povestește că împăratul Augustus obișnuia să dea acest răspuns creditorilor săi. Vorba a rămas pentru a exprima ironic, supărat sau revoltat: niciodată! Cu același sens, poporul nostru a creat expresii ca: la paștele cailor, la Sfîntu-Așteaptă, la moșii verzi....

A descoperi America — Se știe că descoperirea Americii de către navele lui Cristofor Columb în anul 1492 a fost un eveniment epocal, care și-a prelungit răsunetul de-a lungul vremilor. Astfel „a descoperi America" a ajuns o locuțiune sinonimă cu a descoperi ceva neașteptat și important, cu o mare surpriză, cu o realizare deosebită obținută de o minte inventivă, scăpărătoare. Timpul însă a imprimat expresiei o nuanță ironică.
Într-un articol din „Scînteia" (nr. 5105) despre copiii ageri de astăzi, se scrie: „N-au răbdare să stea locului o

clipă. Sînt la o vîrstă cînd se descoperă în fiecare zi America". Iar în prefața monografiei despre Mark Twain, autorul Petre Solomon spune că scriind această carte n-are „pretenția de a fi descoperit America — deși personal, am descoperit-o pe aceea a lui Mark Twain" (Editura tineretului, 1960, pag. 13).
În forma-i negativă: „n-a descoperit America", expresia desemnează, dimpotrivă, o persoană cam prostuță, cu minte puțină, sau o persoană care nu face descoperiri proprii. O expresie echivalentă: „N-a descoperit praful de pușcă".
Unii cercetători consideră că lui Columb însuși ar fi trebuit să i se aplice această zicală, pentru simplul motiv că la data memorabilei sale călătorii, America fusese de mult descoperită. Astfel istoricul francez Augustin Thierry susține că, prin anul 1000, navigatori normanzi, porniți din Groenlanda, au debarcat pe țărmul de nord-est al Americii, în ținutul denumit Vinland. Iar exploratorul norvegian Helge Ingstad a publicat în 1964 un studiu despre expedițiile vikingilor, conduse de eroii legendari Bjarni și Leif Ericson, în secolele XIII și XIV, și despre escala lor în regiunea Markland (probabil Labrador). Așadar, după părerea acestor oameni de știință, nici chiar Columb... n-a descoperit America!

6. **Ad-hoc** (lat. „Pentru aceasta", „creat pentru un anume
7. scop"). De aceea adunările ținute în Muntenia și Moldova în anul 1857, cu scopul de a cere unirea țărilor române, au fost denumite „divanuri ad-hoc".
Grigore Alexandrescu folosește expresia în poezia sa *O profesiune de credință:*

„...am cuvinte să cred că la Divanul Ad-hoc
Bine lumii o să fac și rol nobil o să joc".

Cuvintele „ad-hoc" se întrebuințează și în vorbirea curentă. Bunăoară, cînd cineva născocește un motiv pentru a se eschiva de la o treabă, sau pentru a-și susține o părere, se poate spune că e un pretext, sau un argument inventat ad-hoc. De acest înțeles al expresiei se servește Vlahuță cînd scrie: „...ți-ai înjghebat o logică de ocazie, un sistem ad-hoc de a gîndi".

Adhuc sub iudice lis est (lat. „Procesul este încă la jurați" — adică: nu s-a clarificat) — E un emistih al lui Horațiu, din *Ars poetica* (versul 78). Poetul, cercetînd obîrșia elegiei, consideră că problema nu e încă lămurită, continuînd să mai existe controverse privind originea acestui gen de versuri.
Expresia s-a extins și a ajuns să indice orice problemă care n-a fost definitiv soluționată; un acord care nu s-a încheiat, sau un proces care se judecă în continuare. „Familia Listomère, cu toate că nu capitula, rămînea cel puțin neutră și recunoștea tacit puterea ocultă a congregației. Procesul însă rămînea pe de-a întregul *sub iudice*" (Balzac, *Vicarul din Tours*, Espla 1956, vol.II, pag. 213).
Limba germană și-a construit o expresie proprie: *Darüber sind die Gelehrten noch nicht einig* (În această privință învățații nu s-au înțeles încă).

Adonis — Dintre toți muritorii despre care vorbește mitologia greacă, Adonis este prezentat ca fiind mai frumos decît cel mai frumos dintre zei. Însăși Afrodita, zeița frumuseții, s-a îndrăgostit de el. Heine, în poezia *Sărbătoare de primăvară* (tradusă de Șt. O. Iosif), descrie durerea cumplită a fecioarelor la moartea lui Adonis. Numele lui Adonis a ajuns astfel, ca antonomază, termenul superlativ de comparație și de apreciere pentru înfățișarea fizică a unui bărbat.
În poezia *Fata craiului din cetini*, Coșbuc folosește comparația: „Iat-aci pe Făt-frumosul... El, un Adonis".

Ad usum Delphini (lat. „Pentru folosința Delfinului") — Le Dauphin, adică Delfinul, era titlul acordat fiului mai mare al regilor Franței. Primind însărcinarea de a-l educa pe Dauphin, moștenitorul regelui Ludovic al XIV-lea, învățații Bossuet și Huet, amîndoi prelați, au alcătuit ediții speciale, prelucrate din clasicii latini, îndepărtînd cu grijă preacuvioasă părțile pe care le-au considerat frivole, vulgare.
De atunci, despre cărțile, publicațiile, discursurile din care au fost extrase pasajele socotite dăunătoare, sau despre cele cărora li s-au făcut adăugiri ticluite cu un anume

scop, se spune în ironie că sînt întocmite „ad usum delphini"!
Vorbind despre felul cum dascălii greci de odinioară îi instruiau pe feciorii de boieri, Ion Ghica notează în *Scrisorile către V. Alecsandri*: „Metoda și programul de învățătură era același pentru toți. Începeau cu Eclogarion..., un fel de crestomație ad usum delphini" (Editura tineretului, 1955, pag. 77).

Aes triplex (lat. „Triplu bronz") Horațiu, *Ode* (I, 3, 9)— Expresie ce semnifică cutezanța, forța, vitejia. Vezi explicații la *Impavidum ferient ruinae.*
În romanul *Anette et Sylvie*, din ciclul *L'âme enchantée* (Inimă vrăjită) Romain Rolland spune despre personajul Roger: „De fapt, defectele lui erau defecte de slăbiciune. Și amuzant era că el poza în forță... Omul de bronz... *Aes triplex*".

A fi (sau **a ajunge) la aman** — Aman e un cuvînt turcesc, o exclamație care echivalează cu: „Îndurare! Iertare!", folosită de turci îndeosebi cînd erau siliți să se predea într-o bătălie, sau cînd implorau grația de a li se cruța viața. Din vremea acelor lupte a rămas în limba noastră expresia „a ajunge la aman", sau „ a fi la aman", spre a desemna o situație în care te afli la mare strîmtoare, la mare nevoie.
Exemple: „Hodja, fără milă la strigăt de aman / Rostea cu glas fanatic versete din coran" (Alecsandri). — „Filosof de-aș fi — simțirea-mi ar fi veșnic la aman" (Eminescu).

Age, libertate Decembri utere (lat. „Haide, folosește-te de libertatea lui decembrie") — Horațiu, *Satire* (II, 7, 5). La Roma, în fiecare an, în zilele de 16, 17 și 18 decembrie, se desfășurau în antichitate marile serbări denumite Saturnalii. În acele zile, sclavii se bucurau de o libertate sui-generis: erau tratați ca cetățeni liberi, egali cu stăpînii lor. Aveau voie să îmbrace toga, dădeau comenzi și chiar stăpînii lor îi serveau la masă. Bineînțeles era vorba de o extravaganță, căci, imediat după serbări, sclavii își reluau poziția lor de obidiți, plătind cu un an întreg de robie cele trei zile de iluzorie libertate.

Cuvintele de mai sus ale lui Horațiu au fost adresate sclavului său Davus, ca un îndemn de a beneficia măcar de îngăduința saturnaliilor. Prin extensiune și analogie, ele constituie un îndemn spre a folosi o vremelnică libertate.

A horse, a horse, my kingdom for a horse! (engl. „Un cal, un cal, regatul meu pentru un cal!") — Sînt faimoasele cuvinte din piesa *Richard al III-lea* de Shakespeare (act 5, sc. 4). Orgoliosul rege al Angliei le-a rostit în clipe de mare desperare, după ce a fost înfrînt în lupta de la Bosworth (1485). Văzîndu-se pierdut, era hotărît să-și dea regatul pentru un cal, spre a fugi și a-și salva viața. De aceea acest citat este întrebuințat cînd cineva e în stare să ofere totul spre a obține un lucru mic dar foarte necesar într-o împrejurare anumită. Eminescu, în *Sărmanul Dionis* , a folosit o expresie apropiată: „Un regat pentru-o țigară, s-umplu norii de zăpadă cu himere!". Iar în nuvela *Trei ani*, o eroină a lui Cehov dă „un regat pentru un pahar cu ceai!".

Ah! Il n'y a plus d'enfants! (fr. „Ah, nu mai există copii!") — Sînt cuvintele pe care le rostește Argan în piesa *Bolnavul închipuit* (act. II, sc. 11), după ce încearcă s-o descoase pe fetița Louison, cu privire la comportarea surorii sale.
Vorbele acestea ale lui Molière, ca atîtea altele, au trecut repede rampa și s-au instalat pe scena vieții, devenind o expresie în limbajul curent (și nu numai în cel francez). „Ah, nu mai există copii!" se poate exclama ori de cîte ori un copil, prin purtările și judecata lui, depășește limitele obișnuite ale vîrstei și naivității.

Ah! la belle statue! Oh! le beau piédestal!
Les vertus sont à pied et le vice à cheval!

(fr. „Ah! frumoasa statuie! Oh! frumosul piedestal!
Virtuțile-s pe jos, iar viciul e pe cal!")

Epigramă scrisă de un necunoscut pe soclul statuii regelui Ludovic XV al Franței, dezvelită la 2 iunie 1765

la Paris, în piața devenită Piața Revoluției și mai tîrziu Piața Concordiei.
Aceste cuvinte sînt citate spre a arăta că în lumea regilor și a aristocrației viciul domină virtuțile.

A înălbi un arab! (grec. Αἰθίοπα σμήχειν) — Expresie moștenită de la filozoful grec Zenon, întemeietorul școlii stoice. Deoarece nu ne-a rămas nimic scris de la el, tot ce s-a aflat (deci și expresia de mai sus) ne-a parvenit indirect prin Cicero și Plutarh, care în lucrările lor pomenesc în repetate rînduri despre Zenon.
„A înălbi un arab" înseamnă a încerca un lucru cu neputință de realizat. Ca și schimbarea culorii unui negru.

À la guerre comme à la guerre (fr. „La război ca la război") — Zicală franceză, dintre cele mai des și universal folosite chiar și... în timp de pace! Dacă am acceptat o anumită situație dificilă — susține dictonul — trebuie implicit să acceptăm și toate neajunsurile legate de această situație: ca la război. Sau: dacă e vorba să ne luptăm, ne luptăm. În acest sens, găsim expresia întrebuințată de Lenin (*Opere*, vol. 4, pag. 323), cu referire la Plehanov, care amenința că pleacă de la ziarul „Iscra": „...bine, dacă așa te porți cu noi, apoi *à la guerre comme à la guerre*".

Alas, poor Yorick! (engl. „Ah, sărmane Yorick!") — Yorick e bufonul regelui Danemarcei din *Hamlet* de Shakespeare. În celebra scenă din cimitir (act. 5, sc. 1), Hamlet, vorbind cu groparii, vede craniul bufonului care-i inspiră reflecții amare: „Vai, sărmane Yorick!... Simt că-mi vine rău. Aici se deschideau buzele, pe care le-am sărutat de atîtea ori. Unde-ți sînt poznele? Tumbele? Cîntecele? Sclipirile acelea de veselie, care stîrneau hohote de rîs la masă? N-a mai rămas nici una, ca să-și rîdă de strîmbătura ta de acum!" *Alas, poor Yorick!* — în original sau în traducere — a devenit o expresie, pentru a sublinia o degringoladă, prăbușirea cuiva, ce-a fost și ce-a ajuns un om. *Caleidoscopul lui A. Mirea*, al poeților Iosif și Anghel, se încheie cu o poezie intitulată *Sărmanul Yorik*, în care autorul crede că după moarte:

„Vreun filozof sau vreun istoric
Privindu-mi tidva cu regret,
Ar exclama ca alt Hamlet:
Sărmane Yorik!"

Albion — Nu se poate afirma în mod cert, dacă cei vechi au dat Angliei această poreclă de la numele fiului lui Neptun, gigantul Albion, care ar fi descoperit țara și ar fi stăpînit-o 44 de ani. Nici dacă, la alegerea denumirii, a contribuit îndeosebi faptul că faleza britanică e de culoare deschisă, aproape albă (de la latinescul „albus" sau de la celticul „alp").
Se știe numai că, de mai multe veacuri, „Albionul" a ajuns numele literar care a desemnat Anglia, pînă cînd cineva — cine, iarăși nu se poate preciza — vorbind despre politica de expansiune a Angliei și despre metodele diplomatice întrebuințate pentru alcătuirea și pentru menținerea imperiului ei colonial, a lansat expresia „perfidul Albion". *Brewer's dictionary of phrase & fable* o atribuie lui Napoleon. Nu-i verosimil, deoarece expresia, cu ani în urmă, fusese lozinca revoluției franceze împotriva Angliei, care, după executarea regelui Ludovic al XVI-lea (la 21 ianuarie 1793), a trecut de partea alianței marilor puteri europene îndreptată împotriva Franței republicane. Mai credibilă este ipoteza care consideră că sursa expresiei ar fi vorbele lui Bossuet (1627—1704): „L'Angleterre, ah! la perfide Angleterre".
În articolul „Grivița roșie", Tudor Arghezi, pomenind de un fost ministru liberal care a însărcinat un detectiv să fure valiza unui personaj englez, conținînd bilanțul beneficiilor unor societăți petroliere de la noi, adaugă cu ironie: „Nu aș putea să jur că sentimentele patriotice au determinat ministrul să dea o lovitură simțită consorților din Albion și aderenților din capitală".

Alea iacta est (lat. „Zarurile au fost aruncate") — Aceste cuvinte au fost rostite — după cum spune istoricul latin Suetoniu în „Viețile celor 12 împărați", cap. 32 — de către Cezar (anul 49 î.e.n.) în momentul în care a traversat Rubiconul, după o lungă ezitare. Astfel Cezar și-a riscat viața, căci o lege specială a senatului roman interzicea tre-

cerea cu trupe a Rubiconului (rîul de hotar dintre Italia și Galia cisalpină), spre a se evita astfel incursiunile armate împotriva Italiei pregătite de comandanți ambițioși la granița de nord a țării.
Cuvintele „Alea iacta est", ca și expresia „A trece Rubiconul" au deci înțelesul: „Soarta va decide!" și sînt folosite cînd, după ce ai șovăit mult, iei o hotărîre importantă. Dar există, uneori, tendința de a întrebuința aceste cuvinte și cu o nuanță comică, în situații care n-au nimic grav.
În poezia *Pumnalul*, Pușkin evocă momentul care a dat naștere celebrelor vorbe: „Vuiește Rubiconul și Cezar zvîrle sorții"...
O poezie a lui Ion Minulescu, în care autorul spune că a plecat în necunoscut „în explorarea unor semne de-ntrebare", poartă titlul simbolic *Alea iacta est* (*Versuri*, EPLA, 1964, pag. 104).

Alfa și Omega — reprezintă, respectiv, prima și ultima literă din alfabetul grecesc. Ele au generat două expresii: Prima: *„de la alfa la omega"*, care înseamnă a epuiza o temă, un subiect, sau a fi cercetat un lucru, o cauză, de la un capăt la altul. Astăzi însă, în împrejurări similare, noi zicem de la A la Zet.
A doua expresie: *„A fi alfa și omega"* e echivalentă cu „a fi cheia și lăcata", sau „a fi pîinea și cuțitul", adică: a fi tot, un om care ține în mînă toate și dispune de toate, un factotum. În acest sens o întrebuințează Tudor Arghezi în poezia *Trișcă*: „auzi colega?/ Noi maieștri cu faimă, noi *Alfa și Omega*".

All right (engl. „Totul e drept", adică: totul e bine) — Expresie foarte uzitată, a trecut și s-a încetățenit în numeroase alte limbi, avînd înțelesul vorbelor noastre: „E în regulă", „E perfect" etc.
Mihail Sadoveanu, în povestirea *Singurătate*, scrie: „Îmi place mai mult... să aud glasul cerbilor, la începutul toamnei... să-i aud boncăluind. — *All right*! îmi răspunse tovarășul meu, englez prin temperament" (*Istorisiri de vînătoare — Opere*, vol. 14, pag. 411).
Această expresie engleză care, prin conciziunea ei, tindea la o mare expansiune, s-a trezit și ea handicapată de o concurență americană, care o expropriază tot mai mult de pretutindeni. E vorba de expresia, încă mai lapidară: „O. K.", care are exact același înțeles și face absolut același serviciu (vezi).

All the world's a stage (engl. „Toată lumea e o scenă") — vers celebru din *Cum vă place* de Shakespeare (act. II, sc. 7). Se citează de obicei împreună cu versul următor, care întregește ideea: *and all the men and women merely players* (și toți oamenii sînt simpli actori).
Cu aceste cuvinte, adresate ducelui surghiunit de către Jacques, prietenul rămas credincios, începe vestitul monolog al vîrstelor omului. Shakespeare spune că omul joacă în viață mai multe roluri, iar actele sînt cele șapte vîrste: prunc, școlar, îndrăgostit, soldat, judecător, bătrîn și în sfîrșit, în ultima scenă... prunc din nou!

Alma mater (lat. „Mamă care te hrănește") — Astfel au fost denumite Cibela, zeița naturii, și Ceres, zeița vegetației. Poeții latini au întrebuințat apoi această expresie spre a desemna patria. Iar mai tîrziu ea a devenit o caracterizare pentru universități, în sensul că ele sînt ca o mamă care dă hrană spirituală.
Cu aceeași semnificație se folosește uneori, în loc de „alma mater", expresia „alma parens".
„Scînteia" nr. 6861 publică despre cercetările universitare o pagină cu titlul: „ALMA MATER poate fi un centru activ al științei românești".

À l'oeuvre on connaît l'artisan (fr. „Pe autor îl cunoști după operă") — La Fontaine (fabula *Bondarii și albinele*).

Al șaptelea cer — Se zice și „al nouălea", iar Vasile Alecsandri ajunge chiar la al... nouăsprezecelea („visul... m-a ridicat în al nouăsprezecelea cer"). Expresia e bazată pe credința celor vechi, că cerul ar fi alcătuit din mai multe bolte (de aici pluralul: ceruri). Filozoful Aristotel, care își imagina că cerurile sînt de cristal, susținea existența a opt ceruri. Alții au fost mai generoși (de pildă, în secolul al XIII-lea, regele Alfons al X-lea al Castiliei, care se ocupa de astronomie, demonstra că sînt... 127!). Mulți

erau mai zgîrciţi: teologul Tomasso d'Aquino, care a trăit în acelaşi secol, susţinea existenţa a şapte ceruri; poetul Dante a descris nouă. Şi fiindcă, o dată cu stabilirea numărului de ceruri, se stabilea şi o ierarhie între ele, rezervîndu-se cele de mai sus „preafericiţilor", se înţelege că a spune „sînt în al şaptelea cer" sau „mă simt în al nouălea cer", înseamnă a te socoti în starea cea mai fericită, în culmea desfătării şi a bucuriei!

„O ridică-n osanale,
Ca pe-o scară de mătase,
Pînă-n ceru-al şaptelea..."

Ion Minulescu, *Primăvară rurală*

Alter ego (lat. „Alt eu", „Al doilea eu"). Ephestion, aghiotantul lui Alexandru cel Mare şi prietenul său nedespărţit la treabă şi la petreceri, a fost, cum s-a spus, un *alter ego* al regelui Macedoniei.
Filozoful grec Zenon recunoştea că fiecare discipol din şcoala sa stoiciană „Porticul" e un *alter ego* al lui.
Scriitorul englez Walter Scott consideră că Leicester, favoritul reginei Elisabeta a Angliei, devenise un *alter ego* al ei.
Expresia se mai foloseşte şi în cazul cînd doi prieteni inseparabili, tovarăşi de luptă şi idei, îşi reflectă exact părerile şi gîndurile.

Alte măşti, aceeaşi piesă — cunoscut vers din *Glosa* lui Eminescu. Se foloseşte cînd vrem să arătăm că numai oamenii s-au schimbat, dar situaţia a rămas la fel ca înainte. Poetul întăreşte această idee în versul următor: *alte guri, aceeaşi gamă*. De obicei, se citează numai unul dintre cele două versuri.
Expresia e echivalentă cu zicala franceză: „La même Jeannette, mais autrement coiffée" (Aceeaşi Jeannette, dar altfel pieptănată), sau cum se spune la noi: Aceeaşi Mărie cu altă pălărie!

A lua cerul cu asalt — E o expresie care aparţine lui Marx: a folosit-o într-o scrisoare adresată la 12 aprilie 1881 lui Ludwig Kugelmann, membru al Internaţionalei I, şi se referă la comunarzii din Paris. Mare cunoscător şi admirator al antichităţii, Marx s-a inspirat probabil din mitologie, unde se povesteşte că giganţii au luat cerul cu asalt împotriva lui Zeus. Expresia a fost preluată de Lenin în „Prefaţa" la traducerea în limba rusă a scrisorilor lui K. Marx către L. Kugelmann. Vorbind despre atitudinea lui Marx faţă de luptele comunarzilor, Lenin scria: „Şi ca *participant* la lupta maselor, pe care o trăia în exil la Londra cu toată ardoarea şi pasiunea care îl caracterizau, Marx supune criticii *măsurile nemijlocite* ale acestor parizieni, care au dat dovadă «de un curaj nebun» pornind «să ia cu asalt cerul»" (*Opere*, vol. 12, pag. 96).
În româneşte, expresia ar echivala cu „a te lua (sau a te prinde) de piept cu Dumnezeu". Arabul din cunoscuta baladă *El Zorab* a lui Coşbuc exclamă:

„Al meu e! Pentru calul meu
Mă prind de piept cu Dumnezeu"...

Amantes, amentes (lat. „Îndrăgostiţi, smintiţi"). Terenţiu a spus aceste vorbe în comedia sa *Andria* (versul 13, în versiune modernă: act I, sc. 3). Ele s-au răspîndit repede datorită nu atît cuprinsului lor destul de banal, cît mai ales jocului de cuvinte original, reuşit şi uşor de reţinut. Cînd se folosesc?
Oricînd îndrăgostiţii, prin manifestările lor, confirmă părerea lui Terenţiu! Byron, în Pelerinajul lui *Childe Harold* (IV, 123), spune de asemeni: *Who loves, raves* „Cine iubeşte, aiurează", dar versul său are un caracter dramatic, căci se referă la rătăcirile dragostei care pot avea urmări nefericite.

Amende honorable (fr. „Amendă onorabilă") — Expresie de origine franceză, pe care o întîlnim în limbile multor popoare. Înseamnă a-ţi cere iertare prin recunoaşterea greşelii. Dar expresia n-are nimic comun cu amenda în înţelesul ei de azi, şi cîteodată nu-i nici onorabilă!
„Amenda onorabilă" a fost pînă la revoluţia franceză o pedeapsă, care consta în a-ţi recunoaşte public vina unor anumite crime săvîrşite, de obicei în materie de sacrilegii. Vinovatul era adus în piaţă, în capul gol şi cu picioarele

goale, și acolo, în fața mulțimii, trebuia să-și recunoască fapta infamantă. Prin extindere, s-a ajuns încă de mult (fiindcă găsim expresia și la Molière) la aplicarea ei în cazul unor simple greșeli sau scăpări.
De pildă, dacă în loc de Molière, noi am fi scris acum că expresia se găsește la Villon, trebuia să facem amendă onorabilă și să rectificăm această eroare.

A merge la Canossa — Canossa (cu doi *s*, fiindcă mai este un orășel, tot în Italia, căruia îi zice Canosa și se citește Canoza) e o localitate foarte mică din apropierea orașului italian Modena, dar foarte vestită, datorită faptului că acolo, acum 900 de ani, papa Grigore al VII-lea l-a supus, timp de trei zile, la cele mai mari umilințe pe împăratul Henric al IV-lea al Germaniei, care fusese excomunicat după ce multă vreme dusese o luptă înverșunată împotriva înaltului pontif. Între altele, împăratul a fost obligat să se tîrască în genunchi pe zăpadă, îmbrăcat în sac și cu picioarele goale.
De aici expresia *a merge la Canossa* indică situația cînd cineva, după ce a rezistat și a refuzat mult timp să îndeplinească sau să recunoască ceva, vine în cele din urmă să se plece, să facă penitență. Deci, în general, o retractare, o revenire de obicei înjositoare.
Poeții Anghel și Iosif, în *Variațiuni asupra lui „cum"*, se referă la un critic care „vrea să ne trimeată cu de-a sila la Canossa".
Despre un personaj din romanul său *L'âme enchantée* (Inimă vrăjită) Romain Rolland scrie: „El îi denunța pe conducătorii pacifismului. N-avea liniște pînă ce nu-și silea vechii tovarăși să vină la Canossa" (În volumul *Mère et fils*).

Amicus humani generis — (lat. „Amicul speței umane" sau, mai potrivit, „Prietenul neamului omenesc", adică: amicul tuturor). În aparență, ar fi un compliment, dar de fapt această expresie se întrebuințează ca un reproș la adresa acelora care își acordă prietenia, fără nici o alegere, oricui. Acest lucru a fost criticat de către un moralist francez, contemporan cu Molière, anume Bourdaloue, care a spus că „amicul tuturor nu-i amicul nimănui".
Dar poate că această cugetare n-ar fi cîștigat o faimă universală, dacă ideea n-ar fi fost reluată de Molière în comedia *Mizantropul* (act. I, sc. 1). Eroul său, Alceste, reproșînd prietenului său Philinte că a copleșit cu amabilități și efuziuni pe un om care-i era aproape necunoscut, rostește o faimoasă tiradă, din care reproducem următoarele versuri în traducerea Ninei Cassian (*Opere* de Molière, vol. III):

„Cel mai ales din oameni se va simți om șters
Văzînd că îl amesteci cu-ntregul univers.
Căci orice stimă are o pricină anume:
Nu mai stimezi pe nimeni, stimînd o-ntreagă lume...
Nu-mi trebuie-o făptură — oricît la mine-ar ține —
Ce nu cinstește-un merit, așa cum se cuvine.
Această prețuire vreau s-o resimt și eu.
Amicu-ntregii specii nu e amicul meu!"

Acest ultim vers, care în franceză sună: *„L'ami du genre humain n'est point du tout mon fait!"*, a devenit cu timpul o maximă rezumată pentru cei care preferă latina, în expresia: *Amicus humani generis.*

Amicus Plato sed magis amica veritas (lat. „Mi-e prieten Platon, dar mai prieten mi-e adevărul"). Cuvintele acestea se găsesc în *Viața lui Aristotel*, lucrarea filozofului alexandrin Ammonius Saccas, care a trăit în secolul al III-lea al erei noastre. Sensul lor este că nu-i suficient ca o părere sau o teorie să se bucure de autoritatea unui nume atît de vestit și de respectat ca acel al marelui filozof grec Platon, ci pentru a fi admisă, ea trebuie să fie întemeiată și pe adevăr (fiindcă adevărul cîntărește mai mult chiar decît înțeleptul Platon).
Vorbele lui Ammonius sînt o parafrază, în latină, a unui text aristotelic („Etica nicomachică" 1096ᵃ): „chiar dacă și prietenia și adevărul ne sînt dragi, se cuvine să dăm precădere adevărului".

Anch' io sono pittore! (ital. „Și eu sînt pictor!") — Sînt vorbele rostite de Correggio, la Bologna, cînd a văzut tabloul „Sfînta Cecilia", una dintre capodoperele lui Rafael.

Se acordă acestei exclamaţii o dublă interpretare. Una, *admirativă*: „Şi eu sînt pictor" — mă pricep în această materie şi, plin de uimire, mă închin în faţa măiestriei neasemuite. Cum de reuşesc alţii?; alta, *stimulativă*: „Anch' io sono pittore!" — adică voi încerca, mă voi strădui să fac la fel. Poate voi reuşi şi eu!
Expresia, pornită de la meşterii penelului, nu s-a limitat la ei. Schimbată după îndeletnicire, exclamaţia devine: *Anch' io sono poeta* (şi eu sînt poet), sau medic, sau arhitect etc.

Angulus ridet (lat. „Acest colţ de pămînt îmi surîde") — a spus Horaţiu într-una din *Ode* (II, 6, 13).
Horaţiu s-a referit la peisajul sudic din Tarent, care l-a încîntat cu frumuseţile naturale. Expresia se poate referi la orice „angulus", la orice „colţ de pămînt" care ne impresionează prin farmecul său, exercitînd asupra noastră o atracţie deosebită.
Versul complet e: *„Ille terrarum mihi praeter omnes angulus ridet"* (Acel locşor îmi surîde mai mult decît oricare altul pe pămînt).

Animus meminisse horret (lat. „Sufletul meu se cutremură, cînd îmi aduc aminte") — versul 12, cartea a II-a din *Eneida* lui Vergiliu. Cu aceste cuvinte începe Enea să descrie ruinele Troiei — tablou jalnic care l-a impresionat profund.
În acest pasaj Vergiliu e tributar *Odiseei* lui Homer, căci Ulise, la masa lui Alcinous, îşi începe aproape la fel istorisirea dramaticelor lui peregrinări.
Fraza a rămas ca un memento dureros. Evocarea unor împrejurări triste, a unor nenorociri, poate trezi şi astăzi străvechea exclamaţie: *animus meminisse horret.*

Anno Domini (lat. „Anul Domnului") — expresie creată în evul mediu spre a marca socotirea anilor de la naşterea lui Isus Cristos. Ea a înlocuit vechiul mod de computaţie, care începea numărătoarea „de la facerea lumii" (anul 5508 î.e.n.). Formula apare de cele mai multe ori exprimată abreviat prin iniţialele ei: A.D.

Ante mare, undae (lat. „Înaintea mării, apele") — expresie latină al cărei izvor nu se cunoaşte precis.
În schimb e limpede sensul ei: cauza este premergătoare efectului, întocmai cum apele au precedat mările.

Anteriul lui Arvinte — Arvinte e un personaj comic din snoavele noastre populare. L-au zugrăvit Vasile Alecsandri în comedia *Arvinte şi Pepelea* şi Al. Donici în fabula *Anteriul lui Arvinte.* E tipul zgîrcitului ridicol care, avînd coatele roase la anteriu, le-a peticit tăind din mîneci. Cum însă lumea se prăpădea de rîs, şi-a făcut mîneci, tăind din poale. Astfel pînă la urmă, anteriul nu mai semăna nici măcar cu un mintean.
Celor ce se comportă la fel, adică celor ce strică într-o parte, spre a drege, chipurile, în altă parte, li se spune că procedează ca Arvinte cu anteriul său.
Poezia *Sonete de mart*, scrisă în anul 1908, din *Caleidoscopul lui A. Mirea*, avertizează în încheiere cu privire la condiţiile vieţii de atunci: „Munceşte fără preget înainte/Şi nu uita că viaţa asta proastă/ E ca şi anteriul lui Arvinte".

Anteu — unul dintre giganţi, fiul lui Poseidon, zeul mărilor, şi al lui Gaea, zeiţa pămîntului. De o forţă gigantică, Anteu părea de neînvins, pentru că ori de cîte ori simţea o slăbiciune, el atingea Pămîntul, mama lui, şi căpăta îndată puteri noi. Hercule, aflînd acest lucru, l-a desprins pe Anteu de pămînt şi numai astfel, ţinîndu-l suspendat în aer, a izbutit să-l sugrume.
Referirea la acest episod mitologic se face atunci, cînd cineva ţine sau pierde contactul cu sursa puterilor sale morale sau fizice. De pildă, istoricul francez Thiers spunea că Napoleon, învingător în luptele purtate în Franţa, şi-a regăsit forţele, ca şi Anteu, atunci cînd a atins pămîntul natal.

A opta minune — Expresia „cele şapte minuni ale lumii" înglobează cele şapte monumente celebre ale antichităţii, culmi la care ajunseseră ştiinţa, tehnica şi mai ales arhitectura orientală şi greco-romană. Iată-le în ordinea cronologică a construirii lor: 1) Piramida cea mare de la Gizeh, 2) Grădinile suspendate din Babilon (sau, ale Semi-

ramidei), 3) Templul Artemisei din Efes, 4) Mausoleul din Halicarnas, 5) Statuia lui Zeus din Olimpia, 6) Farul din Alexandria şi 7) Colosul din Rodos.
Aceste monumente au fost denumite „minuni", nu în sens de „miracol" mistic, de fenomen supranatural, ci în accepţiunea de realizări excepţionale, care depăşeau tot ceea ce se construise pînă atunci. În acest spirit, orice înfăptuire grandioasă, orice invenţie extraordinară a geniului omenesc primea, prin analogie, denumirea de „o nouă minune", sau „o adevărată minune", sau mai ales „a opta minune". Astfel, după apariţia electricităţii, în secolul trecut, s-a spus pe bună dreptate că ea este *a opta minune*, datorită contribuţiei uriaşe pentru istoria civilizaţiei. Şi cu egală dreptate, se spune astăzi că energia atomică, deschizînd căi uluitoare pentru progresul omenirii, constituie şi ea *a opta minune* a lumii.
După cum se vede, nu se continuă numerotarea: a noua, a zecea minune etc. Monumentele antichităţii rămînînd „cele şapte minuni" de bază, fiecare nouă realizare genială este socotită *a opta minune* a vremilor moderne, a epocii respective.

(A se duce pe) **Apa Sîmbetei,** adică: a dispărea, a se pierde. După o veche credinţă mistică, apa Sîmbetei era un rîu care se vărsa în Infern. Legenda pretinde că apa fierbea toată săptămîna şi numai sîmbăta se potolea, de unde i se trage şi numele. A se duce pe această apă, înseamnă deci: a se prăpădi. „Avutul lor se va duce pe apa Sîmbetei", scria Sandu-Aldea *(În umbra plugului).*

A apărea ca Minerva din capul lui Iupiter—Legenda mitologică pretinde că Minerva, zeiţa înţelepciunii, a meşteşugarilor şi a invenţiilor, s-a născut din ţeasta lui Iupiter: matură, gata îmbrăcată în armură şi cu lance. De aceea cînd vrem să arătăm că un curent literar, de pildă, a apărut ca ceva desăvîrşit oarecum de la bun început, spunem că a apărut întocmai ca *Minerva din capul lui Iupiter.*

Après moi le déluge (fr. „După mine potopul"), cuvinte atribuite faimoasei curtezane, marchiza de Pompadour, favorita regelui Ludovic al XV-lea al Franţei. Suveranul

şi-a însuşit aceste cuvinte ca o concepţie, ca o linie de conduită, ducînd o viaţă de huzur şi desfătări deşănţate, fără să-i pese ce se va întîmpla după moartea lui.
De aici expresia „după mine potopul" a ajuns o deviză a omului egoist, care nu trăieşte decît pentru interese şi plăceri personale.
În legătură cu această expresie, marele scriitor german Lion Feuchtwanger, în romanul *Vulpile în vie*, prin gura unui erou al său, consideră că celebrele cuvinte rostite de M-me de Pompadour nu-i aparţin. Formularea, cu uşoare variante, o întîlnim şi la Cicero şi la Seneca, iar amîndoi au luat-o de la un autor grec. De pildă, expresia, tradusă din latină, suna: „După moartea mea, pămîntul poate să fie şi mistuit de flăcări".
Un personaj din romanul *Pe muche de cuţit* de M. Beniuc, referindu-se la intenţiile hitleriştilor care au dezlănţuit războiul antisovietic, exclamă: „Also, après nous, le déluge" (Aşadar, după noi, vină potopul) pag. 463.

A priori (lat. „Din cele precedente", „Din ceea ce este mai dinainte"). Apriorismul este o teorie idealistă a cunoaşterii, formulată de filozofii germani Leibnitz şi Kant, concepţie care se bazează pe raţiunea pură, independent de experienţa lumii înconjurătoare.
Cînd cineva pretinde că cunoaşte ceva dinainte, se spune că ştie *apriori*. Uneori este întrebuinţat şi derivatul: *aprioric*. De pildă Engels, în celebra sa lucrare *Anti-Dühring*, scrie la pag. 45: „Dl. Dühring socoteşte de asemenea că poate construi întreaga matematică pură, asemeni formelor de bază ale existenţei, în mod aprioric, adică din cap, fără să se folosească de experienţele pe care ni le oferă lumea exterioară".

Aquila non capit muscas (lat. „Vulturul nu prinde muşte") — proverb latin, foarte răspîndit.
Se foloseşte şi azi, la fel ca în vremea lui, spre a semnala metaforic că lucrurile fără însemnătate nu trebuie să constituie o preocupare pentru un om de seamă, întocmai cum vulturul semeţ nu se interesează de nişte biete musculiţe. (Vezi loc. *De minimis non curat praetor*).

À quoi bon tant d'amis? Un seul suffit quand il nous aime. (fr. „La ce bun atîția prieteni? Unul singur e de ajuns, dacă ne iubește"). Cuvintele aparțin fabulistului francez Florian (secolul al XVIII-lea). Fac parte din fabula: *Iepurele, prietenii săi și cei doi căpriori* și vor să arate că e mai bine să ai un singur prieten bun, sincer, devotat, care te iubește într-adevăr, decît să te înconjuri cu prea mulți care îți sînt prieteni doar cu numele.
Cu două veacuri mai înainte, poetul francez Guy du Faur de Pibrac (secolul al XVI-lea), în *Quatrains contenant préceptes et enseignements utiles pour la vie de l'homme* (Catrene cuprinzînd precepte și învățăminte folositoare pentru viața omului), susținea o idee apropiată într-o formă mai amuzantă:

„Les amis de l'heure présente
Ont le naturel du melon:
Il faut en essayer cinquante,
Avant d'en rencontrer un bon."

(Prietenii din ziua de azi/ sînt aidoma pepenilor:/ Trebuie să încerci cincizeci/ pînă dai de unul bun).

Arcades ambo (lat. „Arcadieni amîndoi"). Vergiliu, *Egloge* (VII, 4). Întocmai cum unele monumente vechi se deteriorează de-a lungul anilor, se întîmplă ca și unele cuvinte serioase să-și altereze cu vremea înțelesul și să fie folosite doar în ironie. Bunăoară expresiile: „A descoperit America", „A inventat praful de pușcă" etc.
La fel s-a petrecut și cu „Arcades ambo". Vergiliu a întrebuințat expresia în sensul cel mai bun, vorbind de doi ciobani: Thyrsis și Corydon, care, fiind din Arcadia („țara idilelor și a fericirii pastorale"), știau amîndoi deopotrivă de bine să cînte din fluier.
Astăzi însă, expresia e folosită spre a lua în derîdere doi oameni care vădesc aceleași defecte. E o expresie oarecum echivalentă cu vorba românească: „cum e Tanda, așa-i și Manda".

Arca lui Noe — În legenda biblică despre potop, se spune că Noe a luat în corabia sa cîte o pereche din tot ce exista ca viețuitoare pe pămînt. Din pricina aglomerării în aceeași biată navă a unei mulțimi atît de mari și de pestrițe, *arca lui Noe* a fost mai întîi folosită glumeț ca o imagine pentru o îngrămădire de oameni, apoi chiar de obiecte multiple și disparate. Cu timpul a devenit o expresie uzuală. O întîlnim la Heine, Alex. Dumas, Sadoveanu, Ehrenburg etc. Iar în *Sonete pluvioase* Topîrceanu scrie:
„Mai fericit ca legendarul Noe, / Din toată omenirea inundată,/ În arca mea nu am decît o fată.../ Deasupra lumii noi plutim în voie".

Arcul lui Ulise — Expresia își are originea în *Odiseea* (cînturile 21—22). Homer povestește că Penelopa (soția lui Ulise), constrînsă, după ce și-a așteptat douăzeci de ani soțul, să se mărite, a declarat că va lua în căsătorie pe acela dintre numeroșii ei pretendenți, care va izbuti să încovoaie arcul lui Ulise și să tragă cu el la țintă. Nimeni n-a reușit în afară de un cerșetor în zdrențe. Dar acela era chiar Ulise, reîntors după o lungă pribegie. De aceea, expresia se folosește spre a menționa un talent deosebit, o mare însușire, care este apanajul exclusiv al cuiva.

Ars longa, vita brevis („Arta e lungă, viața e scurtă") este traducerea în latină a primului aforism al celebrului medic grec Hipocrat, supranumit „părintele medicinei" (460—377 î.e.n.), aforism care, în original, suna: Ὁ βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρά.
Mai răspîndită și mai întrebuințată de-a lungul vremii, versiunea latină s-a impus și a rămas în locul celei grecești din care s-a născut. E folosită ca un sfat, ca un îndemn, cînd vrei să spui cuiva să se grăbească, fiindcă timpul e scurt și sînt multe de făcut.
O idee identică exprimă Goethe în *Faust* (act. I, sc. 1): „*Ach, Gott! Die Kunst ist lang/ Und kurz ist unser Leben*" (Ah, Doamne! arta e lungă/ și scurtă-i viața noastră).

Artă pentru artă — Expresia *L'art pour l'art* aparține filozofului francez Victor Cousin. Într-o prelegere ținută la universitatea Sorbona și-a expus concepția că religia

trebuie pusă în slujba religiei, morala trebuie să servească morala, iar arta trebuie făcută *pentru artă*.
Formula aceasta — atribuită lui Victor Hugo de către poeții parnasieni din Franța — a fost repede îmbrățișată de reprezentanții artei burgheze, de adepții unor curente literare, care au și adoptat-o ca o deviză a lor (de pildă: curentul parnasian). În opoziție cu *arta pentru artă* este *arta cu tendință*, care, „pornind de la adevărul că imaginea artistică este reflectarea subiectivă a realității obiective, creația artistică fiind condiționată din punct de vedere social-istoric, respinge concepția estetică idealistă și reacționară a *artei pentru artă*, care proclamă independența artei față de viața socială".
Anghel și Iosif folosesc expresia însă la modul ironic în poezia *Controvers*:

„De ce cu orice trop
Garafa se deșartă
Și cade strop cu strop?...
O, artă pentru artă!"

A se bate cu morile de vînt — De trei veacuri și jumătate sînt cunoscute aventurile lui Don Quijote, eroul celebrului scriitor spaniol Cervantes. Între alte isprăvi din timpul peregrinărilor sale, faimosul „cavaler" a pornit să se lupte cu niște mori de vînt pe care, în închipuirea lui înfierbîntată, le luase drept adversari. De atunci, a te bate cu morile de vînt înseamnă a te lupta cu năluci, cu himere. „Să ai... o victorie care să-ți dea toate satisfacțiile, nu să te bați cu morile de vînt ca un zevzec..." (Cezar Petrescu, *Întunecare*).

A (se) vinde pe un blid de linte — Expresia, foarte veche și răspîndită, vine din biblie, care era pe vremuri singura carte care o învățau și... neștiutorii de carte. Se povestește că Esau, întîiul născut al patriarhului Isac, revenind într-o zi acasă de la cîmp, obosit și înfometat, i-a cerut lui Iacob, fratele său geamăn, să-i dea și lui să mănînce din lintea pe care acesta o gătise. Iacob, care încă din pîntecele mamei (spune legenda) se afla într-o mare rivalitate cu Esau, fu de acord să-i dea un blid de linte, dar cu condiția ca fratele său să-i cedeze în schimb dreptul de primogenitură (de prim-născut), care la orientali, ca și la casele domnitoare, era legat de anumite privilegii. Tîrgul s-a făcut, și acel biet „blid de linte" a ajuns de atunci în multe limbi și în multe guri! Expresia înseamnă: a te vinde pentru o nimica toată, a-ți închiria serviciile pentru o bagatelă etc.

A-și da arama pe față — Această locuțiune ne-a rămas din vremea banilor de aur și argint. Falsificatorii de monede le făceau din aramă și le acopereau numai cu un strat foarte subțire de metal prețios. După un timp de întrebuințare, cînd se rodea pojghița de aur sau de argint, apărea de dedesubt arama banilor falși sau „calpi", cum li se spunea pe atunci.
De aici s-a născut vorba: „a-și da arama pe față". Prin analogie, această expresie se aplică persoanelor care, ca și monedele contrafăcute de pe vremuri, își dau deodată pe față năravurile și intențiile rele ce stăteau pînă atunci ascunse sub un zîmbet prefăcut sau sub vorbe poleite. Zmeul din *Poveștile unchiașului sfătos* ale lui Ispirescu „își dete arama pe față — scrie autorul — căci prinse a prigoni lumea..."

A-și pune cenușă pe sau în cap — în sensul de pocăință. Această curioasă expresie vine de la obiceiul evreilor din antichitate care, la o mare durere sau pentru o adîncă remușcare, își sfîșiau, ca Iov, veșmintele, se acopereau cu un sac și-și puneau cenușă pe cap, cenușa fiind considerată la cei vechi ca un semn de doliu. Obiceiul acesta este consemnat în mai multe locuri în biblie și de acolo, dîndu-i-se un sens figurat (de manifestare exterioară a unei dureri), a devenit o expresie curentă.
Ea poate fi folosită și la modul ironic, așa cum o întîlnim la Cehov care, într-o scrisoare din anul 1888, scria: „...dacă bunăvoința pe care o manifest întîmpină neîncredere, nu-mi rămîne decît să-mi pun *cenușă pe cap* și să mă închid într-o tăcere de mormînt".

A spune brașoave — Brașoave înseamnă palavre, minciuni. Cuvîntul vine de la Brașov, iar expresia, de la negustorii brașoveni de odinioară care, aducîndu-și marfa la țară, o recomandau cu tot felul de laude exagerate, de baliverne și reclame viclene.
„Șiretul, înadins ne duce-așa departe — scria Vlahuță — ca să nu băgăm noi de seamă că ne spune brașoave" (*Opere alese*, vol. II, pag. 24).

Atlas — rege legendar al Mauritaniei. Refuzînd să-l găzduiască pe Perseu, acesta, plin de mînie, i-a arătat capul înspăimîntător al Meduzei. În clipa aceea, Atlas se prefăcu în munte: barba și părul se transformară în păduri, mîinile și picioarele în stînci, iar capul într-un pisc înălțat pînă la cer.
Mitografii l-au imaginat pe acest uriaș, susținînd pe umerii lui întreaga boltă cerească. De aceea, comparația este folosită pentru cineva care trebuie să ducă în spinare sarcini foarte grele.
Heine are o poezie care începe astfel: „Un jalnic Atlas sînt și eu! O lume/ Întreaga lume-a chinului o port".
În *Scrisoarea I*, Eminescu, zugrăvind pe bătrînul dascăl care ține „universul fără margini în degetul lui mic", îi întregește portretul cu următoarele versuri:
„Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr,
Așa el sprijină lumea și vecia într-un număr..."

À tout seigneur, tout honneur (fr. „Fiecărui senior, toată cinstea"). Aceasta e traducerea, ad litteram. Dar înțelesul este că trebuie să acordăm fiecăruia ce i se cuvine, după calitățile și meritele lui, după poziția și priceperea sa.
Această veche și cunoscută zicală franceză aparține marelui autor anonim: poporul. Să-i recunoaștem deci acest merit, fiindcă... *à tout seigneur, tout honneur!*

A trăi ca în sînul lui Avram — Expresia e foarte veche și înseamnă: „a trăi fericit", „a trăi ca-n paradis". Ea se trage din evanghelia lui Luca (c. XVI, v. 22 și 23), unde se spune despre săracul Lazăr că a murit și a fost dus la sînul lui Avram. O găsim la foarte multe popoare: la ruși (vezi Saltîcov-Șcedrin, *Opere complete*, vol. 5), la englezi (vezi Shakespeare, *Richard al III-lea*). La noi o intîlnim și sub o altă formă, mai rară (vezi: Ion Creangă), de „Sînul lui Dumnezeu". Expresia se explică prin obiceiul din vechime, încă de pe vremea patriarhului Abraham, de a primi un oaspete scump sau un bun prieten, lipindu-i capul de piept, în semn de dragoste și căldură sufletească.
Molière, în *Tartuffe* (act. V, sc. 3), spune prin gura lui Orgon: „Îl cuibăresc mai dulce ca-n sînul lui Abram".
În „Memoriile" sale (pag. 158), marea noastră tragediană Agatha Bîrsescu, vorbind despre o călătorie făcută într-o regiune frumoasă și ospitalieră, scria: „Am trăit acolo o săptămînă ca în sînul lui Avram".

A trăi ca un bimbașa — e o expresie prin care se înțelege „a trăi în belșug". Expresia vine de la numele unui faimos căpitan de arnăuți din timpul zaverei (1821), Bimbașa Sava, care se îmbogățise de pe urma hoților la drumul mare, pe care avea misiunea să-i prindă; și făcînd averea ușor, își îngăduia să trăiască pe picior mare.

A trece Rubiconul — expresie legată de un vestit episod din istoria Romei. Vezi explicația la: *Alea iacta est*.
Se întrebuințează spre a desemna hotărîrea eroică de a înfrunta o primejdie.

Audaces fortuna iuvat (lat. „Pe cei îndrăzneți îi ajută norocul") — variantă populară, după un hemistih din *Eneida* lui Vergiliu (cartea X, versul 284). Textul original este *Audentes fortuna iuvat*, avînd același înțeles. Vergiliu aduce un elogiu temerității, eroii lui socotind că zeii îi iubesc și îi ocrotesc pe cutezători. De aceea *fortuna* îi însoțește pretutindeni și-i ajută în isprăvile lor. Se știe că Fortuna, la romani, era zeița norocului. La rîndul său, versul lui Vergiliu, pornind cu tot curajul să călătorească pe foarte diferite meridiane, a avut *norocul* să placă și să fie încetățenit pretutindeni. Ceva mai mult: a găsit și „părinți adoptivi". Poetul german Schiller, în drama *Wilhelm Tell* (act. I, sc. 2), a confirmat că *Dem Mutigen hilft Gott* (celui îndrăzneț îi ajută

Dumnezeu), iar scriitorul francez Crébillon, în piesa *Xerxes* (act. I, sc. 1) a parafrazat: *L'audace a fait les rois* (Îndrăzneala a făcut regi).
Cei ce evită folosirea expresiei, socotind că ar fi greşit să ne bizuim pe colaborarea norocului, săvîrşesc ei înşişi o greşeală, deoarece aici cuvîntul *noroc* are înţeles de succes, de izbîndă a celor îndrăzneţi. Aşadar, cînd se iveşte un prilej potrivit pentru *audaces fortuna iuvat*,... îndrăzniţi!

Audax Iapeti genus (lat. „Neamul îndrăzneţ al lui Iapet"). Horaţiu, *Ode* (I,3,27) — se referă la Prometeu în mod special şi la cutezători în genere. Vezi: *Impavidum ferient ruinae.*

Audiatur et altera pars sau **Audi alteram partem** (lat. „Să fie ascultată şi cealaltă parte", sau „Ascultă şi cealaltă parte"). Filozoful şi scriitorul Seneca, care a trăit pe vremea împăratului roman Nero, a folosit aceste cuvinte în tragedia sa *Medeea* (act. II, sc. 2).
Expresia a avut mai întîi un caracter judiciar, în scopul audierii ambelor părţi în proces. Cu timpul, semnificaţia s-a extins, aplicîndu-se pînă astăzi la orice neînţelegere, la orice conflict, în sensul că trebuie ascultate toate părţile în litigiu, pentru a putea judeca temeinic şi fără părtinire.

Augur — „De bun augur... De rău augur..." .Sînt expresii care îşi trag originea din antichitatea romană, cînd existau unii preoţi — numiţi şi ei *auguri* — care prevesteau viitorul după cîntul sau zborul păsărilor, după măruntaiele acestora etc. Încetul cu încetul, cuvîntul *augur* (contras din *avis* = pasăre şi *garrire* = a flecări) s-a extins asupra a tot felul de semne, după care superstiţioşii romani se orientau spre a întreprinde sau nu ceva.
Astăzi, sensul cuvîntului s-a lărgit şi mai mult, pierzînd în acelaşi timp orice caracter religios. El înseamnă pur şi simplu ***semn bun*** sau ***semn rău***.

Aurea mediocritas (lat. „Mediocritate aurită"), două cuvinte desprinse dintr-o odă (II,10,5) a lui Horaţiu. „Acest frumos vers — a spus Voltaire — îl ştie orice om de litere pe dinafară".
Oda lui Horaţiu cîntă avantajele unui trai modest, departe de splendorile măririlor şi ale vieţii zgomotoase. De aceea, deşi traduse exact cuvintele înseamnă „mediocritate aurită", e bine să se ştie că nu este vorba de mediocritate, în înţelesul comun al cuvîntului, ci de o stare mijlocie, pe care poetul, la vremea aceea, o socotea o chezăşie a liniştii sufleteşti şi o cale spre fericire, motiv pentru care o şi numeşte poetic „aurea" — aurită. De altfel, în limba latină, *mediocritas* înseamnă în primul rînd: moderaţie, măsură, cale de mijloc. Expresia, mai totdeauna citată în latineşte, a căpătat însă cu timpul un sens peiorativ.

Auri sacra fames! (lat. „Blestemata sete de aur!") — Vergiliu, *Eneida* (III, v. 57). Regele Priam al Troiei încredinţase pe fiul lui cel mic Polidor, împreună cu o parte însemnată din tezaur, ginerelui său Polimnestor, regele Traciei. Mînat de lăcomie, acesta îl omorî pe Polidor şi puse mîna pe averi. „Blestemată sete de aur, la cîte nu împingi tu pe oameni!" Cu aceste cuvinte Vergiliu înfierează pe cei lacomi de avere, pe cei care în goana lor aprigă după bogăţie, se abat de la morală, calcă-n picioare virtuţi, sentimente, făgăduieli, drepturi sfinte. Graiul nostru a creat pentru „auri sacra fames" un echivalent foarte plastic: „Banul este ochiul dracului". „...banii nu sînt numai *unul* din obiectivele patimii de îmbogăţire, ci însuşi obiectul acesteia. Această patimă este în esenţă *Auri sacra fames*" (K. Marx, *Elemente de critică a economiei politice*, p. 133—134).

Aut Caesar, aut nihil (lat. „Ori Cezar (împărat), ori nimic") — cum s-ar zice pe româneşte: „ori Stan, ori căpitan". Se întrebuinţează atunci cînd vrei să spui, într-o formă mai hotărîtă, că joci cartea cea mare: „ori sînt totul, ori mai bine nimic".
Deviză a oamenilor foarte ambiţioşi; paternitatea expresiei este atribuită faimosului Cezar Borgia, cardinal şi om politic italian, care şi-a bizuit faima şi puterea pe

un nesfîrşit lanţ de crime, de trădări şi nelegiuiri perfide (la începutul secolului al XVI-lea).

Avant donc que d'écrire, apprenez à penser (fr. „Înainte de a scrie, învaţă să gîndeşti"), cuvinte din *Arta poetică* de Boileau (cînt. I, vers. 150). Sensul e cît se poate de limpede.

Ave Caesar (sau **Ave imperator**), **morituri te salutant!** (lat. „Slavă ţie, împărate! Cei ce se duc la moarte te salută!") — cuvinte menţionate de istoricul latin Suetoniu în lucrarea sa *Vitae XII imperatorum*, o culegere de anecdote despre viaţa a 12 împăraţi romani (de la Cezar la Domiţian). În capitolul privitor la viaţa lui Claudiu, istoricul povesteşte că gladiatorii, înainte de a începe luptele în arenă, defilau în faţa lojei imperiale şi pronunţau cuvintele de mai sus, ca un ultim omagiu.

Ave Maria! — rugăciune numită şi salutare angelică sau bunavestire. Expresia a fost mult popularizată de compoziţiile celebre care poartă acest titlu, ale lui Schubert şi Gounod.
Astăzi, din ce în ce mai rar, aceste cuvinte sînt întrebuinţate cu semnificaţia lor originară, ca un salut adresat unei femei ce merită un respect deosebit.

Aveţi puţintică răbdare!, replică foarte cunoscută din *O scrisoare pierdută*. Trahanache o repetă mereu, ca un laitmotiv.
Aceste trei cuvinte au ajuns o expresie foarte populară prin care încercăm să domolim zelul, curiozitatea sau enervarea cuiva. Dar, bineînţeles, la modul ironic, şi nu pe un ton grav şi serios, cum făcea eroul lui Caragiale.

Avocatul diavolului — se spune despre un critic răutăcios. Vine de la *Advocatus diaboli*, persoana însărcinată să conteste cererea unui candidat la canonizare în faţa conclavului papal. În opoziţie cu *Advocatus dei* (Avocatul Domnului), persoana care sprijinea o asemenea propunere.
„În discuţii este util uneori «avocatul diavolului», apărătorul unei păreri absurde, respinsă de toţi" (Lenin, *Opere*, vol. 9, pag. 214).

b

Bacchus a noyé plus d'hommes que Neptune (fr. „Bacchus a înecat mai mulţi oameni decît Neptun"). Ştiind că Bacchus a fost zeul vinului şi Neptun, zeul mărilor, sensul acestei zicale franceze e clar: cîrciumile au provocat mai multe victime decît oceanele. Un avertisment deci pentru cei care uneori îşi beau şi mintea!

Banda neagră — Expresia vine de la o ceată de mercenari aventurieri, organizaţi milităreşte, care, după moartea şefului lor, au adoptat un drapel negru. Aceasta s-a întîmplat în Franţa, prin veacul al XVI-lea.
Mai tîrziu, în timpul Revoluţiei Franceze, oamenii de artă au dat numele de „Banda neagră" unei asociaţii de speculanţi capitalişti, care cumpărau castele istorice şi alte imobile rămase fără stăpîn, şi le dărîmau, ca să vîndă terenurile şi materialele, fără nici o consideraţie pentru valoarea istorică sau artistică a acestor monumente.
Denumirea şi-a extins accepţiunea şi a început să fie folosită pentru orice asociaţie de oameni necinstiţi şi speculanţi. De aici şi legătura cu „bursa neagră".

Bani gheaţă sau bani peşin — Expresia „bani gheaţă" vrea să arate că banii sînt puşi deoparte —, în bloc, pentru o anume tîrguială, precum şi faptul că sînt plătiţi în bloc, toţi o dată.
Se mai întrebuinţează şi formula „bani peşin", care vine din turceşte, adică pregătiţi pentru a se face plata sau cumpărătura pe bani gata. Era un cuvînt foarte „la modă" pe vremuri, cînd ţările române trebuiau să plătească

tributuri, haraciuri, peşcheşuri şi bacşişuri grase în bani „peşin".

„Bani peşin că-i număra
Şi pe tablă-i socotea..."

— ...spune o poezie populară (colecţia G. Dem. Teodorescu).

Banul n-are miros — Împăratul roman Vespasian (69—79 e.n.), găsind vistieria goală, după domnia lui Nero şi a urmaşilor acestuia, nu s-a dat în lături de la nici un mijloc pentru a strînge bani. Printre taxele pe care le-a pus, a fost şi una asupra closetelor publice (de aici şi numele de *vespasiene* dat acestor toalete).
Într-o zi, fiul său Titus (viitorul împărat) i-a spus că poporul rîde şi bîrfeşte, fiindcă se scot bani dintr-o asemenea sursă. Vespasian i-a pus o monedă sub nas, zicîndu-i: „Non olet" (nu miroase), adică: „Uite, *banul n-are miros*!"
Vorba a prins şi a fost întrebuinţată spre a-i ironiza pe cei care folosesc, fără scrupule, chiar cele mai urîte mijloace pentru a cîştiga bani. Cunoscutul dramaturg englez Bernard Shaw, satirizînd asemenea oameni şi metode, şi-a intitulat o piesă: *Banul n-are miros*. Iar marele scriitor francez Balzac spunea că Parisului i-ar conveni „această axiomă a lui Vespasian!"
În satira XIV, versul 204, Iuvenal exprimă critic o părere asemănătoare: *Lucri bonus est odor ex re qualibet* („Cîştigul, de oriunde ar veni, are miros plăcut").

Barbă-Albastră — titlul unei povestiri de Perrault, după numele eroului principal: *Barbe-Bleue*. Sadic şi bestial, el şi-a sugrumat cele şase neveste pe care apoi le-a spînzurat în „cabinetul negru". Căsătorit a şaptea oară, a fost omorît de fraţii ultimei soţii care descoperise îngrozită cadavrele celorlalte femei.
Barbă-Albastră a devenit în literatură şi publicistică o expresie prin care e desemnat un aventurier fără scrupule, un escroc sentimental. Vezi: Casanova şi Don-Juan.

Basmul cu cocoşul roşu — Vorba vine de la un vestit basm pentru copii, în care se povesteşte despre un cocoş care a fost mîncat de o vulpe, vulpea la rîndul ei a fost mîncată de un ogar, ogarul de... etc. Şi cînd crezi că povestea s-a terminat, abia totul se reia de la început. *Basmul cu cocoşul roşu* a devenit astfel o expresie pentru a califica o întîmplare, o acţiune, un conflict care nu se mai sfîrşeşte.
Exemplu: „Povestea cu instrucţiunile a ajuns de pomină! E ca aceea cu cocoşul roşu — nu se mai termină niciodată" („Scînteia", nr. 6809).

Battez-moi plutôt, et me laissez rire (fr. „Mai bine bate-mă, dar lasă-mă să rîd") — Replică din *Burghezul gentilom* de Molière (act. III, sc.2). O spune servitoarea Nicolle stăpînului ei, domnul Jourdain, care nu-i dădea voie să rîdă.
Cuvintele acestea au rămas ca un elogiu adus umorului atît de necesar oamenilor, încît în viaţă — ca şi în piesa lui Molière — nu renunţă la rîs, chiar cu riscul unei mustrări.

Beaucoup de bruit pour rien (fr. „Mult zgomot pentru nimic") — vezi: *Much ado about nothing*.

Begnügt euch doch ein Mensch zu sein! (germ. „Mulţumeşte-te să fii om!") — Replică din *Nathan Înţeleptul* de Lessing (act. III, sc. 9), adresată de către templier lui Nathan. Această piesă, considerată ca o chemare la înfrăţire între oameni, dincolo de barierele naţionaliste sau religioase, pledează pentru calităţile morale, umane. În acest sens e folosit îndemnul: *Begnügt euch doch ein Mensch zu sein*!
De altfel, problema umanităţii, care constituie piatra de temelie a scrierilor sale, i-a inspirat lui Lessing şi alte vorbe celebre, ca de pildă: „Cea mai nobilă preocupare a omului este omul".

Bella matribus detestata (lat. „Războaiele pe care mamele le detestă") — Horaţiu (*Ode*, I, 24—25). Cuvinte deseori citate pentru frumuseţea şi actualitatea lor. Ele au in-

spirat unui poet francez din secolul trecut (Auguste Barbier) un alt vers foarte usturător la adresa celor ce au ridicat coloana de bronz pe una din piețele centrale ale Parisului (Piața Vendôme) în amintirea războaielor lui Napoleon:

„...acest bronz pe care mamele nu-l privesc niciodată!“ (*ce bronze que jamais ne regardent les mères!*)

Heine, într-un articol despre Lafayette, pomenește și el de coloana Vendôme, „care a fost turnată din tunurile capturate în zeci de bătălii și a cărei priveliște — cum spune Barbier — nu poate fi suportată de nici o mamă franceză“. (Heine, *Proză*, pag. 348).

Bellum omnium contra omnes (lat. „Războiul tuturor contra tuturor“) — Expresia se găsește în cap. XII din partea întîi a lucrării filozofului englez Thomas Hobbes, apărută în 1642, intitulată *De cive* (scrisă în latinește) și o mai întîlnim în altă carte a sa: *Leviathan* apărută în 1651 (partea I, cap. XIII-XIV). Hobbes folosește această expresie, referindu-se la vremurile străvechi cînd omul era în continuu război cu semenul său. Karl Marx, caracterizîndu-l pe poetul roman Lucrețiu, spune că în opera acestuia „în locul figurilor senine, puternice..., ale lui Homer găsim eroi solizi, înarmați pînă-n dinți, lipsiți de orice altă calitate; războiul *omnium contra omnes* (tuturor contra tuturora), forma rigidă a existenței pentru sine...“ (v. Marx și Engels, *Despre artă și literatură).*

Betrogene Betrüger (germ. „Înșelători înșelați“). Formulată de Lessing în poemul dramatic *Nathan Înțeleptul*, expresia a cunoscut o rapidă celebritate.

În actul III, scena 7, din această piesă, Nathan povestește sultanului Saladin o legendă cu trei fii care au moștenit de la tatăl lor cîte un inel de aur. Fiecare pretinzînd că inelul lui e cel veritabil, s-a ajuns la judecată. Și judele le spuse că nici unul dintre inele nu-i cel adevărat. Tustrei sînt *înșelători înșelați*, căci tatăl lor, în loc de unul, făcu trei inele. Judecătorul hotărî ca cei trei urmași să se ia la întrecere și, prin iubire, blîndețe și evlavie, să pună în lumină puterea pietrei. Și dacă această putere se va arăta la copiii stră-stră-strănepoților, atunci un alt judecător mai înțelept îi va chema din nou peste o mie de ani în fața judecății și va decide. Povestea lui Lessing cu cei trei feciori și cele trei inele este bineînțeles o parabolă și se referă la cele trei religii: creștină, musulmană și mozaică. Expresia *betrogene Betrüger* din piesa *Nathan Înțeleptul* (terminată în anul 1779) s-a impus, și de atunci e folosită în toate ocaziile potrivite.

În ce privește ideea, Lessing a avut precursori. Cu o sută de ani înaintea lui, La Fontaine, în fabula *Le coq et le renard* (Cocoșul și vulpea), spunea: „C'est un double plaisir de tromper le trompeur“ (E o dublă plăcere să înșeli pe înșelător).

Better a witty fool, than a foolish wit (engl. „Mai bine un isteț nebun, decît un nebun istoț“) — E o reflecție a Bufonului din comedia *A douăsprezecea noapte* de Shakespeare (act. I, sc. 5).

Traducerea lui Mihnea Gheorghiu subliniază limpede înțelesul: „decît un nebun care face pe deșteptul, mai bine un deștept care face pe nebunul“. (Shakespeare, *Opere*, vol. 7, pag. 227).

Se folosește uneori în sensul zicalei noastre: „*Mai bine cu un deștept la pagubă, decît cu un nătîng la cîștig*“.

Bewaffneter Friede (germ. „Pace înarmată“) — vezi: *Si vis pacem...*

Bis dat qui cito dat (lat. „Cine dă la timp, dă de două ori“) — Sînt autori care supraviețuiesc îndeosebi printr-o singură frază, printr-o singură cugetare, printr-o singură vorbă de spirit, ca poetul grec Philemon (vezi: *Nu uita niciodată că ești om!*) sau ca poetul francez Piron (vezi: *Pas même académicien*). Poetul latin Publius (sau Publilius) Syrus face și el parte din această categorie. A scris versuri, scenete și mai multe maxime cu caracter moral, care au fost adunate într-o culegere intitulată *Sententiae* (Sentințe). Dar cea mai cunoscută — putem spune, singura care i-a păstrat amintirea și numele — este acest: *bis dat qui cito dat*, echivalent în graiul

nostru cu zicala: „lucrul la timp dăruit, prețuiește îndoit".

Bis repetita placent (lat. „Lucrurile repetate, plac") — Originea acestui aforism se află în *Arta poetică* a lui Horațiu care spune în versul 365: „Haec placuit semel, *haec deciens repetita placebit*", adică: sînt lucruri care plac numai o dată, dar altele, chiar dacă ar fi repetate de zece ori, tot plac. În acest sens trebuie folosit adagiul de mai sus. Și într-adevăr, cu aceeași semnificație s-a referit la el Tudor Arghezi, cînd în „tableta" închinată Bucureștiului, aprecia că acest oraș e un subiect care, chiar dacă e tratat de zece ori, tot plăcut rămîne.

Bons offices („Bune oficii") — expresie franceză, care înseamnă un serviciu prietenesc.
Prin extensiune, cuvintele *a-și oferi bunele oficii* au căpătat și și-au păstrat mai ales un caracter diplomatic, în sensul unei intervenții a unui stat sau a unui om politic influent, pentru aplanarea unui conflict, pentru încheierea unui tratat etc.

Bonus vir semper tiro (lat. „Omul bun rămîne totdeauna începător") — vezi: *Semper homo...*

Bread is the staff of life (engl. „Pîinea este temelia vieții") — o spune scriitorul englez Swift în *Povestea unui poloboc*. Prin aceste vorbe — devenite proverb în patria lui și citate în multe alte țări — autorul lui Gulliver lasă să se înțeleagă că omul, asigurîndu-și dintîi hrana, se poate apoi preocupa de problemele spirituale.
Dar încă înainte cu două mii de ani, romanii spuneau: *primum vivere, deinde philosophari* (vezi loc. cit.).

Brother Jonathan (engl. „Fratele Jonathan"). — Cînd Washington, în timpul războiului pentru independență, rămăsese fără muniții, a convocat un consiliu al ofițerilor. Cum nimeni n-a putut să-i ofere o soluție practică, generalul s-a adresat lui Jonathan Trumbull, guvernatorul statului Connecticut, care l-a ajutat să iasă din impas.
De atunci, „to consult brother Jonathan" (a consulta pe fratele Ionathan) a devenit o populară expresie americană, iar „Brother Jonathan" — supranume pentru Statele Unite, cum e „John Bull" pentru Anglia, sau „Mariana" pentru Franța.

Bucefal (în vorbirea populară: Ducipal), numele vestitului cal al lui Alexandru cel Mare, regele Macedoniei (356—323 î.e.n.). Se spune că numai el era în stare să-l încalece și să-l țină în frîu.
În repetate rînduri credinciosul animal a salvat viața stăpînului său în lupte periculoase. A fost omorît în India și pe locul acela, Alexandru, în amintirea calului iubit, a întemeiat orașul Bucefalia.
Prin analogie, numele de Bucefal (sau Ducipal) se dă unor aprigi cai de bătălie sau de paradă. De asemenea e folosit, prin antifrază (adică cu înțeles contrar celui obișnuit), pentru caii obosiți și bătrîni. În ironie se spunea despre mîrțoaga lui Sancho Panza, aghiotantul lui Don Quijote, că ar fi un... Bucefal!
Cu același ton de zeflemea, găsim cuvîntul în *Caleidoscopul lui A. Mirea* la adresa unui politician al vremii: „E-un Ducipal, Galben din Soare?". Iar la modul figurat, îl folosește Macedonski cînd notează: „În aceeași vreme însă încalecă pe un nou ducipal: se apucă să crească gîndaci de mătase".

Burtăverde, poreclă ironică pentru burghez și mai ales pentru negustorul de odinioară.
Zugrăvind, într-o comedie, un asemenea specimen din vremea fabricanților și moșierilor, scriitorul Tudor Mușatescu și-a intitulat sugestiv piesa: *Burtă-Verde*. Iar în romanul său *Calea Victoriei*, Cezar Petrescu scrie despre un personaj: „Am crezut că-i un îmbogățit de război, un burtăverde".
Comparația s-a născut din faptul că negustorii de altădată purtau un șorț sau un brîu lat de culoare verde.

Butoiul Danaidelor — Danaide e numele patronimic al celor cincizeci de fiice ale regelui Danaos al Argosului (cetate din Grecia antică). El era fratele regelui Aegyptos al Egiptului, care la rîndul lui avea cincizeci de fii. Aceștia voiau să se căsătorească cu frumoasele Danaide, dar atît ele cît și tatăl lor Danaos au refuzat propunerea. Aegyptos a recurs atunci la un mijloc de constrîngere: și-a trimis băieții în fruntea unei numeroase armate. Danaos a trebuit să cedeze, dar a poruncit mireselor ca în noaptea nunții să-și sugrume soții, ceea ce și făcură. Pentru fapta lor criminală, cînd au ajuns în infern — spune mitologia — au fost pedepsite pe vecie să umple un butoi fără fund.

Această legendă a dat naștere expresiei *Butoiul Danaidelor*, care înseamnă o muncă zadarnică, o risipă fără de sfîrșit. De asemenea expresia mai servește ca o comparație pentru ceva care nu se poate umple niciodată. Folosirea ei este foarte frecventă.

Iată o ilustrare mai veche: „Bufetul era toată seara asediat, mereu plin și mereu gol ca butea Danaidelor!"... povestește Ion Ghica, descriind *Un bal la Curte în 1827*. Și iată un exemplu mai recent: „În zilele noastre, omenirea varsă pentru înarmări, ca într-un *butoi al Danaidelor*, imense cantități de bunuri materiale care ar putea fi folosite pentru îmbunătățirea traiului oamenilor". („Scînteia", nr. 4724).

Butoiul lui Diogene — Vestitul filozof grec Diogene (412—323 î.e.n.) făcea parte din școala numită cinică a lui Antisthene, care propovăduia o viață conformă cu natura, disprețuind bogățiile și conveniențele sociale. Dar ceea ce i-a asigurat lui Diogene celebritatea postumă n-au fost atît ideile sale, cît *butoiul* și *lanterna* (vezi nr. 581), adică anecdotele puse pe seama lui, fără a li se putea garanta autenticitatea. S-a păstrat versiunea că el locuia într-un butoi, ceea ce, în treacăt fie zis, nu era pe vremea aceea un fapt chiar atît de excepțional (o atestă Aristofan). Butoiul-domiciliu a devenit astfel o imagine pentru a vorbi de oamenii care, ca Diogene, dezgustați de vicii, desfrîu, corupție etc. preferă să ducă un trai izolat, închis sau — cum au spus poeții noștri Iosif și Anghel — „o viață de bursuc":

„M-am săturat de zarvă și bucluc,
M-am săturat să dau din puț în lac —
Ca *Diogene*, marele sărac
Vreau să trăiesc o viață de bursuc".

Cadavru viu — *Cadavrul viu* este titlul cunoscutei drame a lui Lev Tolstoi. Dar acest titlu, în cei peste 50 de ani care ne despart de apariția lucrării, a devenit (nearticulat) o expresie, lărgindu-și accepțiunea. În piesă, personajul principal Feodor Protasov simulează o sinucidere, după care continuă să ducă o viață promiscuă, de mort între cei vii. Astfel împerecherea de cuvinte: „cadavru viu" a ajuns să desemneze o căzătură, un suflet gol, un om inutil. Dar are și un sens mai vechi de om bolnav, sfîrșit de puteri. Cu această semnificație a folosit expresia Pușkin în cîntul 3 din poemul său *Poltava*, scris în 1828. Iată versurile în traducerea lui G. Lesnea:

„Deodată s-a sculat, trufaș,
Mazepa, jalnică otreapă,
Cadavru viu, ce slab și laș
Gemuse c-un picior în groapă..."

Caesar non supra grammaticos (lat. „Împăratul nu-i mai presus de gramatici") — Aceste cuvinte înțelepte au fost determinate de o greșeală de gramatică, făptuită de împăratul Sigismund al Germaniei (1368—1437). Cînd arhiepiscopul Placentius și-a permis să-l corecteze, împăratul i-a răspuns plin de trufie: *Ego sum rex Romanus et supra grammaticam* („Eu sînt rege roman și mai presus de gramatică"). La care Placentius ar fi replicat: *Caesar non supra grammaticos.*
Molière a reluat ideea în *Femeile savante* (act. II, sc. 6), unde personajul Filaminta spune: „La grammaire qui sait régenter jusqu'aux rois" — sau, în traducerea românească a Ninei Cassian:

„Gramatica, regină peste-nvățați și regi,
Ce știe să-și impună eternele ei legi."

Expresia se folosește la adresa acelor persoane care, abuzînd de poziția lor, cred că pot nesocoti legi, reguli și hotărîri consacrate.

Ça ira — Aceste două cuvinte franțuzești (care traduse literar înseamnă: „o să fie bine!", iar literal: „o să mergă") constituie primul vers al unui faimos cîntec revoluționar, compus pentru cea dintîi aniversare a Revoluției Franceze.
Se pare că autorul textului era un cîntăreț de stradă, anume Ladré, iar al muzicii — toboșarul Operei din Paris, pe nume Bécourt. Cîntecul a cucerit toată Franța, a trecut și granițele, exprimînd optimismul poporului și încrederea lui în victoria revoluției. Ritornela melodiei (*Ça ira!*) a devenit o deviză și apoi o expresie aproape universală, care rezumă în două scurte cuvinte convingerea că ceva, care se află abia la început, va reuși. Altă versiune pretinde că expresia e mai veche și că aparține lui Benjamin Franklin, care încă în 1776, pe cînd era ministru la Paris, răspundea cu „ça ira! ça ira!" la întrebările ce i se puneau în legătură cu revoluția americană și cu începuturile noilor state independente de peste ocean.

Calul lui Caligula (vezi *Incitatus*).

Călcîiul lui Achile — După cum povestește legenda greacă, zeița Thetis, mama eroului grec Achile, în grija ei de a-l apăra de orice primejdie, l-a cufundat în Styx, rîu din Infern, a cărui apă te făcea invulnerabil. Dar zeița, cînd l-a scăldat în apă, l-a prins de călcîi, așa încît Achile a devenit invulnerabil, cu excepția călcîiului de care l-a ținut Thetis. Și într-adevăr, eroul a murit în războiul Troiei, nimerit de o săgeată tocmai în călcîi. De aceea, expresia servește spre a semnala locul vulnerabil, punctul nevralgic al unei persoane.

Prin extensiune se poate utiliza şi în alte situaţii, de pildă atunci cînd se descoperă partea defectuoasă din argumentaţia cuiva — şi atunci se spune că i-ai găsit „călcîiul lui Achile". În acest sens, expresia a fost folosită într-o cronică cu privire la campionatul mondial de şah: „Şi în această deschidere în care Tal se simte atît de tare, Botvinik a găsit «călcîiul lui Achile»".

(Ca un) Cal de poştă (sau **de olac**) — Pe vremea diligenţelor, caii de poştă străbăteau drumuri lungi şi anevoioase. De aceea, calul de poştă — sau de olac, cum i se mai spunea pe atunci — ajunsese termen de comparaţie pentru oamenii istoviţi de muncă şi de alergătură. „Am obosit ca un *cal de poştă* ce nu-şi are tainul la vreme" — scrie Alecsandri.
Astăzi, poştalioanele şi olacii au dispărut de mult. Comparaţia s-a păstrat însă pentru cineva care e întrebuinţat la toate, aleargă mult de colo pînă colo, fiind trimis în toate părţile. Astfel, în „Contemporanul" (nr. 204) se putea citi: „Unde te rătăceşti? *Crezi că avem picioare de olac*? Te căutăm de-un ceas!"

Calif de o zi — Expresia vine din basmele arabe, cuprinse în *O mie şi una de nopţi* (vezi „Lampa lui Aladin" şi „Sesam, deschide-te!"). Se povesteşte acolo că un tînăr din Bagdad, pe nume Abu-Hassan, şi-a destăinuit într-o zi unui oaspete necunoscut, visul lui de a fi calif (prinţ domnitor mahomedan) măcar o singură zi. Habar n-avea că oaspetele misterios era însuşi Harun al Raşid, sîngerosul şi temutul calif din Bagdad, care într-adevăr a existat şi a domnit în jurul anului 800.
Pe Harun al Raşid l-a amuzat dorinţa tînărului. I-a turnat în vin un praf care să-l adoarmă; apoi a dat poruncă să fie transportat la palat şi, cînd se va trezi, să i se dea toate onorurile, spre a-l face să creadă că realmente este calif. Timp de o zi, Abu-Hassan gustă din plăcerile califatului, dădu ordine şi făcu pe califul în toată regula. Dar, seara, a fost din nou adormit şi dus înapoi acasă. Basmul se sfîrşise.
În schimb s-a născut expresia „Calif de o zi", care desemnează un stăpînitor efemer, o persoană care numai pentru extrem de scurtă durată deţine o anumită putere. In sensul acesta a folosit expresia şi marele scriitor Tolstoi în romanul său *Învierea* la adresa unui viceguvernator care, foarte puţină vreme, a ţinut locul guvernatorului. Compozitorul francez Offenbach s-a inspirat din aceeaşi poveste şi a compus o operetă. Iar la noi, Caragiale a scris o povestire intitulată *Abu Hassan*, avînd subiectul basmului arab.

Calipso şi insula Calipso — Calipso este o nimfă despre care ne vorbeşte Homer în *Odiseea* (cînturile 5 şi 7). Rapsodul grec povesteşte că ea era stăpîna unei insule pe care ar fi nimerit Ulise în urma naufragiului. Calipso i-a oferit nemurirea, rugîndu-l să rămînă pe această insulă încîntătoare, dar eroul, înfrîngînd ispita, nu consimţi să facă acest schimb şi o părăsi.
Expresia „insula lui Calipso" se foloseşte atunci cînd voim să spunem că cineva se smulge dintr-un loc plăcut şi singuratic, de obicei agrementat de prezenţa unei femei, spre a-şi urma drumul mai departe; sau, dimpotrivă, atunci cînd vorbim despre o persoană care, pentru un timp, se retrage pe o asemenea insulă (la figurat), numai printre cărţi, printre tablouri, ori printre alte lucruri plăcute.

Calomniez, calomniez, il en restera toujours quelque chose (fr. „Calomniaţi, calomniaţi, ceva tot va rămîne!") Beaumarchais, *Bărbierul din Sevilla* — act. II, sc. 8. Sînt cuvintele din faimoasa tiradă a lui Don Basilio, care i-a inspirat compozitorului italian Rossini, nu mai puţin faimoasa „arie a calomniei". Autorul, punîndu-l pe Don Basilio să facă elogiul calomniei, arată că cei ce folosesc această armă perfidă, strecoară în mod conştient veninul minciunilor, convinşi că măcar un strop tot va rămîne în sufletul oamenilor, de pe urma unor astfel de ponegriri.
De aici, această expresie, aplicată defăimătorilor fără scrupule, de tipul lui Don Basilio, care se bucura şi rîdea

mefistofelic văzînd cum o şoaptă calomnioasă ia încet-încet proporţii:

„Şi se-ntinde ca un val,
Ca un foc, ca un cutremur,
Ca urgia ce produce
Un dezastru infernal".

La rîndul lui, Beaumarchais s-a inspirat din Francis Bacon care, în lucrarea sa *De dignitate et augmentis scientiarum* (cartea a 8-a, cap. II), exprimă o idee identică într-o formă care e şi ea aproape identică: *Audacter calumniare, semper aliquid haeret* (Calomniază cu îndrăzneală, pînă la urmă tot se prinde ceva).

Calul troian — În antichitate, grecii, asediind zadarnic Troia timp de zece ani, au hotărît — aşa cum ne povesteşte Homer — să cucerească cetatea printr-un vicleşug. Sub pretextul unei ofrande religioase, grecii au construit un uriaş cal de lemn, înăuntrul căruia au fost ascunşi cinci sute de soldaţi; apoi restul armatei s-a prefăcut că se retrage. Atunci troienii au introdus calul în oraş. În puterea nopţii, ostaşii greci au ieşit din ascunzătoare, au deschis poarta cetăţii şi astfel Troia a fost cucerită printr-o stratagemă devenită celebră de-a lungul veacurilor şi cunoscută sub denumirea de „calul troian".
Această expresie caracterizează pe acela care foloseşte un şiretlic spre a se furişa în tabăra adversă, indică pe duşmanul travestit în binefăcător. Mihai Beniuc, într-un sonet care poartă chiar titlul *Calul troian*, foloseşte comparaţia pentru timpul ce se strecoară în trupul nostru şi ne îmbătrîneşte:

„Am introdus eu singur în cetate,
Cu oastea morţii-n el, Calul Troian?
Aşa o fi. Dar, timpule, tu frate,
Să ştii că fără milă ne vom bate —
Voi bate-n bătrîneţea-mi ca-n duşman!"

Cămaşa lui Nessus (sau „mantia", sau „haina", sau „tunica" lui Nessus) — Expresia vine de la legenda povestită de Ovidiu în *Metamorfozele* despre *Nessus şi Deianira* (cartea I, v. 98—133) şi despre *Moartea lui Hercule* (c. IX, v. 134—210).
Nessus era un centaur. Hercule l-a ucis, pentru că monstrul a încercat să-i răpească soţia, pe Deianira. Înainte însă de a-şi da sfîrşitul, perfidul centaur a conceput o răzbunare cumplită, spunînd Deianirei că sîngele lui are darul de a păstra credinţa conjugală. Într-un moment de suspiciune, Deianira i-a trimis lui Hercule să îmbrace o cămaşă îmbibată cu sîngele luat de la Nessus. Eroul muri în chinuri groaznice, căci sîngele era otrăvit cu veninul hidrei din Lerna. Cămaşa s-a lipit de trup şi apoi a luat foc.
În cele din urmă clipe, Hercule desperat rupse fîşii din trupul său o dată cu veşmîntul ucigător. Dar din mantia morţii tot a mai rămas ceva viu: expresia care simbolizează o pasiune mistuitoare de care omul nu se poate descătuşa.

„Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus
Ori ca Hercul înveninat de haina-i".

Eminescu, *Odă* (în metru antic)

Ca musca la arat — ultimul vers din fabula *Musca* de Al. Donici. După munca pe ogor, un bou se îndrepta spre casă. O muscă se aşezase pe jugul lui. „De unde vii, soro?" — o întreabă altă muscă întîlnită în cale. Cu un aer supărat, cealaltă îi răspunde: „Nu vezi că noi ne-ntoarcem din cîmp, de la arat?!" Şi fabula se încheie cu morala: „Spre laudă deşartă/ Mulţi zic: noi am lucrat;/ Cînd ei lucrează-n faptă/ Ca musca la arat".
Expresia e deci întrebuinţată pentru a caracteriza pe cei care îşi atribuie meritele altora; se împăunează că au luat parte activă la o muncă, dar în realitate rolul lor a fost inexistent.
Fabulistul rus I. I. Dimitriev a scris pe aceeaşi temă o fabulă intitulată de asemenea *Musca* (1803).
Maiakovski foloseşte expresia în poezia satirică *Muştele opoziţiei la Congresul Sovietelor*: Toţi discută:/ Oh şi ah,/ cum va fi,/ puterea sovietică nu e rea?/ dar dacă vom ajunge/ pe coarnele boului istovit,/ vor striga cei dintîi: „noi am arat!"

Canaan este pămîntul cuprins între Iordan și Marea Mediterană care, potrivit legendelor biblice (*Geneza*, cap. XII), a fost făgăduit de Dumnezeu seminției descinse din patriarhi. De aici și numele de *pămîntul făgăduinței*. Întrucît acest pămînt a fost descris drept *țara unde curge numai lapte și miere*, cuvîntul *Canaan* a ajuns să însemne un loc prin excelență bogat și mănos.

G. Călinescu, în referatul ținut la Academie despre opera lui Mihail Sadoveanu, spune cu privire la Moldova de odinioară zugrăvită de autorul *Baltagului*: „În lipsa unei drepte cîrmuiri, poporul se conduce după datini, iar pămîntul este atît de fertil, încît între două pîrjoluri, roadele se revarsă ca într-un *Canaan*". Tudor Arghezi în „Prolog de deschidere a noului teatru Comoedia", îl compară pe Pierrot cu:

„Pribeagul care trece mereu din țară-n țară
Cu-o alăută-n spate, cu-o carte subsuoară,
În căutarea unui zadarnic Canaan,
Ca fluturii de vesel, ca dînșii de golan."

Capitis deminutio (lat.) Aceste cuvinte nu se folosesc decît în forma originară. Ele constituie o formulă din dreptul roman, care aducea unei persoane un fel de moarte civilă, o stare juridică lipsită de libertate, de drepturi cetățenești etc. De altfel, dacă am traduce liber *capitis deminutio*, ar trebui să spunem: diminuarea sau chiar stingerea unor drepturi civice.

Astăzi aceste două cuvinte se aplică de obicei unei persoane ostracizate, care nu-și mai poate exercita puterea sau influența în societate ori într-un anumit domeniu de activitate. Expresia se folosește sub forma: „lovit de un *capitis deminutio*".

(A face) capul calendar (sau **călindar**). Expresia e veche și trebuie să fi pornit de la faptul că un calendar e o „mică enciclopedie", conținînd numeroase cifre și date astronomice, istorice, biografice etc., care nu pot fi lesne memorate.

De aici, vorba populară: „a face cuiva capul călindar", care înseamnă „a zăpăci". Astfel e folosită expresia de Coșbuc, în versurile: „Tu-mi faci capul călindar! Nu te cred și nu se poate!", sau de Mihail Sadoveanu, în romanul *Mitrea Cocor*: „Cu prostiile voastre îmi faceți capul călindar".

Capul plecat sabia nu-l taie — Expresie prelucrată după versul 13 din legenda istorică *Daniil Sihastrul* de Bolintineanu. Se citează, de obicei, spre a sublinia un act de supunere. Dar folosind astfel acest vers, adică desprins de cele ce urmează, trădăm intențiile autorului.

Ștefan al Moldovei, rănit și învins, venind la Daniil Sihastrul și cerîndu-i povață dacă să închine turcilor țara, capătă răspunsul:

„Capul ce se pleacă paloșul nu-l taie,
Dar cu umilință lanțu-l încovoaie!
Ce e oare traiul dacă e robit?
Sărbătoare-n care nimeni n-a zîmbit!"

Prin urmare, versul lui Bolintineanu n-ar trebui citat în mod izolat, căci numai întreg contextul exprimă limpede ideea poetului:

„Viața și robia nu pot sta-mpreună,
Nu e tot d-odată pace și furtună".

Capul lui Moțoc vrem! — Costache Negruzzi, în nuvela *Alexandru Lăpușneanu*, zugrăvește emoționant momentul cînd norodul împilat s-a strîns la porta curții. Domnitorul, viclean, trimise un armaș să-i întrebe pe oameni ce voiesc. Aceștia, surprinși de asemenea întrebare, nu știau ce să răspundă; în sfîrșit, se auzi un glas: „Moțoc! Moțoc! El ne pradă. El sfătuiește pe Vodă. Să moară!" Și atunci toate glasurile se uniră și strigară: „Capul lui Moțoc vrem!" Domnitorul, spre a se salva pe sine, sacrifică netulburat viața lui Moțoc.

De atunci numele vornicului lui Lăpușneanu desemnează o jertfă de ultim moment, mai mult sau mai puțin dreaptă și utilă. Cînd e vorba să fie sacrificată o persoană, care în nici un caz nu-i singura vinovată, se spune de obicei: „Vrem capul lui Moțoc!"

Din același episod al nuvelei lui Negruzzi ne-a mai rămas o vorbă cunoscută: „Proști, dar mulți!". Cînd Moțoc află condamnarea sa la moarte, cere îndurare domnitorului: „Nu-i asculta pe niște mujici. Pune să dea cu tunurile într-înșii! Să moară toți! Eu sînt boier mare, ei sînt niște proști".

— „Proști, dar mulți" — răspunse Lăpușneanu cu sînge rece.

Carabinierii lui Offenbach — În mai multe din operetele lui Offenbach, unde intervin *carabinieri*, adică jandarmi (italieni sau spanioli) purtători de carabine, aceștia sosesc, pentru a face ordine sau a pune mîna pe tîlhari (ca în opereta *Briganzii*), totdeauna prea tîrziu, fapt pe care ei înșiși îl subliniază printr-un cuplet: „La spartul tîrgului sosim!"
De aici s-a născut vorba adesea folosită pentru a ironiza pe acei agenți ai ordinii publice, anume trimiși după ce dezordinile erau comise și devastările consumate: „Au sosit și ei ca și carabinierii lui Offenbach" — expresie extinsă apoi și la pompierii sosiți după incendiu, și la ajutoarele venite după ce nu mai era nevoie etc., etc.

Carne de tun — Într-o formă destul de apropiată, expresia a fost folosită pentru prima oară de către Shakespeare care, în partea întîi din *Henric al IV-lea* (act. IV, sc.2), pune în gura lui Falstaff următorul răspuns, cînd e întrebat de Henric: „Ai cui sînt oamenii aceia care vin la urmă?" — „Food for powder!" *(Hrană pentru praf de pușcă!)*.
E drept că în traducerea românească (ESPLA, 1957) apare „carne de tun", dar această expresie datează de mai tîrziu. Ea a fost lansată de poetul și omul politic francez Chateaubriand, într-un pamflet antinapoleonean *De Buonaparte et des Bourbons*, publicat la 30 martie 1814, după restaurarea dinastiei de Bourbon în Franța. În acel pamflet, vorbind despre bunul plac după care se făceau recrutările sub Napoleon, autorul spune la un moment dat: „On en était venu à ce point de mépris pour la vie des hommes, d'appeler les conscrits *la matière première* et *la chair à canon*" (S-a ajuns la un asemenea grad de dispreț pentru viața oamenilor, încît recruții erau numiți *materie primă* și *carne de tun*. (Chateaubriand, *Oeuvres complètes*, vol. 11 — *Mélanges politiques* — pag. 194).
Gorki, într-o prefață scrisă pentru cartea unei autoare, vorbind de femei și de felul cum erau privite altădată, spune: „...au trăit ca animalele și ca prăsilă pentru *carne de tun* de furnizat cazărmilor, oastei, spre a apăra pe moșieri, fabricanți".
După primul război mondial, Romain Rolland actualizase expresia: *carne de mitralieră*. „Guvernămîntul Republicii îi reclamase cei doi fii, pentru a hrăni cu carnea lor mitralierele dușmanului" (*Mère et fils*).

Carpe diem (lat. „Bucură-te de ziua de azi, folosește-te de ziua de azi"). E începutul unui vers dintr-o odă a lui Horațiu (*Ode* I, 11, 8). Poetul, amintind lui Leuconoe că viața e scurtă, îi spune: „Nu ți-e îngăduit, o, Leuconoe, să cunoști capătul rînduit de zei zilelor mele și ale tale... Stînd de vorbă, timpul a și trecut. Bucură-te de ziua de azi, și nu te încrede în cea de mîine" (cu înțelesul de a nu lăsa pe a doua zi, de a nu amîna).
Cuvintele *carpe diem* au căpătat o mare răspîndire, constituind un îndemn de a culege roadele și mai ales bucuriile zilei de azi (de altfel verbul *carpere* înseamnă a culege).

Carpent tua poma nepotes (lat. „Nepoții îți vor culege roadele") — versul 50 din *Egloge* (IX) de Vergiliu. Omul nu trebuie să se gîndească numai la dînsul, ci și la urmași: nu numai la clipa de față, ci și la ziua de mîine.
Fabulistul francez La Fontaine s-a inspirat din acest vers, pentru fabula sa *Le vieillard et les trois jeunes hommes* (Bătrînul și cei trei flăcăi) unde exprimă o idee similară: *Mes arrière-neveux me devront cet ombrage* (Strănepoții mei se vor folosi de acest umbrar).

Carte blanche (fr. „Bilet alb"). Semnificația acestor cuvinte este: „a da mînă liberă". La început a fost o expresie referitoare la dueluri: *offrir la carte blanche* însemna a provoca la duel. Apoi, ea s-a răspîndit o dată cu obiceiul iscălirii în alb a unor hîrtii, pe care semnatarul îți dădea

libertatea să completezi orice. Cînd acorzi o asemenea permisiune, se spune că dai persoanei respective „carte blanche".
În romanul *Ana Karenina* (partea a III-a, cap. 21) de Tolstoi, personajul Serpuhovskoi îi spune lui Wronski: „pentru viitor îți cer *carte blanche*".

Carte cu șapte peceți — Expresia vine din Biblie, și anume din Apocalips, unde, în viziunea lui, Ioan teologul pomenește de o carte cu șapte peceți. Se spune că nimeni nu era vrednic să desfacă pecețile și să citească cartea. De aici, cînd e vorba de lucruri misterioase, de neînțeles, se zice că avem de-a face cu o carte cu șapte peceți. În tragedia *Faust* de Goethe (partea I), Faust îi spune lui Wagner: „Timpurile din trecut sînt pentru noi o carte ferecată cu șapte peceți" (ESPLA, 1953, pag. 57).

Carthaginem esse delendam (vezi **Delenda Carthago**).

Cărțile albastre — În Anglia s-a încetățenit procedeul ca rapoartele parlamentare și documentele oficiale să fie tipărite în volume in folio și învelite în coperte de culoare albastră. Obiceiul a fost adoptat și de alte țări. Astfel, mult timp, culoarea oficială a acestor colecții de documente a fost roșie în Spania, verde în Italia, galbenă în Franța, albă în Germania și Portugalia.
Practica se mai păstrează și astăzi, cu diferența că aceeași culoare a încetat să mai fie monopolul unui singur stat.

Casandra — E un nume pe care îl întîlnim destul de des în presă și în literatură, spre a desemna persoanele care prezic nenorociri, dar ale căror prevestiri nu sînt crezute și ale căror sfaturi nu sînt urmate. Această antonomază își are izvorul în mitologie. Casandra a fost fiica regelui Priam, al Troiei, și a Hecubei. Ea obținuse harul profeției de la Apollo în schimbul făgăduinței că-i va acorda favorurile. Dar, după ce Casandra și-a însușit secretul prorocirii, nu și-a mai respectat cuvîntul și atunci Apollo s-a răzbunat, lăsîndu-i darul cu care o înzestrase, dar lipsind-o de puterea de convingere, și astfel nimeni nu dădea crezare prezicerilor ei.

La Fontaine o pomenește în fabula *L'hirondelle et les petits oiseaux* (Rîndunica și păsărelele):

„Păsăruicele, mici și multe,
Flecăreau în loc să-asculte.
Întocmai cum Troienii făcură,
Cînd biata Casandra da din gură."

De asemenea, Coșbuc în poezia *Andromahe*: „Tu mi-ai prevăzut mormîntul,/ Tu Casandra, și-ai tăcut?/ Nimeni nu-ți credea cuvîntul,/ însă eu l-aș fi crezut!"

Casanova — E corespondentul italian al faimosului spaniol Don Juan. A trăit mai aproape de timpurile noastre (în secolul al XVIII-lea) și pare că l-a întrecut în frumusețe, în cabotinaj și în cuceriri galante pe acest premergător al său. Deosebirea dintre ei este că Gian-Giacomo Casanova a fost un aventurier și pe alte planuri, desfășurîndu-și isprăvile pe o întindere geografică mai mare.
Don Juan e spița nobilă de cuceritor, Casanova — spița burgheză. Termenul de Casanova e folosit atunci cînd don-juan-ul, la care ne referim, este un escroc nu numai din punct de vedere sentimental, căci Casanova care a îmbrăcat rînd pe rînd haină de publicist, de abate, de diplomat, de... deținut, fura în același timp și inimile și punga. Acest scurt portret al lui ne arată în ce împrejurări putem întrebuința numele Casanova ca figură de stil. El și-a scris „Memoriile" (în zece volume), care conțin relatări licențioase, dar și amănunte semnificative pentru moravurile epocii. (Vezi: Barbă-Albastră și Don-Juan).

Casus belli (lat. „Motiv de război") — formulă prin care se definește un motiv sau un act invocat de un stat sau de un grup de state pentru dezlănțuirea unui război. Dar, în afară de înțelesul ei juridic, expresia mai e folosită (cu oarecare nuanță de ironie), spre a desemna un conflict între două persoane, între două familii etc.

Castele în Spania — S-ar putea spune într-adevăr că originea acestei expresii se pierde în noaptea timpurilor. Dicționarul *Cuvinte înaripate* de Büchmann menționează

că ea s-ar trage din predica unuia dintre părinții bisericii latine, sfîntul Augustin (354—430), care a folosit imaginea „castele clădite în aer, fără temelie" (*Subtracto fundamento in aere aedificare*).
Mai tîrziu, probabil în perioada expansiunii coloniale, cînd Spania devenise o putere cunoscută în lume, a început să circule expresia „castele în Spania". Ea se referea la visătorii din alte țări, care plănuiau să-și făurească palate tocmai în îndepărtata Spanie, la fel cum s-ar putea spune astăzi, cînd sîntem de-abia la primul contact cu luna, că unii au și început să-și ridice... castele în lună! O dovadă în sprijinul acestei explicații, o aduc francezii, care folosesc în același sens expresia „castele în Asia", deci tot ceva îndepărtat și iluzoriu.
Expresia „castele în Spania" s-a popularizat mult, datorită unei comedii de mare succes, purtînd acest titlu, și care, reprezentată la Paris în februarie 1789 (anul revoluției franceze), a ținut afișul timp de 50 ani în șir. Comedia, în versuri, de Collin d'Harleville, e o satiră la adresa celor ce-și făuresc iluzii deșarte. Eroul, un tînăr visător, își închipuie că s-a căsătorit cu o fată foarte frumoasă și bogată. Cîtva timp el trăiește o viață imaginară, dar pînă la urmă fata visată se mărită cu altul. Totuși tînărul rămîne incorigibil și pornește de la capăt cu alte planuri matrimoniale la fel de iluzorii. Adică își construiește... castele în Spania!
Întîlnim foarte des această expresie, care persiflează pe cei ce-și alcătuiesc proiecte irealizabile. A folosit-o Dostoevski în *Netoșka Nezvanova*: „... mi-am iubit arta... mi-am clădit *castele în Spania*, mi-am făurit un viitor încîntător". O găsim în Cehov (*O dramă la vînătoare*): „...mi-am ales o sofa turcească, m-am culcat pe ea și m-am lăsat pradă fanteziei și «castelelor în Spania»". Dar citatul cel mai cunoscut îl găsim în Manifestul Partidului Comunist, unde, vorbindu-se despre socialiștii utopici, care visau să întemeieze falanstere (Fourier), sau home-colonies (Owen), sau Icarii (Cabet), se spune: „...pentru construirea tuturor acestor *castele în Spania* ei sînt nevoiți să facă apel la filantropia inimilor și pungilor burgheze".

Castigat ridendo mores (lat. „Rîzînd îndreptăm moravurile"). Această maximă este creația poetului francez J. Santeul care a trăit în secolul al XVII-lea, dar a scris în limba latină. Cînd renumitul actor italian Domenico i-a comandat o inscripție pentru pînza teatrului său, Santeul i-a compus epigraful: *Castigat ridendo mores*. Și aceste trei cuvinte, care au devenit deviza comediei, și-au cîștigat o popularitate rapidă și universală. Ele arată că obiceiurile proaste pot fi combătute bine prin ironie, satiră, umor. Valoarea și adevărul acestei expresii sînt confirmate de Karl Marx, cînd spune că omenirea se desparte de trecut, rîzînd. Poetul Marcel Breslașu conchide, într-un articol din „Scînteia" (nr. 6632): „De-abia în vremea noastră putem înscrie — nu ca un iluzoriu deziderat, ci cu simțămîntul deplin al realității pe frontonul umorului și al satirei, vestitele cuvinte: «Castigat ridendo mores» — Rîzînd îndreptăm moravurile".

Castor și Polux — eroi din mitologia greacă, cunoscuți și sub numele de *Dioscuri* (copiii lui Zeus). Legenda spune că Zeus, îndrăgostit de frumoasa Leda, s-a prefăcut în lebădă, spre a o seduce. Leda a zămislit două ouă: unul, de la bărbatul ei Tyndareus, regele Spartei, a dat viață lui Castor și Clitemnestrei — celălalt, de la Zeus, i-a născut pe Elena și Polux. Cei doi frați gemeni Castor și Polux, unul muritor iar celălalt înzestrat cu darul nemuririi datorită părintelui său divin, s-au iubit nespus. Nedespărțiți în toate acțiunile lor, ei au devenit simbolul frăției și al vitejiei.
Castor fiind răpus într-o luptă, Polux rugă pe Zeus tatăl său, să-l lase să moară împreună cu fratele iubit. Stăpînul zeilor îi propuse: ori să trăiască mai departe singur și veșnic tînăr, ori împreună cu fratele geamăn, o zi în Infern și altă zi în Olimp. Polux acceptă de îndată ultima propunere, spre a nu se despărți de Castor nici după moarte. Astfel ei simbolizează frăția ideală, prietenia desăvîrșită.
Legenda lui Castor și Polux a fost o bogată sursă de inspirație pentru creatorii de artă [menționăm celebrul tablou de Rubens și opera în cinci acte a compozitorului

francez Rameau (1737), purtînd numele celor doi eroi mitologici].
Personajul Vasili Ivanovici, din *Părinţi şi copii* de Turgheniev, spune la un moment dat: „Mă uit la voi, tinerii mei prieteni... Cîtă putere, cîtă tinereţe în plină floare, cîte aptitudini, cît talent! *Castor şi Polux*! Nici mai mult, nici mai puţin". Şi apoi adaugă: „Dioscurii! Dioscurii!" (cap. XXI).

(E un) Caţavencu — Dobrogeanu Gherea spunea despre Caragiale că prin personajele sale a făcut concurenţă Oficiului Stării Civile. Într-adevăr, ele au căpătat identitate şi numele lor a început să circule în vorbirea curentă, ca de pildă: Domnul Goe (copilul răzgîiat), Caracudi (gazetarul de modă veche), Chicoş Rostogan (pedagogul înapoiat şi ridicol), Pristanda (subalternul slugarnic şi incorect) etc. Din aceeaşi familie tipologică face parte şi Nae Caţavencu, unul dintre personajele principale ale comediei *O scrisoare pierdută*, tipul politicianului burghez demagog şi corupt.
Caragiale n-a creat, desigur, acest nume la întîmplare. Caţavencu vine de la cuvîntul *caţă*, adică persoană căreia îi merge gura ca o morişcă. Despre un asemenea politician se spune adesea: „e un veritabil Caţavencu".
„Au dispărut pentru totdeauna vremurile — scrie „Scînteia" (nr. 5079) — cînd Nae Caţavencu ori Agamiţă Dandanache, «băieţi de familie» cu moşii, fabrici şi tantieme, înecau pe alegători în valuri de fraze scuipate, îi ameţeau cu promisiuni demagogice, uitate a doua zi după alegeri".

Catilina (şi **Catilinare**) — Lucius Sergius Catilina (109 — 61 î.e.n.) a fost un patrician roman care a pus la cale o conjuraţie împotriva Republicii. Demascat de Cicero, consul în acea vreme, el a fugit din Roma şi, înjghebînd o armată de partizani, a fost învins şi a murit în lupta de la Pistoria.
Catilina a rămas în istorie ca prototipul conspiratorului, şi numele lui serveşte spre a desemna un impostor ambiţios care urmăreşte mărire şi avere, chiar pe ruinele patriei. Desfăşurarea acestei conjuraţii, povestită de istoricul latin Salustiu, a inspirat tragediile scrise de Ben Jonson în Anglia (1611) şi de Crébillon în Franţa (1748), ambele purtînd titlul de *Catilina*.
„Catilinarele" sînt cele patru cuvîntări celebre pe care Cicero, pe atunci consul, le-a ţinut împotriva celui ce urzise complotul contra republicii. Lărgindu-şi sfera noţiunii, „catilinara" înseamnă astăzi orice discurs fulminant şi demascator.

Cato (234—149 î.e.n.) — Marcus Porcius Cato, scriitor şi om de stat roman, a dus o viaţă simplă, lucra pămîntul alături de sclavii lui, împărţea cu ei pîinea neagră; iar ca cenzor şi consul a desfăşurat în arena publică o luptă acerbă împotriva moravurilor corupte. Istoria vieţii sale a făcut ca numele Cato să devină sinonim cu un om înţelept şi patriot, foarte dur faţă de cei corupţi sau vicioşi. I se spunea şi „Cato cel Bătrîn", pentru a-l deosebi de Cato din Utica. (Vezi: **Delenda Carthago**).

Cavaler al tristei figuri — Este „titlul" pe care îl dă Cervantes faimosului său erou Don Quijote, pe care îl descrie avînd o faţă lungă, slabă şi galbenă. Astăzi, cei care l-au citit şi de multe ori chiar şi cei care nu l-au citit pe Cervantes, aplică în zeflemea acest „titlu" oamenilor pe care îi văd morocănoşi, trişti sau veşnic înnoraţi.

Cavaliere servante (ital. „Cavaler servant") — În Italia s-a introdus în secolul al XVI-lea obiceiul ca în lumea nobilă, femeia să fie însoţită chiar de a doua zi după nuntă, de un bărbat (ales de soţ), care, de dimineaţă pînă seara, trebuia s-o urmărească, s-o păzească şi s-o servească. Poporul îi zicea „Cicisbeo" (fr. sigisbée) acestui cavaler. Trei secole le-au trebuit nobililor soţi italieni ca să-şi dea seama că se pun ei înşişi într-o postură ridicolă. Şi obiceiul a dispărut. Astăzi, termenul de „cavaler servant" a rămas şi este folosit ironic la adresa unui bărbat care e mereu în compania unei femei, gata oricînd să-i îndeplinească toate serviciile şi comisioanele.
„... uşa sălii se deschise încet şi o femeie uriaşă, mîndră intră... În stînga ei, ca un *cavaliere servante*, şonticăia

galant și bine dispus, consilierul C..." (H. Heine, *Călătorie în Harz*). Camil Petrescu, în piesa *Act venețian*, înfățișează tipul unui cicisbeu (cavaler servant).

Caveant consules (lat. „Consulii să vegheze!") — Sînt primele două cuvinte din formula latină, cu care, în momente grele, senatul roman îi învestea pe consuli cu puteri dictatoriale. Formula sună în întregime așa: *Caveant consules ne quid detrimenti respublica capiat* (să vegheze consulii ca nici un prejudiciu să nu fie adus republicii).
Literatura, publicistica, vorbirea curentă n-au reținut decît primele două cuvinte care sînt întrebuințate la modul grav și serios, ca un semnal de alarmă, dar uneori sînt folosite și în glumă, spre a trezi atenția cuiva.

Cave ne cadas (lat. „Păzește-te să nu cazi") — Erau cuvintele pe care un sclav, plasat anume în spatele învingătorului condus pe vremuri în triumf la Roma, le striga la urechea sărbătoritului pe tot parcursul lungului cortegiu în cadrul căruia, pe un car, era purtat spre Capitoliu. Așadar: un avertisment împotriva înfumurării. Cuvintele au rămas cu acest sens pînă la noi.

Cedant arma togae, concedat laurea linguae (lat. „Armele să cedeze togei, laurii elocvenței!") — primul vers din *Elogiul* pe care Cicero și l-a închinat lui însuși, în amintirea consulatului său și a activității publice pentru care a fost proclamat „Părinte al Patriei". De obicei se citează numai primul emistih: *cedant arma togae*, prin care se cere unei conduceri militare (armele) să lase locul administrației civile (toga). Prin extensiune, e un îndemn spre a renunța la spadă, la conflicte, la violență și a prefera uneltele creației pașnice.

Cedo maiori sau **maiori cedo** (lat. „Cedez în fața unui mai mare") în sensul de „mă plec", „dau înapoi". Aceste două cuvinte ar putea fi deviza slugarnicilor, dar în același timp și acul cu care să-i împungem. Autorul lor este renumitul epigramist roman Marțial și sînt notate în *Spectaculorum liber* (Cartea spectacolelor), în care el comentează jocurile și reprezentațiile organizate sub domnia împăratului Titus.

Ce e val, ca valul trece — celebru vers al lui Eminescu din *Glossa*. În strofa a șaptea, vorbind despre mișeii și nătărăii care caută să-și facă punte spre izbînzi, poetul ne sfătuiește să nu ne prindem lor tovarăși, fiindcă „ce e val, ca valul trece".
Prin extensiune, se aplică faptelor netemeinice, ideilor șubrede, sentimentelor efemere, care trec și se spulberă aidoma valurilor mării.

Ce fut le serpent qui creva (fr. „Șarpele a fost cel care-a crăpat") — Ultimul vers dintr-o vestită epigramă pe care Voltaire a adresat-o criticului Fréron, unul dintre adversarii săi:

„L'autre jour, au fond d'un vallon,
Un serpent mordit Jean Fréron.
Que croyez-vous qu'il arriva?
Ce fut le serpent qui creva."

În traducere:

„În altă zi, într-un fund de cotlon,
Un șarpe-l mușcase pe Jean Fréron,
Ce credeți voi că s-a întîmplat?
Șarpele a fost cel ce-a crăpat!"

Acest ultim vers, devenit expresie, se adresează în ironie nu numai criticilor pătimași, ci, în genere, oamenilor răi și veninoși. Epigramistul român Giordano a publicat o reușită imitație după catrenul voltairian:

I-a mușcat
Mîinile
Și-a turbat
Cîinele!

Ce-i în gușă și-n căpușă — se zice despre o persoană sinceră, care nu vorbește cu ocolișuri și-ți spune în față tot ce are de spus.
La prima vedere, această expresie românească pare simplă și-n-ar solicita explicații, dacă prin „gușă" se înțelege că-i vorba de gură, iar prin „căpușă", că-i vorba de cap.

Adică: ce-i în cap, e şi în gură; ce-i în minte, e şi pe buze! Iuliu Zanne, însă, în *Proverbele românilor*, consideră că această expresie s-a născut din comparaţia cu mugurul viţei de vie, care se numeşte căpuşă şi începe a se deschide de cum se dezgroapă viţa. Gura omului care şi ea se deschide sinceră, la lumină, se aseamănă deci cu căpuşa viţei de vie.
Un înveliş poetic pentru o deprindere destul de prozaică!

Cei şapte înţelepţi — este denumirea sub care sînt cunoscuţi în istorie şapte filozofi şi oameni de stat ai Greciei antice (secolul al VI-lea î.e.n.): *Bias* din Priene, *Chilon* din Lacedemona (Sparta), *Cleobul* din Lindos, *Periandru* din Corint, *Pittacus* din Mitilene, *Solon* din Atena şi *Thales* din Milet. De ce numărul înţelepţilor a fost statornicit la 7? Fiindcă 7 era o cifră „plăcută zeilor" şi se bucura în antichitate de o deosebită trecere (vezi **Numero deus impari gaudet**).
Istoricul Plutarh relatează însă că la grupul acestor înţelepţi au fost adăugaţi şi alţii, ca: Anacharsis — scitul, Epimenide — cretanul etc., aşa încît numărul lor ajunsese la 10 şi chiar la 16. Tot Plutarh, în *Ospăţul celor şapte înţelepţi*, istoriseşte despre ei tot felul de anecdote şi le atribuie cîte o cugetare, adoptată ca deviză a vieţii. De pildă, maxima lui Solon era: *În toate, să ai în vedere sfîrşitul*; a lui Thales: *Cunoaşte-te pe tine însuţi* (vezi). a lui Bias: *Port totul cu mine* (vezi *Omnia mecum porto*); a lui Cleobul: *Să ai o măsură în toate* ş.a.m.d.
Cuvîntul lor era ascultat, sfaturile erau urmate. De aceea, la vremea lor şi mult timp mai tîrziu, expresia „cei şapte înţelepţi" însemna o culme a gîndirii, un superlativ al chibzuinţei.

Cele şapte minuni (vezi la litera A, expresia: *a opta minune*).

Cele şapte păcate — Păcate, în faţa bisericii, sînt multe. De aceea în unele limbi se precizează: cele 7 păcate mortale sau capitale, adică acelea care, din vechi timpuri, au fost decretate de teologi ca fiind sursa tuturor crimelor şi nelegiuirilor: 1) trufia, 2) invidia, 3) avariţia, 4) desfrîul, 5) lăcomia, 6) mînia şi 7) lenea. Cînd cineva mai descoperă unul, tot atît de grav sau prezentat ca atare, îl numeşte *al optulea păcat* care a devenit şi el o expresie (şi a servit ca titlu unei comedii de Tudor Muşatescu).

Человек — это звучит гордо! (rus. „Omul — ce mîndru sună acest cuvînt!") — Maxim Gorki (*Azilul de noapte* — actul IV). „Cuvîntul ăsta sună... falnic! Omul! Omul trebuie respectat" (replică a înţeleptului Satin).
Această cîntare a omului (datînd din 1902) cunoaşte abia astăzi la noi adevărata preţuire, fiind deseori citată: „Omul, spusese Gorki, ce mîndru sună acest cuvînt! Dar şi mai mîndru, infinit mai mîndru sună de cînd omul a devenit cosmonaut" (Geo Bogza, în *Cele 32 de secunde care au zguduit lumea*).

Cenuşăreasa — Legenda „Cenuşăresei" a fost popularizată de scriitorul francez Charles Perrault, în secolul al XVIII-lea, sub titlul *Cendrillon*, iar în veacul următor, de către povestitorii germani fraţii Grimm, sub numele de *Aschenbrödel*, care are acelaşi înţeles. Dar legenda aceasta, atît de cunoscută astăzi pretutindeni, este mult mai veche. „Cenuşăreasa" s-a „născut" în Grecia şi a apărut pentru prima oară într-o culegere de *Poveşti felurite*, făcută de Elianos Sofistul, care a trăit pe la mijlocul veacului al doilea al erei noastre.
Indiferent însă de nume, de meridian şi de secol, „Cenuşăreasa" a fost şi a rămas fata persecutată de mama şi de surorile ei vitrege, ţinută în straie murdare la bucătărie, lîngă vatra cu cenuşă şi obligată să îndeplinească treburi trudnice. După chipul şi asemănarea acestei eroine din basme, Cenuşăreasa a ajuns să reprezinte, la figurat, o persoană oropsită, sau o valoare care-i neglijată şi lăsată în uitare, în paragină. În acest sens, Victor Eftimiu, arătînd cum în trecut cîrmuitorii ţării năpăstuiau cultura şi pe slujitorii ei, scrie în „Gazeta literară" (nr. 28 din 1960): „Arta şi ştiinţa erau nişte biete *cenuşărese*, rude sărace şi inoportune".

Şi într-adevăr, iată ce spuneau poeţii Anghel şi Iosif în prologul comediei lor *Cometa* (1913):

„Precum *Cenuşăreasa* sta între celelalte
Surori, necunoscută, şi neluată-n seamă,
Aşa stă poezia..."

Ce qui ne vaut pas la peine d'être dit, on le chante (fr. „Ceea ce nu merită să fie spus, se cîntă") — susţine Beaumarchais prin gura lui Figaro, eroul principal din *Bărbierul din Sevilla* (act. I, sc. 2). El se referă la creatorii de opere comice, care nu-şi dau nici o osteneală în alcătuirea textelor pentru arii. Asta pe scenă.
În viaţă însă, cuvintele lui Beaumarchais au căpătat o interpretare mai adîncă, în sensul că anumite idei şi păreri, care ar fi dificil şi riscant de exprimat în scris sau în vorbire, sînt mai lesne introduse şi mai uşor răspîndite prin cîntece.

Cerber — Numele „Cerber" l-a purtat cîinele cu trei capete, care — cum spune povestitorul Petre Ispirescu — „speria cu lătrătura sa... sufletele morţilor care erau în iad". Destinat, după mitologia greacă, să păzească porţile împărăţiei lui Pluto, era „fiara crudă şi ciudată, care latră cîineşte, trei guri căscînd deodată", cum îl descrie Dante în *Infernul* (cînt. VI, vers 13—15). Şi întrucît nimeni n-a reuşit să scape din Infern, e clar că paznic mai neîmblînzit şi mai vigilent ca legendarul Cerber n-a existat. De aceea numele de Cerber e atribuit portarilor, păzitorilor duri, inflexibili, care nu te lasă să te apropii de ceea ce au ei în supraveghere.
Personajul Rivière din romanul *Inima vrăjită* de Romain Rolland — în *Vara*, partea a II-a — vorbind despre „minciunile sfinte" din lumea burgheză care condamnă miile de fiinţe la o viaţă nenorocită fără de sfîrşit, spune revoltat că „cele trei ipocrizii: morala, religia şi patriotismul latră ca cele trei guri ale Cerberului".

C'est de la boue dans un bas de soie (fr. „E noroi într-un ciorap de mătase") — cuvintele marchizului De Luaderdale despre Talleyrand, consemnate de Chateaubriand în *Memoriile de dincolo de mormînt* (V., pag. 402).

Expresia denunţă un caracter murdar care se ascunde sub maniere politicoase. E sensul contrar vorbei noastre: „*Brînză bună în burduf de cîine*".

C'est la cour du roi Pétaud (fr. „E curtea regelui Pétaud") — Pe vremuri, în Franţa diversele profesiuni îşi alegeau un şef, căruia i se spunea „rege". Aveau şi cerşetorii un „rege" care, în glumă, fusese botezat Pétaud (probabil de la latinescul *peto*, care înseamnă „implor", deci „cerşesc"). Şi, fiindcă e lesne de închipuit că un asemenea „rege" nu-şi putea conduce „curtea" şi nici stăpîni „supuşii", s-a născut cu timpul expresia de mai sus, spre a desemna o societate dezorganizată, un oraş fără administraţie şi, în general, un loc unde fiecare face ce vrea, unde domneşte cea mai deplină dezordine. Despre o familie, unde toţi comandă şi nimeni nu ascultă, se poate spune iarăşi: „c'est la cour du roi Pétaud!" sau, cum spunem noi: *ţara* sau *satul lui Cremene*! (vezi nr. 992).

C'est l'argent qui fait la guerre (fr. „Banul face războiul") — Vorbe atribuite lui Napoleon. Cercetătorii au stabilit însă că Bonaparte n-a făcut decît să parafrazeze şi să acorde împărăteasca-i autoritate unor cuvinte mai vechi spuse de istoricul latin Quintius Curtius Rufus care, în lucrarea sa *Istoria lui Alexandru*, susţine că banul este *nervus belli* (nervul războiului), în sensul de pilonul care-l susţine, forţa motrice.
Astfel a fost restituită adevăratului stăpîn şi această... anexiune (literară) a lui Napoleon!
Aceleaşi cuvinte au mai fost atribuite şi mareşalului Trivulzio (1448—1518). Întrebat de Ludovic al XII-lea ce arme şi ce alimente sînt necesare pentru cucerirea ducatului Milano, el ar fi răspuns: *Tre cose, Sire, ci bisognano preparare: danari, danari e poi danari*" (Trei lucruri, Sire, trebuie pregătite: bani, bani şi iarăşi bani).

C'est le commencement de la fin (fr. „E începutul sfîrşitului"). Această expresie, care a găsit ecou mai ales prin originala împerechere a două noţiuni antinomice, este atribuită ciniciului diplomat francez Talleyrand (vezi *On ne prête qu'aux riches*). El ar fi spus-o atunci cînd, întors

de pe insula Elba, Napoleon a mai făcut o ultimă încercare desperată de a reaprinde steaua apusă a gloriei. Dar criticul francez Sainte-Beuve, în *Portraits de femmes* (madame de Staël), pretinde că aceste cuvinte ar fi fost rostite în saloanele Parisului încă după dezastrul campaniei napoleoniene din Rusia (1812), deci cu vreo doi ani înainte. Alţi cercetători au găsit expresia (e drept că sub o formă mai complicată) la o dată mult anterioară, şi anume la Shakespeare, în prologul la *Visul unei nopţi de vară.* Ea e folosită spre a indica o fază cînd finalul unei acţiuni, al unei întreprinderi, al unei căsnicii, iubiri, prietenii etc. începe a se întrezări clar.

C'est plus qu'un crime, c'est une faute (fr. „E mai mult decît o crimă, e o greşeală") — Frază celebră, rostită de Fouché, ministrul poliţiei sub Napoleon, cînd a aflat de executarea ducelui d'Enghien, acuzat pe nedrept de complot împotriva lui Bonaparte (anul 1804). Această nedreptate era mai mult decît o crimă, deoarece compromitea un regim şi prevestea consecinţe politice grave. Şi fraza e folosită tocmai în asemenea circumstanţe, cînd asasinarea unui om politic poate avea ca repercusiune serioase zguduiri interne.
Acesta-i înţelesul expresiei: „E mai mult decît o crimă, e o greşeală" adică, un act necugetat care poate duce mai tîrziu la crime şi dezastre mai multe şi mai mari. Paradoxul expresiei a asigurat în bună parte succesul ei.

„Cet animal est très méchant:
Quand on l'attaque, il se défend !"

— două versuri, de o ascuţită ironie, dintr-un cîntec popular francez *La ménagerie.* Conţinutul lor satiric, la adresa asupritorilor miraţi că asupriţii nu suportă exploatarea, a transformat aceste versuri într-o expresie foarte răspîndită. Iată-le în traducere:

„Ce animal rău, plin de draci:
Se apără, cînd îl ataci !"

Ce-ţi pasă ţie, chip de lut, dacă-oi fi eu sau altul? — două versuri din *Luceafărul* de Mihail Eminescu, devenite o expresie cunoscută. Versurile le rosteşte Hiperion (Luceafărul) cînd o vede pe iubita visurilor sale în braţele altuia.
Expresia se foloseşte, în genere, la adresa persoanelor nestatornice, schimbătoare.

Chaque enfant qu'on enseigne est un homme qu'on gagne (fr. „Fiecare copil pe care-l instruim este un om pe care-l cîştigăm") — vibrantă pledoarie pentru învăţătură, pentru educaţie, o găsim în culegerea *Les quatre vents de l'esprit* (Cele patru vînturi ale spiritului: satira, drama, poezia şi romanul) de Victor Hugo.
Vezi expresia din familia aceleiaşi idei: litera *D — Docendo discitur*, ceea ce face dovada că oameni iluştri de pretutindeni şi din toate timpurile au preţuit în chip deosebit rolul cărţii, însemnătatea învăţăturii.

Chassez le naturel, il revient au galop (fr. „Alungaţi naturalul, el se întoarce în goană")—vezi: *Naturam expelles furca...*

Cheia de boltă — În arhitectură se numeşte *cheia de boltă* piatra din creştetul unei bolţi sau al unei arcade, care susţine poziţia întregii construcţii. De aici, la figurat, expresia „cheia de boltă" înseamnă piatră de temelie, punctul capital, nodul unei probleme sau afaceri, pe care se sprijină tot restul.
Poetul şi dramaturgul german Friedrich Schiller considera că dreptatea e cheia de boltă a edificiului universal. Mihail Kogălniceanu, în *Dorinţele partidei naţionale în Moldova*, arăta că unirea Moldovei cu Ţara Românească constituie „cheia boltei, fără care s-ar prăbuşi tot edificiul naţional".

Cherchez la femme! (fr. se traduce literal prin: „Căutaţi femeia", iar literar şi liber: „Aici trebuie să fie o femeie la mijloc !", dar de obicei nu se traduce, expresia fiind mai totdeauna citată în franţuzeşte). Ea a fost pusă în circulaţie şi a intrat în vorbire datorită romanului (dramatizat

în 1864) al lui Alexandre Dumas-tatăl: *Les mohicains de Paris* (Mohicanii Parisului).
Atît în roman cît și în piesă, apărea un funcționar de poliție, copie fidelă a locotenentului Sartine care a trăit la Paris în secolul al XVIII-lea și care, în toate ocaziile, spunea: *Cherchez la femme!* Pentru acest ofițer de poliție, cheia oricărui mister, a oricărei crime greu de dezlegat, a oricărei afaceri senzaționale, era... femeia! Această părere este însă mult mai veche. În urmă cu două mii de ani, satiricul latin Iuvenal spunea în satira a VI-a: *Nulla fere causa est, in qua non femina litem moverit*, adică: „Nu există litigiu, a cărui cauză să nu fie o femeie".
La fel cu polițaiul lui Dumas, misoginul erou Pigasov, din romanul *Rudin* de Turgheniev, de cîte ori i se povestea o nenorocire, întreba imediat: „Cum o cheamă?", întrebarea referindu-se la numele femeii pe care el o bănuia a fi totdeauna pricina tuturor calamităților. (Turgheniev: *Opere*, vol II). Regăsim expresia și în nuvela *Duelul* de Cehov, unde există un personaj Laievski, pentru care, în orice împrejurare, trebuie de asemenea să cauți femeia. La Fontaine exprimă aceeași idee în fabula *Cei doi cocoși* (*Deux coqs vivaient en paix: une poule survint /Et voilà la guerre allumée!*)

Che sarà, sarà! (it. „Ce va fi, va fi!") — Cuvintele acestea, care au cîștigat o mare popularitate grație unui cîntec, sînt de fapt de mult celebre. Ele se găsesc în prima piesă, avînd ca erou pe vestitul Faust (Dr. Faustus), scrisă de unul dintre cei mai de seamă dramaturgi englezi, Marlowe. Cuvintele apar chiar în italienește în textul englez și rezumă un fel de doctrină fatalistă: *ce-o fi, o fi!*

Chevalier sans peur et sans reproche (fr. „Cavaler fără frică și fără prihană"), poreclă dată vestitului căpitan francez Bayard (1476-1524). Pe lîngă faptele de arme care l-au acoperit de glorie (bunăoară, în lupta de la Carigliano a apărat singur un pod împotriva a două sute de ostași spanioli), lealitatea și generozitatea lui, devenite proverbiale, i-au atras admirația chiar și a dușmanilor (refuza daruri, se împotrivea brutalității și răzbunărilor, apăra pe bătrîni și copii, salva onoarea femeilor...). De atunci, unui om care întrunește virtuți rare i se aplică denumirea dată căpitanului Bayard de „cavaler fără teamă și fără prihană". În acest sens Mihai Beniuc, vorbind despre Vitezslav Nezval, „poet al omeniei și al păcii", îl numește „chevalier sans peur, ni reproche" al poeziei cehe noi. Iar artistul poporului Radu Beligan, în articolul „Teatrul, act de cultură", scrie în „Scînteia" (nr. 6578): „Exigența este condiția de existență a criticii și nimeni nu are nevoie de acei cronicari care au devenit cavalerii fără frică și prihană ai îngăduinței reciproce și ai echivocului".

Chi dura, vince — E o zicală italiană: „Cine stăruiește, izbutește". Ea a căpătat o largă popularitate pe continentul nostru în secolul trecut, datorită unei opere bufe cu același titlu, care s-a jucat cu mare succes între anii 1837 și 1850 în toate teatrele din Italia și pe multe scene din alte țări. Autorul ei este azi aproape necunoscut (Ludovico Ricci), dar zicala e cunoscută și des întrebuințată ca îndemn de a stărui în muncă, în creație, în virtute.

Chinurile lui Tantal — Tantal, regele legendar al Lidiei, furînd nectarul și ambrozia zeilor spre a le dărui muritorilor, a fost condamnat de Zeus la o foame și o sete nesfîrșite. În infern, Tantal nu reușea să soarbă o picătură din apa ce-i trecea pe la buze, nici să guste vreun fruct din pomii ale căror ramuri se ridicau în văzduh cînd mîna lui încerca să le atingă.
De aceea expresia „chinurile lui Tantal" se aplică unei persoane care nu se poate bucura de bunurile sale, sau care își vede mereu spulberate dorințele tocmai în clipa cînd erau mai aproape de realizare.
Engels spunea despre Marx: „A trăi — avînd în față atîtea lucrări neterminate — mistuit, ca Tantal, de dorința nestăvilită de a le termina... ar fi fost pentru el de o mie de ori mai chinuitor decît moartea" (Franz Mehring: *Karl Marx — Istoria vieții sale*, pag. 681).
Un distih al lui Schiller: „Ani de-a rîndul, stau aplecat lîngă Hippocrene,/Chinuit de sete, dar izvorul din care

vreau să sorb, se-mprăştie" — este simbolic intitulat *Tantalus*.

Chi va piano, va sano — (ital. „Cine merge încet, merge sănătos", adică sigur) — E numai prima jumătate a unui foarte des folosit proverb italian, cealaltă parte întrebuințîndu-se mai rar: *e chi va sano, va lontano* (şi cine merge sigur, ajunge departe). „Ce astăzi nu-i gata pe mîine s-o-mplini —/Cu-ncetul se face oțetul/ *Chi va piano, va sano*..." (H.Heine, poemul *Germania — o poveste de iarnă*, cap. XV, v. 77—79).
Aceeaşi idee a pasului bine măsurat o găsim exprimată în multe graiuri. Francezii, dintr-un vers al lui Racine din piesa *Les plaideurs* (act. I, sc. 1), au făcut zicătoarea: *Qui veut voyager loin, ménage sa monture* (Cine vrea să călătorească departe, îşi cruță animalul). Germanii spun: „*Langsam, aber sicher*" (încet, dar sigur), iar noi spunem: „*Încet, încet, departe ajungi*".

Cibi condimentum fames est (lat. „Foamea este condimentul mîncării") — vezi: *Hunger ist der beste Koch.*

(Plugul lui) Cincinnatus — Cînd delegații s-au dus la Lucius Quintius Cincinnatus (sec. V î.e.n.) să-i înmîneze însemnele demnității de consul roman, l-au găsit cu plugul pe ogor. După ce fusese consul şi dictator şi salvase republica, a demisionat şi s-a întors la coarnele plugului. La 80 de ani, modest şi retras, încă mai lucra la cîmp, cînd a fost numit din nou dictator. „Plugul lui Cincinnatus" a devenit astfel o expresie a modestiei, un simbol al sobrietății, iar numele lui semnifică o austeră simplitate, sau o retragere demnă la țară, după o carieră triumfală în viața publică. George Washington, primul preşedinte al Statelor Unite, a fost supranumit „Cincinnatus al americanilor".

Cita mors ruit (lat. „Moartea năvăleşte iute") — vezi *Les morts vont vite.*

Утение — вот лучшее учение (rus. „Lectura, iată învățătura cea mai bună") — Cugetarea aceasta e un elogiu adus cărților, un îndemn la citit. Ea poartă semnătura marelui poet rus Puşkin, într-o scrisoare adresată fratelui său la 21 iulie 1822 şi dată publicității în 1858.
Cu două veacuri mai înainte, cronicarul nostru Miron Costin, în predoslovia la *Neamul Moldovenilor din ce țară au ieşit strămoşii lor*, exprima aceeaşi părere în dulce grai moldovenesc: „Nu ieste alta şi mai frumoasă şi mai de folos în toată viiața omului zăbavă decîtu cetitul cărților".

Civis Romanus sum! (lat. „Sînt cetățean roman!") — Formula aceasta datează din epoca sclavagistă, mai exact: din vremea cînd imperiul roman era cel mai puternic şi cel mai întins din lume. Calitatea de cetățean conferea drepturi foarte importante. Parcă tot imperiul era în spatele acestui titlu şi cînd ziceai «Civis Romanus» sum", parcă opuneai o pavăză la orice atac sau atingere a libertății şi demnității.
Cicero, în pledoariile împotriva lui Verres, se referă la grandoarea şi decăderea acestui titlu: „Cuvîntul şi rugăciunea de cruțare din alte vremuri: «Civis sum romanus» (sînt ceătățean roman), care pentru mulți în cele mai depărtate țări ale pămîntului, la popoarele cele mai barbare, a fost un ajutor şi un mijloc de scăpare, cuvîntul acesta acum nu le mai servea..." (*Verrine*, V, 57).
În zilele noastre, formula se întrebuințează în sens larg spre a spune: am o calitate (sau un titlu, sau un merit) pentru care îmi datorați respect şi vă impune să nu vă atingeți de mine!

Cîntarea cîntărilor — este traducerea din ebraică a lui *Şir aşirim*, titlul uneia dintre cărțile care compun Vechiul Testament. Autorul ei a rămas anonim, dar legenda o atribuie regelui Solomon.
Prin vechimea textului, prin frumusețea poetică, „Cîntarea cîntărilor" a devenit un termen superlativ, spre a califica o operă excepțională, o culme a creației.

Cîntecul lebedei — Se spune că înainte de moarte, în loc să geamă, să țipe, lebăda... cîntă. Platon confirmă această credință a vechilor greci. În pragul sfîrşitului,

lebedele cîntau fericite, pentru că se duceau la Apollon! Același amănunt e consemnat și în una din fabulele lui Esop (secolul VI î.e.n.), iar în *Agamemnon* (o tragedie a lui Eschil), Clitemnestra, pomenind de cuvintele nobile rostite de Casandra înainte de moarte, o compară cu lebăda. Credința aceasta a ajuns pînă la noi și găsim, de pildă, în Alecsandri versul: „La moarte mă voi duce ca lebăda, cîntînd"...
Din aceeași credință a izvorît frumoasa imagine poetică de a asemui ultima operă remarcabilă a unui poet, muzician, pictor etc., compusă în preajma morții, cu „cîntecul lebedei". Expresia poate fi extinsă și la alte domenii. De exemplu, istoricul Tarlé numește discursul ținut de Talleyrand la Academie, cu două luni înainte de a muri: „cîntecul său de lebădă".
În romanul *Elena*, Bolintineanu descrie cum eroina sa începu să cînte înainte de a-și da tragicul sfîrșit: „Elena cîntă cîntecul lebedei de care vorbesc poeții"...

Cîntec de sirenă — Sirenele, personaje mitologice, erau reprezentate sub forma unor făpturi fantastice cu capul și bustul de femeie sau a unor femei cu picioare și aripi de pasăre. Mai tîrziu iconografia le-a adăugat și o coadă de pește. Ele își aveau sediul între insula Capri și coasta meridională a Italiei. Vocea lor fermecătoare atrăgea pe navigatori în regiunea periculoasă de la intrarea în strîmtoarea Siciliei, unde, lovindu-se de stînci, cădeau pradă sirenelor. „Auzite de toți dar nevăzute de nimeni" — cum spun italienii în ironie — aceste fabuloase cîntărețe ale mării au fost popularizate îndeosebi de legenda Argonauților și de *Odiseea* (12, 1—200), care povestește că Ulise a cerut să fie legat de corabie, cînd a trecut prin apropierea ispitei fatale.
Sirenele reprezintă laolaltă atracția și pericolul mării, iar expresiile *cîntec de sirenă* sau *glas de sirenă* semnifică un mijloc de seducție pe cît de puternic pe atît de primejdios. Eminescu spune în *Glossa*: „Ca un cîntec de sirenă/ Lumea-ntinde lucii mreje;/ Ca să schimbe-actorii-n scenă /Te momește în vîrteje".

Cît nisipul mării și țărîna... (grec. Ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε). — Homer, *Iliada* (cîntul IX, vers. 385).
Viteazul Ahile, primind solia trimisă de Agamemnon, respinge propunerile de împăcare: „Chiar de mi-ar da bogății cît este nisipul și colbul, / Nu va putea să-mi înduplece inima Atrid Agamemnon". (Traducere: G. Murnu).
Expresia lui Homer: „Cît nisipul mării" s-a introdus mai în toate limbile, spre a desemna o multitudine, un număr mare, o cantitate imensă.

Claudite iam rivos... (lat. „Închideți rîurile...") — Sînt cuvintele cu care începe ultimul vers al unui poem pastoral al lui Vergiliu (*Egloge*, III—111). Versul, în întregimea lui, sună astfel : *Claudite iam rivos, pueri; sat prata biberunt* („Închideți — adică stăviliți — rîurile, copii; cîmpiile au băut de ajuns!"). Dar în vorbire sau în scris, ca expresie, se citează numai primele trei cuvinte, în sensul de: „Ajunge! Gata! Să terminăm!", și se folosesc spre a cere să se pună capăt unei prea lungi discuții, polemici, campanii, sau unui șir nesfîrșit de citate, de extrase etc.

Coadă de topor — Cel ce ajută cuiva ca unealtă la săvîrșirea unei fapte rele, la o acțiune dăunătoare colectivității, se face „coadă de topor", adică complice la o infamie, la o trădare. Expresia este explicată în fabula *Toporul și pădurea* de Grigore Alexandrescu. Eroul fabulei, un țăran de pe vremea cînd toporul încă nu avea coadă, se silea zadarnic să taie copacii cu fierul în mînă. Cînd i-a cioplit o coadă din lemnul unui arbore, abia atunci a izbutit să reteze pădurea. Coada a jucat deci rolul trădătorului.
În *Zilele vieții tale*, Ion Pas scrie: „Soldații au izgonit cozile de topor și au pus în locu-le oameni de încredere" (vol. III, pag. 261).

Cocorii lui Ibycos duc pe aripile lor o poveste frumoasă ce le-a făcut cuib trainic în rîndul expresiilor celebre. Surprins la drumul mare de o bandă de ucigași, poetul grec Ibycos (secolul al VI-lea î.e.n.) a fost omorît și

jefuit. Înainte de a-şi da sufletul, poetul a ridicat ochii la cer şi, zărind un cîrd de cocori, i-a conjurat să-l răzbune. Cîtva timp după crimă, ucigaşii aflîndu-se la teatrul din Corint (teatrele din Grecia antică erau sub cerul liber) au văzut deodată nişte cocori care zburau deasupra capetelor spectatorilor. În bătaie de joc, unul dintre ei a zis: „Uite martorii lui Ibycos, au venit să-l răzbune!" Asasinatul ajunsese între timp la urechile corintienilor, aşa că aceste cuvinte au dat de bănuit. Ucigaşii au fost astfel prinşi, judecaţi şi condamnaţi la moarte. Şi a rămas o vorbă: *cocorii lui Ibycos*, spre a pomeni de nişte martori sau probe, care apar pe neaşteptate. Marele poet german Fr. Schiller are o poezie intitulată *Cocorii lui Ibycos*: Sieh! da, sieh! da, Timotheus!/ Die Kraniche des Ibycus! (Iată, iată, Timotei/ Cocorii lui Ibycos!).

Cocoşul galic — E emblema naţională a Franţei revoluţionare. De multe ori, vorbindu-se despre Franţa, i se spune „Cocoşul galic". Această emblemă are o dublă explicaţie:
1) Romanii îi numeau gali pe locuitorii Franţei de azi şi se pare că le-au dat acest nume, fiindcă mulţi dintre ei purtau moţuri roşcate. Aceste moţuri le-au evocat crestele cocoşilor, iar în latineşte *gallus* înseamnă cocoş.
2) După revoluţia de la 1789, în căutarea unei embleme pentru baterea monedelor noi (care să înlocuiască „ludovicii"), juriul, instituit pentru concurs, a recomandat un cocoş, gîndindu-se la deşteptare, la vigilenţă, la trezirea conştiinţelor. Poporul însă, cînd a văzut „cocoşul" pe monedele de 20 de franci, a făcut legătură cu vechii gali. Cocoşul a fost decretat emblemă naţională. Mai tîrziu, Napoleon a desfiinţat acest simbol. Dar cocoşul a revenit o dată cu revoluţia de la 1830, începînd să fie aplicat şi pe drapele. Sub a Treia Republică (1871) a căpătat o mai mare răspîndire (pe monede în special) şi a devenit alegoria Franţei, reprezentată în grafică prin „cocoşul galic" (sau prin semănătoarea Marianna).

Codrul Vlăsiei — Pădurea, sau — mai obişnuit — codrul Vlăsiei se întindea, acum mai bine de o sută de ani, la nordul Bucureştiului, cuprinzînd de la Ciorogîrla la Cernica, partea de jos a plăşii Snagov şi partea de vest a plăşii Mostiştea. A te avînta prin pădure era pe atunci un act de mare curaj, căci tîlhăriile la drumul mare se ţineau lanţ, mai ales în epoca domnilor fanarioţi.
Din acea vreme a rămas vorba „ca-n codrul Vlăsiei", aplicată mai tîrziu îndeosebi politicienilor burghezi, care, jefuind bugetele intrate pe mîna lor, se comportau cu finanţele ţării aidoma tîlharilor ce-şi despuiau victimele în pădurea de odinioară. Prin extensiune, înseamnă un loc fără control, unde domnesc jaful şi frauda. Francezii au o expresie similară: „La forêt de Bondy" (Pădurea Bondy).

Cogito, ergo sum (lat. „Cuget, deci exist") — Autorul acestei vestite axiome este filozoful francez René Descartes. Ea apare în latineşte, deoarece, pe vremea aceea, savanţii îşi scriau lucrările în limba latină. Însuşi Descartes îşi latinizase numele semnînd Cartesius (prin termenul „cartezianism" se înţelege sistemul filozofic al lui Descartes).
În lucrarea sa, intitulată *Discurs asupra metodei* (1637), el combate supunerea oarbă în faţa „autorităţilor spirituale" şi îşi clădeşte sistemul filozofic pe raţiune, pornind de la adevărul rezumat în adagiul: *Dubito, ergo cogito* (Mă îndoiesc, deci cuget), *Cogito, ergo sum* (Cuget, deci exist). În *Principia philosophiae* (I, 7), lucrare publicată în limba latină în anul 1644, expune din nou acest principiu de bază al doctrinei sale. El nu admite existenţa unui adevăr decît atunci cînd examenul raţiunii îl recunoaşte ca evident. Descartes aşază raţiunea la temelia întregii vieţi spirituale.
Formula celebră a fost de atunci de multe ori parodiată. Voltaire, într-o scrisoare spunea: „Descartes a spus: Cuget, deci exist. Eu vă spun: vă iubesc, deci exist"... Făcînd aluzie la aceeaşi axiomă, poetul german Heinrich Heine scria, cu ironia lui obişnuită: „... pentru a mă încredinţa de propria mea existenţă, îmi imprimam cu toată tăria buzele în gropiţele obrăjorilor rumeni ai barcagiţelor şi-mi ziceam filozofic: «Le sărut, deci exist!»."

Cojoacele babei Dochia — Fantezia poporului, între atîtea alte personaje legendare, a creat-o și pe baba Dochia. Povestea spune că pe la sfîrșitul lui Faur, baba a plecat cu oițele la munte. Un flăcău, anume Martie, a încercat s-o oprească, vestind-o că mai bîntuie iarna. Dar baba Dochia i-a răspuns că nu se teme, fiindcă poartă nouă cojoace. Atunci Martie i-a cerut lui Faur să-i împrumute cîteva zile și, pornind ploi amestecate cu ninsoare, a silit-o pe Dochia să lepede în fiecare zi alt cojoc muiat de apă. La urmă, rămasă fără cojoc, a înghețat pe vîrful unui munte, unde se vede o piatră mare cu 9 pietre mai mici alături (reprezentîndu-i pe cei 9 feciori ai săi). E stînca ce poartă numele Dochia de pe Ceahlău.
De atunci, primele nouă zile din luna martie se numesc „zilele babei", cînd, după legenda poporului, Dochia își scutură cojoacele și timpul e mereu schimbător. Abia cînd baba aceasta capricioasă a plecat din calendar, atunci — cum spune Alecsandri — „S-a dus zăpada albă de pe întinsul țării,/ S-au dus zilele babei și nopțile vegherii". În sonetul *Afară-i toamnă*, Eminescu spune: „...cînd afară-i sloată... visez la basmul vechi al zînei Dochii".

Coloana de foc — e o aluzie la coloana de foc sau de fum, despre care Biblia povestește că mergea înainte, călăuzind pe evrei prin deșert, în drum spre „pămîntul făgăduinței". Literatura (mai ales poezia) a transformat această coloană într-o imagine, fie pentru a compara cu ea flacăra interioară care îndrumă pe om, printre vicisitudinile vieții, spre un țel înalt, fie — așa cum o folosește Lamartine — spre a spune că, aidoma acestei coloane, idealul de libertate conduce popoarele către pămîntul făgăduinței, ce-l rîvnesc.

Coloanele lui Hercule — Cei vechi credeau că lumea se termină la Gibraltar. Și pentru că legenda atribuia lui Hercule performanța de a fi atins capătul lumii, cele două promontorii (cel african și cel european) care străjuiesc intrarea în strîmtoarea Gibraltar, au fost botezate de romani „coloanele lui Hercule". Ele au devenit cu vremea proverbiale și sinonime, la figurat, cu limita extremă, dincolo de care nu se mai poate concepe nimic. Polemizînd cu un colaborator al revistei „Русское богатство" Lenin scria că „originalitatea lui ajunge pînă la... coloanele lui Hercule" (*Opere*. vol. II, p. 459).

Colos cu picioare de lut — În cartea profetului Daniel (din Biblie) se povestește că regele Nabucodonosor al Babilonului a visat odată un asemenea colos. Chemînd pe prorocul Daniel să-i tălmăcească visul, acesta i-a spus (prevestindu-i astfel prăbușirea) că uriașul cu „picioare de lut" înseamnă o împărăție mare „fără temeinicie", căci o piatră aruncată în picioarele colosului îl poate răsturna cu ușurință.
După ce filozoful francez Diderot a vizitat Rusia în anii 1773—1774, el a folosit această imagine, rezumîndu-și impresiile despre imperiul țarilor. Cuvîntul a prins și, de atunci, de multe ori, împărăția țaristă a fost desemnată prin expresia: „colosul cu picioare de lut". Supărat, poetul Pușkin a răspuns cu toată vehemența, într-o poezie în care amintea de victoria oștilor rusești împotriva armatelor lui Napoleon („Aniversarea luptei de la Borodino"), celor care continuau să numească astfel Rusia.
Comparația aceasta pentru Rusia țaristă a murit o dată cu țarismul, dar expresia „colosul cu picioare de lut" mai trăiește și astăzi, fiind folosită pentru o măreție aparentă, pentru o grandoare exterioară, care în fond însă e numai șubrezenie și putregai.

Columb — E vorba de Cristofor Columb, descoperitorul Americii. Numele lui apare de multe ori în literatură și în publicistică, sinonim cu un descoperitor epocal.
Voltaire, de pildă, s-a folosit de această antonomază, vorbind despre descoperirile lui Newton.
La noi, D. T. Neculuță îl prezintă ca un exemplu demn de urmat în poezia *Spre țărmul dreptății*: „Columb, cu nădejde atins-a pămîntul/ Spre care-a lui gînduri pornitu-și-au zborul./ Tu, Lume, ca dînsul înalță-ți avîntul/ Și tot înainte să-ți fie cuvîntul/ Și gîndul și dorul".
Astăzi, termenul este folosit îndeosebi pentru astronauți, acești Columbi ai epocii noastre, care descoperă noua lume a Cosmosului în călătoriile lor cu navele zburătoare.

Astfel, „Scînteia“ (nr. 5135) îl numește pe primul pilot cosmonaut Iuri Gagarin: „Columbul Cosmosului“.

(Comorile lui) Cresus — Rege al Lydiei (țară în Asia Mică), Cresus a trăit cam între anii 591 — 546 î.e.n. Stăpînind o regiune cu nisipuri aurifere, era considerat cel mai bogat om al antichității. Reputația aceasta a fost confirmată de către istoricul grec Herodot (*Istorii*, cartea 1) și astfel Cresus a devenit simbolul bogăției. La propriu, se spune despre un om foarte bogat: „are averile lui Cresus“. Dar expresia e folosită și la figurat. Astfel poetul francez Edmond Rostand era supranumit „miliardarul de rime“ sau „un Cresus al Parnasului“.

Comparaison n'est pas raison (fr. „Comparația nu-i un argument“) — E un proverb francez foarte cunoscut și des invocat, fiind citat întotdeauna în original, deoarece în traducere își pierde rima care îi dă tot farmecul. Se folosește spre a susține că un exemplu sau o comparație nu constituie o dovadă concludentă.

Compelle intrare (lat. „Silește-i să intre“) — Cuvintele provin din Evanghelie (Luca, XIV, 23), dar sînt citate în latinește, deoarece își datoresc trista lor celebritate bisericii catolice care le-a folosit în limba latină. De-a lungul vremilor, pe aceste două cuvinte dintr-o parabolă s-au întemeiat multe persecuții religioase ca și multe încercări de a-i constrînge pe cei de altă credință să treacă la catolicism.
Laicii însă întrebuințează expresia atunci cînd consideră că trebuie folosite și forța, constrîngerea, violența, pentru a sili pe cineva să facă un lucru care este socotit spre binele lui. De pildă, un ministru belgian a susținut pe vremuri că părinții ar trebui amendați și pedepsiți cu închisoare, dacă nu-și trimit copiii la școală, la care un deputat i-a răspuns că într-adevăr e nevoie de acest *compelle intrare*.

Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur (lat. „Concordia mărește valoarea lucrurilor mici, discordia năruie și valoarea celor mari“). La romani Concordia — fiica lui Iupiter și a zeiței Themis — era zeița bunei înțelegeri, simbolic reprezentată prin două mîini care se strîng. Citatul latin e extras din *Viața lui Iugurtha* (10, 6), o lucrare a istoricului latin Sallustius. Și dacă cuvintele lui se cer traduse, spre a fi înțelese, tîlcul lor nu mai are nevoie de tălmaci, spre a fi folosit.

Conditio sine qua non (lat. „Condiție fără care nu se poate ...“) și aici se subînțelege: „fără de care nu se poate admite“, sau „nu se poate face“, sau „nu se poate concepe“ etc. Tocmai fiindcă această formulă lapidară și foarte expresivă se poate aplica în foarte diverse împrejurări (și într-adevăr, e des întîlnită), ea e întotdeauna întrebuințată în latinește în toate limbile, traducîndu-se numai cuvîntul *conditio*, adică se spune: *condiție sine qua non*.
În *Ce-i de făcut?*, Lenin scrie: „...tocmai ceea ce «Uniunea» consideră ca o condiție *sine qua non* a trăiniciei viitorului acord etc....“ (*Opere*, vol. 5, pag. 505).

Consuetudo quasi altera natura (lat. „Obișnuința e a doua natură“) — Cugetare a lui Cicero (*De finibus*, V, 25). A devenit proverb în multe limbi.

Consumatum est! (lat. „Totul s-a sfîrșit!“) — Versiunea latină a ultimelor cuvinte pe care le-ar fi rostit Isus Hristos, cînd a fost răstignit pe cruce, — după cum relatează evanghelia lui Ioan (XIX, 30). Grecii vechi spuneau: *Tetélestai*!
Expresia marchează un final dureros, un deznodămînt tragic.

Contraria contrariis curantur (lat. „Contrariile se vindecă prin contrarii“) — Este principiul medicinei clasice, denumită alopatie (afecțiune contrarie), deoarece combate o suferință prin contrariul ei, bunăoară, răceala prin căldură, și invers. Acest sistem terapeutic este cu totul opus medicinei homeopatice, care a adoptat deviza: *Similia similibus curantur* (cele asemănătoare se vindecă tot prin cele asemănătoare). Creată de doctorul german Samuel Hahnemann, homeopatia (afecțiune ase-

mănătoare) a fost denumită astfel, fiindcă combate o boală prin agenții care o provoacă (leacuri fabricate din microbii maladiei).
Similia similibus găsește în graiul nostru un echivalent foarte plastic: „*Cui pe cui se scoate*".

Coram populo (lat. „*În public*" sau „*În fața poporului*"). Expresia vine de la romani și în Roma antică ea avea chiar o aplicație literală. Însemna a vorbi în fața poporului, adică în for. Cum forul roman era o piață deschisă și cum pe atunci nu existau bineînțeles nici difuzoare, nici microfoane, a vorbi în fața poporului însemna a vorbi tare, cu glas puternic. Astăzi însă, expresia și-a păstrat sensul figurat, adică a susține, cum se spune pe românește, „sus și tare", fără teamă, în fața tuturor. A-și striga dreptatea *coram populo*, a-și exprima părerile *coram populo* ș.a.m.d.
Găsim expresia în *Arta poetică* a lui Horațiu, versul 185: *Ne pueros coram populo Medea trucidet* (Nici Medea în public copiii să-și ucidă). Poetul se referă la scena care se improviza mai totdeauna în fața palatelor. Horațiu spune că nu tot ceea ce se întîmplă în interiorul acestor palate trebuie redat pe scenă, în văzul spectatorilor. Fiindcă: „Ce prin urechi ne vine ne mișcă mai puțin / Decît ce se petrece sub ochii noștri chiar". Deci, o pledoarie împotriva exceselor naturaliste în artă.
Nu se poate preciza dacă limba latină a împrumutat expresia *coram populo* de la Horațiu, sau dacă Horațiu a fost debitorul ei în această privință.

Cordon bleu (fr. „Cordon albastru") — Nu se traduce de obicei această expresie care a ajuns să însemne o persoană de seamă, sau un specialist foarte fin. Explicația: înaltele decorații erau însoțite de un cordon care se purta în jurul gîtului, ori de-a curmezișul pieptului. Dar mai rîvnit de cît toate era Cordonul albastru, care putea să reprezinte Ordinul francez al Cavalerilor Sfîntului Duh, ori Ordinul englezesc al Jartierei, ori Ordinul Sfîntul Andrei al împărăției țarilor etc., adică numai ordine conferite unor personalități marcante. Cu timpul expresia și-a extins noțiunea. Savanți iluștri, literați de frunte etc. au fost denumiți *cordon bleu*, chiar fără să fie decorați, numai spre a se arăta astfel că-s oameni de înaltă autoritate.
Uneori acest calificativ se conferă și meșterilor renumiți în arta culinară, datorită faptului că pe vremuri comandorul de Souvré, contele d'Olonne și alți demnitari francezi care erau „cordons bleus" (Cavaleri ai ordinului Sf. Duh) au constituit un fel de club vestit prin banchete și mîncăruri rafinate.

Cornix cornici nunquam oculos effodit (lat. „Corb la corb nu scoate ochii") — Tradus din latină, citatul acesta circulă ca proverb în multe graiuri.
Ambrosius Theodosius Macrobius, scriitor și gramatic latin de la începutul veacului al V-lea, este poate primul autor la care găsim acest proverb; și anume în *Saturnalia*, lucrare în șapte cărți, cuprinzînd interesante discuții literare și informații despre obiceiurile romanilor. Nu se știe dacă Macrobius este chiar autorul dictonului. Mai verosimilă pare ipoteza că el a fost numai beneficiarul acestui proverb mai vechi.
Se citează în sensul că oamenii lacomi și asupritori, aidoma corbilor, legați prin interesul comun: prada sau oamenii cu aceleași apucături și nărăvuri, nu-și fac niciodată rău unul altuia.

Corriger la fortune (fr. „A corecta norocul") — Expresia — deși anonimă — poate fi întîlnită în multe cărți cunoscute, printre care în piesa *Minna von Barnhelm* de Lessing (act. IV, sc. 2), în romanul *Manon Lescaut* de Prévost. E o aluzie ironică la adresa jucătorilor de cărți care, neavînd noroc, trișează ca „să îndrepte (spre ei, bineînțeles) norocul". Dar dacă autorul expresiei a rămas necunoscut, în schimb originea ei a putut fi stabilită. Într-o comedie a poetului comic latin Terențiu, și anume în *Adelphi* (actul IV), unul dintre personajele sale (Micio) compară viața omului cu jocul de zaruri și sfătuiește că, dacă nu ai noroc, să cauți cu artă, cu îndemînare, a-l corecta (*id arte ut corrigas*). Expresia a

căpătat, după împrejurări, o aplicație mai largă decît cea inițială cu privire la trișori.

Corruptio optimi pessima (lat. „Coruperea lucrurilor celor mai bune este lucrul cel mai rău") — O frumoasă axiomă latină pe care antichitatea ne-a lăsat-o moștenire, împreună cu atîtea altele. Unii s-au referit la acest adevăr, vorbind de religie, atunci cînd devenise intolerantă. Alții au invocat-o, vorbind de poezia deturnată de la scopurile ei înalte. Astăzi această înțeleaptă cugetare ar putea fi adresată acelora care pun o descoperire atît de minunată ca energia atomică în slujba unor scopuri războinice, sau uimitoarele rachete cosmice în serviciul spionajului. Toate aceste invenții ale geniului uman sînt într-adevăr realizări optime, tot ce poate fi mai bun, iar coruperea, vicierea lor este „pessima", tot ce poate fi mai rău.

Corvus albus (lat. „Corb alb") — Unde găsim acest corb? În Iuvenal — *Satire* (VII, versul 202) — evident, ca metaforă, spre a desemna un om cu totul excepțional, sau un lucru deosebit de rar. Tot Iuvenal, în același scop, a folosit o imagine de culoare opusă, și anume: lebăda neagră (vezi: *Rara avis*).
Francezii spun: „merle blanc" (mierlă albă), iar noi, în ironie: „cai verzi", sau „lapte de cuc".

Cowards die many times before their death (engl. „Mișeii mor de mai multe ori înaintea morții lor") — celebre cuvinte ale lui Shakespeare din tragedia *Iuliu Cezar*.
În scena a doua din actul II, Calpurnia, soția lui Cezar, presimțind că-l pîndește o mare primejdie, îl roagă să nu plece de acasă, căci ar putea fi omorît. Cezar îi răspunde: „'Nainte de-a muri se prăpădește cel laș de multe ori" — (traducerea lui Tudor Vianu). Și continuă cu versul următor: *The valiant never taste of death but once* (Viteazul nu gustă moartea decît o singură dată).
O înfierare adresată lașității și un elogiu curajului.

Credo — Cuvînt latin (precizăm, deoarece el sună la fel și în italienește) care înseamnă— cum nu e greu de ghicit —: *cred*! Dar acest indicativ prezent a devenit un substantiv care inițial a fost numele unei rugăciuni creștine (primul cuvînt din „Simbolul apostolilor", în sensul cuvîntului românesc „*crez*" („...știa crezul grecește pe de rost" — spune Alecsandri). E drept că în românește cuvîntul *crez* are și înțeles de crez politic („crezul lor — scrie Anton Pann — este bîta și vătraiul"). Dar am adoptat *credo* pentru noțiunea mai amplă de ansamblu de principii, pe care îți bazezi părerile și atitudinea. În acest sens îl găsim întrebuințat de Lenin (*Opere*, vol. V, pag. 301). „De mult e timpul să se înceteze cu jocul de-a v-ați ascunselea, disimulîndu-și *credo*-ul economic..." (De altfel, în Rusia a existat o publicație social-democrată, cu titlul *Credo*).
În poezia *Victima florilor de turnesol* din *Caleidoscopul lui A.Mirea*, poeții Anghel și Iosif satirizează un critic care...
„...Își scoate ghetele, surtucul, măiastra-i pană de Toledo,
Le-aruncă una după alta, aruncă și sublimu-i *Credo*."

Credo, quia absurdum (lat. „Cred, pentru că e absurd"). Acest paradox a fost atribuit în mod greșit sfîntului Augustin (354—430), unul dintre „părinții bisericii catolice". Chiar scriitorul francez Stendhal a comis această eroare, deoarece sfîntul Augustin susținea că esența credinței este „a crede, fără a cerceta", adică a crede chiar și ceea ce pare absurd. Cu alte cuvinte: superioritatea credinței față de rațiune și incapacitatea rațiunii de a înțelege lumea în esența ei.
În realitate însă locuțiunea de mai sus e o reproducere aproximativă a unor cuvinte ale teologului mai vechi Tertullian (care a trăit în secolele II—III). În scrierea intitulată *De carne Christi* (Despre carnea lui Hristos), el spune: „Et mortuus est Dei filius; prorsus credibile est, *quia ineptum est* " (și a murit fiul lui Dumnezeu; e foarte credibil, *deoarece e o absurditate*). E ușor de văzut cum fraza care circulă (*Credo quia absurdum*) seamănă cu fraza care i-a dat naștere (*credibile est quia ineptum est*). Cum însă *ineptus* (prost, inept) nu-i un cuvînt prea simpatic și măgulitor, a fost preferat *absurdus*, uzul statornicind expresia *credo quia absurdum*. Multă vreme,

biserica s-a prevalat de această formulă pentru a impune mistere și legende foarte cucernice. Astăzi aceleași cuvinte nu mai servesc decît *in extremis* acelora care ne solicită să credem absurdități și inepții foarte laice. Dar mai ales „credo quia absurdum" e folosit pentru a încheia o discuție și a ieși onorabil, sub scutul unui citat ilustru, din situația neplăcută cînd afirmațiile făcute nu găsesc credibilitate.

Cui bono? Cuvinte latinești care înseamnă „la ce bun?" în sensul de „în folosul cui?", în „interesul cui?". Aceste cuvinte, dintr-o pledoarie a lui Cicero (*Pro Roscio Amerino*, cap. XXX), sînt puse în seama judecătorului roman Lucius Cassius Pedanius care, instruind un asasinat, dăduse dispoziție să se cerceteze „cui bono", cui îi putea folosi omorul. Se mai spune că filozoful Cato avea obiceiul să întrebe, ori de cîte ori se propunea un proiect: *cui bono*? cui o să folosească? Se mai poate întrebuința și în înțeles de scop final. De pildă: „Nimic nu prezintă un interes serios, dacă nu se știe *cui bono*" (vezi și „*Cui prodest?*").

Cui prodest? (lat. „Cui folosește? Cui servește?"). Expresie frecvent întrebuințată, în multiple împrejurări. De exemplu: se comite un act inexplicabil. Căutîndu-se dezlegarea sau autorul necunoscut, se pune întrebarea: cui i-a putut folosi? *Cui prodest*? (Vezi: „*Quid prodest?*")

Cum grano salis (lat. „Cu un grăunte de sare", adică „cu haz") — Expresia aparține lui Pliniu-cel-Bătrîn, *Istoria naturală* (cartea XXIII, 8). E folosită în sensul figurativ de „are haz", fiindcă într-adevăr, în retorică, expresia înseamnă a vorbi în șagă, în înțelesul că nu trebuie luat în serios ceea ce se spune, deoarece a fost o glumă.

Cuiul lui Pepelea — Pepelea e un personaj comic din snoavele noastre populare, tipul poznașului isteț care, aidoma lui Păcală, făcînd pe prostul și neștiutorul, biciuiește apucături și năravuri. Vasile Alecsandri a scris piesele *Arvinte și Pepelea* și *Sînziana și Pepelea*, iar snoavele despre Pepelea au fost adunate în culegerea lui T. Pamfile „Firișoare de aur". Cea mai cunoscută, de unde provine și expresia, este „Cuiul lui Pepelea". Pepelea și-a vîndut casa lui Arvinte, păstrîndu-și numai un cui, bătut în peretele unei odăi, cu dreptul de a agăța acolo haina căciula, etc. În felul acesta îi făcea vizite mereu, spre a se folosi de cuiul care era proprietatea sa. Așadar, „cuiul lui Pepelea" înseamnă pretextul născocit pentru a stingheri pe alții; motivul șubred invocat de cineva spre a se amesteca intempestiv și supărător în treburile altora.
Victor Ion Popa a scris și el o piesă pentru teatrul sătesc, intitulată *Cuiul lui Pepelea*.

Cunctator — Cuvînt latin, înseamnă: om care întîrzie, care tergiversează, care temporizează.
Cunctator e porecla dată generalului roman Quintus Fabius Maximus (mort la 203 î.e.n.) care, în lupta împotriva lui Hanibal, amîna încleștarea decisivă, adoptînd tactica hărțuielii.
În Statele-Unite există un „Club al cunctatorilor" care aplică și recomandă metoda tărăgănelii, a temporizării.

Cunoaște-te pe tine însuți! — vestita inscripție Γνῶθι σεαυτόν de pe frontispiciul templului lui Apollo din Delfi. Paternitatea ei n-a fost dovedită în mod cert, fiind atribuită unora dintre cei șapte înțelepți ai Greciei, cînd lui Thales din Milet, cînd lui Chilon din Sparta, cînd lui Solon din Atena. Ceea ce s-a stabilit însă precis este că maxima de la Delfi a devenit celebră datorită filozofului Socrate care și-a însușit-o ca principiu fundamental al gîndirii sale. A fost și a rămas printre cele mai cunoscute cugetări din lume. (Vezi și *Nosce te ipsum*).

Cu ocaua mică — Ocaua, precum se știe, a fost pe vremuri la noi o măsură de greutate și de capacitate. Dar nu puțini erau negustorii ce foloseau pe atunci „ocaua mică", adică un cîntar fals. „Pe măcelari și pe brutari — povestește Ion Ghica — cînd îi prindea cu ocaua mică, îi țintuia d-o ureche în mijlocul tîrgului". De atunci expresia: „A prinde cu ocaua mică" înseamnă a prinde

pe cineva cu o înşelăciune, a-l descoperi cu o minciună, cu o pungăşie. „De te-o prinde cu oca mică, greu are să-ţi cadă" — scrie şi Ion Creangă.
Domnitorul Cuza luase măsuri severe, spre a stîrpi păgubitorul obicei. Vinovaţii fiind aspru pedepsiţi, negustorii, de teamă, începură să dea ocaua plină, ba chiar peste măsura reglementară. Astfel „ocaua lui Cuza" a rămas, în vorbire, sinonimă nu numai cu „măsura justă", ci şi cu noţiunea de „mult", peste ceea ce se cuvine.
Vasile Alecsandri consemnează acest lucru în poezia *Hora lui Cuza-Vodă*: „De cînd Cuza s-a domnit /Pînele s-au mai dospit / Ocele s-au mai mărit".

Cu o rîndunică nu se face primăvară (grec. Μία χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ) — maximă a lui Aristotel, din *Etica nicomahică* (cartea I, cap. 6). Se referă la problema fericirii: „Precum o rîndunică nu face primăvara...", tot aşa o singură zi sau un răstimp scurt nu face pe nimeni deplin fericit.
Marele filozof al antichităţii a fost şi autorul altor cugetări care din nefericire s-au pierdut. Numai o parte ne-a parvenit, datorită învăţatului grec Diogene Laerţiu care, în opera sa *Despre vieţile şi doctrinele filozofilor* (10 cărţi), menţionează o sumă de aforisme ale lui Aristotel. Citām cîteva pentru frumuseţea lor deosebită: *Ştiinţele au rădăcini amare, dar fructe dulci — Între un învăţat şi un ignorant e aceeaşi deosebire ca între un om viu şi un cadavru — Prietenia e un suflet în două trupuri — Speranţa este visul omului treaz — Virtutea stă la mijloc, între extreme* (vezi: „*In medio stat virtus*").
Maxima lui Aristotel „Cu o rîndunică nu se face primăvară" a devenit proverb în foarte multe limbi. Îl găsim şi la noi în aceeaşi formă şi cu acelaşi înţeles.

Curriculum vitae (lat.) înseamnă „Cursul vieţii". Prin urmare este vorba de toate datele referitoare la starea civilă, studiile, ocupaţia şi viaţa unei persoane.
Un sonet al lui Coşbuc, care prezintă portretul unui pseudoartist, poartă titlul *Curriculum vitae.*

Cutia Pandorei — Pandora a fost prima femeie din lume, după mitologia greacă, modelată de Hefaistos, însufleţită de Athena şi înzestrată de alţi zei cu toate darurile [de unde şi numele ei de *pân* (tot) şi *dôron* (dar)]. Iupiter, furios pe Prometeu că a furat focul din cer, a vrut să se răzbune. I-a trimis-o ca nevastă, cu o cutie care conţinea toate relele şi care avea să intre în istorie şi literatură sub numele de *cutia Pandorei*. Prometeu, bănuind că Iupiter îi întinde o capcană, a refuzat. În schimb, fratele său, Epimeteu, s-a lăsat ademenit; şi cînd Pandora a deschis cutia, s-au revărsat toate relele din lume: boli, necazuri, ură, suferinţă etc. Cînd a închis-o la loc — povesteşte Hesiod — era prea tîrziu. Nu mai rămăsese pe fundul cutiei decît speranţa! A rămas însă altceva: expresia *cutia Pandorei*, la care se fac frecvente aluzii, spre a desemna o sursă de nenorociri mascată de aparenţe atrăgătoare.

Cvadratura cercului este o celebră problemă, pusă de învăţaţii greci din antichitate, şi anume: construirea, cu rigla şi compasul, a unui pătrat avînd suprafaţa egală cu a unui cerc dat. În geometria euclidiană, această problemă nu se poate rezolva. Prin extensiune, expresia „cvadratura cercului" a ajuns să semnifice orice fel de problemă insolubilă, fără dezlegare.

d

Dacă n-au pîine, să mănînce cozonac! — În timpul marii revoluții franceze, în zilele de 5 și 6 octombrie 1789, cînd locuitorii Parisului manifestau pe străzi cerînd pîine, o doamnă de la Curtea Franței, ducesa de Polignac, spunea reginei Maria Antoaneta: „Ce neghiob e poporul ăsta, care vrea neapărat pîine, cînd ar putea să-și cumpere cozonaci!“ Și cele două nobile femei au ajuns repede la concluzia, atît de generoasă, că oamenii „dacă n-au pîine să mănînce cozonaci!“ (Qu'ils mangent des brioches!). Vorbele acestea ridiculizează și astăzi persoanele naive, cu păreri și mentalități complet desprinse de adevărurile vieții, de simțul realităților.

Dacă nu vine muntele la Mahomed, se duce Mahomed la munte — Faptul s-ar fi petrecut în jurul anului 612 al erei noastre, cînd Mahomed abia începuse a propovădui religia islamică. Arabii erau atunci idolatri și-i cereau minuni. „Profetul“ a poruncit muntelui în fața căruia predica, să vină pînă la el. Muntele, deși se zice că credința mișcă și munții, n-a catadicsit bineînțeles să se urnească. Atunci, Mahomed s-a închinat și, cu ochii la cer, a exclamat senin: „Mare e înțelepciunea ta, doamne! Dacă ai fi dat ascultare cuvintelor mele și ai fi făcut muntele să se miște, ne-ar fi prăpădit pe toți. Trebuie deci eu să mă duc la munte și să mulțumesc celui de sus că a fost atît de milostiv cu un neam de păgîni“. Și îndreptîndu-se spre munte, a rostit cuvintele care azi, în zeflemea, se spun acelora ce n-au altă cale decît să se plece în fața unei situații, chiar dacă astfel trebuie să înfrunte ironii și rîsete.

Poetul Mihai Codreanu, în sonetul *Minunea profetului*, povestind această întîmplare cu Mahomed ironizat de mulțime, încheie:

> Iar el, plecînd încet ca s-o înfrunte,
> Scandează rar silabele divine:
> „Cînd muntele la Mahomed nu vine,
> Se duce singur Mahomed la munte“.

Uneori expresia e folosită în formă inversată: *Dacă nu vine Mahomed la munte, se duce muntele la Mahomed.* E o variantă alterată, greșită. De altfel însăși legenda din care s-a născut expresia face dovada acestei erori.

Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau!... — În nuvela *Alexandru Lăpușneanu*, scriitorul Costache Negruzzi povestește că Lăpușneanu, intrînd în Moldova cu oști turcești spre a-și lua domnia în primire, a fost întîmpinat de o solie de boieri în frunte cu vornicul Moțoc, care-i spuse: „...obștia ne-a trimis pe noi să-ți spunem că norodul nu te vrea, nici te iubește, și Măria ta să te întorci înapoi“...

— *Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau* — răspunse Lăpușneanu.

Expresia se aplică în împrejurarea cînd o persoană încearcă să se impună împotriva voinței majorității, sau, cu alte cuvinte, cînd vrea dragostea cu sila.

Dalai-Lama, numele șefului religiei budiste din Tibet, înseamnă Marele Preot (Dalai = mare, Lama = preot). După moarte, spiritul lui divin s-ar fi strămutat într-un copil care, dînd semne precoce ale originii supranaturale, este proclamat noul Dalai-Lama. Considerat astfel ca incarnația perpetuă a lui Buddha pe pămînt, autoritatea lui era supremă și necontestată. Nu se arăta la lumina zilei, trăind retras în templul de la Lhassa, înconjurat numai de preoții lui care aduceau la cunoștința credincioșilor cuvîntul său sacrosanct, fără drept de comentarii. De aceea Dalai-Lama a ajuns sinonim cu un personaj pe care toți îl ascultă și nimeni nu îndrăznește să-l contrazică.

În nuvela *Un Hamlet provincial* de Turgheniev, unul dintre eroi spune: „Acuma mă poţi pune şi în faţa unui Dalai-Lama şi am să-i cer să-mi dea puţin tabac de prizat". (*Opere*, vol. I, pag. 247).

Dalila — E numele faimoasei curtezane din Gaza, care — după cum spune legenda — a fost plătită de filisteni spre a-l supune pe Samson, care îi înspăimîntase prin forţa sa herculeană. Îndrăgostit de ea, voinicul israelit i-a destăinuit că toată puterea sa e ascunsă în lungile lui plete. Într-o zi, cînd Samson adormise cu capul pe genunchii ei, Dalila a poruncit să i se taie părul şi l-a făcut astfel bătaia de joc a duşmanilor lui (*Cartea Judecătorilor*, cap. XIII—XVII).
Numele de Dalila a devenit din această pricină sinonim cu o trădătoare, cu femeia fatală care, prin influenţa ei periculoasă, poate prăbuşi pe bărbaţii cei mai tari. Eminescu, în vestita-i poezie intitulată *Dalila*, a tălmăcit legenda în versuri nemuritoare, care se încheie cu îndemnul:
„Cînd vezi piatra ce nu simte nici durerea şi nici mila,
De ai inimă şi minte, feri în laturi, e Dalila!"
Aceeaşi legendă a inspirat opera *Samson şi Dalila* de Saint-Saëns. Libretul acestei opere şi-a îngăduit unele licenţe faţă de versiunea biblică.

Dama cu camelii — E titlul unui roman, transformat mai tîrziu şi în piesă de teatru, de Alexandre Dumas-fiul. Romanul (1848), şi mai cu seamă piesa (1852), în urma succeselor obţinute, au popularizat figura şi numele eroinei Marguerite Gauthier care avusese un trecut aventuros. Astfel porecla ei „Dama cu camelii" a ajuns să desemneze, cu oarecare preţiozitate, femeia de moravuri uşoare care, datorită concepţiilor din lumea burgheză, nu izbuteşte să se reabiliteze.

Das Alte stürzt... (germ. „Ce este vechi se năruie") Fr. Schiller, *Wilhelm Tell* (act. IV, sc. 2). Sînt primele cuvinte din versurile pe care le rosteşte cu limbă de moarte căpitanul Attinghausen:

„*Das Alte stürzt, es ändert sich die Zeit*
Und neues Leben blüht aus den Ruinen"

care înseamnă: *Ce este vechi se năruie, vremurile se schimbă şi o viaţă nouă înfloreşte din ruine.*
Se citează parţial (cele trei cuvinte de la început sau primul vers).

Das eigentliche Studium der Menschheit ist der Mensch (germ. „Adevăratul studiu al omenirii este omul") — o cugetare a lui Goethe din romanul său *Die Wahlverwandschaften* (Afinităţile elective) — partea a II-a, cap. 7 — apărut în 1809.
Moralistul francez Pierre Charron, cu două sute de ani înainte, în *Traité de la Sagesse* (Tratatul despre înţelepciune, 1601), a formulat aceeaşi idee: *La vraie science et la vraie étude de l'homme, c'est l'homme* (Adevărata ştiinţă şi adevăratul studiu al omului, este omul).
Lessing, la rîndul lui, recunoştea că: *Cea mai nobilă preocupare a omului este omul.*
Precum se vede, *les grands esprits se rencontrent* (vezi nr. 609), mai ales cînd este vorba despre om.

Das Ewig-Weibliche (germ. „Eternul feminin") — cuvinte cu care Goethe încheie partea a doua din *Faust*, spunînd că acest etern feminin „ne-nalţă în tării" (zieht uns hinan). Evident, e un omagiu adus femeii (indirect iubirii), rezumat numai în două versuri scurte, pe care le rosteşte în final „Chorus mysticus". În accepţiunea cea mai simplă şi mai curentă, *eternul feminin* reprezintă femeia care, sub diverse nume: Venus, Psyché, Elena, Isolda, Julieta, Margareta etc., perpetuează de-a lungul secolelor principiul frumuseţii, al dragostei.
E o idee pe care o regăsim şi la Eminescu (de pildă în *Venere şi Madonă*). Vorbind de poeziile lui, putem da şi un exemplu pentru expresia la care ne referim. Figurile de femei care apar în versurile lui Eminescu n-au în general nume. Dar prin felul cum sînt zugrăvite, putem spune că ele reprezintă *eternul feminin*.

Das fünfte Rad am Wagen (germ. „A cincea roată la car") — este menționată pentru prima oară de poetul german Freidank în cartea sa *Bescheidenheit* (Modestie, 1229), cuprinzînd învățăminte. Nu s-a putut stabili dacă el e chiar autorul acestei expresii, sau dacă numai a transcris-o fără să-i precizeze paternitatea.
Cert este că „a cincea roată" circulă intens, de cîteva secole, prin mai toate graiurile. Expresia semnifică un lucru de prisos, ca și roata în cauză.

Das Glück ist eine leichte Dirne (germ. „Norocul e o fată ușuratică") — vers celebru al lui Heinrich Heine. E începutul epigrafului la cartea a doua din ciclul de poezii *Romancero*. Iată prima strofă, în traducerea lui Ion Frunzetti:

„Norocul e o femeiușcă
Ce nu stă locului o clipă.
Ți-alintă părul, fruntea-n pripă
Te pupă, zboară ca din pușcă."

Cu alte cuvinte, să nu ne încredem în noroc, fiindcă e nestatornic și înșelător. Un sfat asemănător ne dă și Friedrich Schiller. În actul I din *Demetrius* (piesă neterminată) poetul spune: *Das Glück ist falsch, unsicher der Erfolg* (Norocul e amăgitor, succesul nesigur) — adică incertă e izbînda care se bizuie pe noroc.

Das ist für die Katze (germ. „Asta-i pentru pisică!"). Burckard Waldis, fabulist german din prima jumătate a secolului al XVI-lea, l-a tradus pe Esop și a scris și numeroase fabule originale. Una dintre ele (nr. 62) a lansat cu succes expresia de mai sus.
După obiceiul de a arunca la pisici toate resturile menajere, se spune: *das ist für die Katze* despre tot ce e inutil și nu merită nici o atenție.

Das ist Tells Geschoß! (germ. „Aceasta-i lovitura lui Tell!") — replică din piesa *Wilhelm Tell* a lui Schiller (act. IV, sc. 3). O săgeată țîșnită dintr-un tufiș îl străpunge pe tiranicul pîrcălab Gessler drept în inimă. După această precizie uimitoare, el ghicește de îndată cine-i țintașul: „Săgeata asta e-a lui Tell!"
Expresia s-a încetățenit, spre a recunoaște autorul după măiestria lui specifică.

Date obolum Belisario (lat. „Dați un obol lui Belisarius!") — Belisarius (sau Belisarie) a fost în Bizanț (sec. VI) un vestit comandant de oști, care s-a luptat cu perșii, cu vandalii, cu ostrogoții și care ar fi trebuit să se bucure de toată recunoștința împăratului Iustinian, căruia i-a adus multe victorii.
Dar legenda spune că, temător să nu-i ia tronul, împăratul i-a scos ochii și l-a închis într-un turn (care există și azi în Turcia și poartă numele de „turnul lui Belisarius"), de unde marele general lăsa în jos, cu o funie, casca și o mică pancartă pe care scria: „Date obolum Belisario".
Soarta lui tristă a inspirat multe romane, tragedii, tablouri, cîntece și opere. Ca expresie se folosesc aceste cuvinte pentru a ilustra starea unui personaj celebru, adus la sărăcie. Iar numele de Belisarius e întrebuințat cîteodată ca figură de stil (ca antonomază), pentru un om ruinat, care și-a păstrat însă întreaga demnitate.

Dați Cezarului ce-i al Cezarului... Cuvinte citate foarte des și întîlnite în multe limbi. Sînt din Evanghelie (Matei, XXII, 21). Se folosește uneori versiunea latină: *Quae sunt Caesaris, Caesari*. Evanghelistul Matei povestește că fariseii, vrînd să-i întindă lui Isus o cursă și să-l îndemne la nesupunere față de stăpînirea romană, l-ar fi întrebat dacă să plătească dajdie Cezarului. Isus — continuă povestitorul — simțind capcana care i se întinde, le-a cerut să-i prezinte moneda pe care vor s-o plătească; cînd i-au adus moneda, el le-a arătat efigia împăratului și le-a zis vorbele de mai sus.
Prin urmare, la origine, cuvintele n-aveau de loc un sens figurat. Ele l-au căpătat ulterior, și astăzi servesc pentru a recomanda să se recunoască fiecăruia meritele, atribuția, rolul său. La Maxim Gorki (în romanul *Foma Gordeev*, cap. XIII) găsim o aplicare a întregului citat biblic sub o formă amuzantă și ironică. După slujba religioasă, personajul Cononov se adresează musafirilor și le spune: „Acum, după ce-am dat lui Dumnezeu, ce-i

al lui Dumnezeu, daţi-mi voie ca muzica să dea Cezarului ce-i al Cezarului".

Dat veniam corvis, vexat censura columbas (lat. „Cenzura cruţă corbii şi prigoneşte porumbeii") — hexametru din *Satira a II-a* a lui Iuvenal care a devenit proverb. Versul e pus în gura unei femei romane (Lauronia) care se înverşunează împotriva bărbaţilor, pe motivul că aceştia, făcînd legile, sînt deosebit de intoleranţi cu femeile şi tot pe atît de îngăduitori cu ei înşişi, deşi „sînt mai răi ca noi". Şi după ce dă cîteva exemple din viaţa de atunci a Romei (de la începutul erei noastre), exclamă: „Şi-apoi tot împotriva noastră, rigorile legii ! *Dat veniam corvis, vexat censura columbas*". Versul lui Iuvenal poate fi apropiat şi de vorba noastră populară „*Pentru unii mumă, pentru alţii ciumă!*".

Daţi-mi un punct de sprijin şi pun pămîntul în mişcare (grec. Δός μοι ποῦ στῶ καὶ κινῶ τὴν γῆν.) — cuvinte vestite ale lui Arhimede. Printre numeroasele invenţii ale acestui ilustru fizician al antichităţii, se numără şi cele mai mari sisteme de pîrghii şi scripeţi din acea vreme, pentru ridicarea unor greutăţi uriaşe. Ceea ce l-a făcut să spună că, dacă ar găsi un punct de reazem în spaţiu, ar putea urni şi pămîntul din loc.
Arhimede nu l-a descoperit. În schimb cuvintele lui au pus în mişcare un aforism de renume universal, care atestă că omul, avînd la îndemînă mijloacele necesare, poate înfăptui chiar cele mai fantastice planuri.

Davus sum, non Oedipus (lat. „Sînt Davus, nu Edip !") — E versul 194 din comedia *Andria* a poetului comic latin Terenţiu (act. II, sc. 2 în ediţie modernă). Davus era un sclav (cum a fost şi autorul), dar un om cu mintea simplă, pe cînd Edip, după cum ştia lumea din antichitate, fusese un om cu mintea ascuţită, care reuşise să dezlege toate întrebările capţioase ale Sfinxului.
Prin vorbele de mai sus, eroul din comedia lui Terenţiu recunoştea: sînt un om simplu, nu sînt înţelept, nu pot pricepe, nu pot ghici (ca Edip). Azi, aceste cuvinte sînt folosite mai ales în ironie la adresa unui adversar care se pretinde deosebit de ager, de inteligent şi te tratează de sus. I se poate răspunde cu prefăcută modestie: „Davus sum, non Oedipus!..."

De-aşa vremi se-nvredniciră cronicarii şi rapsozii — e un vers foarte cunoscut din *Scrisoarea III* a lui Eminescu. Marele poet, referindu-se la vremile vitejeşti ale lui Mircea cel Bătrîn, continua astfel: „Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii şi Irozii", susţinînd că pe eroi nu mai poate să-i caute decît în „izvoadele bătrîne". De aceea versul de mai sus se citează cînd cineva vrea să amintească o epocă eroică din istorie sau un moment memorabil din viaţă, demne de pana cronicarilor şi rapsozilor, în comparaţie cu alte perioade mai puţin (sau de loc) vrednice de a fi zugrăvite şi cîntate.

Decet imperatorem stantem mori (lat. „Un împărat trebuie să moară în picioare") — maximă creată chiar de un împărat care a lăsat şi alte expresii vestite, ca: „Banul n-are miros" (vezi loc. cit.). Este vorba de împăratul roman Vespasian care a domnit acum aproape două milenii. Ajuns la vîrsta de 69 de ani, el continua să se ocupe de treburile împărăţiei. Şi chiar în ziua morţii, coborînd cu o ultimă sforţare din patul de suferinţă, se ridică în picioare, spre „a sta la datorie". *Decet imperatorem stantem mori* au fost cele din urmă cuvinte ale lui. Lărgindu-şi zona de aplicaţie, ele au fost şi mai sînt folosite la adresa acelora care (fără să fie împăraţi!) au înţeles ca, sfidînd moartea, să rămînă la post şi să-şi împlinească misiunea pînă în ultima clipă. De pildă, s-a spus despre Molière, care a murit pe scenă jucînd comedia sa *Mizantropul*, că „a trebuit să moară în picioare."

Decet verecundum esse adolescentem (lat. „Modestia şade bine tînărului") — versul 832 din comedia *Asinaria* de Plaut (act. V, sc. 1). Personajul Demetrius spune fiului său: „Un tînăr se cade să fie plin de cuviinţă". Sfatul poetului antic adresat tinerilor şi-a păstrat tinereţea în toate timpurile şi pe toate meridianele. Dovadă că ideea a fost reluată, de-a lungul vremilor, de numeroşi scriitori. Franz Grillparzer, în piesa *Die Ahnfrau* (Stră-

moaşa, act. I), o formulează aproape la fel: „Den Jüngling ziert Bescheidenheit" (Modestia e podoaba tînărului).

De gustibus et coloribus non disputandum (lat. „Despre gusturi şi culori nu trebuie să discuţi") — Proverb al filozofilor scolastici din evul mediu, s-a răspîndit repede în foarte multe limbi. Germanii au varianta: „Gusten und Ohrfeigen sind verschieden" (Gusturile şi palmele sînt diferite). De obicei se foloseşte textul latin într-o formă rezumativă: „De gustibus non disputandum", sau chiar numai: „De gustibus"... Înţelesul e simplu: cînd e vorba de gusturi şi de culori, ne pierdem degeaba vremea cu dispute, fiecare om avînd în această privinţă păreri şi preferinţe proprii.

De la Adam şi Eva — Expresia e folosită ironic la adresa acelora care, expunînd sau povestind ceva, o iau de la un început prea îndepărtat şi nelegat de problema în discuţie. Ea n-are nevoie de prea multe explicaţii, deoarece se ştie că legenda biblică a Genezei începe cu Adam şi Eva.
Variante: „De cînd cu moş Adam" şi „De la Adam Babadam", ambele desemnînd o vechime mare: „Aşa ne era obiceiul să facem la scăldat de pe cînd Adam Babadam"... (Ion Creangă).

De la Anna la Caiafa — Expresia e însoţită de obicei de un verb: mă poartă... mă duce... mă trimite de la Anna la Caiafa. Ea îşi are obîrşia în scriptură.
Anna a fost un sacerdot al iudeilor. Ezitînd să-l judece pe Hristos, l-a trimis la Caiafa, alt preot şi judecător evreu care, la rîndul lui, l-a trimis la Pilat.
Prin analogie, expresia se foloseşte cînd eşti trimis de la o persoană la alta, fiecare evitînd să-ţi rezolve o cerere, o problemă, sau să-ţi facă dreptate.

De la Capitoliu la stînca Tarpeiană nu-i decît un pas! Capitoliul este una dintre cele şapte coline ale Romei; şi anume, cea situată chiar în centrul ei. De aceea, vechii romani au ridicat pe vîrful Capitoliului un templu, închinat lui Iupiter, unde erau conduşi cu mare pompă triumfătorii, spre a fi încununaţi cu lauri. Astfel Capitoliul a devenit cu timpul un simbol poetic pentru biruinţa cea mare, gloria sublimă, cununa de aur.
Dar în spatele Capitoliului, pe panta lui abruptă, era o rîpă adîncă, de pe marginea căreia erau zvîrliţi, spre a fi ucişi, trădătorii, conspiratorii, criminalii. Apropierea aceasta între locul unde atingeai culmea gloriei şi locul unde te prăbuşeai, acoperit de cel mai profund oprobriu, a dat naştere expresiei de mai sus care în chip plastic arată că un singur pas greşit te poate duce la consecinţe foarte neplăcute.
Ideea se află foarte clar şi elocvent exprimată într-o frază memorabilă a oratorului revoluţionar francez Mirabeau care, în culmea gloriei sale, la 1790, auzind în Adunarea Constituantă o voce care îi striga: „Trădătorule!", s-a urcat la tribună şi a zis: „Şi pe mine, acum cîteva zile, au vrut să mă ducă în triumf, iar astăzi se strigă în stradă: «Marea trădare a lui Mirabeau!»... Ştiam eu mai de mult că nu e decît un pas de la Capitoliu la rîpa Tarpeiană!"...

Delenda Carthago (lat. „Cartagina trebuie distrusă"). Cato cel Bătrîn, supranumit Censorul, amintindu-şi cît a suferit Roma de pe urma războaielor cu Cartagina pe vremea lui Hannibal, se alarmase văzînd cum Cartagina, după înfrîngere, se reface, prosperă şi devine din nou o primejdie pentru romani. De aceea, revenind din Africa, îşi încheia toate discursurile sale (indiferent despre ce subiect vorbea), cu aceeaşi violentă frază: „Ceterum censeo Carthaginem esse delendam!" (Dealtmintrelea socot că Cartagina trebuie distrusă). Condensată cu timpul la două cuvinte: *Delenda Carthago*, expresia e folosită pentru o idee care devine o obsesie, sau pentru o ţintă pe care urmărim neapărat s-o atingem.

Déluge des mots sur un désert d'idées (fr. „Potop de cuvinte peste un pustiu de idei") — Despre această expresie a filozofului Helvetius se poate spune: o idee limpe-

de în cîteva cuvinte. Citatul se găsește în cartea sa *De l'esprit* (Despre spirit), apărută la Paris în 1758. Helvetius ia poziție împotriva frazeologiei prolixe sub care se ascunde lipsa de gîndire, goliciunea de spirit. Filozoful — în tinerețe poet — a dat ideii un înveliș poetic, ceea ce a contribuit mult la răspîndirea expresiei.

De minimis non curat praetor (lat. „Pretorul nu se ocupă de lucruri mărunte"). Pretorul era în Roma antică magistratul care împărțea dreptatea. Și adagiul acesta latin (la început juridic) era și un sfat ca oamenii să nu vină cu fleacuri în fața justiției. În zilele noastre el este folosit de către cineva care nu vrea să judece pricini și certuri mărunte. Dar adagiul a mai căpătat cu timpul o semnificație în plus, și anume că un om ajuns la un post de seamă sau la o situație socială deosebită (considerînd că pretorul era a doua funcție înaltă în stat la Roma), nu trebuie să se ocupe de bagatele. (Vezi și: *Aquila non capit muscas*).

Demiurg — Cuvîntul înseamnă în limba greacă: lucrător, constructor, arhitect. În filozofia platoniană, Demiurg este numele dat creatorului și cîrmuitorului lumii, adică divinității, ca pretins făuritor al universului. Prin extensiune, *Demiurg* a ajuns să semnifice principiul activ al lumii, sufletul universal.
În acest sens, scrie Eminescu: „În orice om o lume își face încercarea/ Bătrînul *Demiurgos* se opintește-n van"... (*Împărat și proletar*), sau: „Căci a voastre vieți cu toate sînt ca undele ce curg/ Vecinic este numai rîul: rîul este *Demiurg*". (*Scrisoarea a IV-a*).
Iar Geo Bogza, vorbind despre Brâncuși, conchide: „El este mai mult decît un sculptor, mai mult decît un profet, mai mult decît un artist de geniu. Este un demiurg".

Dem Menschen ist ein Mensch noch immer lieber, als ein Engel (germ. „Omului îi este totdeauna mai drag un om decît un înger") Lessing, în poemul dramatic *Nathan Înțeleptul* (act. I, sc. 1) — Le rostește eroul principal în discuția pe care o are cu Daia despre creștini, evrei și musulmani, despre oameni în general. Cînd fata îi spune că templierul creștin parcă nici n-ar fi un pămîntean, ci un înger, Nathan îi răspunde: „Crede-mă, Daia, omului îi este mult mai iubit un om decît un înger..." (traducerea: Lucian Blaga).
Cuvintele sînt folosite ca un elogiu adus omului și omeniei.

De mortuis nil nisi bene (lat. „Despre morți, numai bine, adică: să nu vorbești decît de bine"). Dictonul, răspîndit în versiune latină, e de fapt de origine greacă. El aparține lui Chilon din Sparta, unul din cei șapte stîlpi ai înțelepciunii antice grecești (Vezi: „Cei șapte înțelepți"). Faptul e consemnat de scriitorul grec Diogene Laerțiu în cartea a doua din lucrarea sa: *Despre viețile și doctrinele filozofilor*. Autorul dictonului era de părere că moartea absolvă pe oameni de toate păcatele și că despre decedați nu trebuie deci să vorbim decît în cuvinte binevoitoare. Multă lume și-a însușit părerea înțeleptului Chilon. Dovadă că această favoare făcută morților mai trăiește și astăzi în numeroase graiuri și în obiceiul oamenilor.

Denn ich bin ein Mensch gewesen... (germ. „Căci eu am fost un om...") vezi: *Vivere militare est*.

Dente lupus, cornu taurus petit (lat. „Lupul atacă cu colții, taurul cu coarnele") — Versul 52 din satira I, cartea a doua, de Horațiu.
Sensul e foarte limpede: fiecare se luptă cu armele pe care natura i le-a dăruit, fiecare se apără cu argumentele sale, specifice.

Den Wald vor lauter Bäumen nicht sehen (germ. „Din cauza copacilor nu vezi pădurea") — Expresia e cunoscută și precisă. Mai puțin precis și cunoscut este faptul dacă ea a fost premergătoare vestitului vers din *Musarion* (vol. 2) al poetului german Christoph Wieland (1733 — 1813): „Den Wald vor lauter Bäumen nicht sehen", sau dacă acest vers a devenit proverb. Se aplică acelora care se pierd în detalii, uitînd din această cauză întregul, adică

nu au o vedere de ansamblu asupra unei situații, asupra unei lucrări.

De omni re scibili et quibusdam aliis (lat. „Despre tot ce se poate ști și despre multe altele") — Această vorbă este, după împrejurări, luată în parte sau în întregime. *De omni re scibili* — atotștiutor — adică un om de mare cultură, cu cunoștințe enciclopedice. Dar de îndată ce i se adaugă *et quibusdam aliis*, adică „și încă multe altele", evident că vorba capătă o nuanță ironică; și atunci ea e aplicată unui om care *se crede* atotștiutor, care face pe savantul și e prezumțios. De altfel expresia a și apărut în două etape. Prima parte *de omni re scibili* a fost deviza savantului italian Pico della Mirandola (1463—1494) care pretindea, la o vîrstă destul de tînără, că nu există domeniu care să-i fie necunoscut și nu există întrebare la care să nu poată răspunde. A spune deci cuiva că e un Pico della Mirandola sau *de omni re scibili* e unul și același lucru. A doua parte a expresiei: *et quibusdam aliis* este atribuită lui Voltaire care persifla astfel afirmațiile exagerate ale învățatului italian. Timpul a dat și dă dreptate lui Voltaire. Într-adevăr, cu cît știința înaintează mai mult, cu atît ne dăm mai bine seama că un singur om nu poate fi o enciclopedie universală. De altfel numele lui Pico della Mirandola a ajuns o poreclă ce se aplică, în mod serios, unui om bine instruit, care în orice materie se dovedește stăpîn pe probleme, sau, în zeflemea, altuia care numai se pretinde atotștiutor. Născut în 1463, Pico a început încă de copil să se inițieze în toate ramurile științei și literaturii, devenind la o vîrstă tînără un erudit cu renume universal. Învățase 22 de limbi. La 24 ani a cerut savanților din lumea întreagă să angajeze cu el o dispută în public, în care scop a întocmit o listă cu 900 de teze din toate domeniile: filozofie, teologie, matematică, lingvistică, jurisprudență, ocultism etc. N-a trăit decît 31 ani.

Deos fortioribus adesse (lat. „Zeii sînt de partea celor tari") — Tacit în *Historiae* (IV, 17). E o ironie la adresa divinității care, spre a-și dovedi puterea (și existența) ar trebui să fie de partea celor slabi care, tocmai fiindcă sînt slabi, au nevoie de ajutor. Dar Tacit constată cu amărăciune că zeii sînt de partea celor tari care, și fără sprijinul lor, se pot descurca. Ideea a fost reluată cu cinism de Napoleon care a spus: „Le bon Dieu est toujours du côté des gros bataillons" (Bunul Dumnezeu e totdeauna de partea marilor batalioane). Mai găsim expresia utilizată de Voltaire într-o epistolă datînd din 6 februarie 1770, adresată „à Mr. le Riche". Ea e întotdeauna folosită în ironie.

De profundis (lat. „Din adîncuri") — primele cuvinte din psalmul 130 al pocăinței. Versetul întreg, în traducere latină, e o invocație penitentă: *de profundis clamavi a te, Domine* (Din adîncimile abisului strigat-am către tine, Doamne) și se cîntă la înmormîntări catolice. Cuvintele s-au transformat într-o expresie laică, avînd înțelesul: din adîncul sufletului. Un cunoscut sonet al lui Baudelaire poartă titlul: *De profundis clamavi*. Scriitorul englez Oscar Wilde și-a intitulat o culegere de reflecții *De profundis*. Același titlu poartă trei poeme de Octavian Goga din volumul „Cîntece fără țară". Una dintre strofe e lămuritoare pentru sensul modern al expresiei:

„Din sufletul meu, peșteră uitată,
Cu scorburi multe, văduve de soare,
Tăcerile mai strigă cîteodată,
Ca niște robi rebeli în închisoare".

De profundis, 1929

Der Augenblick ist kostbar, wie das Leben eines Menschen! (germ. „Clipa e prețioasă ca viața unui om") — Sînt cuvintele marchizului de Posa din piesa *Don Carlos* de Fr. Schiller (act. IV, sc. 21). Ele recomandă să prețuim fiecare clipă. Ca o completare, cităm altă frază celebră, tot dintr-un mare clasic german, Goethe, care în *Hermann și Dorothea* spune (parcă pentru a explica de ce clipa e prețioasă) că *o singură clipă numai, poate hotărî viața și soarta omului* („Der Augenblick nur entscheidet über das Leben des Menschen und über sein ganzes Geschick").

Der Krieg ernährt den Krieg (germ. „Războiul război hrăneşte") — replică din *Piccolomini* (act. I, sc. 2) de Fr. Schiller, ajunsă proverb german. În această piesă (a doua din trilogia *Wallenstein*, apărută în 1799), marele poet şi dramaturg german, prin cuvintele de mai sus rostite de generalul Isolani, vrea să înţeleagă că un război generează altul. Tot Schiller, în *Moartea lui Wallenstein* (a treia piesă din aceeaşi trilogie), spune prin gura lui Max Piccolomini: „*Der Krieg ist schrecklich, wie des Himmels Plagen*" (Războiul e înspăimîntător ca plăgile cerului) act. II, sc. 2.

Der Mensch ist frei geschaffen (germ. „Omul e născut să fie liber") — vezi: *L'homme est né libre.*

Der Vorhang fällt, das Stück ist aus (germ. „Cortina cade, piesa s-a sfîrşit") — primul vers al poeziei lui Heine: *Sie erlischt* („Ea s-a stins") din ciclul *Romancero.*
V-a plăcut piesa? — întreabă poetul mai departe. Am auzit că autorul a fost aplaudat. Dar acum sala a amuţit şi ultima lampă, pîlpîind, s-a stins. „Das arme Licht war meine Seele" (Biata lumină — a fost sufletul meu). Prin urmare, este vorba de scena lumii, iar căderea cortinei simbolizează sfîrşitul vieţii, şi acesta este înţelesul cu care se întrebuinţează cunoscutul vers al lui Heine. (Vezi: *Acta est fabula* şi *All the world's a stage*).

Der Worte sind genug gewechselt, lasst mich auch endlich Taten sehen (germ. „Am schimbat destule vorbe, lăsaţi-mă în sfîrşit să văd şi fapte") — sînt două versuri ale lui Goethe din *Faust.* Le spune în prologul de pe scenă, directorul teatrului în discuţia sa cu Poetul; ele constituie un îndemn la acţiune (vezi: *Res, non verba* şi *Des actes non des paroles*).

Des actes, non des paroles (fr. „Fapte, nu vorbe") — proverb tradus după dictonul latin *Res, non verba* (vezi). Racine l-a prelucrat în *Athalie* (act. II, sc. 7): *Il faut des actions et non des paroles* (E nevoie de acţiuni, nu de vorbe).

Deşertăciunea deşertăciunilor, toate sînt deşertăciune. Cuvintele acestea sînt uneori citate în greceşte (Ματαιότης ματαιοτητῶν, καί πάντα ματαιότης şi mai adesea în versiunea lor latină (*Vanitas vanitatum et omnia vanitas*). Ele vin însă din ebraică (*Haveil havulim hacoil haveil*) şi cu ele se începe cartea din Biblie cunoscută sub numele de *Eclesiastul.* Cartea a fost atribuită regelui Solomon, dar, după cum s-a dovedit, ea nu-i aparţine, deoarece conţine o seamă de aluzii la fapte petrecute cu multe secole după domnia acestui rege. Autorul a rămas anonim. Originea expresiei ar fi în psalmii lui David: „Omul e asemenea deşertăciunii, zilele lui sînt ca o umbră care trece" (psalmul 144, versetul 4).
Desigur, la apariţia lor, cuvintele *Eclesiastului* aveau o explicaţie şi un scop. Biserica se străduia să arate oamenilor că viaţa pe pămînt e deşartă, promiţîndu-le în schimb o viaţă viitoare mai îmbelşugată. Cu timpul însă, aceste cuvinte au găsit alte sfere de aplicare. În sensul strict şi învechit, s-au păstrat ca reflecţiile unui sceptic pe pragul sinuciderii, care nu descoperă nimic interesant în viaţă. În sens mai larg şi mai modern, ele servesc spre a caracteriza lucrări, acţiuni sau iniţiative care pînă la urmă se dovedesc zadarnice.
Dar, în modul cel mai frecvent, biblicile cuvinte au ajuns să fie spuse în glumă. Astfel Dimitrie Anghel şi Şt. O. Iosif le parodiază comic în poezia *O lacrimă la un dosar*:

„Vecinul meu adus de naufragiu
Un biet şoşon cu pneurile sparte,
Ofta ades: Sublim e-al tău adagiu,
Psalmistule! Da, *toate sînt deşarte...*"

Desinit in piscem (lat. „Se termină în coadă de peşte") — Horaţiu (versul 4 din *Arta poetică*). Marele poet compară opera de artă lipsită de unitate cu trupul frumos al unei femei, care s-ar termina într-o coadă de peşte: *desinit in piscem formosa superne.*
Din acest vers nu se mai întrebuinţează astăzi decît primele trei cuvinte, devenite o expresie frecventă, spre

a critica lucrări al căror început (bustul frumos al femeii) nu corespunde cu sfîrșitul (coada de pește), sau persoane care promit mult, dar realizează puțin.

De stercore Ennii (lat. „Din gunoiul lui Ennius") — Ennius a fost unul dintre cei mai vechi poeți latini, născut în anul 240 î.e.n. Originar din Grecia, el nu stăpînea rafinamentul limbii latine și de aceea stilul lui e lipsit de eleganță, ba uneori chiar vulgar și primitiv. Marele poet Vergiliu a împrumutat totuși de la Ennius mai multe versuri, cărora le-a dat strălucirea talentului său. Acest fapt i-a făcut pe latini să spună, că Vergiliu a scos perle „de stercore Enni" (din gunoiul lui Ennius). Expresia a rămas, spre a caracteriza un lucru de valoare extras din rudimente și deșeuri.

De te fabula narratur (lat. „De tine e vorba în această povestire") — Crîmpei dintr-un vers celebru al lui Horațiu (*Satire* I, 1, 69). În versurile precedente, poetul satirizează viciul avariției. La un moment dat se întrerupe și, ca și cum ar sta de vorbă cu cineva, exclamă: *Quid rides*? (Ce rîzi?). *Mutato nomine, de te fabula narratur* (Schimbă numele și o să fie vorba chiar de tine). Expresia servește pentru a atrage atenția cuiva că sub anumite trăsături ale unui personaj, ori în cutare aluzie sau povestire, se găsește oglindit chiar portretul lui.

Deus, ecce deus! (lat. „Zeul, iată zeul!"). În *Eneida* (cartea VI, versul 46), Vergiliu atribuie această exclamație sibilei din Cume. Legenda spune că ea, primind darul profeției de la Apollo, a alcătuit faimoasele „Cărți sibiline", o culegere de oracole și prorociri privitoare la destinul Romei antice. Întrucît lumea credea că prin gura acestei sibile se exprimă însuși Apollo, zeul oracolelor, al poeziei, al artei, că deci el este autorul, s-a născut expresia: „Deus, ecce deus!", prin care se înțelege o sursă de inspirație poetică și, mai ales, un inspirator.

Deux ex machina (lat. „Un zeu dintr-o mașinărie") — Cuvinte latine care se folosesc numai în original, deoarece e greu de realizat o traducere concisă. Platon, în dialogul său *Kratylos*, explică obîrșia acestei curioase formule.
În vechime exista credința că oamenii nu puteau și nici nu aveau voie să dezlege probleme complicate de viață, de destin, în măsură să fie soluționate numai de puterea zeilor. De aceea, în teatrul antic, cînd intriga piesei devenea mai încurcată și deznodămîntul mai dificil, era coborîtă din „ceruri", cu ajutorul unei mașinării, o zeitate care rezolva lucrurile de obicei în mod fericit. (De pildă, apariția zeiței Artemis în *Ifigenia în Aulida* de Euripide).
Expresia este folosită și astăzi, tot în teatru, cînd fără mașinărie și chiar fără justificare, survine un eveniment sau un personaj, care-l ajută pe autor să rezolve repede conflictul și să termine piesa. Dar expresia *deus ex machina* s-a introdus cu vremea și în alte domenii, semnificînd tot o apariție fericită și neașteptată, care dă o întorsătură bruscă și o dezlegare favorabilă unei situații dificile. De obicei însă e folosită astăzi cu ironie, cu o notă de umor, spre a sublinia neverosimilul unei asemenea împrejurări.
Balzac scrie în romanul *Moș Goriot*: „Domnul Gondureau, care părea iscusit în cunoașterea oamenilor, văzînd de la început în Poiret pe unul dintre acești birocrați neghiobi, a scos, atunci cînd a fost nevoie, cuvîntul-talisman *Excelența sa*, ca pe un *deus ex machina* (*Opere*, vol. III, ESPLA, 1957, p. 375).

Dictum sapienti sat est (lat. „Omului deștept îi ajunge o vorbă") — Poetul comic latin Titus Maccius Plautus este autorul acestei maxime, pe care Terențiu, în comedia *Formion* (vers. 8, act. III, sc. 3) a redus-o la numai două cuvinte: *Sapienti sat* (Înțeleptului îi ajunge atît!). Le spune tînărul Antipho sclavului Geta.
Ambele versiuni exprimă același lucru: că omului ager la minte nu-i trebuie prea multe explicații, precizări și lămuriri, un singur cuvînt îi este de ajuns spre a pricepe totul. În acest sens cele două expresii — și mai ales ultima: *Sapienti sat* — se folosesc și astăzi. (Vezi și *À bon entendeur, salut*!).
Proverbul nostru: „*Celui înțelept, puțin îi e destul*".

Die dicke Bertha (germ. „Bertha cea grasă") — nume dat tunului de mare calibru cu care germanii au bombardat Parisul de la o distanță de 75 mile, în războiul din 1914—1918. Francezii l-au poreclit astfel ca o aluzie ironică la Bertha Krupp, soția celui mai mare fabricant de arme. A devenit apoi expresie, spre a desemna un procedeu, un argument în care îți pui toate speranțele.

Die Jahre fliehen pfeilgeschwind [germ. „Anii aleargă (sau: „anii zboară") repede ca săgeata"] — vers, deseori citat, din poezia *Cîntecul clopotului* (Das Lied von der Glocke) a lui Schiller. Comparația cu zborul pentru trecerea timpului o întîlnim deseori în paginile literaturii universale. *La Fontaine*: „Sur les ailes du temps"... (Pe aripile timpului — fabula *Tînăra văduvă*); *Lamartine:* „O temps, suspends ton vol!" (O, timp, oprește-ți zborul!)—în poezia *Lacul*; *Eminescu*, vorbind despre stolul cocorilor, adică al toamnelor: „Zboară ce pot /Și-a lor întrecere /Veșnică trecere/Asta e tot!" (în poezia *Stelele-n cer*); *Arghezi*: „Au trecut vremile, vîrstele, orele,/Fetele zvelte și horele,/Au trecut porumbieii în zbor/Pe deasupra lor..." (în poezia *Au trecut...*); *Topîrceanu:* „Trec anii și zilele-n goană/ Și-n zbor săptămînile trec..." (*Balada chiriașului grăbit*)...
Așadar, avem de unde alege citate pentru zborul nesfîrșit al vremii: (Vezi, pentru aceeași idee: *Eheu! fugaces labuntur anni* (Horațiu) și *Fugit irreparabile tempus* (Vergiliu).

Diem perdidi (lat. „Am pierdut o zi") — Sînt cuvintele cu care obișnuia să-și încheie ziua împăratul roman Titus (79-81 e.n.), cînd constata că n-a realizat nici o acțiune folositoare. Faptul ni-l relatează istoricul Suetoniu în *Viața lui Titus* (cap. VIII), împăratul care avea ambiția să devină „filantropul universului". Într-o seară, la masă, amintindu-și că în ziua aceea nu făcuse nici un bine nimănui, a exclamat cuvintele: „Amici, diem perdidi", care de atunci au devenit deviza lui Titus.

Die Menschen sind nicht immer, was sie scheinen (germ. „Oamenii nu-s totdeauna ceea ce par") — sînt cuvintele pe care, în discuția cu templierul, le rostește Daia, una dintre eroinele poemului dramatic *Nathan Înțeleptul* de Lessing (act. I, sc. 6).
Aceeași idee capătă la Shakespeare (în *Othello*, act. III, sc. 3) formularea:
„Men should be, what they seem;
Or those that be not, would they might seem none."
(Oamenii ar trebui să fie ceea ce par; iar acei care nu sînt, nici n-ar trebui să pară).
Sau, cum spune graiul românesc atît de plastic: „*Ori vorbește cum ți-e portul, ori te poartă cum ți-e vorba*".

Die schönen Tage in Aranjuez sind nun zu Ende (germ. „Frumoasele zile din Aranjuez s-au dus!") — versul cu care începe poemul dramatic *Don Carlos* de Schiller. Cuvintele rostite de Domingo, duhovnicul lui Filip al II-lea, regele Spaniei, sînt adresate lui Don Carlos, prințul moștenitor, înainte de plecarea infantelui din încîntătorul palat și din pitorescul oraș spaniol de lîngă Madrid: „Frumoasa vreme din Aranjuez s-a isprăvit"... (tălmăcire de Al. Philippide).
Celebrul vers al lui Schiller a devenit o locuțiune universală ce se folosește în sensul: a trecut vremea fără de griji. „...aveau nota 3 la latină — povestește Mihail Sadoveanu. Cu toate acestea au fost vremuri fericite acelea! S-au trecut însă frumoasele zile din Aranjuez". (*Opere*, vol. I, p. 604—605), *Crîșma lui moș Precu*.

Die Toten reiten schnell (germ. „Morții călăresc repede" — adică sînt repede uitați; vezi: *Les morts vont vite*).

Die Welt wird schöner mit jedem Tag (germ. „Lumea devine cu fiecare zi mai frumoasă") — iar aceste cuvinte devin cu fiecare zi tot mai actuale. Le-a spus, în urmă cu un veac, poetul german Uhland, în *Frühlingsglaube*.

Difficile est satiram non scribere (lat. „E greu să nu scrii satire") — spune Iuvenal în *Satira* I (30). El imaginează un dialog cu cineva care-l întreabă de ce și-a ales o carieră ilustrată de „marele satiric" (adică

de Lucilius)? Și Iuvenal îi răspunde: „Cum oare să-mi sting mînia... cînd văd mulțimea-n lături dată de ceata celui ce răpise unui orfan averea toată"... sau cînd mai vezi... (și aici înșiră o serie întreagă de lucruri revoltătoare care se petreceau la Roma), atunci, conchide el: „o, atunci e greu să nu scrii satire"!

Difficiles nugae (lat. „Nimicuri dificile", în sensul de: fleacuri pretențioase) — astfel denumește Marțial versurile sucite și enigmatice pe care le scriau unii poeți ca Sotades și Palaemon, azi complet uitați. Expresia se găsește în cartea a doua, epigrama 86, adresată lui Classicus și determină o concluzie, din păcate, încă uneori actuală pentru anumite elucubrații literare:

„Cu astfel de șarade să pierd o-ntreagă zi?
Să pun atîta trudă în niște nerozii?
Ca Palaemon, poeme pentru cei proști nu scriu;
Eu năzuiesc pe placul celor mai buni să fiu."
(traducerea: Tudor Măinescu)

Prin extensiune, formula lui Marțial: *difficiles nugae* se aplică astăzi nu numai poemelor care o merită, ci oricăror bagatele cu pretenții de capodopere.

Discuții bizantine — Această expresie s-a născut dintr-o întîmplare istorică. Pe la mijlocul secolului al XV-lea, împărăția Bizanțului era pe punctul de a fi complet înghițită de Semilună. Flamura lui Mahomed fusese deja înfiptă în periferiile orașului lui Constantin cel Mare (Constantinopole, pe atunci capitala Bizanțului), dar călugării își mai pierdeau încă vremea în dispute sterpe, dacă să se oficieze slujba în latinește sau în grecește, — și alte asemenea subiecte.
De aici expresia „discuții bizantine", adică discuții sterile pentru lucruri mărunte, certuri absurde, fără importanță, într-un moment cînd sînt în joc probleme vitale, de prim ordin.

Displicuit nasus tuus (lat. „Nasul tău a displăcut") — hemistih al lui Iuvenal (*Satire*, VI, 495). Atacînd matroanele romane care își vărsau năduful asupra slujnicelor, poetul se referă la o sclavă, Pescas, care a fost crunt bătută de stăpîna ei pentru că nu i-a aranjat bine o buclă de păr și n-a reușit s-o înfrumusețeze. Și Iuvenal întreabă: „Cu ce-i vinovată fata, dacă chiar ție nasul tău nu-ți place?" — sau mai limpede: „dacă tu singură te găsești slută".
Prin urmare, cînd cineva este victima unor capricii, a unui act arbitrar, se poate spune în mod ironic, pe latinește: *displicuit nasus tuus*! — dacă nu preferăm vorba noastră: „*N-au plăcut ochii tăi*!"

Divide et impera (lat. „Împarte și stăpînește") — Faimos adagiu roman ridicat la principiu de guvernămînt, care apare și sub forma mai puțin uzitată, dar mai explicită: *divide ut regnes* (divide pentru a domni). Niccolo Machiavelli (vezi *Machiavelism*), care a studiat și a scris despre politica imperiului roman, a rezumat-o în această formulă care i-a fost pusă în seamă. Dar ea e mult mai veche și Heinrich Heine o atribuie într-o scrisoare din Paris (12 ianuarie 1842) regelui Filip al Macedoniei care s-a urcat pe tron în anul 359 î.e.n. Formula a fost aplicată de multe guverne oligarhice care, pentru a subjuga popoarele, provocau dezbinări între partide, între naționalități. Lenin scria: „Aceasta este tocmai o poziție... pe care absolutismul a cedat-o democratismului crescînd, pentru a-și păstra pozițiile principale, pentru a *împărți și dezbina* pe cei care revendicau transformări politice" (*Opere*, vol. 5, pag. 59—60).

Dixi et salvavi animam meam (lat. „Am spus și mi-am izbăvit sufletul!") — e formularea în limba latină a cuvintelor profetului Ezechiel (capitolul III, versetele 19 și 21) care recomandă să avertizezi atît pe omul ticălos să nu săvîrșească fapte rele, cît și pe omul drept, să nu cadă în păcat — căci numai spunîndu-le acest lucru, „mîntui-vei sufletul tău".
Scurgerea vremii a spălat culoarea biblică de pe aceste cuvinte care au îmbrăcat un veșmînt laic. Cu formula lapidară: *dixi* (am zis) filozofii își terminau odinioară demonstrațiile, iar avocații pledoariile. În genere, după ce ai făcut mărturisiri ca să-ți descarci conștiința, poți

să adaugi ușurat: „Dixi et salvavi animam meam!". Dar, de obicei, acest „dixi" e folosit astăzi mai mult în glumă decît în serios.

Docendo discitur (lat. „înveți, învățînd pe alții") — în formularea originară: *Homines dum docent discunt* — spunea filozoful latin Seneca, într-una din *Epistole morale* (a șaptea), adresată lui Lucilius (Ad Lucilium epistolae).
În rîndurile următoare Seneca precizează limpede sensul vorbelor sale devenite mai tîrziu o expresie uzuală: „Atașează-te de cei care te pot face mai bun, primește pe cei pe care la rîndul tău îi poți face mai buni. Reciprocitate de servicii: *înveți, învățînd pe alții*... Eh, îmi vei spune, pentru cine să învăț atît? Truda ta nu-i zadarnică: înveți pentru tine!"
Astfel însuși autorul ne indică modul de folosință a cugetării sale.

Doctus cum libro (lat. „Savant, cu cartea-n mînă") — expresie prin care sînt ironizați cei ce nu exprimă idei și păreri proprii, ci se erijează în învățați folosind emfatic ceea ce au cules din diferite cărți și au memorizat papagalicește. Un bucher care face paradă de erudiție, sau un citatoman inveterat este un *„doctus cum libro"*.

Dolce farniente (it. „Dulce trîndăvie", *farniente* însemnînd a nu face nimic). Această răspîndită expresie este folosită (numai în italienește), spre a zeflemisi pe leneși. A inspirat celebrul tablou (intitulat chiar „Dolce farniente") al pictorului german Winterhalter (1806—1873) care înfățișează personaje, în atitudini visătoare, trîndăvind la soare în golful Neapolului. *„Într-un dolce farniente*/ să rămîn cu tine"... (H.Heine, poezia *Doruri spulberate*, v.9 și 10). Coșbuc, în poemul satiric *Dr. Juris*, utilizează forma prescurtată *farnienti*: „Mai bun e «farnienti» decît e Patavinul!/ Cînd în pahare'nalte vedeam cum toarnă vinul"...
Iar Balzac, în *Căutarea absolutului*: „În Flandra, pipa denotă o ferice împămîntenire a dulcelui *farniente* napolitan".

Don Juan (nume spaniol, Juan corespunde lui Ioan) — Personaj legendar care a ajuns prototipul cavalerului seducător, fără scrupule. Se pare însă că legenda, foarte înflorită de-a lungul vremii, a crescut totuși dintr-o sămînță de adevăr.
Astfel „Cronica Sevillei" pomenește de un tînăr Don Juan Tenorio, care a omorît într-o noapte pe comandorul Ulloa, după ce i-a răpit fiica. Ucigașul a fost atras într-o mănăstire și sugrumat de niște călugări franciscani. Povestea lui Don Juan a fost preluată de literatură și accepțiunea acestui „nume devenit poreclă" este astăzi unanim cunoscută. Molière a scris comedia *Don Juan sau ospățul de piatră*, Mozart — o operă care poartă numele aceluiași personaj, Byron — un poem, Pușkin — de asemenea, Schiller — o baladă, Tirso de Molina, N. Lenau, Goldoni, Alexandre Dumas etc., iar la noi Victor Eftimiu (o piesă în versuri).
Un sugestiv portret al acestui cinic cuceritor de femei îl găsim în drama în versuri *Don Juan Tenorio* a poetului spaniol din secolul trecut Don José Zorrilla. Citind lista celor 62 femei cucerite într-un singur an, Don Juan adaugă: „Îmi trebuie o zi ca să le fac să înnebunească după mine, încă o zi — să le seduc, a treia spre a le părăsi, apoi două zile, ca să le găsesc înlocuitoare, și, în sfîrșit, spre a le uita, îmi trebuie... o oră!"
Pentru completarea portretului, reproducem și bilanțul, pe care-l face Leporello, valetul lui Don Juan din opera cu același nume a lui Mozart, unde el înșiră aventurile stăpînului său: „În Italia 700 de femei, în Germania — 800, în Turcia și Franța — 91, iar în Spania — 1003!"
În *Aforisme*, Lucian Blaga consideră însă că de fapt: „Don Juan nu are o mie de pasiuni mărunte, ci o singură pasiune virtuală".
Expresia califică pe bărbații, și îndeosebi pe tinerii nestatornici în iubire. G. M. Zamfirescu, în romanul *Maidanul cu dragoste*, scrie: „Safta cunoscuse pe toți donjuanii... orașului" (vol. II, pag. 202). (Vezi: *Casanova* și *Barbă-Albastră*).

Donec eris felix, multos numerabis amicos (lat. „Atîta vreme cît vei fi fericit, vei număra mulți amici")—E un vers celebru din Ovidiu (*Tristiile* — I, 1, 39). Poetul,

surghiunit de către împăratul roman Augustus, a ajuns la Tomis (Constanţa de azi). Cînd s-a văzut părăsit de prieteni a făcut îndurerat reflecţia de mai sus, care se citează de obicei împreună cu versul următor: *Tempora si fuerint nubila, solus eris* (Dar dacă cerul se acoperă de nori, vei rămîne singur). Prin cuvintele lui Ovidiu putem ilustra soarta unui om părăsit la nenorocire de toţi cei care mişunau în jurul lui, atunci cînd el era bogat, glorios şi puternic.

Don Quijote e numele faimosului erou al romanului cu acelaşi titlu al marelui scriitor spaniol Miguel Cervantes de Saavedra.

Conceput ca o parodie a povestirilor cavalereşti, romanul este de fapt un amplu tablou al vieţii din Spania secolului al XVII-lea, reflectînd şubrezirea bazelor orînduirii feudale şi traiul greu al poporului lipsit de drepturi. Cervantes îl înfăţişează pe Don Quijote ca un visător incorigibil, trăind într-o lume fictivă, plăsmuită după cărţile pe care le-a citit şi care i-au înfierbîntat imaginaţia. Între altele, el îşi ia drept scutier pe ţăranul Sancho Panza, făgăduindu-i bogăţie şi mărire; îşi alege după obiceiul cavaleresc „femeia inimii": o fată simplă din popor, pe care el o numeşte Dulcinea de Toboso; încălecînd pe mîrţoaga Rosinanta, se luptă cu morile de vînt, luîndu-le drept uriaşi; închipuindu-şi că-i apără pe obidiţi, joacă rolul unui erou grotesc care inspiră compasiune. Pornindu-se de la isprăvile acestui „cavaler rătăcitor", numele lui a devenit un apelativ pentru a-i caracteriza pe cei care iau iluziile drept realităţi; sau pe cei care aleargă după un ideal fantastic; sau pe cei care devin, dintr-un elan rău investit, apărători zeloşi ai unor cauze pe care ei le cred drepte, dar în fond sînt eronate; sau pe cei care au o atitudine sau o purtare extravagantă, caracteristică omului lipsit de simţul realităţii, care urmăreşte scopuri fantastice şi irealizabile, manifestînd un eroism steril în lupta cu obstacole imaginare. (Vezi şi expresia: *Cavaler al tristei figuri*).

Dormi, Brutus? — Se zice că, după bătălia care l-a făcut pe Iulius Caesar stăpînul absolut al Republicii romane, Brutus care era socotit cel mai temut adversar al dictaturii şi în care republicanii îşi puneau toate speranţele, a început să primească „bileţele": „Dormi Brutus şi Roma e-n cătuşe!" sau „Dormi, Brutus? Nu, nu eşti Brutus!" etc., ca să-l îndemne să intre în acţiune. Cuvintele acestea au fost popularizate de Shakespeare, în piesa *Iuliu Cezar* (act. II, sc. 1): *Brutus, thou sleep'st: awake and see thyself* („Tu dormi, Brutus: trezeşte-te şi priveşte-te!"), cît şi de Voltaire, în tragedia *Moartea lui Cezar* (act. II, sc. 2): „*Tu dors, Brutus, et Rome est dans les fers*" („Tu dormi, Brutus, şi Roma e în lanţuri"). Sînt o aluzie istorică prin care cineva e incitat la acţiune, e deşteptat să treacă la luptă, apelîndu-se la patriotismul sau la datoria care-i revine. Numele de Brutus poate fi înlocuit, după caz, prin numele persoanei respective căreia te adresezi, aşa cum de pildă revoluţionarul francez Camille Desmoulins l-a înlocuit cu Danton, instigîndu-l pe acesta împotriva lui Robespierre.

Într-o poezie ce satirizează pe oamenii laşi şi comozi, care acceptă despotismul, spre a nu-şi tulbura siesta şi odihna, Heine spune: „Dormim ca Burtus, somn adînc, închis; / Dar Brutus s-a trezit şi l-a ucis / pe Cezar, cu pumnalul: căci romanii / îşi prăpădeau şi îşi mîncau tiranii!" (*Pentru liniştire*, v. 1—4).

Do ut des (lat. „Îţi dau, ca să-mi dai") — Astfel era denumită în dreptul roman operaţia de transmitere a unei proprietăţi către o persoană, cu condiţia de a căpăta din partea ei o dotaţie corespunzătoare. Formula a mai servit să oglindească epoca trocului, adică a comerţului din vremea cînd nu apăruseră încă banii. Pe atunci, negoţul se efectua prin schimb de bunuri: se dădea un fel de marfă, spre a obţine alte produse în valoare echivalentă. Aşadar, expresia „do ut des" indică o înţelegere cu avantaje egale. În acelaşi sens, formula se întrebuinţează cînd două părţi nu-şi transmit neapărat bunuri materiale, dar îşi fac concesii sau înlesniri reciproce şi, critic, la adresa cuiva care e darnic, nu din generozitate, ci pentru a primi în schimb unele avantaje.

Draconic — Rădăcina cuvîntului ar putea să ne inducă în eroare. E adevărat că acest cuvînt are înţeles de „al dra-

cului“ (măsuri severe, legi aspre). Etimologia lui însă este cu totul alta. Cuvîntul vine de la Dracon, primul legiuitor grec, care a trăit în secolul al VII-lea î.e.n. și pentru că legile lui au fost scrise — cum s-a zis — „cu sînge, nu cu cerneală“, deoarece prevedeau pedeapsa cu moartea pentru aproape toate delictele, expresia de „draconic“ sau „draconian“ a început să fie aplicată cu sensul de „excepțional de drastică“, de o „asprime excesivă“ ș.a.m.d. Exemplu: „Măsura draconică n-a ținut mult, populația era amenințată să moară de foame“ (Jean Bart, în romanul *Europolis*).

Dreiundzwanzig Jahre! Und nichts für die Unsterblichkeit getan! (germ. „Douăzeci și trei de ani! Și n-am făcut încă nimic pentru nemurire!“) — E o replică a lui Don Carlos (din poemul dramatic cu același nume al lui Fr. Schiller) în dialogul ce-l are în scena a doua din actul II, cu tatăl său, regele Filip al II-lea al Spaniei. Se crede că Schiller, punînd aceste cuvinte în gura tînărului său erou, s-a gîndit la Alexandru Macedon (care și el era fiul unui Filip, dar la 23 de ani făcuse atît de mult „pentru nemurire“). Cum însă nu oricui îi este dat să ajungă Alexandru cel Mare, exclamația juvenilă a lui Don Carlos sună (mai ales scoasă din context) cam prezumțios. De aceea, e folosită mai mult în ironie, pentru a persifla zelul tinerilor prea grăbiți să se aventureze la fapte mari, fiindcă „prea iute le curge sîngele prin vine“ — cum spune același Schiller în aceeași scenă a piesei.

Drumul Damascului — Expresia vine de la o povestire din „Faptele apostolilor“ (cap. IX), unde se relatează că Saul (numele dinainte de creștinare al apostolului Pavel), prigonitor pînă atunci al creștinilor, a plecat într-o zi la Damasc (oraș din Asia Mică, azi capitala Siriei). Pe drum, „o lumină l-a învăluit deodată ca într-un fulger“ și, în urma acestei viziuni, s-a decis și a trecut la creștinism. Literatura a reținut imaginea și a creat expresia „drumul Damascului“ sau „a luat drumul Damascului“, spre a caracteriza prin această formulă lapidară cazurile în care o revelație provoacă o bruscă schimbare de idei, sentimente, sau păreri. În sensul cel mai laic al cuvîntului *revelație*.

Drumul istoriei nu este trotuarul Perspectivei Nevski. — Cernîșevski (*Opere*, vol. VII):
„...necontenit survin în viața civică a fiecărui om, evenimente istorice care îl silesc să renunțe la o parte din aspirațiile sale și să contribuie la realizarea altora, mai înalte și mai importante pentru societate. *Drumul istoriei nu este trotuarul Perspectivei Nevski*; el trece cînd pe cîmpuri prăfuite ori murdare, cînd prin mlaștini, cînd prin hățișuri. Cui îi este frică să nu-și prăfuiască ori să-și murdărească cizmele, să nu se apuce de activitate publică“. (Aici, din pricina cenzurii, Cernîșevski a evitat cuvîntul „politică“, la care de fapt se referea).
Aceasta înseamnă că drumul istoriei nu este un drum neted și fără obstacole, ca trotuarul larg, drept și bine pavat al bulevardului principal din Petersburg (astăzi Leningrad, unde acest bulevard continuă a se numi: Nevski).

Duceți-mă înapoi la cariere! — E vorba de carierele de piatră de la Siracuza, un fel de ocnă, unde vestitul tiran Dionisie trimitea pe cei pe care voia să-i pedepsească. Într-o zi l-a trimis acolo și pe poetul grec Philoxene, căruia tiranul, care se credea și el poet, i-a citit niște versuri. Solicitat să-și spună părerea, Philoxene a răspuns sincer că versurile sînt proaste. După cîtva timp, Dionisie, compunînd alt poem, l-a rechemat pe Philoxene să i-l citească. Și iarăși l-a întrebat ce părere are. Drept răspuns, poetul s-a adresat străjerilor care îl aduseseră, spunîndu-le: „Duceți-mă înapoi la cariere!“
De atunci, cuvintele acestea sînt folosite cînd vrei să spui cuiva că opera asupra căreia ți s-a cerut părerea e de așa natură, încît preferi să te duci să spargi pietre...

Du haut de ces Pyramides quarante siècles vous contemplent! (fr. „Din înălțimea acestor piramide, patruzeci de secole vă contemplă!“) — Cuvinte celebre din discursul rostit de Napoleon, în fața soldaților săi, la 21 iulie 1798, înainte de bătălia de lîngă piramide, unde a reu-

şit să învingă trupele de mameluci şi să cucerească astfel Egiptul. Ele constituie un îndemn, cu rezonanţă istorică, la acţiune.

Dulce et decorum est pro patria mori (lat. „Dulce şi frumos este să mori pentru patrie") — Horaţiu (*Ode*, III, 2, 13). Acest vers a devenit un îndemn, învestit cu marea autoritate a poetului, adresat de obicei tinerilor ce plecau pe cîmpul de luptă, spre a le stimula curajul războinic şi a le insufla spiritul de sacrificiu al strămoşilor.

Dulcineea — Nume inventat de Cervantes pentru aleasa inimii eroului său, Don Quijote. Acest nume, propriu şi singular, a devenit cu timpul un nume comun şi răspîndit, pentru a desemna atît femeia dragostei visate, cît şi femeia dragostei împlinite. Cu o uşoară tentă ironică, Bolintineanu notează: „Toate declaraţiile... tinerilor eleganţi către *dulcineele* lor, se scriu în versuri".

Dum vivimus, vivamus (lat. „De vreme ce trăim, să trăim!") — Maxima, bazată pe o izbutită schimbare a modului aceluiaşi verb, e o chemare de a ne trăi din plin viaţa. A servit pe vremuri ca moto la diferite cărţi.

După lupte seculare care au durat aproape 30 de ani! — Altă expresie amuzantă ce ne-a rămas de la Caragiale. E una dintre ultimele replici din *O scrisoare pierdută* şi o rosteşte Caţavencu, în scena finală, cînd se împacă cu adversarii săi.
Expresia persiflează pe cineva care vorbeşte emfatic, fără să cunoască noţiunea exactă a unor cuvinte şi care poate susţine, ca şi eroul lui Caragiale, că lupta seculară durează... 30 de ani!

Dura lex, sed lex (lat. „Lege aspră, dar lege") — Maximă străveche care înseamnă: legea-i lege, trebuie să i te supui, oricît ar fi de aspră. Această maximă a părăsit cu vremea cîmpul ei strict juridic, fiind citată nu numai cînd e vorba exclusiv de lege, ci şi de o regulă de conduită, foarte exigentă şi severă, sau de o ordine stabilită pe care trebuie s-o respecţi, deşi îţi este greu sau neplăcut. Cînd „domnu doctor" din romanul lui Beniuc *Pe muche de cuţit* află de la un grup de săteni că nu pot plăti cele 6 milioane cerute, strigă spre ei : „Veţi putea! Legea-i lege! *Dura lex, sed lex!*" (pag. 482). În cartea *Moartea unui preşedinte*, William Manchester scrie despre doctorul Earl Rose, medicul oficial al oraşului Dallas: „*Dura lex, sed lex*: aceasta a fost concepţia lui de viaţă".

Durante causa, durat effectus — Adagiu latin care, prin simpla traducere, ne dispensează de orice explicaţie: „Atîta timp cît durează cauza, durează şi efectul".

Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas (fr. „De la sublim la ridicol nu-i decît un pas") — Sînt cuvintele pe care le-a pronunţat Napoleon Bonaparte în decembrie 1912, după dezastrul de la Berezina, cînd a fost nevoit să fugă din Rusia, cu armatele distruse şi prestigiul destrămat. Ele se aplică, cu egală semnificaţie, oricărui muritor care, ajuns la o situaţie strălucită, comite o greşeală imensă care-l prăbuşeşte şi-l face ridicol, provocînd fie hazul, fie compătimirea lumii, sau chiar pe amîndouă laolaltă. Heine a ales această vorbă vestită ca moto al unuia dintre capitolele faimosului său pamflet *Tamburul Major Le Grand* (Heine, *Proză*, pag. 255). Vezi şi: *De la Capitoliu la stînca Tarpeiană nu-i decît un pas!*

e

Ecce homo! (lat. „Iată omul!“) — Sînt cuvintele pe care, potrivit evangheliei lui Ioan (cap. XIX, versetul 5), le-ar fi rostit Pilat, prezentîndu-l mulțimii pe Isus, cu cununa de spini pe cap și cu o trestie drept schiptru. Împrejurările în care ele au fost folosite mai tîrziu și se folosesc și astăzi, sînt variate: cînd arătăm pe cineva care e slab și prăpădit, sau cînd vestim sosirea unui oaspe mult așteptat, sau cînd tu însuți, făcîndu-ți intrarea într-un cerc intim, te anunți pe un ton glumeț: *Ecce homo*! (adică: „Iată-mă-s!“). Mai rar se întrebuințează versiunea greacă Ἴδε ὁ ἄνθρωπος care are absolut același înțeles. Picturi celebre de Corregio, Tizian, Van Dyck, Rembrandt, Poussin, Albrecht Dürer... sînt intitulate *Ecce homo*.
Prima poezie din volumul *De vorbă cu mine însumi* al lui Ion Minulescu, dedicată lui însuși, poartă titlul simbolic: *Ecce homo*.

E ceva putred în Danemarca! (engl. „Something is rotten in the state of Denmark!“) — vers vestit din *Hamlet* de Shakespeare (act. I, sc. 4). Îl spune un ofițer la apariția stranie a umbrei tatălui lui Hamlet, în sensul că e ceva necurat în Danemarca. Dar Danemarca a căpătat cu timpul un înțeles generic: poate fi orice țară în care domnește o stare de lucruri proastă, poate fi și o întreprindere unde exită ceva în neregulă, sau o familie minată de un viciu etc. Cu un sens foarte clar, au folosit acest vers poeții Iosif și Anghel, în poezia *Sărmanul Yorik* din *Caleidoscopul lui A. Mirea*:

„Nu-s melancolic ca Petrarca,
Dar știu să rîd, și plîng apoi,
Că-i ceva putred și la noi
Ca-n Danemarca“.

Se citează uneori și în glumă sau în ironie: „Nu vezi că ați început să putreziți ca Danemarca, cu Shakespeare cu tot?“ (Tudor Mușatescu, *Escu*, act. I, sc. 13).

Eden (cuvînt ebraic, înseamnă *delicii*) — E numele dat paradisului terestru, imaginat ca o grădină uriașă și încîntătoare (*Gan eden* — grădina deliciilor), unde — cum pretinde legenda — ar fi apărut cei dintîi oameni, Adam și Eva.
Prin extensiune, cuvîntul Eden a ajuns să desemneze un loc minunat, o sursă bogată de desfătare. Vorbind despre romanul lui Sadoveanu *Zodia cancerului*, G. Călinescu spune: „Călătorul străin crede a descoperi în Moldova înapoiată a lui Duca-Vodă *un adevărat Eden*“.

Editio princeps (lat. „Prima ediție“) — Se spune despre ediția primă a lucrării unui vechi autor (de pildă: a găsi un Neculce *editio princeps*) — sau, în general, despre ediția cea dintîi a unei cărți.

E finita la commedia! (it. „S-a terminat comedia!“) — Erau vorbele cu care pe vremuri, în Italia, actorii, care jucau de obicei în piețe, anunțau publicul că s-a sfîrșit piesa. Cu aceste cuvinte se termină cunoscuta operă *Pagliacci* a compozitorului italian Leoncavallo, care ne înfățișează spectacolul unei trupe de actori ambulanți. Poate din pricină că în italienește cuvîntul „commedia“ sună ca la noi *comèdie* (în înțeles de bucluc, bazaconie, cum îl pronunță și eroii lui Caragiale), am adoptat și folosim această expresie în sens glumeț sau ironic, spre a spune de pildă că s-a sfîrșit o gîlceavă, un scandal public, o dezbatere vijelioasă ș.a.m.d. (vezi și loc. *Acta est fabula!*).

Egalitate, dar nu pentru cățel — în fabula *Cîinele și cățelul* de Grigore Alexandrescu, dulăul de curte Samson, combătînd mîndria unor animale care se consideră „nobile“, pledează pentru egalitate între dobitoace:

cîinii să fie deopotrivă cu leii, urșii, lupii etc. Cățelul Samurache, auzind acest lucru, aprobă bucuros: „Simțămîntul vostru îl cinstesc, frații mei". „Noi, frații tăi?" — răspunde dulăul plin de mînie...

„Adevărat vorbeam
Că nu iubesc mîndria, și că urăsc pe lei,
Că voi egalitate, *dar nu pentru căței*".

Eheu! fugaces... labuntur anni (lat. „Vai! ce repede zboară anii!") — Horațiu (*Ode*, cartea a II-a, oda I, versul 14). Se folosește, cu o ușoară nuanță de melancolie, de regret pentru scurgerea grăbită a vremii. Cum spune Eminescu: „Trecut-au anii ca norii lungi pe șesuri" / Și niciodată n-or să vie iară"... O cronică din „Contemporanul" (1061) despre actori de altădată poartă titlul *Eheu! fugaces...*
(Vezi: *Die Jahre fliehen...*)

Eifersucht ist eine Leidenschaft, die mit Eifer sucht, was Leiden schafft (germ. „Gelozia este o patimă, care caută cu tot dinadinsul motive de suferință") — Pastorul german D.E. Schleiermacher, autorul acestor 11 cuvinte despre gelozie, și-a asigurat prin ele pomenirea numelui mai mult decît prin ale sale 11 volume de teologie, 10 volume de predici și 9 volume de filozofie.
Fraza a devenit repede foarte populară în limba germană, datorită îndeosebi dublului joc de cuvinte (Eifer + sucht = Eifersucht și Leiden + schaft = Leidenschaft), dat ca model în istoria calamburului. Ea se adresează persoanelor care manifestă o gelozie exagerată.

Ein einziger Augenblick kann alles umgestalten (germ. „O singură clipă poate schimba totul") — Maximă a lui Wieland din poemul său *Oberon* (VII, 75).
E echivalentul zicalei noastre: *N-aduce anul ce aduce ceasul.*
Vezi: *Der Augenblick ist...*

Einmal ist keinmal (germ. „O dată e ca niciodată"), cunoscut proverb care susține că ceea ce se întîmplă o singură dată nu trebuie considerat ca un obicei. Francezii au adoptat chiar această formă în zicala lor: *Une fois n'est pas coutume.* „O dată nu înseamnă deprindere".

Ein Mann, ein Wort (germ. „Un om, un cuvînt") — proverb care amintește omului că trebuie să-și respecte cuvîntul.
Noi spunem: *Făgăduiala dată e datorie curată.*

Ein unnütz Leben ist ein früher Tod (germ. „O viață inutilă e o moarte timpurie") — versul 115 din piesa *Ifigenia în Taurida* de Goethe (act. I, sc. 2). E replica pe care Ifigenia o dă lui Arcas, refuzînd propunerile ademenitoare ale sîngerosului Thoas, regele Tauridei. Acesta, îndrăgostit de ea, îi oferea să împartă împreună regatul. Dar Ifigenia îi cere în primul rînd să renunțe la obiceiul barbar de a-i omorî pe străini, deoarece ea descoperise că printre cei amenințați cu moartea era și Oreste, fratele ei, sosit pe furiș în țară.
Cuvintele lui Goethe servesc ca imbold pentru o viață demnă pusă în slujba semenilor.

Eiusdem farinae (lat. „Din aceeași făină", adică „din același aluat") — Expresie întrebuințată aproape întotdeauna cu dispreț, spre a califica un șir de oameni, de idei, de lucrări etc. pe care nu vrei să le mai enumeri. De obicei, pentru ca cititorul sau ascultătorul să știe la ce te referi, dai mai întîi, la început, cîteva nume. De pildă: toți Cațavencii, Farfurizii, Brînzoveneștii și alții *eiusdem farinae...* Iată și o aplicare satirică făcută de Balzac: Ducesa din romanul *Moș Goriot*, povestind că fata unui fabricant de făinoase a fost prezentată la curte în aceeași zi cu fata unui cofetar, adăugă: „Regele a început să rîdă și a făcut în latinește o glumă bună în legătură cu făina. Oameni... dar cum a spus oare?... oameni... — *Eiusdem farinae*, zise Eugen. — Chiar așa, întări ducesa" (Balzac, *Opere*, vol. III, p. 286, E.S.P.L.A., 1957).

Elefanții lui Cezar — În antichitate, elefanții africani și asiatici erau dresați pentru războaie. Pyrrhus și Hannibal au fost cei dintîi care i-au adus în Europa, folosindu-i pe cîmpul de luptă.

Dar cei mai vestiți din istorie au rămas „elefanții lui Cezar", căci datorită unor trupe de pachidermi el a cîștigat bătălia de la Thapsus (în anul 46 î.e.n.) localitate din Africa, împotriva partizanilor lui Pompei, adăpostiți acolo de Iuba, regele Numidiei. Ca un omagiu adus acestor „aliați", pe medaliile romane a fost gravat un elefant, spre a aminti de victoria lui Cezar.
Dar de atunci au trecut două mii de ani. „Elefanții lui Cezar", aceste „tancuri" ale antichității, nu mai merg la război. Astăzi, într-o expresie pașnică, au rămas în literatura universală, spre a desemna, fie un procedeu neașteptat pentru a obține o reușită, fie un ajutor prețios, un aliat care ne prilejuiește o izbîndă, un succes, fără a cere nici o răsplată.

Eminența cenușie — Călugărul capucin François Le Clerc du Tremblay (1577—1638), cunoscut mai ales sub numele de Père Joseph, devenind confidentul și colaboratorul cel mai apropiat al cardinalului Richelieu, *umbra* acestuia, a fost cel care pentru întîia oară a primit porecla de „eminență cenușie" (*eminență* — de la titlul cu care te adresezi unui prelat, și *cenușie* — de la culoarea umbrei). Și, într-adevăr, pe vremea regelui Ludovic al XIII-lea, cînd Richelieu a condus destinele Franței, părintele Joseph a fost însărcinat cu numeroase misiuni diplomatice secrete. Între altele, a dirijat din umbră negocierile păcii de la Ratisbona (1629), operațiile de arestare a reginei-mame a Franței, campaniile contra Spaniei, revolta din Portugalia etc. Ajunsese astfel — pitit în culisele palatului — omul cel mai temut din întreg regatul. La moartea lui Père Joseph, Richelieu a exclamat: „Mi-am pierdut brațul drept!". Un tablou celebru de Gérome îi redă figura caracteristică.
De atunci, prin expresia „eminența cenușie" se înțelege „omul din umbră", omul care n-are de obicei nici o funcție oficială, dar care de fapt e mîna dreaptă a titularului, e inspiratorul, factotum-ul, persoana cea mai influentă în sectorul unde activează tăcut și anonim. Despre faimosul călugăr Rasputin s-a spus că era „eminența cenușie" a țarinei Alexandra-Fedorovna, ultima împărăteasă a Rusiei.

Enfant terrible (fr. „Copil teribil") — Pînă acum vreo sută de ani, expresia se referea într-adevăr numai la un copil care, prin indiscrețiile, sinceritatea și candoarea lui, punea părinții în încurcătură față de oaspeți. Dar în urma unui ciclu de desene satirice, publicate, cu larg răsunet, de graficianul francez Paul Gavarni (1804—1866) sub titlul *Enfants terribles*, acest termen a început să fie aplicat și oamenilor mari care pun pe alții în încurcătură prin ieșiri inoportune, prin voite indiscreții și, în genere, prin manifestări care produc efectul unei „bombe".
De exemplu, G. Panu scrie în *Amintiri de la Junimea*: „Alexandru Xenopol care intrase la cele dintîi versuri în sală, cu aerul lui de *enfant terrible*... rupse tăcerea și strigă:
— Nu știu, domnilor, dacă dumneavoastră ați înțeles, eu însă n-am înțeles nimic".
Tolstoi, în romanul *Ana Karenina*, dă aproape o definiție a expresiei: „Era prințesa Meagkaia, vestită prin felul cum știa să se exprime despre orice și poreclită *l'enfant terrible*, pentru că nu ținea seamă de nimic" (partea a II-a, cap. 6).

En mariage, comme ailleurs, contentement passe richesse — (fr. „În căsnicie, ca și în altele, mulțumirea întrece bogăția") — replică din *Doctorul fără voie* de Molière (act. II, sc. 2).
De obicei se citează ultima parte a expresiei: „Contentement passe richesse", care a devenit proverb în limba franceză și e folosit cînd vrem să subliniem că satisfacția sufletească prețuiește mai mult decît cea materială.

En toute chose il faut considérer la fin (fr. „În toate lucrurile trebuie să avem în vedere sfîrșitul") — vezi: *Finis coronat opus*.

Epistola non erubescit (lat. „Scrisoarea nu roșește") — vezi *Hîrtia suportă orice*.

E pluribus unum (lat. „Din mai mulți — unul") — E motoul pe care și l-au luat dintr-un poem latin, atribuit lui Vergiliu (*Moretum*), Statele Unite ale Americii, dat

fiind că ele s-au alcătuit din mai multe state (la început 13, iar astăzi 50). Se aplică în situații asemănătoare.

Epoca de aur — E o expresie pe care o întîlnim în limbile tuturor popoarelor și are sens de epocă fericită, de belșug, glorie, pace; iar dacă ne referim la istoria artelor sau a științei, înseamnă o epocă de mare înflorire și strălucire. Ea a fost folosită pentru prima oară de poetul grec Hesiod care a trăit în secolul al VIII-lea î.e.n. Se află în poemul lui *Munci și zile*, în care împarte istoria lumii în cinci epoci sau vîrste, dintre care prima: „epoca de aur", epoca patriarhală, de sub semnul lui Saturn, era aceea cînd oamenii „trăiau ca zeii, fără a munci și fără a suferi". Tema a fost mai tîrziu reluată de Ovidiu în *Metamorfozele* (I) și, rînd pe rînd, de alți poeți. Scriitoarea franceză Lezay-Marnésia, din secolul XVIII, în *Pièces fugitives* (*Épitre à mon curé* — versul 33), spunea că *„L'âge d'or était l'âge où l'or ne régnait pas"* (Epoca de aur era tocmai aceea cînd nu domnea aurul).
Dar ideea în sine a unei „epoci de aur" e într-adevăr poezie și fantezie.
Se mai folosesc, cu valoare identică, formele: vîrsta de aur, veacul de aur, vremile de aur...

E pur si muove (it. se mai poate scrie și *Eppur si muove*: „Și totuși se mișcă") — Sînt faimoasele cuvinte rostite de Galilei care, după Copernic, proclamase că pămîntul se învîrtește. Biserica l-a constrîns să-și retracteze afirmațiile, întrucît ele erau în contradicție cu scriptura. Dat în judecată, Galilei a revenit asupra afirmațiilor sale, dar cu dîrzenia omului convins de adevărul științific pe care îl susține, a repetat la sfîrșitul procesului: *E pur si muove*. Cuvintele au ajuns o expresie folosită în împrejurări similare, adică atunci cînd ți se dau fel de fel de argumente pentru a te convinge de contrariul celor ce susții, iar tu, ca să pui capăt discuțiilor și să arăți că rămîi totuși la convingerea ta, închei cu: *e pur si muove*.

Eminescu, în *Scrisoarea II*, evocă acest celebru episod în șase versuri memorabile:

„Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos,
Cum ușor, ca din cutie, scoate lumile din haos
Și cum neagra veșnicie ne-o întinde și ne-nvață,
Că epocile se-nșiră ca mărgelele pe ață.
Atunci lumea-n căpățînă se-nvîrtea ca o morișcă
De simțeam ca Galilei, că comèdia se mișcă."

Era pe cînd nu s-a zărit — vers foarte cunoscut din poezia *La steaua* de Mihail Eminescu. Face parte din strofa:

„Icoana stelei ce-a murit
Încet pe cer se suie.
Era pe cînd nu s-a zărit,
Azi o vedem, și nu e."

De obicei se citează ultimele două versuri laolaltă, spre a semnala (în serios sau în ironie, după cum este cazul), o situație, un sentiment, despre care nu s-a știut cînd realmente exista, și s-a aflat cînd totul a trecut, s-a sfîrșit.

Eripitur persona, manet res (lat. „Omul dispare, opera rămîne") — a spus Lucrețiu, în poemul său *De rerum natura* (Despre natura lucrurilor) — cînt. III, vers. 57. Se aplică spre a atrage atenția asupra importanței pe care o are valoarea unei creații. Omul e într-adevăr trecător, dar el poate trăi veșnic prin operele sale.

(Faimă de) Erostrat — Erostrat e numele unui grec obscur din Efes (oraș elin situat în Asia Mică), ambițios peste măsură, care ținea neapărat să ajungă celebru și numele lui să fie transmis posterității. Nefiind însă capabil să-și cîștige această reputație printr-o descoperire, o cucerire, o capodoperă sau altă lucrare remarcabilă, a dat foc templului Dianei (în grecește: Artemisa) din Efes, una dintre cele șapte minuni ale lumii. Fapta a fost săvîrșită în anul 356 î.e.n. Deși efesienii au emis un decret prin care se interzicea, sub pedeapsa cu moartea, de a i se rosti numele, Erostrat n-a fost totuși uitat; ba dimpotrivă, acest nume a devenit un epitet aplicat oameni-

lor care, în goană după glorie, sînt în stare de orice, chiar de crime, spre a-și potoli setea de celebritate.

Errare humanum est (lat. „A greși e omenește") — adesea cu completarea: *perseverare diabolicum* (a persevera în greșeală e diabolic). — Adagiu foarte vechi căci îl găsim sub diverse forme și la tragicii greci (de exemplu în *Antigona* lui Sofocle). E de obicei invocat ca scuză, sau pentru a explica o greșeală, o neglijență etc. Dictonul latin, atît de des întrebuințat, își trage originea din lucrarea retorului Seneca, intitulată *Controversiae* (IV, 3), unde se găsesc vorbele: „*humanum est errare*". Mai înainte, Cicero, vestitul orator roman, în a 12-a *Philippică* împotriva lui Antoniu (paragr. II), formulase aceeași idee, dar cu alte cuvinte: „*Cuiusvis hominis est errare*" (oricărui om i se întîmplă să greșească) și mai departe: „*Nullius, nisi insipientis, in errare perseverare*" (dar numai nebunul perseverează în greșeală).
În romanul *Pe muche de cuțit* de M. Beniuc, găsim: „Nu era de acord cu dictonul latinesc: *Errare humanum est* și spunea că omul poate și trebuie să nu greșească..." (pag. 499).

Es gibt im Menschenleben Augenblicke... (germ. „Sînt clipe în viața omului...") — vers din tragedia *Moartea lui Wallenstein* de Schiller (act. II, sc. 3).
Generalul Wallenstein a fost una dintre figurile războiului de 30 de ani. Rîvnind să ajungă rege al Boemiei, pregătise o acțiune în acest scop. „Sînt clipe în viața unui om"... spunea el celor din anturajul său. Și întradevăr, pierzînd momentul prielnic, planurile lui s-au năruit. Împăratul Ferdinand a descoperit complotul și Wallenstein, osîndit pentru trădare, a fost omorît chiar de ofițerii din garda sa.
„Es gibt im Menschenleben Augenblicke"... e o expresie care se poate aplica în felurite situații: 1) cînd vrem să aducem aminte cuiva de o împrejurare — fericită sau nefavorabilă; 2) cînd vrem să atragem atenția că anumite momente din viața unui om îi pot aduce ascensiunea, dacă știe să le utilizeze cum trebuie; 3) cînd, dimpotrivă acele momente îl pot prăbuși, dacă nu se folosește de ele, sau dacă le folosește greșit.

Es ist eine alte Geschichte (germ. „E o poveste veche") — În *Cartea cîntecelor*, Heinrich Heine are o mică poezie, intitulată *Intermezzo liric*, care începe astfel:

„Es ist eine alte Geschichte,
Doch bleibt sie immer neu;
Und wem sie just passieret,
Dem bricht das Herz entzwei!"

Sau, în tălmăcire românească:

„Povestea este veche, totuși
De-a pururea rămîne nouă,
Și-aceluia cui i se-ntîmplă,
Îi rupe inima în două!"

Această mică poezie a făcut o carieră mare. Mai cu seamă primele două versuri s-au răspîndit prin cîntece și citate, „povestea veche" fiind de fapt veșnic tînăra poveste a dragostei. Cu timpul însă expresia s-a extins la orice împrejurare în care povestea — vorba lui Heine — e veche.

Esprit de l'escalier — (fr.) — Se folosește (numai în original) cînd un răspuns spiritual, potrivit, pe care ai fi putut să-l dai într-o discuție, sau un argument convingător pe care ai fi putut să-l aduci într-un proces, într-o dezbatere, îți vine abia după ce discuția, procesul, dezbaterea s-au terminat și tu ești deja *pe scări*, la plecare. Zici atunci: „L'esprit de l'escalier"... (adică: mi-a venit asta în minte abia pe scări, prea tîrziu).
Aduce cu vorba noastră: „*Mintea românului cea de pe urmă*".

Est modus in rebus (lat. „Există o măsură în toate") Horațiu (*Satire*, cartea I, satira I, versul 106). Uneori se folosește versul în întregime: *Est modus in rebus, sunt certi denique fines* (Există o măsură în toate și mai ales anumite limite), ceea ce completează și întărește ideea. Găsim aceste cuvinte foarte des citate în original de Voltaire, deși francezii au un proverb echivalent „*L'excès en tout est un défaut*" (Excesul în toate e un defect).

Et campos ubi Troia fuit (lat „Și cîmpurile unde a fost Troia") — hemistih al lui Vergiliu (*Eneida*, III, 12).

Marele poet descrie Troia distrusă de război. Supraviețuitorii, conduși de Enea, părăsesc ruinele orașului. Versul ilustrează situația tristă a celor nevoiți să se despartă de patria lor, sau de un loc drag și pustiit.

Et in Arcadia ego! (lat. „Și eu am trăit în Arcadia!") — exprimă regretul fericirii pierdute. Arcadia, regiune din vechea Grecie în centrul Peloponesului, era locuită de un popor de păstori pe care poeții din antichitate îi socoteau fără de prihană. De aici Arcadia a ajuns să desemneze o țară imaginară cu oameni de o rară puritate în comportarea lor, un fel de rai pe pămînt. Cine pierde o asemenea viață fericită, poate spune: „Et in Arcadia ego!"
În acest sens expresia a fost folosită ca inscripție la tabloul „Păstorii Arcadiei" de ilustrul pictor francez Poussin, și ca epigraf la un capitol din *Pseudokyneghetikos* de Al. Odobescu. Ea a fost pusă ca moto de Goethe la lucrarea sa *Călătorie în Italia*, iar Friedrich Schiller, tălmăcind-o în germană, își începe cu ea poezia *Resignation* (Resemnare): „Auch ich war in Arkadien geboren" (în traducerea lui Eminescu: „Și eu născui în sînul Arcadiei").
Poemul *Atque nos!* al lui Coșbuc se încheie cu această expresie (la plural): „Și-mi vine să-mi înalț fruntea și s-o scutur veselos/Și să strig în lumea largă: «*Et in Arcadia nos!*»"

Et le combat cessa faute de combattants (fr. „Și lupta încetă din lipsă de combatanți") — Corneille, *Cidul* (act. IV, sc.3). Viteazul spaniol Rodriguez (Cidul), povestind regelui cum în bătălia sa cu maurii i-a secerat pe toți, termină cu versul de mai sus.
Deși extras dintr-o tragedie, citatul e folosit mai totdeauna cu o nuanță comică, zeflemistă. De pildă, referindu-ne la o dezbatere care se termină repede din lipsă de vorbitori, putem utiliza versul de mai sus: „*Et le combat cessa faute de combattants!*".

Et nunc, erudimini! (lat. „Și acum, învățați!") — Cartea psalmilor (psalmul II, versetul 10).
Textul integral al acestui verset, în latină, este: „*Et nunc, reges, intelligite; erudimini qui iudicatis terram*" (Și acum, regilor, înțelegeți; învățați, voi care judecați lumea).
Se citează în forma prescurtată și cu sensul de a trage învățăminte din experiența altora, mai ales cînd de hotărîrea noastră depinde soarta unor semeni.

Et tel mot pour avoir réjoui le lecteur/ a couté bien souvent des larmes à l'auteur (fr. „Și un astfel de cuvînt care a înveselit pe cititor a costat multe lacrimi pe autor") — Boileau, satira VII, *Genul satiric*, vers 7-8 — subliniază eforturile scriitorului, care plătește cu ore de trudă zîmbetul cititorilor săi.

Et voilà justement comme on écrit l'histoire (fr. „Iată cum se scrie istoria!") — Voltaire, într-o piesă în versuri (*Charlot*, act.I, sc.7), pune cuvintele de mai sus în gura unui intendent. Acesta povestește castelanei cum oamenii de la curte, amăgiți de o falsă alarmă că regele Henric al IV-lea a venit în vizită la castel, au început să strige: „Trăiască regele!" Și intendentul încheie: „Și iat-așa, doamne, se scrie istoria!". Se pare însă că Voltaire a luat vorba aceasta dintr-o întîmplare pusă pe seama exploratorului, poetului și istoricului englez Walter Raleigh (1552—1618). Cînd regele Iacob I, învinuindu-l de o conspirație antimonarhică, l-a închis în turnul Londrei, ținîndu-l acolo 12 ani, Walter Raleigh s-a apucat să scrie *Istoria lumii* (care a și apărut mai tîrziu). Pe cînd scria, a fost într-o zi tulburat de un incident care se petrecea în stradă. L-a urmărit de la fereastra celulei. După cîteva minute, cînd a venit temnicerul, i-a cerut să-i povestească ce s-a întîmplat. Dar relatarea acestuia era atît de departe de ceea ce Raleigh văzuse cu proprii săi ochi, încît, exclamînd: „Dacă așa se scrie istoria unui fapt abia petrecut, atunci cum să mai îndrăznesc eu a scrie istoria trecutului îndepărtat?", se repezi să-și distrugă manuscrisul. Venită să-l viziteze, nevasta lui l-a oprit la timp. Ceea ce însă ea n-a putut opri a fost ca această reflecție să ajungă la urechea lumii și,după un secol, la urechea lui Voltaire, care a rezumat-o în versul devenit una dintre cele mai uzitate expresii.

Eu îmi apăr sărăcia, și nevoile, și neamul — Vers din *Scrisoarea III* de Mihail Eminescu — face parte din răspunsul, plin de demnitate, pe care Mircea cel Bătrîn l-a dat lui Baiazid, venit pînă la Dunăre cu oștile-i cotropitoare. Trufia vijeliosului sultan, care voia să subjuge Țara Românească, a fost spulberată de oștenii lui Mircea, care, făcînd minuni de vitejie, au pus pe goană pe năvălitori la Rovine (1394).
Stihul se citează în împrejurări asemănătoare, adică atunci cînd cineva, în fața unui adversar puternic, apără cu dîrzenie, cu înflăcărare și succes, un drept, o cauză, o idee.

„E ușor a scrie versuri
Cînd nimic nu ai a spune,
Înșirînd cuvinte goale
Ce din coadă au să sune“.

Cu aceste vorbe se adresează Eminescu criticilor care n-aduc decît flori deșarte, fără roade, în scrisul lor. Primele două versuri (sau chiar numai cel dintîi, singur) — devenite expresie, ca multe alte stihuri eminesciene — sînt folosite spre a califica, și mai ales spre a ironiza vorbirea găunoasă, fără conținut, scrisul cu floricele dar fără miez și, în general, o treabă formală fără rezultat. Vlahuță a reluat ideea marelui său înaintaș, în poezia *Slăvit e versul*:

„În vers e mîntuirea, cînd n-ai nimic de spus.
Se deapănă pe rînduri, ca firul de pe fus.
E opera vrăjită ce din nimic se-ncheagă,
Și nu-i nici o nevoie ca lumea s-o-nțeleagă“.

Evrika (grec. Εὕρικα!) — cuvînt grecesc care înseamnă: am găsit, am descoperit! — E faimosul strigăt al lui Arhimede, în clipa cînd a descoperit legea că un corp scufundat în apă pierde o parte din greutatea sa, egală cu volumul de apă dislocuit (principiu care îi și poartă numele).
Arhimede trăia la Syracuza, pe vremea cînd tiranul (regele) cetății era Hieron al II-lea. Acesta dăduse o cantitate de aur unui făurar să-i facă o coroană. Bănuind că meșterul a amestecat aurul cu un metal mai ieftin, regele l-a chemat pe Arhimede și i-a cerut ca, fără să strice coroana, să-i răspundă la întrebarea dacă a fost furat sau nu. Arhimede nu știa cum să procedeze. Problema îl chinuia. Într-o zi, aflîndu-se în baie, a observat că apa se ridicase cînd a intrat în cadă, iar picioarele îi erau mai ușoare. Această constatare l-a condus la descoperirea legii greutății specifice a corpurilor și la dezlegarea problemei care îl frămînta. Neputîndu-și reține bucuria, a început să alerge pe stradă și să strige acel „Evrika“ (Am descoperit!), care de atunci a devenit o exclamație de bucurie, de entuziasm în fața unei descoperiri neașteptate sau a găsirii unei soluții într-o problemă grea.

Ex aequo (lat. „La egalitate“) — Cînd doi candidați la un examen au obținut aceleași note, sau cînd doi sportivi au cucerit același loc și același premiu, se spune că au ieșit *ex aequo*.

Ex cathedra (lat. „De la catedră“) — Aceste cuvinte au servit la început pentru a caracteriza hotărîrile papilor în materie de dogmă și disciplină, hotărîri care erau date „*ex cathedra*“, fără drept de apel, de la înălțimea tronului pontifical. De aici, expresia s-a extins, mai ales în ironie, la adresa celor ce vorbesc în mod pedant, cu pretenții de erudiție, socotindu-se infailibili în tot ce spun.
În acest sens, artista poporului Lucia Sturdza Bulandra, vorbind în „Amintirile“ ei despre seminariile teatrale de altădată, scrie: „Acele seminarii se desfășurau *ex cathedra*, erau prea savante“... (pag. 34).

Excelsior (lat. „Mai sus!“) — Poate servi de urare, de moto și chiar este motoul Statelor Unite ale Americii. Cuvîntul a devenit îndeosebi răspîndit după apariția poemului pe care, sub acest titlu, l-a scris poetul american Longfellow.
În literatura noastră, *Caleidoscopul lui A. Mirea* cuprinde un sonet cu titlul *Excelsior*, care este explicat de versul: „De aceea mergi și luptă înainte“.

Exceptis excipiendis (lat. „Exceptînd ceea ce trebuie exceptat") — Veche maximă de drept. Azi se întrebuințează de obicei cu intenții glumețe sau răutăcioase, pentru a face aluzie la lucruri care în mod obișnuit se trec sub tăcere. Iată un exemplu din romanul *Ivanhoe* al scriitorului englez Walter Scott: „Îmi îndeplinesc datoriile față de parohia mea cu exactitate și fidelitate". — „Afară de nopțile cu lună plină"... îl întrerupe cavalerul. „*Exceptis excipiendis*, replică ieremitul".

Exegi monumentum aere perennius (lat. „Am înălțat un monument mai durabil decît bronzul") — este primul vers din a 30-a odă, cu care-și încheie Horațiu a treia carte a odelor sale. Celebrul poet latin, cizelînd fiecare vers, șlefuind fiecare cuvînt, și-a îngăduit, la sfîrșitul culegerii primelor trei cărți, să-și compare opera cu un monument ce va rezista vremilor. Aceste cuvinte nu trebuie interpretate ca o lăudăroșenie, ca o lipsă de modestie, ci ca o recunoaștere conștientă a unei strădanii meritoase, a unei munci asidue săvîrșite cu succes. În acest sens se și întrebuințează versul lui Horațiu, spre a desemna îndeplinirea unei lucrări ce va dăinui peste vremuri. Cu aceeași semnificație, Pușkin a scris poezia cu titlul *Exegi monumentum*, ce se referă la opera lăsată:

„Cioplit-am nu cu mîna, un monument spre care
„Vor fi cărări bătute într-una de popor"...

Expresia se citează în trei feluri: numai prima jumătate (*Exegi monumentum*), sau numai a doua jumătate (*aere perennius*), sau versul în întregime — toate variantele avînd același înțeles.

Exempli gratia (lat. „De exemplu, bunăoară") — De obicei această formulă apare rezumată în cele două inițiale: e.g. Se mai folosește, cu același înțeles: *verbi gratia*.

Ex malis eligere minima (lat. „Dintre rele, a alege pe cel mai mic") — Cicero, în lucrarea sa despre datoriile morale: *De officiis* (cartea III, cap. I).
Nu se poate preciza dacă vorbele marelui orator au devenit proverb, sau dacă Cicero a consemnat în scrierea lui un dicton latin mai vechi, care de altfel s-a păstrat, de-a lungul vremilor, în foarte multe limbi. Îl găsim și la noi: „*Din două rele alege pe cel mai mic*" (vezi *Proverbele românilor*, culegerea Zanne).

Ex nihilo nihil (lat. „Din nimic, nimic") — Acest început de vers din poemul *De rerum natura* (Despre natura lucrurilor) al poetului latin Lucrețiu (cîntul I, 149, 205) cuprinde un principiu filozofic al lui Lucrețiu și Epicur; după părerea lui Voltaire, el reprezintă punctul de vedere al întregii antichități. Îl găsim exprimat și în poeziile satirice ale lui Persius (sat. III, vers 24). Filozoful german Hegel a parafrazat: „*von nichts, durch nichts, zu nichts*" (de la nimic, prin nimic, spre nimic), formă de care s-a servit Engels într-un articol polemic publicat în 1872 în ziarul social-democrat „Volksstadt". În mod obișnuit se întrebuințează ca și vorba românului: *Cine nu seamănă, nu culege*. Mai circulă și sub forma: *De nihilo, nihil* (Din nimic nu rezultă nimic).

Expende Hannibalem (lat. „Cîntărește-l pe Hannibal") — începutul versului 147 din *Satira a X-a* a lui Iuvenal, care spune în continuare: „cîte livre de cenușă vei găsi în acest mare căpitan?". Iuvenal se referă în mod special la deșertăciunea gloriei militare, dar expresia se citează spre a sublinia cît de puțin cîntărește în general grandoarea omenească.

Experience is by industry achieved (engl. „Experiența se capătă prin sîrguință") — Shakespeare, *Doi tineri din Verona* (act I, sc. 3). E povața pe care Antonio o dă servitorului său Panthino: „... nu-i om întreg acela

Ce nu-i hîrșit cu lumea cît de cît,
Din viață-nvață omul..."

(trad. Mihnea Gheorghiu)

Cuvintele lui Shakespeare subliniază valoarea experienței și constituie un îndemn la străduință pentru acumularea ei (vezi și *Experto credite*!).
Francezii spun: *Expérience passe science* (Experiența întrece știința).

Experto credite (lat. „Credeți pățitului!“ sau „Credeți în cel care are experiență!“). Vergiliu, *Eneida* (c.XI, v. 283) — Sînt vorbele rostite de Venulus, care s-a măsurat în luptă cu viteazul Enea:

„... Și pățitului credeți, ce groaznic
Sare cu scutul vuind, și turbat cum întoarce el fierul!“
(trad. G. Coșbuc)

Aceleași cuvinte se găsesc și în Ovidiu (*Ars amatoria* — Arta de a iubi—cartea a 3-a, vers. 510 — 511). Adresîndu-se femeilor, Ovidiu spune că aroganța le strică în dragoste: „Odimus immondicos, *experto credite*, fastus“. (Credeți în cel care are experiență: o semeție disprețuitoare inspiră aversiune).
Un sfat asemănător: *Experto credo Roberto* îl dă și Antoniu d'Arena într-unul din poemele sale macaronice. (Macaronismul a fost un curent literar din secolul XVI, adepții lui amestecînd cuvinte italiene cu fraze latine. Iar, în speță, Roberto este personajul care vorbește și cere să fie crezut, fiindcă e pățit).
Toate aceste expresii se folosesc în împrejurarea cînd românul spune: „Credeți-mă, eu sînt Stan pățitul!“ (vezi: *Stan pățitul*).

Ex professo (lat. „Ca un profesor“) — Înseamnă a vorbi în perfectă și profundă cunoștință a materiei, cum ar face-o un profesor bine calificat și specialist în problema pe care o tratează. Se spune: a trata o temă *ex professo*, a vorbi despre un subiect *ex professo*. Expresia nu trebuie confundată (deși e vorba de profesor) cu *ex cathedra* (vezi), mai ales că amîndouă sînt de obicei întrebuințate cu o nuanță de ironie. De aceea, poate, pentru a se apăra, fostul prim-ministru al Angliei, Gladstone (1809—1898) spunea: „N-am scris niciodată nimic *ex professo*“.

Ex ungue leonem (lat. „După gheară recunoști pe leu“) — Deși totdeauna citată în latinește, expresia aceasta e de origine grecească. Nu i se cunoaște însă exact paternitatea: istoricul grec Plutarh, în lucrarea sa *De defectu oraculorum*, o atribuie unui rapsod grec și el, din secolul al VII-lea î.e.n.; iar poetul grec Lucian, în lucrarea sa *Hermotimos*, o pune în seama marelui sculptor Phidias. Înțelesul este că-i suficientă o trăsătură ca să recunoști, așa cum leul e recunoscut după urmele ghearelor, opera unui mare artist: sculptor, pictor, poet etc. Un exemplu ne dă Pușkin, în poezia sa cu caracter polemic, intitulată chiar *Ex ungue leonem*.
Se mai întrebuințează, cu înțeles similar, și varianta: *Ex pede Herculem* (După picior îl recunoști pe Hercule). Pitagora a calculat că Hercule avea un picior uriaș cît al unui urs, deci lesne de recunoscut față de picioarele obișnuite ale omului.
(Vezi și: *À l'oeuvre on connaît l'artisan*).

Ex abrupto (lat. „pe nepregătite“).

Ex commodo (lat. „comod, pe îndelete“).

Ex dono (lat. „din donație“).

Ex libris... (lat. „din cărțile lui...“).

Ex officio (lat. „din oficiu“).

Ex voto (lat. „după legămînt“).

f

Faber est suae quisque fortunae (lat. „Fiecare este făuritorul propriului său destin") — Salustiu, în lucrarea *Historia rerum in republica Romana gestarum* (cartea I, cap. 1). Reluînd tema istoricului latin, poetul francez Mathurin Régnier din secolul al XVI-lea, care s-a străduit să valorifice literatura antică, a formulat aceeași idee într-o expresie devenită proverb: „Chacun est artisan de sa bonne fortune". (*Satire*, XIII,1).
Un conținut apropiat găsim în zicala noastră: „*Cum îți vei așterne, așa vei dormi*".

Facit indignatio versum (lat. „Indignarea stîrnește versul") — E un crîmpei de vers aparținînd lui Iuvenal (satira I-a, versul 79). Marele satiric latin care a biciuit fără cruțare moravurile corupte ale Romei din epoca lui (epoca de decădere a imperiului), spune la un moment dat, după ce înșiră o serie de fapte revoltătoare: „*Si natura negat, facit indignatio versum*", adică: Dacă natura nu m-a înzestrat (subînțeles: cu darul poeziei) e suficientă indignarea (față de cele ce se petrec), spre a face să țîșnească din mine versul. Cu alte cuvinte, indignarea e muza poetului satiric.
Boileau, care a scris și el satire, a reluat ideea lui Iuvenal și a parafrazat-o, tot în prima lui satiră, spunînd că, pentru a face versuri satirice, nu-i nevoie să urci pe Parnas; mînia ajunge și face cît un Apollo (prin urmare, cît toate muzele la un loc).

> „... *Sur ce sujet pour rimer avec grâce,*
> *Il ne faut pas monter au sommet de Parnasse*
> . . . .
> *La colère suffit et vaut un Apollon.*"

Înaintea lui Boileau, un alt poet satiric francez, Mathurin Régnier (1573—1613) spusese și el:

> „*Et souvent la colère inspire de bons vers*"
> (adeseori mînia inspiră versuri bune).

Victor Hugo o numea „sfînta indignare", ca de pildă în următorul pasaj, unde îl critică pe Voltaire: „... nu cunoștea altă emoție adevărată, decît aceea a mîniei, dar această mînie nu merge pînă la indignare, pînă la acea sfîntă indignare, care face pe poet, cum spune Iuvenal: *Facit indignatio versum*".
Se folosește și forma: *Furor instigat versum* (furia ațîță versul).

Factotum (cuvînt latin, înseamnă „care le face pe toate)" — A ajuns un termen foarte des întrebuințat spre a indica o persoană însărcinată cu de toate, într-o organizație, într-o instituție, într-o casă; sau o persoană influentă care face și desface, leagă și dezleagă aproape totul, rezolvînd cele mai felurite probleme.

Faire bonne mine à mauvais jeu (fr. „A face mină bună la un joc rău, adică: a ascunde adevărul"). Populara zicală exprimă atitudinea omului care, într-o situație neplăcută, își disimulează adevăratele sentimente: tristețea, plictiseala, aversiunea, nemulțumirea etc., arborînd în mod artificial, după împrejurare, o figură veselă, amabilă, satisfăcută...
Madame Bovary, eroina lui Flaubert, în jocul dintre visurile ei romantice și aspectele amare ale realității, era deseori nevoită să facă *bonne mine à mauvais jeu*. „Fiecare surîs — cum scrie Flaubert — ascundea un căscat de plictiseală, fiecare bucurie un blestem, fiecare plăcere — dezgustul ei".

Faire de la prose sans le savoir (fr. „A face proză fără să știi"), expresie franceză foarte cunoscută și amuzantă, rămasă de la Molière. Faimosul său erou, domnul Jourdain, din comedia *Burghezul gentilom*, aflînd de la profesorul de filozofie (act. II, sc. 6) că „tot ce nu e proză, e vers; și tot ce nu e vers, e proză", îl întreabă nedumerit: „Și cum vorbește omul, ce e?"

Profesorul de filozofie: Proză.

Domnul Jourdain: Adică așa să fie? Cînd zic: Nicole, adu-mi papucii și dă-mi scufa de noapte, e proză?

Profesorul de filozofie: Da, domnule.

Domnul Jourdain: Pre legea mea, de peste patruzeci de ani fac proză fără să știu!

Evident, aceste cuvinte pot fi spuse numai în derîdere la adresa cuiva. „A face proză fără să știi" constituie o ironie foarte potrivită pentru cei care, ca și Monsieur Jourdain, îndeplinesc un lucru, fără să-i cunoască sensul, rostul.

Fairplay (engl. „Joc deschis, franc", cum s-ar zice pe românește: *Cu cărțile pe față*).
Cuvîntul „fair" care în englezește are înțelesul de: corect, onest, cinstit, și-a însușit aici o nuanță în plus, și anume de lealitate, de cavalerism, de comportare sportivă. În acest spirit și-a făcut drum expresia „fairplay". Se mai spune și: „A juca fair".

Famèlie mare, renumerație mică după buget — sînt cuvintele pe care polițaiul Pristanda le adresează prefectului Tipătescu în prima scenă din *O scrisoare pierdută* de Caragiale. Se aplică în ironie celor servili care se plîng că au nevoi multe și cîștig puțin; sau celor ce-și creează pretexte și scuze pe seama familiei numeroase. Dar pot fi adresate, mai ales sub formă interogativă, chiar și unuia fără familie, care în mod suspect cheltuiește mult peste veniturile sale avuabile: „*Famèlie mare, renumerație mică*" — și atunci de unde? înțelegîndu-se prin „famèlie" grupul de prieteni cu care respectivul se înhăitează și petrece.

Familia mea de la '48! — Agamiță Dandanache, faimosul candidat din *O scrisoare pierdută* de Caragiale, repetă de mai multe ori aceste cuvinte, împăunîndu-se cu originea și ascendenții lui, ca o justificare pentru alegerea sa în colegiul de deputați.
Unei persoane care se laudă, nu cu meritele proprii, ci cu obîrșia și strămoșii, i se pot aminti vorbele lui Dandanache: „*Familia mea de la patuzsopt*!"

Fandacsia e gata! — Conu Leonida, cunoscutul personaj comic al lui Caragiale din farsa *Conu Leonida față cu reacțiunea*, e trezit din somn de Efimița: „Scoal' că-i revoluție, bătălie mare afară!" Amîndoi ascultă înfricoșați, dar în clipa ceea nu se mai aud nici țipete, nici pistoale, nici tunuri! Atunci conu Leonida, cu tonul grav al unei teorii, îi explică consoartei dumisale: „Omul, bunăoară, de par exemplu, dintr-un nu-știu-ce ori ceva, cum e nevricos, de curiozitate, intră la o idee; a intrat la o idee? *fandacsia e gata*; și după aia, din fandacsie cade în ipohondrie. Pe urmă, firește, și nimica mișcă!"
Vorbele acestea: „fandacsia e gata!" și „din fandacsie cade în ipohondrie" se aplică — evident cu nuanță de zeflemisire — acelor persoane care manifestă o frică exagerată, sau celor cu idei fixe, sau bolnavilor închipuiți.

Fas est et ab hoste doceri (lat. „Se cade să înveți chiar și de la dușmani") — recomandă Ovidiu în *Metamorfozele* (cartea IV, versul 428). Dar povața aceasta e mult mai veche. Aparține lui Aristofan care în comedia *Păsările* spune în versul 376: „*All 'áp' ekhthrôn, dittà pollà manthánusi hoi sofói*" (Dar înțelepții învață foarte multe de la vrăjmași). E povața pe care-o dă Pupăza, atunci cînd doi oameni pătrund în lumea păsărilor:

„... Oare nu vrăjmașii
Au îndemnat cetățile să-și facă
Și ziduri mari, și flote? Sfatul lor
Ne va scăpa avutul, pruncii, casa..."

Iar conducătorul corului conchide:

„Să-i ascultăm! Căci și de la vrăjmași
Poți asculta un lucru înțelept..."

(Traducerea de Eusebiu Camilar și N. Mihăescu)

Am notat aici varianta latină, fiindcă e mai des citată.

Fata morgana (it. se folosește numai în versiunea originară) — Este vorba de „Zîna Morgana", din vechile povestiri italienești, căreia i se atribuiau felurite vrăji. Astfel *Fata Morgana* a ajuns să denumească un miraj atmosferic care se produce din cînd în cînd, la răsăritul soarelui, în văzduhul limpede al Calabriei din sudul Ita-

liei. Printr-un interesant fenomen de refracție, în care marea joacă rol de oglindă, se proiectează pe umbra din aer lăsată de munții Messinei: oameni, animale, arbori și alte imagini de pe coastă, în proporții bineînțeles gigantice și aureolate de diverse culori. E un spectacol grandios și impresionant, ușor de explicat din punct de vedere științific, dar pe care poporul calabrez, ce dădea pe vremuri cel mai mare număr de analfabeți, îl saluta uluit și înspăimîntat cu strigătele de „Fata Morgana!". Cuvintele au trecut în vorbirea comună și în literatură, desemnînd o iluzie trecătoare, o apariție înșelătoare.

Făt-Frumos — Partenerul Ilenei Cosînzene din basme este Făt-Frumos, voinicul tînăr și chipeș, care pe lîngă calitățile-i fizice, întrupează și vitejia în luptele cu zmeii puternici, și bunătatea față de oamenii simpli. Găsim un portret plastic, făcut de pana lui Coșbuc în *Nunta Zamfirei*:

„Și principi falnici și-ndrăzneți,
De-al căror buzdugan isteț
Pierit-au zmei din iaduri scoși!
De-ai fi văzut jucînd voioși
Și Feți-voinici și *Feți-frumoși*
Și logofeți".

Iar Vlahuță face comparația cu eroul din poveste:
„Ai trăit și tu în basme... te credeai și tu o zînă,
Și-așteptai ca să te fure, vreun *Făt-Frumos* să vină."

Faustrecht (germ. „Dreptul pumnului") — termen istoric prin care se înțelege dreptul celui mai puternic, în sensul că forța e mai tare decît dreptul. (Vezi expr: *La raison du plus fort*...). „Pornind de la nesiguranța zilei de mîine într-o societate inumană și examinînd critic «dreptul pumnului», drama urcă mereu spre o problematică tot mai cuprinzătoare" („Gazeta literară" nr. 586 despre *Oameni și șoareci* de John Steinbeck).

Favete linguis (lat. „Păziți-vă limba") — Cu aceste cuvinte se adresau preoții romani asistenței, înainte de a închina zeilor jertfe. Horațiu le-a împrumutat pentru a-și începe *Oda* I din cartea a III-a, dînd a înțelege că și el cere să fie ascultat într-o tăcere religioasă. Astăzi expresia este folosită și ca o formulă politicoasă, spre a cere liniște (ca și „Silentium"). În scrierile lui Walter Scott o găsim des întrebuințată.

Felix qui potuit rerum cognoscere causas (lat. „Fericit e acela care a putut cunoaște cauzele lucrurilor") — Nicicînd ca în zilele noastre acest vers al lui Vergiliu din poemul *Georgicele* (II, 489) nu și-a găsit mai frecvente ocazii de a fi aplicat. Poetul cîntă mințile pătrunzătoare care, prin cunoașterea sau descoperirea tainelor naturii, „calcă în picioare teama" — cum spune în continuare Vergiliu —, disprețuiesc soarta și sfidează chiar moartea și toate fenomenele care înspăimîntă pe cei neștiutori și stăpîniți de superstiții. Numai că la vremea cînd a fost scris acest poem (30 î.e.n.) și chiar secole întregi după aceea, se spunea *Felix qui potuit*... cu un fel de invidie și ca o aspirație, pe cînd în zilele noastre cuvintele acestea pot fi citate ca un omagiu adus prometeilor contemporani, care smulg naturii, unul după altul, mari și nenumărate secrete.

Felix qui, quod amat, defendere fortiter audet (lat. „Fericit cel care cutează să apere cu putere ceea ce iubește") — spune Ovidiu în cartea a doua din *Amores* (Iubirile, cînt 5, vers 9).
O idee apropiată despre curaj în iubire o exprimă și zicătoarea noastră: „*Unde este frică, nu încape dragoste*".

Fericiți cei săraci cu duhul... — versetul 3, capitolul V („Predica de pe munte") din Evanghelia lui Matei. După diferite explicații date acestui pasaj, exegeții au ajuns la interpretarea că prin „cei săraci cu duhul" nu trebuie să se înțeleagă „omul prost, nătîng", ci „omul simplu, neprihănit". Cuvintele de mai sus sînt citate de obicei la adresa acelor oameni simpli, naivi, care izbutesc totuși să culeagă unele avantaje prin felul lor de a fi.
Engels, în „Scrisori din Londra", arată că lucrările lui Rousseau, Voltaire, Holbach, Byron, Shelley sînt citite numai de pătura de jos din Anglia. „Nici un om «respec-

tabil» nu se va încumeta să țină pe masa lui operele acestuia din urmă, dacă nu vrea să se compromită în modul cel mai grav. Concluzia: *fericiți cei săraci căci a lor este împărăția cerurilor* și — mai devreme sau mai tîrziu — și împărăția acestei lumi". (Marx-Engels, *Opere*, vol. I, p. 512—513).

Festina lente (lat. „Grăbește-te încet") — Istoricul latin Suetoniu, care a scris *Viețile celor 12 cezari*, povestește, făcînd portretul lui Augustus (cap. 25), că acest împărat era de părere că nimic nu-i mai puțin recomandabil pentru un cap de oștire decît graba. De aceea deseori spunea: „Σπεῦδε βραδέως" (cuvintele sînt citate de Suetoniu în grecește, căci „pătura de sus" din imperiul roman strecura în vorbire expresii din vechii elini). Multe popoare și-au însușit ideea și au tălmăcit-o în limba lor. Francezii folosesc un vers celebru din Boileau: „*Hâtez-vous lentement*". Germanii: „*Eile mit Weile*" ș.a.m.d. Se apropie de vorba noastră: „graba strică treaba". Gala Galaction, în *Profir și Policarp*, a utilizat expresia ca un corectiv la *Carpe diem*.
Policarp: Atunci grăbește-te, Profire. *Carpe diem*, cum a zis meșterul ăla de Orațiu.
Profir: Da, mă, a mai venit unul după el, mai încoace, și a spus: *Hâtez-vous lentement*.

Fiasco (it. înseamnă, la propriu: sticlă, butelie, iar la figurat: eșec, cădere, nereușită) — Italienii, la teatru (dar mai ales la operă), cînd sînt nemulțumiți de un interpret, strigă: „Ola, ola, fiasco!" Se presupune că autorul acestei expresii (originar din Veneția, deoarece e vorba de dialectul venețian), aflîndu-se într-un local unde asculta un cîntăreț ce nu-i plăcea, a cerut o sticlă (fiasco) ca s-o arunce pe scenă. Gestul găsind imitatori, scena se transformă într-un depozit de sticle zvîrlite protestatar din sală. Astfel fiasco-butelia a devenit fiasco-insuccesul! Expresia a părăsit cu timpul incinta sălilor de spectacol și, în mai toate limbile europene, a intrat ca echivalentul eșecului în orice domeniu: „a fost un fiasco", „a făcut fiasco". Găsim de pildă în Costache Negruzzi: „Cu toată indulgența auditorului, trupa de amatori *a făcut un mare fiasco*".

Fiat iustitia, pereat mundus (lat. „Să se facă dreptate, de-ar fi să piară lumea"), adică principiul de dreptate trebuie să fie mai scump chiar decît lumea și pămîntul. Manlius, autorul unei cărți apărute în 1563 *Loci communes* (Locuri comune), afirmă că aceasta ar fi fost deviza împăratului Ferdinand I (fratele mai mic al lui Carol Quintul), care a domnit între anii 1558—1564 și suna astfel: *Fiat iustitia* et *pereat mundus*. Fraza o găsim și în Seneca, dar sub altă formă: *Fiat iustitia, ruat coelum* (să se facă dreptate, prăbușească-se și cerul), formă astăzi nemaiuzitată.
Seneca povestește că pretorul Piso condamnase pe un cetățean pentru omor, dar în momentul cînd osînditul fu adus în piață spre a fi executat, își făcu apariția omul pe care toți îl credeau asasinat. Centurionul suspendă execuția și trimise la Piso să i se explice cazul. Concluzia? Piso i-a condamnat pe toți trei la moarte: pe primul fiindcă exista deja o sentință capitală pronunțată împotriva lui, pe centurion pentru că n-a executat ordinul, iar pe presupusa victimă, fiindcă a fost cauza morții a doi oameni nevinovați. Și dînd această triplă sentință, care a făcut să se nască zicala mai puțin cunoscută „dreptate à la Piso", ar fi exclamat: *Fiat iustitia, ruat coelum*!
H. Heine în *Testament politic* scrie: „Și binecuvîntat fie băcanul care într-o bună zi va răsuci, din poeziile mele, cornete în care va pune cafea sau tabac pentru bătrîne care, în nedreapta noastră lume de azi, au trebuit poate să se lipsească de asemenea plăceri — *fiat iustitia, pereat mundus*".

Fiat lux (lat. „Să se facă lumină!") — Cuvintele sînt originare din prima carte a bibliei („Geneza", cap. 3), unde se povestește facerea lumii: „Dumnezeu a zis: să fie lumină și lumină se făcu!" Dar parcă presimțind că cel care va face într-adevăr lumină va fi omul, generațiile trecute au făurit din aceste cuvinte biblice o deviză a științei. Deseori întîlnim în iconografie această inscripție. De pildă, Gutenberg, inventatorul tiparului, este

reprezentat cu un sul de hîrtie desfăcut, pe care scrie *Fiat lux*! Dar expresia mai poate fi întrebuințată cînd se cere elucidarea unui proces, a unei controverse ș.a.m.d., în care caz cuvîntul *lux* (lumină) capătă înțelesul figurat de clarificare, de deslușire.
În *Oda bachică* a lui Șt. O. Iosif, strofa a treia cuprinde și expresia și legenda ei:

„În beția lui divină
Lumea el cînd o născu,
«Fiat lux» — cu gura plină
Zise — și pe loc lumină
Se făcu..."

Fidus Achates (lat. „Credinciosul Achates"). Aceste cuvinte pe care le găsim în mai multe pasaje din *Eneida* (de ex.: I, 188), unde Vergiliu vorbește despre Achates, cel mai credincios însoțitor al lui Enea în toate peregrinările întreprinse, desemnează un prieten foarte devotat.

Filipică—Marele orator grec Demostene (384—322 î.e.n.), care a devenit el însuși un epitet pentru a califica un om de o strălucită elocință, a ținut la vremea lui un șir de discursuri împotriva regelui *Filip* al Macedoniei, care au primit mai tîrziu numele de *filipice*.
Din momentul în care un alt mare orator, de data aceasta latin: Cicero, și-a intitulat faimoasele sale discursuri împotriva lui Marc Antoniu tot *filipice* (cînd, după același sistem, ar fi trebuit să le numească „antonice"), cuvîntul a căpătat un sens general și a devenit o expresie pentru a desemna un atac virulent, chiar și prin scris, nu numai prin viu grai, împotriva unei anumite stări de lucruri.
Exemplu: „... cu toate scînteile satirice din «Oneghin» și strălucitele *filipice* din *Prea multă minte strică*, spiritul critic a jucat un rol secundar în literatura noastră dinainte de Gogol" — scrie N. G. Cernîșevschi în *Schițe din epoca gogoliană*.

Filistin — Cuvîntul vine de la străvechiul popor al filistenilor care locuiau pe meleagurile Siriei și Palestinei. După lupte îndelungate mai ales cu triburile evreilor, filistenii au fost înghițiți de popoarele vecine și, pe la mijlocul secolului al VII-lea (î.e.n.), au dispărut de pe scena istoriei.
Prin analogie, numele lor a servit istoriei religioase spre a desemna un popor de eretici, blestemat de Dumnezeu și sortit pieirii. În preajma anului 1770, studenții germani au folosit cuvîntul *filistin* ca denumire peiorativă pentru negustorii tîrgoveți. Iar mai tîrziu același nume a fost adoptat de scriitorii romantici francezi ca termen de comparație pentru burghezii refractari și obtuzi în materie de artă și cultură. Astfel, din anticul popor al filistenilor, nu mai supraviețuiește astăzi decît cuvîntul ce califică o concepție de viață lipsită de orizont (filistinism) și pe mic-burghezii cu asemenea concepții (filistini). În articolul „Împotriva boicotului", Lenin scrie: „Și numai niște filistini iremediabili și niște pedanți cu totul obtuzi, ar putea după terminarea bătăliilor istorice care au stabilit calea în zig-zag în locul căii în linie dreaptă, să rîdă de cei ce au luptat pînă la capăt pentru calea în linie dreaptă". (*Opere*, vol. 13, pag. 9).

Finis coronat opus (lat. „Sfîrșitul încununează opera)" — Maximă a lui Ovidiu din *Heroides* (II,85), am traduce-o liber prin zicala românească: „Urma alege" sau „*Ce-ai semănat, aceea vei culege*", cu alte cuvinte sfîrșitul este în direct raport și o consecință a începutului. De aceea ea poate fi folosită și spre lauda și spre condamnarea cuiva. La Fontaine, în fabula *Vulpea și țapul*, are un vers cu înțeles echivalent: „*En toute chose il faut considérer la fin*" (În toate treburile, să luăm în seamă sfîrșitul).
Proverbe cu conținut asemănător se găsesc în diferite graiuri: *Tout est bien qui finit bien* (fr. „Totul e bine cînd se sfîrșește bine") — *Ende gut, alles gut* (germ.: Sfîrșit bun, toate bune)...

Firul Ariadnei — Ariadna a fost fiica regelui Minos al Cretei. Legenda spune că, îndrăgostită de Teseu, i-a dăruit un ghem de ață, care l-a ajutat să iasă din labirintul unde s-a luptat cu Minotaurul. Numai grație acestui fir al Ariad-

nei, Teseu a găsit calea de întoarcere. Totuşi, nerecunoscător, a părăsit-o mai tîrziu.
De aici: 1) antonomaza *Ariadna*, care serveşte în literatură pentru a desemna o femeie părăsită de iubitul ingrat — şi 2) expresia *Firul Ariadnei*, care se utilizează pentru un mijloc de îndrumare, ca un fir conducător ce ne înlesneşte să ieşim dintr-o situaţie întortocheată ca un labirint. Poetul Lucian Blaga, în *Cîntecul brumelor, urmelor*, foloseşte comparaţia:

„Cu al Ariadnei fir
Însemnam întinsul —
Pentru cînd ne-om părăsi
Albul, paradisul".

„Vei afla atunci ce e lumea, o reuniune de înşelaţi şi de înşelători. Ca să intri în acest labirint, îţi dau numele meu, ca un fir al Ariadnei, dar să nu-l compromiţi" (Balzac, în romanul *Moş Goriot*).

Fir roşu — Pe vremuri, cînd încă nu existau cuirasate, englezii, pentru a împiedica furtişagurile pe vase şi a putea identifica lesne parîmele, frînghiile etc. care ar fi fost subtilizate flotei şi vîndute, luaseră măsura ca toate odgoanele şi sforile de pe navele regale să fie străbătute de-a lungul lor de un *fir roşu* care să nu poată fi desprins decît dacă s-ar desface complet toată funia. Goethe, în romanul său *Wahlverwandschaften* (1809), după ce relatează acest lucru, se serveşte de *firul roşu* spre a compara cu el simţămîntul care străbate „Jurnalul Otiliei". Se pare că Goethe a izbutit să facă să circule, mai bine decît flota engleză, acest *fir roşu* care astăzi străbate şi prin romanele-fluvii şi prin apele mai mici ale literaturii şi presei, ba chiar şi prin undele conversaţiilor obişnuite. În legătură cu noua Constituţie a ţării, poetul Marcel Breslaşu scria: „Da, acesta e firul roşu pe care se înşiruie salba de mărgăritare a drepturilor noastre: grija pentru omul muncii, pentru fericirea lui".

Five o'clock (engl.) — Traduse literal, aceste cuvinte înseamnă *ora cinci* dar, ca expresie, desemnează acele ceaiuri pe care burghezia le organiza în cerc intim, acasă, într-o zi fixă din săptămînă; se serveau gustări şi se obişnuiau cancanuri şi jocuri. Poeţii Anghel şi Iosif au incondeiat virulent aceste moravuri într-o poezie intitulată *Five o'clock*, din care extragem strofa:

„Se fac grupări aparte, dar flirtul între tineri
E-acelaşi pretutindeni, atît că-şi schimbă locul.
Primeşte-o doamnă miercuri şi altă doamnă vineri:
Căci care dintre doamne nu-şi are *five o'clock-ul*? !"

O schiţă satirică a lui Caragiale la adresa acestor moravuri, poartă de asemenea titlul *Five o'clock*. Interesant este însă că expresia — deşi în engleză — nu e folosită de englezi, fiindcă ei nu obişnuiesc să bea ceaiul la ora 5.

Floare albastră — În anul 1802 a stîrnit vîlvă apariţia romanului *Heinrich von Ofterdingen* al poetului german Hardenberg — Novalis. Autorul povesteşte cum „floarea albastră" (*Die blaue Blume*) a făcut miraculos să înflorească darul poetic, pînă atunci ascuns, al lui Ofterdingen, trubadur din secolul al XIII-lea.
După publicarea romanului, floarea albastră a fost decretată simbol al romantismului. În poezia care poartă ca titlu numele acestei flori, scrisă în 1873, Eminescu spune:

„Şi te-ai dus, dulce minune,
Şi-a murit iubirea noastră,
Floare-albastră ! Floare-albastră !"

Fluctuat nec mergitur (lat. „Străbate valurile, dar nu se scufundă") — deviza oraşului Paris, care are ca emblemă o corabie plutind pe valuri.
Despre o persoană care e lovită de vicisitudini ca şi nava bătută de talazuri, dar care nu abandonează poziţia şi merge înainte, se poate spune: *„fluctuat nec mergitur"*.

Foc bengal — Bengalul este o regiune din India, de unde vine denumirea acestui foc de artificii cu străluciri puternice. Aprins pe străzi, cu prilejul unor serbări populare, focul bengal răspîndeşte lumini feerice de diferite culori, care însă se sting repede, ca orice joc de artificii.

De aici derivă sensul figurativ al expresiei, așa cum l-a folosit, de pildă, poetul Traian Demetrescu în comparația: „fantezii ușoare, un foc bengal de cuvinte".
Minulescu îndrăgea această expresie: „Numai că madrigalul meu banal/ N-a fost decît un foc bengal" (*Romanță retrospectivă*). „De ce-ți aprinzi ca un semnal/ De foc bengal/ Obrajii tăi de porțelan" (*Romanța răspunsului mut*).

Focul sacru — Se știe că în temple arde o flacără în permanență. Prin analogie, inspirația, elanul creator, geniul au fost comparate cu acest foc nestins, ajungînd să fie denumite „focul sacru".
În acest sens, poetul Macedonski se întreabă: „Se poate crede că vreodată ce e foc sacru, se va stinge?" (*Opere*, vol. I, pag. 62).

Fortes fortuna adiuvat (lat. „Pe cei puternici norocul îi ajută") — versul 32 din comedia *Formio* de Terențiu (respectiv act. I, sc.4). Tînărul Antipho așteaptă cu îngrijorare întoarcerea tatălui său, întrucît în lipsa acestuia s-a căsătorit cu o fată simplă din popor. Sclavul Geta îi spune atunci lui Antipho, stăpînul său, să fie cu luare aminte, căci norocul îi ajută pe cei viteji.
Versul lui Terențiu e o variantă a expresiei *Audaces fortuna iuvat*, cu o singură schimbare: *fortes* (cei puternici) în loc de *audaces* (cei îndrăzneți). Vezi la litera A : *Audaces...*

Fortuna caeca est (lat. „Norocul este orb") — În *De amicitia* (Despre prietenie) Cicero, în dialogul său cu consulul roman Laelius (XV, 54), relatează că acesta spunea ginerilor săi Scaevola și Fanius: „Norocul nu numai că e orb, dar orbește adesea pe mulți dintre cei care sînt mîngîiați de el... Nu este rar să vezi oameni pe care i-ai cunoscut cu moravuri simple și ușoare, că se schimbă de îndată ce pun mîna pe onoruri, bogății, putere, disprețuind vechi prieteni și făcîndu-și alții noi".
Dictonul latin a ajuns proverb în multe limbi. Îl găsim și la noi în două versiuni: „Norocu-i orb" și „Norocu-i orb ca sobolul,/ Cade tot unde-i nomolul". (Culegerea „Ghicitori și proverbe", vol. II, pag. 420, colecția „Biblioteca pentru toți").

Frailty, thy name is woman (engl. „Slăbiciune, numele tău e femeie !") — din monologul lui Hamlet (act. I, sc. 2). Nefericitul prinț al Danemarcei, revoltat că mama lui, regina, s-a remăritat după numai o lună de la înmormîntarea soțului ei, exclamă cu amărăciune: „O, slăbiciune, tu te numești femeie !" (Shakespeare, *Opere*, vol. 7, ESPLA, pag. 531).
Aceste cuvinte se adresează unei femei cînd săvîrșește o greșeală morală.

Frați siamezi — Această expresie se aplică astăzi unui cuplu de prieteni inseparabili, sau unei perechi de artiști care apar veșnic împreună, sau unor coautori care semnează totdeauna în doi ș.a.m.d. Expresia vine de la gemenii care se nasc lipiți. Li se spune „siamezi" fiindcă în anul 1811 s-au născut asemenea gemeni la Mekong (astăzi Tailanda). Din părinți chinezi, ei se numeau Ciang și Eng, și aveau piepturile lipite. Plimbați prin numeroase țări, ca o curiozitate a vremii, au strîns o avere însemnată. S-au căsătorit cu două surori, au avut copii și au murit la trei ore unul de celălalt, în ziua de 17 ianuarie 1874, în etate de 63 de ani. Dar din toată moștenirea lăsată, n-a rămas decît... expresia, încetățenită în toate limbile: „frați siamezi".

Fructul oprit — E legendarul măr din „arborele cunoștinței", pe care, după cum povestește Biblia, în cartea Genezei (cap. III, v.1-24), Dumnezeu l-a interzis omului. Șarpele a ispitit-o însă pe Eva să guste din fructul oprit. La rîndul ei, Eva l-a îndemnat pe Adam. Amîndoi au căpătat astfel conștiința goliciunii lor și au început să-și acopere trupurile. Fiindcă nu i-au ascultat cuvîntul, Dumnezeu i-a izgonit din paradis, pedepsindu-i să rătăcească pe pămînt și să-și cîștige pîinea cu sudoarea frunții.
Fructul oprit a devenit o expresie pentru un lucru de care nu-ți este îngăduit să te atingi.

Frunza de viță — Biblia povestește că, după ce-au mîncat din „fructul oprit", Adam și Eva, care umblau pînă atunci goi-goluți prin paradis, au căpătat conștiința goliciunii lor, li s-a făcut rușine și s-au acoperit cu frunze de smochin. Frunzele au devenit *frunză* și smochinul — *viță de vie* în interpretarea liberă a fanteziei pictorilor și sculptorilor. Cum Biblia e o carte de care mai mult se vorbește decît se citește, oamenii au reținut detaliile din tablourile și statuile ce de veacuri îi înfățișează pe Adam și Eva — precum și pe mulți zei și semizei greci și romani — cu o *frunză de viță* în față. Astfel s-a răspîndit expresia la adresa acelora care, cu ipocrizie, caută să acopere — bineînțeles incomplet — intenții de care le este rușine, planuri pe care n-au curajul să le mărturisească, o stare de lucruri care i-ar compromite dacă ar fi arătată în adevăratele ei culori.

Fugit irreparabile tempus (lat. „Timpul zboară fără reîntoarcere") — Vergiliu, *Georgicele* (III, versul 284). Aceeași idee au exprimat-o mulți scriitori de-a lungul vremilor (vezi: *Eheu! fugaces... labuntur anni* și *Die Jahre fliehen*). Aici însă accentul se pune pe ireparabil, pe ireversibil și deci pe concluzia că timpul trebuie întrebuințat cu folos.
În *Valea Frumoasei*, Mihail Sadoveanu scrie că pescuitul cu undița era un divertisment al vizitatorilor, dar nu al tuturor, „ci numai al celor puțini, care înțeleg să dea un sens nobil tristului emistih: «*fugit irreparabile tempus*»" (*Opere*, vol. 14, p. 475).

Funeraliile lui Alexandru — Alexandru Macedon n-a lăsat în urma lui numai cel mai vast imperiu (care s-a destrămat), ci și o seamă de cuvinte înțelepte (care s-au păstrat). Se zice că, prevăzînd dihonia care va izbucni după moartea lui printre moștenitori, ceea ce va duce la dezmembrarea împărăției, și-ar fi exprimat această presimțire, înainte de sfîrșit, spunînd că urmașii lui îi vor face „funeralii sîngeroase". Devenind o expresie, „funeraliile lui Alexandru" desemnează pe scurt o situație cînd, în legătură cu o moștenire materială sau cu una politică, literară, filozofică etc., se produc neînțelegeri, rupturi, lupte. Se spune în asemenea ocazii: cutare a avut, are sau va avea (după caz) *funeraliile lui Alexandru*.

Furcile caudine (lat.) — *Caudine* vine de la numele unui vechi orășel din Italia: Caudium, în apropierea căruia era un defileu muntos, pe care romanii îl botezaseră *Caudinae Furcae* (Furcile caudine), sau *Caudinae Fauces* (Strîmtoarea caudină), azi: valea Arpaia. Dar numele acestor chei muntoase ar fi rămas desigur necunoscut, dacă Pontius Herennius, generalul unui popor foarte mîndru — Samniții — n-ar fi aplicat romanilor, cu care se războiau de mult, tratamentul cel mai rușinos din toată istoria lor militară. Faptele s-au petrecut în anul 321 (î.e.n.) și sînt povestite de Titus Livius în cartea IX *De la fundarea Romei* (vol. II, Ed. Științifică, 1959, p. 229—239).
Samniții, vlăguiți de atîtea bătălii, au restituit romanilor toată prada luată de la ei timp de 20 de ani, le-au trimis și toți prizonierii înapoi și le-au cerut pace. Romanii au acceptat ploconul, dar le-au refuzat pacea. Mînios față de această lipsă de mărinimie, Pontius Herennius a atras, printr-un șiretlic, oștile romane în defileul numit „Furcile caudine" și nu le-a îngăduit să iasă din această capcană decît după ce au depus armele și veșmintele și după ce au trecut sub un jug, în strigătele de ocară ale trupelor samnite.
Expresia „a trece prin furcile caudine" a intrat în toate limbile spre a desemna acceptarea, de nevoie, a unor condiții grele, înjositoare. În poezia *Un cîntec barbar*, Coșbuc scrie:

„În togă, plîngînd de rușine,
I-om trece prin furci caudine".

g

Garda veche sau vechea gardă — Astfel a fost denumită oficial, începînd din 1807, falanga de ofițeri și soldați care, din capul locului, au servit sub drapelul lui Napoleon, distingîndu-se prin fidelitate, devotament, curaj în luptă și constituind oamenii de nădejde ai împăratului. Acestei gărzi i s-a dus vestea, iar mai tîrziu numele ei a devenit o expresie, spre a desemna o echipă de oameni bravi, căliți, care stau neclintiți de strajă pentru apărarea unei idei, sau a unor idealuri cărora s-au atașat de lungă vreme.

(**Poftă sau sete de**) **Gargantua** — Numele acesta, de origine spaniolă, aparține eroului uneia dintre cele mai ilustre opere satirice universale: *Vie inestimable du grand Gargantua, père de Pantagruel*, apărută în 1532. Autorul ei, marele satiric francez François Rabelais, povestind nașterea lui Gargantua (prin care satirizează setea de cuceriri a regilor, Gargantua reprezentînd pe Francisc I), scrie: „Cînd se născu, el nu țipă ca alți copii: *mié, mié*, ci cu glas tare exclamă: Da-ți-mi de băut! Vreau să beau! Băutură!" (*Garganta* în spaniolă înseamnă de altfel „gîtlej"). Așa a debutat în viață mărimea sa Gargantua, pentru a cărui alăptare a fost nevoie de 17 913 vaci! Se înțelege acum de ce numele lui a ajuns proverbial și e folosit pentru a sugera o poftă monstruoasă a unui mîncău imposibil de potolit, sau o sete deopotrivă de uriașă (la propriu ori la figurat).

Gaudeamus igitur (lat. „Să ne bucurăm așadar") — sînt primele cuvinte dintr-un vechi, dar veșnic nou, cîntec studențesc german, compus în latinește și care, popularizat prin diferite piese de teatru, operete, lucrări simfonice și chiar o operă, a fost îmbrățișat *de facto* ca imn al studenților.

„Gaudeamus igitur, iuvenes dum sumus!"
(Să ne bucurăm așadar cît sîntem tineri.)

Ca expresie, se folosește de obicei numai primul cuvînt: *Gaudeamus* (să ne veselim). Ridicînd un pahar de vin în mînă, se adaugă cîteodată și: *ergo bibamus* (deci să bem!), la o agapă colegială de sărbătorire a unui eveniment.

Generalul Iarnă — Expresie care a circulat foarte mult în presa mondială, în special în iarna anului 1941—1942, cînd naziștii căutau pretexte meteorologice pentru a explica înfrîngerile suferite pe frontul de răsărit. Expresia totuși e mai veche, legată însă tot de o campanie în Rusia: campania lui Napoleon care s-a sfîrșit și ea cu un dezastru. Pe vremea aceea, și anume la 1 decembrie 1812, într-o gazetă satirică din Londra, apăruse desenul: „General Frost shaving the little Boney" (Generalul Ger săpunind pe micul Boney, adică Bonaparte). Se înțelegea că „Generalul Iarnă", cu toate rigorile lui, e mai tare decît Napoleon cu toți generalii și toată strategia lor. Curînd expresia a intrat și în literatură. Poetul englez William Wordsworth a folosit-o în două poezii scrise în 1816. La 1855 altă revistă umoristică engleză „Punch", alegîndu-și ca țintă a zeflemelilor ei pe țarul Nicolae I, i-a atribuit declarația următoare: „Rusia are doi generali pe care se poate temeinic bizui: generalul Ianuar și generalul Februar". În fond, tot *Generalul Iarnă*.

Genus irritabile vatum (lat. „Neamul iritabil al poeților") — Prin această expresie din *Epistolele* lui Horațiu (II, 2, 102), marele poet latin caracteriza susceptibilitatea confraților săi de breaslă. Ascuțișul versului e de multe ori folosit spre a înțepa ușurința cu care oamenii de litere în genere se supără, atunci cînd sînt atacate operele lor. Boileau, severul critic francez, care în *Satire* i-a împuns pe mulți cu vîrful penei sale, scria într-o prefață: „Cînd am dat pentru întîiași dată satirele mele la lumina zilei, mă pregătisem de tărăboiul pe care tipă-

rirea lor îl va face în Parnas. Ştiam că neamul poeţilor, şi mai cu seamă al poeţilor proşti, e un neam înverşunat care ia uşor foc".

De obicei, în vorbire mai ales, nu se folosesc decît primele două cuvinte: *Genus irritabile*, arhisuficiente ca să se ştie şi *la cine* şi *la ce* ne referim.

În volumul de *Amintiri*, Lucia Sturdza Bulandra, vorbind despre felul cum era numit altădată un director de teatru, se întreabă: „Pe baza căror contingenţe cu teatrul se făcuse desemnarea acestuia în fruntea unei instituţii cu un caracter atît de specific? Cunoştea el actorul, acest *irritabile genus*? " (pag. 32).

Get thee to a nunnery, Ophelia! (engl. „Du-te la mănăstire, Ofelia!") îi spune Hamlet logodnicei sale (act. III, sc.1). Vorbele acestea, din tragedia lui Shakespeare, abandonînd caracterul lor grav din împrejurarea în care le-a rostit nefericitul prinţ al Danemarcei, îşi păstrează însă, cînd sînt citate, sensul lor originar: un îndemn la căinţă.

Gîştele Capitoliului. — Nici *leul* lui Androcle şi nici *elefanţii* lui Cezar (vezi loc. citate) n-au întrecut celebritatea acestor gîşte care, salvînd Capitoliul, au cucerit pentru neamul zoologic „medalia de aur" în Olimpiada expresiilor istorice.

Capitoliul e una din cele şapte coline ale Romei, situată chiar în centrul ei. Pe creasta acestei coline se aflau în vechime templul închinat lui Iupiter şi cetatea unde se retrăsese aristocraţia Romei, cînd galii deveniseră stăpîni acolo. Într-o noapte din anul 390 (î.e.n.), după un lung asediu, galii au căutat să profite de beznă şi de faptul că asediaţii dormeau, pentru a escalada fortăreaţa. Erau aproape de metereze, gata-gata să treacă zidurile, cînd nişte gîşte aflate acolo, speriate, începură să gîgîie. Cu strigătele lor treziră pe Manlius şi pe vitejii dinăuntrul cetăţii, făcînd astfel să eşueze asaltul galilor şi salvînd totodată Capitoliul. De atunci, în nenumărate ocazii, se fac aluzii la aceste gîşte providenţiale, şi la gîgîitul lor. De pildă, combătînd fracţiunea adepţilor otzovismului, Lenin foloseşte expresia de mai sus: „Acum Maksimov semnează «fost redactor» al ziarului popular «Vpereod», vrînd să aducă aminte cititorului că «gîştele au salvat Roma»" (*Opere*, vol. 16, pag. 44).

Fabulistul rus Krîlov, referindu-se la acei care, nemerituoşi, îşi fac o falǎ din faptele strămoşilor, îi ironizează într-o fabulă intitulată *Gîştele*, din care extragem, în traducerea lui Tudor Arghezi:

— „Nu şti, lăsînd de o parte mîndria şi orgoliul,
Că am scăpat o dată, la Roma, Capitoliul.
— Strămoaşele! Se ştie, dar vorba e de voi
Nu-mi spuneţi ce foloase aduceţi astăzi noi.
Ce-aţi mai făcut? Ce faceţi? Ce daţi? Voiesc să zic.
— Am dobîndit tot dreptul să nu mai dăm nimic.
—Atunci lăsaţi strămoşii să-şi doarmă somnul lor.
Voi sînteţi bune numai la tavă şi cuptor."

La noi Anghel şi Iosif, într-o spirituală poezie *Indignare reciprocă*, persiflează pe un poet care cere unei gîşte să-l salveze şi să-i dea o pană (tradiţionala pană de gîscă a poeţilor), pentru a scrie încă un sonet:

— „Măcar o pană dă-mi, te rog, confrate!
Salvează-mă! Acesta-ţi este rolul!
— *Las'c-am salvat o dată Capitolul*
Noi gîştele, — şi tot am fost mîncate!..."

Glasul poporului e într-adevăr foarte puternic — spune Eschil în tragedia sa *Agamemnon* (versul 938). Cuvintele părintelui tragediei greceşti îşi păstrează desigur valoarea lor documentară. Dar astăzi, pentru aceeaşi idee care exprimă opinia publică, părerea poporului, se foloseşte în mod obişnuit expresia latină *Vox populi, vox dei* (vezi).

Graeca sunt, non leguntur (lat. literal tradus: „E greceşte, nu se citeşte!" În traducere liberă: „Treci peste asta, e greceşte"). Expresia se întrebuinţează cînd vrem să spunem cuiva: nu te opri asupra lucrului acesta, că „nu-i pentru mintea ta" sau „nu-i pentru tine", cum spunem copiilor care n-au încă vîrsta să se ocupe de anumite lucruri.

Vorba aceasta e moştenită din evul mediu, cînd limba greacă nu mai era învăţată nici cunoscută ca înainte

vreme și cînd, chiar cărturarii, întîlnind în autorii latini cîte un pasaj sau un citat scris în grecește (ca în Suetoniu, de exemplu: vezi *Festina lente*) săreau peste el, zicînd: *Graeca sunt, non leguntur*. Se mai folosește și forma: *Graecum est, non legitur*.

Grădinile Armidei — Armida, una dintre eroinele poemului *Ierusalimul eliberat* de Torquato Tasso, a reușit prin farmecele și frumusețea sa seducătoare să-l oprească în palatul și grădinile ei pe viteazul Renaud, ținîndu-l astfel departe de armata Cruciaților.
Expresia „grădinile (sau palatul) Armidei“ indică un loc de desfătare.

Grădinile Semiramidei — regina legendară a Asiriei și Babilonului. Istoricul latin Valerius Maximus povestește că era atît de frumoasă, încît într-o zi cînd la Babilon a izbucnit o mică răscoală, a fost suficient ca regina să apară la fereastră cu umerii goi și părul despletit, pentru ca ordinea să fie restabilită de îndată. Dar Semiramida a rămas vestită mai ales prin grădinile suspendate cu care și-a împodobit palatul și care figurează printre cele șapte minuni ale lumii.
Prin comparație cu acele grădini, expresia desemnează un loc feeric, încîntător, uimitor. Vezi: „*A opta minune*“.

Grajdurile lui Augias — Augias, pomenit și în *Iliada* lui Homer, a fost regele Elidei care — spune legenda — avea niște grajduri ce nu mai fuseseră curățate de treizeci de ani. Cînd miticul erou Hercule a trecut pe acolo și a văzut murdăria din grajduri, a propus să le curețe el singur într-o zi, dacă regele Augias îi va da a zecea parte din cireada de trei mii de vite. Tîrgul a fost încheiat și atunci Hercule (avea doar o putere herculeană) a abătut înspre grajduri apele rîurilor Alfeus și Peneus, care curgeau în apropiere; și astfel le-a curățat de tot gunoiul. Fapta a rămas în „istorie“ și de atunci, ori de cîte ori cineva vine cu curaj și mătură o stare de lucruri urîte sau murdare, lăsată așa de vremi îndelungate, se spune că a curățat *grajdurile lui Augias*.
Se folosește și în ironie. De pildă: Șt. O. Iosif și D. Anghel, în poezia *Incitatus redivivus* din *Caleidoscopul lui A. Mirea*, referindu-se la porecla „harmăsar“ dată unui politician, se-ntreabă:

„Să fie calul lui Ulise,
Sau poate vreun *pur sang* rămas
Din cei ce Hercul îi găsise
În grajdul lui Augias?“

Grammatici certant (lat. „Gramaticii se ceartă“, sînt în dispută; sau, mai general, învățații discută în contradictoriu) — e începutul versului 78 din *Arta poetică* a lui Horațiu, vers care continuă cu: *et adhuc sub iudice lis est* (și procesul se judecă încă).
Vezi: *Adhuc sub iudice...*

Grau, treuer Freund, ist alle Theorie (germ. „Cenușie e, prietene scump, orice teorie“) — E un vers (2038) din *Faust* (partea întîi) de Goethe. Următorul (2039) sună astfel: *und grün des Lebens goldner Baum* (și verde e al vieții pom de aur). Distihul e pus în gura lui Mefisto, care răspunde unui tînăr școlar ce venise să-i ceară bătrînului Faust sfatul cum să se orienteze în viață și ce studii să îmbrățișeze. În altă operă a sa (*Wilhelm Meister*), Goethe confirmă părerea că viața îl formează pe om și că, în fața vieții, orice teorie pălește. E ca cenușiul în fața verdelui.
Sensul folosirii acestor versuri, devenite în limba germană dictoane, reiese foarte clar din *Scrisori cu privire la tactică*, în care Lenin, după ce spune că „un marxist trebuie să țină seama de viața vie, de faptele precise ale *realității* și să nu continue să se cramponeze de teoria zilei de ieri“ —citează din Goethe: „Teoria, prietene, e cenușie; numai pomul etern al vieții e verde“. (*Opere*, vol. 24, pag. 27).

Grăuntele de nisip al lui Pascal — Cromwell, omul care a domnit în Anglia ca un suveran pe la mijlocul secolului al XVII-lea; omul care a condus revoluția ce l-a trimis la eșafod pe regele Carol I; omul care a băgat spaima în papi și în monarhi; omul care s-a luptat

peste mări și țări, biruind pe spanioli, pe olandezi... omul acesta puternic și glorios a fost învins de... un grăunte de nisip! De micul grăunte de nisip care i s-a așezat în uretră și i-a provocat moartea.
De ce atunci acest faimos grăunte nu poartă numele lui Cromwell? Fiindcă întîmplarea ar fi rămas poate necunoscută, dacă n-ar fi consemnat-o pana scriitorului francez Pascal în cartea sa *Penséces*. Și astfel, recunoscător celui ce i-a asigurat posteritatea, „istoricul" bob de nisip a renunțat la numele părintesc al stăpînului său și și-a însușit pe cel adoptiv al cronicarului. „Grăuntele de nisip al lui Pascal" a devenit de atunci o expresie originală, pentru a semnala că micile cauze provoacă adesea efecte mari. Ea își găsește echivalent în vorba noastră populară: „*Buturuga mică răstoarnă carul mare*".

Grosse Seelen dulden still (germ. „Sufletele mari rabdă în tăcere") — spune Schiller în *Don Carlos* (act. I, sc. 4). E răspunsul pe care marchizul de Posa îl dă reginei Elisabeta a Spaniei cu privire la tînăra Matilda, silită să renunțe la alesul inimii ei și să se căsătorească cu un unchi bătrîn:

„În inima Matildei nimeni încă
N-a izbutit să vadă ce se-ntîmplă.
Dar sufletele mari în taină sufăr".

(Trad. lui A. Philippide)

Vezi și: *Les grandes douleurs sont muettes*.

Grosso modo (lat. „În linii mari") — Se spune despre o lucrare necompletă, sau despre o problemă înfățișată în linii generale, fără a intra în amănunte.

Guarda e passa! (it. „Privește și treci!") — emistih celebru al lui Dante din *Infernul* (cînt. III, vers. 51). E scena în care Dante, poet-cetățean, însoțindu-l pe Vergiliu, zărește în iad pe „nenorociții care niciodată n-au fost vii", n-au avut nici un drum în viață: indiferenții. Dante își manifestă tot disprețul față de cei ce nu fac nimic. La care Vergiliu răspunde la fel de disprețuitor:

„Nici drept nici milă pentru ei în veci,
nici unu-n lume nici o faimă n-are.
Prea mult vorbim de ei; tu-i vezi și treci".

(Trad. lui George Coșbuc).

„Guarda e passa" e o expresie care, pornind de la inactivi, a ajuns să înfiereze tot ceea ce nu merită vreo considerație.

Guenille, si l'on veut: ma guenille m'est chère (fr. „Zdreanță, dacă vreți, dar zdreanța mea mi-e scumpă")—E un vers al lui Molière din *Femeile savante* (act. II, sc.7). În această comedie, jupîn Crizal e constrîns de nevastă și de cumnată (femei „savante") să dea afară bucătăreasa, care îi făcea niște ciorbe delicioase, pe motivul că franțuzeasca ei populară supără urechile lor delicate. Crizal nu se poate totuși consola și zice: „Eu mă hrănesc cu ciorbă și nu cu limbaj savant", la care nevastă-sa indignată îi răspunde că-i pur și simplu o rușine pentru un om să se coboare la asemenea nevoi materiale:

„Ce prețuiește trupul, această biată zdreanță
Ca să-i acorzi cu gîndul măcar vreo importanță?"

Și atunci Crizal îi replică:

„Ba, trupul sînt eu însumi, și-l îngrijesc cum pot
Din parte-mi *fie-o zdreanță, dar are-ntîietate.*"

Acest vers e invocat în sensul că trebuie să acordăm locul cuvenit satisfacțiilor sau necesităților materiale. În acest sens l-a și folosit economistul francez Frédéric Bastiat (1801—1850) — citat de Karl Marx în vol. I din *Capitalul* — cînd în lucrarea sa, intitulată *Armonii economice*, spune: „Sînt oameni care bagatelizează ceea ce ei numesc cu dispreț *nevoi materiale, satisfacții materiale.* Ei îmi vor spune, fără îndoială, ca Belise lui Crizal: «Trupul, această *zdreanță*»... și mă vor blama că am semnalat ca una din primele noastre nevoi: *hrana*".

Guerre aux châteaux, paix aux chaumières (fr. „Război castelelor, pace colibelor") — Deviza propusă de moralistul francez Nicolas Chamfort pentru armatele revoluționare din Franța, atunci cînd burghezia se ridicase la 1789 împotriva aristocrației. În castele se pregătesc războaiele, în colibe domnește dorința de pace. Firească apare deci chemarea la luptă împotriva castelelor spre a asigura pacea colibelor.

h

Habemus papam! (lat. „Avem papă!") — Cu aceste cuvinte conclavul pontifical de la Roma anunță alegerea unui papă. Ele au fost preluate și de laici, spre a semnala, cu o nuanță ironică sau glumeață, că în sfîrșit, după lungi dezbateri, frămîntări, conciliabule etc. (ca la Vatican), s-a numit un nou șef de guvern, s-a ales un nou președinte la cutare societate sau asociație etc. În asemenea ocazii, prin similitudine cu alegerea înaltului pontif, se poate spune: *„Așadar, habemus papam!"*

Habent sua fata libelli (lat. „Cărțile își au destinul lor") — versul 258 din cartea de prozodie *De litteris, syllabis, pedibus et metris* a lui Terentianus Maurus, un gramatic latin care a trăit în secolul al III-lea î.e.n. În continuare, el precizează că destinul cărților „depinde de felul cum sînt primite de cititori". Chiar cartea lui a verificat acest adevăr, deoarece n-a avut viață lungă. Iar autorul ei a fost multă vreme deposedat și de singurul vers care a supraviețuit, acest *habent sua fata libelli*, atribuit rînd pe rînd cînd lui Ovidiu, cînd lui Horațiu, cînd lui Marțial. S-ar putea deci spune și despre autori „habent sua fata". De altfel, în aplicarea versului, cîmpul nu-i de loc limitat la cărți. Turgheniev, bunăoară, în *Trei portrete*, scrie: „Conversațiile au, *ca și cărțile*, și ca și toate lucrurile de pe lume, destinul lor".
Mihail Sadoveanu, într-un articol intitulat „Laudă cărții", scria: „Sînt cărți și cărți. Unele sînt destinate pieirii chiar dintru început, căci nu-s lumină din lumina umanității. Altele sînt destinate să supraviețuiască atît cît va mai fi om trăitor sub soare: în acestea se cuprind

aspirațiile și idealurile generațiilor, acestea sînt moștenirea noastră cea mai bună"...

Handicap — cuvînt englezesc din lumea turfului. E vorba de o alergare la care, participînd cai de orice vîrstă, se fac anumite înlesniri concurenților inferiori, pentru a se echilibra șansele.
Acest termen a depășit însă pista lui sportivă și acum... aleargă prin diferite graiuri, avînd la figurat înțelesul de „greutate", piedică".
Topîrceanu, în poezia *Expunere de motive*, utilizează cuvîntul:

„...Nu pot admite
Să fiu învins la handicap".

Dar mai are și înțelesul de avantaj, întîietate, avans. Și atunci se spune: „are un *handicap* asupra mea: licența!"

Hannibal ad portas (lat. „Hannibal e la porți") — Este strigătul pe care l-au scos romanii după bătălia de la Cannae, una dintre cele mai vestite din istorie. Oștile cartagineze (Cartagina se afla unde e azi Tunisul), conduse de generalul Hannibal (care, pentru a ajunge în Italia, a traversat Spania, Pirineii, Galia și Alpii) au înfrînt în această bătălie (în anul 216 î.e.n.) „invincibila" armată romană. Cannae se găsea la o sută de leghe de Roma. De bună seamă, romanii au fost cuprinși de spaimă și au lansat strigătul: „Hannibal e la porțile noastre!" (Relatează Tit Liviu în *Istoria romană* și Cicero în *De finibus bonorum et malorum*).
Expresia a ajuns proverbială și se întrebuințează atunci cînd e vorba de o primejdie gravă și iminentă. O folosește Lenin în articolul *Pe terenul practic*, publicat în „Pravda" din 1 martie 1918, în legătură cu măsurile necesare pentru războiul impus de imperialiștii germani: „în situația noastră actuală orice întîrziere este într-adevăr «echivalentă cu moartea». Hannibal e la porțile noastre, — lucrul acesta nu trebuie să-l uităm nici o clipă" (*Opere*, vol. 27, pag. 59).
În „Contemporanul" (nr. 957), Demostene Botez, într-un articol intitulat *Hannibal ad portas*, se referă la un critic de arte plastice: „D-sa dă strigătul de alarmă al romanilor după bătălia de la Cannae — «Hannibal ad portas»,... atunci cînd spune că *trebuie să veghem*".

Happy end (engl. înseamnă „sfîrșit fericit") — Termenul acesta a fost introdus și vehiculat mai ales de acele faimoase filme senzaționale care, după o serie de peripeții palpitante, se terminau stereotip cu regăsirea și căsătoria eroilor, adică cu un „happy end". De aici, expresia a ajuns să semnifice, în general, o încheiere veselă, un final satisfăcător.
Artista poporului Lucia Sturdza Bulandra, vorbind despre piesa *Soțul ideal* a lui Oscar Wilde unde, în cele din urmă, totul se sfîrșește printr-o împăcare generală între cei buni și cei răi, adaugă: „Acest *happy end*, împreună cu eleganța toaletelor, a decorului și a calității interpretării, a fost un debut de bun augur". (*Amintiri*, pag. 79).

Harpagon — Numele inventat (după un model grecesc *harpaghé* = aviditate, lăcomie) de Molière pentru a-și boteza „Avarul" său (1668), pe care el însuși l-a calificat „dintre oameni, omul cel mai puțin om, iar dintre muritori, muritorul cel mai hulpav și mai hapsîn". Am adăuga, cu voia lui Molière: „și dintre avari, avarul cel mai avar". De aceea, cînd vrem să spunem despre cineva că-i de o neîntrecută zgîrcenie, îl numim „harpagon", cu „h" mic, deoarece din nume propriu a ajuns un substantiv comun.

Harum horum sau **horum harum** (lat. genitivul plural: horum — harum — horum al pronumelui demonstrativ: hic, haec, hoc = acesta) — Datorită felului ciudat cum se pronunță aceste cuvinte, vechii profesori de latină le dădeau drept exemple de bolboroseală fără înțeles. De-a lungul vremii, pînă astăzi, expresia și-a păstrat această destinație.
Goethe, în epigrama *Zeichen der Zeit* (Semn al timpului), scrie: Hör' auf die Worte *harum horum*: /Ex tenui spes saeculorum. Adică: Încetează cu vorbele *harum horum*:/ Din puțin se formează speranța secolelor.

Iar Eminescu, în *Scrisoarea II*, spune:
„Cu murmurele lor blînde, un izvor de *horum-harum*,
Cîştigînd cu clipoceală *nervum rerum gerendarum*."

Hasta los sastres descubren (sp. „Pînă şi croitorii vor să descopere") — însemnare a lui Cristofor Columb în jurnalul său de călătorie. Se referă, cu ironie şi supărare, la febra descoperirilor, care cuprinsese pe mulţi aventurieri în goana lor după comori şi mărfuri preţioase.
Expresia e folosită pentru nechemaţi şi profitori.

Hâtez-vous lentement (fr. „Grăbeşte-te încet") versul 171 din *Arta poetică* a lui Boileau (cîntul I). Se referă la munca scriitorului:
„Grăbeşte-te cu-ncetul curajul să nu-l pierzi,
De zece ori poemul mereu să-l cizelezi".
(Vezi: *Festina lente*).

Hectora quis nosset, si felix Troia fuisset? (lat. „Cine l-ar fi ştiut pe Hector, dacă Troia ar fi fost fericită?") — întreabă Ovidiu în *Tristii* (IV, 3, 75).
Desigur, viteazul Hector, care s-a remarcat prin deosebite fapte de arme în războiul troian, figurează aici ca simbol, ca exemplu. Ovidiu vrea să spună că adesea însuşirile omului, talentul, curajul rămîn în întuneric, dacă n-au prilejul să răzbată la lumină. Faima depinde de o împrejurare, chiar tragică şi nefericită (Hector a fost omorît de Achile, iar Troia distrusă).
Citatul se aplică omului (sau operei, sau faptului), ieşit din anonimat datorită unui eveniment cu răsunet.

Hell is paved with good intentions (engl. „Iadul e pavat cu intenţii bune") —Sensul acestei expresii este că bunele intenţii nu sînt nici o scuză pentru faptele rele, căci şi iadul (simbol superlativ al răului şi al suferinţei), invocînd explicaţia că pedepsele crunte aplicate acolo ar fi sancţiuni juste şi meritate pentru păcatele şi nelegiuirile făptuite pe pămînt, s-ar putea lăuda astfel că e „pardosit cu intenţii bune". Această izbutită imagine aparţine criticului englez Samuel Johnson care a scris „Viaţa poeţilor englezi", şi fraza se află în „Viaţa lui Boswell", datînd din anul 1775. Paternitatea nu-i totuşi întreagă a lui, deoarece ideea se găseşte şi într-o lucrare mai veche (*Iacula prudentum*) de George Herbert (1633), dar altfel exprimată: „Iadul e plin de bune păreri şi dorinţi". Johnson însă a sprijinit ideea cu o formulare atît de plastică, încît stă în picioare de aproape două veacuri. Expresia, încetăţenită în numeroase graiuri, circulă azi mai frecvent în versiunea ei franceză: „*L'enfer est pavé de bonnes intentions*".

Hercule — „E un Hercule!", „Are o tărie de Hercule", „O forţă herculeană" etc. sînt expresii pe care chiar un Hercule nu le-ar mai putea opri ori scoate astăzi din limbajul obişnuit. Ele provin de la numele lui Hercule (sau Heracle), vestitul erou al antichităţii greceşti, care — spune legenda — încă din leagăn a reuşit să sugrume doi şerpi. Mitologia povesteşte vitejiile sale, cunoscute toate sub denumirea de „Cele 12 isprăvi ale lui Hercule" sau „Muncile lui Hercule". Eroul a devenit astfel personificarea forţei şi termen de comparaţie pentru oamenii cu staturi şi puteri atletice.
„...critica a luptat pînă acum ca un Hercule..." (Marx şi Engels, „Sfînta familie", *Opere*, vol. 2, pag. 181).
În literatura noastră, Petre Ispirescu defineşte chiar: „Cînd vor să arate pe cîte cineva că e vîrtos... zic că are putere erculeană".
Iar în poezia *Sculaţi*, D. Th. Neculuţă foloseşte comparaţia pentru oamenii muncii:

„Sculaţi, sculaţi!... Prin noapte şi furtună
O, mergeţi, mergeţi, mergeţi înainte,
Dezmoşteniţi *Herculi* ai muncii sfinte,
Căci nu-i departe Patria comună."

Here was a Caesar! (engl. „Acela a fost un Cezar!") — Exclamaţia aceasta din *Iuliu Cezar* de Shakespeare (act. III, sc. 2) este pusă în gura lui Antoniu, urmaşul lui Cezar. Adesea e însoţită şi de propoziţia următoare, care o luminează şi o completează pe prima, şi anume: *When comes such another*?, tradusă de Tudor Vianu (vezi Shakespeare: *Opere*, vol. 2, pag. 345): „Oare cînd asemenea cu el veni-va altul?" Înţelesul iniţial e că Cezar

s-a purtat ca un Cezar, adică împărătește. Dar cu timpul înțelesul s-a lărgit. Și expresia se aplică, după moartea sau după apusul unui om care nu va găsi atît de curînd un egal continuator.

Hesperidele și grădina Hesperidelor — Nu ne referim nici la constelația cu acest nume, nici la insulele Hesperide, nici la *Hesperidele* lui Mendelssohn Bartholdy. Toate acestea își trag numele de la Hesperidele din mitologia greacă, cele trei frumoase nimfe surori care stăpîneau o grădină cu mere de aur, păzită de Ladon, un fioros dragon cu o sută de capete. Cu merele fermecate și fetele fermecătoare, grădina Hesperidelor a ajuns să ispitească foarte des pe scriitori, poeți, pictori, muzicieni. Shakespeare, în *Loves Labour's lost* (Chinurile zadarnice ale dragostei, act. IV, sc. 3), vorbind de farmecele dragostei, invocă merele Hesperidelor. Mai frecvent însă se face aluzie în literatură la „grădina Hesperidelor" cu referire la o pază severă, la o supraveghere puternică instituită în jurul unei comori, a unor opere de artă prețioase etc. Henri Murger, autorul romanului *Scene din viața de boem*, care a inspirat opera *Boema*, scrie: „Am căutat mult timp mijlocul prin care am putea pătrunde în casă: dar intrarea în *grădina Hesperidelor* era mai puțin păzită decît aceea a misterioasei vile..."

Heureux ou malheureux, l'homme a besoin d'autrui; il ne vit qu'à moitié s'il ne vit que pour lui (fr. „Fericit, ori nefericit, omul are nevoie de alt om, căci nu trăiește decît pe jumătate cînd trăiește doar pentru el") — Sînt versurile poetului francez Jacques Delille, care a trăit între anii 1738—1813, și fac parte din poemul *L'homme des champs*. Ele pledează pentru apropiere între oameni, pentru altruism.

Heute mir, morgen dir (germ. „Astăzi mie, mîine ție") — în sensul că azi e rîndul meu, iar mîine va fi al tău. Se aplică uneori și ca o prevestire rea. Expresia e prelucrarea germană a unui vechi proverb ebraic din culegerea lui Jesua Sirach. Acesta a fost un poet din Ierusalim, care a lăsat o bogată colecție de zicale, parte adunate din popor, parte create după modelul proverbelor lui Solomon.
Hodie mihi, cras tibi este forma latină a aceluiași proverb (azi mie, mîine ție), prin care e exprimată ideea nestatorniciei omenești, a vieții efemere. Minulescu are o poezie cu acest titlu (*Versuri*, pag. 338).

Heute rot, morgen tot (germ. „Azi rumen, mîine mort") — adică astăzi viu, mîine-n sicriu.
Altă expresie germană, foarte populară, prelucrată după un proverb din culegerea lui Sirach (10,12). Se citează spre a aminti că viața omului e trecătoare. Vezi și: *Memento mori!*

He was a man (engl. „A fost un om!") —spune Hamlet despre tatăl său (act.I, sc.2), zugrăvind portretul moral al regretatului părinte.
Cuvintele acestea ale lui Shakespeare, devenite expresie, servesc pentru a desemna o persoană înzestrată cu frumoase calități, cu nobile virtuți.

Hic et nunc (lat. „Aici și acum") — expresie foarte răspîndită în scrieri și discuții. A izvorît din vorbirea poporului. Prin „aici și acum" se înțelege „de îndată". Se spune, bunăoară: răspundeți *hic et nunc*, sau venim *hic et nunc*, adică imediat.

Hic iacet lepus! (lat. „Aici zace iepurele!") — Locuțiune latină care corespunde cu românescul: „Aici e aici", adică problema, dificultatea. Jurisconsulții din timpurile cînd limba latină era de uz curent (secolele XV, XVI, XVII) obișnuiau, la studierea unui dosar, să noteze pe marginea pasajelor unde era punctul dificil al problemei, sau unde credeau că au descoperit misterul ei: *hic iacet lepus*, sau pe scurt: *hic...*, adică: aici e vizuina unde se ascunde iepurele căutat! Cu timpul, expresia latină a fost concurată de corespondentul ei german, azi la fel de răspîndit: *Hier liegt der Hund begraben* (Aici e îngropat cîinele), cu siguranță derivat din latinește, dar legat de o poveste cu un cîine, în loc de iepure.

7. **Hic Rhodos, hic salta!** (lat. „Aici e Rhodos, aici să sari!") Esop în fabula *Lăudărosul* — E vorba de un om fălos care se împăuna cu vitejii săvîrșite prin diferite locuri. Între altele, cică la Rhodos făcuse o săritură de 40 de pași, ce n-o putea face nimeni. Zicea că are și martori. Dar oamenii i-au răspuns simplu: de ce-i nevoie de martori? Picioarele îți sînt aici, și tot aici ne putem închipui că este și Rhodosul. Haide, să vedem: poftim Rhodosul, poftim sări! Expresia se folosește (în versiunea latină, care-i mai cunoscută) atunci cînd vrei să spui cuiva: aici să vedem cu ce te lauzi, aici să arăți tot ce poți, tot ce știi, tot ce ai făgăduit.

Hier liegt der Hund begraben (germ. „Aici e îngropat cîinele!") vezi: **Hic iacet lepus.**

High life — expresie englează, care înseamnă „viață înaltă" în sensul de „înaltă societate". Dar „înaltă" nu se referă aici decît la pătura „de sus" din regimul burghez, la lumea elegantă, cu ifose, aristocrația, la societatea pretins aleasă. Expresia a trecut în alte limbi cu înțelesul adjectival de „luxos", de ceva „ales", păstrînd însă și rolul substantival de „elită", de „societate înaltă". Astfel se spunea: „Era tot *hai-laif*-ul Bucureștiului", dar se mai spunea și: „e un restaurant *high-life*", „o rochie *high-life*" etc.
Caragiale, într-o schiță intitulată *High-life*, face portretul unui tînăr galant „care are multe succese în saloane" și care publică sub pseudonimul Turturel, un „carnet monden" în ziarul „Vocea zimbrului": „A fost parcă născut a fi cronicar *high-life*".

His master's voice (engl. „Vocea stăpînului") — vezi: **Iurare in verba magistri.**

Hîrtia suportă orice — Cicero, în *Epistolele* lui *Către cunoscuți* (*Ad familiares*, V,12), spune: *Epistola non erubescit* (Scrisoarea nu roșește). După inventarea și răspîndirea hîrtiei, traducătorii au „modernizat" citatul: *hîrtia nu roșește* și, mai tîrziu: *hîrtia suportă orice.*
Expresia servește spre a înfiera aberațiile, stupiditățile, trivialitățile ce apar în anumite tipărituri, sau spre a arăta că unele persoane își îngăduie să aștearnă pe hîrtie ceea ce le-ar fi rușine să comunice verbal. Dostoevschi face un joc de cuvinte pe această temă în *Frații Karamazov*, și anume: în biletul pe care-l trimite lui Alioșa, spre a-i mărturisi că-l iubește de mult și că-l va iubi toată viața, Liza scrie: „Se zice că hîrtia nu roșește; îți jur că este fals și că eu m-am roșit toată".
În articolul *Cu privire la bugetul de stat*, Lenin folosește expresia în forma ei actuală: „oricine știe că hîrtia rabdă orice..." (*Opere*, vol. 5, pag. 318).

Hoc erat in votis! (lat. „Aceasta mi-era dorința!") — Expresie a lui Horațiu din *Satire* (cartea a II-a, satira 6, versul 1).
Păstrîndu-și întocmai sensul dat de autorul ei, se citează cînd e vorba de o dorință deplin realizată. „Apartamentul său fusese ținta rîvnei sale și al său *hoc erat in votis* vreme de doisprezece ani" (Balzac, în *Vicarul din Tours*).

Hoc opus, hic labor est (lat. „Aici e greul, aceasta e truda cea mare") Vergiliu, *Eneida* (cînt. VI, vers 129) — Cu aceste cuvinte își sintetizează Sibila pledoaria pe care i-o face lui Enea, spre a-l convinge să nu coboare în Infern (cuvinte valabile pentru cei care își închipuie că a-ți lua viața e un mare eroism). Sibila îi spune: *„Facilis descensus Averno"* — cînt. VI, vers. 126 — (emistih care și el a devenit locuțiune): „e ușor a coborî în Avern" (lac de lîngă Neapoli, considerat în antichitate a fi intrarea în Infern); dar a face cale-ntoarsă, a te înălța din nou la lumină: *hoc opus*, aici e greul, *hic labor est*, aici e toată truda. De unde se vede că această expresie indică punctul cel mai greu, dificultatea cea mai mare, spre deosebire de expresia *hic iacet lepus* (vezi), care servește pentru împrejurări mai puțin grave, pentru piedici mai mici.
George Coșbuc ne-a lăsat o minunată traducere a textului vergilian: „... Ușor e să mergi în Avernus. Poarta lui Pluto cel negru deschisă-i ziua și noaptea. Însă ieșirea la lumea de sus și reîntoarcerea-n lume, Asta e greul și răul." (*Aeneis*, Cartea VI, vers. 126 — 129).

Hoc volo, sic iubeo! (lat. „Asta vreau, așa poruncesc!") — E începutul versului 223 din satira a VI-a a lui Iuvenal. El pune aceste cuvinte în gura unei femei care spune în continuare: „sit pro ratione voluntas" (voința mea ține loc de orice altă rațiune). E vorba de o femeie dictatoare care nu vrea să știe de nimeni și de nimic în afară de bunul ei plac. De aceea expresia servește pentru a exprima o voință arbitrară.

Hocus-pocus — Sînt cuvintele pe care, începînd din secolul al XVII-lea, scamatorii de bîlci, și apoi cei de circ, le rosteau în timpul executării prestidigitațiilor lor. Ele nu înseamnă, propriu-zis, nimic. Unii cred că ar fi o schimonosire a formulei liturgice *Hoc est corpus*. Cert e că scamatorii voiau astfel să imite pe savanții vremii lor care se foloseau exclusiv de limba latină și, spre a da un caracter mai straniu și mai solemn operațiilor lor magice, îmbrobodeau lumea cu „Hocus-pocus", „tontus talontus"... ș.a.m.d.
Astăzi expresia este folosită pentru a califica fie o șmecherie, o subtilizare îndemînatică a unui obiect, fie o stratagemă și, în orice caz, un șiretlic.

Home-keeping yout have ever homely wits (engl. „Cine stă mereu acasă capătă spirit casnic") — E versul cu care Shakespeare își începe comedia *Doi tineri din Verona*. Acest vers a ajuns proverb, precum menționează și traducătorul în românește al acestei piese, Mihnea Gheorghiu, care l-a tălmăcit astfel: „Acasă, duhul tînăr ia iz casnic" (vezi Shakespeare, *Opere*, vol.3, 1956). În piesă, Valentin îi spune lui Proteus, pe care-l rețin în Verona „dulcii ochi" ai unei fete:

> „Te-aș lua cu mine peste mări și țări
> Să vezi ce de minuni mai sînt pe lume,
> Decît să stai să mucezești acasă..."

Înțelesul e clar. Ieși, vezi lumea și ți se va lumina și mintea. Prin urmare, proverbul, creat de Shakespeare, poate fi citat cînd cineva, din lipsa de contact cu viața și cu lumea, judecă și vede îngust.

Homines dum docent discunt (lat. „Oamenii învață, învățînd pe alții") — vezi: *Docendo discitur*.

Homo homini lupus (lat. „Omul e lup pentru om") — Poetul latin Plaut a fost acela care, acum peste două mii de ani, în versul 405 din comedia sa *Asinaria* (act. II, sc. 4) a sintetizat în aceste cuvinte—care au ajuns vestite pretutindeni — lăcomia sălbatică, nepotolită, ce transformă pe unii oameni în fiare față de semenii lor. Latinii i-au asemuit cu lupii, indienii îi compară cu panterele, iar noi spunem despre asemenea indivizi că se mănîncă între ei ca cîinii. Versul întreg era: *Lupus est homo homini, non homo*, dar uzul l-a rezumat în trei cuvinte. Numeroși scriitori și gînditori: Bacon, Hobbes, Balzac, Gorki, Sadoveanu etc. au ilustrat această cugetare a lui Plaut prin momente și exemple caracteristice vieții unor societăți și epoci. Dar îndeosebi acest adevăr brutal a fost și mai este oglindit în regimul unde exploatarea omului de către om nu-i altceva decît traducerea în faptă a lui *homo homini lupus*.
Seneca i-a opus principiul umanitar de viață: *homo res sacra homini* (Omul e ceva sfînt pentru om).

Homo novus (lat. „Om nou") — Cicero a folosit această expresie în *De officiis* (I, 39) spre a desemna pe bărbatul care, cel dintîi din familia sa, a dobîndit o înaltă funcție de stat (pretor, consul, senator).
În același sens, *homo novus* mai servește și astăzi, spre a indica o persoană despre care nu s-a auzit pînă atunci și care capătă un post de mare răspundere.

Homo res sacra homini (lat. „Omul e ceva sfînt pentru om") — vezi: **Homo homini lupus.**

Homo sum et humani nihil a me alienum puto (lat. „Om sînt și nimic din ce-i omenesc nu mi-e străin") — versul 25 din comedia lui Terențiu *Heautontimorumenos* (Cel care se pedepsește pe sine însuși — act. I, sc. I). Terențiu, născut la Cartagina, fiul unui sclav african, fusese răpit și adus de mic la Roma, unde mai tîrziu a fost dezrobit. De la prima reprezentare a comediei, la rostirea acestui

vers au izbucnit aplauze unanime. Popularitatea pe care și-a cîștigat-o atunci dăinuie și în zilele noastre; și de la scriitorii antici pînă la contemporanii noștri stihul acesta a fost deseori citat, ca o sinteză a solidarității umane. A fost maxima favorită a lui Karl Marx.

În literatura noastră, Macedonski ne-a lăsat o poezie care poartă chiar titlul *Homo sum* și care se încheie cu acest îndemn:

„Poet furat pe veci zadarnic de cerul larg și policrom,
Azvîrle harpa de alb fildeș, și uită calea către stele
Te afli încă-n cercul vieții: Ești încă om, ești încă om!"

Maxima e folosită și în original și în traducere.

Titus Popovici: „Scriitorul-cetățean... a dat în zilele noastre un conținut deplin dezideratului antic: «Nimic din ceea ce e omenesc nu mi-e străin»" (*Din dezbaterile la Congresul al IX-lea al P.C.R.*).

Honeste vivere (lat. „Să trăiești cinstit") — e prima parte a unei maxime de drept roman, expusă de jurisconsultul Ulpian, consilierul împăratului Alexandru Severus, în *Pandecte* și în tratatul juridic *Liber singularis regularum*. Iată textul complet al maximei: „Iuris praecepta sunt haec: *honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*". (Preceptele dreptului sînt acestea: să trăiești cinstit, să nu dăunezi altuia, să dai fiecăruia ceea ce i se cuvine).

Toate aceste trei precepte au devenit expresii curente și fiecare e folosit în împrejurarea potrivită.

Caragiale, ridiculizînd pe incultii și veroșii sforari politici ai vremii, face un reușit joc de cuvinte în legătură cu *honeste vivere*, cînd pune în gura lui Cațavencu următoarea frază: „Știi ca și mine principiul de drept, fiecare cu al său, fiecare cu treburile sale... *oneste bibere*..." (adică să bei cinstit!) — (*O scrisoare pierdută*, act. III, sc. 3).

Honest Iago! (engl. „Cinstite Iago!") — Sînt cuvintele pe care le spune Othello (act. III, sc. 5), atunci cînd credea în sinceritatea acestui slujitor al său. Or se știe că Iago este prototipul omului perfid, necinstit.

Prin antifrază (adică prin procedeul de a folosi o vorbă sau o frază în înțelesul ei contrar, spunînd de pildă pentru „negru" — *alb* ca un arap) se aplică în ironie aceste cuvinte shakespeariene acelor intriganți nerușinați care, cu aerul de a-ți fi prieteni și a voi să te îndatoreze, îți înșală buna-credință.

Honni soit qui mal y pense (fr. în traducere exactă: „Rușine aceluia care de rău gîndește"; sau mai liberă: „Afurisit fie cel ce se gîndește la rele!") — Deși franțuzești, aceste vorbe ne vin de la... englezi. Ele alcătuiesc deviza celei mai înalte decorații britanice: Ordinul Jartierei, care în principiu nu-i acordat decît suveranilor, șefilor de state, membrilor familiei regale, numărul beneficiarilor fiind limitat la numai 25. Această deviză e brodată în argint pe o jartieră de catifea albastră, pe care bărbații o poartă la genunchiul stîng, iar femeile, la brațul stîng. Expresia, foarte cunoscută și răspîndită pretutindeni, a împlinit respectabila vîrstă de șase sute de ani. Într-adevăr, „Order of the Garter" (Ordinul Jartierei) a fost instituit în anul 1348 de către regele Eduard al III-lea al Angliei, în urma unei nostime întîmplări petrecute la curte cu ocazia unui bal. În timpul dansului, contesa Joan de Salisbury, favorita regelui, a scăpat pe jos jartiera ei albastră. Regele s-a aplecat, a ridicat-o și, spre a abate atenția invitaților de la contesa foarte rușinată, și-a legat jartiera la genunchiul său, exclamînd în franțuzește (căci atunci domneau regi de origine franceză la curtea Angliei, și el era fiul Isabelei a Franței): *Honni soit qui mal y pense*, cu alte cuvinte: „Cine se gîndește la blestemății, să fie el blestemat!" Cum totuși curtenii nu și-au putut opri un zîmbet, regele, spre a-și consola favorita, i-a făgăduit „să ridice jartiera atît de sus încît pînă și cei mai înalți demnitari vor jindui s-o poarte". Și a înființat marele ordin avînd ca deviză: *Honni soit qui mal y pense.*

De atunci, expresia aceasta face același serviciu oricărei persoane care, citind sau spunînd ceva ce ar putea fi înțeles și în sens rău, își previne auditoriul să nu se gîndească la un lucru trivial. Dar de multe ori, o face

chiar cu intenţia contrară, atrăgînd atenţia tocmai asupra interpretării supuse... „afuriseniei“!

Honoris causa (lat. „Datorită meritelor“) — Expresia, deşi în limba latină, nu numără milenii în vîrsta ei, ci numai cîteva veacuri. Ea a fost încetăţenită de obiceiul universităţilor de a acorda titlul de *doctor honoris causa* unor personalităţi cu merite deosebite în artă, ştiinţă, cultură.

Honos alit artes (lit. „Onoarea hrăneşte artele“) — Cicero, *Tusculane* (I, 2, 4).
Maxima nu trebuie interpretată *stricto sensu*, căci, pentru artişti, numai *honos* n-ar fi desigur o hrană suficientă. Dar aici nu e vorba de plată, ci de răsplată. Cicero se referă la hrană sufletească, la stimul, în sensul că recompensa morală a artiştilor pentru strădaniile lor e onoarea care li se acordă, reputaţia de care se bucură, succesul public. De aceea, pentru mai multă precizie, se adaugă uneori: „laurii hrănesc artele, iar artele pe artişti“.

Hors concours (fr. „În afara concursului“) — expresie prin care se înţelege prezentarea unui candidat sau a unei opere la concurs în mod benevol, adică fără a lua parte efectiv la competiţia respectivă.
Prin analogie, se spune „hors concours“ despre o lucrare realizată în afara sarcinilor propuse, despre un concert cîntat în afara programului (se mai zice şi *hors programme*), despre un musafir sosit în afara invitaţilor stabiliţi etc...

Hunger ist der beste Koch! (germ. „Foamea e cel mai bun bucătar“) — Expresia a rămas de la poetul german Freidank, despre care se cunosc puţine date. Nici măcar dacă acesta i-a fost numele adevărat, căci mai mult seamănă a pseudonim, „Freidenker“ însemnînd „liber cugetător“. Ceea ce se ştie este că a compus, în anul 1229, un poem satiric şi moral, intitulat: *Bescheidenheit* (Modestie), cuprinzînd zicale, fabule, ghicitori. Printre acestea se numără şi expresia de mai sus care s-a bucurat de atîta succes, încît în scurt timp a devenit proverb, adresat celor care formulează pretenţii culinare exagerate. Obîrşia expresiei este mult mai veche. Cicero, în *De finibus...* (II, 28), spunea: *Cibi condimentum fames est* (Foamea este condimentul bucatelor).

I am not what I am (engl. „Nu sînt ce sînt") — spune Iago în prima scenă din *Othello*, mărturisind că-și servește stăpînul nu din dragoste și datorie, ci numai pentru a-și realiza planurile ascunse.
Vorbele, pe care Shakespeare le-a pus în gura odiosului intrigant, se potrivesc acelei persoane care nu este ceea ce pare să fie.
Vezi și: „*Die Menschen sind nicht immer...*"

Iam proximus ardet Ucalegon (lat. „Arde la vecinul Ucalegon" — sau, tradus liber: „Arde la vecini!") Vergiliu, *Eneida* (II, vers. 311) — din pasajul unde Enea povestește cum, trezit din somn și văzînd Troia în flăcări, a exclamat: „Mistuit de foc, palatul lui Deifob s-a prefăcut într-un morman de ruine; și iată, acum s-a aprins și casa de alături a lui Ucalegon!"
Se citează, spre a preveni pe oameni să nu rămînă nepăsători față de nenorocirea unui vecin, căci aceeași nenorocire, ca și văpaia unui incendiu, se poate răsfrînge și asupra noastră.

Iago — personaj din tragedia *Othello* de Shakespeare. Strecurînd gelozia în sufletul lui Othello, îl împinge la desperare: o omoară pe Desdemona și apoi se sinucide. Astfel numele Iago a ajuns sinonim cu un intrigant odios, fără nici un fel de scrupule.

Ianus cu două fețe — Legenda spune că Ianus a fost primul rege al Romei; și întrucît i-a acordat ospitalitate lui Saturn, cînd acesta a fost alungat din Olimp de către fiul său Iupiter, a primit drept răsplată de la Saturn (sau

Cronos, zeul timpului) darul de a cunoaște trecutul și de a prevedea viitorul. De aceea, romanii, în statui și pe monedele lor, îl prezentau cu două fețe (două capete lipite la occiput), una privind în trecut și alta înainte, spre viitor. Ovidiu spunea în glumă că Ianus a fost singurul dintre zei care și-a văzut spatele. Din pricina acestei duble figuri, a devenit în scrisul literar și în limbajul obișnuit un termen pentru a desemna duplicitatea, sau mai clar: ceea ce, în graiul nostru, se și numește: „cu două fețe", „taler cu două fețe" etc.

Ibidem (lat. înseamnă „În același loc") — Se folosește la citate, spre a arăta că un cuvînt sau o frază se găsește în pasajul, în capitolul sau în lucrarea de care s-a pomenit mai înainte. De obicei, *ibidem* se scrie prescurtat: *ibid.*, sau numai *ib.*

Ich bin besser als mein Ruf (germ. „Sînt mai bun decît reputația mea") — replică celebră din tragedia *Maria Stuart* de Schiller. În discuția cu regina Elisabeth a Angliei (act. III, sc. 4), Maria Stuart, regina Scoției, prizonieră la curtea engleză, îi spune: „Lumea știe tot ce-i mai rău despre mine, dar pot să mărturisesc că sînt mai bună decît reputația mea".
Vorbele lui Schiller sînt citate ca o apărare împotriva unei faime proaste.

Ich weiss nicht, was soll das bedeuten (germ. „Nu știu ce poate să însemne") — unul dintre cele mai cunoscute versuri ale lui Heinrich Heine. E stihul cu care începe poezia *Loreley*, vestita legendă a pescarului îndrăgostit care, fermecat de cîntecul zînei Loreley, se repede în vîltoare cu luntrea lui mică și, izbit de stînci, moare înecat în apele Rinului.
Iată întîia strofă în tălmăcirea lui Șt.O.Iosif:

„Eu nu știu ce poate să fie
Că-mi sună mereu în urechi
Cu veșnica-i melancolie
Un basmu din zilele vechi."

Primul vers a ajuns o expresie care exprimă uimirea, surprinderea.

Idele lui Marte — Idele, la romani, marcau jumătatea lunii. Istoria atestă că Cezar ar fi fost prevenit de auguri că *idele lui Marte* îi vor fi fatale. El s-a arătat surd la aceste prorociri, dar s-a întîmplat ca într-adevăr de *idele lui Marte* să fie asasinat. Şi de-atunci, în publicistică şi în retorică, se desemnează prin aceste cuvinte o răscruce primejdioasă, adică o scurtă perioadă de timp cu pericole prevăzute mai de mult.
În *Caleidoscopul lui A.Mirea*, găsim, printre *Sonete de Mart*, unul care începe cu: *Fereşte-te de Idele lui Marte.* Iar în poezia *Pentru liniştire* de Heine: „Steaua asta-i apără de moarte/ Şi-i scapă şi de Idele lui Marte" (v. 23—24).

Idem (lat. înseamnă: „Acelaşi", „de asemenea", „tot aşa") — E un cuvînt foarte util şi utilizat, căci înlătură revenirile obositoare. În cărţi, manuscrise, liste etc., în loc de a se repeta ceva, se scrie pe scurt *id.*, adică idem, la fel.
Exemple se găsesc la tot pasul. Vom alege unul mai deosebit: în *Icoane vechi şi icoane nouă*, Eminescu scrie: „Cu capul gol şi cu punga *idem*".

Ignoti nulla cupido (lat. „Ceea ce nu cunoşti nu stîrneşte dorinţă") — spune Ovidiu în *Ars amandi* — Arta iubirii (III, 397).
Versul, în întregime, sună: „*Quod latet, ignotum est, ignoti nulla cupido*" (Ceea ce-i tăinuit e necunoscut şi ceea ce nu cunoşti, nu doreşti). Dar numai ultimele trei cuvinte au căpătat răspîndire, devenind o expresie prin care se înţelege că lipsa de dorinţă, nepăsarea, indiferenţa derivă adesea din necunoaştere, din ignoranţă.

Ileana Cosînzeana — este numele eroinei poeziilor şi poveştilor noastre populare, fata cu părul de aur şi ochii de azur, atît de mîndră şi frumoasă încît „la soare te puteai uita, dar la dînsa, ba!".
Vasile Alecsandri, în poezia *La gura sobei*, îi consacră cîteva versuri înflăcărate:

„Iată pajuri năzdrăvane care vin din neagra lume
Aducînd pe lumea albă Feţi-Frumoşi cu falnic nume.
Dar pe mine ce m-atrage, dar pe mine ce mă-ncîntă.
E *Ileana Cosînzeana*; în cosiţă floarea-i cîntă."

Acest nume a ajuns să simbolizeze frumuseţea femeii, graţia şi farmecul ei poetic. Despre o fată deosebit de frumoasă se spune că e o Cosînzeană.

Il est bon de parler et meilleur de se taire (fr. „E bine să vorbeşti, dar mai bine-i să taci") — vers de la Fontaine, din cartea a 8-a, fabula nr. 10: *Ursul şi amatorul de grădini.*
Se aplică atunci cînd cineva înşiră baliverne, îndrugă prostii. (Vezi şi expresia: „*La parole est d'argent...*").

Il fallait un calculateur; ce fut un danseur qui l'obtint (fr. „Trebuia un calculator şi postul l-a obţinut un dansator") — Pasaj din *Nunta lui Figaro* de Beaumarchais. În monologul din act. 5, sc. III, Figaro, povestind greutăţile de care s-a lovit în viaţă, rosteşte fraza de mai sus, prin care autorul îşi bate joc de felul cum se acordau în acea vreme posturile: trebuia un matematician şi a fost angajat un... dansator!
Se citează cînd vrem să luăm în zeflemea o numire nepotrivită, atribuirea de funcţii unor persoane necompetente.

Il faut bonne mémoire après qu'on a menti (fr. „Îţi trebuie memorie bună după ce ai minţit") — Corneille, părinte al tragediei franceze, a lăsat şi o comedie *Le menteur* (Mincinosul, act. IV, sc. 5), în care găsim aceste cuvinte.
De cîte ori prindem pe cineva că a relatat ceva, ieri într-un fel şi azi în alt fel, rezultînd deci că a spus o minciună, putem face apel la versul lui Corneille: mincinosului îi trebuie memorie bună! Iar dacă vrem să-i servim o lecţie mai veche, putem să-i repetăm cuvintele lui Cicero, cu acelaşi sens: *Mendacem memorem esse oportet* (din *De divinatione*, II, 71) — Mincinosului îi trebuie memorie.

Il faut laver son linge sale en famille (fr. „Rufele murdare trebuie spălate în familie") — Voltaire a adresat

aceste cuvinte enciclopediştilor, sfătuindu-i să nu aducă în public certurile dintre ei. Dar expresia ar fi rămas poate necunoscută, dacă n-ar fi reluat-o Napoleon. (Balzac, în romanul *Eugenie Grandet*, o atribuie chiar direct lui Bonaparte). Într-o faimoasă diatribă, rostită la 1 ianuarie 1814 în fața deputaților care începuseră a cîrti împotriva lui și a administrației imperiale, Napoleon spuse: „Dacă aveți a vă plînge, trebuia să așteptați alt prilej cînd, în fața sfetnicilor mei sau chiar în fața mea, v-ați fi spus plîngerile și, în măsura în care ar fi fost întemeiate, vi le-aș fi satisfăcut. Dar explicația ar fi avut loc între noi, căci în familie, nu în public, se *spală rufele murdare*".

Il faut manger pour vivre et non pas vivre pour manger (fr. „Trebuie să mănînci ca să trăiești și nu să trăiești ca să mănînci") — Vorba aceasta, veșnic actuală, se găsește în operele atîtor scriitori și filozofi, antici și moderni, încît cu greu am fi știut cui să-i atribuim paternitatea, dacă în lucrarea sa *Cum trebuie tinerii să-i citească pe poeți*, istoricul grec Plutarh n-ar fi consemnat că-i o cugetare a lui Socrate. După Socrate a fost reprodusă în „Retorica pentru Herennius" (IV, 28), atribuită lui Cicero, după Cicero a folosit-o Quintilian ș.a.m.d.
Dar răspîndirea mare a căpătat-o datorită lui Molière care în *Avarul* (act. III, sc. 1), pune în gura lui Valère proverbul celor vechi: „Să mănînci ca să trăiești, nu să trăiești ca să mănînci" — proverb care desigur îl entuziasmează întratît pe Harpagon, încît îl recomandă imediat ca deviză bucătarului său. Astăzi, ca și în urmă cu mii de ani, aceleași cuvinte sînt adresate acelora care acordă o importanță exagerată delectării gastronomice.

Il faut qu'une porte soit ouverte ou fermée (fr. „O ușă trebuie să fie sau deschisă sau închisă") — replică din piesa *Le grondeur* (Certărețul, act. I, sc. 6), de scriitorii francezi Bruyes și Palaprat din secolul al XVII-lea. A căpătat faimă și circulație datorită lui Musset care a folosit expresia ca titlu pentru unul din *Proverbe* (o comedie). Astfel „proverbul" de teatru a ajuns chiar proverb (fără ghilimele) în limba franceză.

E folosit ca îndemn, cînd trebuie să ne decidem într-un fel sau altul. Noi avem în acest scop o expresie mai succintă și mai plastică: „*Ori, ori!*"

Illa tanquam cycnea fuit divini hominis vox (lat. „Glasul divinului om a fost oarecum ca glasul de lebădă") — Cicero, în *De oratore* (III, 2,6), vorbește astfel despre oratorul roman Licinius Crassus care a murit după ținerea unui discurs.
Vezi expresia: *Cîntecul lebedei*.

Ille terrarum mihi praeter omnes angulus ridet (lat. „Acel colț de țară îmi surîde mai mult decît oricare altul de pe pămînt") — Vers al lui Horațiu din *Ode* (II, 6, 13). A servit pe vremuri ca inscripție pe multe clădiri. Dar citatul fiind prea lung, s-au păstrat numai ultimele două cuvinte care rezumă aceeași idee: *angulus ridet* (vezi).

Illud iucundum nil agere (lat. „Acea dulce inactivitate") — cuvintele lui Pliniu cel Tînăr din *Epistole* (VIII, 9), prin care exprima o stare de plăcută trîndăvie.
De aici își trage obîrșia expresia italiană *dolce farniente*, care a reușit să înlocuiască vechea formulare latină (vezi).

Il ne faut jurer de rien (fr. „Nu trebuie să juri pentru nimic") — Este titlul unei comedii a lui Alfred de Musset. Datorită faptului că această piesă s-a jucat ani de-a rîndul cu succes, titlul și-a făcut repede pîrtie în vorbire și în publicistică, devenind și în afara hotarelor Franței o expresie curentă. Se întrebuințează în sensul: să nu pui mîna-n foc pentru nimeni.

Il ne faut pas être plus royaliste que le roi (fr. „Nu trebuie să fii mai regalist decît regele") — spune Chateaubriand în *La monarchie selon la Charte*. Formula aceasta a intrat în competiție cu expresia „a fi mai catolic decît papa", și aproape pretutindeni în lume s-a impus aceasta din urmă (vezi: *Mai catolic decît papa*).

Il ne faut point juger des gens sur l'apparence (fr. „Nu trebuie să judeci oamenii după aparență")—așa începe fabula

Țăranul de la Dunăre de La Fontaine (cartea XI, fab. 7). E vorba de un om simplu, de pe malul Dunării, un om cu înfățișare sălbatică de urs. Revoltat împotriva cotropitorilor romani care au ocupat și prădat plaiurile germanice, el rostește un discurs furibund, demn de un mare orator. Cine ar fi putut bănui că într-un asemenea țăran incult se ascunde atîta elocință, atîta bun simț, în stare să ofere un model de cuvîntare?
Concluzia: aparențele sînt înșelătoare, să nu judecăm omul după aspectul său exterior.

Ils n'ont rien appris ni rien oublié (fr. „Nimic n-au învățat și nimic n-au uitat") — fraza, atribuită diplomatului francez Talleyrand, a fost rostită după căderea lui Napoleon, cînd Bourbonii, moștenitorii vechii dinastii, se întorseseră din emigrație în Franța și voiau să restaureze totul, ca și cînd revoluția și urmările ei n-ar fi existat. Înțelesul frazei e clar: „nimic n-au învățat (din cele ce s-au petrecut) și nimic n-au uitat (din cele care altă dată le-au plăcut)".

Il n'y a plus de Pyrénées! (fr. „Nu mai există Pirinei!") — Replică istorică, aparținînd lui Ludovic al XIV-lea, autor și al altor vorbe ajunse celebre, ca de exemplu: „Statul sînt eu!" Ea a fost rostită la 16 noiembrie 1700, cînd nepotul său, ducele de Anjou, desemnat succesor la tronul Spaniei, venise să-și ia rămas bun de la bunic. Ludovic îl sărută și exclamă: „Nu mai există Pirinei", în sensul că, dată fiind rudenia ce se stabilea între cele două case domnitoare, munții Pirinei nu mai despărțeau Franța de Spania, altădată inamice.
De aceea expresia este folosită pentru a semnala că hotarele care separau două provincii, două sau mai multe naționalități sau partide adverse sau familii rivale etc. au dispărut.

Il n'y a que le premier pas qui coûte (fr. „Nu-i decît primul pas care costă" — în sensul că: numai începutul e greu).
Cuvintele aparțin Suzannei Necker, mama d-nei de Staël. Se presupune că ar fi prelucrarea în franceză a unui citat din opera istoricului englez Edward Gibbon (1737-1794) *History of the decline and fall of the Roman Empire* (Istoria decăderii și prăbușirii imperiului roman, vol. 4). Fraza a devenit proverb în diferite limbi. Germanii spun: „*Jeder Anfang ist schwer*". Iar noi: „Începutu-i anevoie".

Il tempo e un galantuomo (it. „Timpul e galanton") — vorba favorită a cardinalului Mazarin, sfetnicul regelui Ludovic al XIV-lea al Franței. Cuvintele apar în italiană, deoarece autorul lor se născuse în Italia, numele lui adevărat fiind Giulio Mazarini.
Cardinalul se bizuia foarte mult pe factorul timp și obișnuia să spună că „e galanton", în sensul că timpul e darnic, el aduce și ne dă multe și tot el rezolvă adesea problemele cele mai încurcate.
Vorba lui Mazarin e străbunica expresiei moderne: „timpul lucrează pentru noi", care de altfel i-a moștenit toate drepturile de folosință.

Il vivere e un correre alla morte (it. „Viața e o alergare spre moarte") — versul 54, cîntul 33, din *Purgatoriul* lui Dante.
Cuvintele sînt interpretate în sensul că viața omului e limitată și că, orice ar face, el nu poate împiedica mersul spre clipa finală. Și cu același înțeles sînt și citate.

Il vaut mieux perdre un bon mot qu'un ami (fr. „Mai bine să pierzi o vorbă de spirit decît un prieten") — dicton creat după Boileau, care în *Satira IX* (versurile 121 și 122) spune, nu fără ironie: „Mais c'est un jeune fou, qui se croit tout permis / Et qui pour un bon mot va perdre vingt amis" (Dar e un tînăr nebun cel care crede că-i este totul îngăduit / Și care pentru un cuvînt de spirit pierde douăzeci de prieteni).
Așadar, un prieten prețuiește mai mult decît un cuvînt de duh care ar putea destrăma o prietenie. Boileau răspundea astfel retorului roman Marcus Fabius Quintilian care, în cartea a șasea a tratatului său în 12 cărți *De institutione oratoria* (Despre știința oratorică), spunea în capitolul III: *Potius amicum, quam dictum perdendi* (Mai

bine să pierzi un prieten decît un cuvînt de spirit). Adică o povață exact contrarie. Cine are dreptate? Depinde și de amic și de vorba de duh. Dacă cuvîntul e într-adevăr de spirit și prietenul într-adevăr prieten, pot foarte bine trăi laolaltă.

Impavidum ferient ruinae (lat. „Ruinele îl vor uimi fără să-l emoționeze") — Horațiu a închinat mai multe ode oamenilor întreprinzători, celor care urmăresc cu nestrămutată credință o țintă, celor stăpîni pe convingerile lor și pe care nimic, nici nenorocirile, nici suferințele, nici insuccesele nu-i pot clinti. În admirație pentru curajul primului navigator, Horațiu l-a calificat (Vezi *Ode* I, 3) plămădit din *aes triplex* (din „triplu bronz") expresie care a rămas pînă astăzi și servește spre a caracteriza temeritatea descoperitorilor și exploratorilor. Tot de la el a rămas vorba (din aceeași odă, versul 27): *Audax Iapeti genus* (îndrăznețul neam al lui Iapet) aplicată lui Prometeu, iar astăzi folosită pentru a desemna pe toți cutezătorii care dezvăluie tainele naturii. Și tot Horațiu a cîntat în *Oda a III-a* neclintita tărie a omului care, chiar dacă s-ar prăbuși cerul și lumea ar fi prefăcută în ruine, ar rămîne mai departe credincios idealului său, fără măcar ca acest dezastru să-l miște. Din această odă au fost desprinse și transformate în expresii două versuri: primul — *Iustum et tenacem propositi virum...* (Omul drept și tenace în ceea ce urmărește...) și al optulea: *impavidum ferient ruinae*, versul ce încheie elogiul făcut unui asemenea om, pe care „ruinele îl vor uimi, dar nu-l vor emoționa". Expresia se folosește deci la adresa celor care nu se lasă doborîți de evenimente ș. a m. d. (Vezi și *Iustum et tenacem*).

„Impossible" n'est pas un mot français (fr. „«Imposibil» nu-i un cuvînt francez") — Autorul acestei expresii este astăzi aproape necunoscut: Collin d'Harleville, mediocru poet francez care a trăit în secolul al XVIII-lea și a scris o puzderie de comedioare în versuri. Într-una din ele: *Malice pour malice* (Răutate pentru răutate) se află, ca o replică, vorbele de mai sus (act. I, sc. 8).
Dar și această replică ar fi rămas necunoscută, dacă n-ar fi găsit un interpret cu adevărat celebru pe marea scenă a istoriei. Este vorba de Napoleon I, care, îndrăgind expresia, o întrebuința atît de des, încît multă lume, uitînd pe adevăratul autor, i-a atribuit împăratului Franței paternitatea ei.
Pe atunci Napoleon era în plină glorie și acel *„Imposibil" nu-i un cuvînt francez* se potrivea deci momentului istoric. Astăzi, expresia ar fi potrivită, bunăoară, pentru cuceritorii cosmosului, care, prin înfăptuirile lor, înfruntă cu succes cuvîntul „imposibil".

Impossibilium nulla obligatio est (lat. „Imposibilul nu este obligatoriu" sau, mai precis: „Nimeni nu-i obligat să facă ceea ce nu-i cu putință") — principiu de drept înscris în „Digeste" (culegere de opinii ale jurisconsulților romani, alcătuită pe vremea împăratului Iustinian).
Introdus în mai multe țări, acest precept a devenit în Franța o zicală: *À l'impossible nul n'est tenu* și combătut apoi prin expresia *„Impossible" n'est pas un mot français* (vezi loc. citată). Vezi și *Ultra posse...*

In cauda venenum (lat. „În coadă e veninul", adică: la urmă e partea amară) — Este un proverb latin, referitor la faptul că veninul scorpionului se găsește în coada lui. Îl aplicăm astăzi — întocmai ca și romanii la vremea lor — cu privire la un discurs, la o scrisoare, la o convorbire etc. care a început fără răutate, dar care la sfîrșit și-a vărsat toată fierea.

Incidis in Scyllam cupiens vitare Charybdim (lat. „Cazi în Scila, vrînd să eviți Caribda") — vers din poemul eroic *Alexandreida* (V, 301) de poetul francez Philippe Gautier de Lille (sau de Châtillon), care a trăit în secolul al XII-lea și a scris în limba latină. Citatul rezumă o legendă mitologică, povestită de Homer în *Odiseea* (c. XII), de Vergiliu în *Eneida* (c. III), de Schiller în *Odysseus* și de mulți alții.
Scyla, o nimfă siciliană, a fost prefăcută de rivala sa Circe într-o stîncă primejdioasă; iar Caribda, o femeie siciliană, furînd boii lui Hercule, a fost străfulgerată de Iupiter și transformată într-o prăpastie adîncă. În strîmtoarea Mesinei, prăpastia Caribdei (azi Calofaro) de pe țăr-

mul Siciliei stă față în față cu stînca Scylei de pe coasta Italiei.
Cei vechi, cînd treceau cu navele lor prin strîmtoare, se aflau în mare pericol. Voind să se ferească de prăpastia cu vîrtej ameţitor de ape, corăbiile se loveau de stînca amenințătoare din cealaltă parte. De aici s-au născut expresiile: *a fi între Scyla și Caribda*, adică între două primejdii greu de ocolit; și *a cădea din Scyla în Caribda*, care are înțelesul zicalei noastre „a cădea din lac în puț", adică vrînd să ne ferim de un rău, dăm de altul și mai rău (vezi: *In vitium ducit...*).
Într-o cronică literară din „Contemporanul" (nr. 749) se apreciază că, pe lîngă multe poezii frumos realizate, „rămîn destule care arată că autorii lor navighează precar între Scila intimismului și Caribda schematismului celui mai la îndemînă".
Uneori, cu același înțeles, e folosită și formularea: *Incidit in Scyllam qui vult vitare Charibdim.*

Incitatus, cunoscut și sub expresia *Calul lui Caligula*, este unul dintre numeroșii cai vestiți cu care mitologia, istoria și literatura (Pegas, Centaur, Bucefal, Hippogrif, Rosinanta...) au populat arena cărților și a publicisticii, unul pe care călăresc cel mai des umoriștii și satiricii. Istoria lui, iremediabil compromițătoare pentru autocrația abuzivă, e adevărată, fiind povestită de Suetoniu în *Viețile celor 12 împărați* și de Tacit în *Anale*.
Împăratul roman Caligula (37-41), în manifestările lui dementiale, după ce clădise pentru calul său Incitatus, adică „asmuțitul", un grajd de marmură cu iesle de sidef, unde îi dădea să bea din potire de aur, l-a numit membru în colegiul preoților și a hotărît să-i încredințeze și puterea supremă, proclamîndu-l consul. Se amintește deci de „calul lui Caligula" cînd vreun potentat comite un act asemănător, insolit, extravagant. În literatura noastră, a inspirat lui Iosif și Anghel o poezie satirică, intitulată *Incitatus redivivus* (Incitatus reînviat), la adresa unui politician al vremii.

Incognito (lat. „Fără să fie cunoscut") — Se spune despre persoanele care călătoresc sub un nume inventat, sau fac vizite neanunțate Regii, nobilii, pentru a nu fi recunoscuți în escapadele pe care le întreprindeau, au fost în trecut cei mai obișnuiți amatori de *incognito*. Artista Agatha Bârsescu, vorbind despre voiajul unui prinț în America, scrie: „Principele călătoarea *incognito* și nu primea audiențe" (*Memorii*).

Inde irae (lat. „De aici mîniile"), Iuvenal, *Satira* I, vers. 168 — Se referă la poetul satiric latin Lucilius: „Cînd aprigul Lucilius ia pana ca o spadă amenințătoare, criminalul roșește și sufletu-i îngheață; sudoarea remușcării îi năpădește pieptul: *inde irae* (de aici mînia sa) și lacrimile care prevestesc răzbunarea lui". Aceste două cuvinte servesc deci pentru a exprima motivele furiei sau supărării cuiva.
Poetul Mihai Codreanu are în ciclul *Turnul de fildeș* un sonet intitulat *Inde irae.*
Se mai folosește și forma completă din Iuvenal: *inde irae et lacrimae* (de aici vin supărările și lacrimile). În romanul *César Birotteau* de Balzac, unul dintre personaje spune: — „Dă-te la Rabourdin, cu hotărîre și îndrăzneală. Mă înțelegi: *inde irae!*"

In extenso (lat. „În întregime", „Pe larg") — Cînd un articol citat, un document, un discurs etc. sînt redate în întregime, se spune că sînt reproduse *in extenso*.

In extremis (lat.) Înseamnă „în ultima clipă" și, cu acest înțeles, se întrebuințează în mod obișnuit. De pildă: a trecut examenul *in extremis*; a marcat la meci un gol *in extremis*.
Dar se mai aplică și în sensul de „la caz de nevoie".

In hoc signo vinces (lat. „Sub acest semn vei învinge") — Locuțiune adesea întîlnită ca deviză pe blazoane, pe stindarde, pe embleme etc. E legată de o poveste relatată de cronicarul grec Eusebiu Pamphile în „Viața lui Constantin" (I, 28). Se zice că, în anul 312, cînd împăratul Constantin cel Mare a pornit din Bizanț să lupte împotriva Romei decăzute, ar fi apărut pe cer o cruce purtînd inscripția: *in hoc signo vinces*. Constantin a înscris aceste cuvinte pe drapelul lui, pe scuturi etc... și a învins!

Astăzi locuțiunea este întrebuințată atunci cînd vrei să spui că în virtutea acestor idei, sau mergînd pe această cale, sau cu această credință, tactică etc. vei izbîndi.

Initiis obsta (lat. „De la început să te împotrivești") vezi: **Principiis obsta.**

In medias res (lat. „În mijlocul lucrurilor") — Horațiu în *Ars poetica* (vers. 148), vorbind de Homer, spune că acesta își aruncă cititorul *in medias res*, adică în miezul subiectului. Putem spune, de pildă, că am sosit la o discuție *in medias res.*

In medio stat virtus (lat. „Virtutea stă la mijloc") —Expresia își trage rădăcinile dintr-o cugetare a lui Aristotel: „Virtutea se află între extreme" (consemnată de Diogene Laerțiu în *Despre viețile și doctrinele filozofilor*), iar seva, din *Metamorfozele* lui Ovidiu (și anume din cartea a II-a, mitul „Palatul Soarelui — Phaeton"). Încredințînd fiului său Phaeton farul strălucitor, Soarele îi dă sfatul: „Dacă prea sus te ridici, vei da foc la cereștile case. Iar de prea jos, vei aprinde pămîntul. *Inter utrumque tene, medio tutissimus ibis*: cel mai sigur e drumul de mijloc". Se citează cînd vrem să conciliem două păreri diametral opuse sau cînd încercăm un compromis, adică în situații cînd de obicei românul ar spune: „adevărul e la mijloc", sau „împăcăm și capra și varza".

Insalutato hospite (lat. „Fără a saluta gazda") — Încă una din acele expresii latine care, fără a avea o nobilă obîrșie literară sau o aureolă istorică, s-a impus prin concentrarea în numai două cuvinte a unei idei care în altă limbă ar reclama o frază întreagă. Prin această expresie se înțelege că ai plecat atît de grăbit, încît nici nu ți-ai mai luat rămas bun de la gazdă. Spui scurt: m-am retras *insalutato hospite...*

Instar omnium (lat. „Ca toată lumea") — Se întrebuințează în sensul de : fac și eu ca toți. De exemplu: umblu și eu fără pălărie *instar omnium.*

Intelligenti pauca (lat. „Deșteptului, puțin" adică: celui care înțelege îi ajung puține cuvinte) — Avînd același înțeles și aceeași destinație ca și expresiile *Dictum sapienti sat est* și *Sapienti sat* (vezi *loc cit.*), putem spune că aceste trei expresii sînt surori.
O singură deosebire: în timp ce ultimele două locuțiuni au act de naștere notoriu, paternitatea expresiei: *Intelligenti pauca* este necunoscută.

In tenui labor... (lat. „Subiectul e neînsemnat") versul 6 (cartea a IV-a) din poemul *Georgicele* al lui Vergiliu — Ca să înțelegem sensul expresiei, trebuie să cunoaștem restul frazei, căci *in tenui labor* nu-i decît începutul versului care continuă astfel: *at tenuis non gloria* — „dar nu neînsemnată este gloria" pe care o culegi tratînd o temă măruntă. Poetul anunță că va vorbi despre albine: subiectul e mic, dar nu mic meritul etc. S-ar putea așadar începe cu *in tenui labor* o lecție despre microbi, o prelegere despre atom ș.a.m.d., căci într-adevăr, nu mică a fost gloria de care s-au acoperit savanții care s-au ocupat de aceste „subiecte atît de minuscule".

Inter arma silent musae (lat. „Între arme—adică în vreme de război — muzele tac") — În discursul său „Pentru Milo" (IV, 10), marele orator latin Cicero a formulat pentru prima oară ideea, referindu-se însă la legi: *Inter arma silent leges* (În timp de război amuțesc legile). Mai cunoscută și mai vehiculată a devenit însă versiunea cu muzele (ceea ce nu-i de mirare, căci fiind vorba de muze, varianta s-a dovedit mai... inspirată)!
Semnificația e foarte clară: „Cînd vorbesc armele, tac artele; cînd urlă tunurile, nu mai au cuvînt muzele".

Inter pocula (lat. „Între pocale") — Expresie folosită spre a exprima în mod literar: la băutură. Autorul ei: poetul satiric latin Persius (*Satira* I, versul 30).

Invidia gloriae comes (lat. „Invidia e tovarășa gloriei") — Istoricul latin Cornelius Nepos, în lucrarea *De viris illustribus* (Bărbați iluștri), descrie viața unor mari conducători de oști din antichitate. În cartea despre generalul atenian Chabrias (III, 3), Nepos trage concluzia că pizma

însoțește gloria, că ele sînt adesea nedespărțite pe drumul vieții.
Pornită de la un exemplu militar, expresia a făcut mai tîrziu o strălucită carieră... civilă!

In vino veritas! (lat. „În vin e adevărul")—Expresie veche de peste două mii de ani, dar cu cît mai veche, cu atît mai vestită, ca și vinul la care se referă. Paternitatea ei e atribuită lui Alceu, poet grec care a trăit cu șase veacuri înaintea erei noastre. Pe vremea lui, celor bănuiți de fapte infamante li se turnau vinuri tari în amfore mari de lut, spre a-i îmbăta și a scoate de la ei adevărul. Din acest fapt a scos și Alceu un adevăr pe care l-a turnat în cupa mică a unei maxime, extrem de des aflată pe buzele oamenilor. Omul, la băutură, devine expansiv, vorbăreț. El dezvăluie atunci taine, intimități, adevăruri pe care le ascunde cînd e treaz. Expresia se utilizează și în zeflemea. Germanii folosesc citatul propriu: *Die Wahrheit ist im Wein*, căruia poetul german Friedrich Rückert, în ale sale *Vierzeilen*, i-a dat o semnificație mai satirică decît înaintașul său Alceu, creatorul expresiei.
Versiunea latină recunoaște că omul, la băutură, spune adevărul. *Varianta germană* actualizează ideea:

„Die Wahrheit ist im Wein;
Das heißt: In unsern Tagen,
Muß einer betrunken sein,
Um Lust zu haben, die Wahrheit zu sagen".

(Adevărul e în vin; /Asta înseamnă că în zilele noastre / Trebuie cineva să fie beat / Ca să aibă chef să spună adevărul).
Deosebirea de nuanțe se cuvine reținută, spre a cunoaște sensul adevărat în care trebuie folosită expresia care se silește să afle și ea adevărul!

Invita Minerva (lat. „În pofida Minervei") — Expresia e a lui Horațiu și se află în *Ars poetica* (v. 385). Minerva fiind la romani zeița înțelepciunii și a meșteșugurilor, Horațiu a creat această expresie pentru a vorbi de cei care, în pofida Minervei, adică sfidînd înțelepciunea, bunul simț și arta, se încăpățînează, cu toată nepriceperea lor, să practice totuși un anumit meșteșug, în speță: să scrie, să compună.

Deci *Invita Minerva* poate servi minunat în redacții; în răspunsurile de la „Poșta redacției" aceste două cuvinte horațiene ar face o serioasă economie de spațiu.

In vitium ducit culpae fuga [lat. în traducere strictă: „Fuga de greșeală duce la o greșeală și mai mare (viciul)" — sau, mai explicit: „Teama de o greșeală te face să cazi într-una mai mare"] — Horațiu, *Ars poetica*, versul 31. Cugetarea cuprinde o precizare care de obicei nu-i citată, și anume: *si caret arte*, adică „dacă n-are meșteșug". Într-o lucrare consacrată tot artei poetice (*Art poétique*), Boileau a tradus același gînd în versul 64 din cîntul I:
Souvent la peur d'un mal nous conduit dans un pire
(Adesea teama de un rău ne duce la altul și mai rău). Și Horațiu și Boileau se refereau numai la domeniul poeziei. Dar fabulistul La Fontaine (contemporan cu Boileau), în cartea XII, fabula nr. 18 *Vulpea și curcănașii*, a parafrazat și a extins ideea, pentru toate domeniile:

Le trop d'attention qu'on a pour le danger
Fait le plus souvent qu'on y tombe.

(„Prea marea teamă de-un pericol
Te face-ades să cazi în el").

Cu timpul, atît versul lui Horațiu cît și cel al lui Boileau au încetat și ele să mai aibă o aplicare limitată numai la cîmpul literelor. Ambele pot fi astăzi folosite în toate variatele împrejurări în care, de teama unui lucru ce-l socotești rău sau greșit, urît sau primejdios, faci alt lucru care, uneori, e încă și mai greșit, urît sau periculos.

Io non so lettere (it. „Nu știu să citesc") — răspunsul pe care Papa Iuliu al II-lea l-a adresat lui Michelangelo. Lucrînd statuia acestui pontif, marele sculptor l-a întrebat într-o zi dacă trebuie să-i pună o carte în mînă. „Pune-mi în mînă o spadă — i-a răspuns în glumă papa — nu știu să citesc!"
Tot în glumă se folosește acest *io non so lettere* atunci cînd cineva adresează o întrebare al cărei răspuns e extrem de simplu și firesc, la mintea oricui și de la sine înțeles.

Ipse dixit („A spus-o el") sau **Magister dixit** („Magistrul a spus-o"), variante latine ale expresiei grecești Αὐτὸς ἔφη („El a spus-o") — Prin acest *El* sau *magistru* se înțelege filozoful grec Pitagora.
Spre deosebire de școala discipolilor lui Platon, unde se admiteau divergențe de păreri (vezi: *Amicus Plato sed magis amica veritas*), în școala lui Pitagora, cînd se ivea vreo controversă, se citau cuvintele acestuia, adăugîndu-se: Αὐτὸς ἔφη (El a spus-o). Astfel se aplana diferendul, fiecare înclinîndu-se în fața autorității magistrului.
Ipse dixit e echivalentul latin, pe care Cicero l-a folosit în *De natura deorum* (1, 5, 10).
Scolasticii (filozofi din evul mediu), preluînd metoda, au folosit versiunea latină a expresiei, atunci cînd citau părerile lui Aristotel pe care-l considerau maestrul lor.
Prin urmare, atît Αὐτὸς ἔφη, cît și *Magister dixit* sau *Ipse dixit* se întrebuințează, la modul serios, cînd e vorba de inițiatorul unei școli — al unei doctrine, al unui curent, pentru care orice argument e fără de replică — sau, la modul ironic, cînd vrem să arătăm că cineva nu admite să fie combătut în părerile sale.

Ipso facto (lat. „Prin însuși acest fapt") — formulă frecvent folosită, atît în scris cît și în vorbire, cu înțelesul de: „Chiar prin aceasta", sau „în virtutea faptului însuși".

Ira furor brevis est (lat. „Mînia e o scurtă nebunie") — spune Horațiu în *Epistole* (cartea I, epistola II, versul 62). Se pare însă că această maximă are o vîrstă mai înaintată, deoarece Cicero, în *Tusculane* (IV, 23) precizează: „Iram bene Ennius initium dixit insaniae" (Bine a spus Ennius, că furia e începutul nebuniei). Or, Ennius a fost unul dintre cei mai vechi poeți latini și a trăit cu două sute de ani înaintea lui Horațiu. La rîndul lui, a împrumutat probabil zicala de la greci, el fiind născut în Grecia.
Dar dacă paternitatea expresiei e controversată, în schimb i se cunosc precis „urmașii". Unul dintre ei: sfatul lui Shakespeare din piesa *A douăsprezecea noapte* (act. IV, sc. 1): *„Let thy fair wisdom, not thy passion, sway!"* (Dă ascultare înțelepciunii, nu mîniei tale!).

Alt „urmaș": proverbul nostru *„Omul la mînie cade-n nebunie"*.

Ithaca, insulă din marea Ionică, își datorează lui Homer gloria literară. Marele rapsod al antichității povestește în *Odiseea* că Ulise, după cucerirea Troiei, pornise grăbit spre patria lui, spre Ithaca. Dar furiosul Neptun, zeul mărilor, l-a pedepsit, aducîndu-i mereu în fața ochilor imaginea acestei insule, care însă dispărea în clipa cînd eroul se credea mai aproape de ea. Zece ani cît a rătăcit pe valuri, Ulise a fost chinuit de acest miraj.
Astfel insula a adăugat numelui ei geografic o metaforă literară. Ithaca a ajuns termen de comparație pentru un lucru rîvnit cu ardoare, dar care-ți scapă în momentul cînd sperai să-l cucerești, să-l înfăptuiești.

Iubesc trădarea, dar urăsc pe trădători! — (expresie popularizată de personajul caragialean Farfuridi din *O scrisoare pierdută*). Vezi și *Îmi place trădarea dar urăsc pe trădător.*

Iucundi acti labores (lat. „Lucrările terminate sînt plăcute") — maximă care poartă semnătura lui Cicero în *De finibus*... (II, 32, 105).
Se adresează ca un îndemn celor ce obișnuiesc să execute treburile pe jumătate, să nu-și îndeplinească sarcinile pînă la sfîrșit.

Iupiter, te mînii, atunci n-ai dreptate! — Expresia ar fi varianta unei fraze cu înțeles similar, aparținînd satiricului grec Lucian; sau o dezvoltare a lui **„Iupiter pluvius, Iupiter tonans"** (Iupiter dătătorul de ploi, Iupiter tunătorul), expresie a lui Aristotel tradusă în latină (*De mundo*, 7). Plutarh face o aluzie în *Viețile paralele* (Despre Marcellus, cap. XII), unde povestește că Marcellus „a fost ales consul cu unanimitatea voturilor, dar deoarece chiar atunci zeul a tunat (e vorba de Iupiter care avea atributul de *Tonans*, tunătorul), preoții n-au socotit semnalul prielnic".
Înțelesul locuțiunii este că cine-i sigur pe dreptatea sa, pe adevărul ce-l susține, acela nu recurge la violențe, nu înlocuiește argumentele prin invective, nu tună și

fulgeră ca Iupiter. Expresia e frecvent întîlnită în literatura rusă: Turgheniev (*Rudin*), Cehov (*Plictisul vieții*), Dostoevski (*Frații Karamazov*) etc.

Iurare in verba magistri (lat. „A jura pe vorbele magistrului") — Cu aceste cuvinte ironizează Horațiu într-o epistolă a sa (I, 1, 14) pe acei discipoli care socot părerile, teoriile, filozofia dascălului lor drept literă de evanghelie și îi invocă autoritatea ca și cum ar jura pe tablele legii. Formula modernă ar fi *His master's voice* (Vocea stăpînului), aplicată în derîdere celor care, ca o placă, se fac ecoul maestrului, șefului lor. Dar înainte de a se găsi această etichetă nouă și caustică, se folosea versiunea latină, care mai are și forma: *In verba magistri iurare.*

Ius et norma loquendi... (lat. „Uzul și normele limbajului") Horațiu *Ars poetica* (vers. 73) — Poetul își exprimă convingerea că: „Multe cuvinte care au dispărut vor renaște și multe care astăzi sînt la cinste mare vor dispărea, dacă așa cere uzul care este în materie de limbă arbitrul ce *face legi și norme*".

Iustum et tenacem propositi virum... (lat. „Bărbatul — sau omul — drept și hotărît în țelurile sale") — E începutul *Odei* III (3—1) de care am mai vorbit—a lui Horațiu (vezi: *impavidum ferient ruinae*). Dar îl pomenim și aici, fiindcă cel mai adesea îl vom găsi citat numai sub forma aceasta, sau încă și mai frecvent sub forma prescurtată: *iustum et tenacem...*

Și mai avem un motiv: ca să amintim un exemplu istoric. Patriotul olandez din secolul al XVII-lea, Cornelius de Witt, cînd țara sa a fost invadată de trupele franceze ale lui Ludovic al XIV-lea, susținător al casei de Orania, s-a văzut supus la cele mai neomenoase torturi pentru convingerile sale republicane. Suportîndu-le stoic, el recita cu glas tare, în fața călăilor, acest *iustum et tenacem propositi* al lui Horațiu, care a fost și mai tîrziu reluat, parafrazat, cîntat și citat de nenumărați prozatori și poeți din diverse țări europene.

E un omagiu ce se adresează persoanelor neclintite în hotărîrile lor, oamenilor ce întrunesc însușirile de care vorbea marele poet latin.

Из искры возгорится пламя (rus. „Din scînteie va izbucni flacăra") — vers al poetului decembrist A. Odoevski (1802—1839) din poezia scrisă în Siberia ca răspuns la scrisoarea în versuri a lui Pușkin (1826), adresată decembriștilor deportați. În continuare se spune că poporul luminat se va aduna sub drapelul sfînt, va făuri săbii din lanțuri, va aprinde iar flacăra libertății și va porni cu ea împotriva țarilor. Popoarele vor răsufla ușurate și bucuroase.

Din scînteie va izbucni flacăra, devenind o expresie populară, a figurat ca moto pe frontispiciul ziarului „Iskra", primul organ al partidului revoluționar social-democrat rus, care a fost editat în străinătate între anii 1900—1903 din inițiativa și sub conducerea lui Lenin.

Se citează spre a arăta că fapte mari sau sentimente puternice se pot naște dintr-o pornire care la început pare modestă, neînsemnată.

Îmi place trădarea, dar urăsc pe trădător (grec. Φιλεῖν μὲν προδοσίαν, προδότην δὲ μισεῖν), — Plutarh, autorul lucrării *Vieţile paralele ale oamenilor iluştri* din Grecia şi Roma, consemnează aceste cuvinte în *Paralela I între Teseu şi Romulus* (cap. XVII, 7).
Istoricul grec explică această frază care poate să pară paradoxală la prima înfăţişare. El se referă la trădarea Tarpeii, fiica comandantului roman Tarpeius, pe care Romulus îl însărcinase să apere Roma în timpul războiului cu sabinii. Tarpeia, îndrăgostindu-se de regele sabin Tatius, care-i făgăduise nişte brăţări de aur, şi-a trădat patria, deschizînd porţile cetăţii şi predînd sabinilor Roma. Tatius a poruncit să i se dea Tarpeii brăţările promise. El cel dintîi şi-a scos brăţara de pe mînă şi scutul, aruncîndu-le asupra trădătoarei. La fel au făcut toţi sabinii, încît Tarpeia a murit îngropată sub scuturi. Lui Tatius i-a plăcut trădarea, dar a dispreţuit-o pe trădătoare.
Plutarh mai aminteşte de Iuliu Cezar, care a spus că regelui trac Rhoemethalkes „îi era plăcută trădarea, dar urîcios trădătorul". De asemenea Antigonos, unul dintre generalii lui Alexandru Macedon, recunoştea că iubeşte trădarea, dar urăşte pe trădător. Acest sentiment faţă de trădători — conchide Plutarh — îl au toţi cei ce se servesc de ei, după cum se folosesc de veninul şi fierea unor animale sălbatice, căci le sînt simpatice cînd le oferă folosul, iar după ce l-au obţinut urăsc răutatea din ele.
De-a lungul vremii expresia a căpătat şi o nuanţă ironică. Caragiale, cu condeiul lui sarcastic, a pus-o în gura „stimabilului" Farfuridi din *O scrisoare pierdută*, într-o replică din actul I, scena 6: „De aceea eu totdeauna am repetat cu străbunii noştri, cu Mihai-Bravul şi Ştefan cel Mare: iubesc trădarea, dar urăsc pe trădător..."

Împărăţia întunericului — Autorul expresiei este criticul rus N.A. Dobroliubov care şi-a intitulat astfel un articol publicat în anul 1859 despre piesa *O slujbă rentabilă* a lui A.N. Ostrovski, piesă ce era un aspru rechizitoriu la adresa negustorimii rapace şi ignorante şi o pledoarie pentru oamenii din popor, cufundaţi în beznă şi umilinţă. Dobroliubov a făcut o generalizare, caracterizînd această lume din vremea Rusiei ţariste ca „o împărăţie a întunericului".
Expresia s-a introdus şi de atunci se aplică oricărui mediu obscur, retrograd, despotic.

În braţele lui Morfeu — Morfeu a fost zeul visurilor, fiul Somnului şi al Nopţii. Expresia „în braţele lui Morfeu", întrebuinţată de obicei în glumă, înseamnă, deci, a te lăsa pradă somnului şi viselor. Un „descendent" al lui Morfeu ar fi moş Ene al nostru!
În *Părinţi şi copii* de Turgheniev, găsim următorul dialog explicit: — „Socotesc că pentru călătorii noştri a sosit timpul să se lase în braţele lui Morfeu" — spuse Vasile Ivanovici. — „Cu alte cuvinte, e timpul să ne culcăm!", încuviinţă Bazarov.
Morfe, în greceşte, înseamnă: formă, chip, înfăţişare, nume adecvat pentru „Morfeu cel priceput în a se preface în chip omenesc. Are aripi, zboară prin întuneric fără zgomot" şi în visurile pe care le aduce oamenilor „nu imită altul mai iscusit ca el mersul, înfăţişarea şi felul vorbirii, folosind şi hainele şi cuvintele cele mai potrivite pentru fiecare" (vezi: Ovidiu, *Metamorfoze*, cartea XI, v. 228 ş.u.).

Înşir-te mărgărite este titlul unui frumos basm popular. Bolintineanu a descris în versuri povestea cu acest titlu. Chiar din primele strofe aflăm tîlcul expresiei:

„Mii de candele lucesc
La palatu-mpărătesc,

Căci se face clacă mare
Spre-a-nşira mărgăritare.
. . . .
Fiecine — istoriseşte
Istoria ce doreşte."
(*Opere alese*, vol. I, pag. 248)

Aşadar, în timp ce mărgelele scumpe de mărgăritar erau înşirate pe aţă, se povesteau felurite întîmplări: „*înşir-te mărgărite!*". Inspirat de basmul popular, Victor Eftimiu a scris o piesă în versuri cu acelaşi titlu. Formula aceasta, pe care o repetă povestitorul pentru a arăta că povestirea nu s-a terminat, a devenit o expresie care vesteşte că un fapt sau o acţiune continuă. Cum spune Alecsandri: „Înşiră-te mărgărite / Pe lungi fire aurite, / Precum şirul din poveste, / Că-nainte mult mai este."

În ţara lui Papură-Vodă (sau: *pe vremea lui Papură-Vodă*) — Nu-i vorba de un domnitor dintr-o legendă, cum s-ar părea după nume. „Papură-Vodă" e porecla dată lui Ştefăniţă-Vodă al Moldovei, sub domnia căruia oamenii au fost nevoiţi să se hrănească cu papură din pricina secetei şi a foametei cumplite. Vlahuţă, în descrierile sale din trecutul nostru, evocă acest moment impresionant: „În anul 1660 e o aşa secetă şi uscăciune în Moldova, că nu se zăreşte frunză pe copac... şi vitele mor pe cîmp şi oamenii mănîncă papură uscată, de unde s-a şi tras porecla de «Papură-Vodă»...".
Din acea epocă au rămas expresiile: „Pe vremea lui Papură-Vodă" şi „În ţara lui Papură-Vodă", cînd ne referim la locuri şi timpuri de tristă amintire; sau cînd, adăugînd un „ca" înainte, folosim expresia ca termen de comparaţie.

Înţeleptul Solomon (vezi: **Judecata lui Solomon**).

Între Scila şi Caribda (vezi expresia: **Incidis in Scyllam cupiens vitare Charybdim**).

Învins-ai, galileanule! — acestea ar fi fost ultimele cuvinte pe care, rănit de moarte, le-ar fi rostit împăratul Iulian în anul 363 al erei noastre. Acest împărat roman, care luptase cu înverşunare împotriva creştinismului şi voise să se restaureze cultul păgîn (din care pricină e şi poreclit „Apostatul"), a fost prezentat după moartea lui de către istoricii creştini — în scop de prozelitism — drept un pocăit care recunoscuse *in extremis*, adică în clipa morţii, că biruinţa e de partea creştinismului. Şi întrucît Iulian Apostatul avea obiceiul să numească creştinismul (pe care nu l-a considerat o religie) — *galileism*, ca aluzie la Galileea unde s-a născut Isus, ultimele cuvinte, prin care împăratul s-a dat bătut, ar fi fost „Vicisti, o, Galilee!" (Învins-ai, galileanule!).
În mod serios sau în ironie, expresia e folosită spre a recunoaşte că adevărul, dreptatea, victoria sînt de partea adversarului.

Jacques Bonhomme — Unele popoare au căpătat, de-a lungul veacurilor, cîte un supranume care oglindește trăsătura caracteristică a poporului sau un aspect specific din istoria lui. Acest supranume nu trebuie însă confundat cu denumirea dată statului respectiv. Imperiul englez, bunăoară, e denumit *Leul britanic*, dar poporul englez e poreclit *John Bull* (vezi); Statele Unite sînt denumite *Uncle Sam*, dar poporul american e poreclit *Ionathan* sau *fratele Ionathan*. Tot așa Franța poartă numele familiar de *Marianne*, dar poporul francez pe acela de *Jacques Bonhomme*, adică Jacques blajinul, ca aluzie la resemnarea cu care s-a lăsat veacuri de-a rîndul exploatat de către seniorii feudali. Spunem „seniorii feudali", deoarece expresia datează din secolul al XIV-lea, cînd acești seniori risipeau, după bunul plac, averi uriașe și cînd, îndatorîndu-se, răspundeau creditorilor: „Nici o grijă. Jacques Bonhomme o să plătească!" Și Jacques Bonhomme era poporul!

J'ai ri, me voilà desarmé! (fr. „Am rîs, iată-mă dezarmat!") — replică din comedia lui Piron, *La métromanie* (Mania de a face versuri, act. III, sc. 7).
Cuvintele subliniază efectele binefăcătoare ale rîsului. Dacă cineva a rîs înseamnă că a capitulat de pe poziții rigide. Se aplică deci atunci cînd un hohot de rîs rezolvă o situație, sau echivalează cu un răspuns îmbucurător, cu o aprobare, cu o concesie.

J'ai voulu voir, j'ai vu (fr. „Am vrut să văd și am văzut") — emistih al lui Racine din tragedia *Athalie* (act. II, sc. 7).

Athalie, regina din Iudeea, vrînd să-și asigure domnia, i-a ucis pe toți pretendenții la tron. Unul singur a scăpat: un copil ascuns de marele preot. Într-o noapte, Athalie visează că se urzește un complot împotriva ei. A doua zi se duce la templu să se închine, dar acolo îl recunoaște în Ioas pe copilul apărut în vis că va fi proclamat rege, în timp ce ea va fi trimisă la moarte (ceea ce se și întîmplă mai tîrziu). Plecînd din templu, Athalie spune: „J'ai voulu voir, j'ai vu!".
Cuvintele acestea au devenit o expresie, care atestă că: „bănuiala s-a adeverit", „m-am convins cu ochii mei!"

Jean s'en alla comme il était venu (fr. „Jean s-a dus așa cum a venit") — Despre care Jean este vorba? Despre celebrul fabulist francez Jean de La Fontaine.
După ce o viață întreagă, în încheierea fabulelor sale, a tras concluzii proverbiale la adresa altora, s-a gîndit, spre sfîrșitul vieții sale, să-și adreseze o morală lui însuși. Și la Paris, înainte de a-și părăsi pana pentru totdeauna (1695), La Fontaine și-a scris epitaful de mai sus.
Fraza, deși destinată unui mormînt, trăiește și astăzi alături de atîtea alte învățăminte ale marelui fabulist. Ea definește o existență, care începe și se termină la fel, lăsînd în urmă un amestec amar de regret și ironie. Se mai citează și în sensul că, la sfîrșit, omul nu-și ia nimic din viață.

Jedwede Zeit hat ihre Wehen (germ. „Fiecare vreme are durerile ei") — Poetul german Ferdinand Freiligrath, care a trăit în secolul trecut, a avut mult de suferit din pricina ideilor sale progresiste. Colaborator al lui Karl Marx la „Noua gazetă renană", Freiligrath a fost arestat, exilat și nevoit să trăiască din subscripții publice. A lăsat două volume de versuri înflăcărate, dintre care multe pe teme patriotice.
Versul de mai sus face parte din poezia *Der Phönix* (Fenixul) și se citează în sensul că fiecare epocă, fiecare împrejurare are greutățile ei, care se cer biruite prin luptă curajoasă.

Je m'en moque comme de l'an quarante (se subînțelege: *de la république*) (fr. „Mă sinchisesc ca de anul 40 al republicii" sau: *Je m'en fiche...*).
Acest „je m'en moque" are o paternitate istorică. Republica a fost proclamată de trei ori în Franța. Prima republică a ținut din septembrie 1792 pînă în mai 1804, cînd Napoleon a instaurat imperiul. A doua republică a avut o viață încă și mai scurtă: din februarie 1848 pînă la lovitura de stat din decembrie 1851, după care Ludovic Bonaparte s-a proclamat împărat în 1852. Republica a treia, care a rezistat, a fost introdusă după Sedan, în septembrie 1870.
Faptul, însă că primele două republici n-au reușit să se mențină decît 12 și respectiv 4 ani,i-a făcut pe regaliști să spună: „*Je m'en moque comme de l'an quarante de la république*", întrucît ei nu credeau că regimul republican ar putea atinge vreodată în Franța vîrsta de 40 de ani. Cu timpul, expresia s-a redus la: *je m'en moque comme de l'an 40*. Înseamnă: Puțin îmi pasă! și caracterizează o persoană indiferentă și disprețuitoare.

Je n'ai mérité ni cet excès d'honneur, ni cette indignité (fr. „N-am meritat nici acest exces de onoare, nici această nedemnitate") — versuri de Racine din tragedia *Britannicus* (act. II, sc. 3), în care împăratul roman Nero, îndrăgostit de Iunia, o vestește că pentru a se putea căsători cu ea, a hotărît s-o repudieze pe soția sa Octavia. Dar Iunia ține la Octavia și o înfioară vestea că va fi silită să-i uzurpe locul de soție și de împărăteasă. De aceea îi răspunde lui Nero cu vorbele abil ticluite, că cinstirea e foarte mare și nemeritată de a fi înălțată din starea ei umilă la rangul de împărăteasă, dar nu mai puțin nemeritată este și nedemna poziție de a expropria o femeie nevinovată.

Je prends mon bien où je le trouve (fr. „Îmi iau ce-mi trebuie unde găsesc") — replică din *Vicleniile lui Scapin* de Molière (act. II, sc. 11). E scena în care Scapin născocește un vicleșug spre a-i stoarce bătrînului avar Geronte suma de 500 de scuzi, povestindu-i că fiul său a fost răpit pe galera unui turc, care cerea acest preț de răscumpărare.
Replica a devenit deviza celor fără scrupule în materie de bani.

Jesters do oft prove prophets (engl. „Glumeții se dovedesc adesea profeți") — maximă a lui Shakespeare din *Regele Lear*. O spune Regana, una din fiicele lui Lear, în discuția cu sora ei Gonerila (act. V, sc. 3).
Se citează cînd o mică glumă vestește (sau prevestește) un mare adevăr.

Je suis majeur et vacciné — (fr. „Sînt major și vaccinat") — Expresia aparține lui Gérard de Nerval, se găsește în volumul de povestiri *La Bohème galante*, apărut în 1855 și e spusă în legătură cu dreptul de alegere al celui ce se căsătorește. Pentru a întări această poziție, scriitorul francez se referă la *majorat* (care aduce exercitarea deplină a drepturilor cetățenești) și la *vaccinare* (care conferă omului imunizarea). Pe atunci metoda vaccinării, lansată de Jenner și Pasteur, constituia evenimentul medical al vremii. Omul vaccinat se simțea mai sigur, mai stăpîn pe sine.
Expresia „Sînt major și vaccinat" e folosită și astăzi tot în sensul că dorești să dispui singur și nestingherit de hotărîrile tale.

J'y suis, j'y reste! (fr. „Aici sînt, aici rămîn!") — Actul de naștere al acestei expresii poartă data de 8 septembrie 1855. În timpul războiului din Crimeea, trupele conduse de mareșalul francez Mac-Mahon au asediat și ocupat fortul Malacoff din Sevastopol. Cînd a fost avertizat că fortăreața e minată și că sosesc întăriri militare rusești, Mac-Mahon a răspuns: „Aici sînt, aici rămîn!"
Adevărul istoric este că mareșalul n-a rămas acolo decît scurt timp. În schimb a rămas pînă-n zilele noastre, pretutindeni, expresia lui: „J'y suis, j'y reste!". Ea exprimă — pe ton serios — ambiția cuiva care nu abdică de pe poziția lui, de la convingerile sale; iar — în glumă — denunță o încăpățînare prost înțeleasă.

În ambele ipostaze însă se folosește aproape totdeauna textul francez.

John Bull — Dacă am traduce acest nume în românește, am spune „Ion Taurul". E denumirea dată poporului englez, al cărui caracter rezistent, încăpățînat și îndeobște greoi în a se mișca și a lua hotărîri a fost descris chiar de un englez: John Arbuthnot, scriitor și medic al reginei Anna (1658—1735), într-o lucrare satirică: *The History of John Bull*, apărută la începutul secolului al XVIII-lea.
Ca denumire, e echivalentul lui Jacques Bonhomme pentru poporul francez, Jonathan pentru poporul american ș.a.m.d. Vorbind despre Irlanda, de unde era originar, Bernard Shaw scria: „Cealaltă insulă a lui John Bull" (adică a Angliei).

Judecata lui Papuc — Vasile Alecsandri spune la adresa unui prostănac: „Se găsește mai multă judecată în papucul meu decît sub pălăria d-tale". În expresia noastră însă este vorba de un personaj popular, botezat simbolic cu acest nume.
Hotărîrile sale, rămase de pomină, i-au transformat numele în poreclă și porecla în expresie. Astfel, pentru o decizie proastă, pentru o sentință anapoda, s-a ajuns să se spună că-i „judecata lui Papuc".
Acest nume „Papuc" mai apare și în expresia „Armata (sau oastea) lui Papuc", prin care se înțelege „o ceată de copii".

Judecata lui Solomon — E faimoasa judecată care i-a adus lui Solomon, regele izraeliților, denumirea de „înțeleptul Solomon" (și aceasta devenită expresie). Regele care a domnit cu 1 000 de ani înaintea erei noastre, era și împărțitorul dreptății. Într-o zi, două femei veniseră în fața lui să revendice un copil. Neputîndu-și da seama al cui e de fapt pruncul, Solomon recurse la o stratagemă: hotărî să se taie copilul în două. În felul acesta puse la încercare dragostea maternă, căci mama adevărată preferă numaidecît să-l cedeze celeilalte decît copilul să-i fie spintecat.
Se folosește expresia „judecata lui Solomon" pentru o sentință ingenioasă, un arbitraj înțelept, pentru rezolvarea unei dileme care solicită multă ascuțime de minte.

Judecători mai sînt doar la Berlin, sau mai simplu: „Sînt judecători la Berlin" — Se spune că vorba aceasta vine de la o întîmplare autentică. Frederic al II-lea, regele Prusiei (1712—1786), voia să-și mărească parcul castelului său de la Sans-Souci. Pe locul însă unde suveranul intenționa să-și extindă grădina se afla o moară. Frederic l-a chemat pe morar și i-a propus să i-o cumpere. Morarul n-a vrut să i-o vîndă. Și atunci regele l-a avertizat că i-o poate lua cu forța. La care morarul i-a răspuns cu o dulce naivitate: „Da, dacă n-ar mai exista judecători la Berlin". Prescurtată, fraza a devenit celebră și e invocată ori de cîte ori cineva vrea să susțină că totuși forța nu va putea încălca dreptul său. Cuvintele morarului sînt citate adesea în franțuzește: „Il y a des juges à Berlin", datorită scriitorului francez François Andrieux. Contemporan cu Frederic, el a pus povestirea în rime, într-un mic poem intitulat „Morarul de la Sans-Souci" și din care au mai intrat în literatură și alte versuri izbutite, ca de exemplu următoarele două, cuprinzînd o puternică înțepătură la adresa regilor:

> „Ce sont là jeux de prince:
> On respecte un moulin, on vole une province".
>
> (Iată-o toană princiară:
> Respectă o moară și jefuiește o țară).

Jurămîntul lui Hannibal — jurămînt de ură veșnică împotriva romanilor, pe care Hannibal, silit de tatăl său Hamilcar, l-a depus în fața altarului, la vîrsta de 9 ani. Desemnează o obligație sfîntă ce nu trebuie uitată toată viața.
„Și jură feciorul astfel/Cum jurat-a Hannibal/" (H. Heine, poemul *Atta Troll*, cap. X).

Justiție à la Piso, adică o judecată absurdă (vezi: *Fiat iustitia, pereat mundus*).

k

Как бы чево не вышло (rus.) „Nu cumva să iasă cine știe ce!...") — cuvintele profesorului Belicov din povestirea lui Cehov: *Omul din cutie*.
Expresia e folosită de obicei ca avertisment, ca semnal de alarmă, spre a atrage atenția asupra unui pericol posibil, sau asupra unui lucru ce nu trebuie întreprins. Uneori, se citează în glumă, în ironie.

Kein kluger Streiter hält den Feind gering (germ. „Nici un luptător înțelept nu-și subestimează dușmanul") — maximă a lui Goethe, din piesa *Ifigenia în Taurida* (act. V, sc. 3). E o replică pe care Ifigenia o adresează lui Thoas, regele Tauridei, care încerca zadarnic să-i cîștige dragostea. Maxima aceasta se utilizează spre a se atrage atenția că nici un adversar nu trebuie nesocotit.

Kein Mensch muß müssen (germ. „Nici un om nu trebuie să trebuie" — e traducerea literală. Dar sensul este că: nici un om nu trebuie constrîns să îndeplinească ceva).
Cuvinte celebre ale lui Lessing din piesa *Nathan înțeleptul* (act. I, sc. 3). Eroul titular le adresează dervișului, cînd acesta îi spune că poate fi nevoit să-și joace rolul de călugăr. „Nevoit? — întreabă Nathan. — Nu-i om să poată fi silit să vrea!"
Vorbele lui Lessing sînt citate spre a arăta că omul e singurul stăpîn al voinței și al actelor sale.

Knowledge is power (engl. „Știința e putere", sau: „Cunoștințele sînt o forță") — citatul, ajuns proverb, poartă semnătura filozofului englez Francis Bacon și a apărut în lucrarea sa *Religious meditations* (1598 — Meditații religioase).
În versiunea latină a acestei lucrări (*Meditationes sacrae*), cugetarea lui Bacon are o completare: *Nam et ipsa scientia potestas est* (Căci însăși știința e putere). Forma engleză este însă aceea care a dobîndit mai mare putere de circulație pe meridianele citatelor enciclopedice.
Emerson, în *Societate și singurătate*, a reluat ideea: „There is no knowledge that is no power" (Nu există cunoaștere care să nu fie putere).

Kurz ist der Schmerz, und ewig ist die Freude! (germ. „Scurtă e durerea, și veșnică-i bucuria!") — ultimul vers cu care se încheie tragedia *Fecioara din Orléans* de Schiller (act. V, sc. 14). Aceste cuvinte le rostește, ca o concluzie, Ioana d'Arc în cea din urmă clipă a vieții.
Se citează spre a sublinia că victoriile care sînt trainice se obțin cu sacrificii care sînt trecătoare.

1

34. **Labor omnia vincit improbus** (lat. „Munca stăruitoare biruie toate") Vergiliu, *Georgice* (I, 144—145) — text devenit un răspîndit adagiu încă din epoca romană. Marele poet povestește în versuri cum omul, de la unealta primitivă, a ajuns la feluritele meșteșuguri.
Cugetarea lui Vergiliu este citată (de obicei în original) ca un îndemn la sîrguință și perseverență. A figurat ca moto și pe manuale didactice.

La cage sans oiseaux, la ruche sans abeilles, la maison sans enfants! (fr. „Colivia fără păsări, stupul fără albine, casa fără copii!") — comparațiile sînt ale lui Victor Hugo și le găsim în poezia *Lorsque l'enfant paraît* (Cînd copilul vine pe lume) din volumul *Les feuilles d'automne* (Frunze de toamnă).
Se citează ca un îndemn, spre a nu lăsa familia fără urmași.

Lacrimi de crocodil — În vechime exista credința că, în perioada cînd își naște puii, crocodilul, fiind mai greoi în mișcări, recurge la un vicleșug spre a-și procura hrana. El se așază pe malul fluviului și se preface că suferă, imitînd destul de bine plînsul omului. Stîrnind mila trecătorilor, crocodilul își atrage astfel victimele și le devorează. Prin „lacrimi de crocodil" se înțelege deci o durere fățarnică, o suferință amăgitoare, cu scopul ipocrit de a înduioșa și a induce în eroare. Expresia figurează aproape în toate limbile.

La critique est aisée et l'art est difficile (fr. „Critica e ușoară, arta este grea") — replică din piesa *Le glorieux* (Gloriosul — act. II, sc. 5) de Philippe Destouches, reprezentată pentru prima oară în anul 1732. Servește de peste două sute de ani, tot ca replică scriitorilor, pictorilor sau altor creatori, care se supără cînd e criticată vreo lucrare de-a lor, precum și criticilor cu scopul de a-și cîntări bine aprecierile.

La donna è mobile (it. „Femeia e nestatornică") — Versul următor completează: *Qual piuma al vento* (ca fulgul în vînt). Dar de obicei se citează doar cuvintele: *la donna è mobile*. E primul vers cu care începe cunoscuta arie a ducelui de Mantua din opera *Rigoletto* de Verdi, fiind folosit tot atît de șăgalnic cum e și cîntat, spre a spune ceea ce mai de mult au spus Vergiliu în *Eneida* (vezi: *Varium et mutabile...*), Shakespeare în *Hamlet* (vezi: *Frailty, thy name is woman!*). Melodia grațioasă și ușor de reținut a lui Verdi a răspîndit pretutindeni acest avertisment adresat îndrăgostiților.

La façon de donner vaut mieux que ce qu'on donne (fr. „Modul de a da prețuiește mai mult decît ceea ce se dă") — Corneille, în *Le menteur* (act. I, sc. 1).
Scriitorul francez a dat el însuși atît de limpede înțelesul cugetării sale, încît ea prețuiește mai mult decît ceea ce ar mai putea adăuga explicațiile și completările altora.

La folle du logis (fr. „Nebuna casei") — metaforă pe care filozoful francez Nicolas de Malebranche, în lucrarea sa *Recherche de la vérité* (Căutarea adevărului) o folosește pentru imaginație. Ea își îngăduie abateri de la realitate, plăsmuiri fantastice, extravaganțe stranii. Deci: o nebună! Imaginația trăiește totuși în mijlocul nostru. Deci: o nebună a casei!
Malebranche i-a dat porecla. Scriitori ca Swift, Edgar Allan Poe, Jules Verne, Hoffmann, Wells etc. i-au transformat-o în renume!

La forêt de Bondy (fr. „Pădurea de la Bondy") — e o pădure din Franța, lîngă orașul cu același nume (departamentul Senei). Veacuri de-a rîndul, această pădure a păstrat trista faimă a unui cuib de tîlhari și ucigași. Acolo au fost sugrumați regele Childeric II împreună cu soția

sa, seniorul Aubry de Montdidier, curtean al lui Carol V, precum și mulți alții.
„La forêt de Bondy“ are un echivalent românesc în expresia „codrul Vlăsiei“ (vezi).

La garde meurt et ne se rend pas (fr. „Garda moare, dar nu se predă“) — sînt cuvintele pe care le-ar fi rostit generalul francez Pierre Cambronne (1770—1842) în istorica luptă de la Waterloo, unde Napoleon a fost învins de armatele Angliei și Prusiei. Cambronne era atunci în fruntea unei divizii de grenadieri, din care nu mai rămăsese decît o mînă de oameni încolțiți din toate părțile de către oștile dușmane. (Lupta e patetic descrisă de Victor Hugo în *Mizerabilii*). Generalul însuși zăcea rănit pe cîmpul de bătălie; și totuși, cînd englezii i-au cerut să se predea, el ar fi răspuns: „Garda moare, dar nu se predă“, cuvinte care au apărut patru zile mai tîrziu în jurnalul parizian „L'indépendant“. Dar, cum spune un vechi dicton latin: *corruptio optimi pessima* (pînă și cele mai frumoase lucruri sînt denaturate în cele mai urîte), vorbele acestea vestite au început cu vremea să fie folosite în împrejurări din cele mai comice și mai banale. Și începutul l-au făcut chiar francezii. În *Causeries*, Alexandre Dumas povestește: „Anglia voia să aibă un hipopotam femelă și s-a adresat lui Abas Pașa (vice-regele Egiptului n.n.)... Acesta a postat patru pescari pe malurile Nilului ca să captureze primul hipopotam femelă care se va naște, căci nici vorbă nu poate fi să capturezi viu un hipopotam adult: «*hipopotamii mor, dar nu se predau*»“.

L' âge d'or était l'âge où l'or ne régnait pas (fr. „Vîrsta de aur era vîrsta cînd nu domnea aurul“) — Vezi expresia: *Epoca de aur.*

La grande muette (fr. „Marea mută“) — perifrază prin care era denumită armata. De ce mută? Fiindcă, în principiu, militarilor le era interzis pe vremuri (în multe țări, încă și astăzi) să-și exprime păreri politice, să se manifeste public. Armata, în timp de război, nu vorbește decît prin glasul tunurilor, iar în timp de pace, tace și se pregătește. Deci, marea mută!
Autorul expresiei a rămas necunoscut. Dicționarele enciclopedice nu-i pomenesc numele.

Laissez faire, laissez passer (fr. textual: „Lăsați să facă, lăsați să treacă“, iar liber: „treacă-meargă!“) — E o frază celebră în care se află rezumată o întreagă doctrină economică, lansată în Franța și Anglia în secolul al XVIII-lea. Ea preconiza totală libertate în materie de comerț: suprimarea impozitelor indirecte, desființarea taxelor vamale, protecționiste („lăsați să treacă“), libera concurență etc. Reprezentanții mai de seamă ai acestei școli liber-schimbiste au fost Adam Smith și David Ricardo în Anglia și Jean Baptiste Say în Franța. Dar paternitatea acestor cuvinte e atribuită unui... medic, François Quesnay, doctorul lui Ludovic al XV-lea care, după cum vedem, dădea... rețete și în probleme de ordin comercial! Cu vremea, maxima de mai sus și-a luat libertatea să pătrundă și în alte domenii: în politică, în presă etc., înțelegîndu-se prin ea un sistem în care forurile conducătoare se abțin de a interveni. Iar ca expresie, *laissez-faire* indică o îngăduință vecină cu dezmățul.

La început a fost cuvîntul ... — E versetul cu care începe evanghelia lui Ioan. El continuă: „Și cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul“. Restul a fost lăsat de o parte din expresie. Dar a mai fost lăsat de o parte încă ceva: sensul religios. Azi se folosesc aceste vorbe mai mult ironic: cu privire la unele declarații de dragoste, la cei care închină toasturi, sau care încep un lucru prin discursuri etc. Goethe a schimbat vorba evanghelistului. În *Faust* (și anume în actul I), doctul magician spune (citām după traducerea lui Lucian Blaga):
„Stă scris: La început a fost *Cuvîntul.*

. . . .

Cuvîntul? Nu pot să-l prețuiesc așa de mult!“
Și încheie pasajul declarînd:

„M-ajută duhul și-mi dă sfat.
La început voi pune *Fapta*“.

L'amor che muove il sole e l'altre stelle (it. „Iubirea care mişcă soarele şi celelalte stele") — vers celebru al lui Dante (145 din cîntul 33), cu care se încheie *Paradisul* — ultimul vers din *Divina Comedie*.
E unul dintre cele mai înălţătoare şi vibrante elogii aduse dragostei în literatura universală, Dante recunoscînd iubirii puterea de a pune în mişcare chiar şi aştrii universului.
Coşbuc l-a tradus: „Iubirea care mişcă sori şi stele". Într-o poezie intitulată *L'amor che muove il sole e l'altre stelle*, M. Beniuc reia ideea:

„Şi zîna mea s-a dezvelit din noapte:
Iubirea — bucurii şi doruri grele —
Ce mişcă viaţa noastră către fapte
Şi soarele şi celelalte stele."

În cronica cărţilor, „Gazeta literară" (nr. 723) scrie: „Ciclul *Amor universalis* nu e decît... o parafrază a dantescului «l'amor che muove il sole e l'altre stelle»..."

Lampa lui Aladin — Aladin este numele eroului unuia din faimoasele basme orientale cuprinse în culegerea *O mie şi una de nopţi*. Povestea e lungă. Aici nu putem spune decît că acest băiat de croitor s-a văzut într-o zi în posesia unei lămpi fermecate cu ajutorul căreia putea obţine şi face tot ce-i poftea inima şi-i visa mintea. *Lampa lui Aladin* a devenit o expresie universală prin care se face aluzie la puterea miraculoasă a cuiva de a înfăptui repede lucruri mărețe, minunate. A folosit-o compozitorul francez Nicolo Isouard, ca titlu al unei opere scrise pentru inaugurarea iluminării cu gaz (în locul lumînărilor întrebuinţate pînă atunci) a clădirii Operei din Paris, acum aproape 150 de ani.

Lampa lui Diogene — Istoria anecdotică povesteşte că Diogene umbla în plină zi cu lampa aprinsă pe străzile Atenei. La întrebarea: „de ce?", a răspuns: „Caut un om !". Vom înţelege bine acest răspuns, dacă vom şti că filozoful grec predica munca, egalitatea între cetăţeni, desfiinţarea sclaviei, simplitatea moravurilor etc. şi socotea, pe vremea lui, în Atena huzurului şi a decadenţei, că foarte puţini ar merita, în lumina ideilor sale generoase şi înaintate, să fie numiţi oameni. Cuvintele lui Diogene se mai explică şi prin atitudinea lui retrasă, puţin sociabilă, fapt pentru care era poreclit „mizantropul". *Lampa lui Diogene* serveşte de atunci ca termen de comparaţie, pentru a ilustra o situaţie asemănătoare. De pildă, Dostoevski vorbind de unul care era foarte avid de nobleţe, spune: „o căuta cu lanterna, ca Diogene" (Fraţii Karamazov, partea 3-a, cap. 9); sau Goncearov în *Prăpastia* scrie: „Diogene căuta cu lanterna un om, eu caut o femeie".

Lancea lui Achile — Legenda spune că regele Mysiei (vechi ţinut din Asia Mică), fiind rănit de lancea lui Achile, a consultat... oracolul în chip de medic. Oracolul i-a răspuns că rana nu poate fi tămăduită decît de cel care i-a făcut-o. Şi atunci Ulise a preparat din rugina lăncii un soi de alifie şi într-adevăr regele s-a vindecat.
Lancea lui Achile avea deci la început însuşirea să vindece pe cine vătăma. Mai tîrziu a căpătat un dar în plus: de a servi ca termen de comparaţie pentru ceea ce poate face pe cît rău, pe atît bine. Bunăoară, se spune despre cuvînt că e *ca lancea lui Achile:* poate răni dar poate şi mîngîia. Unii au spus acelaşi lucru despre ştiinţă, alţii despre presă ş.a.m.d. Shakespeare foloseşte expresia în *Henric VI* (2—1) „...ca şi lancea lui Ahile, e în stare să ucidă şi să vindece".

La noapte vom cina la Pluto, adică, pe ocolite zis: „Vom muri", deoarece Pluto era zeul infernului — Cuvinte istorice rostite de regele Leonidas al Spartei (secolul V î.e.n.), cînd se hotărîse, împreună cu o mînă de oameni, să năvălească în timpul nopţii în lagărul duşman şi să-l ucidă pe Xerxes, regele perşilor, chiar în cortul lui. Era o expediţie care îl ducea sigur la moarte. Şi într-adevăr, eroii spartani „au luat cina în noaptea aceea la Pluto", adică au murit cu toţii. De supravieţuit, au supravieţuit numai cuvintele de mai sus care, în literatură sînt puse în gura celor ce pornesc în expediţii, raiduri,

recunoașteri foarte primejdioase, de unde sînt puține șanse să se mai întoarcă.

La nuit tous les chats sont gris (fr. „Noaptea, toate pisicile sînt cenușii") — proverb foarte popular, prin care se înțelege că, în anumite condiții, toate lucrurile par la fel. Tradus în diferite limbi, proverbul a căpătat în românește formularea: *noaptea toate pisicile sînt negre*, ceea ce exprimă încă mai precis culoarea ambianței, aspectul mediului înconjurător.

La parole a été donnée à l'homme pour déguiser sa pensée (fr. „Vorba a fost dată omului spre a-și ascunde gîndurile") — Această cinică mărturisire e atribuită diplomatului francez Talleyrand care, în lunga sa carieră (a fost ministru de externe al lui Napoleon și al regilor ce i-au succedat), a aplicat într-adevăr această metodă. Ideea nu-i însă originală, fiindcă, înaintea lui, au exprimat-o aproape identic: poetul englez Edward Young (în *Dragostea renumelui*, 1742), dramaturgul britanic Oliver Goldsmith (în *Albina*, 1759) și Voltaire (în *Dialoguri*, al 17-lea, *Claponul și găina*, 1763).
Spre deosebire de aceștia, Molière, în *Căsătoria silită* (sc. 6), exprima o părere mai măgulitoare pentru oameni, spunînd că dimpotrivă: *la parole a été donnée à l'homme pour expliquer sa pensée* (spre a-și explica gîndurile).

La parole est d'argent, mais le silence est d'or (fr. „Vorba e de argint, dar tăcerea e de aur") — În această formă, cunoscută și răspîndită, expresia poartă semnătura scriitorului francez Rivarol. Dar paternitatea adevărată aparține unui vechi autor arab, de la care s-a inspirat probabil și La Fontaine care în fabula *Ursul și amatorul de grădini*, susține că: „*Il est bon de parler et meilleur de se taire*" (E bine să vorbești, dar și mai bine e să taci).
Desigur, expresia trebuie întrebuințată cu discernămîntul necesar, căci nu întotdeauna tăcerea e de aur. Dimpotrivă chiar, în multe împrejurări cuvîntul e mai valoros ca tăcerea.

La part du lion (fr. „Partea leului") — Expresia a rămas din fabula lui La Fontaine *Junca, capra și oaia, în societatea leului* (cartea I, fab. 6). Invocînd calitatea lui de rege al animalelor, forța lui, curajul lui, ghearele lui, leul își arogă pentru fiecare dintre aceste atribute cîte o parte din pradă la împărțeala pe care o face cu junca, capra și oaia, așa încît se alege cu de patru ori pe atît cît i s-ar fi cuvenit de fapt. La Fontaine, la rîndul lui, s-a inspirat din Fedru (fabula 5 din cartea I), în care fabulistul latin, istorisind o împărțeală similară, ajunge la aceeași concluzie pe care o exprimă prin gura leului: „*Ego primam tollo, nominor quoniam leo*" (Eu iau prima parte, fiindcă mă numesc leu).
Expresia *partea leului* e folosită deci pentru a ilustra un avantaj ce pe nedrept și-l face cineva, numai pe baza faptului că e mai puternic, adică pe ceea ce germanii numesc „Faustrecht" — dreptul pumnului (vezi).

La paștele cailor, adică: niciodată, întrucît caii n-au o asemenea sărbătoare — Expresia, creată de popor, e echivalentă cu „la calendele grecești" (se știe că grecii n-aveau calende), sau cu „la Sfîntu-Așteaptă" (care nu figurează în catastiful sfinților), sau cu „moșii ăi verzi", adică niște bătrîni tineri (ceea ce iarăși nu există).
Prin urmare, cînd vrem să desemnăm ceva ce nu poate să se întîmple vreodată, putem folosi, cu valoare egală, una dinte formulele de mai sus (vezi: *Ad calendas graecas*).

La plus perdue de toutes les journées est celle où l'on n'a pas ri (fr. „Ziua cea mai irosită este aceea în care n-am rîs") — susține Chamfort în *Maxime și cugetări despre filozofie și morală*.
În această privință el se află în bună tovărășie cu Molière (vezi: *Battez-moi plutôt, et me laissez rire*), cu Piron (vezi: *J'ai ri, me voilà désarmé!*), cu Șalom Alehem (*Rîsul e sănătos*; *doctorii îl recomandă*) și cu atîția alții care consideră rîsul un tonic sufletesc cu valoare terapeutică ridicată.

L'appetit vient en mangeant, mais la soif s'en va en buvant (fr. „Pofta vine mîncînd, dar setea trece bînd") — Din *Gargantua* (cap. V) de Rabelais. De obicei, se citează numai prima parte, care de altfel a devenit o zicală foarte populară. De la mîncarea propriu-zisă,

proverbul a trecut la sensul figurat, spre a caracteriza în general lăcomia nepotolită a acelora care, cu cît au mai mult cu atît vor și mai mult.

La propriété, c'est le vol (fr. „Proprietatea e furt") — Vestită și, la vremea aceea, îndrăzneața afirmație făcută într-un memoriu apărut în iunie 1840 de către filozoful și economistul francez Pierre Joseph Proudhon, este de obicei citată în franțuzește.
Memoriul era intitulat: „Qu'est-ce que la propriété" (Ce este proprietatea) și purta subtitlul „Recherches sur le principe de droit et du gouvernement" (Cercetări asupra principiului de drept și al guvernării). Face parte din lucrarea lui Proudhon *Principes de droit* (Principii de drept — capitolul L). Această teză, urmată de o lungă demonstrație, se referă la proprietatea aducătoare de venituri. După apariție, a stîrnit o mare vîlvă. Autorul, el însuși, spunea că asemenea cuvinte „nu se rostesc de două ori într-o mie de ani".

Lapsus — Lapsus calami — Lapsus linguae — Sînt expresii latinești (Greșeală — Greșeală de scriere — Greșeală de vorbire), adoptate în mai toate limbile, pentru a indica anumite scăpări, cuvîntul *lapsus* derivînd de la verbul latinesc *labi* = a cădea, deci a lăsa să-ți scape. Spui de pildă: „am un lapsus de memorie" cînd vrei să-ți amintești un nume și nu reușești. Numești *lapsus calami* o greșeală care îți scapă din condei. Făcuse vîlvă pe vremuri întîmplarea cu o scrisoare adresată lui Titu Maiorescu pe cînd acesta era ministru al instrucțiunii. Lui i se spunea în intimitate Tit și un prieten i-a trimis un plic pe care, uzînd de nefericite prescurtări, în loc să scrie complet: *Excelenței sale ministrului Titu Maiorescu*, a scris: *E. S. Min. Tit Maiorescu*... Și a ieșit, precum lesne se vede: E smintit Maiorescu! Era un... *lapsus calami!* Cît despre *lapsus linguae*, e o greșeală de exprimare care îți scapă în focul unei discuții, sau într-un discurs, sau pe scenă (din pricina emoției), sau în alte împrejurări cînd te ia gura pe dinainte. În teatru circulă nenumărate anecdote cu greșeli de acest gen. Mihail Sadoveanu descrie în *Floare ofilită* o scenă cu un joc de loto în provincie. La un moment dat, cel care strigă numerele, exclamă: „73 nu 70! *Lapsus linguae*, cum zice domnu Codiță, în ora de latină..."

Lapte și miere — expresie sinonimă cu belșugul (vezi: *Canaan* și *Pămîntul făgăduinței*).

La raison du plus fort est toujours la meilleure (fr. „Dreptatea celui mai puternic este întotdeauna cea mai bună") — E primul vers din celebra fabulă *Le loup et l'agneau* (Lupul și mielul) de La Fontaine (cartea I, fab. 10). Lupul reproșează mielului că, de un an de zile, îi tulbură apa rîului, din care bea și el. Mielul se dezvinovățește, arătînd că pe vremea aceea nici nu era născut. Lupul flămînd nu ia însă în considerație nici un argument, înșfacă mielul, îl duce în pădure și-l devorează.
Morala fabulei a ajuns un proverb foarte răspîndit. Atît de răspîndit, încît eroii lui La Fontaine n-ar trebui să caute prea mult în lumea oamenilor spre a găsi echivalente ca: *La force prime le droit* — Forța primează dreptul, sau *Faustrecht* — Dreptul pumnului (vezi), sau *Macht geht vor Recht* (vezi).

Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate! (it. „Lăsați orice speranță, voi care intrați!") — Sînt cuvintele pe care marele poet italian Dante Alighieri, precum povestește în *Divina Commedia* (cînt. III, vers. 9), le-a văzut scrise pe poarta Infernului. Ele sînt întrebuințate atît în serios, cît și în glumă, atunci cînd vrem să arătăm că s-au spulberat nădejdile nutrite pentru ceva sau pentru cineva. G. Panu, în *Amintiri de la Junimea*, spune cu ironie: „*Junimea* era considerată ca un loc de perdițiune, ca un Infern, unde intrînd cineva, putea să zică pentru toate ideile mari și generoase: *adio și lasciate ogni speranza*". Iar Topîrceanu, în poemul *Infernul* (stanțe apocrife la *Divina Comedie*), parafrazează cu pana-i spirituală vestita inscripție dantescă:

„Pe-aici se intră-n brațele durerii,
Precum afirmă Dante Alighieri.
Zădarnică e orice protestare.
Lăsați-vă năravul la intrare..."

La Sfîntu-Așteaptă, adică: niciodată.
(Vezi expresiile similare: *Ad calendas graecas* și *La paștele cailor*).

Last but not least (engl. „Ultima, dar nu cea din urmă — ca importanță") — expresie folosită numai în original, deoarece nu se poate traduce în nici o altă limbă jocul de cuvinte (*last-least*), pe care l-a făcut Shakespeare în tragedia *Iuliu Cezar* (act. III, sc. 1).
După o înșiruire de argumente, înainte de a invoca ultimul, se atrage atenția prin *last but not least* că, deși spus la urmă, el nu este argumentul cel mai puțin important. În ultima pagină a *Memoriilor*, artista Agatha Bîrsescu scria: „Și acum, *last not least*, țin să exprim sincera mea amiciție și recunoștință"... prietenilor care au îndemnat-o să-și aștearnă amintirile pe hîrtie.

Latet anguis in herba (lat. „Un șarpe se ascunde în iarbă") Vergiliu, *Egloge* (III, 93) — Acest fragment de vers capătă în context semnificația de „pericol ascuns". Și se folosește tocmai spre a atrage atenția asupra unei asemenea primejdii.

Laudator temporis acti (lat. „Acel care laudă vremurile apuse" sau, mai liber: „Proslăvitorul timpurilor trecute") — Horațiu, versul 173 din *Ars poetica*. Poetul denunță paseismul și îi ironiza pe cei ce cîntau cu regret timpurile de odinioară, îndeosebi cu scopul de a blama (zice Horațiu în versul următor, 174) vremurile „de acum". Așadar, *laudator temporis acti* nu se întrebuințează decît ca o critică la adresa acelor care evocă nostalgic vremurile de altă dată și nu găsesc nimic bun în prezent.

Laurii lui Miltiade — Ilustrul comandant de oști din vechea Grecie, Miltiade a cucerit în anul 489 î.e.n. laurii victoriei în istorica bătălie de la Marathon. După această strălucită biruință, Temistocle, alt renumit conducător militar al grecilor, întrebat de prieteni ce gînduri îl frămîntă, le-a răspuns: „Laurii lui Miltiade nu mă lasă să dorm" — dînd a înțelege prin aceste cuvinte că visează o victorie care s-o întreacă pe cea de la Marathon. De aceea expresia „laurii lui Miltiade" este folosită pentru cineva care, fie din dorința de întrecere, fie din invidie, pregătește o lucrare, o operă etc. care să-i aducă aceeași glorie sau chiar una mai mare. După împrejurări, numele lui Miltiade poate fi înlocuit cu numele persoanei la care te referi. Iată un exemplu anecdotic, în care expresia apare la modul comic: Într-o zi, i s-a spus lui Bernard Shaw: „Mi se pare, maestre, că laurii confratelui dumitale B. nu te lasă să dormi..." — „Te-nșeli, — i-a răspuns dramaturgul — la ultima lui premieră am dormit foarte bine!"...

La valeur n'attend pas le nombre des années (fr. „Valoarea nu așteaptă numărul anilor") — vers cunoscut al lui Corneille din tragedia *Cidul*. În actul II, scena a doua, în discuția cu contele care-l consideră „copil trufaș", Don Rodriguez (Cidul) răspunde:

„Je suis jeune, il est vrai; mais aux âmes bien nées
La valeur n'attend pas le nombre des années."

(sau, în tălmăcirea lui Șt.O.Iosif):

„E-adevărat, sînt tînăr, dar pentr-un suflet mare
Valoarea nu așteaptă ca vîrsta s-o măsoare."

De obicei se citează numai al doilea vers (în original sau în traducere).

L'avarice perd tout, en voulant tout gagner (fr. „Zgîrcenia pierde totul, vrînd că cîștige totul") — Primul vers din fabula *Găina și ouăle de aur* de La Fontaine, care a prelucrat pilda cu același titlu (nr. 89) a lui Esop. E vorba de un om nesățios care avea o găină ce-i făcea ouă de aur. Sperînd să găsească o comoară în pîntecul ei, omul spintecă pasărea, dar nu descoperi nimic; decît tîlcul acestei întîmplări: goana oarbă după multă avuție te face să pierzi și puținul ce-l aveai. E tocmai sensul moral cu care se aplică citatul lui La Fontaine. Noi spunem: lăcomia pierde omenia.

Learn to labour and to wait (engl. „Învață să muncești și să aștepți") — ultimul vers din *A psalm of life* (Un psalm al vieții) de poetul american Henry Longfellow.

Se citează ca un îndemn la muncă, la răbdare şi perseverenţă.

Leben muß man und lieben (germ. „Trebuie să trăim şi să iubim") — Goethe, *Cele patru anotimpuri* (cap. „Vara", paragraful 37). Se citează în sensul că viaţa şi dragostea merg mînă în mînă. De altfel Goethe precizează această idee în continuarea versului: „*es endet Leben und Liebe*" (se sfîrşesc viaţa şi iubirea).
Vezi şi: *Man lebt nur einmal.*

Lege nescrisă (grec. Ἄγραφος νόμος) — Expresia aceasta, pe care o găsim în scrierile lui Platon, Aristotel, Tucidide şi la tragicii greci (vezi *Antigona...*), se referă la obiceiuri şi principii vechi care, deşi nescrise, aveau putere de lege. După ce legile au început să fie scrise, termenul părea sortit dispariţiei. Dar nu s-a întîmplat aşa. Expresia „lege nescrisă" s-a păstrat de-a lungul veacurilor şi se mai păstrează şi astăzi, spre a desemna un precept moral, o normă de conduită, o regulă de viaţă, care trebuie păzită şi aplicată cu stricteţe, ca orice lege scrisă.

Le moi est haïssable (fr. „Eul e vrednic de ură", sau „e de nesuferit") — Această cugetare a lui Blaise Pascal, din cartea sa *Pensées*, serveşte acelora care vor, invocînd autoritatea ilustrului gînditor francez, să combată pe individualişti, egoişti şi egocentrişti. Iată şi „expunerea de motive" care însoţeşte cugetarea: „*Eul* e de nesuferit... pentru că e nedrept în sine şi se socoate buricul pămîntului; e incomod pentru alţii prin aceea că vrea să şi-i aservească, căci fiecare Eu este duşmanul şi ar vrea să fie şi tiranul tuturor celorlalţi".

Le roi est mort! Vive le roi! (fr. „Regele a murit! Trăiască regele!") — Expresia, de obicei citată în original, vine din Franţa, unde regalitatea ereditară a durat 13 veacuri. Prin această formulă, un herald vestea moartea regelui şi totodată venirea la tron a urmaşului său. Ea exprimă prin urmare: *continuitatea*. Şi de aceea, ca expresie, *Le roi est mort, vive le roi!* se foloseşte în ironie, spre a indica o stare de lucruri care în pofida schimbării de persoane, continuă. „Nu mai avem moşii, dar în schimb avem... bănci. *Le roi est mort, vive le roi!*" (Tolstoi, *Ana Karenina*, partea a VI-a, cap. II).

Le roi règne et ne gouverne pas (fr. „Regele domneşte, dar nu guvernează") — Istoricul francez Adolphe Thiers şi-a început cariera politică prin a combate absolutismul regal. În ziarul său „Le National", la 1 iulie 1830, a semnat maxima de mai sus, care s-a bucurat de o rapidă popularitate.
Fiind însă vorba de un istoric, trebuie cu atît mai mult să restabilim adevărul istoriei. Cu 250 de ani înaintea lui Thiers, cancelarul şi generalul Jan Zamoyski a exprimat o părere identică în Dieta Poloniei. Cu o singură deosebire: a folosit formularea latină *Rex regnat, sed non gubernat*, care are absolut acelaşi înţeles.

Les absents ont toujours tort (fr. „Cei absenţi n-au niciodată dreptate") — Zicală franceză, susţine că interesele celor care nu-s de faţă (la o dezbatere, la un proces, la o împărţeală etc.) sînt de obicei sacrificate. Se aplică deci atunci cînd acuzaţii, împricinaţii, criticaţii sînt absenţi şi nu se pot apăra.
În comedia *Cristian şi Margareta*, autorii francezi Edouard Fournier şi Pol Mercier consideră că: *c'est en amour surtout que les absents ont tort* (Mai ales în dragoste cei absenţi sînt nedreptăţiţi)!

Les affaires sont les affaires (fr. „Afacerile sînt afaceri") — Replică din piesa *Les faux bons-hommes* (*Viclenii*, act. III, sc. 20) de Théodore Barrière şi Ernest Capendu. Aceşti doi autori fiind mai puţin cunoscuţi, expresia de mai sus a început să facă turul lumii şi să fie citată, mai ales de cînd alt dramaturg francez Octave Mirbeau a scris, la sfîrşitul secolului trecut, o piesă cu acest titlu: *Les affaires sont les affaires* (tradusă şi jucată la noi sub titlul *Banii*). Ilustrînd în piesă moravurile lumii capitaliste, autorul arată că pentru oamenii de afaceri din această lume, atunci cînd este vorba de bani, nu mai contează nici familie, nici sentimente, nimic.

Englezii au o formulare identică: *business is business*. Iar noi, vorba populară „Frate, frate, dar brînza-i pe bani"...

Les beaux esprits se rencontrent sau: *les grands esprits...* (fr. „Marile spirite se întîlnesc") — adică oamenii mari, minţile strălucitoare. Sensul este că oamenii iluştri se întîlnesc în idei, în planuri, în acţiuni etc. Paternitatea acestei cugetări este atribuită lui Voltaire care, în anul 1760, dînd peste două cărţi, scrise aproape în acelaşi timp, cu acelaşi subiect: una — *Le russe à Paris* de un rus (Aletov), alta — *Le pauvre diable* de un francez (Badé), a spus despre autorii lor: *Les beaux esprits se rencontrent...* Numeroase descoperiri făcute cam la aceeaşi epocă în ţări diferite, de către diferiţi savanţi, fără ca unul să fi ştiut de celălalt, au confirmat remarca lui Voltaire, care se găseşte în corespondenţa şi în *Dicţionarul filozofic* al ilustrului scriitor francez.

Les bêtes ne sont pas si bêtes que l'on pense (fr. „Dobitoacele nu sînt atît de dobitoace pe cît le credem")—atrage atenţia Molière în prologul la *Amfitrion*.
Să nu-i subapreciem, deci, pe cei mai puţini ageri la minte, căci ne-ar putea face surprize într-o zi.
(Vezi: *Il ne faut point juger des gens sur l'apparence*).

Les bons comptes font les bons amis (fr. „Socotelile bune fac prieteni buni", sau mai limpede: „Socoteala curată, prietenie nevătămată").

Les envieux mourront, mais non jamais l'envie (fr. „Invidioşii vor muri, dar invidia niciodată") — replică din *Tartuffe* de Molière (act. V, sc. 3). O spune Doamna Pernelle către fiul ei Orgon:

„Să poată, şi pe soare l-ar stinge liliecii;
Pizmaşii mor pe lume, dar pizma nu, cît vecii".

Evident, pana lui Molière nu-i nici prima nici singura care s-a războit cu pizmaşii. (Vezi: *Invidia gloriae comes*).

Les extrêmes se touchent (fr. „Extremele se ating") — Blaise Pascal a spus pentru prima oară: „Les sciences ont deux extrémités qui se touchent" (Ştiinţele au două extremităţi care se ating).
După o sută de ani, un scriitor, tot francez, dar mai puţin celebru, Louis-Sébastien Mercier (1740—1814), în lucrarea sa *Tableau du Paris* (Tabloul Parisului), reluînd ideea lui Pascal şi aplicînd-o la alte domenii decît cel ştiinţific, a lansat expresia în forma rămasă pînă azi: „Les extrêmes se touchent". Ea se foloseşte (adeseori ironic), cînd idei, oameni, fenomene, situate la poluri diferite, se întîlnesc în felul de a se manifesta, de a reacţiona, sau prin efectul pe care îl produc. De exemplu, cînd bătrînii se manifestă ca tinerii putem spune: extremele se ating!

Les grandes douleurs sont muettes (fr. „Marile dureri sînt mute") — Vauvenargues (*Maxime*) recunoaşte că omul care suferă într-adevăr nu-şi etalează lacrimile şi nu-şi afişează durerea. Acad. Perpessicius, într-o cronică literară, scrie: „Marile dureri, se spune, sînt mute şi totuşi tortura, chiar Inchiziţia, a filtrat nu o dată gemetele sufleteşti în cîntece". (Vezi: *Große Seelen dulden still*).

Les morts vont vite (fr. „Morţii se duc repede" — adică, sînt uitaţi curînd) — E traducerea versului *Die Toten reiten schnell!* (Morţii călăresc repede) din balada *Leonore* de Bürger, care, la rîndul lui, s-a inspirat din dictonul latin *Cita mors ruit* (Moartea năvăleşte repede).
Am notat aici versiunea franceză, fiind cea mai des citată în vorbirea curentă. În literatură se întîlnesc toate cele trei variante.
Eminescu foloseşte expresia apropiată: *Mortua est!* (A murit, s-a dus, s-a terminat), în poezia care poartă chiar acest titlu. Iar graiul nostru exprimă aceeaşi idee în vorba populară: *„Morţii cu morţii şi viii cu viii."*

Le style c'est l'homme (fr. „Stilul e omul")—Naturalistul francez Buffon a rostit aceste cuvinte în discursul său de recepţie la Academie, în anul 1753: „Discours sur le style".
În original, expresia are un cuvînt în plus: *Le style c'est l'homme même* (Stilul e omul însuşi). De obicei însă

se folosește fără ultimul cuvînt. Ea rezumă adevărul, pretutindeni admis, că omul poate fi recunoscut după stilul său, fiecare avînd un mod caracteristic de a se exprima.

„Proprietatea mea e *forma*, ea este individualitatea mea spirituală. *Le style c'est l'homme.*" (Karl Marx, *Despre artă și literatură*, pag. 540).

Cu timpul însă, stilul din formula lui Buffon a ajuns să se refere și la alte „stiluri" specifice unei persoane: modul de a vorbi, felul de a se îmbrăca, de a mînca etc.

L' État c'est moi! (fr. „Statul sînt eu!") — Cuvinte celebre care rezumă principiul monarhiei absolute, în cadrul căreia suveranul socoate statul o proprietate personală. Ele aparțin regelui Ludovic al XIV-lea al Franței. Într-o zi din aprilie 1655 (n-avea atunci nici 20 de ani), Ludovic a venit în parlament în costum de vînătoare, cu botfori și o cravașă în mînă și l-a întrebat pe președinte de ce parlamentul se opune unui edict al său. „Fiindcă apără interesele statului" — i-a răspuns președintele. La care regele i-a replicat autoritar: „Ale statului?... *Statul sînt eu*". Ce a înțeles el prin aceste cuvinte se vede și din „Instrucțiunile" pe care le-a lăsat fiului său. De pildă: „...regele reprezintă națiunea întreagă, toți ceilalți nu sînt, fiecare în parte, decît un individ. Prin urmare, toată puterea, toată autoritatea e concentrată în mîinile regelui..."

De atunci, cuvintele lui Ludovic sînt întrebuințate în batjocură la adresa cuiva care face pe stăpînul absolut. Ele suportă și parodieri, după caz.

Le temps est un grand maître (fr. „Timpul e mare meșter") — spune Corneille în tragedia *Sertorius* (act. II, sc. 4). Ajuns proverb, versul e citat ca un elogiu adus experienței.

Le ton fait la chanson (fr. „Tonul face cîntecul") — proverb răspîndit care susține că înțelesul și rezultatul depind de felul expunerii.

La noi circulă sub forma : „*Tonul face muzica*".

Let thy fair wisdom, not thy passion, sway! (engl. „Dă ascultare înțelepciunii, nu mîniei!") — Vers din Shakespeare, a ajuns proverb. Se găsește în piesa *Ce doriți* sau *A douăsprezecea noapte* (act. IV, sc. 1). Vezi: *Ira furor brevis est*.

Leul lui Androcle — Întîmplarea e povestită de grămăticul latin Aulus Gellius în lucrarea sa *Noctes Atticae* (Nopțile atice, cartea V, cap. 14). Androcle a fost un sclav roman. Refugiat în Africa, a întîlnit într-o pădure un leu rănit la picior. Androcle i-a scos țeapa din labă și i-a vindecat rana. Leul s-a atașat de el și l-a însoțit un timp.

Reîntors în țară, Androcle a fost prins și aruncat să lupte cu fiarele în circul din Roma. Dar, spre uimirea tuturor, leul din arenă l-a recunoscut pe binefăcătorul său și s-a așezat cuminte la picioarele lui. Impresionat, împăratul l-a grațiat pe sclav și i-a dăruit și leul care l-a întovărășit tot restul vieții.

De atunci „leul lui Androcle" a devenit simbolul recunoștinței. Pe această temă, Bernard Shaw a scris o comedie care poartă titlul *Androcle și leul* și care se încheie cu vorbele acestuia către leul salvator: „Cît timp vom fi împreună, nu va exista cușcă pentru tine, nici sclavie pentru mine!"

L'exactitude est la politesse des rois (fr. „Punctualitatea este politețea regilor") — Aceste cuvinte care aparțin regelui Ludovic al XVIII-lea al Franței (1814—1824), se explică prin însăși mentalitatea monarhilor. Regii nu cunoșteau decît politețea altora față de dînșii și nu se simțeau datori să fie politicoși, la rîndul lor, față de alții. Singura lor politețe era punctualitatea la ceremonii, la recepții, la serbări și oriunde erau așteptați. Cuvintele au ajuns celebre și sînt folosite astăzi ca un îndemn la punctualitate. Iar în privința obîrșiei ei, expresia servește ca un exemplu paradoxal: o vorbă scînteietoare a unui personaj fără strălucire.

L'homme est né libre (fr. „Omul s-a născut liber") — așa începe capitolul I din *Contractul social* al lui Jean

Jacques Rousseau, care spune în continuare, avînd în vedere condițiile social-istorice de atunci: *et partout il est dans les fers* (dar pretutindeni e în lanțuri).
Fraza lui Rousseau a devenit o expresie universală și ideea a fost preluată și prelucrată de numeroși scriitori. Astfel, poetul german Friedrich Schiller reafirmă în poezia *Die Worte des Glaubens* (Cuvintele credinței):

Der Mensch ist frei geschaffen, ist frei,
Und würd' er in Ketten geboren."
(Omul e creat să fie liber, și-i liber,
Chiar de s-ar fi născut în lanțuri).

Marx și Engels (vezi *Lucrări din tinerețe*) susțin această idee în forma cea mai clară și categorică: „Omul s-a născut liber, el este liber!"

Libenter homines id, quod volunt, credunt (lat. „Oamenii cred bucuros ceea ce doresc") — De la Iuliu Cezar au rămas mai multe vorbe vestite, dar aproape toate orale. Dicționarul nostru consemnează: *Alea iacta est*, *Tu quoque, fili mi Brutus*?... și altele.
Dintre puținele maxime scrise ale lui Cezar (vezi: *Veni, vidi, vici*) face parte și cea de față, care se găsește în lucrarea sa *De bello Gallico* (cartea III, cap. 18): Războiul galic. Galii — arată Cezar în acest capitol — sperau să-i învingă pe romani, fiindcă generalul acestora, Sabinus, șovăia să intervină, fiindcă erau lipsiți de alimente, fiindcă urmau să fie atacați și de veneți și fiindcă, de obicei..., oamenii cred bucuros ceea ce rîvnesc.
Fraza lui Cezar e citată în sensul că sîntem adesea dispuși să luăm dorințele noastre drept realități.

Licht, Liebe, Leben! (germ. „Lumină, dragoste, viață!") — epitaful de pe mormîntul scriitorului german Herder. Aceste trei cuvinte l-au condus și în viață, fiind cunoscute ca „deviza celor trei L" (fiecare cuvînt începînd cu această literă).
Formula lui Herder e citată ca un îndemn la optimism, ca un slogan moral.

Licht, mehr Licht! (germ. „Lumină, mai multă lumină!") — sînt ultimele cuvinte ale lui Goethe, rostite pe patul de moarte, la 22 martie 1832.
Semnificația lor este controversată. Unii dau acestor vorbe sensul lor propriu. În cele din urmă clipe ale vieții, marele scriitor german, simțind în fața ochilor o încețoșare, o negură, a cerut să se facă mai multă lumină. Alții, dimpotrivă, acordă acestui *mehr Licht* sensul figurativ de mai multă cultură, mai multă știință, mai mult adevăr. Și cu acest ultim înțeles sînt citate de obicei vestitele cuvinte ale lui Goethe.

Limbile lui Esop — Această expresie s-a născut dintr-o întîmplare al cărei erou ar fi fost însuși vestitul fabulist grec (vezi *Esopia*, ed. ESPLA, 1956, pag. 65—67, „Biblioteca pentru toți").
Se știe că la început Esop a fost sclav. Într-o zi, Xantos, stăpînul său, i-a poruncit să-i cumpere din piață ceea ce este mai bun. Esop a adus numai limbi, le-a gătit în toate felurile și a explicat: — Ce poate fi mai bun decît limba? Este legătura cu viața, cheia științelor, organul adevărului și rațiunii. Cu ajutorul limbii construim, învățăm, conducem, lăudăm...
Atunci, stăpînul Xantos, care voia să-l pună în încurcătură, i-a cerut să-i cumpere ceea ce este mai rău. A doua zi, Esop a servit la masă tot numai limbi, spunînd: — Limba este mama gîlcevilor, doica proceselor, izvorul războaielor, organul greșelilor și al calomniei. Cu ajutorul ei bîrfim, blestemăm, pîngărim, distrugem...
De atunci expresia „limbile lui Esop" desemnează posibilitatea de a înfățișa același lucru sub două aspecte contrare: de alb și negru, de bine și rău, de laudă și critică.

Lîna de aur — Argonauții, eroii cunoscutei legende grecești care le poartă numele, au plecat din Tesalia pe corabia „Argo" și, înfruntînd mii de primejdii, au ajuns în Colhida (Caucazul de azi), de unde au adus *lîna de aur*. Din toată fabuloasa lor cucerire n-a rămas însă decît... expresia literară, care desemnează o comoară obținută cu prețul unor mari sacrificii.

Inspirat de acest mit, Corneille a scris *La conquête de la toison d'or* (Cucerirea lînei de aur), o tragedie în versuri în 5 acte (1660).

Linşaj — adică executarea fără judecată a cuiva. Cuvintele „linşare", „a linşa", „linşaj" vin toate de la numele unui şerif din statul Carolina de sud, John Lynch (citit: linci), care a trăit acum 300 de ani. Spre a stîrpi tîlhăriile, omorurile şi devastările care făceau atunci ravagii, a introdus sistemul de a lăsa mulţimea să-i execute pe cei prinşi asupra faptului, sau a căror vinovăţie nu lăsa nici o îndoială.

Literă de evanghelie — Vorba aceasta care înseamnă respectare cu sfinţenie, credinţă fără rezervă, nici o abatere de la un text, de la un cuvînt de ordine, de la o poruncă etc., vine nu numai de la faptul că tot ce scrie în evanghelie era admis fără discuţie, în virtutea preceptului: „crede şi nu cerceta!" Expresia se mai explică şi prin superstiţia că de cărţile sfinte nu trebuia să te atingi, în aşa măsură, încît pe vremea cînd evanghelia, ca şi întreaga scriptură, era copiată cu mîna (neexistînd încă imprimerii) copiştii n-aveau voie să îndrepte, să rectifice *nici măcar o literă*, chiar dacă descopereau o greşeală evidentă de transcriere. Litera, fie şi greşită, trebuia respectată. Literă de evanghelie!

L'ordre règne à Varsovie (fr. „Ordinea domneşte la Varşovia") — Aşa declara la 16 septembrie 1831, la tribuna camerei franceze, generalul Sebastiani, pe atunci ministru de externe al Franţei, cînd a fost interpelat asupra situaţiei din Polonia. Or, realitatea era că revoluţia fusese înăbuşită în sînge şi, într-adevăr, domnea liniştea, dar o linişte de cimitir. Presa a demascat cruda ironie a acestor cinice cuvinte ministeriale şi scandalul ce-l stîrniseră le-a conferit o tristă celebritate. Fraza a fost de atunci de multe ori amintită (şi întotdeauna în ironie), cînd se întîmpla ca şi alte demonstraţii, tulburări, răscoale, indiferent unde, să fie reprimate prin foc şi sabie. Dar, prin extensiune, se poate face aluzie la ea şi în împrejurarea că o molimă, un cataclism instaurează o pace de ţintirim. De exemplu: Heinrich Heine, scriind în 1832 (v. Heine: *Proza*, ESPLA, 1956, p. 361) despre holera care a bîntuit la Paris şi a provocat mii de victime, conchide: „De atunci e linişte aici: «*L'ordre règne à Paris*» ar spune Horatiu Sébastiani".
Balzac scrie în romanul *César Birotteau*: „La Paris, falimentele de primul rang merg atît de repde, încît, la termenul cerut de lege, totul e încheiat, parafat, servit, aranjat! În o sută de zile, judele-comisar poate rosti fraza fioroasă a unui ministru: «Ordinea domneşte la Varşovia!»"

Love is a boy by poets spoiled (engl. „Amorul e un copil răsfăţat de poeţi") — versul 843 din poemul *Hudibras* la poetului englez Samuel Butler.
Metafora a inspirat cunoscuta arie *L'amour est un enfant bohème* (tradusă la noi: Amorul e-un copil pribeag) din opera *Carmen* de Bizet.

Лучше меньше, да лучше (rus. „Mai bine mai puţin, dar mai bine") — expesie populară care şi-a cucerit adevărata popularitate datorită lui Lenin. La 4 martie 1923 el a publicat în „Pravda" un articol despre însemnătatea culturii, în care scria: „În problemele culturii, pripeala şi excesul de zel strică mai mult ca orice". De aceea Lenin a dat acestui articol titlul semnificativ: *Mai bine mai puţin, dar mai bine*. (*Opere*, vol. 33, pag. 482).
De atunci, expresia a găsit suficiente prilejuri, spre a nu fi uitată.

Lucri bonus est odor ex re qualibet (lat. „E plăcut mirosul cîştigului, de oriunde ar veni") — citat din Iuvenal. Vezi expresia: *Banul n-are miros*.

Luna de miere — Expresia ar veni din Orient şi s-ar găsi consemnată în vestita carte *Zend Avesta* a vechilor perşi. Voltaire susţine acest lucru în romanul său: *Zadig* (1747), capitolul III: „... prima lună de căsătorie, cum scrie în cartea lui Zend, e *luna de miere*, iar a doua — luna de pelin..." Din această ultimă completare se poa-

te trage concluzia că orientalii voiau să arate cît de puțin ține dulceața căsniciei: o lună! Ca expresie însă, *luna de miere* a dovedit că durează de veacuri, pe tot globul. Ea semnifică o înțelegere, o armonie de scurtă durată.

Lupta pentru existență — expresie de multe ori citată în englezește: *The struggle for life*, spre a semnala că se face referire la teoria lui Darwin, susținută în vestita lui lucrare: *Originea speciilor*... apărută în 1859 și al cărei lung titlu se încheie cu *the struggle for life*. Aici cuvintele „lupta pentru existență" își păstrează efectiv înțelesul de bătălie îndîrjită între specii, pînă la nimicire, luptă din care ies învingătoare și supraviețuiesc numai cele înzestrate cu o putere de adaptare mai mare. Expresia n-a fost creată de Darwin. Aceeași idee o întîlnim la filozoful german Leibniz care a trăit cu două secole înaintea lui Darwin, dar care nu găsise forma aceasta concisă și pregnantă. De asemenea, economistul englez Malthus, în cunoscuta lui lucrare despre populație, apărută în 1798, vorbea de „the struggle *for existence*" (lupta pentru existență). Darwin are meritul de a fi dat expresiei forma care a consacrat-o și de a o fi lansat cu un răsunet adînc în toată lumea. Cu timpul, cuvintele savantului englez s-au extins de la științele naturii la viața societății, *the struggle for life* ajungînd să semnifice aspra luptă pentru existență în regimul unde relațiile dintre exploatatori și exploatați sînt caracterizate printr-o altă expresie vestită: *homo homini lupus*. (vezi).

Lupul moralist (sau: **Lup în piele de oaie**) — Expresia e plastic ilustrată în fabula cu același titlu a lui Grigore Alexandrescu. Lupul, ajuns împărat, auzind că în ținutul său sînt mulți prigonitori, porunci să se strîngă obșteasca adunare și începu o lecție de morală:

„Gîndiți-vă la suflet, și luați de la mine
Pildă a face bine".

Dar lupul purta tocmai o manta din pielea jupuită de pe oaie. Și atunci:

„Răspunse un vulpoi, în slujbe lăudat:
— Ne poate fi iertat
Să vă-ntrebăm smerit de vreți a ne-arăta
De unde-ați cumpărat postavul de manta?"

Astfel expresia „lupul moralist" se aplică acelor oameni care — aidoma lupului din fabulă — îi condamnă pe alții pentru fapte pe care ei înșiși nu pregetă să le săvîrșească.

Lupus in fabula (lat. „Lupul în fabulă") — replică din comedia *Adelfi* de Terențiu (act. IV, sc. 1). Acest termen latin e strămoșul zicalei noastre: *vorbești de lup și lupul la ușă.*

m

Machiavelism — Cuvîntul s-a format de la numele lui Niccolo Machiavelli, diplomat florentin, care a trăit între anii 1469 și 1527. Acesta a scris în 1515 o carte cu titlul *Principele* (tradusă și în limba română), în care — cu sinceritate (după părerea unora) — dar mai ales cu cinism (după opinia altora), a preconizat în politică absolut orice mijloace ce pot duce la atingerea scopului propus: vicleșug, minciună, lipsă de scrupule, sforărie, diabolice manevre, trădare, corupere etc. Această doctrină a dat naștere în limbajul comun epitetului de *machiavelic* și expresiei *machiavelism*, care se aplică însă numai unor persoane, unor acțiuni, unor sisteme etc., din care dacă morala și scrupulele sînt excluse, sînt în schimb incluse ingeniozitatea, dibăcia, calculul premeditat și o țintă foarte precisă.
În graiul nostru, spre a întări și mai mult sensul urît al machiavelismului, s-a creat din dispreț pentru el cuvîntul *machiaverlîc*. „Ești tare, stimabile, la machiaverlîcuri...", spune Trahanache la adresa lui Cațavencu (act. I, sc. 4 din *O scrisoare pierdută* de Caragiale). Și tot același personaj, referindu-se la scrisoarea de șantaj: „Apoi, dacă umblă el cu machiaverlîcuri, să-i dau eu machiaverlîcuri..."

Macht geht vor Recht (germ. „Forța merge înaintea dreptului") — adică: forța e mai tare decît dreptul. Expresia favorită a cancelarului german Bismarck, care o repeta în toate ocaziile. Unii îl consideră chiar autorul ei.
Vezi expresiile similare: *La raison du plus fort* și *Faustrecht.*

Magister dixit (lat. „A spus magistrul!") — e forma cea mai uzitată pentru *Ipse dixit* și *iurare in verba magistri* sau pentru *autos epha* (vezi *loc. citate*).

Magna cum laude (lat. „Cu mare laudă") — Formulă încetățenită aproape pretutindeni în universități. Se spune: a trece un examen *magna cum laude*, sau a obține o diplomă *magna cum laude*, adică în mod strălucit, cu notele maxime, cu succes deplin.

Magni nominis umbra (lat. „Umbra unui nume mare") — Expresie a poetului latin Lucan (Marcus Annaeus Lucanus), din *Pharsalia* (I, 135), un poem epic în care povestește luptele dintre Cezar și Pompei. Autorul folosește aceste cuvinte la adresa lui Pompei, care, ajungînd o umbră a luptătorului de altă dată, a fost învins de Cezar, la Pharsalos, în anul 48 î.e.n. Aceeași expresie o întîlnim în tragedia *Octavia* (71), atribuită lui Seneca. *Magni nominis umbra* se referă și astăzi la persoane, lucruri sau locuri din care nu a mai rămas decît amintirea gloriei trecute, decît numele.

Mai bine să mori în picioare, decît să trăiești în genunchi — Sînt veacuri multe de cînd istoricul latin Tacit scria în *Viața lui Agricola* (33): „O moarte demnă este mai frumoasă decît o viață rușinoasă". De atunci mulți oratori și scriitori au reluat sub diferite forme aceeași idee, dar poate nimeni pînă la Dolores Ibarruri, cunoscuta luptătoare și conducătoare a Partidului Comunist Spaniol, n-a formulat-o mai plastic și cu mai mult înțeles. Fraza „mai bine să mori în picioare decît să trăiești în genunchi", făcînd parte din cuvîntarea pe care ea a rostit-o la Paris, la 3 septembrie 1936, la cîteva luni după izbucnirea războiului din Spania, a și trecut în antologie. Dovadă că e menționată într-o lucrare apărută la New-York în 1944, care se ocupă în mod special de limbajul și expresiile născute în perioada celui de-al doilea război mondial: A. M. Taylor: *The language of world war II.*

În literatura noastră, o idee similară e exprimată de Bolintineanu în legenda istorică *Cea de pe urmă noapte a lui Mihai cel Mare*:

„Ce e viața noastră în sclavie oare?
Noapte fără stele, ziuă fără soare.
Cei ce rabdă jugul ş-a trăi mai vor,
Merită să-l poarte spre ruşinea lor!"

Mai bine primul într-un sat decît al doilea la Roma — Sînt cuvintele lui Cezar. Se povesteşte că, trecînd într-o zi printr-un mic cătun din Alpi, Cezar s-a oprit în piață unde se dădea o vajnică luptă pentru alegerea căpeteniei satului. Însoțitorii săi s-au mirat: „Cum, şi aici în coclaurile acestea se luptă oamenii pentru şefie?" — „Nu rîdeți — le-a răspuns viitorul dictator — aş prefera eu însumi să fiu *primul* într-un sat decît *al doilea* la Roma". Se citează spre a sublinia preferința pentru întîietate.

Mai catolic decît papa — Expresia este o parafrazare după vorbele lui Chateaubriand din *La monarchie selon la Charte*, unde spune: *„Il ne faut pas être plus royaliste que le roi"* (Nu trebuie să fii mai regalist decît regele). Tradusă în limba germană, expresia s-a transformat în „Päpstlicher sein als der Papst" (a fi mai catolic decît papa). Se aplică deci acelora care, din exces de zel, vor să se arate mai aprigi, mai exigenți, mai devotați decît chiar cei dintîi interesați în aceeaşi cauză. Farfuridi, personajul lui Caragiale, din *O scrisoare pierdută*, spune în actul I, scena 6: „... cînd e vorba de prințipuri «sînt mai catolic decît Papa»".

Mai lungă-mi pare calea acum la-ntors acasă... — vers din poezia *Sergentul* a lui Vasile Alecsandri. Eroul de la Plevna, care se-ntoarce din bătălie cu pieptul plin de decorații, ar vrea să zboare „pe drumul de costişe ce duce la Vaslui", dar nu-l lasă rana de la picior.
Cuvintele de mai sus sînt folosite cînd vrem să arătăm că un drum e mai greu la înapoiere, că o acțiune e mai anevoioasă spre sfîrşitul ei, că ultimele momente ale aşteptării sînt cele mai lungi.

Maior e longinquo reverentia (lat. „Depărtarea sporeşte prestigiul" sau „De departe e mai mare respectul") Tacit, *Anale*, (I,47) — Istoricul latin vrea să spună prin aceste vorbe (devenite zicală), că oamenii sînt mai înclinați să-şi arate admirația față de artiştii, savanții, descoperitorii, vitejii, de care îi despart veacurile, decît față de talentele timpului lor. Vorbele lui Tacit trebuie deci folosite pentru a atrage atenția asupra acestui adevăr.

Maiores pennas nido (lat. „Aripi mai mari decît cuibul") Horațiu, *Epistole* (cartea I, epistola 20, versul 21) — E epistola adresată chiar cărții sale (*Ad librum suum*), căreia îi îngăduie să plece pretutindeni şi să spună tuturor: Aripi mai mari am întins decît cuibul...
Expresia lui Horațiu şi-a luat şi ea zborul în lume, referindu-se la oamenii care — ca şi poetul — vor să-şi desfăşoare aripile năzuințelor în afara unui cerc strîmt.

Male parta, male dilabuntur (lat. „Ceea ce prin rău s-a dobîndit, rău va sfîrşi") — Fraza se găseşte în a doua filipică a lui Cicero care, la rîndul lui, o citează ca un dicton mai vechi. Autorul ar fi poetul roman Cneius Naevius. Aceeaşi idee se găseşte exprimată în zicala românească: „De haram a venit, de haram s-a dus". Exemplu:

„Banii cîți cu nedreptate cîştigați carii i-am pus,
După cum haram veniră, astfel şi haram s-au dus".
(Anton Pann, *Povestea vorbii*)

Expresia derivă din proverbul turcesc: *Haram gheldi, haram ghiti* (Cîştigul nepermis, aşa cum a venit, aşa s-a dus). Francezii au dictonul: *„Bien mal acquis ne profite jamais"* (Lucrul pe nedrept dobîndit nu ne foloseşte niciodată).

Malesuada fames (lat. „Foamea rău sfătuitoare") — Vergiliu, *Eneida* (VI, 276). Poetul descrie scena cînd Enea, împreună cu Sibila, intră în Infern. Acolo, la gurile iadului, stăteau: *Grijile* neiertătoare, *Bătrînețea* plină de chin, *Somnul* înfrățit cu moartea, *Războiul* cel jalnic, *Vrajba* îndrăcită, *Foamea* ce-ndeamnă la rele... (după traducerea lui Coşbuc).

De altfel — şi înainte de Vergiliu, şi după el — foamea a fost pretutindeni socotită ca o rea povăţuitoare, spre deosebire de noaptea care-i considerată un sfetnic bun (vezi: *Nuit porte conseil*).

Malum necessarium (lat. „Rău necesar") — Expresie folosită de istoricul latin Lampridius în *Viaţa lui Alexandru Severus* (46). A împrumutat-o de la greci, şi anume de la Menandru (vezi: *Rău necesar*).

Mama Gracchilor — Cornelia, celebră matroană romană, fiica lui Scipio Africanul, rămasă văduvă, a refuzat propunerea lui Ptolemeu de a deveni regina Egiptului, preferind să se consacre educaţiei fiilor ei Tiberiu şi Caius Gracchus. Ea le-a insuflat dîrzenia şi curajul, dragostea pentru binele obştesc, făcînd din ei doi vajnici luptători în slujba poporului.
Cînd într-o zi o patriciană bogată, etalîndu-şi giuvaerele scumpe, i-a cerut Corneliei să-i arate şi ea nestematele, aceasta, prezentîndu-şi copiii, i-a spus: „Iată bijuteriile şi podoabele mele".
Mama Gracchilor a devenit astfel expresia care personifică o femeie de un devotament dus pînă la eroism faţă de copiii ei.

Mameluc — Mamelucii au fost nişte soldaţi aprigi din cavaleria sultanilor care au ţinut secole de-a rîndul Egiptul sub călcîi. Bolintineanu, în poezia *La piramide*, îi zugrăveşte în versurile:

„Dar mamelucii zboară prin cîmpii cei sălbateci
Ca pulberea în vînt
Şi umbrele lor mute, cu caii lor fantastici,
Reintră în mormînt"

Ca expresie însă, *mameluci* înseamnă nişte executanţi care nu ştiu de vorbă şi urmează cu sfinţenie ordinele primite. Se spune îndeobşte: „Sta ca un mameluc", „Sînt nişte mameluci". Expresia s-a introdus după campania din Egipt a lui Napoleon, cînd mai mulţi mameluci au cerut să plece împreună cu el în Franţa. Napoleon i-a luat şi a constituit din ei un escadron de gardă. Franţuzeşte nu ştiau, dar îl urmau în toate campaniile pe împărat, îndeplinind orbeşte toate poruncile lui.

Mamon — Mamon era la sirieni zeul avuţiilor. E pomenit în Biblie, de Matei (VI, 24) şi de Luca (XVI, 13). Trecînd dintr-o limbă în alta, acest nume a devenit sinonim cu banii (la vechii creştini cu... dracul). Deci, expresia „a te închina lui Mamon" înseamnă a te închina banului. De aceea Goethe l-a pus pe Faust, în odaia de studiu, să strige:

„Să fie blestemat *Mamon* cînd cu comori
La fapte îndrăzneţe ne incită..."

Poetul englez Milton, în *Paradisul pierdut* (I, 678 şi 738—751) vorbeşte de Mamon ca de un izvor de bogăţie, dar şi al nenorocirilor.

Mană cerească — Foarte des ne întîlnim cu această expresie. O găsim în nenumărate scrieri cînd cu înţelesul de surpriză plăcută care aduce belşug, cînd cu înţelesul de hrană bogată, cînd cu înţelesul de sursă inepuizabilă de cîştig, cînd cu înţelesul de pricopseală etc. Explicaţia, la toate aceste semnificaţii, rezidă în aceeaşi legendă biblică (*Exodul*, cap. XVI, 4 ş.u.) după care Dumnezeu, spre a-i hrăni pe izraeliţii plecaţi din Egipt şi aflaţi în pustiu, le-a făcut marea surpriză (primul sens) să le pice din cer o hrană gustoasă (al doilea sens), zi de zi, dimineaţa şi seara (al treilea sens de izvor nesecat) şi gata preparată (prin urmare, iată şi înţelesul de pricopseală, de belşug obţinut fără efort). Cum această hrană era cu totul nouă, necunoscută, avînd orice gust după dorinţa fiecăruia şi nesemănînd cu nici una dintre bucatele de pînă atunci, a fost numită *mană*, care e o îmbinare de două cuvinte ebraice (*mân*, *hu*), însemnînd: *Ce-i asta*? Pictori mulţi şi mari (Rafael, Tintoretto, Veronese, Millet, Poussin etc.) s-au frămîntat să-şi imagineze „ce-i asta", atunci cînd au abordat acest subiect în operele lor. Lingviştii — de asemenea. Pentru oratori, literaţi, gazetari, povestitori etc., legenda biblică a fost o adevărată... mană cerească! „Aştept cuvintele dv. dulci ca mana" (Gogol, *Suflete moarte*). Vînătorul, Vladimir... trăind fără nici un

ban,, fără ocupație permanentă, se hrănea parcă numai cu mană cerească" (Turgheniev, nuvela *Lgov*).

Mane, tekel, fares — Biblia, în „Cartea lui Daniel" (V-25), povestește că atunci cînd Cirus, regele perșilor, a împresurat cetatea Babilonului, unde domnea regele Balthazar, acesta făcea o orgie, ajunsă de pomină. În toiul petrecerii a văzut deodată o mînă misterioasă care, cu litere de foc, scrise pe pereți aceste trei cuvinte sibilice: *Mane, Tekel, Fares*... Ce însemnau ele, nu știa nimeni și a fost nevoie să se recurgă la oficiile prorocului Daniel, care, se spune, le-ar fi tradus prin: *Numărat, cîntărit, împărțit* și le-ar fi tălmăcit în sensul că zilele regelui ar fi *numărate*, că el *cîntărește* prea puțin în balanță și că regatul lui va fi *împărțit*, interpretare ce s-a adeverit. Povestea aceasta a dat loc la mai multe expresii: 1) *ospățul lui Balthazar* (vezi) 2) *litere de foc*, pentru a vorbi de o deviză, de un cuvînt de ordine, de un principiu etc. nescrise decît în imaginație, dar menite să înflăcăreze sufletele, și 3) acest *Mane, Tekel, Fares*, folosit ca semnal de alarmă spre a avertiza că se apropie un eveniment, un fenomen care prevestește o condamnare iremediabilă, o prăbușire imanentă. Heine, în poezia *Belsazar* a tălmăcit legenda în versuri.
„Uluirea, mînia, spaima lui Baltazar zărind inscripția *Mane-Techel-Fares* nu s-ar putea asemui cu ghețoasa încruntare a lui Grandet" (Balzac, în romanul *Eugénie Grandet*).

Man lebt nur einmal in der Welt (germ. „Trăim numai o dată în lume") — altă cunoscută expresie creată de Goethe, în piesa *Clavigo* (act. I, sc.1).
Clavigo, arhivarul regelui Spaniei, regretă că a părăsit-o pe Maria, căci n-o poate uita. Prietenul său Carlos îi răspunde să nu-și piardă capul, nu trebuie să irosim prea mult timp cu femeile, omul trăiește o singură dată!
Această vorbă a lui Goethe a căpătat o largă circulație pretutindeni, întrucît se potrivește în foarte multe și diferite împrejurări: stimulent în muncă, impuls în dragoste, consolare în nenorocire etc... E corespondentul cult și literar al zicalei populare: *„O viață are omul!"*

Manu militari (lat. „Prin forța militară") — Formulă juridică prin care se înțelege folosirea forței pentru executarea unui ordin. De pildă: a expulza pe cineva *manu militari*.

Marea! Marea! (grec. „Θάλασσα! Θάλασσα!") — Xenofon, *Anabasis* sau *Retragerea celor zece mii* (IV,8) — e strigătul de bucurie pe care cei zece mii mercenari greci, aflați în solda regelui persan Cirus cel tînăr (sec. V.î.e.n.), l-au scos cînd, după o retragere istovitoare de peste un an de zile prin Asia Mică, ajungînd în vîrful muntelui Theces, au zărit Pontul Euxin (Marea Neagră). Istoricul grec Xenofon a însoțit la început ca amator această expediție, dar, după asasinarea comandanților, a preluat el conducerea militară a „Celor zece mii", descriind apoi în *Anabasis* această impresionantă dramă istorică.
Thàlassa! Thàlassa! a devenit o exclamație de bucurie în fața unui eveniment îndelung așteptat, a unei revederi dragi: „Thàlassa! Thàlassa! Te salut, mare eternă!" (H. Heine, poezia *Salut mării* din ciclul „Marea Nordului").

Margaritas ante porcos (lat. „Mărgăritare în fața porcilor") — cuvinte din evanghelia lui Matei (cap. VII, vers. 6). E vorba despre lucrurile sfinte care nu se cuvin date la cîini, după cum perlele nu trebuie aruncate porcilor, fiindcă aceștia, neștiind că sînt perle, ar putea să le calce în picioare.
Expresia, intrată în limbajul laic, recomandă să nu arătăm cuiva lucruri prețioase a căror valoare n-o poate aprecia, nici să vorbim în fața lui despre probleme pe care nu le poate pricepe. E echivalentul zicalei noastre: „nu strica orzul pe gîște".
Expresia (tradusă din grecește) s-a răspîndit în versiunea latină, a cărei formă completă este: *Nolite mittere margaritas ante porcos* (Nu aruncați mărgăritare în fața porcilor). Dar de obicei nu se citează decît ultimele trei cuvinte.

Măgărița lui Balaam (corect: Bileam) — E o expresie izvorîtă dintr-o naivă și miraculoasă poveste biblică, unde e vorba de patrupedul prorocului cu numele de Balaam — animal care, la un moment dat, a căpătat grai omenesc.

Se face referire la această legendară măgăriță cînd, spre uimirea tuturor, cineva ținut drept prostănac și taciturn, deschide deodată gura, capătă grai și spune anumite adevăruri cu destul bun simț. Cu multă causticitate e folosită această aluzie de către poetul Heinrich Heine, sub forma de „măgarul lui Balaam". În ultima sa poezie, *Pentru Mouche*, elogiu al iubirii, rostit de un muribund pe patul unei atroce suferințe, nu poate uita de ura lui față de burghezul german, care-i tulbură extazul poetic cu apariția sa grotescă și stridentă de *„măgar al lui Balaam"*.
În povestirea *Salonul cu vechituri* de Balzac, domnul du Croisier strigă după depoziția unei martore în fața tribunalului:
„Minune! A grăit Măgărița lui Balaam!"

Măgarul lui Buridan — Doctorul Jean Buridan a fost un filozof scolastic francez, care a trăit în secolul al XIV-lea. El ar fi fost de mult uitat, dacă nu l-ar fi dus în circă de-a lungul vremurilor... măgarul ce-i poartă numele!
Interesant este că acest măgar n-a existat niciodată. Buridan l-a născocit pentru a-și susține o argumentație. Măgarul, plasat la distanțe egale între o găleată cu apă și un tain de ovăz, nu se putea decide cu ce să înceapă: să-și potolească foamea sau să-și stingă setea, fiind amenințat să piară din pricina șovăielii lui.
Această nehotărîre apare laolaltă fatală și ridicolă. De aceea expresia „măgarul lui Buridan" servește pentru a caracteriza situația unei persoane care, solicitată la fel de puternic din două părți în același timp, nu se decide pentru nici una și de fapt le pierde pe amîndouă.

Mărul discordiei — Discordia (pe numele grecesc Eris) era zeița învrăjbirii. Hesiod spunea că e fiica nopții și mama crimei, a mizeriei, a foametei, a bătăliilor. Iar Vergiliu o considera tovarășa lui Marte, zeul războiului. Și fiindcă pînă și în cer, printre zei, provocase zîzanii, Iupiter a alungat-o din Olimp. Izgonită fiind, bineînțeles că n-a mai fost invitată la nunta zeiței Thetis cu regele Peleu. Furioasă și răzbunătoare, Discordia, urmărind să tulbure festinul, a aruncat pe masa de nuntă un măr de aur pe care scria: „celei mai frumoase", ceea ce a iscat într-adevăr gîlceavă între cele trei zeițe de față, fiecare, bizuindu-se pe frumusețea lor, își revendicau fiecare mărul. Luat ca arbitru, Paris a decernat acest măr Afroditei, stîrnind astfel ura zeițelor Hera și Pallas Athena, celelalte două concurente. De aici — spune legenda — a ieșit vestitul război al Troiei. Dar tot de aici a mai ieșit ceva: expresia *Mărul Discordiei*, aplicată unui obiect, unei cauze, unei persoane chiar, care provoacă ceartă, vrajbă, încăierări; deci oricărei surse de procese, de conflicte, războaie, sau alte ciocniri și dispute, mai mari sau mai mici.

Mărul lui Newton — Am putea spune, parafrazîndu-l pe Alecsandri: „Multe mere sînt pe lume!" — și tot multe cu renume: mărul lui Adam, mărul discordiei, merele Atalantei, merele de aur din grădina Hesperidelor, mărul lui Wilhelm Tell... Dar, dintre toate, numai mărul lui Newton are rădăcina înfiptă în realitate.
Ilustrul matematician, fizician și astronom englez, într-o zi din anul 1666, privind de pe un pod mărul care îi scăpase din mînă, a ajuns să descopere fenomenul și legea gravitației universale. Întîmplarea aceasta a avut ecou în lume și a dat loc expresiei „mărul lui Newton", spre a desemna un obiect, un fenomen, o împrejurare neprevăzută, care devine sau poate deveni punctul de plecare al unei invenții, al unei teorii etc. — în general, al unei creații importante.

Mărul lui Tell — Wilhelm Tell a fost legendarul erou național al Elveției în războiul de independență împotriva împăratului Albert al Austriei (1308). Refuzînd — spune legenda — să-l salute pe guvernatorul imperial Gessler, Tell a fost condamnat de acesta să tragă cu arcul într-un măr așezat pe capul copilului său. El a trecut cu succes prin această primejdioasă încercare și, de atunci, „mărul lui Tell" a devenit simbolul unei reușite bazate pe o mare iscusință. Vezi și: *Das ist Tell's Geschoß*!

Maşină infernală — Pentru întîia oară în istorie această denumire a fost aplicată la Paris unui... butoi, în ziua de 24 decembrie 1800, cînd regaliştii au pus la cale un atentat împotriva primului consul Napoleon Bonaparte. Butoiul, plin cu artificii şi proiectile, a fost aşezat pe o căruţă, la intrarea în strada Saint-Nicaise, pe unde Napoleon venea în mod obişnuit spre Tuileries. Explozia s-a produs cîteva secunde după trecerea lui Bonaparte. Opt persoane au fost omorîte şi 46 case avariate şi incendiate.
De atunci expresia de „maşină infernală" a fost atribuită tuturor armelor folosite în scopuri criminale.

Mater dolorosa — două cuvinte latineşti care înseamnă „mamă îndurerată" şi se referă la mama lui Isus.
Expresia vine de la un imn catolic, pe versuri de poetul italian Jacopone da Todi din secolul al XIII-lea. După moartea soţiei sale, el a scris o poezie intitulată *Stabat mater dolorosa* care a servit compozitorilor Palestrina şi Pergolese pentru un cîntec bisericesc. Cu timpul însă cele două cuvinte au trecut din repertoriul liturgic în limbajul laic. Şi astfel, prin extensiune, se spune astăzi *Mater dolorosa*, la modul poetic, despre o femeie care e îndurerată dintr-un motiv întemeiat; sau la modul ironic, despre o femeie care e melancolică fără vreo pricină serioasă, numai spre a afişa o poză mai interesantă!

Materiam superabat opus (lat. „Opera depăşea materialul" sau „Lucrarea întrecea materialul") — Ovidiu îşi începe Cartea a II-a din *Metamorfozele*, cu următoarele versuri:

„Soarele-avea un palat ridicat pe columne înalte,
Strălucitor de-aurite scîntei şi-a pyropului flăcări;
Creştetu-n fildeş sclipea, iar pe uşa cu două canaturi
Raze de-argint luminau. *Mai de preţ era însă lucrarea.*"

Aşadar, marele poet latin, descriind Palatul Soarelui, spune că materialele scumpe erau întrecute de arta cu care a fost realizată construcţia. Despre Paganini s-a spus că a cîntat pe un Stradivarius, dar *materiam superabat opus*!"...

Mathusalem — Legenda biblică (*Geneza*, cap. V, verset 27) aminteşte de un strămoş al lui Noe, care ar fi trăit nici mai mult nici mai puţin decît 969 de ani (din anul 4277 pînă în anul 3308 înaintea erei noastre)! Şi adaugă că nimeni, de cînd e lumea, n-a atins o vîrstă mai înaintată! Pe acest patriarh evreu îl chema Mathusalem. Numele lui, sinonim astăzi cu recordul longevităţii, a ajuns proverbial şi e pomenit ori de cîte ori vorbim despre o vîrstă care depăşeşte mult limita obişnuită. Se spune de pildă: „Bătrîn ca Mathusalem" sau „vîrstă matusalemică" ş.a.
Poezia *Vlad-Vodă Călugărul* a lui Coşbuc se încheie cu versurile: „Vruşi să mori, sătul de vreme,/ Dar în veci — trăind *acum*/ N-ai mai vrea, Metusaleme!"

Maurul şi-a făcut datoria, maurul poate să plece (germ. „Der Mohr hat seine Schuldigkeit getan, der Mohr kann gehen") — cunoscuta replică din piesa *Conjuraţia lui Fiesco* de Schiller. În actul III, scena 4, Maurul, după ce îi aduce lui Fiesco informaţiile pentru care a fost plătit şi după ce îi adună pe membrii conjuraţiei, se depărtează, spunînd vorbele de mai sus.
Aceste cuvinte sînt citate cînd cineva şi-a îndeplinit o sarcină, şi-a terminat o misiune şi e cazul să se retragă, să plece. Uneori, în locul cuvîntului *Schuldigkeit* (datorie) se spune *Arbeit* (muncă, treabă), dar de obicei expresia nu e folosită în germană, ci în traducere.

Ma vie est un combat (fr. „Viaţa mea e o luptă") — spune Voltaire în piesa *Mahomet* (act. II, sc. 4). N-a fost nici primul, nici ultimul care a formulat această idee. Înaintea lui Voltaire, filozoful latin Seneca, în *Epistola* 96, scria: *Vivere militare est* (A trăi înseamnă a lupta); iar după el, poetul german Goethe confirma în poezia *Einlaß* (Intrare): „Denn ich bin ein Mensch gewesen,/ Und das heißt ein Kämpfer sein" (Căci eu am fost om,/ Şi asta înseamnă să fii luptător). La noi, Coşbuc, în gazelul *Lupta vieţii*, susţine acelaşi lucru: „O luptă-i viaţa; deci te luptă/ Cu dragoste de ea, cu dor".

Am ales textul lui Voltaire nu dintr-o preferință personală, ci fiindcă versiunea franceză e mai des citată. (Vezi și: *Viața noastră e o luptă*).

Maxima debetur puero reverentia (lat. „Cel mai mare respect îl datorăm copilului") — Versul acesta, al 47-lea, desprins dintr-o satiră a lui Iuvenal (a XIV-a), face parte din pasajul în care se spune că nimic din ceea ce poate supăra văzul sau auzul nu trebuie să calce pragul casei unde se află un copil. Deci înțelesul versului, ajuns zicală, este că trebuie să ferim copilul de vorbe urîte, de obiceiuri rele ș.a.m.d. — întocmai sau încă și mai mult decît ne impun buna-cuviință și respectul față de maturi.
Cuvintele acestea (poate cele mai afectuoase și condescendente ce-au ieșit de sub pana necruțătoare a causticului satiric latin) au căpătat astăzi, cînd se acordă cea mai mare atenție creșterii și educației copiilor, o actualitate și o aplicare care le dă adevărata strălucire.

Mea culpa (lat. „E vina mea") — 1) Expresia are o obîrșie religioasă. Provine dintr-o rugăciune catolică *Peccavi*, care constă în a-ți mărturisi păcatele și a te lovi cu pumnul în piept, rostind cu glas tare după fiecare greșeală ce ți-o recunoști: „mea culpa, mea culpa!" 2) Expresia are și o sorginte juridică. În tribunalele romane, înainte de începerea proceselor, acuzații erau întrebați dacă își recunosc vina. În caz afirmativ, spuneau: *Mea culpa*! și în acest fel unii obțineau circumstanțe atenuante, iar alții erau chiar absolviți de pedeapsă.
După un timp, formula n-a mai slujit numai în templul zeiței Themis. Oricine, în orice domeniu, săvîrșind o greșeală, putea s-o recunoască prin aceste două cuvinte: mea culpa!
„Fac mea culpa" a devenit astfel sinonim cu: „am greșit, sînt vinovat!" Cînd e o greșeală mai mare, se spune: *Mea maxima culpa*! Iar dacă e vorba de un păcat grav, se folosește expresia: *Peccavi*! (vezi).

Mecena (E un Mecena) — Numele acesta face și el parte din categoria numelor proprii care au ajuns substantive comune. E sinonim cu protector al artelor, susținător al artiștilor, fiindcă la Roma — pe vremea împăratului August — a existat un înalt dregător, Caius Cilnius Maecenas care, posesor al unor imense averi, își ținea palatele și grădinile deschise oamenilor de litere și artă, oferindu-le ospețe și ajutoare bănești. Horațiu dedicîndu-i *Odele*, iar Vergiliu *Georgicele*, i-au făcut numele celebru. Timpul a îndeplinit restul, în sensul că a transformat acest nume, Mecena, într-un titlu de cinste conferit cîte unui suveran, ori unui om bogat care, dornic de răsunet, lua un artist sub aripa sa ocrotitoare sau oganiza reuniuni artistice. Din aceeași sursă derivă și cuvîntul *mecenat* = titlu sau faptă de Mecena.

Medeea — e o figură mitologică, dar și o figură... de stil, la care literații recurg atunci cînd vor să desemneze o femeie în stare de a săvîrși cele mai abominabile crime. Legenda o descrie ca pe cea mai fioroasă dintre vrăjitoare. Medeea a fost soția lui Iason, conducătorul expediției Argonauților. Nepotolită în setea ei de sînge, și-a ucis fratele (spre a scăpa de urmăritorii acestuia), și-a sugrumat copiii născuți din căsătoria cu Iason (fiindcă acesta o părăsise), a dat foc rivalei sale Glauce, a pus la cale paricidul împotriva regelui Pelias...
Trebuie să recunoaștem însă că la acest cumplit portret au contribuit în mare măsură și poeții tragici: de la grecul Euripide la latinul Seneca, de la francezul Corneille la austriacul Grillparzer ș.a. care, la desenul lăsat de mitologie, au mai adăugat și alte sîngeroase culori. Heine și-o închipuia astfel: „în picioare, nemișcată de furie, ca o figură de marmură, cu buzele livide, ochii ficși și ucigători, fruntea brăzdată de vine umflate și vinete, cu părul zburlit ca niște șerpi negri și în mînă cu un cuțit însîngerat".

Medice, cura te ipsum (lat. „Doctore, tămăduiește-te pe tine însuți!") — precept latin. Se adresează unei persoane ce recomandă altora sfaturi pe care ea însăși nu le aplică. Deci, atenție la propria noastră comportare, înainte de a îndruma pe alții.

(Cap de) Meduză — De o frumusețe răpitoare, Meduza, una dintre cele trei Gorgone, era vestită îndeosebi prin părul ei bogat, mătăsos, cîrlionțat. Pentru că a pîngărit templul zeiței Atena, aceasta a prefăcut părul Meduzei în șerpi, iar privirea ei care aprindea văpaia inimilor într-o privire care stingea flacăra vieții. Eroul grec Perseu i-a tăiat capul, la vederea căruia oricine se preschimba în stană de piatră.
Capul Meduzei a devenit astfel o imagine literară pentru ceva care înspăimîntă. Al. Macedonski, în „Articole literare", scrie despre analiza critică: „Pentru mediocrități, ea va fi *capul Meduzei*; pentru scriitori de talent, oglinda greșelilor de evitat".

Mefisto—mefistofelic — De-a lungul vremilor, dracul, această scornire întunecată a religiei, a căpătat zeci de nume: de la diavol la satană, de la Aghiuță la Scaraoschi, de la demon la Asmodeu, de la Belzebuth la Lucifer. Sînt denumiri religioase, populare sau apocrife. În schimb *Mefisto* — ca simbol și caracteristici — e o creație literară a marelui scriitor german Goethe, care l-a făcut să apară în *Faust*. La rîndul lui, Goethe s-a inspirat dintr-o carte populară de povestiri din anul 1587, în care pentru prima oară a apărut, într-o formă puțin diferită, numele *Mephistophiles*, care rezultă din încadrarea numelui *Faust* între două cuvinte grecești: *mè-Faust-ophelès*, adică „Acela care nu-i este favorabil lui Faust".
Mefisto nu trebuie deci confundat nici ca aspect, nici ca fire, nici ca îndeletniciri cu dracul vulgar din legendă sau de pe pozele vechi, iar expresia *mefistofelic* are și alt conținut și caracter decît cel de „drăcesc". Trăsăturile specifice și distinctive ale personajului creat de Goethe sînt următoarele: *Mefisto*, sau *Mefistofeles*, e evident spiritul răului, al viciului, al corupției, dar el nu *sperie* cu coarnele și nu *împinge* cu forța, ci, dimpotrivă, *atrage* în cursă cu vorba, cu viclenia, cu ispitele. E spiritual, isteț, ironic și răutatea lui apare din faptul că se amuză, face un joc din exploatarea slăbiciunilor omenești, pentru a rîde apoi de victima care i-a căzut pradă. Prin urmare *Mefisto* se aplică unei canalii inteligente, de o perversitate mascată cu un surîs și cu maniere elegante, iar *mefistofelic* — modului curtenitor dar înșelător, de un diabolic rafinament, de a prinde în laț și a duce la pierzanie.
„Alb de nesomn și cu un zîmbet mefistofelic, apărea și el o dată cu soarele pe deal" (D. Anghel, *Proză*, pag. 83).

Me, me, adsum qui feci! (lat. „Eu, eu am făcut-o!") — hemistih al lui Vergiliu din *Eneida* (cartea IX, versul 427). E strigătul pe care-l scoate tînărul troian Nisus, încercînd astfel să îndepărteze loviturile ce-l amenințau pe prietenul său Euryalus. Numele acestora au rămas sinonime cu al prieteniei credincioase pînă la moarte.
De aceea expresia „Me, me, adsum qui feci!" se citează ca o dovadă de suprem devotament față de un tovarăș drag, a cărui vinovăție o preluăm sau pentru care ne primejduim chiar viața.

Mehr als das Leben lieb'ich meine Freiheit (germ. „Mai mult decît viața îmi iubesc libertatea") — celebrul vers al lui Schiller din piesa *Fecioara din Orléans* (act. II, sc. 2).
Regina Isabeau a Franței, soția lui Carol VI, recunoaște față de ducele Filip că are dorinți și sînge fierbinte ca și alte femei; că nu vrea să-și îngroape tinerețea și bucuriile lîngă un soț nebun; că „îmi place mai mult libertatea, decît viața".
Aceste cuvinte, deși rostite de o femeie frivolă în apărarea pornirilor ei pătimașe, au devenit un înflăcărat elogiu adus libertății.

Memento, homo, quia pulvis es et in pulverem reverteris (lat. „Amintește-ți, omule, că pulbere ești și că în pulbere te vei întoarce") „Cartea genezei" (cap. III, versetul 19) — Potrivit legendei biblice, vorbele de mai sus au fost adresate de Dumnezeu lui Adam, după ce acesta a săvîrșit păcatul originar, mîncînd fructul oprit din pomul cunoașterii.
Preluată de literatură, expresia e folosită spre a sublinia fragilitatea și vremelnicia ființei omenești. Hora-

țiu, în *Ode* (IV, 7.16), a rezumat-o în patru cuvinte: *Pulvis et umbra sumus* (Pulbere și umbră sîntem).

Memento mori (lat. „Adu-ți aminte că vei muri") — vechi adagiu latin, adoptat în secolul al XII-lea ca salut de către călugării trapiști (ordin religios din Trappe — Franța). În antichitate se vindeau mici cranii de lemn sau de fildeș, pe care erau scrise cuvintele „memento mori", spre a aminti asceților că sînt muritori. În epoca Renașterii, sculptori de talent au dat acestor capete de om valoarea unor obiecte de artă, care de asemenea erau denumite „memento mori".
Cu timpul, adagiul a devenit un simplu semnal de aducere aminte. Ceva mai mult, spre a servi mai limpede acestui scop, expresia se desparte de cuvîntul *mori* și se prezintă adesea numai sub forma: *memento*! Echivalentul ei modern este termenul englez: *Remember*! (vezi). Goethe, în *Poezie și adevăr* (vol. I, cartea IX, pag. 405), spune: „... al treisprezecelea oaspete ar putea deveni, dacă nu pentru el însuși, desigur pentru un alt musafir, un fatal *memento mori*". Tot Goethe, într-un catren epigramatic intitulat *Memento*, amintește oamenilor că trebuie să lupte împotriva destinului. Iar Eminescu, în *Impărat și proletar*, strofa 19: „Zidiți din dărmăture gigantici piramide/ Ca un *memento mori* pe al istoriei plan..."

Memorie à la Seneca — Cîteva personaje istorice au rămas vestite prin prodigioasa lor memorie. De pildă: regele Cirus al Persiei, regele Mithridate al Pontului, generalul atenian Temistocle ș.a.
Dar se pare că nimeni nu l-a întrecut pe retorul Marcus Annaeus Seneca (născut la Roma în anul 55 î.e.n., tatăl celebrului filozof). El putea să rețină în minte pînă la două mii de nume, pronunțate o singură dată în prezența lui și apoi să le repete în aceeași ordine. De aceea, cînd cineva e posesorul unei memorii excepționale, se spune că are „o memorie à la Seneca".
Este cazul, credem, să amintim și de istoricul nostru Nicolae Iorga care de asemenea provoca uimire prin memoria sa cu totul neobișnuită. În prima jumătate a secolului, începuse chiar să circule la noi termenul superlativ: „o memorie à la Iorga".

Mendacem memorem esse oportet (lat. „Memoria este de folos mincinosului") — Cicero, *De divinatione* (II, 71). Vezi: *Il faut bonne mémoire...*

Mens agitat molem (lat. „Spiritul mișcă materia") — celebru aforism al lui Vergiliu. E începutul versului 727, cartea VI, din *Eneida*. În Infern, Enea se întîlnește cu bătrînul Anchise, tatăl său. Acesta îi descrie viața după moarte și-i spune: „Cerul întreg și pămîntul și-adîncul cel umed al mării, luna cu globu-i de foc și-al soarelui astru titanic; toate hrănite trăiesc de un spirit: prin totul străbate sufletul, unul mișcînd pe toate-n întregul cel vecinic".
Poetul caută să dea o explicație filozofică existenței pămîntești. El ajunge la concluzia că materia este însuflețită de un principiu spiritual, fără de care ea ar rămîne inertă.

Mens divinior (lat. „Minte divină") — în sensul de „har divin", „foc sacru", de inspirație. Horațiu, în Satira a IV-a din cartea întîi, versul 43 ș.u., susține că poezia e una și versificația e alta; nu oricine versifică se poate intitula și poet.
Mai clar: nu-l poți considera poet nici pe acel care scrie apropiat de vorbirea obștească, nici pe acel care știe doar să închidă un vers în măsură. Nu-i de ajuns — spune Horațiu — din cuvinte comune închegat să ai versul. Fondul și forma trebuie să aibă suflu avîntat, putere și un anume ritm de vorbire Poet este acela care vădește în vers o minte divină (*mens divinior*) și gură care să sune sublim (*os magna sonaturum*). Deci, în două cuvinte: *har* și *dar*. E o aluzie la vechea teorie estetică platoniciană după care poeții creează într-un delir sacru. Prin glasul poeților vorbesc zeii.

Mens sana in corpore sano (lat. „O minte sănătoasă într-un corp sănătos") — E deviza sportului. Aparține lui Iuvenal. Omul cu adevărat înțelept — spune poetul în

Satire (X, 536) — nu cere cerului decît sănătatea spiritului dimpreună cu sănătatea corpului.
Odată cu dezvoltarea sporturilor, cuvintele lui Iuvenal au căpătat și o altă interpretare: sănătatea trupească condiționează și asigură pe cea a minții.
Marțial a mers mai departe și a pus semnul egalității între viață și sănătate (vezi: *Non est vivere...*).

Men should be, what they seem; or those that be not, would they might seem none (engl. „Oamenii ar trebui să fie ceea ce par; iar cei care nu sînt, n-ar trebui nici să pară") — celebre cuvinte ale lui Shakespeare, din *Othello* (act. III, sc. 3). Le spune faimosul intrigant Iago lui Othello, cînd îi strecoară în suflet veninul geloziei. Ele se referă la locotenentul Cassio, asupra căruia aruncă bănuiala că e iubitul Desdemonei; Othello se îndoiește: Cassio pare cinstit. Și atunci Iago replică: Oamenii ar trebui să fie ceea ce par... etc.
Vezi și formularea apropiată a lui Lessing: *Die Menschen sind nicht immer, was sie scheinen.*

Mentor — Astăzi, cuvîntul *mentor* e un nume comun; cîndva însă a fost, ca și Mecena, un nume propriu. Mentor de la care își trage sorgintea mentorul, a fost numele credinciosului prieten al lui Ulise, care, cînd a plecat în legendara lui expediție, i-a încredințat pe fiul său Telemah și rolul de a-i fi îndrumător în absența sa. Mentor îndeplinindu-și sarcina în mod impecabil, acest nume s-a transformat în renume și apoi în antonomaza care figurează astăzi în toate dicționarele lumii. Prin sfaturi înțelepte, prin metoda persuasiunii, prin mijloace blînde l-a condus pe Telemah pe calea dorită, chiar și atunci cînd îi lăsa inițiative proprii. Astfel, Mentor, dînd impresia că e o simplă călăuză, era în fapt adevăratul cîrmaci.
De aceea, astăzi numim mentor pe un îndrumător cu experiență, înzestrat cu puterea de a-și impune voința și care, de obicei, cu duhul blîndeții, călăuzește pașii unor tineri sau chiar ai unora mai vîrstnici în diferite domenii de activitate. Expresia e folosită îndeosebi în sens pozitiv (cînd mentorul confirmă obîrșia acestui

nume) și — mai rar — în mod critic (cînd o dezminte). Criticul G. Ibrăileanu era considerat „ideologul și mentorul «Vieții românești»".

Mercy but murders, pardoning thus that kill (engl. „Nu-i milă, ci crimă să ierți pe ucigași") — Sînt cuvintele pe care Shakespeare le rostește prin gura Ducelui, în *Romeo și Julieta* (act. III, sc. 1), după ce Romeo l-a ucis în duel pe Tybalt, pentru că acesta îl omorîse pe bunul său prieten Mercutio.
Vorbele de mai sus au îmbrăcat o frumoasă versiune românească în traducerea poetului St.O.Iosif:

„Ești ucigaș tu însuți atunci cînd
C-un ucigaș ești milostiv și blînd".

Merle blanc (fr. „Mierlă albă") — vorbă populară franceză prin care se desemnează un om sau un lucru rar. În același scop, germanii folosesc comparația: *Weisser Rabe* (corb alb), împrumutată de la latini (Vezi: *Corvus albus*).

Mes arrière-neveux me devront cet ombrage (fr. „Strănepoții mei îmi vor datora acest umbrar") — vezi: *Carpent tua poma nepotes.*

Messalină — Expresia vine de la împărăteasa romană Messalina (15—48) care a rămas în istorie ca prototipul femeii sclavă a simțurilor. Pe cît de frumoasă, pe atît de lacomă și crudă, și-a dat frîu liber, fără nici o teamă și rușine, lubricității. Își făcuse un „harem" masculin, omorîndu-i pe bărbații care cădeau în dizgrație.
În cele din urmă, soțul ei, împăratul Claudius, exasperat de purtările desfrînate ce ajunseseră publice, a trimis-o la moarte. Și Messalina, la vîrsta de 33 de ani, a încheiat viața scandaloasă de orgii, răpusă de mîna unui tribun.
Cuvîntul *Messalina* desemnează astfel o femeie libertină, desfrînată. Despre Lucreția Borgia și Ecaterina a II-a a Rusiei s-a spus că au fost niște Messaline.
„Madona cea mai pură... părea o mesalină pe lîngă ducesa de Maufrigneuse" (Balzac, în povestirea *Salonul cu vechituri*).

Meșterul Manole — eroul cunoscutei noastre balade populare. Însărcinat de către domnitorul Neagoie Basarab

(secolul al XVI-lea) să clădească mănăstirea de la Curtea de Argeș, meșterul Manole — ca în legenda cu butoiul Danaidelor (vezi) — nu izbutea s-o înalțe, deoarece tot ce zidea ziua se surpa noaptea. Povestea aceasta n-a inspirat numai poezii și piese de teatru (de N. Iorga, Oct. Goga, Lucian Blaga, Victor Eftimiu, Adrian Maniu, Horia Lovinescu), ci a dat naștere și expresiei „meșterul Manole", aplicată autorilor care rup ziua ceea ce au compus noaptea; sau altora care fac și refac fără de sfîrșit. Urmarea legendei (pînă ce meșterul nu și-a zidit nevasta într-o turlă a mănăstirii, n-a putut săvîrși lucrarea) a dat loc, în literatura și publicistica noastră, la frecvente comparații și aluzii în sensul că „o cauză mare reclamă jertfe mari".
Poeții Anghel și Iosif, în poezia *Artistul*, se referă la legendarul arhitect:

„Știa de ce nu ține acuma temelia,
Că fără jertfă-n lume nimica nu e trainic,
Și făr'să stea la cumpeni, își ia atunci mistria
Ca să-și îngroape-n ziduri ce-avea mai scump în viață!"

„Meșterul Manole — scria Tudor Arghezi — este fiecare creator de artă și de acțiune, fiecare zămislitor și întemeietor, care trebuie să îngroape în efortul lui ce are mai scump: nu se poate viață nouă fără jertfă".
Scriitoarea Dorina Rădulescu raportează legenda la vremea de azi: „Muntele supărat... apăsînd pe una din galerii, surpa noaptea tot ce se dura ziua, aidoma legendei meșterului Manole. Atunci cei

„Nouă mii de zidari
nouă mii de meșteri mari"

ai hidrocentralei de pe Argeș au gîndit un mijloc nou... de susținere a galeriilor. Și muntele n-a mai clintit".

Metoda lui Coué — Emile Coué a fost un farmacist și psihoterapeut francez. El a devenit celebru în secolul trecut prin studiile sale care l-au condus la o metodă de autosugestie aplicată organismului omenesc. Această metodă constă în repetarea la oră fixă a unei fraze care ar fi în măsură să influențeze pe bolnav („În fiecare zi mă simt mai bine, tot mai bine!") și să-i readucă funcțiunile în starea lor normală.
Din această teorie, care a stîrnit aprinse discuții la vremea ei și a cîștigat numeroși adepți, n-a mai rămas astăzi decît expresia: *metoda lui Coué*, prin care se înțelege o autosugestie.

Midas („Aurul și urechile lui...") — Midas, regele legendar *cu urechile de măgar*, a făcut să se vorbească despre el de-a lungul veacurilor poate tot atît cît și despre înțeleptul rege Solomon.
Midas a fost regele Frigiei (țară din Asia Mică) și faima lui provine din două legende mitologice.
Prima legendă pretinde că zeul Dionysos (Bacchus), spre a-i răsplăti ospitalitatea, i-a făgăduit să-i îndeplinească orice dorință. Lacom de avere, Midas a cerut ca tot ce va atinge, să se preschimbe în aur. Fericirea i-a fost de scurtă durată, deoarece mîncarea, de îndată ce o atingea cu mîna, se prefăcea și ea în aur. Hulpavul rege ar fi murit de inaniție, privind munții lui de aur, dacă Dionysos nu l-ar fi iertat pînă la urmă.
Această poveste a dat naștere unei expresii. Se spune despre oamenii care reușesc în toate împrejurările, că „pe ce pun mîna, se face aur!" O referire originală găsim într-o cronică literară: „Ca miticul rege Midas, Arghezi e urmărit de un blestem: tot ce atinge se preface în poezie".
A doua legendă istorisește că prietenul lui Midas era zeul Pan care se lăuda că fluierul său de soc scoate sunete mai fermecătoare decît lira lui Apollo. Provocat la o întrecere, Apollo a acceptat nu numai disputa, ci și arbitrajul lui Midas, care — *risum teneatis* — a dat cîștig de cauză lui Pan. Ca să-i pedepsească nepriceperea și lipsa de gust, Apollo a făcut să-i crească lui Midas o pereche de urechi de măgar, emblemă a prostiei. Cuprins de rușine, și le-a ascuns sub o scufie, pe care o purta în permanență. Nu aflase decît sclavul care venea să-l tundă. Oprit, sub amenințarea pedepsei cu moartea, să dezvăluie secretul, frizerul, neputîndu-se totuși stăpîni, a făcut o gaură în pămînt și a șoptit acolo: „Regele Midas are urechi de măgar". O trestie a auzit și, pe aripile vîntului, a răspîndit pretutindeni taina regelui. Această a

doua poveste servește spre a caracteriza ignoranța și incompetența celor care se grăbesc să dea sentințe în materie de artă și, prin extensiune, în orice altă materie. Iată un exemplu oferit de causticul Voltaire: Compozitorul francez André Grétry scrisese o operă (1778), brodată pe această poveste și chiar intitulată *Judecata lui Midas*. Opera a avut succes la Paris, dar prezentată la curte a fost fluierată. Și atunci Voltaire a făcut următoarea epigramă, adresată compozitorului întristat:

„Grétry, nu trebuie să sari
Și curtea pe nedrept s-o-mpungi.
Știi de la Midas că cei *mari*
Au și urechi adesea *lungi*!"

Boileau, în *Satira IX* (versurile 220—224) se referă de asemenea la povestea regelui Midas cu urechile de măgar. „Tragic mi-e darul, asemeni pedepselor vechi,/ Tot ce ating se preface-n cuvinte/Ca-n legenda regelui Midas/... Aproape mi-l simt pe regele mort de blestemul/ca mîna lui să prefacă în aur orice" (Ana Blandiana, în volumul *Călcîiul vulnerabil*).

Midi à quatorze heures (fr. „Amiaza la orele 14") sau mai complet: *Chercher midi à quatorze heures*, adică, tradus liber: „a căuta amiaza la chindii") — Găsim această expresie în *Amintiri de la Junimea* (vol. I) de Gh. Panu și în alte lucrări ale scriitorilor noștri mai vechi.
Expresia care corespunde zicalei românești: „a căuta nod în papură" înseamnă deci „a vedea, a căuta dificultăți acolo unde nu sînt", „a face o problemă complicată din ceva simplu".

Mieux vaudrait un sage ennemi (fr. „Mai bine un dușman deștept") — morala lui La Fontaine din fabula *Ursul și amatorul de grădini* (cartea VIII, fab. 10).
Ursul s-a împrietenit cu un grădinar. Într-o zi, pe cînd omul dormea, i s-a așezat o muscă pe nas. Vrînd s-o alunge, ursul a aruncat un bolovan. Astfel a strivit musca, dar a spart și capul omului.
Concluzia: *Rien n'est si dangereux qu'un ignorant ami; /Mieux vaudrait un sage ennemi* (Nimic nu-i mai primejdios decît un prieten ignorant/ Mai de preț e un adversar deștept). E ceea ce atestă și zicala noastră: „Decît cu un prost la cîștig, mai bine cu un înțelept la pagubă".

Minciuna stă cu regele la masă — Primul vers din poezia antidinastică „1907" a lui Vlahuță și care, în strofa completă, sună astfel:

„Minciuna stă cu regele la masă,
Dar asta-i cam de multișor poveste:
De cînd sînt regi, de cînd minciună este,
Duc laolaltă cea mai bună casă".

Versul a devenit curînd expresie, demascînd și stigmatizînd atmosfera de înșelăciune și ipocrizie ce domnea la curtea regală. În același sens poate fi folosit și astăzi, pentru a înfiera — acolo unde mai există — minciuna.

Minciunile lui Münchhausen (sau Münchhausiade) — Literatura universală a creat felurite figuri de mincinoși. *Pirgopolinice*, soldatul fanfaron al lui Plaut, *Lelio*, mincinosul neastîmpărat al lui Goldoni, *Tartarin de Tarascon*, vînătorul mitoman al lui Daudet, sînt numai cîteva tipuri din galeria marilor mincinoși.
Dar nici unul dintre acești eroi de legendă, piesă de teatru sau roman nu l-a întrecut pe faimosul *baron Münchhausen*, cunoscut și recunoscut pretutindeni ca cel mai mincinos dintre mincinoși. Spre deosebire de „colegii" săi care au trăit numai în imaginația autorilor lor, acest personaj a existat cu adevărat.
El se numea Karl Friedrich Hieronimus baron von Münchhausen și a trăit între anii 1720—1797. Ofițer german, a servit în armata rusă în luptele contra turcilor. Aventurile lui amuzante au fost povestite de Raspe (Anglia — 1785), Gottfried Bürger (Germania — 1786) etc., iar numele e pomenit în foarte multe scrieri: Bebel în *Facetiae*, Castiglione în *Cortegiano*, Bildermann în „Utopia" etc. De la acest nume s-a născut și expresia „münchhausiadă" pentru minciunile cele mai gogonate spuse pe tonul cel mai serios.

Minima de malis (lat. „Cele mai mici dintre rele") — E concluzia unor fabule ale lui Fedru. Tradus în numeroase

limbi, sfatul fabulistului antic a devenit proverb, înlocuind originalul latin.
Astfel, francezii spun: *Des maux choisir les moindres.* Iar noi: *Din două rele să alegi pe cel mai mic.*

Minte scurtă, haine lungi — hemistih din poezia *Dalila* a lui Eminescu. Versul complet sună astfel: „Nu uita că doamna are minte scurtă, haine lungi!"
Evident, poetul face această constatare, înrîurit de tema pe care o tratează, de Dalila, simbolul femeii trădătoare. Astăzi însă, expresia „minte scurtă, haine lungi" nu se mai referă numai la femei, ci în general la persoane cu veșminte arătoase, dar cu judecată puțină. Se mai folosește cîteodată și forma: „*Poale lungi și minte scurtă*".

Mirabile dictu (lat. „Admirabil de spus") și **Mirabile visu** („Admirabil de văzut") — locuțiuni care se folosesc atît în sensul lor pozitiv cît și prin antifrază (sens contrar). Se poate spune, de exemplu, despre o reprezentație slabă: a fost un spectacol *mirabile visu!*

Mixtum compositum (lat. „Amestecătură") — Formulă prin care se înțelege un amestec făcut la întîmplare, fără nici o socoteală. Deci o improvizație, o harababură. Obîrșia locuțiunii s-ar afla în borcanele primilor discipoli ai lui Esculap, care, în căutare de leacuri, combinau mereu cîte un *mixtum compositum* de licori și prafuri cu proprietăți vindecătoare.
„Un șir de numere incoerent legate între ele, un «mixtum compositum» din mai multe spectacole..." (*Cronică teatrală*, „Scînteia", nr. 7057).

Modus vivendi (lat. „Fel de a trăi") — Tradus literal, ar fi „mod de viață". Dar, tradus în viață, prin „modus vivendi" se înțelege o modalitate de a se acomoda reciproc, de a conviețui, de a se împăca. Folosit ca termen juridic, se spune într-o asemenea situație că părțile în cauză (persoane, instituții, sau chiar state) au ajuns la un *modus vivendi*, că au adoptat un *modus vivendi*.
Termenul mai are doi „frați gemeni": *Modus dicendi* (fel de a spune, mod de exprimare) și *Modus faciendi* (fel de a face, mod de a lucra).

Moloch — E o veche divinitate, de pe vremea fenicienilor. Spre deosebire de alte zeități care primeau sacrificii în vite, *Moloch* nu accepta ca jertfă decît oameni. Istoricul grec Diodor din Sicilia relatează că, pentru a-l îmbuna pe acest idol antropofag care s-ar fi mîniat că i s-a adus carne ieftină (copii de sclavi și de străini), cartaginezii (ce adoptaseră cultul lui Moloch) i-au jertfit, în cursul unui asediu, „două sute de copii aparținînd celor mai de seamă familii din Cartagina". Iată de ce Moloch (care înseamnă „rege" și e reprezentat ca un monstru cu trup de om și cap de taur) a rămas simbolul cruzimii. Scriitorul rus Kuprin și-a intitulat *Moloch* o povestire în care descrie crunta exploatare a muncitorilor la o uzină metalurgică capitalistă.

Mon verre n'est pas grand, mais je bois dans mon verre (fr. „Paharul nu mi-e mare, dar beau din paharul meu") — versul care constituie o chemare de a fi tu însuți, de a nu căuta să te împăunezi cu penele altuia, de a nu te ascunde îndărătul citatelor, de a nu imita fără rost, fără discernămînt ș.a.m.d., aparține poetului francez Alfred de Musset și face parte dintr-un catren, pus ca dedicație la poemul său dramatic: *Cupa și buzele* (La coupe et les lèvres).
Iată-l în traducere:

„Să zic că pe Byron aș vrea a-l imita.
Mă cunoașteți și știți doar că nu e așa,
Mi-e groaznic de silă de la alții să iau.
Nu mi-e mare paharul, dar din al meu vreau să beau."

Versul e citat aproape totdeauna în franțuzește și se aplică, în sens favorabil, acelor care refuză să soarbă inspirații din cupe străine; sau dimpotrivă, în mod critic, la adresa celor care n-au nimic original în manifestările lor. Iată un exemplu:
„Sînt de părere că viața pe acest pămînt n-o merită decît originalii; numai ei au dreptul să trăiască. *Mon verre n'est pas grand, mais je bois dans mon verre* a spus cineva... Ce-mi pasă că ai un creier mare și-o minte atotcuprinzătoare, că înțelegi toate, că știi multe, că mergi în pas cu timpul, dacă n-ai o fărîmă care să-ți

aparţină, care să fie a ta proprie, un specific al tău". (Turgheniev, în nuvela *Un Hamlet provincial*).
Echivalentul românesc e zicala: „Apă să bei din chiar puţul tău" (vezi *Proverbe şi ghicitori*, B.P.T., vol. II, pag. 224).

More maiorum (lat. „După obiceiul strămoşilor") — Ostaşii romani, chemaţi pe cîmpul de bătălie, obişnuiau să făgăduiască la plecare că vor lupta cu vitejie *more maiorum*.
De atunci expresia se aplică în toate împrejurările, cînd e vorba de respectarea unor tradiţii moştenite de la străbuni.

Morgen, morgen, nur nicht heute! (germ. „Mîine, mîine, numai astăzi nu!") — vers foarte răspîndit al unui poet aproape uitat. Poetul: Christian Weisse. Poezia: *Der Aufschub* (Amînarea).
Versul a ajuns proverb şi e adresat trîndavilor.
Uneori, la „*Morgen, morgen, nur nicht heute!*", se adaugă şi versul următor care-i precizează destinaţia: *Sprechen immer träge Leute* (Spun mereu oamenii leneşi). Sau forma populară: *Sagen alle faulen Leute.*

Mortua est! (lat. „A murit, s-a sfîrşit!") — vezi: „*Les morts vont vite*".

Moşia, moşie — foncţia, foncţie — sînt cuvintele poliţaiului Pristanda din *O scrisoare pierdută* (act. I, sc. 2). Rămas singur, după discuţia cu „conu Fănică" (prefectul Tipătescu), eroul lui Caragiale îşi analizează situaţia şi face o comparaţie: „Grea misie, misia de poliţai... Sătulul nu crede la ăl flămînd... De-o pildă, conul Fănică: moşia, moşie, foncţiă, foncţie, coana Joiţica, coana Joiţica: trai, neneco... Da eu, unde? famelie mare, renumeraţie după buget mică"...
Expresia se aplică în cazuri similare. Unei persoane cu o situaţie materială frumoasă, dar cu un caracter urît, manifestînd nepăsare sau chiar aroganţă faţă de cei din jur, i se pot adresa vorbele lui Pristanda: „Ce-i pasă? Moşia-moşie, foncţia-foncţie!"

Mot-à-mot (fr. „Cuvînt cu cuvînt") — expresie populară franceză, introdusă în multe alte limbi.
A citi, a reda, a traduce *mot-à-mot*, adică întocmai, fără nici o schimbare, ad litteram.

Motu proprio — Aceste două cuvinte latineşti, traduse ad litteram, înseamnă (*din*) *proprie mişcare*, adică din îndemn personal. Ca expresie sînt folosite în diverse circumstanţe: cînd cineva, din proprie iniţiativă, a făcut cutare lucru, s-a angajat în cutare treabă, a prezentat scuze, a luat o anumită hotărîre sau măsură ş.a.m.d. *Motu proprio* se mai foloseşte cînd o diplomă, o distincţie au fost înmînate direct (nu prin intermediul cuiva, sau prin poştă etc.) chiar de către persoana oficială îndrituită să le acorde.

Much ado about nothing (engl. „Mult zgomot pentru nimic") — titlul unei comedii de Shakespeare, căruia îi revine şi paternitatea expresiei. Devenită proverb şi în alte limbi: „*Beaucoup de bruit pour rien*" (în franceză) — „*Viel Lärm um nichts*" (în germană), — se aplică în împrejurarea cînd se face zarvă multă pentru o nimica toată.

Multa paucis (lat. „Mult în puţine cuvinte") — Expresia se potriveşte chiar limbii latine care, prin conciziunea şi claritatea ei, are *darul de a exprima mult în puţine vorbe.* De aceea se şi recurge atît de des la maximele latineşti care spun... maximum în minimum de cuvinte. *Multa paucis* se întrebuinţează ca o laudă, ca un certificat de merit pentru scriitorii concişi, pentru oratorii cumpătaţi. Mai serveşte şi ca avertisment la adresa celor ce lungesc vorba în mod inutil. Expresia poate fi şi inversată, pentru cei care au păcatul să debiteze o sumedenie de vorbe spre a exprima puţine lucruri sau idei — şi atunci se spune: *pauca multis.*

Mulţi chemaţi, puţini aleşi — cuvinte din evanghelia lui Matei (c. XX, v. 16 şi c. XXII, v. 14). Se referă la viaţa de apoi şi la paradisul rezervat unui număr foarte mic dintre cei ce candidează la el. Poporul a preluat expresia, dar găsind că aplicarea ei la „viaţa de dincolo de mormînt"

e prea tardivă şi foarte ipotetică, s-a grăbit să-i lepede straiul religios şi s-o aplice în viaţa cea de toate zilele, unde uneori se înghesuie mulţi la un concurs, la o numire, la o alegere, la o distincţie etc., dar nu sînt găsiţi merituoşi şi vrednici decît foarte puţini. Alteori, numeroşi sînt cei ce se prezintă la o lucrare, la o expediţie, la o campanie pe care o socotesc uşoară, dar cînd se ivesc dificultăţile, atunci rămîn numai cei cu adevărat de ispravă. Iarăşi: *mulţi chemaţi, puţini aleşi*... Se întrebuinţează mai rar şi versiunea latină: *multi sunt vocati, pauci vero electi*.

Muncă de Sisif — Rege legendar din Corint, Sisif a fost osîndit de Zeus, pentru nesupunere, să urce pe povîrnişul unui deal din infern, ducînd în spinare o stîncă uriaşă. Dar cum ajungea în vîrf, stînca aluneca şi se rostogolea înapoi, Sisif fiind nevoit să reînceapă efortul său zadarnic.
Din această legendă a izvorît expresia literară *muncă de Sisif*. Ea înseamnă o strădanie istovitoare şi inutilă care trebuie mereu luată de la capăt — un efort spre o ţintă, spre un obiectiv imposibil de atins, care cere zilnic noi şi deşarte sacrificii. Cu acelaşi sens întîlnim şi varianta: *stînca lui Sisif*.
„Pentru tihnă-n van mă bat/Sînt pizmaş pe Danaide,/ Pe Sisif cel încercat" (H. Heine, poezia *Infernul*).
Vezi şi: *Butoiul Danaidelor — Meşterul Manole — Chinurile lui Tantal*.

Mundus vult decipi, ergo decipiatur! (lat. „Lumea vrea să fie înşelată, fie deci înşelată !) — unul din paradoxele lui Sebastian Frank, cunoscut mai ales sub numele de Francus. Acesta a fost un teolog mistic german care în anul 1533 a publicat o carte intitulată chiar *Paradoxa*, unde cuvintele de mai sus figurează la nr. 236. Citatul este des întîlnit în literatura scriitorilor idealişti din ultimele trei secole, fiind una din maximele lor preferate. Poetul german Sebastian Brandt spunea şi el în cartea „Narrenschiff" (Corabia nebunilor) că *„Die Welt will betrogen sein*" (Lumea vrea să fie amăgită).
Comentatorii care încearcă să salveze acest paradox din naufragiul uitării susţin că el trebuie interpretat în sensul că „nur die Welt die will betrogen sein, soll betrogen sein" (numai lumea care se vrea înşelată, să fie înşelată !).

Musik ist die wahre allgemeine Menschensprache (germ. „Muzica este adevărata limbă universală") — maximă a scriitorului german Karl Julius Weber, din lucrarea sa *Democritos* (cartea VI, cap. 8).
E folosită spre a sublinia caracterul internaţional al muzicii, singurul grai fără cuvinte pe care-l înţeleg toate popoarele.

Mutatis mutandis (lat. „Schimbînd ceea ce trebuie schimbat") — Aplicată proiectelor de legi care erau reluate în discuţie numai după ce se operau modificările propuse, *mutatis mutandis* a devenit cu timpul o formulă uzuală. Ea arată că s-au făcut sau trebuie să se facă schimbările necesare.

Mutato nomine, de te fabula naratur (lat. „Numele e schimbat, dar despre tine e vorba în această povestire") — citat din Horaţiu, cunoscut îndeosebi sub forma prescurtată: *De te fabula naratur*. (vezi).

My house is my castle (engl. „Casa mea e castelul meu") — Expresia e atribuită magistratului englez Edward Coke care a fost procuror general al Angliei la începutul secolului XVII şi a condus cele mai faimoase procese din acea vreme. Căzut în dizgraţia regelui Iacob I, a fost întemniţat în Turnul Londrei, unde a scris *Institutions* (comentarii asupra legilor britanice), lucrare în care figurează şi citatul de mai sus.
La început, a servit ca maximă de drept: casa mea e proprietatea mea. Cu timpul s-a transformat într-o expresie uzuală, căpătînd şi alt sens: casa mea pare în ochii mei un castel! E sensul sub care aceste cuvinte mai rezistă şi astăzi în diferite scrieri!

Narcis și narcisism — Ovidiu, în *Metamorfozele* (III, 346 ș.u.) povestește în versuri legenda lui Narcis. Tînărul Narkissos din mitologia greacă, deosebit de frumos, era trufaș și rece față de dragostea nimfelor. Una din ele l-a blestemat „să iubească fără a fi iubit". Și blestemul l-a ajuns. Narcis, privindu-se într-o fîntînă, s-a îndrăgostit de propriul lui chip. Cucerit de imaginea pe care n-o putea ajunge, a murit de durere. Cînd nimfele au venit să ridice corpul lui Narcis, n-au mai găsit decît o floare care a căpătat numele lui.
Prin Narcis se înțelege, îndeobște, un om îndrăgostit de sine însuși, care nu încetează să se admire și nu vede pe nimeni în afară de el. Iar această admirație excesivă, patologică a cuiva față de propria-i persoană se cheamă narcisism.
Plutarh susține că numele Narcis vine de la cuvîntul grec *narke* (amorțire), de unde și termenii medicali *narcoză* și *narcotic*.
Referirile literare la Narcis sînt foarte multe. Unele serioase: Milton descrie în *Comus* (235 ș.u.) dragostea zeiței Echo pentru Narcis. Lenin, în operele sale, utilizează în repetate rînduri comparația cu Narcis pentru cei îndrăgostiți de ei înșiși (vol. 12, p. 369 — vol. 13, p . 156 — vol. 20, pag. 251). Iar Eminescu, în *Călin* (III, 3-4): „Și Narcis, văzîndu-și fața în oglinda sa, izvorul, /Singur fuse îndrăgitul, singur el îndrăgitorul".
Alte aluzii sînt ironice, ca de pildă: în primul catren dintr-un portret în versuri, făcut de Anghel și Iosif unui *Fost-ministru*:

Departe de-a fi un *Narcis*,
El totuși persoana-și adoră.
Se vede și noaptea în vis
Și ziua în fiece oră.

Nascentes morimur (lat. „Murim, cînd ne naștem") — paradox vestit al unui poet minor Manilius (secolul lui Augustus), din poemul mistico-filozofic *Astronomicon* (cartea IV, versul 16). Spre a-i desluși înțelesul, însuși autorul a socotit necesar să precizeze în continuare: *finisque ab origine pendet* (sfîrșitul atîrnă de la început deasupra noastră). Adică, din clipa cînd intrăm în viață, devenim muritori.
Acest sumbru aforism a fost luat în brațe și legănat în operele lor de către numeroși scriitori romantici, sceptici sau pesimiști. Ideea lui Manilius o găsim reluată de Leopardi: „Deopotrivă de nefastă-i ziua de naștere a celui ce se naște" (*Cîntec de noapte al unui păstor pribeag din Asia*); în *Aforismele* lui Schopenhauer, în unele versuri ale lui Rilke („Moartea plînge în noi"); la Eminescu: „Parcă-am murit de mult!" (în *Melancolie*) și „un vis al morții-eterne e viața lumii-ntregi" (în *Împărat și proletar*). Aceeași idee se găsește și în proverbul nostru: *Cine vede nașterea, vede și moartea* (Proverbe și ghicitori, B.P.T., vol. II, p. 17); sau: *Omu-i cu moartea după cap* (*ibidem*, p. 20).
Desigur, *nascentes morimur* n-a rămas fără replică. Vauvenargues îl combate în *Maxime*: *Il faut vivre comme si l'on ne devait jamais mourir* (Trebuie să trăim ca și cum n-ar trebui să murim niciodată); Herder, în deviza celor trei L: „*Licht, Liebe, Leben!*" (vezi) și mulți alții.

Nascuntur poetae, fiunt oratores (lat. „Poeții se nasc, oratorii se fac") — susține retorul roman Quintilian în tratatul lui *De institutione oratoria*, de unde ne-a rămas și fraza citată, mai mult pentru prima parte decît pentru a doua, care e îndoielnică. Quintilian voia să spună că darul poeziei e înnăscut, pe cînd orator poți deveni (se pare că s-a inspirat din exemplul lui Demostene) prin exerciții, studiu, meșteșug. În epoca modernă, prin parafrazarea acestei fraze s-au format expresiile: „născut, nu făcut", „talentat te naști, instruit devii" etc.

Nasul Cleopatrei — „Dacă nasul Cleopatrei ar fi fost mai scurt, toată fața lumii ar fi fost schimbată". (În originalul francez: „Si le nez de Cléopatre eût été plus court, toute la face de la terre aurait changé"). E o reflecție (VI, 18) din volumul *Pensées* (Cugetări) al lui Blaise Pascal. Se citează mai ales tradusă. Umorul exprimării și renumele eroinei au asigurat succesul acestei observații.
Pascal, care aprecia că femeile cu nasul lung sînt mai frumoase și au o putere mai mare de seducție, și-a imaginat că regina Cleopatra a Egiptului (69—30 î.e.n.), dacă ar fi avut nasul mai scurt, n-ar fi fost atît de ispititoare și, prin urmare, n-ar mai fi cucerit inimile lui Cezar și Antonius, stăpînii din acea epocă ai Romei și ai lumii. În acest caz regina n-ar fi înrîurit istoria acelor vremi, așa cum a făcut-o, adică nasul ei mai scurt n-ar mai fi schimbat... fața lumii (jocul de cuvinte e intenționat: *nasul* și *fața!*).
Astăzi reflecția lui Pascal despre „nasul Cleopatrei" e citată cînd vrem să arătăm că un mic amănunt, aparent fără importanță, poate determina consecințe mari și neprevăzute.

Naturalia non sunt turpia (lat. „Lucrurile naturale nu sînt rușinoase") — Un principiu al școlii cinice a filozofilor antici (vezi explicația la: „*Butoiul lui Diogene*"). La început, expresia avea următorul înțeles: ceea ce de la natură vine, nu e faptă de rușine. După un timp însă, acest sens natural a fost... denaturat de scriitori de scandal, care au luat vechea maximă filozofică drept paravan, pentru a-și acoperi lubricele lor producții. Și astfel, porniri josnice, instincte primare, sub scuza că sînt *„naturalia"*, au fost decretate *„non turpia"*, ba chiar foarte cuviincioase!

Naturam expelles furca, tamen usque recurret (lat. „Înlătură naturalul cu furca și mereu va reveni alergînd") versul 24 din Epistola a zecea a lui Horațiu (cartea I) — Sensul este că, oricît ne-am strădui (prin contrafaceri, prin schimonoseli etc.), nu putem înlătura ceea ce

e natural. El se va impune ca o forță împotriva căreia vom lupta inutil.
Citatul, în original, a fost folosit pînă spre mijlocul secolului al XVIII-lea, cînd scriitorii au început să se servească numai, sau aproape numai, de versiunea franceză, căci autorul dramatic francez Destouches, în comedia *Le glorieux* (Trufașul), apărută în 1732, reluînd ideea lui Horațiu, a formulat-o mai scurt și mai ușor de memorat. În scena a V-a din actul 3, eroina îi spune personajului principal, „trufașul", un conte țîfnos și vanitos, reproșîndu-i aerele și îngîmfarea:

„Nu pot a-ți spune: schimbă-ți caracterul;
Nu ne putem schimba, se știe;
Alungă naturalul și-n galop o să revie."

În original: *Chassez le naturel, il revient au galop*. La Fontaine a tratat aceeași idee horațiană în fabula sa: *Pisica metamorfozată în femeie*.

Natura non facit saltus (lat. „Natura nu face salturi") — aforism științific, enunțat ca o lege de către filozoful german Leibniz, în lucrarea *Noi eseuri asupra intelectului uman* (IV, 16), în anul 1704. Leibniz se referea la domeniul biologic, în sensul că natura nu evoluează brusc la o nouă specie, ci ajunge la ea în mod treptat, prin evoluție lentă. Naturalistul suedez Linné a aplicat această axiomă la lumea plantelor (*Philosophia botanica*, 77); și, cu timpul, ea s-a extins și la alte domenii.

Necessità c'induce e non diletto (it. „Nevoia, nu plăcerea, ne-aduce aici") — E un vers al lui Dante (al 87-lea din cîntul al XII-lea din *Infern*). Se citează cînd ne aflăm într-o stare de necesitate, cînd s-ar spune pe românește: *„Nu de voie, de nevoie!"*

Necessitas non habet legem (lat. „Nevoia nu are lege", adică: „nu ascultă de nici o lege"). E o maximă ce ne-a rămas din dreptul roman. La Roma, circulau mai multe variante. Una, consemnată de Cicero, în *De officiis* (II, 21, 74): *Necessitati parendum est* (Trebuie să te pleci nevoii). Alta, menționată de istoricul Curtius Rufus, în

Viața lui Alexandru (cartea VII, 7, 10): *Necessitas ante rationem est* (Nevoia e înaintea rațiunii). În sfîrșit alta lăsată de Publilius Syrus: *Necessitas dat legem, non ipsa accipit* (Nevoia dă legea, dar nu trebuie s-o accepți prin ea însăși).
Englezii spun: *Necessity knows no law* (Nevoia nu cunoaște lege). Cromwell a folosit această maximă într-un discurs ținut în parlament la 12 septembrie 1654, pentru a combate nevoile false, născocite.
Germanii spun cu același sens: *Not kennt kein Gebot* — vorbe care au căpătat o tristă celebritate, acum vreo cincizeci de ani, prin interpretarea cinică dată de cancelarul german Bethmann -Hollweg, autor al altei expresii celebre: „petic de hîrtie" (vezi). La 4 august 1914, după ce trupele germane au intrat în Belgia, încălcînd neutralitatea acestei țări, cancelarul, spre a justifica violarea tratatului, a declarat la tribuna Reichstagului: „Domnilor, ne aflăm într-o *stare de necesitate* (*Notwehr*) și necesitatea (*Not*) nu cunoaște lege".
Francezii spun: *Nécessité fait loi* (Nevoia face legea) sau: *ne connaît point de loi* (nu cunoaște nici o lege).

Nec pluribus impar (lat. „Nu-i egal mai multora") — în înțelesul de „superior tuturora", „fără pereche". A fost deviza lui Ludovic al XIV-lea, supranumit „regele-soare". El își alesese ca emblemă un soare care, prin razele lui, răspîndea cuvintele de mai sus deasupra globului pămîntesc. Ministrul său Louvois explica deviza prin: „Singur împotriva tuturor". În *Memoriile* sale, Ludovic al XIV-lea îi dă însă altă interpretare: „Voi ajunge să strălucesc și deasupra altor lumi", în sensul că el se considera deasupra tuturor oamenilor.
E o expresie care se folosește ca o culme a trufiei, a orgoliului.

Nec plus ultra (lat. „Nu mai departe", sau „Pînă aici", sau „Neîntrecut", sau „Dincolo de asta nu se poate", sau „Mai departe și mai bine decît atît nu există") — Iată diverse înțelesuri ale lui „Nec plus ultra". Legenda spune că aceste cuvinte le-ar fi crestat Hercule pe munții (de atunci numiți și „coloanele lui Hercule") ce despart,

la strîmtoarea astăzi numită Gibraltar, Marea Mediterană de Oceanul Atlantic. Explicația e următoarea: cei vechi credeau că lumea se termină acolo. Prin urmare: mai departe nu se mai poate. Astfel, expresia *nec plus ultra*, luînd sensul de ceva care nu mai poate fi întrecut, se aplică pentru orice este socotit la limita maximă a calității, a frumuseții, a măiestriei ș.a.m.d. Statuia „Venus din Milo" este o sculptură *nec plus ultra*. Se poate spune și *non plus ultra*.

Nemesis — Zeița răzbunării și dreptății la greci. Spre deosebire de Themis, zeița justiției, Nemesis nu e legată la ochi și n-are balanță, ci compas. Nu cîntărește, ci măsoară; măsoară și răul și binele, și plata și răsplata. Dacă cineva — spune Plutarh — e fericit fără să merite, Nemesis îl lovește. E severă, dar dreaptă, pedepsind în genere orice abatere, orice exces. E zeița la care ținea cel mai mult Eschil, căci răzbună spre a face dreptate. O întîlnim deseori în scrierile clasicilor ruși, unde numele Nemesis apare și ca simplu substantiv cu înțeles de justițiară, întrucît scriind sub cenzură, ei preferau să recurgă la antonomază. Expresia „răzbunarea lui Nemesis" înseamnă deci un act de dreptate bazat nu pe lege și drept, ci pe echitate morală. „Ca și antica «Nemesis» — scria Proudhon — pe care nici rugile, nici amenințările n-o impresionau, Revoluția pășește înainte"...
Bolintineanu, în dialogul satiric *Banul Flenderiță și Nemesis*, pune în gura zeiței însăși misiunea ei:

„Primim în templul nostru pe cei ce se căiesc;
Combatem împreună pe cei ce rătăcesc".

(*Opere alese* , B.P.T., vol I, pag 379).

Nemo propheta in patria sua (lat. „Nimeni nu-i profet în țara lui") — Cartea lui Luca (cap. IV, vers. 24) — unde se povestește că Isus, cînd s-a reîntors la Nazareth și i s-a cerut să facă și în orașul lui vindecări miraculoase ca la Capernaum, ar fi răspuns că nimeni nu-i proroc în patria sa, adică de obicei reușești mai bine în altă parte decît la tine acasă.

Părăsind domeniul biblic, cuvintele acestea vor să arate că adesea acțiunile, lucrările sau spusele noastre găsesc mai multă încredere, obțin mai mare succes în alte locuri decît în cel de baștină, decît în orașul, în cercul sau în familia noastră.
Cu acest înțeles expresia e folosită și astăzi. În Franța a devenit proverb „*Nul n'est prophète dans son pays*".

Nemrod — personaj mitic considerat întemeietor al imperiului din Babilon (2500 î.e.n.). Două cuvinte dintr-un verset biblic (Geneza, cap. X, versetul 9), unde scrie ca pe o carte de vizită: *mare vînător*, au făcut din acest *Nemrod* prototipul vînătorului intrepid, neobosit și neîntrecut meșter în arta Dianei.
Milton îi dedică un pasaj din *Paradisul pierdut* (XII, 24, 25 etc.).
G. Călinescu îl pomenește în poezia sa *Mărețe fără seamăn:*

„Ca un Nemrod străvechi ieșit la vînătoare
Din piept voi scoate-un cînt,
Desfășurînd veșmîntul mă voi scălda în soare
Izbindu-mă de vînt."

Nemuritor și rece — ultimul vers din *Luceafărul* de Eminescu. A ajuns o expresie pentru tot ce este și rămîne etern. Mai rar și mai forțat e folosit spre a satiriza pe un nepăsător.

Nenorocirea regilor e că nu vor să audă niciodată adevărul — Aceste vorbe ajunse vestite (mai mult datorită curajului de a fi fost servite chiar regelui în obraz) au fost spuse lui Frederic Wilhelm al IV-lea, regele Prusiei, în ziua de 2 noiembrie a anului revoluționar 1848 de către un simplu deputat: J. Jacoby (1805—1877), care făcea parte din delegația parlamentară ce se prezentase la palat în audiență. „*Das ist das Unglück der Könige, daß sie die Wahrheit nie hören wollen*". Regăsim ideea în cunoscutul vers al lui Al. Vlahuță: „Minciuna stă cu regele la masă", din poezia „1907" (vezi *loc. cit.*).

Ne quid nimis (lat. „Nimic prea mult") — proverb latin, căruia îi corespunde zicătoarea noastră: „Ce-i prea mult nu-i sănătos". E un adevăr de care și-au dat seama popoarele, din cele mai vechi timpuri pînă astăzi, căci la multe găsim, sub diverse forme, aceeași maximă. Grecii antici ziceau: *medén ágan* (Păstrează măsura!). Francezii spun *Ce qui est trop, est trop*. Germanii: *Was zuviel ist ungesund*.
Expresia *ne quid nimis* o găsim în comedia *Andria* (act.I, sc. 1) a poetului comic latin Terențiu, dar nu se poate preciza dacă el este chiar autorul ei, sau numai un beneficiar al înțelepciunii populare.

Nero (sau **Nerone**) — Deși față de hitlerii vremurilor mai apropiate de noi, care ne fac să exclamăm ca Vergiliu: *animus meminisse horret*, Nero apare ca un pigmeu, numele acestui împărat roman (54—68) a rămas totuși de 1900 de ani pecetea cu care sînt stigmatizați tiranii asasini și incendiatori. Iată numai cîteva din isprăvile care i-au transformat lui Nero numele în poreclă: și-a ucis mama, pe Agripina; l-a otrăvit pe Britannicus; a fost învinuit că a dat foc Romei; a aruncat pradă fiarelor din circ pe primii creștini; sub acuzația de complot i-a silit să se sinucidă pe Seneca, Lucan, Petronius etc.
Un om neobișnuit de crud merită comparația: „e un Nero". Regele Christian II al Danemarcei și al Suediei a fost considerat „un Nerone al Nordului".
Din acest nume a derivat și adjectivul *neronic*. Despre un paricid sau despre un incendiator se spune că are porniri neronice.

Nervus rerum (lat. „Nervul lucrurilor" — adică banii) — expresie foarte cunoscută, rămasă de la un autor aproape necunoscut astăzi: filozoful Crantor născut în Cilicia (Asia Mică), secolul al III-lea î.e.n. Din lucrările lui nu s-au păstrat decît cîteva fragmente, în care figurează și metafora că banul este nervul ce mișcă toate lucrurile. Tradusă în latină, expresia a făcut o strălucită carieră pînă în zilele noastre. Eminescu, în *Scrisoarea II*, o folosește într-un chip cu totul deosebit: „Cu murmurele lor blînde, un izvor de *horum-harum*/ Cîștigînd cu clipoceală *nervum rerum gerendarum*".

Nestor (sau: Bătrîn ca Nestor, sau: E un Nestor) — Acest nume l-a purtat un rege din Pylos (țară străveche de pe țărmul Mării Ionice), personaj din *Iliada*, descris cu multă simpatie de Homer, care spune că a trăit „trei vieți de om". Bătrîn, sfătos, înțelept, cu vorba blîndă și ochiul clarvăzător, Nestor a devenit termenul cu care cinstim o venerabilă figură, spre a semnala că ea continuă să fie printre confrați un fel de înțelept consultat și ascultat cu respect.
Despre scriitorul Bernard Shaw, care a trăit peste 90 de ani, s-a spus că e „Nestorul literaturii engleze". Același titlu de Nestor al scrisului l-a purtat în Franța literatul Fontenelle, care atinsese vîrsta de 100 ani (1657—1757).

Ne sutor ultra crepidam (lat. „Cizmarule, nu mai sus de sandală !", adică : Cizmarul să nu-și dea părerea decît despre încălțăminte) — Plinius-cel-Bătrîn, în lucrarea sa enciclopedică *Istoria naturală* (cartea a 35-a, 10, paragraf 36) povestește că pictorul grec Apelles, care a trăit și la Roma, expusese într-o zi un tablou în fața publicului. Un cizmar din mulțime găsi că sandala unui personaj din acea pictură era greșit făcută. Apelles a acceptat critica și a retușat sandala. Dar cînd cizmarul a început să-i judece și restul lucrării, pictorul l-a oprit, spunîndu-i tranșant: „*Ne sutor ultra crepidam*".
De atunci, cuvintele acestea și-au extins zona de acțiune de la cizmar la orice altă persoană și de la sandală la orice alt subiect. În general expresia se aplică oricui se încumetă să dea lecții și sfaturi într-un domeniu în care nu se pricepe. O întîlnim uneori și în varianta: „*Sutor ne supra crepidam*", care are absolut același înțeles.
În limba germană găsim proverbul echivalent: „*Schuster, bleib' bei deinen Leisten* !" (Cizmarule, rămîi la calapoadele tale !). O zicală românească cu sens apropiat ar fi: „Fiecare cu meșteșugul său".

Neue Besen kehren gut (germ. „Măturile noi mătură bine") — Proverb al lui Freidank din cartea cu învățăminte și fabule „Bescheidenheit".
Raportat la oameni, sensul este că unii își dau toată silința la început, dar mai tîrziu slăbesc ritmul de muncă și dau chiar semne de neglijență, de nepăsare.

Ne varietur (lat. „De neschimbat") — se spune despre un document parafat, despre un text, o ediție la care nu se schimbă nimic.
„Un bun text, definitiv, și oarecum «ne varietur» al unui autor clasic nu se obține decît prin colaborarea tuturor truditorilor" (Perpessicius, într-o cronică literară).

Nevasta lui Cezar (sau „Ca nevasta lui Cezar") începutul unui adagiu latin, care astăzi nu se mai citează nicăieri în limba de origine.
Adagiul, în forma lui completă, este: „Nevasta lui Cezar trebuie să fie deasupra oricăror bănuieli !" . Autorul acestei faimoase fraze este însuși Caius Iulius Caesar, după cum povestesc istoricii Plutarh (în *Viața lui Cezar*, X) și Suetoniu (în *Iuliu Cezar*, 74):
Generalul roman își repudiase soția, Pompeia, pe motivul că într-o zi (era atunci un fel de sărbătoare rezervată numai femeilor), Clodius a pătruns în apartamentele ei, deghizat, purtînd costumul unei cîntărețe din harpă. Chemat ca martor, Cezar — contrar așteptărilor — nu i-a adus acuzații lui Clodius. Surprins, magistratul l-a întrebat atunci pe Cezar de ce și-a părăsit soția. La care el a răspuns: „Fiindcă nevasta lui Cezar nici bănuită nu trebuie să fie !"
Fraza aceasta și-a extins dreptul de folosință peste granițele căsătoriei, putînd fi utilizată cu privire la o persoană asupra căreia nu trebuie să planeze nici cea mai mică bănuială, datorită funcției sau poziției ei în societate.

Nevoia învață pe om — Anton Pann, în istorioara *Carul frînt*, povestește cum un băiat întreabă pe tatăl său cine i-a dres căruța în pădure. „Nevoia, copilul meu,/Ea știe ce nu știu eu". Băiatul s-a dus și el în pădure să caute Nevoia, dar negăsind-o, și-a reparat singur carul. Tatăl îi explică rîzînd: „Ba chiar nevoia-a fost/ Care-nvață pe-orice prost !"
Morala fabulei: nevoia este marea învățătoare a omului.

Ni chair, ni poisson (fr. „Nici carne, nici pește") — „Entremets-"urile, mîncăruri speciale introduse la curtea Franței de Caterina de Medici și preparate de bucătari aduși din Italia, au fost la început o surpriză pentru consumatorii lor. Ele nu erau făcute nici din carne nici din pește,

cum se servea în mod obişnuit pînă atunci, ci din felurite legume, fructe, sosuri dulci, clătite etc.
Despre acest amestec, care constituia un secret culinar, greu de ghicit pentru necunoscători, s-a spus: nu-i nici carne, nu-i nici peşte. Vorbele acestea au devenit o zicală populară care, prin extensiune, se referă la ceva nedefinit, sau la cineva nehotărît.

Nihil agere delectat (lat. „E o încîntare să nu faci nimic") — Cicero, în *De oratore* (II, 24). Veche locuţiune latină la adresa leneşilor, a fost înlocuită de expresia italiană modernă: *Dolce farniente* (vezi la litera D.)

Nil admirari (lat. „Să nu te miri de nimic") — Horaţiu, *Epistole* (I, 6, 1). E povaţa pe care poetul o dădea, ca să poţi fi şi rămîne fericit. Aici *admirari* n-are nici sensul de „a admira", cum s-ar părea după asemănarea lui cu verbul românesc şi nici sensul obişnuit al cuvîntului „a te mira", ci un înţeles mai complex. Fraza întreagă din această epistolă adresată lui Numicius ne lămureşte: *Nil admirari est prope una solaque res quae possit facere beatum et servare* (Să nu te laşi uimit de nimic este aproape singurul mijloc care poate face pe om fericit şi să-l menţină astfel). Adică: să nu te laşi stăpînit de tulburare, covîrşit de emoţii. Căci „seninătatea, Numicius, e poate unicul drum ce duce la fericire şi numai prin ea o poţi păstra". Horaţiu s-a inspirat dintr-o maximă atribuită lui Pitagora şi adoptată de mai mulţi filozofi greci. E un principiu al fericirii, în sens moral, şi ca atare îl foloseşte poetul latin. Uneori însă *Nil admirari* apare şi cu înţelesul lui literal: „să nu te miri" şi atunci se referă la nepăsători, la indiferenţi.

Nil desperandum (lat. „Să nu desperi!") sau, cu alte cuvinte, să nu pierzi niciodată speranţa, să nu te laşi niciodată pradă deznădejdii. Acest sfat al lui Horaţiu se găseşte în *Ode* (I, 7, versul 27).

Nimic nou sub soare — Vorbă veche, foarte veche, care a avut mare succes în tinereţea ei. Ea ne-a rămas din cartea *Eclesiastul* (I, 10), atribuită regelui Solomon (1082—975 î.e.n.). Fireşte că astăzi, în epoca energiei atomice, a lasserului şi a rachetelor cosmice, vorba „nimic nou sub soare" pare anacronică. Chiar dacă, pentru a-i denunţa vîrsta, o rostim în latineşte *nil novi sub sole*, sau în greceşte, ea poate trezi un zîmbet ironic la adresa scepticului autor din antichitate. De altfel, întregul context: *„ce-a fost o să mai fie, ce-o să fie a mai fost. Nimic nou sub soare"* se referă la nemişcare, la stagnare, la o repetare stereotipă a fenomenelor. Cu alte cuvinte, tot ce se săvîrşeşte pe lume s-a mai întîmplat cîndva şi se va mai întîmpla după un timp. Romanticii au interpretat însă acest „nimic nou sub soare" ca fiind tot ceea ce este etern omenesc repetîndu-se într-un circuit nesfîrşit, ca de pildă: naşterea, dragostea, moartea...
Scriitorul german Karl Gutzkow, în piesa *Uriel Acosta* (act. IV, sc. 2), foloseşte aceeaşi idee: *Alles schon dagewesen*! Iar Eminescu, în *Glossa*, o exprimă cu măiestria lui poetică: „Vreme trece, vreme vine,/ *Toate-s vechi şi nouă toate*".

Nimeresc orbii Suceava — Pe vremuri, la biserica Sf. Ioan din Suceava, unde se află moaştele sfîntului Ioan cel Nou, se făceau dese pelerinaje, întrucît dăinuia credinţa că aceste moaşte vindecă orbii. Unii veneau singuri, pe jos, întrebînd din om în om.
Expresia constituie deci un îndemn la străduinţă: dacă *nimeresc orbii Suceava*, atunci orice ţintă, oricît de grea, poate fi atinsă. Se mai foloseşte şi varianta: *a nimerit orbul Brăila*, adresată celor „ce nimeresc după multă chibzuire" (cum afirmă Iordache Golescu), sau „celor pe care îi conduce mai mult norocul" (cum susţine Iuliu Zanne). Ion Creangă, în *Amintiri din copilărie*, spune: „Nimeresc orbii Suceava şi eu era să nu vă nimeresc?"

Nimium ne crede colori (lat. „Nu te încrede prea mult în culori") — emistih al lui Vergiliu (*Egloga* a II-a, vers. 17). Poetul spune prin gura păstorului Corydon: „De ce oare n-am iubit-o pe Menalca, deşi pielea ei *neagră* n-are strălucirea pielii tale! O, dar nu te mîndri prea mult cu culoarea ta (bineînţeles: albeaţa pielii tale — n.n.). Zvîrlim *alba* (floare) de mălin şi-n schimb culegem *negrul* hiacint". Sensul expresiei este: nu te încrede în aparenţe.

Noaptea sfîntului Bartolomeu — astfel e cunoscut în istorie masacrul împotriva hughenoţilor (protestanţi francezi de confesiune calvină) dezlănţuit în toată Franţa din ordinul regelui Carol al IX-lea şi al mamei sale Caterina de Medici.
La 24 august 1572, sărbătoarea Sf. Bartolomeu, au fost ucişi în puterea nopţii zeci de mii de hughenoţi sub pretextul că au pregătit un complot contra regelui. În realitate, a fost un capitol tragic din istoria luptelor dintre catolici şi protestanţi.
„Noaptea Sf. Bartolomeu" a devenit o expresie ce desemnează, în general, un eveniment sîngeros.

Noaptea Valpurgiei — Valpurgia a fost o călugăriţă engleză care, pe la mijlocul secolului al VIII-lea, a venit în Germania să propovăduiască creştinismul. Proclamată sfîntă după moarte (25 februarie 779), era sărbătorită în fiecare an în noaptea din ajunul zilei de 1 mai. Legenda spune că atunci, în „noaptea Valpurgiei", vrăjitoarele şi demonii organizau pe muntele Brocken petreceri lubrice după ritualuri păgîne.
Goethe evocă această legendă în *Faust*.
Ca expresie, „noaptea Valpurgiei" înseamnă o întîmplare halucinantă, un amestec de orgie şi mister.

Noblesse oblige (fr. „Nobleţea obligă"), maximă de obicei citată în franţuzeşte. Autorul ei este Gaston de Lévis, care a scos în 1808 un volum de *Maxime şi cugetări despre diferite teme* (*Maximes et réflections sur divers sujets* — a 51-a). Sensul strict al maximei este: omul care e, sau care se pretinde nobil, trebuie să se poarte ca un nobil. Sensul mai larg este că postul înalt pe care-l ocupă cineva, titlul pe care îl deţine, ori cultura sa, îl obligă să aibă o comportare demnă de poziţia sa în societate.

Nodul gordian — Exista în templul lui Iupiter din Frigia un car cu care intrase în capitală plugarul Gordius, devenit rege. La carul acesta simplu, nodul care lega jugul de oişte era atît de meşteşugit făcut încît nu i se puteau descoperi capetele. Un oracol prevestise că cine va izbuti să desfacă acest nod (numit mai tîrziu gordian , fiindcă era de la carul lui Gordius), va deveni stăpînul împărăţiei asiatice. Ajungînd în Frigia cu trupele sale, Alexandru Macedon, care tocmai înainta spre Asia, află de oracol. Şi, întrucît visa să cucerească această împărăţie, încercă să dezlege nodul: o dată, de două ori, de trei ori. Nereuşind, a scos paloşul şi... a tăiat nodul.
Soluţia, găsită de Alexandru spre a descurca problema nodului gordian, a dat naştere expresiei care de atunci i-a ajutat pe mulţi să dezlege prin ea, tranşant şi plastic, nu nodul ci modul de a ieşi dintr-o situaţie dificilă şi încîlcită, adică o rezolvare energică, curajoasă şi rapidă.

Nolens, volens (lat. „Nevrînd, vrînd" — sau, cum se spune obişnuit: „vrînd, nevrînd") — Expresia aparţine teologului şi filozofului Augustin, cunoscut mai ales sub numele de „Sf. Augustin". A folosit-o pentru prima oară în *Retractări* (I, 13, 5), o lucrare în care autorul revine asupra unor păreri din tinereţe.
Expresia s-a introdus aproape în toate limbile, fiind utilizată alături de formele proprii, ca de pildă: „*willy-nilly*" (engleză), „*bon-gré, mal gré*" (franceză) etc.

Noli me tangere (lat. „Nu mă atinge!") — Evanghelia lui Ioan (XX, 17). Aceste cuvinte, pe care Isus le-ar fi adresat Mariei Magdalena, au intrat pe calea literaturii în limbajul comun. Expresia are două sensuri:
La propriu, eşti poftit prin vorbele de mai sus să nu te atingi de un lucru preţios, sacrosanct. În muzee, obiectele rare şi valoroase sînt însoţite de inscripţia: *Noli me tangere!*
La figurat, aceste cuvinte se folosesc cu referire la un personaj înconjurat de o aureolă care-l face intangibil; sau la un principiu, un text, o ordine stabilită etc., de care e grav şi riscant să te atingi prin vorbă sau faptă.

No man's land (engl. „Ţara nimănui") — După declararea ultimului război mondial, nu s-a întreprins nici o acţiune militară la graniţa franco-germană între liniile de fortificaţii Maginot şi Siegfried. Cum trecuse mai mult timp şi nici una dintre părţile combatante nu îndrăznea să por-

nească atacul, zona respectivă căpătase denumirea de „no man's land".
De atunci expresia a rămas să desemneze teritoriul dintre două granițe, care nu aparține nici unuia din cele două state; sau o regiune pustie, adormită; sau un loc unde se așteaptă evenimente ce nu se produc; sau — cum spunea atît de sugestiv Mihail Sadoveanu — „locul unde nu se întîmplă nimic!"

Nomina odiosa (lat. „Nume odioase") — Ovidiu, *Heroide* (XIII, 54) — în scrisoarea pe care Laodamia o adresează soțului ei Proteslas, unul dintre vitejii care au luat parte la expediția contra Troiei. Ea spune că orașele Ilion și Tenedos, rîurile Simois și Xanthus, munții Ida

Nomina sunt ipso paene timenda sono

(Sînt nume care sună aproape înfricoșător), fiindcă ele amintesc de cumplitul război troian.
De aici s-a născut expresia *nomina odiosa*, adică nume care nu trebuie pomenite, deoarece evocă lucruri neplăcute, provoacă repulsie.

Nomina stultorum,
Ubique locorum (lat. „Numele proștilor peste tot locul")— expresie populară, sub forma unui vers leonin, al cărei autor nu se cunoaște. Se știe numai că a rămas din evul mediu, cînd se folosea în ironie la adresa celor ce-și scriau numele pe ziduri, pe garduri, pe copaci. Cum acest obicei n-a dispărut încă definitiv, mai trăiește și expresia ce-l combate de cîteva sute de ani.

Non bis in idem (lat. „Nu de două ori același lucru") — E un adagiu juridic care înseamnă că nu poți fi judecat de două ori pentru aceeași faptă. Expresia a fost împrumutată și de vorbirea curentă, unde a căpătat un sens diferit, și anume: de a nu întrebuința de două ori metode identice. De exemplu: aceleași trucuri într-o comedie, aceleași expresii într-o cuvîntare, aceleași cuvinte într-o lecție ș.a.m.d.

Non dolet, Paete! (lat. „Nu doare, Paetus!") — Pliniu-cel-Tînăr povestește în *Scrisorile* sale (III, 16) că pe vremea împăratului roman Claudiu, care a domnit între anii 41—54 e.n., s-a descoperit un complot împotriva acestuia. Demnitarul Caecina Paetus, implicat în conspirație, a fost condamnat la moarte prin sinucidere. Arria, soția lui, văzînd cum el șovăie să execute sentința, și-a împlîntat un pumnal în piept, l-a scos apoi plin de sînge și l-a întins bărbatului ei, spunîndu-i: „Non dolet, Paete".
Aceste cuvinte au rămas ca un exemplu suprem de fermitate, de curaj. Honoré de Balzac a folosit această expresie în povestirea *Femeia părăsită*: „Nu avea acolo, la îndemînă, vreunul din bunii prieteni de la Paris, care se pricep așa de bine să-ți spună: *Paete, non dolet*! — întinzîndu-ți o sticlă de șampanie sau tîrîndu-te la un chef, ca să-ți îndulcească chinurile îndoielii".

Non erat his locus (lat. „Nu era locul potrivit pentru acestea"), Horațiu, *Arta poetică* (vers. 19). Poetul vorbește despre digresiuni devenite locuri comune și plasate în mod nepotrivit.

Non est princeps supra leges sed leges supra principem (lat. „Nu-i principele (adică șeful, conducătorul) deasupra legilor, ci legile deasupra principelui") — Frază atribuită lui Pliniu-cel-Tînăr, a fost expropriată de expresia echivalentă mai concisă: „*Caesar non supra grammaticos*" (vezi).

Non est vivere, sed valere, vita (lat. „Nu-i totul să trăiești, ci să fii sănătos") — Marțial, *Epigrame* (VI, 60). Dacă scădem — spune poetul latin — din zilele noastre timpul consumat de febre crude, tristeți grave și dureri chinuitoare, ajungem dintr-un salt de la copilărie la bătrînețe. Deci, o prețuire a sănătății trupești și spirituale. (Vezi și: *Mens sana...*)

Non licet omnibus adire Corinthum (lat. „Nu-i dat tuturora să se ducă în Corint") — Corintul, una din anticele cetăți grecești, era vestit în epoca înfloririi lui, prin viața de lux și de petreceri ce o ducea sub protecția zeiței Afrodita,

care îi era patroană. Dar din pricina unor taxe mari la care erau supuse mărfurile aduse din afară, plăcerea de a petrece la Corint era și foarte costisitoare. Dovadă că se spunea: „nu toată lumea își poate permite să se ducă la Corint".
Vorba a ajuns proverb și proverbul a fost răspîndit mai ales datorită lui Horațiu care, în prima *Epistolă* (17—36), i-a dat următoarea formă: *Non cuivis homini contingit adire Corinthum* (cu același înțeles). Cu vremea, vorba aceasta a căpătat un sens mai general și a fost folosită spre a spune că nu toți oamenii au același talent, sau același spirit, sau aceeași avere etc. Dar mai ales acest *non licet omnibus...* se aplică, în serios sau în glumă, cînd trebuie să renunțăm la dorințele noastre din lipsă de mijloace materiale.

Non multa, sed multum (lat. „Nu multe, ci mult") — era deviza retorului roman Marcus Fabius Quintilianus; și ideea, altfel exprimată, o găsim în lucrarea sa *De institutione oratoria* (X, 1, 59). Conducător al unei școli create de împăratul Vespasian, preceptor al familiei împăratului Domițian, profesor renumit, Quintilian era de părere că în școală ca și în viață, nu numărul rezultatelor obținute este ceea ce interesează, ci importanța și valoarea lor. El a formulat ideea într-o fază mai dezvoltată: *Multa magis quam multorum lectione formanda mens* (Mintea se formează prin lecții multe ca valoare și nu multe ca feluri). Elevul său, scriitorul Pliniu-cel-Tînăr, a reluat și subliniat ideea maestrului în *Epistulae* (VII, 9, 15): *Aiunt multum legendum esse, non multa* (se zice că trebuie să citești mult, nu multe).
Aici apar elementele viitorului adagiu. Cum însă ambele fraze erau prea lungi, cineva (nu se știe cine în mod precis, dar probabil un dascăl de limba latină) a găsit embrionul din care s-a născut mai tîrziu expresia concisă și lesne de reținut: *Multum, non multa* sau *Non multa, sed multum*. Desigur, jocul de cuvinte e numai aparent și util memorizării, dar el nu schimbă cu nimic ideea de bază a expresiei care prețuiește fondul, conținutul.
Se citează, atît în orginal, cît și în traducere, cu semnificația de: puțin, dar bun. Lessing, în drama *Emilia Galotti*, utilizează versiunea germană: „*Nicht vieles, sondern viel.*"
Vezi și : *Non numero, sed pondere.*

Non numero, sed pondere (lat. „Nu după număr, ci după greutate") Cicero, *De officiis* (II, 22): „Dacă sînt mai mulți cei cărora li s-a dat (e vorba de averi) în mod necinstit decît cei cărora li s-a răpit pe nedrept, prin aceasta ei nu sînt mai puternici, pentru că *nu după număr sînt judecați, ci după valoarea lor*".
Schiller exprimă o idee apropiată în piesa *Demetrius* (act. I): *Man soll die Stimmen wägen und nicht zählen* (Voturile să fie cîntărite și nu numărate). E un elogiu adus calității.

Non omnia possumus omnes (lat. „Nu toți putem de toate") Vergiliu (*Egloga* a VIII-a, vers 63, mai precis: sfîrșitul acestui vers). Sensul este că nu putem ști toate și încă la fel de bine. De pildă: Michelangelo nu era nici pe departe atît de mare ca pictor, arhitect și poet, pe cît era ca sculptor, fiindcă *non omnia possumus omnes*.
Scriitorul englez Walter Scott a folosit într-un roman al său expresia cu scopul obținerii unui efect comic: „*Non omnia possumus omnes*, cum a zis într-o zi avocatul Crossmyroof, cînd a fost chemat în două locuri o dată".

Non omnibus dormio! (lat. „Nu dorm pentru toți") — Expresie consemnată de Cicero în scrisorile sale „Ad familiares" (VII, 24, 1). Are la bază o amuzantă istorioară antică: un cetățean din Roma, neputînd suporta vizitele, se prefăcea că doarme cînd îi soseau musafiri. Într-o zi, zărind pe sub gene cum sclavul său se înfruptă pe ascuns din vinul casei, îi spuse: *Non omnibus dormio*!
Vorba a rămas și poate fi utilizată în același sens, adică: mai închid eu ochii, dar nu chiar pentru toată lumea!

Non omnis moriar (lat. „Nu voi muri de tot") — Într-una din odele sale (a 30-a din cartea a treia, versul 6), Horațiu (același Horațiu, care a spus în primul vers din aceeași odă: *exegi monumentum aere perennius*), vorbind despre sine, afirmă: *non omnis moriar*! Prin acest „nu voi muri

de tot“ se înțelege că va lăsa posterității opera sa care va fi nemuritoare și va aminti de numele lui.
În scrierile multor clasici ai literaturii universale putem întîlni acest vers rostit de diferite personaje care, socotindu-l prea cunoscut, nici nu mai menționează că e de la Horațiu cetire.
George Coșbuc și-a intitulat *Non omnis moriar* panegiricul în versuri scris la moartea filologului ardelean Timotei Cipariu.

Non opus est verbis, credite rebus (lat. „Nu-i nevoie de vorbe, credeți faptele“) — Ovidiu, *Fastele* (II, 734). Soldații lui Tarquinius Superbus, regele Romei, în vremea asediului cetății Ardea (secolul VI î.e.n.), discutau la masă despre cinstea femeilor lor: „Oare ale noastre soții se mai gîndesc la noi?“ Și toți se întreceau în a-și lăuda nevestele. Atunci sare un anume Collatius și zice: „La ce să vorbești? Numai în fapte să crezi! Noaptea, mai ține; pe cai să sărim și să mergem la Roma!“
E ceea ce exprimă în trei cuvinte dictonul latin „*Acta, non verba*“, introdus în multe alte limbi; în franceză: „*Des actes, non des paroles*“ (vezi); în română: „*Fapte, nu vorbe*“.

Non possumus (lat. „Nu putem“) — formulă care echivalează cu un imposibil categoric, solemn și fără apel. E răspunsul dat de Petru și Ioan unor înalți preoți care au încercat să oprească răspîndirea evangheliei, — răspuns consemnat în „Faptele apostolilor“ (IV, 20) de unde acest *non possumus* a și fost luat (bineînțeles după traducerea latină a scripturii). Mai tîrziu a devenit o formulă de refuz a papilor. Iar în vremea noastră, îmbrăcînd semnificația laică, același *non possumus* înseamnă o interdicție de neclintit, o împotrivire peste care într-adevăr nu se mai poate trece, deoarece pune un caz de conștiință ce nu admite nici un fel de tranzacții.

Non scholae, sed vitae discimus (lat. „Nu pentru școală, ci pentru viață învățăm“) — Această înțeleaptă vorbă rezumă un întreg pasaj din epistola 106 a lui Seneca-cel-Tînăr.
Se folosește spre a atrage atenția că învățătura este o armă pentru viață și, în acest scop, se adresează elevilor (uneori și părinților lor) care, de obicei, „vînează“ numai note mari în catalog.
Cînd este cazul, se utilizează și reciproca: „*Non vitae, sed scholae discimus*“ (Nu învățăm pentru viață, ci pentru școală).

Nosce te ipsum (lat. „Cunoaște-te pe tine însuți“) — Cicero, *Tusculane* (I, 22, 52). Traducerea latină a expresiei grecești: γνῶθι σεαυτόν.

Nota bene (lat. „Notează bine“) — Se pare că obiceiul acestor adăugiri a rămas de pe vremea cînd cărțile erau scrise de mînă. Atticus, un prieten al lui Cicero, înființase la Roma un atelier unde lucrau 300 de scribi care copiau, după dictare, în mod simultan, același text. Desigur, în asemenea condiții se săvîrșeau destule greșeli și omisiuni. Prin „nota bene“ erau evitate efortul și cheltuiala unor noi transcrieri.
Deci, la început: un fel de erată. După ce mai tîrziu s-a introdus *erratum*, „nota bene“ a ajuns ceea ce este și azi: o însemnare, cu inițialele *N.B.*, spre a semnala cititorilor o informație sau o precizare suplimentară.

Nous dansons sur un volcan (fr. „Dansăm pe un vulcan“)— În anul 1830, datorită măsurilor reacționare ale regelui Carol al X-lea și ale guvernului său, situația internă în Franța era dintre cele mai încordate. În luna iulie din acel an a și izbucnit revoluția. Cu puțin înainte (la 31 mai 1830), ducele d'Orléans dădea la Palais Royal un bal fastuos în onoarea regelui Neapolelui, venit în vizită la Paris. În palat era petrecere mare. Afară poporul era în fierbere și mai mare. La un moment dat, cînd începu iar dansul, unul dintre invitați, scriitorul Achille Salvandy, trecînd pe lîngă ducele amfitrion, îi spuse, făcînd un joc de cuvinte (ca aluzie la regele Neapolelui și la Vezuviul care e în fața Neapolelui): „E o serbare curat napolitană: *dansăm pe un vulcan*“. Vorbele lui, reușind prin această figură de stil să rezume atît de bine momentul de atunci din Franța, au lansat expresia care și astăzi e folosită

pentru a semnala o primejdie, o situaţie care ameninţă siguranţa cuiva.

Nu cerceta aceste legi — Coşbuc, *Moartea lui Fulger*. Lîngă groapa craiului căzut în război, mama lui caută zadarnic să descopere legile vieţii şi ale morţii: „Ori buni, ori răi, tot în mormînt!/Credinţa-i val, iubirea vînt/Şi viaţa fum!" Poetul conchide: „Nu cerceta aceste legi/ Că eşti nebun cînd le-nţelegi!"
E replica dată acelora care, chiar dacă se găsesc în situaţia nefericitei mame, revoltată împotriva sorţii nedrepte, nu trebuie să nege adevărurile vieţii şi să susţină că totul e minciună, nu trebuie să considere că nu există nimic bun, nimic măreţ pe lume.
Versul a devenit expresie, pentru a încheia o discuţie fără dezlegare.

Nuda veritas (lat. „Adevărul gol") — Horaţiu, *Ode*, cartea I, oda 24, versul 7 — Este oda scrisă cu prilejul morţii criticului Quintilius Varus şi închinată *Lui Vergiliu* care era neconsolat de pierderea lui Varus, bunul său prieten. Horaţiu deplînge dispariţia acestuia şi se întreabă: Cînd Cinstea, Bunăcredinţa, neprihănita soră a Dreptăţii, Adevărul nepătat (*nuda veritas*) vor mai găsi un om să-i semene?"
De la versul lui Horaţiu s-a format expresia curentă astăzi: „Adevărul gol-goluţ".

Nu de moarte mă cutremur, ci de veşnicia ei — Vlahuţă, poezia *Din prag*. Poetul nu se teme de moartea fizică, ci de cea spirituală. Sensul e clar precizat în versurile următoare:

„Bine e să ştii, la moarte, că o dungă laşi — un nume
C-ai săpat la zidul nopţii — c-ai muncit să-ţi scoţi în lume
Din al creierului zbucium, ca pe-un diamant, *ideea*.
Urma-ţi va fi cunoscută pe-unde ţi-ai purtat scînteia..."

Aşadar, o pledoarie pentru a crea opere durabile, prin care să trăieşti şi după moarte. În acelaşi spirit Montaigne

spunea: „*Ce n'est pas la mort, c'est le mourir qui m'inquiète*".

(La) Nuit porte conseil („Noaptea e bună sfătuitoare") — Proverb francez cu circulaţie universală. În timpul nopţii, cînd e linişte, oamenii regăsesc de obicei calmul şi chibzuinţa necesare spre a lua o hotărîre justă, bine cîntărită, fără pripeală. De aceea, adesea, după lungi discuţii purtate pînă tîrziu, se spune: „să lăsăm pe mîine luarea unei decizii. *La nuit porte conseil*".
Scriitorul Al. Mirodan şi-a intitulat una dintre piesele sale: „*Noaptea e un sfetnic bun*".

Nulla dies sine linea (lat. „Nici o zi fără linie") — Plinius, vorbind în *Historia naturalis* (35—36) de pictorul Apelles, povesteşte că acesta nu lăsa să treacă o zi fără să tragă o linie, adică fără să deseneze. Cuvîntul „linie", mai apropiat de „rînd", adică de „scris", a făcut ca deviza lui Apelles să se aplice îndeosebi scriitorilor, care zilnic, cu perseverenţă, au dat glas condeiului lor. Ceea ce Plinius a spus despre cel mai mare pictor al Greciei, ar putea spune istoria literaturii noastre despre Mihail Sadoveanu şi Tudor Arghezi, care — după înseşi mărturisirile lor — îşi aşterneau zi de zi gîndurile pe hîrtie, ilustrînd cu pana lor vechiul *nulla dies sine linea*.

Nulla fere causa est, in qua non femina litem moverit (lat. „Aproape nu există proces în care femeia să nu fi pornit litigiul") — Iuvenal, *Satire* (VI, 242—243) — Vezi: „*Cherchez la femme*!"

Nulla regula sine exceptione (lat. „Nici o regulă fără excepţie") — Expresia vine din dreptul roman, unde excepţia era un mijloc de apărare. Reclamantul formulează o pretenţie. Aceasta este regula. Pîrîtul invocă un fapt accesoriu, prin care neagă pretenţia reclamantului. Aceasta e excepţia.
Deci, orice regulă cu excepţiile ei. De unde, mai tîrziu, a rezultat şi versiunea: „*Excepţiile confirmă regula*."

Nulla salus bello; pacem te poscimus omnes! (lat. „Nu-i nici o scăpare în război; cu toţii cerem de la tine pacea!") — Vergiliu, *Eneida* (XI, 362).
În cartea a XI-a, se desfăşoară adunarea bătrînilor, spre a decide pacea sau războiul între viteazul Enea şi regele Turnus al Rutulilor. Acesta din urmă vrea război, dar Drances, iscusitul sfetnic al lui Enea, propune pacea:
„Nu-i nici un bine în război! şi rugămu-te, Turnus, cu toţii
Pacea tu dă-ni-o, şi lucrul ce razimă pacea".
(trad. G. Coşbuc)
Vezi şi expresiile: „*Bella matribus detestata*" şi „*Der Krieg ernährt den Krieg*".

Nullum est iam dictum, quod non sit dictum prius (lat. „Nu este nici un cuvînt care să nu fi fost spus mai înainte") — Terenţiu, în prologul comediei *Eunuchus* (41). Fraza se referă desigur la faptul că Terenţiu a spus şi el după alţii, prelucrînd această piesă după două comedii greceşti ale lui Menandru: *Linguşitorul* şi *Eunucul*, care la rîndul lor au fost compuse după un autor necunoscut — şi aşa mai departe.
Comedia *Eunuchus* a fost tradusă în româneşte de George Coşbuc, sub titlul *Parmeno*, unul dintre personajele principale ale piesei.
Expresia lui Terenţiu, care aminteşte de *Nil novi sub sole* (vezi: Nimic nou sub soare), mai apare uneori şi sub forma: *Nihil est iam dictum*... etc. Voltaire, la rîndul lui, spunea: *Presque tout est imitation* (Aproape totul e imitaţie).

Numero deus impari gaudet (lat. „Zeilor le plac numerele neperechi") — versul 76 din *Egloga* a VIII-a a lui Vergiliu. Într-adevăr, numerele 3, 7, 9, 13 se bucurau în antichitate de o deosebită trecere, de unde superstiţia că aceste cifre ar avea o putere magică. Şi fiindcă le plăceau numerele neperechi, zeii au hotărît ca Parcele să fie *trei*, Graţiile — *trei*, minunile lumii să fie şapte, şapte — cerurile, nouă — muzele şi pînă şi ... păcatele — tot şapte! Pitagora considera nemuritoare numerele impare, fiindcă ele nu se puteau împărţi în două părţi egale de unităţi.
Chiar şi medicina antică, în frunte cu Hipocrat, părintele ei (sec. V î.e.n.), a atribuit numerelor neperechi o anumită putere enigmatică: copilul se naşte la 9 luni (sau la 7), a şaptea zi ar fi decisivă pentru bolnavii contagioşi sau operaţi etc. În sistemul lui Pitagora, numărul 7 era de altfel denumit „numărul medical" sau „climacteric".
Observaţia lui Vergiliu se poate aplica poeţilor noştri cărora, ca şi zeilor din Olimp, le plăceau numerele neperechi: *Eminescu* (Pe lîngă plopii fără soţ), *Coşbuc* (Trei Doamne, şi toţi trei), *Minulescu* (În oraşul unde plouă de trei ori pe săptămînă, Romanţa celor trei galere, Romanţa celor trei romanţe, În oraşul cu trei sute de biserici etc.), *Topîrceanu* („Trei versuri mici/ Din trei volume/ Pe care trei poeţi de-odată/ În trei oraşe le-au cîntat...") *Romanţa automobilului* etc.

Nunc est bibendum (lat. „Acum să bem!") — Oda a 37-a din cartea întîi a *Odelor* lui Horaţiu a fost scrisă după ce romanii au repurtat marea şi neaşteptata victorie de la Actium. Oda începe astfel: *Nunc est bibendum, nunc pede libero, pulsanda tellus*! (Acum să bem, acum cu pas voios (liber) să batem pămîntul!). Adică o invitaţie la chef şi joc, spre a sărbători o biruinţă deosebită, un succes neprevăzut.

Nur vom Nutzen wird die Welt regiert (germ. „Lumea e condusă numai de interese") — Schiller, *Moartea lui Wallenstein* (act. I, sc. 6). E răspunsul pe care contele Terzky îl dă generalului Wallenstein, cînd acesta vorbeşte despre credinţă, prietenie, omenie.
Echivalentul literar al vorbei noastre populare: „*Interesul poartă fesul*".

Nu sînt vremurile sub om, ci bietul om sub vremuri — Miron Costin, *Letopiseţul ţării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, cap. XVIII, paragraful 12. Este vorba de lupta lui Vasile Lupu împotriva uzurpatorului de tron Gheorghe Ştefan.

Cronicarul, după ce arată „ce greşeli s-au făcut la cei vestiţi sfetnici", adaugă „Iară nu sîntu vremile supt cîrma omului, ce bietul om supt vremi".
A.D. Xenopol a ales vorbele cronicarului ca motto la opera sa *Istoria Românilor*.

Nu uita niciodată că eşti om! (grec. Ἄνθρωπος ὢν τοῦτ' ἴσθι καὶ μέμνης' ἀεί.) — Aceste cuvinte grave şi serioase aparţin unui om de haz: poetul grec Philemon care a rămas vestit, nu atît prin cele 80 de piese comice, cît prin epilogul său tragicomic: a încetat din viaţă în urma unui acces de rîs, la vîrsta de 97 ani.
În unul din puţinele fragmente răzleţe ce s-au păstrat din lucrările sale, se găseşte şi înţeleapta cugetare de mai sus care desigur îi conferă dreptul la atenţia posterităţii nu numai într-un dicţionar de citate celebre. Ea constituie un foarte vechi elogiu adresat fiinţei superioare care e omul, dar în acelaşi timp poate fi şi un foarte actual memento pentru a păzi marile virtuţi umane: raţiunea, morala, iubirea — într-un cuvînt: omenia!

O

Oameni, eu v-am iubit! — Sînt ultimele cuvinte ale lui Iulius Fučik, erou ceh, căzut în lupta împotriva hitlerismului. Cu ele se încheie cartea pe care a scris-o în celulă înainte de a fi judecat şi condamnat la moarte. Cartea, terminată în 1943, purtînd titlul: *Reportaj cu ştreangul de gît*, a apărut pentru întîia oară la Praga, în 1946. Autorul mai adaugă la sfîrşit un singur cuvînt: *vegheaţi!*, cu semnificaţia: vegheaţi, ca sacrificiile să nu vă fie zadarnice!

O bufniţă la Atena! (grec. Γλαῦκα εἰς 'Αθήνας.) — în înţelesul de a o duce la Atena. E o replică din comedia *Păsările* a lui Aristofan, versurile 306 şi 2000 (în traducerea românească, ESPLA, pag. 131 şi 180).
Pe vremea lui Aristofan erau destule bufniţe la Atena; pe toate monedele de argint, cît şi pe emblema oraşului era gravat chipul acestei păsări, simbolul înţelepciunii şi al vigilenţei.
Prin urmare, „a duce bufniţe la Atena" înseamnă o treabă inutilă, un lucru de prisos. Cum spune zicala noastră: „a duce apă la fîntînă".

Ochi au, dar nu vor să vadă; urechi au, dar nu vor să audă
Psalmul 115 (versetele 5 şi 6), unde se spune de fapt: „*ochi au, dar nu văd; urechi au, dar nu aud*" — Se referă la idolii altor neamuri, cioplţi din piatră, lemn etc. şi împotriva cărora psalmistul punea în gardă pe credincioşi, vrînd să-i ferească de idolatrie.
Poporul a „actualizat" aceste cuvinte şi a început să le aplice acelora care, din patimă, din ignoranţă sau din reacţionarism *nu voiau* pur şi simplu să vadă şi să audă, fă-

cînd pe orbii și pe surzii în fața realităților sau a primejdiilor.
Uneori se citează versiunea latină: *Oculos habent et non videbunt. Quis habet aures audiendi audiat.*
În tableta *Momente*, Tudor Arghezi folosește expresia în traducere: „Cîteodată chiar simpla onestitate a modestiei echivalează cu talentul. Se speră că cine are urechi de auzit o să audă!" („Contemporanul", nr. 763).

Ochi de Argus — Expresia vine de la personajul mitologic Argus, poreclit și *Panoptes* (care vede tot) și despre care legenda spune că avea o sută de ochi, dintre care cincizeci totdeauna deschiși. De aceea zeița Iunona l-a însărcinat s-o păzească pe Io, de care Iupiter — soțul Iunonei — fusese îndrăgostit.
Argus a devenit deci sinonim cu o persoană excepțional de atentă, căreia nu-i scapă nimic din vedere. Iar expresia „ochi de Argus" are înțelesul de simbol al vigilenței.

Ochi pentru ochi — străveche pedeapsă din legislația mozaică, înscrisă în cartea *Exodul* (cap. XXI, v. 24): „Viață pentru viață, dinte pentru dinte, ochi pentru ochi"... E cunoscută mai ales sub denumirea de „legea talionului" și a fost adoptată de vechea legislație greacă și romană, de Mahomet în *Coran* etc.
Astăzi această pedeapsă nu mai există la nici un popor civilizat. Se păstrează numai ca expresie literară, semnificînd o sancțiune ce-o aplici cuiva în același mod în care a înțeles și el să ți-o aplice.

Oderint, dum metuant (lat. „Să mă urască, dar să se teamă de mine") — Această frază, care a slujit ca deviză multor suverani și dictatori sîngeroși, își are originea în tragedia *Atreus* a poetului roman Lucius Attius (170—94 î.e.n.). Ea a devenit celebră grație lui Cicero care o explică în lucrarea sa *De officiis* (I, 28, 97).
Cicero spune că poeții trebuie să pună în gura personajelor ceea ce le convine, așa încît ele să gîndească și să vorbească în concordanță cu caracterul lor. De pildă: „dacă l-ai pune pe Minos (regele Cretei renumit pentru integritatea sa) să mă urască dar să se teamă, se va observa că conveniența nu e bine slujită, fiindcă el e cunoscut pentru marea sa probitate. Aceleași cuvinte însă puse în gura lui Atreu (rege al Argosului și Micenei) ar face să aplaude tot teatrul, căci se integrează în caracterul său".
Oderint dum metuant au fost vorbele preferate ale împăratului Caligula, vestit prin furia și isprăvile lui aproape demențiale. Într-o zi, la teatru, privind mulțimea de spectatori, și-a exprimat dorința ca poporul roman să aibă un singur cap, spre a-l putea reteza dintr-o lovitură. Și a adăugat: „să mă urască, dar să se teamă de mine".
Vezi și *Incitatus*.

Odiseea, ca expresie, vine de la titlul epopeii lui Homer *Odiseea*, în care nemuritorul rapsod grec descrie călătoriile și aventurile lui Ulysses (sau Odysseus). De aceea, folosim cuvîntul odisee în înțelesul de: un șir de peripeții.

O, Gott, das Leben ist doch schön! (germ. „O, Doamne, viața e totuși frumoasă!") — Schiller, *Don Carlos* (act IV, sc. 21) — E concluzia la care ajunge marchizul de Posa după o tulburătoare discuție cu regina Spaniei despre viață și moarte, despre dragoste și datorie.
Cuvintele lui Schiller sînt citate spre a susține că, în ciuda vicisitudinilor și a oricăror amărăciuni, viața este totuși frumoasă și merită să fie trăită.

Oh! n'insultez jamais une femme qui tombe (fr. „O, nu insultați niciodată o femeie care cade") — Hugo, *Les chants du crépuscule* — XIV: Cine știe ce povară a îndurat sufletul ei, cîte zile a răbdat de foame! Vina e a noastră! A ta, bogătașule și a aurului tău! Pentru ca picătura de apă din țărînă să redevină o perlă strălucitoare, e deajuns o rază de soare, o rază de dragoste.
Versul lui Hugo se citează în apărarea unei femei care decade din vina societății, sau din alte pricini străine de voința și puterile ei.

O, ich möchte den Ozean vergiften! (germ. „O, aș vrea să otrăvesc oceanul!)" — Schiller, *Hoții* (act. I, sc.2). Îndurerat de vestea că nu va fi iertat și reprimit în casa părintească, Karl Moor, spre a se răzbuna pe oamenii care-i

refuză omenia, acceptă să devină căpetenia unei bande de tîlhari şi spune acoliţilor săi: „Aş fi în stare să otrăvesc întreg oceanul, pentru ca moartea să poată fi sorbită din toate izvoarele!"
Fraza se foloseşte de către o persoană aflată în culmea desperării.

Oile lui Panurge, după expresia franceză *les moutons de Panurge*, au intrat în mai toate limbile din episodul foarte cunoscut al romanului lui Rabelais: *Pantagruel*. În capitolul VI din cartea a patra a acestui roman, Panurge, unul dintre personajele principale, mînios pe oierul Dindenault, jură să se răzbune: cumpără de la el o oaie şi o zvîrle în mare. De îndată, celelalte oi se precipită în valuri şi se îneacă toate.
Uneori ne referim la „oile lui Panurge" *în general*, pentru a ironiza spiritul de imitaţie, dar de obicei ilustrăm un *anumit* caz, cum procedează Sainte Beuve: „Criticii din zilele noastre sînt mai mult sau mai puţin ca oile lui Panurge". Deci, o expresie pentru moda imitaţiei fără discernămînt. (Horaţiu, în *Epistole* (c. I, ep. 19, v. 19), îi asemuia tot cu o turmă servilă: *O, imitatores, pecus servum*!).
Anton Pann foloseşte aceeaşi comparaţie: „Omul este ca oaia, lesne se ia unul după altul".

O.K. (engl. „Totul e bine", „e în regulă") — Expresia, foarte frecventă în Statele Unite, s-a introdus în numeroase limbi.
Ea derivă, probabil, din cuvîntul „Oke", care, în graiul pieilor roşii înseamnă: *„Aşa este!"*. (Vezi şi: *„All right!"*).

Olandezul zburător — Expresia are la bază o legendă veche. Un marinar olandez făcuse jurămînt să ocolească un promontoriu întîlnit în cale, chiar dacă această expediţie i-ar cere o veşnicie. Semeţia lui a atras mînia lui Dumnezeu şi marinarul s-a văzut pedepsit să se lupte cu talazurile şi furtuna, fără a ajunge niciodată la liman. Dar această legendă, originară din Ţările de Jos, n-a dat naştere expresiei decît abia în secolul trecut, cînd cei doi mari creatori germani — poetul Heinrich Heine (în 1834) şi compozitorul Richard Wagner (în 1843) — au popularizat-o prin lucrările lor. Opera wagneriană *Der fliegende Holländer* a fost tradusă în franceză *Le vaisseau fantôme*, povestea „Olandezului zburător" fiind cunoscută şi sub titlul de „Vasul fantomă", care de asemenea a devenit o expresie spre a caracteriza spiritul de aventură ce, în orbirea lui, e sortit eşecului.

Oleum perdidisti (lat. „Ai pierdut uleiul") — Latinii foloseau această expresie pentru a caracteriza o scriere fără valoare, un discurs nereuşit etc. Autorul a lucrat probabil nopţi de-a rîndul, dar n-a izbutit decît să risipească zadarnic uleiul lămpii sale.

O, Liberté, que de crimes on commet en ton nom! (fr. „O, Libertate, cîte crime se comit în numele tău!") — cuvinte rostite de M-me Roland de la Platière, în cele din urmă clipe de viaţă, cînd urca pe eşafod, la 8 noiembrie 1793, condamnată la moarte, fiindcă aprobase răscoalele din Franţa.
Se citează spre a dezvălui abuzurile comise sub masca libertăţii.

O mie şi una de nopţi — Expresia circulă sub diferite forme: „Parcă-i o mie şi una de nopţi!"; sau „Asta-i o poveste ca din o mie şi una de nopţi!" în sens de miraculos, fantastic; sau „A fost ceva feeric: o bogăţie, un lux ca în o mie şi una de nopţi". Această expresie vine de la răspîndita culegere de poveşti arabe, cunoscută sub numele de mai sus. Eroina lor, frumoasa Şeherezada, a izbutit timp de o mie şi una de nopţi, să-l ţină pe sultan cu atenţia încordată şi să-l pasioneze cu poveştile ei pînă într-atît, încît el tot amîna hotărîrea de a o sugruma, numai din curiozitatea de a auzi urmarea. De aceea, titlul acestor basme a devenit sinonim cu ceva extraordinar de captivant, mirific, magic.

Omne ignotum pro magnifico est (lat. „Tot ce-i necunoscut e socotit minunat") — Cugetarea aceasta a lui Tacit (din *Viaţa lui Agricola*, 30) serveşte atît în sens pozitiv, cît şi în sens negativ. Înţelesul ei fiind că „necunoscutul are farmec", o putem cita atît pentru a explica ce-i îndeamnă cîteodată pe oameni să pornească în necunoscut (în ascensiuni, în călătorii îndepărtate), cît şi pentru a

preveni pe cei care, lăsîndu-se ademeniţi de „farmecul necunoscutului", iau calea periculoasă a aventurii, a misterului, a marelui semn de întrebare. Dar pentru acest din urmă caz romanii aveau un proverb mai vechi: *Omne ignotum pro terribili*, adică farmecul pe care îl prezintă necunoscutul poate avea un rezultat *îngrozitor*.

Omne vivum ex vivo (lat. „Orice fiinţă vie provine dintr-o fiinţă vie") — axiomă de bază a biologiei moderne. Rezultă din formularea mai veche a medicului englez William Harvey (sec. XVII): *Omne vivum ex ovo* (Orice vieţuitoare provine dintr-un ou, dintr-un germene).

Omnia mea mecum porto (lat. „Tot ce-i al meu port cu mine") — deviza, tradusă în latineşte, a filozofului Bias, unul dintre „cei şapte înţelepţi ai Greciei "(vezi). Pliniu relatează că Bias a fost întrebat de concetăţenii săi care se grăbeau să părăsească oraşul Priene, ameninţat să fie cotropit de oştile persane ale lui Cirus (secolul VI î.e.n.), cum de nu-şi ia nici veşminte, nici vase, nici alte lucruri din gospodărie. El le-a răspuns calm: „tot ce-i al meu port cu mine", dînd astfel a înţelege că mai mult decît toate bunurile materiale preţuiesc acumulările spirituale şi că adevărata bogăţie este ceea ce a adunat omul ca experienţă, cunoştinţe, înţelepciune, cultură.
Desigur, filozoful Bias a răspuns în greceşte. Dar traducerea latină a rezistat timpului, aşa cum s-a întîmplat cu foarte multe alte expresii din Biblie, mitologie, istorie, care ar fi trebuit citate în ebraică sau în greacă.

Omnia mutantur, nihil interit (lat. „Totul se schimbă, nimic nu dispare") — Ovidiu, *Metamorfozele* (XV, 165). Poetul îi întreabă pe oameni de ce se înspăimîntă de moarte, de întunericul ei, de nume născocite ca cel al fluviului Styx, de infernul imaginar care nu se găseşte decît la poeţi? Sufletul este nemuritor. El trece însă prin mai multe trupuri: cînd părăseşte un trup, intră imediat în altul.
Natura — susţine Ovidiu — e în veşnică schimbare, totuşi rămîne mereu aceeaşi: succesiunea zilelor, a nopţilor, a anotimpurilor, a vîrstelor vieţii. În ultimă analiză, toate se schimbă, nimic nu piere.
Scriitorii şi filozofii idealişti s-au servit de versul lui Ovidiu pentru a susţine principiul continuităţii spiritului. A fost invocat şi de adepţii metempsihozei.
Vezi replica ştiinţifică: *Rien ne se perd,... tout se transforme.*

Omnia vincit amor (lat. „Iubirea învinge toate") Vergiliu, *Egloge* (X,69) — El cîntă dragostea poetului Cornelius Gallus, care, trădat de Lycoris, se retrage în Arcadia, în mijlocul păstorilor, şi apoi în pădure, spre a duce o viaţă singuratică. Dar, zadarnic! Gîndurile şi inima lui Gallus se întorc la femeia iubită. Şi Vergiliu încheie: *Omnia vincit amor, et nos cedamus amori* (Iubirea învinge toate, şi noi cedăm în faţa dragostei).
La rîndul lui, Voltaire recunoaşte invincibila forţă a iubirii în aceste două versuri gravate pe soclul unei statui a lui Cupidon:

„Qui que tu sois, voici ton maître:
Il l'est, le fut, ou le doit être".

(Oricine-ai fi, iată-ţi stăpînul: Este, a fost , sau va fi).
Coşbuc, în poemul satiric *Dr. Juris*, face aluzie la iubirea nefericită a lui Gallus.

Omul este un animal sociabil (grec. Ἄνθρωπος ζῶον πολιτικόν.) — Astfel a definit Aristotel, în lucrarea sa *Politica* (I, 9), înnăscuta tendinţă a omului de a căuta societatea semenilor săi. Mai întîlnim uneori şi varianta: „Omul este prin natura sa o fiinţă sociabilă".
Această expresie a fost popularizată prin *Scrisoarea 87* din *Scrisorile persane* ale gînditorului francez Montesquieu. Iar scriitorul rus A.I. Herzen, în cartea sa *Scrisori din Franţa şi Italia*, la capitolul „Din nou la Paris", spune: „...Lumea se teme de omul liber, considerînd natura lui rea, în sensul care este dat acestui cuvînt. Dar se uită că omul, înainte de toate, este un animal sociabil, că în el există instinctul vieţii sociale".

On ne badine pas avec l'amour (fr. „Cu dragostea nu-i de glumit") — E titlul unui „proverb" teatral de Alfred de

Musset, scris la 1840. În această comedie poetul francez arată că un tînăr, vrînd să stîrnească inima fetei care nu-l iubeşte, declară dragoste aprinsă surorii ei. Aceasta ignoră jocul şi se îndrăgosteşte de-a binelea de cel care o luase drept cobai sentimental; dar, cînd află că de fapt el viza pe alta, se omoară. Morala: cu inima să nu glumeşti, cu dragostea nu-i de joacă.

On n'est jamais si bien servi que par soi-même (fr. „Niciodată nu eşti mai bine servit decît de tine însuţi") — replică din comedia *Brueys et Palaprat* (scena 2) de Charles Guillaume Etienne.
E echivalentul cult al unor zicale populare, ca: „Ce nu-ţi faci singur, nu-ţi face nimeni", sau „Lupul cu slugi rămîne flămînd".

On ne fait d'omelettes sans casser des oeufs — (fr.„ Nu faci omletă fără să spargi ouăle") — Vorbe atribuite contelui Petru de Pahlen, guvernatorul Petersburgului. Organizînd un complot care a dus la detronarea ţarului Pavel I, el a rostit cuvintele de mai sus la o întrunire a conspiratorilor din 23 martie 1801. În realitate, contele Pahlen a folosit o veche zicală franceză, care semnalează că nimic nu se face fără riscuri şi investiţii.

O nenorocire nu vine niciodată singură — e traducerea cunoscutei zicale franceze: *un malheur ne vient jamais seul*. Dar francezii au tradus-o liber după versiunea latină: *abyssus abyssum invocat* („abisul cheamă alt abis"), cu alte cuvinte: o dată pornit pe o prăpastie, mergi dintr-o prăpastie în alta. Acesta e versetul 8 din psalmul XLI al regelui David, verset care, în traducerea lui Gala Galaction, sună astfel: „O vîltoare cheamă pe cealaltă în vijelia cataractelor sale..."
Din traducere în traducere, ca din prăpastie în prăpastie, sensul iniţial s-a dus de-a rostogolul, şi cu vremea, vorbele acestea au ajuns să fie rostite, de obicei cu resemnare dar nu fără amărăciune, spre a marca un lanţ de neplăceri, de eşecuri.

On ne prête qu'aux riches (Fr. „Nu se împrumută decît celor avuţi") — zicală franceză, care are două sensuri: primul sens — propriu — care rezultă şi din traducerea românească, şi un sens figurat, care recunoaşte faptul că unor oameni deosebit de înzestraţi din punct de vedere intelectual le sînt atribuite calităţi, fapte sau expresii ieşite din comun. De exemplu, cînd sînt multe cuvinte de duh puse în seama unor oameni celebri ca Mark Twain, Bernard Shaw, Caragiale, Tristan Bernard, pentru că „*on ne prête qu'aux riches*!"

Onoarea de familist — Sînt vorbele lui Jupîn Dumitrache, de cîteva ori repetate în *O noapte furtunoasă* de Caragiale. Au devenit o aluzie folosită totdeauna cu intenţii comice, pentru o situaţie asemănătoare cu cea a eroului caragialean, atins în *onoarea* sau în *ambiţiile* sale.

On revient toujours à ses premiers amours (fr. „Revenim totdeauna la primele iubiri") — versurile unui cîntec din opera comică *Joconde*, cu textul de Etienne şi muzica de Nicolo (act. III, sc.1).
Sensul s-a extins şi expresia se aplică pentru tot ce o dată ne-a fost drag (persoane, lucruri, vorbe, idei...) şi spre care ne întoarcem într-o zi cu aceeaşi simpatie din trecut.

On trouve avec le ciel des accomodements (fr. „Te mai învoieşti şi cu cerul)"—Molière (*Tartuffe*, act. IV, sc.5)— Cînd Elmira pretextează că va supăra cerul dacă va păcătui în dragoste, Tartuffe îi răspunde:

„E cîte-o desfătare oprită, nu te-nşeli,
Dar se mai fac cu cerul şi unele-nvoieli!"

Ironia lui Molière serveşte spre a satiriza preacuvioasa făţărnicie.

O, paşă, cît de darnic eşti! — vers din poezia *El Zorab* de G. Coşbuc, a devenit o expresie prin care zeflemisim în vorbirea curentă zgîrcenia sau meschinăria cuiva. De pildă: cînd, pentru o faptă remarcabilă, care ar merita o răsplată concretă, cineva oferă simple promisiuni, e foarte potrivit să-i amintim ironic cuvintele pe care arabul lui Coşbuc le-a adresat mărinimosului paşă.

Opus igne, autor patibulo dignus (lat. „Opera e vrednică de foc; autorul, de spînzurătoare") — e rezoluția pe care cenzura maghiară a pus-o pe *Cronica Românilor și a altor neamuri învecinate*, scrierea principală a lui Gh. Șincai. Din această cauză lucrarea n-a văzut lumina tiparului decît mai tîrziu, la Iași (1853), după moartea cărturarului ardelean.
Astăzi, expresia se mai citează la modul ironic în legătură cu o lucrare care nu merită să fie luată în considerare.

Oreste și Pilade — sînt două personaje mitologice care au devenit de-a lungul vremurilor sursa de inspirație a unui șir nesfîrșit de lucrări literare. Oreste a fost fiul regelui Agamemnon, căpetenia oștilor grecești în războiul împotriva Troiei. După moartea tatălui său, Oreste a fost trimis la curtea regelui Strofiu din Focida, unde a crescut împreună cu Pilade, fiul acestui rege. Între cei doi copii s-a legat o prietenie frățească. Pilade l-a însoțit mai tîrziu pe Oreste în Taurida și s-a căsătorit cu sora lui, Electra.
Prietenia neclintită, pînă la sacrificiu, dintre Oreste și Pilade a ajuns proverbială, servind drept pildă, ca și aceea a dioscurilor Castor și Pollux (vezi).

Orfeu — personaj legendar, fiul lui Apollo (sau al regelui trac Oiagros) și al nimfei Caliope, a vrăjit cu lira și cîntecele sale nu numai oameni și zei, ci și animale, plante, stînci...

„De cîntarea lui Orfeos munții Traciei s-umpleau
Și de sunetul lui dulce crude fiare se-mblînzeau".

(Gh. Asachi, în poezia *La patrie*)

Orfeu și legenda lui au inspirat pe Vergiliu în *Georgice*, pe Ovidiu în *Metamorfoze*, pe Milton în *Paradisul pierdut*, pe Rubens, Tintoreto, Brueghel în pictură, pe Gluck și Offenbach în muzică, precum și o întreagă literatură poetică și filozofică cunoscută sub denumirea de *Poemele orfice* (începînd din secolul VI î.e.n.).
Numele lui Orfeu a ajuns antonomază pentru un muzician deosebit de înzestrat.

Ori Stan, ori căpitan —vezi: „*Aut Caesar, aut nihil*".

Ortul popii — Ortul, o monedă veche în valoare de zece parale, era pe vremuri plata obișnuită pentru slujba religioasă la o înmormîntare. De aceea „a da ortul popii" a ajuns să însemne: a-și da sfîrșitul.

O, rus, quando ego te adspiciam? (lat. „O, țară, cînd te voi revedea?")— Este versul 60 din satira a VI-a a lui Horațiu (cartea a doua) — prin care poetul își exprimă dorul și graba de a se refugia în liniștea odihnitoare de la țară unde, departe de zgomotul orașelor, să uite, în lectura clasicilor, de ostenelile cotidiene ale vieții (*iucunda oblivia vitae*). Cînd vrem să evocăm farmecul pastoral, mai putem recurge și la un crîmpei de vers din *Georgicele* lui Vergiliu (versul 486 din cartea a doua): *O, ubi campi?* (O, unde sînt cîmpiile?), cu același înțeles ca *O, rus, quando ego te adspiciam?*

O, sancta simplicitas! (lat. „O, sfîntă simplitate!") — ultimele cuvinte ale reformatorului religios ceh Jan Hus, condamnat la moarte pentru erezie și ars pe rug în anul 1415. El le-a rostit cînd a zărit o femeie bătrînă, simplă și neștiutoare, care aducea vreascuri și le arunca pe rugul lui, socotind că săvîrșește astfel o faptă bună, răsplătită de biserică cu promisiunea fericirii viitoare. Aceleași cuvinte, rostite în exact aceleași împrejurări, sînt atribuite și lui Ieronim din Praga, partizan al lui Hus, de asemenea ars pe rug, ca eretic, la 30 mai 1416.
Expresia e citată în ironie pentru o vorbă sau o comportare izvorîtă din naivitate. Se folosește uneori și forma: *sancta simplicitas*! Într-o scenă din *Faust*, Mefistofel îi spune lui Faust: „Sancta simplicitas! Nu e nevoie de nimic/ Fiți martor, făr-a ști prea mult" (Goethe, *Faust*, partea întîi, versurile 3037—38).

Os homini sublime dedit... (lat. „A dat omului chip înălțat") Ovidiu, *Metamorfozele* (I, 85) — Vorbind despre facerea lumii, poetul spune:

„Dacă cu ochii-n pămînt celelalte animale se uită,
Omului chip înălțat dărui ca să cate spre ceruri,
Fața în sus îndreptînd să-și ridice privirea la aștri".

Cu aceste cuvinte stabilește Ovidiu diferența dintre om și celelalte ființe, dînd totodată a înțelege că omul a fost creat „să biruie țărîna", cum spune Arghezi în poezia *Pînă atunci* din *Cîntare omului*:

„Și cumpănit pe cîte o talpă și-n călcîi,
Ai fost pe verticala înaltă cel dintîi"

Os homini sublime dedit... se citează spre a exprima simbolic (și de la o vreme la propriu) ideea că destinul omului este să-și înalțe privirile la cer, în sensul de a aspira tot mai sus, de a avea idealuri tot mai înalte.

Ospățul lui Balthazar — Balthazar, ultimul rege al Babilonului, era vestit prin ospețele sale care degenerau de obicei în petreceri desfrînate. De altfel, într-o noapte cînd se desfășura un asemenea festin, el a fost detronat și omorît.
„Ospățul lui Balthazar" (sau Belsazar) a ajuns astfel să semnifice o orgie vecină cu prăbușirea (vezi: *Mane, tekel, fares*). „De la cheful lui Belsazar/ N-au mai fost meseni atîta/ De-ngroziți..." (H. Heine, poezia *Atrizii spanioli*).

Ospățul lui Lucullus — Pentru amatorii de ospețe care au și gusturi... literare, termenii de comparație nu lipsesc în istorie. Spre deosebire de ospățul lui Balthazar sau cel sardanapalic (legate de ideea de orgie), ori de ospățul pantagruelic sau gargantuesc (ce se referă la cantitatea enormă de mîncare), „o masă à la Lucullus" sugerează mîncăruri fine și servite luxos. Acest Lucullus a fost un general roman (109—57 î.e.n.), vestit printr-o serie de victorii ce nu-i aduseseră numai lauri, ci și o avere nemăsurată. La vîrsta de 45 de ani, dezamăgit de intrigile unora și de ingratitudinea altora, a părăsit viața publică și cariera militară și s-a dedat huzurului și festinelor, cîștigîndu-și prin ospețele ce le dădea, o faimă care a întunecat complet pe aceea dobîndită pe cîmpul de luptă. Bătăliile i-au adus o glorie muritoare; ospățurile, o nemurire „glorioasă!"

O, tempora! O, mores! (lat. „O, timpuri! O, moravuri!") — E strigătul de protest al lui Cicero, din *Catilinare* (I, 21 ș.a.), unde vestitul orator roman, pe atunci (anul 63 î.e.n.) consul, atacîndu-l pe Catilina, se ridica îngrozit contra complicităților care au făcut posibilă o conjurație ca aceea pusă la cale de Catilina, împotriva senatului roman.
De asemenea, în *Verrine* (cap. XXV, paragr. 59, r.1) referindu-se la lăcomia lui Verres care, în calitate de pretor al Siciliei, a despuiat monumentele de podoabele lor prețioase, a furat vase și odoare de aur și și-a însușit o avere uriașă, Cicero folosește din nou: *O, tempora! O, mores!* Vorba a rămas și e invocată atunci cînd vrem să arătăm în ce grad de decădere au ajuns uneori moravurile.

O, temps, suspends ton vol! (fr. „O, timpule, oprește-ți zborul!") — Lamartine, poezia *Lacul*, strofa 6. Poetul stă pe malul unui lac, își aduce aminte de întîlnirile cu iubita lui și meditează asupra trecerii vremii: „Scăpare n-are omul, și timpul țărm nu are: / El curge, noi murim!" Versul „O, temps, suspends ton vol!" a apărut cu mult înainte (1762) în *Ode sur le temps* (Odă despre timp) a lui Antoine Thomas. Cum însă poezia *Lacul* e mai cunoscută, expresia circulă sub semnătura lui Lamartine.
„Să fi strigat atunci, să fi strigat, /Așa cum mă-nvățase bunul poet: /«O, vreme, curmă-ți zborul și tu / prielnic ceas, oprește-te!»/e-aproape sigur/ că lucrurile n-ajungeau aici" (Geo Dumitrescu, „Gazeta literară", nr. 702).
Vezi: *Die Jahre fliehen...*

Ôte-toi de là, que je m'y mette! (fr. „Ridică-te tu, ca să șed eu!) — Saint-Simon, în *Catehismul industriașilor* (1823—1824).
Vorbele filozofului francez referitoare la relațiile din lumea capitalistă au devenit o expresie ironică la adresa acelora care nemărturisit nu urmăresc decît scopul de a lua locul altora.

Otrăvurile lui Mitridate — Mai mulți regi din Pont (mic regat din Asia Mică) au purtat numele de Mitridate. Acela de care e legată expresia de mai sus e Mitridate al VII-lea și a trăit cam între anii 135—63 î.e.n. Deoarece în perioada domniei lui (123—63), conspirațiile și intri-

gile la curte se țineau lanț, iar mijlocul cel mai obișnuit de care se slujeau curtenii pentru a se descotorosi de monarhul care îi stingherea era otrava, Mitridate s-a apucat să studieze plantele veninoase și să-și obișnuiască organismul cu tot soiul de otrăvuri, pînă într-atît încît — spun cronicarii — devenise imun. Așadar, se vorbește de *otrăvurile lui Mitridate* pentru a exprima că cineva a gustat toate amărăciunile posibile, ajungînd la un fel de imunizare față de orice alte încercări. Specialiștii folosesc și verbul *a se mitridatiza* = a se imuniza.

O, ubi campi? (lat. „O, unde sînt cîmpiile?") — vezi: *O, rus, quando ego te adspiciam?*

Oul lui Columb — După descoperirea Americii (1492) și întoarcerea lui Columb în Spania, gloria lui începuse să stîrnească invidii, gelozii. Mulți „viteji" se arătară după această expediție. Tăgăduind meritele celebrului navigator, ei spuneau că de fapt Columb n-a făcut nici o descoperire: „De vreme ce America exista, trebuia numai să te gîndești să pleci într-acolo. Atît!"
Pentru a-l umili, un grande d'España l-a invitat într-o zi pe Cristofor Columb la un ospăț, unde i s-au servit vinuri bune, dar și vorbe rele. Columb a tăcut un timp; apoi însă, luînd ca din întîmplare un ou de pe masă și dînd impresia că propune un joc de societate, i-a întrebat pe comeseni — toți nobili — care dintre ei poate face ca oul să stea drept pe unul din vîrfuri. Mulți au încercat, dar nimeni n-a reușit. Atunci Columb, lovind ușor oul la capăt, îl făcu lesne să rămînă în echilibru pe farfurie. „Așa știm și noi!" — izbucniră strigăte. „Nici nu mă îndoiesc — răspunse zîmbind Columb — dar vorba d-voastră: trebuia numai să-ți vină asta în gînd. Atît!"
Din acest ou a ieșit... o expresie. Foarte răspîndită în lumea întreagă: „oul lui Columb". Ea se aplică persoanelor care nu izbutesc să facă un lucru, dar cînd li se arată cum se poate realiza, declară că rezolvarea e simplă și ușoară, sau se miră că același procedeu nu le-a trecut și lor prin minte.

Où sont les neiges d'antan? (fr. „Unde sînt zăpezile de altădată?") — vers vestit al lui François Villon din *Ballade des dames du temps jadis* (Balada doamnelor de altădată). După fiecare strofă, versul de mai sus revine ca un refren. În această baladă, care numără cinci secole, poetul se întreabă de ce să mai vorbim despre Flora, Thaïs, Eho și alte „dames du temps jadis", a căror frumusețe era dumnezeiască? Unde sînt ninsorile de odinioară? Adică, a vorbi despre ceea ce a fost, e ca și cum am vorbi despre nămeții din anii trecuți. Dar acest înțeles inițial s-a topit o dată cu... zăpezile de atunci și a răsărit al doilea sens al versului: prin *où sont les neiges d'antan?* se înțelege astăzi: unde sînt vremurile de odinioară? — expresie care însoțește regretul celor ce trăiesc din amintiri despre timpuri, întîmplări, ființe care au dispărut pentru totdeauna. De altfel, *antan* e contras din cuvintele latinești *ante annum* (anul dinainte), adică: timpul trecut.

P

Pămîntul făgăduinței — E în această expresie o greșeală de traducere a primilor translatori ai Bibliei în românește, greșeală care a fost preluată de generațiile următoare (vezi: *Literă de evanghelie*) și încetățenită parcă pentru a demonstra justețea adagiului latin: *error comunis facit ius* (o eroare comună are putere de lege). De fapt e vorba de Pămîntul *făgăduit*, adică de acel Canaan (vezi) promis de Dumnezeu — cum povestește scriptura — prin solemn legămînt poporului izraelit: o țară „unde curge lapte și miere", un Eldorado cu toate bunătățile și bogățiile, unde belșugul și fericirea se revarsă, fără să fie nevoie să faci nimic. „El visa că a atins acel *pămînt al făgăduinței* unde curge lapte și miere, unde ai pîine fără să trebuiască s-o cîștigi, unde umbli în aur și argint" (Din romanul *Oblomov* — IV,9 — de Goncearov).

Panem et circenses (lat. „Pîine și jocuri") — Iuvenal, satira a X-a (81). El reproșează Romei în decadență că nu mai are altă ambiție decît a se hrăni și a se distra. Mai tîrziu expresia a fost interpretată ad litteram, și nu în adevăratul ei înțeles, spre a susține că poporului îi trebuie numai pîine și distracții. Și aceasta a devenit un fel de deviză a cîrmuitorilor care își închipuiau că pot astfel să doarmă liniștiți. Mișcările revoluționare ale popoarelor au dovedit limitele istorice ale acestui *panem et circenses*.

Pantagruel — Este fiul lui Gargantua (vezi) și eroul celei de-a doua părți a cunoscutei satire a lui Rabelais. Sub raportul mîncării și al băuturii, Pantagruel este aidoma tatălui său, așa încît — la alegere — se poate uza de numele acestuia cu exact același sens și în exact aceleași împrejurări în care am arătat că se folosește *gargantua* sau *gargantuesc*.

Parcă se bat calicii la gura lui — Era un obicei străvechi (relatat și de Maurice Druon în romanul său *Les rois maudits* despre regii Franței din sec. XIII) potrivit căruia, de zile mari, oamenii bogați porunceau să se arunce un pumn de pitaci sau diverse bucate mulțimii adunate în piețe sau pe străzi, pentru a se desfăta privind cerșetorii hămesiți care se năpusteau, înghesuindu-se și strivindu-se, ca să apuce cîte ceva din pomana bogătașilor. O scenă asemănătoare evocă Eugen Barbu în romanul său *Amza haiducul*: „Căpitanul Sîrbu le aruncă cîțiva firfirici. Nebunii se încăierară sălbatic. Se loveau, se zgîriau, în curînd le văzură obrazele pline de sînge. Își mușcau unul altuia mîinile și băncuțele se rostogoleau din nou în iarba umedă".
Obiceiul a dispărut, dar comparația a rămas: „parcă se bat calicii la gura lui", folosită pentru cei ce mănîncă foarte grăbit, și extinsă la cei care vorbesc repede, parcă le-ar fi frică să nu li se ia vorba din gură. Mihail Sadoveanu scrie în *Nada florilor*: „Prinde mutul limbă, de parcă i se bat calicii la gură ca la pomană".

Parcele — Vechii greci au imaginat că viața omului e în mîna a trei zeități: Parcele, dintre care una, Clotho, ține fusul vieții, alta, Lakhesis, îl deapănă (de aici expresia: *firul vieții*) și a treia, Atropos, cu fatalul ei foarfece, îl taie. În poezie sau în graiul acelora care vor să evite cuvîntul „soartă", *Parcele* servesc spre a exprima ideea de ursită. Într-unul din cele cinci *Sonete de mart*, Anghel și Iosif ironizează pe criticii care așteaptă ca poeții să moară pentru a li se recunoaște meritele:

„Ce oameni cumsecade sînt poeții!
Cei morți bine-nțeles... Cei ce trăiesc
I-aștept să moară toți ca să-i iubesc...
O, *Parcelor*, lungiți-mi *firul* vieții!

În literatură, Parcele mai sînt cunoscute prin perifraza: „fiicele Nopții", sau „fiicele Destinului", sau „fiicele lui Acheron" (adică ale Infernului). La Fontaine le-a denumit „les soeurs filandières" (Surorile torcătoare). Coșbuc

pomenește de ele în poemul *Atque nos*!: „Soarta noastră-i profețită prin eterne ursitoare, / N-au murit Lachesis, Clotos. Atropos n-a murit, oare?..."

Pares cum paribus facillime congregantur (lat. „Cei ce se aseamănă, lesne se adună") — Cicero, în *De senectute* (Despre bătrînețe), un elogiu adus cenzorului Cato cel Bătrîn.
Dictonul latin a devenit proverb în numeroase limbi: *Qui s'assemble, se rassemble*; *Spune-mi cu cine te aduni, ca să-ți spun cine ești...*

Paris vaut bien une messe! (fr. „Parisul merită o liturghie") — cuvintele regelui Henric al IV-lea care, pentru a obține tronul Franței, a trecut de la religia protestantă la catolicism. El le-a rostit în ziua de 25 iulie 1593, în biserica Saint-Denis, rezumînd adevărul istoric că a cucerit Parisul printr-o liturghie, adică prin acceptarea altei credințe. Se aplică pentru o abjurare, o renegare care aduce avantaje.

Parler comme l'Apocalypse (fr. „A vorbit ca în Apocalips") — Una dintre cărțile „Noului testament", atribuită evanghelistului Ioan, „Apocalipsul" — care în grecește înseamnă „revelație" — cuprinde prorociri fantastice despre un pretins „sfîrșit al lumii" și despre „judecata de apoi". Datorită conținutului mistic și stilului nebulos al acestei scrieri, apocalipsul a devenit echivalent cu o fantasmagorie, cu o halucinație. Deci, a vorbi ca în Apocalips înseamnă a vorbi într-un fel neinteligibil, cu exagerări greu de crezut.

Parnas — E numele străvechi al unui munte din Grecia, sediul lui Apollo și al muzelor, decretat sălașul poeților și al poeziei. De aceea cînd, tot poetic, vrem să arătăm că cineva cultivă poezia, spunem că „stă pe Parnas", „urcă pe Parnas" etc. Eminescu, în sonetul *Pe un album*, spune: „Pe masa ta așez o foaie smulsă / Ce de cînd e nici n-a visat Parnasul". Anghel și Iosif, polemizînd cu un critic care s-a străduit zadarnic să flirteze cu Caliope, spun despre el (în poezia *Variațiuni...*): „... a cercat... *să urce în Parnas*, dar a rămas afară".

Partir, c'est mourir un peu (fr. „A pleca înseamnă a muri puțin) — Edmond Haraucourt, „Le rondel de l'adieu" (Rondelul despărțirii). Poetul precizează în versul următor: „*C'est mourir à ce qu'on aime*": a muri pentru ceea ce iubim, pentru cei ce ne iubesc...
În una din „fabulele microscopice", Topîrceanu răstoarnă spiritual dictonul. Toto a plecat cu automobilul. Neatent pe drum, a suferit un accident și și-a pierdut viața. Concluzia: *Mourir c'est partir un peu...* (A muri e a pleca puțin).

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus (lat. „Se sforțează munții și se va naște un șoarece ridicol") — Versul 139 din *Ars poetica* a lui Horațiu. Poetul îi sfătuiește pe scriitori să evite începuturi promițătoare, bombastice și pompoase, căci fac pe cititor să se aștepte la prea multe, iar pînă la urmă, din muntele făgăduit iese un biet șoricel, simbolizînd un rezultat infim față de energia investită: Expresia este uneori citată rezumativ numai cu primele două cuvinte: *Parturiunt montes*, iar alteori numai cu ultimele două: *Ridiculus mus*. În ambele aceste variante se subînțelege restul.

Pasărea albastră — după titlul *L'oiseau bleu* al unei piese (1910) a lui Maurice Maeterlinck. E povestea unui băiat și a unei fete, care caută „pasărea albastră", simbol al fericirii. Cu acest înțeles fantezia poetului belgian a devenit expresie în numeroase limbi.

Pasărea Iunonei era păunul. A devenit simbolul fidelității, Iunona fiind zeița protectoare a căsătoriilor. De altfel, mai toate păsările zeițelor au ajuns, ca și stăpînele lor, metafore literare.
Minerva avea o bufniță (simbol al înțelepciunii), Venus, un porumbel (simbolul păcii). La Fontaine, în fabula *Porumbița și furnica* (cartea II, nr. 12), folosește pentru această pasăre expresia: „*L'oiseau de Vénus*".

Pasărea Fenix (scris și Phoenix sau Phönix) — Foarte mulți învățați și scriitori antici, începînd cu istoricul Herodot (secolul V î.e.n.) vorbesc despre o pasăre, unică

în felul ei, de mărimea unui vultur, cu pene aurii în jurul gîtului, strălucind ca un colier lîngă celelalte de culoarea purpurei. Trăind în deșerturile Arabiei, fabuloasa pasăre, după o viață de peste cinci sute de ani, cînd simțea apropiindu-i-se sfîrșitul, își făcea un cuib de rămurele rășinoase ce se aprind ușor, se expunea soarelui arzător al pustiului, se mistuia ca pe un rug și apoi, din propria-i cenușă, se năștea alt Fenix.
Unii au pretins că cei vechi ar fi vrut să simbolizeze prin această pasăre — timpul, alții — mersul soarelui ș.a.m.d. Dar, sigur este că pasărea Fenix se naște și renaște mereu în vorbirea unor persoane care vor să prezinte metaforic ceva ce dispare spre a reapărea, deci un simbol al reînnoirii veșnice.

„De-al meu propriu vis mistuit mă vaet,
Pe-al meu propriu rug mă topesc în flăcări...
Pot să mai reînviu luminos din el ca
Pasărea Phoenix?

Eminescu (*Odă* în metru antic).

Pas même académicien (fr. „Nici măcar academician!") — Poetul francez Alexis Piron, autor a zeci de satire, cîntece, piese de teatru etc. e cunoscut îndeosebi prin două versuri lăsate pentru mormîntul său. Mîhnit că regele Ludovic al XV-lea nu i-a ratificat alegerea ca membru al Academiei Franceze, Piron și-a compus epitaful celebru:

„Ci gît Piron, qui ne fut rien,
Pas même académicien."

Sau, în traducere liberă:

„Piron, aici, sub piatra grea,
Își doarme somnul funerar.
N-a fost nimic în viața sa,
Nici academician măcar!"

Scris cu amară ironie, distihul lui Piron se citează de asemenea numai la modul ironic.

Passim (lat. „Ici și colo") — Se folosește spre a preciza că tema respectivă revine ici și colo în toată lucrarea.

Passons au déluge ! (fr. „Să trecem la potop!") — Racine, *Les plaideurs* (Împricinații, act. III, sc. 3). În această comedie (1668), în care Racine satirizează moravurile judiciare ale timpului, intimatul vorbește, în interminabila sa pledoarie, despre univers și haos, foc și apă, pămînt și aer, despre natura întreagă. Cînd vrea să facă o digresiune și despre facerea lumii, judecătorul Dandin îi spune: „Ah, avocatule! să trecem la potop!"
Vorba lui Racine — devenită proverb — se aplică celor care lungesc peste măsură o povestire, un discurs, o conferință. Caragiale utilizează un procedeu asemănător în *Scrisoarea pierdută* (act. III, sc. 1). Cînd Farfuridi, în discursul lui electoral, pornește de la anul 1821, Trahanache îl invită: „Stimabile... să sărim la 48!" — și apoi... la plebicist!"

Patere quam ipse fecisti legem (lat. „Suportă legea pe care tu însuți ai făcut-o") — Acest adagiu poate fi folosit în două feluri: 1. ca avertisment (trebuie tu cel dintîi să te supui principiilor pe care le-ai stabilit) și 2. ca sancțiune (ți se aplică ție legea pe care ai făcut-o pentru alții). Adagiul latin este traducerea unei cugetări a lui Pittakos din Mitilene, unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei.

Patience for poltroons (engl. „Răbdarea e pentru lași") — Shakespeare, *Henric VI* (partea a treia, act. I, sc. 1). Acțiunea piesei înfățișează luptele din secolul al XV-lea dintre familiile domnitoare engleze, lupte cunoscute sub denumirea de „Războiul celor două roze". Nobilii care-l sprijineau pe Henric (și care, ca semn distinctiv, purtau roze roșii la pălărie), urmărind să-i înlăture pe partizanii ducelui de York (roze albe), vor să acționeze rapid și energic. Regele le cere răbdare. Lordul Clifford replică: „Răbdarea-i bună pentru lași"...
Dar tot Shakespeare spune în *Othello*, prin gura lui Iago (act. II, sc. 3): *„How poor are they that have no patience!"* (Ce săraci sînt cei ce n-au răbdare!).
Noi spunem: *Cu răbdarea treci marea*; *Cu răbdare frunza dudului se face mătase...*

Patriae solum omnibus carum est (lat. „Pămîntul patriei e scump tuturor") — Cicero, în *Catilinare* (IV,7).

Patul lui Procust — Procust (sau Procrust) e numele unui bandit din vechime, originar din Atica (regiune a Greciei cu capitala Atena). Înzestrat cu o forță excepțională, el ataca drumeții între Atena și Megara. Tîlharul își făcuse o faimă sinistră prin procedeul său diabolic de tortură: două paturi de fier, unul mare și altul mic, pe care își întindea victimele. Dacă trupurile lor erau prea lungi, el le reteza picioarele, ca să încapă în patul cel mic. Dacă dimpotrivă victimele erau oameni scunzi, Procust le scotea picioarele din încheieturi și le trăgea pînă atingeau măsura patului cel mare. Teseu l-a ucis pe tîlhar prin același supliciu.
Această legendă greacă a dat naștere expresiei „patul lui Procust", spre a ilustra în special mutilările care se aduc unor opere literare, cu scopul de a încăpea în tiparul voit; sau, în general, pentru a indica forme fixe și prestabilite, constrîngeri nefirești.
Expresia a servit lui Camil Petrescu pentru un roman, care poartă titlul *Patul lui Procust*. (Vezi și *Erostrat*).

Pauci quos aequus amavit Iupiter. (lat. „Acei puțini pe care i-a iubit dreptul Iupiter") *Eneida* (VI, v. 129—130) — Vergiliu îi califică astfel pe acei rari muritori care au putut ieși din Infern. Aceste cuvinte se aplică oamenilor înzestrați, „plăcuți zeilor" cum spuneau cei vechi, sau cărora le surîde norocul.

Paulo maiora cantamus (lat. „Să cîntăm lucruri ceva mai de seamă") — Acest crîmpei de vers din Vergiliu (*Egloge* IV, 1) slujea pe vremuri îndeobște oratorilor ca trecere într-un discurs la o temă mai importantă. Cum se spune astăzi: „Și acum să atacăm un subiect mai însemnat".

Pax vobis (sau: **vobiscum**) (lat. „Pace vouă!") — Evanghelia lui Luca (cap. XXIV, versetul 36), unde se povestește că Isus, reîntors la Ierusalim, s-ar fi adresat cu aceste cuvinte (în ebraică) apostolilor săi în prima zi de Paști. De altfel salutul „Șalom", care există de mult în limba ebraică și care înseamnă „pace", e folosit și astăzi în loc de „bună ziua".
Al. Vlahuță, în articolul despre Mihail Eminescu, scria în încheiere: „De-acolo, din liniștea nemuririi lui, cu aceeași dragoste ne privește pe toți și — senin, a toate iertător, cu bunătatea celui ce-a trăit ș-a pătimit pentru alții — ne spune, în ceasul acesta mai ales: *Pace vouă!*" (Din volumul *La gura sobei*).

Peccare licet nemini (lat. „Nimănui nu-i îngăduit să greșească") — Cicero, *Paradoxa* (III, 1) — În nici un mod, indiferent de situație, rang, poziție socială, n-ai voie să greșești. Greșeala nu-i permisă nici celor de bună-credință — adică celor care n-au știut că săvîrșesc o faptă pedepsită de lege sau de morală.
Vezi: „*Errare humanum est*" și „*To err is human*".

Peccavi ! (lat. „Am păcătuit!") — E traducerea latină a cuvintelor ebraice „*al het*" (pentru păcatul săvîrșit), pe care, spune Biblia (Cartea regilor), le-ar fi folosit David spre a recunoaște în fața profetului Nathan, greșeala de care era învinuit. Cuvîntul e folosit atunci cînd e vorba de un păcat mare și grav. Dar cînd păcatul e mai mic, adică e vorba de o greșeală, se citează de obicei cealaltă formulă latină: *Mea culpa* (vezi).

Pectus est (enim) quod disertos facit (et vis mentis) [lat. „Inima (și puterea minții) te fac elocvent] — Quintilian, *De institutione oratoria* (X,7,15). Dacă nu simți, atunci nu poți vorbi cu căldură, nu poți pleda cu elocință, nu poți mișca pe alții. Folosind această idee, Vauvenargues spune în *Maximele* sale: *Les grandes pensées viennent du coeur* (Gîndurile mari vin din inimă).

Pede poena claudo (lat. „Pedeapsa vine șchiopătînd") — Horațiu, *Ode* (III, 2,32). Poetul spune: cel vinovat nu trebuie să se bizuie pe încetineala cu care vine pedeapsa. Rar s-a întîmplat ca vinovatul să scape nepedepsit. Cuvintele acestea au fost traduse, citate în original ori parafrazate. Victor Hugo în tragedia *Hernani*, spune: „Răzbunarea-i șchioapă; pășește încet, dar vine!" Și

tot el, scria: „La 8 iunie 1832, şapte luni şi patru zile după săvîrşirea faptului, a venit şi ispăşirea, *pede claudo*, precum vedeţi. În acea zi, la şapte dimineaţa, grefierul intră în celula lui Claude Gueux şi-l vesti că mai are încă numai un ceas de trăit".

Pegas — e numele vestitului cal înaripat din mitologie. Ajuns în Olimp, a intrat în slujba zeilor, dar îndeosebi era considerat calul muzelor. Legenda spune că Pegas a lovit cu copita o stîncă din muntele Helikon (Grecia) şi pe loc a ţîşnit un izvor miraculos. Este vorba de fîntîna Hippocrene, de unde beau poeţii ca să capete inspiraţie. Scriitorii moderni, în dorinţa de a urca mai lesne pe Parnas (vezi), se servesc de faimosul Pegas, căruia, împrumutîndu-i pe lîngă aripile legendare, aripile fanteziei lor, i-au atribuit rolul de purtător al inspiraţiei poetice. Astfel: „Pegas" sau „a încăleca pe Pegas", sau „a zbura pe Pegas" etc. au devenit expresii literare care înseamnă: a te lăsa în voia inspiraţiei, a te înălţa spre Parnas, spre culmile poeziei.

„Odată cal! Cel din Parnas, ce zborul
Şi-l lua, azi nu-l întrece. Dar Pegasul
E ştirb, bătrîn — secat îi e izvorul
Şi de urzici e năpădit Parnasul..."

(Puşkin, *Căsuţa din Colomna*, strofa 8)

„Cei mai mulţi poeţi îşi ţin în grajd, în locul Pegasului, un dicţionar de cuvinte" (Lucian Blaga, *Aforisme*). Schiller îl pomeneşte într-o renumită poezie satirică *Pegassus im Joche* (Pegas în jug, 1795): e vorba de un poet înfometat care vine la iarmarocul de vite să-şi vîndă singura lui avere: calul muzelor. Dar Pegas, supus la probe grele, nu găseşte nici un cumpărător.

Per aspera ad astra (lat. „Pe căi aspre către stele") — Dicton rezultat din versul 437 al tragediei: *Hercule furios* de Seneca: *Non est ad astra mollis e terris via*. Succesul nu este un fruct care cade singur din pomul vieţii în palma omului. Nici să-l culegi nu e treabă lesnicioasă. Cu alte cuvinte, calea spre reuşită e presărată cu greutăţi şi numai prin strădanii anevoioase (*per aspera*) putem ajunge la izbîndă, la lumină (*ad astra*).
Vezi şi expresia echivalentă: „*Ad augusta per angusta*".

Per fas et nefas (lat. „Pe cale dreaptă şi nedreaptă") — zicătoare latină care înseamnă de fapt: pe orice cale, prin orice mijloace, permise sau nepermise. Mirabeau, unul din capii revoluţiei franceze, folosea această zicală:... „să presupunem un scelerat care ar dori libertatea *per fas et nefas* şi care nu s-ar ruşina de nici un fel de mijloace. Ei bine, s-ar alege cu ruşine şi nici n-ar dobîndi libertatea".

Périssent les colonies plutôt qu'un principe! (fr. „Mai bine să piară coloniile decît un principiu!").
În Adunarea constituantă franceză (şedinţa din 13 mai 1791), se discutau decretele asupra coloniilor şi emancipării oamenilor de culoare. Frica de a pierde coloniile se dovedea mai tare decît principiul „libertăţii, egalităţii şi fraternităţii".
În atmosfera generală de nehotărîre, a luat cuvîntul deputatul Dupont de Nemours care a cerut răspicat: „Dacă e vorba de ales între a sacrifica interesul sau dreptatea, mai bine sacrificăm coloniile decît un principiu". Dar nici această declaraţie n-a reuşit să risipească ezitarea adunării. Atunci s-a ridicat Robespierre care, amintindu-şi de principiul *Fiat iustitia, pereat mundus*, a sprijinit poziţia lui Nemours, exclamînd categoric: „Piară mai degrabă coloniile decît să facem compromisuri cu onoarea şi libertatea". Întrucît însă Robespierre era un nume mai cunoscut, posteritatea a combinat ambele fraze în una singură: „*Piară coloniile decît principiile*" şi a pus-o în seama „Incoruptibilului", cum era poreclit Robespierre. Se citează spre a arăta că nu trebuie să sacrificăm dreptatea în faţa interesului.

Perla Cleopatrei — Istoria anecdotică povesteşte că regina Cleopatra a Egiptului a uimit pe Marc Antoniu prin luxul şi risipa nesăbuită. La un ospăţ oferit în cinstea lui Antoniu, cînd acesta şi-a exprimat deschis surprinderea faţă de cheltuielile exagerate ale reginei, Cleopatra a desprins cea mai frumoasă perlă de la cercei ei, a dizolvat-o într-un

pahar cu acid și l-a băut în sănătatea triumvirului roman, spunînd: „Omagiul pentru Antoniu le întrece pe toate". Cum această anecdotă păcătuiește cel puțin prin două inexactități (perla nu se topește în acid și regina n-ar mai fi continuat banchetul după o asemenea băutură), expresia „perla Cleopatrei" desemnează un fapt uluitor, incredibil.

Per pedes apostolorum (lat. „Cu picioarele apostolilor" — adică „pe jos") — Expresia derivă de la cuvîntul grecesc „apostolos", care înseamnă „trimis departe". Și cum, în vechime, acești trimiși umblau pe jos, s-a ajuns, prin comparație, să se spună despre cei porniți în drumeție lungă, că merg „per pedes apostolorum". De altfel, în iconografie, apostolii sînt reprezentați ca drumeți cu picioarele goale. Răspîndirea expresiei se datorește și unei secte de predicatori nomazi, înființată în anul 1260 de Sagarelli din Parma. Ei își ziceau „apostoli" și umblau pe jos să adune pîine și pomeni.
În limba noastră se spune: „a merge apostolește" sau „apostolicește". Vasile Alecsandri scrie:... „ne primblam apostolicește prin dealuri și prin văi" (*Culegere de proză*, pag. 38, colecția „Biblioteca pentru toți").

Perpetuum mobile (lat. „Neîncetat în mișcare") — sistem fizic (mecanic, electric etc.), imaginat să funcționeze nelimitat spre a efectua lucru mecanic sau a furniza energie fără întrerupere. Cum toate încercările făcute în această direcție s-au dovedit zadarnice de-a lungul vremii, expresia indică ceva imposibil de realizat, sau servește drept comparație pentru o mișcare continuă. De pildă, compozițiile muzicale care, prin succesiunea rapidă a notelor, imită un *perpetuum mobile*, poartă uneori acest titlu.

Persona grata (sau: **non grata**) (lat. „Persoană dorită", sau „nedorită")— Expresie prin care se arată că reprezentantul diplomatic al unei țări străine este acceptat pentru acreditarea lui, sau dimpotrivă, este indezirabil. Din limbajul diplomatic formula a trecut și în vorbirea curentă pentru a desemna o persoană binevenită, simpatizată sau una nedorită.

Petic de hîrtie — Cu aceste cuvinte a definit cancelarul german Bethmann-Hollweg, tratatele, la 4 august 1914. În acea zi (deci cu zece zile înainte de izbucnirea primului război mondial), sir Edward Goschen, ambasadorul Marii Britanii la Berlin, se prezentă în audiență cancelarului, notificîndu-i că Anglia va declara război Reichului, dacă acesta nu va respecta tratatul internațional prin care era garantată neutralitatea Belgiei (tratat semnat și de Germania). „Cum? — răspunse Bethmann-Hollweg — vreți să faceți război unei națiuni înrudite (Kaizerul era văr cu regele Angliei) *pentru un petic de hîrtie*?" Vorbele acestea: *scrap of paper* (consemnate pentru prima oară în englezește) au ajuns să fie cunoscute grație raportului făcut de ambasadorul britanic, raport publicat într-o „carte albastră".
De atunci expresia „petic de hîrtie" și-a extins sfera de aplicație, fiind astăzi întrebuințată pentru orice act nerespectat, pentru orice hîrtie fără de valoare.

Pe vremea lui Pazvante — Pazvanții erau soldați din trupele lui Pasvan-Oglu (Osman Pașa), care s-a răsculat împotriva Porții și cu cetele de rebeli a pustiit ambele maluri ale Dunării (1797—1812). Vlahuță descrie jafurile și crimele comise de pazvanți în Oltenia. Iar Bălcescu se întreba: „Nu sîntem oare în primejdia ca vreo cîteva sute de pazvanți să ne facă a apuca iarăși drumul pribegiei?"
Expresia „pe vremea lui Pazvante" înseamnă deci: din timpuri apuse, de tristă amintire. Cu sens atenuat și ironic: o epocă veche, demodată.

Piatră de încercare — Este o speță de piatră neagră, extrem de dură, de care se servesc bijutierii spre a încerca dacă un giuvaer este de aur și anume ce fel de aur. Se freacă obiectul de piatra neagră și, pe pătura subțire de metal rămasă pe piatră, se picură puțină apă tare (acid nitric). Dacă nu-i aur, galbenul dispare; dacă este veritabil, culoarea pe care o capătă pata indică felul aurului. Ca expresie, *piatra de încercare* se folosește pentru o probă grea.

Piatra din casă — comparație populară pentru fata care rămîne nemăritată și-i socotită ca o piatră greu de urnit din casa părinților. Vasile Alecsandri și-a intitulat o comedie *Piatra din casă*.

Pielea ursului din pădure — expresie (completată de obicei cu verbul „a vinde") luată din fabula lui La Fontaine: *Ursul și cei doi tovarăși*. Cei doi s-au apucat să vîndă unui blănar pielea unui urs încă viu, pe care se angajau să-l ucidă pînă în două zile. Se întîlnesc într-adevăr cu ursul, dar, cuprinși de frică, unul se urcă în copac, celălalt face pe mortul. Ursul se apropie de acesta din urmă, îl miroase la urechi, îl crede mort și pleacă. Tovarășul din pom coboară și-l întreabă: „dar ce ți-a spus la ureche?"

„*Să nu vinzi niciodată pielea mea*, mi-a zis
Pînă mai întîi nu mă vei fi ucis".

Morala: nu zice hop înainte de a sări, deoarece numai ce-i în mînă nu-i minciună.

Pînza Penelopei — Grație portretului pe care Homer i-l face în *Odiseea*, Penelopa a ajuns simbolul statorniciei conjugale, chipul soției virtuoase și devotate.
După războiul Troiei, unde a stat zece ani pe cîmpul de luptă, Ulise rătăcește pe mări alți zece ani; și, în tot acest răstimp, Penelopa, acasă, îl așteaptă cu neasemuită credință, deși foarte mulți pețitori îi cer mîna. La început, spre a-i amîna, ea recurge la un șiretlic: spune că nu se va remărita pînă nu va termina de țesut giulgiul pentru socrul ei, care, chipurile, s-ar afla în pragul morții. Dar, pe ascuns, desfăcea noaptea tot ceea ce țesea ziua.
De aici, vorba *pînza Penelopei*, care, ca sens, este identică cu simbolul meșterului Manole (vezi).
Victor Hugo spunea într-un distih despre presa din vremea lui că „adesea ea desface ceea ce făcut-a în ajun".

Piscem natare doces (lat. „Înveți peștele să înoate") — Dicton care se adresează acelora care se cred mai specialiști decît specialiștii într-o anumită activitate, adică, acelora care — cum îndeobște se spune — vor să vîndă castraveți la grădinar.

Plaudite, cives! (lat. „Aplaudați, cetățeni!") — Poeții obișnuiau să-și citească operele lor în arena amfiteatrelor romane și nu se sfiau la sfîrșit (de altfel ca și actorii) să invite publicul a-i aplauda, prin formula de mai sus. Astăzi este folosită numai cu o nuanță de glumă. Găsim în D'Alembert următoarea aluzie: „Nu mă îngrijesc de *plaudite*... știu că un hoinar îndrăzneț și viguros e greu să placă la toată lumea".

Poesia non muore (it. „Poezia nu moare") — Interesant și insolit este faptul că această maximă despre poezie a fost creată de un om de știință: italianul Bernardino Zendrini care s-a ocupat de probleme de hidraulică. A lăsat numeroase lucrări de specialitate, cărți și tratate, dar cunoscut a rămas îndeosebi prin trei cuvinte: cele trei de mai sus, care sînt considerate ca o deviză a poeziei.

Politica struțului — Expresie veche, cu obîrșie neprecisă. Înseamnă a-ți închipui că poți evita un pericol, dacă refuzi să-l vezi, întocmai cum struțul crede că se ascunde în întregime, dacă își bagă capul în nisip.
„Asta nu înseamnă să procedăm asemenea struțului, așteptînd ca uriașa clepsidră a timpului să fi strecurat întreg nisipul...." (Marcel Breslașu).

Porter l'eau á la mer (fr. „A duce apă la mare") — Proverb care exprimă un efort zadarnic. Echivalentul zicătorii noastre: *A duce apă la fîntînă*. Grecii spuneau: Γλαῦκα εἰς 'Αθήνας (a transporta bufnițe la Atena). Zicala vine de la isprăvile lui Gribouille, tipul naivului, al prostului, din snoavele populare franceze. Îndeosebi două dintre ele au rămas de pomină: într-o zi înnorată de toamnă, Gribouille, de teamă să nu-l ude ploaia, s-a aruncat în fîntînă; iar într-o dogoritoare zi de vară, el vărsă cofe de apă în valuri, de frică să nu sece marea!

Post equitem sedet atra cura (lat. „În spatele călărețului șade grija neagră") — Versul 40 din *Oda* întîi, cartea a III-a de Horațiu. Se adresează acelora care-și închipuie că pot fugi de griji, de frămîntări, de ceea ce-i apasă și-i urmărește, plecînd în altă parte, în loc de a înlătura cauza.

Horațiu ilustrează cu o imagine plastică zădărnicia unei asemenea evadări, spunînd că degeaba încaleci pe cal ca să fugi; o dată cu tine în șa, în spatele tău, s-au urcat și aprigele griji de care vrei să scapi. Montaigne confirmă: „Ambiția, avariția, nehotărîrea, frica... nu ne părăsesc, dacă am părăsit cutare sau cutare ținut: *post equitem sedet atra cura*".

Post hoc, ergo propter hoc (lat. „După aceasta, deci din cauza aceasta") — Era formula cu care filozofii scolastici demascau eroarea adeseori săvîrșită de a lua o coincidență drept o consecință și de a socoti drept cauză ceea ce n-a fost decît o întîmplare. Din asemenea greșite interpretări privind fapte întîmplătoare s-au născut și multe superstiții.
Un exemplu: în anul 1846 a apărut cometa lui Biela. N-a trecut mult și a izbucnit o epidemie de holeră în Europa. Oamenii neștiutori, dar mai ales cei interesați să mențină ignoranța, au făcut de îndată legătura, susținînd că molima, răspîndită *după* cometă (adică *post hoc*), era *din cauza ei* (adică *ergo propter hoc*). De asemenea, eclipse de soare sau de lună au fost făcute răspunzătoare de izbucnirea unor războaie ulterioare.
Cînd vrem să combatem atare confuzii, greșeli și scorniri, putem cita formula de mai sus, prin care ele erau criticate încă din vremuri de mult apuse.

Post mortem, nihil est (lat. „După moarte, nu mai e nimic") — Seneca, în tragedia *Troienele*, versul 398, care se termină cu *ipsaque mors nihil* (însăși moartea nu e nimic).
Se citează spre a sublinia caracterul ireversibil al unui final.

Potior est, qui prior est (lat. „E avantajat cel care e mai întîi") — Terențiu, comedia *Formio* (II, 3, 48). Replica aceasta a devenit un dicton popular, corespunzător proverbului nostru: „*Cine se scoală de dimineață departe ajunge*".

Potius amicum, quam dictum perdendi (lat. „Mai bine să pierzi un prieten decît un cuvînt de spirit") — Vezi: *Il vaut mieux perdre un bon mot qu'un ami.*

Pour le mieux détester, apprends à le connaître („Pentru a-l detesta mai bine, învață să-l cunoști") — Voltaire, *Mahomet* (act. II, sc. 4).

Pourvu que ça dure! (fr. „Numai să dureze!") — cuvinte rostite de Letiția Bonaparte, mama lui Napoleon, care a intuit că gloria și puterea fiului ei nu vor fi de lungă durată, datorită temperamentului său năvalnic și dorinței nepotolite de cuceriri, ceea ce i-a coalizat pe toți dușmanii interni și dinafară.
Expresia e cunoscută și sub forma: *pourvou que ça douré*, adică așa cum a pronunțat-o „Madame mère" (Doamna mamă) care, fiind din Ajaccio, vorbea limba franceză cu accent corsican. Se citează, ca îndoială sau ca avertisment, spre a semnala că o anumită stare de lucruri pare nesigură, trecătoare.

Prăpastia lui Pascal — În anul 1654, Blaise Pascal a suferit un accident. În apropierea podului Neuilly, caii de la trăsura sa s-au speriat și au pornit într-o goană nebună. Celebrul scriitor și om de știință francez era să-și piardă viața. De atunci și pînă în clipa sfîrșitului (1662) a fost fără încetare chinuit de spaima că în preajma lui se deschide o prăpastie care-l va înghiți.
În medicină sînt cunoscute aceste forme de obsesii, care pot căpăta uneori un caracter anormal. Ele provoacă o anxietate foarte persistentă care în unele cazuri nu cedează nici atunci cînd dispare cauza declanșării ei. Pascal a fost cuprins de o asemenea nevroză, o stare de psihastenie și, deși gînditor cu o minte atît de clară, de lucidă, n-a izbutit totuși prin raționament și voință să se vindece de această maladie.
„Prăpastia lui Pascal" semnifică deci un pericol închipuit, o obsesie.

Prea multă minte strică (rus. „Горе от ума") — e titlul ajuns proverbial, al comediei lui Griboedov, care

satiriza teoria țarilor (consemnată de altfel și într-o faimoasă rezoluție a lui Nicolai I), că a da norodului cultură înseamnă a-l nenoroci. Griboedov a împrumutat vorba de la contemporanul său F.A. Coni, un autor de vodeviluri, care a folosit-o pentru prima oară în cupletele sale. Expresia a început să circule și a trecut hotarele. Servește pentru a-i ironiza pe cei care mai împărtășesc încă această teorie retrogradă, dar și pe cei care făcînd prea multă paradă de cunoștințele lor, îi stingheresc pe alții.

Prendre le Pirée pour un nom d'homme (fr. „A lua Pireul drept nume de om") — La Fontaine, cartea IV, fabula 7: „Maimuța și delfinul".
În apropierea portului Pireu, o maimuță e salvată dintr-un naufragiu de către un delfin. „Ești din Atena?" o întreabă delfinul. „Da — răspunde maimuța. Dacă ai nevoie de ceva, te ajut. Părinții mei sînt demnitari, vărul meu e mare dregător" — „Și Pireul îl cunoști? îl vezi adeseori?" — „Desigur, mi-e vechi prieten!"
Expresia „a lua Pireul drept om" e folosită deci la adresa cuiva care face o confuzie între două noțiuni cu totul diferite.

Prevederea e adevăratul curaj (grec. Καὶ τοῦτό τοι τἀνδρεῖον, ἡ προμηθία) — maximă a lui Euripide din tragedia sa *Rugătoarele* (versul 150).
Văduvele și mamele din Teba se adresează lui Teseu, regele Atenei, cerînd sprijinul acestuia împotriva lui Creon, războinicul rege al Tebei. Teseu intervine și Creon e înfrînt. Piesa lui Euripide militează pentru respectul față de om, dragostea de pace, chibzuință și prevedere politică, socotite ca adevăratele semne ale bărbăției și curajului.
Citatul e folosit în acest spirit.

Primo mihi (lat. „Întîi mie") — Aceste două cuvinte sînt invocate pentru a persifla pe egoiști, dar mai ales pe abuzivii care, în virtutea „dreptului" celui mai tare, își rezervă lor toate avantajele.

Expresia e rezumată după replica leului dintr-o vestită fabulă a lui Fedru (I, 5 —v. 6): „Prima parte mi se cuvine mie, fiindcă sînt leu!".
Vezi: *Quia nominor leo* și *La part du lion*.

Primum vivere, deinde philosophari (lat. „Mai întîi să trăim, apoi să filozofăm") — Vestit precept latin servit acelora care se pierdeau în discuții și filozofări, neglijînd propria lor existență, adică neîngrijindu-se să-și cîștige mijloacele de trai, sau nepricepîndu-se de a le realiza. Sfatul acesta a dat loc și la parodieri: *primum bibere* (mai întîi bea), *deinde vivere*, spre a zeflemisi pe băutorii care își neglijează sănătatea; *primum bibere, deinde philosophari*, spre a invita oamenii reuniți la un ospăț, ca mai întîi să bea și după aceea să vorbească.

Primus inter pares (lat. „Primul între egali") — Formulă spre a desemna pe cel care, între oameni de talent, e cel mai talentat, sau, în sfîrșit, un om superior ca pregătire dintr-o categorie, dintr-o breaslă.

Principiis obsta [lat. „Împotrivește-te (subînțeles: răului) din capul locului"] — Ovidiu (*Remedia amoris*, 91) — sînt primele cuvinte dintr-un distih, care ne redă tot sensul:

„*Principiis obsta*: sero medicina paratur
Cum mala per longas invaluere moras".

(Împotrivește-te de la început răului, căci degeaba vei încerca să-l înlături după ce îndelung se va întări). Se utilizează și forma: *Initiis obsta*, cu același înțeles, de a tăia răul de la rădăcină.

Pro aris et focis (lat. „Pentru altar și cămin") — Cicero, *De natura deorum* (III, 40) —*Ara* era la romani altarul din temple, iar *focus* era căminul închinat zeilor casei numiți „lari". Formula aceasta (precedată de obicei de verbul „a lupta", sau „a combate", sau „a lua armele" etc.) exprimă poetic faptul că lupta se dă pentru patrie și cămin, pentru neam și familie, pentru interese naționale și totodată pentru interesul fiecăruia.

Pro domo sau, mai complet: **Pro domo sua** (lat. „Pentru casa sa"). — Înseamnă a pleda pentru propria ta cauză, pentru apărarea ta, a numelui tău, a intereselor tale. Expresia ne-a rămas de la pledoaria cu acest titlu, pe care marele orator roman Cicero a rostit-o la Roma, după întoarcerea sa din exil, spre a-şi revendica pămîntul şi casa care îi fuseseră confiscate de către patricianul Clodius. „Orice creator are tendinţa de a pleda «pro domo», adică de a considera că arta căreia i s-a dedicat este cea mai importantă şi de primă necesitate în viaţa omului" (Nina Cassian, „Scînteia", nr. 6 952).

Prometeu — titanul care a furat zeilor focul şi l-a adus pe pămînt, dăruindu-l oamenilor şi contribuind astfel la dezvoltarea meşteşugurilor. Numele lui a ajuns un simbol al gîndirii libere, al luptei pentru progres, împotriva întunericului şi tiraniei. Karl Marx îl considera „cel mai nobil sfînt şi martir din calendarul filozofiei".
Legenda lui Prometeu a fost şi a rămas o sursă inepuizabilă pentru scriitori şi artişti. Ea a inspirat pe Tizian şi Michelangelo, pe Beethoven, pe Eschil, Goethe, Byron, Voltaire, Shelley, iar la noi pe Victor Eftimiu. Numele a intrat în vocabularul curent: „Nu era vorba doar de apariţia unei noi capele şi a unui nou compozitor, ci de un mic Prometeu muzical care se răzvrătise împotriva supremului zeu el valsului, urmărind să-i frîngă dominaţia exclusivă şi să se folosească de puterea lui crezută unică în interesul familiei sale". (Monografia *Johann Strauss*, pag. 109).

Promettre c'est noble, tenir c'est bourgeois (fr. „A promite e nobil, a se ţine de promisiune e ceva burghez") — În vreme ce nobilimea se mulţumea să facă promisiuni fără să le respecte, burghezia era interesată să le şi onoreze. Este un proverb derivat din altul: *promettre et tenir sont deux* (a promite şi a respecta promisiunea sînt două lucruri diferite). Adică: una-i a făgădui şi-alta e a împlini. Se adresează, de obicei, pesoanelor care nu-şi onorează promisiunile, nu-şi respectă cuvîntul dat.

Proşti, dar mulţi! — Din nuvela *Alexandru Lăpuşneanu* de Costache Negruzzi. Vezi: *Capul lui Moţoc*.

Pulchre, bene, recte! (lat. „Frumos, bine, drept" — sau în traducere liberă: „bine, excelent, admirabil") — Horaţiu, *Arta poetică* (428). Prin aceste cuvinte împerecheate cu ironie, poetul ilustrează metoda criticilor îngăduitori şi măgulitori de a se întrece în laude neprecupeţite la adresa unei opere. Şi ne sfătuieşte Horaţiu să ne ferim de asemenea critici, întrucît ele nu pot să aducă un ajutor real numai prin elogii şi superlative.

Puntea suspinelor — Această vestită punte, care datează din secolul XVI, lega palatul Dogilor de închisoarea din Veneţia, condamnaţii fiind conduşi din sala de judecată spre locul de osîndă.

„I stood in Venice on the Bridge of Sighs,
A palace and a prison on each hand"

— spune Byron în *Childe Harolds's Pilgrimage* (IV, 1) —

Am stat în Veneţia pe Puntea Suspinelor,
Palat, de-o parte şi temniţă, de alta.

Peste patru sute de ani au trecut pe *Ponte dei Sospiri*, dar ecoul suspinelor nu s-a stins. Numele punţii — devenit expresie — semnifică şi astăzi un loc de suferinţe, o sursă de amărăciuni (vezi şi: *Zidul plîngerilor*).

Puterea întunericului — Această expresie îşi are rădăcinile în evanghelie (Luca, XXII, v. 53), dar astăzi nu se vede decît tulpina ei, pe care e crestat adînc numele lui Lev Tolstoi.
Într-adevăr, expresia „Puterea întunericului" a ieşit din nou la lumină în anul 1886, cînd marele scriitor rus a scris cunoscuta-i dramă cu acelaşi titlu. În această piesă Tolstoi dezvăluie relaţiile băneşti capitaliste care pătrundeau în viaţa unui sat sărac şi ignorant, schimonosind înfăţişarea morală a omului. În asemenea condiţii, ţărănimea era osîndită la o viaţă de întuneric şi cruzime, cele mai frumoase sentimente căpătînd un caracter monstruos. Personajele dramei săvîrşesc nelegiuiri odioase: jafuri, destrăbălări, otrăviri, pruncucideri...

Expresia *puterea întunericului* se aplică unui peisaj moral asemănător celui zugrăvit de pana tolstoiană.

Pygmalion — este numele vestitului sculptor grec din Cipru, despre care legenda, relatată și de Ovidiu (în *Metamorfoze*, X), spune că s-a îndrăgostit de statuia în fildeș a unei femei, pe care el însuși o sculptase și îi dăduse numele de Galathea. Și legenda mai spune că s-a și căsătorit cu ea, după ce zeița Afrodita a însuflețit-o.
Posteritatea a văzut în această legendă simbolul puterii creatoare a artei care reușește să dea viață materiei inerte și totodată puterea animatoare a unei mari iubiri. Nenumărați sînt poeții și prozatorii care de la Ovidiu la Voltaire și de la Rousseau la Bernard Shaw s-au servit ca imagine de acest miracol al basmului antic. Exemplul cel mai clar ni-l oferă comedia lui Shaw scrisă în 1912 și intitulată *Pygmalion*: un profesor de fonetică, instruind o florăreasă de stradă, o modelează și îi imprimă alt stil de viață acestei noi Galathee, de care pînă la urmă se și îndrăgostește. În postfața acestei piese, Bernard Shaw ne oferă și un model de întrebuințare a expresiei: ...„instinctul Elizei (florăreasa) avea serioase temeiuri ca să o prevină împotriva căsătoriei cu Pygmalionul ei".
Anghel și Iosif, în poezia *Omul de zăpadă*: „Iubești o mîndră formă de lut, o Galatee, / Și-ai vrea cu-a tale versuri să-i împrumuți viața/ Ca Pygmalion statuia s-o schimbi într-o femeie".

q

Quae nocent, docent (lat. „Cine a pătimit, a învățat") — dicton popular latin, corespunzător proverbului nostru: Tot pățitul e priceput.

Quae sunt Caesaris, Caesari. („Ce-i al Cezarului, Cezarului") — versiunea latină a versetului 21 din cap. XXII al evangheliei lui Matei. Vezi: *Dați Cezarului...*

Qualis artifex pereo! (lat. „Ce artist mare piere!" (subînțeles: cu mine)!). Istoricul Suetoniu, în *Viața lui Nero* (44), relatează că acestea au fost cele din urmă cuvinte pe care, înainte de a se sinucide, le-a repetat de cîteva ori împăratul Nero, care se considera un mare cîntăreț, poet și artist. De altfel, el și apăruse în această ipostază, la diferite ocazii, în arena teatrului și a circului.
Cuvintele lui se folosesc atunci cînd vrem să ironizăm pe cineva care, aidoma celui ce a dat foc Romei, se închipuie mare artist!

Qualis pater, talis filius (lat. „Așa tată, așa fiu") — adagiu latin — și sub forma: *talis pater*, *talis filius*. Adică: *„Așchia nu sare departe de pom"*.

Qualis vir, talis oratio (lat. „Așa om, așa vorbă") — Proverb care confirmă că firea omului se cunoaște după conținutul vorbelor și după modul de exprimare (ce spune și cum spune).
Vezi: *Le style c'est l'homme.*

Qu'allait-il faire dans cette galère? (fr. „Ce-a căutat în acea galeră?" sau *Que diable allait-il faire dans cette*

galère? — „Cine dracu l-a dus în corabia ceea?")—Molière, în comedia *Vicleniile lui Scapin* (act. II, sc. 11). Pentru a stoarce bani de la avarul părinte al lui Leandru, stăpînul său, Scapin îi spune că au fost invitați de către un turc să se plimbe într-o galeră și că, după ce au ajuns în larg, turcul l-a trimis să comunice că, dacă nu i se dau 500 de scuzi, îl duce pe Leandru în Algeria (care era pe atunci un cuib de pirați). Bătrînul zgîrcit exclamă: „Dar ce naiba căuta pe galera aceea?" cuvinte pe care le repetă de cel puțin zece ori la tot ce-i spune Scapin. E echivalentul expresiei românești: „De ce și-a pus capul sănătos sub evanghelie?" adică: „singur s-a vîrît în bucluc". G. Panu în *Amintiri de la Junimea* (vol. I, pag. 116) povestește că, obligat să-și aleagă un subiect de conferință, a promis că va vorbi despre inventarea luntrei, dar cu un asemenea subiect nu se putea scoate material pentru o cuvîntare de o oră. Și Panu adăugă: „Luînd de conferință *luntrea*, intrasem după expresia lui Molière: *într-o adevărată galeră*".

Quand on court après l'esprit, on attrape la sottise (fr. „Cînd fugi după spirit, prinzi prostia")—spune Montesquieu în *Pensées diverses* (Cugetări diverse). Sensul este: cînd vrei să fii spiritual cu orice preț, ajungi uneori să debitezi neghiobii.

Quandoque bonus dormitat Homerus (lat. „Cîteodată dormitează și bunul Homer") — Horațiu, *Arta poetică*, versul 359. Poetul latin avea cea mai mare admirație pentru rapsodul grec. Totuși, recunoaște necăjit Horațiu (căci versul începe cu *Indignor*): „Mă supăr că și bunul Homer moțăie uneori". Cu alte cuvinte, chiar și pana lui Homer nu-i totdeauna la fel de vie, de inspirată. Versul horațian semnalează că pînă și în cele mai frumoase opere putem găsi părți mai puțin reușite sau chiar slabe.

Quanto piace al mondo è breve sogno (it. „Orice plăcere din lume e un vis scurt") — Petrarca, *Sonete* (I, 14) — e ultimul vers din primul sonet adresat cititorilor, ca o confesiune:

„Dacă cunoașteți dragostea din experiența voastră, sper că citind aceste versuri, nu numai că-mi veți ierta slăbiciunea pasiunii mele, ba chiar veți fi impresionați de-a binelea". Poetul se căiește de „rătăcirile tinereții", cînd „eram cu totul altul decît sînt acum" și conchide că desfătările vieții nu țin mult, sînt ca un vis din care te trezești repede. Un cîntec francez a reluat și popularizat tema:

„La vie est brève:
Un peu de rêve,
Un peu d'amour.
Et puis,... bonjour!"

(Viața e scurtă:/ Un pic de visare/ Un pic de iubire/ Și-apoi... salutare!)

Quart d'heure de Rabelais (fr. „Sfertul de oră al lui Rabelais") — Se povestește că marele scriitor francez Rabelais, întorcîndu-se o dată de la Roma, a fost reținut, din lipsă de bani, la un han din Lyon. I s-a acordat un sfert de oră, spre a-și achita consumația și a plăti taxa poștalionului pînă la Paris. Atunci Rabelais a avut o idee năstrușnică: a așezat într-un loc vizibil din camera sa mai multe pachețele pe care scria: „otravă pentru rege", „otravă pentru regină", „otravă pentru dauphin" (prințul moștenitor al tronului). Hangiul, alarmat, a înștiințat de îndată autoritățile din Lyon, care l-au transportat pe Rabelais la Paris cu diligența jandarmeriei. Regele Francisc I, aflînd adevărul, s-a amuzat și l-a reținut pe Rabelais la dejun.

„Sfertul de oră al lui Rabelais" a rămas de atunci o expresie care semnifică o încurcătură bănească supărătoare, sau în general un moment neplăcut și dificil din viața cuiva, dar care pînă la urmă se încheie cu bine.

Balzac o folosește în romanul *César Birotteau*: „În acel moment, șeful chelnerilor... aduce factura. Apoi sosiră (alții)... fiecare cu nota de plată a patronului său. Sfertul de oră al lui Rabelais, zise Ragon zîmbind" (Balzac, *Opere*, vol. V, ESPLA, 1959, pag. 453).

Quasimodo — Ca și atîtea alte personaje create de geniile literaturii universale (Don Quijote, Harpagon, Mefisto,

Othello etc.), devenite nume comune și mijloace de caracterizare a oamenilor, *Quasimodo*, cocoșatul chior și monstruos din romanul *Notre-Dame de Paris* al lui Victor Hugo, a devenit sinonim cu maximum de slutenie. În povestirea *Spre Nichit*, Calistrat Hogaș scrie: „Ceea ce baba înțelegea sub numele mîngîios de „hică-mea" (*fiică-mea*, în grai moldovenesc, *n.n.*) era, de astă dată, un soi de *Quasimodo* de gen femeiesc, pentru alcătuirea căruia natura sleise, cu dărnicie, toate comorile sale de monstruozități..." (*Opere*, ESPLA, 1956, pp. 231—232).

Quia nominor leo (lat. „Fiindcă mă numesc leu") — Fedru, fabula *Vacca, capella, ovis et leo* (Vaca, căprița, oaia și leul — c. I, fab. 5). Cu aceste cuvinte justifică leul de ce își alocă prima parte și cea mai mare din cerbul căzut pradă. Fedru a prelucrat o fabulă a lui Esop, din care s-au inspirat atît La Fontaine (fabula *Junca, capra, oaia, în societatea leului*), cît și Bolintineanu (*La dreptul celui mai tare*).
Expresia „Fiindcă sînt leu" se adresează cuiva care abuzează de puterea sa, săvîrșind acte nedrepte, arbitrare (vezi și: *La part du lion* și *Primo mihi*).

Qui bene amat, bene castigat (lat. Cine iubește bine, pedepsește bine) — Proverb latin care mărturisește convingerea celor vechi că persoanele care te iubesc cu adevărat (părinți, profesori, prieteni etc.), nu te iartă atunci cînd greșești.
Circulația proverbului s-a restrîns, nu fiindcă s-ar fi infirmat vreodată adevărul lui, ci doar pentru că a fost deseori înlocuit de alte zicale proprii fiecărui popor. Francezii exprimă pe limba lor absolut aceeași idee: *Qui aime bien, châtie bien.*
Romain Rolland, în romanul *L'âme enchantée*: „Qui bene amat... Adagiul înflorește totdeauna în familiile burgheze care au păstrat o oarecare tentă a limbii latine" (*Vara*, partea a II-a).

Quid deceat, quid non (lat. Ce se cuvine și ce nu) Horațiu, *Arta Poetică* (versul 308) — „Vreau să arăt — spune Horațiu — ceea ce face să se nască poetul, ceea ce îl

plămădește, din ce izvor trebuie să se inspire, *ceea ce se cuvine și ce nu*". Acest „quid deceat, quid non" a devenit o expresie care ține loc de „ceea ce se poate și ce nu", sau „ceea ce merge și ce nu", sau „dacă e bine sau cuviincios a se spune" etc.

Quidlibet audendi potestas (lat. „Posibilitatea de a îndrăzni orice, îngăduința oricărei îndrăzneli") — Expresia este prescurtarea versului 10 din „Arta poetică" a lui Horațiu. Versul se referă la poeți și pictori care „au avut întotdeauna libertatea de a îndrăzni orice: „*Quidlibet audendi semper fuit aequa potestas.*" Prin „a îndrăzni orice" se înțeleg licențele poetice. Expresia e utilizată pentru a scuza procedeul poeților de a da frîu liber fanteziei, de a romanța istoria, de a-și permite licențe care, de obicei, nu se îngăduie simplilor muritori.

Quid prodest? — formulă populară latină care înseamnă: La ce ar sluji? La ce bun? Unui om nerecunoscător i se poate spune: ți-aș aminti tot ce-am făcut pentru tine, dar *quid prodest*?
Vezi : *Cui bono*? și *Cui prodest*?

Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi (lat. „Ori de cîte ori regii fac nerozii, grecii trag ponoasele") Horațiu, *Epistole*, (I, 2, 14) — Epistola în care poetul arată tînărului Lollius, încă lipsit de experiența vieții, cîte învățăminte morale conține *Iliada*, pe care acesta o studiase temeinic în școală. Înțelesul este: regii fac greșeli și poporul plătește.
La Fontaine, în fabula *Cei doi tauri și broasca* a prelucrat versul horațian și i-a extins tîlcul:

„...*On voit que de tout temps,*
Les petits ont pâti des sottises des grands".

(Se vede că din toate timpurile/ Cei mici au pătimit din pricina neghiobiilor celor mari).

Quid vesper ferat, incertum est. (lat. „Nu se știe ce poate să aducă seara")—Titus Livius, în *Istoria romană* (cartea 45, 8, 6). Înțelesul este că: nu se știe în tot timpul zilei ce

surprize pot surveni pînă seara. Cum spunem noi: *„N-aduce anul ce-aduce ceasul"*.

Quieta non movere (lat. „Lucrurile liniştite să nu le mişti", în sensul de: „să nu le agiţi", „să nu le tulburi"). Nu se cunoaşte exact originea acestui precept. Unii pretind că derivă dintr-un pasaj din cap. XXI al „Conjuraţiei lui Catilina", lucrarea istoricului latin Sallustius (83—34 î.e.n.); alţii îl atribuie misticului teolog spaniol Miguel Molinos (1640—1696). Expresia e întrebuinţată ca un sfat: să nu zgîndărim focul peste care s-a aşternut cenuşa, să lăsăm să doarmă mai departe vrajbele care s-au potolit, necazurile care au fost uitate ş.a.m.d.

Qu'il mourût! (fr. „Să fi murit!") Corneille, „Horaţiu" (act. III, sc. 6) — Bătrînul Horaţiu-tatăl află că în lupta dintre cei trei Horaţi şi cei trei Curiaţi, doi dintre fiii săi au murit, iar al treilea a fugit. El se simte mîndru de primii doi, dar e copleşit de ruşine şi dezonoare din pricina afrontului ultimului fiu. „Que vouliez-vous qu'il fît contre trois?" (Ce-ai fi vrut să facă împotriva a trei?) — îl întreabă Iulia. „Qu'il mourût!" — răspunde tatăl.
Această replică pecetluieşte tăria de caracter care merge pînă la sacrificiul suprem.

Qui nescit dissimulare, nescit regnare (lat. „Cine nu ştie să se prefacă nu ştie să domnească") — deviza regelui Ludovic XI al Franţei (1423—1483). O confirmă scriitorul Casimir Delavigne, care, în tragedia „Ludovic XI" (1832), îl înfăţişează pe rege: bănuitor, crud, mincinos şi capabil de orice vicleşug, spre a-şi păstra tronul. Expresia, desigur, nu-i valabilă numai pentru acest monarh, sau în general numai pentru regi, ci pentru orice stăpîn prefăcut.

Qui risque, gagne (fr. „Cine riscă, cîştigă"), cunoscut proverb, folosit uneori şi în formă negativă: *Qui ne risque rien, n'a rien*. (Cine nu riscă nimic n-are nimic). Sau: *Qui ne s'aventure, n'a ni cheval ni mule* (Cine nu se aventurează, n-are nici cal nici catîr).

În engleză: *Nothing venture, nothing gain* (Nici un risc, nici un cîştig).
În italiană: *Chi non s'arrischia, non guadagna* (Cine nu riscă nu cîştigă).
Riscul are aici înţeles de curaj, de iniţiativă. La noi se se spune: *cu frica n-alegi nimica* sau *cel fricos nu face cîştig*.
Vezi şi: *Audaces fortuna iuvat*.

Quis custodiet custodes? (lat. „Şi cine îi va păzi pe paznici?") — Formulă latină, plină de umor şi ironie, care exprimă îndoiala , dacă nu chiar completa neîncredere în integritatea cuiva. Desigur, noţiunea de custode e simbolică. Expresia nu se adresează neapărat unui paznic. Dacă cineva deţine un post de răspundere, de control, şi dacă există dubiu în ce priveşte corectitudinea sa, atunci, fără nici o îndoială, putem întreba: *Quis custodiet custodes?*

Qui se croit propre à tout, souvent n'est bon à rien („Cine se crede bun la toate adesea nu-i bun la nimic") — frază amuzantă a autorului comic francez Louis Benoît Picard din *L'entrée dans le monde* (Intrarea în lume), a ajuns o expresie folosită adeseori în sprijinul specializării profesionale.

Qui scribit, bis legit (lat. „Cine scrie, citeşte de două ori") — Axiomă latină folosită spre a povăţui oamenii să-şi noteze ceea ce vor să ţină minte, deoarece, atunci cînd scriem, mai putem citi o dată textul şi-i firesc să-l reţinem mai bine.

Quis tulerit Gracchos de seditione quaerentes? (lat. Cine ar tolera ca Gracchii să se plîngă de revolte?) Iuvenal, „Satire" (II, 24) — Cuvinte îndreptate împotriva cenzorilor romani, pe care îi învinovăţeşte că sînt mai corupţi decît cei pe care îi „cenzurează". Iuvenal admite ca unul care merge drept să rîdă de altul care şchioapătă, dar... cine ar tolera ca Gracchii să se plîngă de răscoale?
Referirea la fraţii Gracchi (Tiberius şi Caius) se explică prin faptul că ei au îndemnat poporul la răscoală pentru a obţine împărţirea pămînturilor. Cum ar putea deci

Gracchii, care au stîrnit răscoale, să se plîngă vreodată de ele?
Fraza se aplică acelora care combat procedee pe care ei înşişi le-au aplicat cîndva.

Qui tacet, consentire videtur (lat. „Cine tace pare a consimţi") — deviza papei Bonifaciu VIII (1220—1303) menţionată în „Decretale" (Hotărîri papale, cartea a VI-a a dreptului canonic). A devenit proverb în Franţa: *Qui ne dit mot, consent.* Şi noi spunem: Cine tace primeşte.

Quod erat demonstrandum (lat. „Ceea ce era de demonstrat") — formulă cu care îşi încheia demonstraţiile matematicianul grec Euclid (sec. III î.e.n.). În traducere latină, formula a devenit o concluzie pentru orice fel de demonstraţie. În scris, e de obicei redată prin iniţialele Q.E.D.

Quod licet Iovi, non licet bovi (lat. „Ce-i îngăduit lui Iupiter nu-i îngăduit boului") — Spre a face proverbul mai uşor de reţinut, cuvîntul bou a fost introdus aici de hatîrul rimei. Ceea ce vrea să zică acest proverb e că acţiunile oamenilor erau adesea judecate în mod diferit, în raport cu starea socială, poziţia, rangul fiecăruia.
Cu acelaşi înţeles se foloseşte frecvent zicala românească: *Ce face popa, să nu facă satul.*

Quod scripsi, scripsi (lat. „Ce-am scris, am scris"), cu alte cuvinte: „E bun scris şi aşa rămîne"—Expresia e luată din evanghelia lui Ioan (cap. XIX, versetul 22).
Se citează în legătură cu o hotărîre scrisă, cu o rezoluţie, asupra căreia semnatarul înţelege să nu mai revină.

Quod tibi fieri non vis, alteri non feceris (lat. „Ceea ce nu vrei să ţi se facă ţie, să nu faci nici tu altuia") — maximă a împăratului roman Alexandru Sever (222—235). Luptînd cu străşnicie împotriva abuzurilor şi corupţiei, a adoptat această deviză care a devenit proverb în multe graiuri. Noi spunem: *Ce ţie nu-ţi place, altuia nu face.*

Quos vult Iupiter perdere, dementat prius (lat. „Cînd Iupiter vrea să piardă pe cineva, mai întîi îi ia minţile") — Expresia a fost rînd pe rînd atribuită, cînd lui Homer, cînd lui Horaţiu, cînd lui Vergiliu (vezi: *On ne prête qu'aux riches*). Dar nu s-a putut descoperi decît la Homer (în cîntul IX din *Iliada*) un vers (al 23-lea), avînd o vagă asemănare cu zicala de mai sus. Profesorul elenist Iosuah Barnes, de la universitatea din Cambridge, a publicat, în anul 1694, un text din Euripide, căruia i-a dat următoarea redactare latină: *Deus quos vult perdere dementat prius.* Versiunea actuală, în care *Deus* a fost înlocuit prin *Iupiter*, datează din 1825 şi aparţine filologului francez François Boissonade. Aceeaşi idee o găsim şi în *Antigona* lui Sofocle (versul 620). Expresia, aplicată acelora care prin proiecte nesăbuite sau prin acţiuni lipsite de judecată îşi pregătesc eşecul, ruina lor, e întîlnită în literatura universală. Tolstoi, de pildă, scrie: „Karenin se înroşi şi începu să se plimbe prin odaie. *Quos vult perdere Iupiter, dementat*, îşi zise el"... (*Ana Karenina*, partea a IV-a, cap. 17).

Quod tentabam scribere, versus erat (lat. „Tot ce încercam să scriu, era vers") Ovidiu, *Tristiile* (IV, 10, 26).
Se foloseşte, cu vădită nuanţă ironică, la adresa cuiva care e obsedat de vocaţia poetică.

Quot capita, tot sensus (lat. „Cîte capete, atîtea judecăţi") — vezi: **Quot homines, tot sententiae.**

Quot homines, tot sententiae (lat. „Cîţi oameni, atîtea păreri") — Fraza e a lui Terenţiu din comedia *Formio* (act.II, sc.4), dar de fapt el n-a făcut decît să parafrazeze proverbul latin: *Quot capita, tot sensus* (Cîte capete, atîtea judecăţi). Ideea o găsim şi într-o cugetare mai amplu formulată ulterior de Horaţiu în satira I din cartea a doua, versurile 27-28: „*Quot capitum vivunt totidem studiorum milia*" (Cîte capete sînt, tot atît de multe gusturi). Noi avem, cu acelaşi sens, vorba noastră, poate tot de origine latină, dar impregnată cu umorul caracteristic poporului român: *Cîte capete, atîtea căciuli.*

Quousque tandem...? (lat. „Pînă cînd...?")—De multe ori se citează fraza întreagă: *Quousque tandem abutere, Cati-*

lina, patientia nostra?" (Pînă cînd, Catilina, vei abuza de răbdarea noastră?). Astfel şi-a început Cicero prima dintre cele patru faimoase diatribe rostite în anul 63 împotriva patricianului Catilina care îndrăznise să se înfăţişeze în Senatul roman, cu toate că se descoperise complotul ce-l pusese la cale contra Republicii. Fraza avea deci un caracter acuzator şi dramatic. Totuşi astăzi aproape întotdeauna, e folosită pe un ton glumeţ şi în chip de blajină dojană. O adresăm unui vorbitor prolix care acaparează discuţia într-o societate, sau cuiva care se lasă mult aşteptat ş.a.m.d. Coşbuc foloseşte forma redusă *tandem usque*: „În zadar şi-ar pune vorba cel cu «tandem usque»..." (poezia „Filozofii şi plugarii").

Quo vadis, Domine? (lat. „Unde te duci, Doamne?") — Legenda biblică pretinde că apostolul Petru i-a adresat această întrebare lui Isus, cînd l-a întîlnit mergînd spre Roma, unde creştinii erau supuşi unor crude persecuţii. Expresia a fost popularizată de scriitorul polonez H. Sienkiewicz prin romanul său (1895) intitulat *Quo vadis*, a cărui acţiune se petrece la Roma în timpul domniei lui Nero. Se citează — şi în serios, şi în glumă — cu înţelesul de : *Încotro?*

r

Raphael wäre ein grosser Maler, selbst ohne Hände (germ. „Rafael ar fi fost pictor mare, chiar fără mîini") — Această replică (prescurtată) din drama lui Lessing: *Emilia Galotti* (act. I, sc. 4), exprimă ideea că talentul înnăscut şi chemarea pentru o anumită artă se afirmă în ciuda tuturor obstacolelor. Ceea ce a făcut celebritatea acestei fraze est izbutitul ei paradox. În germană, textul complet e următorul: *Raphael wäre ein grosser Maler geworden, selbst wenn er ohne Hände auf die Welt gekommen wäre* (Rafael ar fi ajuns pictor mare, chiar dacă el ar fi venit pe lume fără mîini). Cum fraza era prea lungă pentru a fi citată, s-a adoptat varianta rezumată de mai sus.

Rara avis (lat. „Pasăre rară") Iuvenal: *Satira* a VI-a, versul 165 — Poetul satiric latin, al cărui ascuţiş critic la adresa societăţii vremii sale a rămas celebru, a biciuit cu precădere moravurile şi cu deosebire depravarea matroanelor, a nobilelor romane. Iuvenal spune că „ o femeie castă ca acele Sabine legendare" a devenit o „*rara avis in terris nigroque simillima cygni*" (o pasăre tot atît de rară pe pămînt ca o lebădă neagră). Pentru a înţelege comparaţia, trebuie să precizăm că lebedele negre care, de la descoperirea lor în Australia nu mai sînt astăzi o raritate, erau cu totul necunoscute pe vremea lui Iuvenal.
Din contextul poetului nu s-au păstrat ca expresie decît două cuvinte : *rara avis*, care nu mai au astăzi semnificaţia veche, iniţială, ci înţelesul de ceva deosebit de rar şi greu de găsit.
„Cunosc exemple de actori talentaţi, dar lipsiţi de o cultură temeinică, care au avut mari succese... Aceşti *rara*

avis au fost susţinuţi de o admirabilă intuiţie" (Lucia Sturdza Bulandra, *Amintiri*, pag. 13).

Rău necesar (grec. 'Αναγκαῖον κακόν) — Expresia aparţine poetului comic grec Menandru (342—292 î.e.n.) care, vorbind despre căsătorie, a spus acest lucru într-un distih ce i-a supravieţuit.
Fraza completă, în greaca veche, suna astfel: „Dacă e să spun adevărul, căsătoria e un rău, dar un rău trebuincios". Se poate extinde şi la alte domenii, cînd e cazul

Raum für alle hat die Erde (germ. „Pămîntul are loc pentru toţi") — versul 47 al poeziei *Vînătorul din Alpi* de Schiller. O căprioară, urmărită în munţi, se simte fără scăpare: jos, prăpastia — alături, omul cu arc şi săgeată. Atunci se aude duhul munţilor care-l opreşte pe vînător: „De ce aduci moarte şi jale pînă aici la mine? Pe pămînt este loc pentru toţi!" Versul lui Schiller reflectă gîndirea şi sentimentele sale cu privire la raporturile ce trebuie să existe între toate fiinţele pămîntului. E o pledoarie pentru omenie, pentru relaţii amicale, frăţeşti, împotriva nesăţioşilor, împotriva spiritului acaparator, a exclusivismului şi dominaţiei celui puternic asupra celui slab, hăituit şi fără apărare.

Războiul nervilor — Originea acestei expresii se află într-un interviu luat la începutul primului război mondial de către Paul Goldmann, corespondentul ziarului vienez „Neue Freie Presse", feldmareşalului german Paul Hindenburg care avea să ajungă mai tîrziu preşedintele Republicii germane. În acest interviu Hindenburg declara: „Deocamdată războiul cu Rusia e o chestie de nervi. Dacă Germania şi Austro-Ungaria vor avea nervi tari care să reziste — şi vor rezista — vom învinge".
Din toată previziunea mareşalului a învins însă... expresia „războiul nervilor", care nu-şi avea în declaraţia sa din 1914 decît punctul de pornire şi care a căpătat această formă în presa epocii de atunci. Evenimentele internaţionale din unele perioade readuc în actualitate această expresie prin întreţinerea de relaţii politice încordate sau prin pregătiri războinice care ţin nervii sub presiune.

Redivivus (lat. „Reînviat") — Cicero i-a dat sensul figurativ, denumind *lapis redivivus* (piatră reînviată) marmora veche care, şlefuită, lustruită, revopsită, a fost întrebuinţată la noi monumente. Prin extensiune, *Redivivus* se aplică unei persoane uitate care revine dintr-o dată în actualitate, sau unui fapt despre care se vorbeşte iarăşi după un timp de acalmie (o cercetare, o intervenţie, o afacere judiciară etc.).
Anghel şi Iosif au scris o poezie satirică intitulată *Incitatus redivivus* (Incitatus reînviat). Vezi: *Incitatus*.

Regis ad exemplar... (lat. „După pilda regelui...") — Este începutul versului 299 din lucrarea *De IV consulatu Honorii* a poetului latin Claudius Claudianus care a trăit pe vremea împăratului Honorius (395—423). Versul întreg: *Regis ad exemplar totus componitur orbis* are un ton de măgulire la adresa suveranilor. Autorul, linguşindu-l pe împărat, vrea să spună că trebuie în toate să iei pildă de la el. Urmaşii săi au folosit însă emistihul exact în sens contrar, iar azi se aplică cu o uşoară ironie la adresa celor care fără discernămînt imită pe superiorii lor în toate (obiceiuri, păreri, acţiuni etc.), căci cuvîntul *regis* şi-a extins cu timpul semnificaţia.
Cum şi cînd se foloseşte expresia de mai sus reiese clar din următorul citat: „La aceste cuvinte se ridică de la masă şi toţi comesenii, *regis ad exemplar*, făcură la fel" (Walter Scott).

Relata refero (lat. „Reproduc ce mi s-a relatat") — Formulă latină care rezumă o afirmaţie a lui Herodot, *Historia* (cartea VII, 152). În lucrarea sa el se bizuie substanţial pe mărturii care transmit oral stările de fapt. Herodot arată clar: „Datoria mea este să reproduc cele ce se spun, dar acestor lucruri nu sînt cîtuşi de puţin silit să le dau crezare; cuvîntul scris acum să-mi fie călăuză de-a lungul întregii mele lucrări". Istoricul recunoaşte astfel, că „povesteşte lucruri povestite", adică transmise din generaţie în generaţie.
E deci o istorie lipsită de spiritul critic rezultat din confruntarea şi compararea documentelor, dar la vremea ceea (secolul al V-lea î.e.n.) nici nu i se putea pretinde o ase-

menea lucrare, documentele fiind rare și puține. În ciuda conținutului eterogen, opera sa intitulată *Istoria* (în 9 cărți) constituie un bogat izvor de informații istorice, geografice, etnografice.
Relata refero privește numai legendele, povestirile culese și redate de „părintele istoriei". Expresia se referă deci la tradiții.

Remember (engl. „Adu-ți aminte!") — Carol I, rege al Angliei, prin domnia lui absolutistă, și-a atras ostilitatea maselor populare, a burgheziei și a noii nobilimi, care au dezlănțuit revoluția burgheză din 1642—1649. Judecat de parlament și condamnat la moarte ca tiran, trădător, ucigaș și dușman public, a fost decapitat în fața palatului Whitehall.
În ultimele clipe, pe eșafod, Carol I, arătînd episcopului Juxon somptuosul palat unde domnise ca un despot, a rostit un singur cuvînt: „*Remember*!" Adică: amintește-ți ce am fost și ce am ajuns; ieri omul cel mai bogat, mai puternic, mai temut din Anglia și acum în fața ghilotinei; ieri primul cetățean al regatului și astăzi cel din urmă dintre toți.
Cuvîntul *Remember* a rămas ca o formulă de aducere aminte, ca un *memento* (vezi).

Repetitio est mater studiorum (lat. „Repetiția este mama învățăturii") — precept profesoral din școlile vechi cu predare în limba latină. Atribuirea acestui dicton lui Quintilian, care a condus una dintre cele mai vestite școli din Roma, n-a putut fi confirmată prin dovezi. Se citează spre a sublinia valoarea repetiției pentru consolidarea și fixarea studiilor, ele asigurînd o deosebită temeinicie celor învățate.

Res iudicata pro veritate habetur (lat. „Lucrul judecat e socotit adevăr") — precept juridic care încă din vechime considera că realitatea faptelor stabilite de o hotărîre judecătorească nu poate fi pusă la îndoială pînă la proba contrară.

Res, non verba (lat. „Fapte, nu vorbe") — deviza generalului Lazare Hoche, una dintre figurile proeminente ale Revoluției franceze. El și-a ales această maximă de conduită în viață ca o replică dată oamenilor de stat și politicienilor care se ocupau îndeosebi de sforării și discursuri.
Se folosesc în egală măsură și variantele franceze: *Des actes et non des paroles*, sau *Pas des paroles, des actes* (nu vorbe, ci fapte).

Res severa est verum gaudium (lat. „Adevărata bucurie e un lucru serios") — spune Seneca în *Epistole* (a XXIII-a, către Lucilius, intitulată „Filozofia, izvor de veritabile bucurii"). Și autorul însuși explică sensul:
„Înainte de toate, Lucilius, învață să te bucuri... Crede-mă, e un lucru serios, o adevărată bucurie. Niciodată nu-ți va lipsi bucuria de îndată ce i-ai descoperit izvorul. Caută adevărata fericire: să fii fericit de tine însuți!"
În continuare Seneca combate excesul de plăceri frivole („Dacă plăcerea nu știe să se oprească, devine durere") și recomandă: perseverență și dreptate în acțiuni, intenții curate, fixarea unui scop al dorințelor noastre de la care să nu ne deturnăm. Altminteri, la fel ca obiectele duse de curenții apelor, vom fi aruncați impetuos pînă în mare. Sau cum se întîmplă multora: vom căuta să începem viața în momentul cînd trebuie s-o sfîrșim!
Cuvintele lui Seneca sînt un îndrumar pentru a alege la timp și cu chibzuință bucuriile vieții.

Revenons à nos moutons (fr. „Să revenim la oile noastre!") — replică din *La farce de maître Pathelin*, scrisă în secolul al XV-lea, între anii 1450—1465.
Pathelin, avocat fără procese, e cicălit mereu de soția sa pentru faptul că nu-i face toalete. Într-o zi el îi ia o stofă de la postăvarul Jousseaume, pe care-l invită acasă spre a-i achita costul. Cînd negustorul vine să-și încaseze banii, îl găsește în pat pe Pathelin care simulează un acces de friguri.
Între timp se prezintă la avocat și Agnelet, ciobanul postăvarului, dat în judecată de stăpînul său care-l acuză că i-a omorît mai multe oi. Pathelin promite cio-

banului să-l scape, dar cu o condiție: la proces să joace rolul unui imbecil și să răspundă „bee!" la toate întrebările judecătorului. La tribunal postăvarul recunoaște cu surprindere că avocatul lui Agnelet e Pathelin, care cu puțin mai înainte se prefăcuse că-i bolnav. Zăpăcit, negustorul se încurcă în declarații, uitînd de oi și trecînd la problema postavului. Nelămurit, judecătorul e nevoit în repetate rînduri să-l invite: „Să ne întoarcem la oile noastre!" Apoi se adresează lui Agnelet, dar acesta răspunde invariabil „bee!", așa cum îl învățase avocatul. Pathelin susține că clientul său e iresponsabil și obține astfel achitarea. Dar cînd îi cere să-i plătească onorariul, ciobanul își joacă rolul în continuare, răspunzîndu-i cu același „bee!". Astfel istețul elev a păcălit pe incorectul său profesor.
Farsa aceasta, o autentică comedie de moravuri, în care e satirizată lumea negustorilor și justiția din acea vreme, s-a jucat timp îndelungat cu mare succes. Replica „Să ne întoarcem la oile noastre!" a devenit o expresie care înseamnă: să reluăm firul întrerupt al discuțiilor, să revenim la subiectul nostru.

Rezervă mintală — Formulă născocită de iezuiți, spre a găsi — cum spune Molière în *Tartuffe* (act. IV, sc. 5) — „învoieli cu cerul". *Rezervă mintală* înseamnă a nu-ți exprima întreg gîndul, adică a nu spune decît în parte adevărul, dar mai ales înseamnă a jura pe un lucru și a da în minte alt sens jurămîntului, în speranța de a nu fi sperjur și a te socoti astfel împăcat cu conștiința ta. Expresia arată că gîndurile ascunse, nemărturisite, fac ca vorbele cuiva să nu aibă valoare deplină, sau chiar nici o valoare.

Rezon! — exclamație mereu repetată de ipistatul Nae Ipingescu, personaj din comedia *O noapte furtunoasă* de Caragiale (act. I, sc. 1, act. II, sc. 4 etc.). Cuvîntul, de origine franceză, înseamnă: „așa e, ai dreptate!" și e folosit de obicei în glumă, în ironie, cu nuanța lui caragialească.

Ridendo dicere verum (lat. „A spune, rîzînd, adevărul") — Expresia aparține lui Horațiu, avînd în original forma: *Ridentem dicere verum quid vetat*? Ce mă împiedică să spun adevărul rîzînd? (*Satire* I, 1, v.24—25).
În această satiră poetul biciuiește patima de bani. Adresîndu-se lui Mecena, el arată că nimeni nu-i mulțumit de soarta sa. Negustorii îi invidiază pe marinari, țăranii pe orășeni — și dimpotrivă. Dar dacă toți ar ajunge ceea ce doresc, ar găsi și atunci motive de nemulțumire.
Și Horațiu continuă: Nu vreau ca un lucru atît de seamă să ți-l arăt șuguind, cum face glumețul adesea. Totuși nimic nu mă oprește să spun adevărul rîzînd. Ca dascălii ce ades cu duhul blîndeții dau dulciuri la copii, ca să-i facă să învețe alfabetul!
Versurile lui Horațiu — restrînse în trei cuvinte care rezumă întreaga idee — consideră că cele mai serioase adevăruri pot fi exprimate, nu cu fruntea încruntată, ci senin, cu surîsul pe buze.

Ridiculum acri fortius et melius magnas plerumque secat res (lat. „Gluma dezleagă problemele mari, mai potrivit și mai bine decît asprimea") — Horațiu, *Satire* (I, 10, 14—15). Cu alte cuvinte: o vorbă de duh rezolvă uneori ceea ce nu pot face severitatea și încruntarea.

Rien n'est beau que le vrai (fr. „Nimic nu-i frumos ca adevărul") Boileau, *Epistola IX*, versul 43—Și pentru a explica ideea, el adaugă în același vers: *le vrai seul est aimable* (Numai adevărul este de iubit), adică merită să fie îmbrățișat. Deci: elogiul adevărului (*L'éloge du vrai*), cum de altfel e și intitulată epistola lui Boileau.

Rien ne pèse tant qu'un secret (fr. „Nimic nu apasă atît cît un secret") La Fontaine, cartea VIII, fabula nr. 6 *Femeile și secretul*, versul I — Un bărbat, spre a încerca discreția nevestei, îi pune în pat un ou, susținînd că ea l-a născut. Femeia promite să nu spună nimănui. Dar, de cum pleacă soțul de acasă, povestește totul unei vecine care, la rîndul ei, făgăduiește că va respecta se-

cretul. Rezultatul? După cîteva zile, tot tîrgul știa că femeia făcuse... o sută de ouă!
Morala fabulei, devenită proverb, se adresează celor ce nu pot păstra o taină.

Rien ne se perd... tout se transforme (fr. „Nimic nu se pierde... totul se transformă.") — celebră axiomă a lui Lavoisier care exprimă ideea mișcării și continuității materiei, a veșnicei transformări.
Heraclit, la vremea lui, a formulat această idee în πάντα ῥεῖ (vezi: „Totul curge!"). Iar Ovidiu în *Metamorfoze* (cartea XV, v. 165) folosise aproape aceleași cuvinte: *Omnia mutantur, nihil interit* (Totul se schimbă, nimic nu se pierde), dar pentru un conținut idealist, metafizic (vezi). Lavoisier a dat acestui adevăr fundamentul științific.

Rira bien qui rira le dernier (fr. „Va rîde bine cel ce va rîde ultimul") Florian, *Fabule* (cartea IV, fab. 19) *Les deux paysans et le nuage* (Cei doi țărani și norul) — A ajuns proverb și în alte limbi. Germanii spun: *Wer zuletzt lacht, lacht am besten.* La fel cum spunem și noi: Cine rîde la urmă, rîde mai bine.

Rîs homeric — Dacă ne-am lua după „rîs mefistofelic", s-ar putea crede că rîsul cu hohote puternice, zguduitor și nesfîrșit de lung, denumit *rîs homeric* ar fi rîsul caracteristic lui Homer. Dar expresia vine de la finalul primului cînt din *Iliada*, unde Homer descrie petrecerile și rîsul zeilor care făceau să răsune văile și munții:

„Zeii în hohote lungi la rîs se porniră cu toții...
Astfel ei veseli din zorii zilei și pînă spre seară
Benchetuiau..." (versurile 599 ș.u., în trad. G. Murnu).

În textul grec: ἄσβεστος γέλως — rîs de nestins (v. 599). Acesta e „rîsul homeric"! Expresia a apărut pentru prima oară în *Memoriile* baroanei Henriette-Luise d'Oberkirch, de unde a trecut în alte limbi. „Și ce hohot de *rîs homeric* nu se ridica în cancelaria profesorilor cînd Grigoriu intra foarte grav, cu spatele plin de „zero" — spune C. Hogaș în articolul său „Gh. Panu"; iar Gh. Panu însuși, în *Amintiri de la Junimea* (vol. I, pag. 248), povestește: ...un *rîs omeric* ne-a apucat pe toți, de vreme ce d. Pogor, măcar că era primar, nu știa că listele electorale le face el..."

Risum teneatis? (lat. „Vă puteți ține rîsul?") — crîmpei de vers al lui Horațiu din *Arta poetică* (v. 5). El compară o poezie proastă cu un chip grotesc și după ce descrie acest chip, încheie cu versul: *Spectatum admissi*, **risum teneatis, amici?** (În fața unui asemenea spectacol, *vă puteți ține să nu rîdeți, prieteni?*). Acest *risum teneatis* care, ca atîtea alte formule latinești, rezumă în două vorbe o întreagă frază, a devenit o expresie, inserată de obicei între două liniuțe ori în paranteză, după ce ai relatat ceva ridicol sau grotesc.

Rîzînd printre lacrimi — Expresia aparține lui Homer și se găsește în *Iliada* (cîntul VI, versul 484). Hector, viteazul conducător al troienilor, înainte de a pleca din nou la luptă, își ia rămas bun de la soția sa Andromaca. El îi adresează cuvinte de îmbărbătare, în timp ce îi întinde pruncul în brațe.
„Ea îl primi bucuroasă la sînul ei plin de mireasmă
Dulce cu lacrimi zîmbind..."

(Trad. G. Murnu).

Cuvintele *Rîzînd printre lacrimi* se folosesc de obicei tot la o despărțire emoționantă, sau în altă împrejurare cînd vorbele de încurajare încearcă să ascundă amărăciunea din suflet, cînd zîmbetul de pe buze se amestecă cu lacrima din gene. George Călinescu ne dă un exemplu de aplicație literară: „Cehov, Molière sau Mozart «rîd printre lacrimi»".

Robespierre, tu me suivras! (fr. „Robespierre, mă vei urma!") — Sînt cuvintele cu care Danton a mers la eșafod. Asupra formei exacte a frazei sînt divergențe. Unii susțin că ar fi exclamat: „J'entraîne Robespierre!" (Îl trag după mine pe R.). Alții (ca istoricul Louis Madelin de la Academia Franceză) redau cuvintele astfel: „Eșafodul te reclamă. Mă vei urma, Robespierre!" (*L'échafaud te réclame! Tu me suivras, Robespierre!*). Romain Rolland, pentru a clarifica ideea, pune în gura

eroului său (în drama istorică *Danton*) fraza: „Deschid groapa. Robespierre va veni după mine" (J'ouvre la fosse, Robespierre m'y suivra). Dar forma cea mai popularizată și mai uzitată e: „Robespierre, tu me suivras". Se adresează unei persoane, ca avertisment, spre a-i atrage atenția că va avea aceeași soartă ca și a ta, că va plăti același lucru sau va trage aceleași consecințe.

Robinson Crusoe — este numele eroului unui foarte cunoscut roman englezesc. Romanul, inspirat din întîmplarea autentică trăită de un marinar scoțian, aparține lui Daniel Defoe și a apărut la Londra în anul 1719. Tradus imediat în limbile franceză și germană și apoi în numeroase alte limbi, a cîștigat o largă popularitate și Robinson Crusoe a devenit sinonim cu un om care trăiește singur, izolat, într-un loc care figurativ ar constitui „insula" sa.

În *Sonete pluvioase*, Topîrceanu spune:

„Sînt izolat ca *Robinson Crusoe*,
Nu vine nime-n ușa mea să bată,
Și dacă stau cu ușa încuiată
E că nici eu de nime n-am nevoie".

Sonetul *Nostalgie* de Anghel și Iosif începe cu versul:

„Ah, suflet vagabond de Robinson".

Românul are șapte vieți — locuțiune rezultată din vorba populară „a avea șapte vieți" (mai rar se folosește „a avea nouă suflete").

Vasile Alecsandri a preluat ideea în *Peneș Curcanul* (strofa V, versul 7). Mulțimea conduce pe ostașii care pleacă la războiul independenței: „Cu zile mergeți, dragii mei,/ Și să veniți cu zile!". Sergentul răspunde: „Să n-aveți teamă/ Românul are șapte vieți/ În pieptu-i de aramă!".

Rose, elle a vécu ce que vivent les roses, l'espace d'un matin (fr. „Roză, viețuit-a cît rozele trăiesc: răstimp de-o dimineață"). Două versuri din stanțele pe care poetul François de Malherbe (sec. XVI), socotit părintele clasicismului francez, le-a adresat prietenului său du Périer cînd acestuia i-a murit fiica (*Poésies* — XII. Consolation à M. du Périer. Stances). Celebritatea distihului Malherbe o datorește nu inspirației sale fericite, ci unei... fericite greșeli, comisă de zețarul care i-a cules poezia. Malherbe scrisese un vers anodin, cu un joc banal de cuvinte (pe fată o chema Rosette):

Et Rosette a vécu ce qui vivent les roses

Tipograful, neînțelegînd bine scrisul, a despărțit numele și a cules: „Et *Rose*, *elle* a vécu" etc... Și a ieșit o imagine poetică: fata era comparată cu un trandafir, avînd firește viața scurtă a rozelor.

Rosinanta (sp. *Rocinante*) — Cuvîntul derivă de la *rocin*, care înseamnă mîrțoagă.

Rosinanta, numele calului lui Don Quijote, a devenit sinonim cu o gloabă costelivă și buclucașă. Scrie, de pildă, Calistrat Hogaș în *Ion Rusu*: — „Bine, și acum... în lipsa vreunei *Dulcinee* de pripas, îți permit să săruți pe bot pe năzdrăvana ta *Rosinantă*..."

„Ea însăși doară e o iapă de seamă./ Cu sînge curat după tată și mamă. Ba-i rudă chiar de-aproape cu interesanta/ Iapă-a lui Don Quijote, Rozinanta" (H. Heine, *Regele Urechilă* I.).

Rude la Ierusalim (precedat de verbul „a avea", sau „a căuta" sau „a găsi"...)—Acestei răspîndite expresii i s-au acordat diverse explicații, nici una însă bazată pe certe dovezi. Menționăm versiunea care pare cea mai plauzibilă.

În timpul marilor pelerinaje religioase de odinioară, se adunau la Ierusalim mii și chiar zeci de mii de credincioși din toate colțurile lumii. În acele zile orașul era atît de populat, încît mulți pelerini locuiau în cîmp, în corturi improvizate, sau în căruțe transformate în paturi. Nici apa nici alimentele nu erau îndestulătoare. Numai cei ce aveau rude sau prieteni erau favorizați, găsind în casele acestora și hrană și adăpost. „A avea rude la Ierusalim" însemna pe atunci: a pleca acolo fără gri-

jă, fără riscuri, întrucît te așteaptă o gazdă ocrotitoare. De-a lungul anilor, expresia și-a extins nu numai circulația, ci și sensul. Prin analogie cu „cetatea sfîntă" considerată unul dintre cele mai însemnate orașe ale lumii, „a avea rude la Ierusalim" a devenit sinonim cu a găsi protectori într-un loc important, sau cum se spune astăzi argotic: a avea „pile".
„Ce sînt proptelele? — Rude la Ierusalim, băiete..." (Zaharia Stancu, romanul *Desculț*, pag. 290).

S

Sabia lui Damocles— Damocles, curtean al lui Dionisyos-cel-Bătrîn, tiranul Siracuzei, care a trăit cu vreo 400 de ani î.e.n., a fost ca mai toți curtenii... curtenitor și lingușitor. Spunea că nu există mai mare fericire decît să fii tiran. Spre a-i da o lecție, Dionisyos, la un ospăț, l-a așezat în locul lui pe tron și a poruncit să i se acorde toate onorurile regești. Dar cînd Damocles se lăfăia mai în voie, tiranul i-a cerut să se uite în sus. De tavan, exact deasupra capului lui Damocles, atîrna o sabie, fără teacă, prinsă numai cu un fir de păr de cal. Îi arăta astfel primejdiile care îl pîndesc în orice moment pe tiran.
„Sabia lui Damocles" a devenit sinonimă cu un pericol care te amenință mereu. Imaginea l-a sedus pe poetul Horațiu care s-a referit la ea în *Oda* I (v. 17—18 din Cartea a III-a): *Districtus ensis cui super impia cervice pendet...* (Spada care atîrnă deasupra capului celui rău...). Întîmplarea, povestită și de Cicero (în *Tusculane*, V, 21,6), a dat naștere uneia dintre cele mai uzitate expresii. Dar cîți n-au folosit-o de la Horațiu și Cicero încoace?
„El m-amenința și pe cap îmi atîrna ca a *lui Damocles spadă*" (H. Heine, *O poveste de iarnă*, cap. 18, v. 32).
„Soldații se îndreptau cu tobe spre Paris. Prin intrarea lor republica se afla sub sabia lui Damocles" (A. I. Herzen, *Scrisori din Franța și Italia* — 1848).

Săgeata lui Cupidon — Cupidon, la romani (sau Eros, la greci) era zeul iubirii. „Sub înfățișarea unui copil frumos, uneori înaripat, se ascundea un zeu temut. Cu săgețile lui care nu greșeau niciodată ținta, semăna chinurile mistuitoare ale dragostei atît printre zei, cît

şi în rîndul muritorilor" (Anca Balaci, *Mic dicţionar mitologic*, pag. 145).
„Cum întinse arcul, Cupidon / Putea răni cu sprintena-i săgeată/ Un milion de inimi dintr-odată" (Shakespeare, *Visul unei nopţi de vară*, act. II, sc. 2). Şi fiindcă se spune că inimile rănite încep să slujească zeului iubirii, *săgeata lui Cupidon* a devenit sinonimă cu însăşi dragostea.
Se întîlnesc şi variante cu celelalte nume ale zeului: *săgeata lui Amor* (mai rar, a lui Eros). Astfel numele care însoţeşte săgeata poate fi adesea diferit, dar efectul ei e întotdeauna acelaşi!

Săgeata Parţilor — Parţii, vechi popor scitic (au întemeiat un regat lîngă Marea Caspică în secolul III î.e.n.), erau vestiţi călăreţi şi arcaşi. În lupte, retragerea lor era mai periculoasă decît atacul, căci de pe cai, stînd cu spatele, trăgeau cu arcul peste umăr, ţintind cu mare dibăcie în duşmanii urmăritori.
„Săgeata Parţilor" a devenit astfel o expresie prin care se înţelege un gest sau un cuvînt, lansat în clipa plecării, cu efect hotărîtor.

Să jertfim un cocoş lui Esculap — Esculap (la greci, Asclepios), zeul tămăduirii, era reprezentat alături de un cocoş şi de un şarpe răsucit pe un toiag, simbolizînd vigilenţa şi prevederea. Bolnavii, care cereau leacuri, îi aduceau drept ofrandă un cocoş.
Socrate, judecat pentru atitudinea sa ostilă stăpînirii de atunci şi condamnat să bea cupa cu otravă, a fost vizitat în închisoare de către bunul şi bogatul său prieten Criton, care-i pregătise evadarea. Bătrînul filozof a refuzat însă, considerînd că trebuie să respecte legile, chiar dacă sînt nedrepte. Şi, în faţa morţii, conformîndu-se obiceiului, Socrate i-a spus: „Criton, îi datorăm lui Asclepios un cocoş; daţi-i-l, să nu uitaţi!" Sensul simbolic pare a fi acesta: Socrate îşi arată recunoştinţa faţă de Esculap care, în cupa cu cucută, îi oferă leacul de a sluji virtutea pînă la capăt, căci a învăţa pe oameni să ducă o viaţă virtuoasă este însuşi scopul filozofiei socratice.
Vorbele *Să sacrificăm un cocoş lui Esculap* se utilizează în semn de recunoştinţă pentru o binefacere. Dar mai sînt folosite şi în sensul că, uneori, sîntem obligaţi să plătim tribut unei prejudecăţi, unui fel de a vedea care poate nu este al nostru, dar care a ajuns o deprindere curentă la unii oameni de azi, aşa cum devenise şi ofranda pentru Esculap la vechii greci.

Salus populi suprema lex esto (lat. „Salvarea poporului să fie legea supremă") — maximă de drept public la Roma, a devenit expresie în sensul că interesele poporului trebuie să aibă întîietate faţă de cele particulare. Se mai foloseşte şi forma: „*Salus reipublicae* (republicii) *suprema lex esto*".

„Să mor acum, acum să mor?..." Tocmai acum să-mi vină sfîrşitul cînd în sfîrşit aş putea începe să trăiesc?" Sînt cuvintele pe care Mozart le-a rostit cu puţine zile înainte de a muri, în decembrie 1791. Avea 35 de ani. O dusese greu pînă atunci. Şi cînd s-a aflat că e pe patul de moarte, au început să-i vină din toate părţile ofertele cele mai ispititoare. Directorii de teatre îi propuneau contracte foarte avantajoase. Catedrala din Viena îl numea maestru de capelă cu un salariu remarcabil (de unde înainte vreme avusese o leafă mai mult decît modestă ca şef de orchestră). Şi atunci a exclamat marele compozitor cuvintele de mai sus, la care se face aluzie cînd reuşita îţi vine o dată cu... sfîrşitul!

Sărăcia nu-i un viciu — proverb care, aproape în aceeaşi formă, există la mai multe popoare. Francezii spun: *Pauvreté n'est pas vice*. Germanii: *Armut ist kein Verbrechen* (Sărăcia nu-i un delict). Ruşii: Sărăcia nu-i un păcat, sau nu-i o ruşine (Titlul unei cunoscute piese a lui A. N. Ostrovski — 1885).

S-a schimbat boierul! — Vers din fabula *Boul şi viţelul* de Grigore Alexandrescu (strofa 7), e folosit la adresa cuiva care, ajuns la o situaţie, şi-a schimbat firea şi purtarea, aidoma boului din fabulă care, obţinînd un post mare în cireadă, tăgăduieşte că viţelul e ruda lui.

Aceeași expresie e întrebuințată și atunci cînd vremea se înăsprește. Dacă brusc s-a făcut frig sau ninge, unii spun: „S-a schimbat boierul!".

Să se revizuiască, dar să nu se schimbe nimic! Caragiale, *O scrisoare pierdută* (act. III, sc. 1) — E finalul discursului electoral al lui Farfuridi: „Ori să se revizuiască, primesc! dar să nu se schimbe nimica; ori să nu se revizuiască, primesc! dar atunci să se schimbe pe ici pe colo, și anume în punctele... esențiale!"
Se citează, bineînțeles în zeflemea, la adresa persoanelor cu păreri „pentru-contra", cu atitudini ridicol contradictorii aidoma eroului caragialean.

Satul lui Cremene sau **Țara lui Cremene** — adică un loc unde fiecare face ce vrea. „Hoții foiau în toate părțile ca prin satul lui Cremene", scrie nuvelistul Nicu Gane. Se pare că expresia a intrat în limbă, pe calea cultă, printr-o traducere liberă a echivalentului francez: „*C'est la cour du roi Pétaud*" (vezi).
Pentru exprimarea aceleiași idei de totală debandadă, mai avem și expresia: *sat fără cîini*.
Alecsandri dă aproape o definiție deplină...:" o țară de jaf, satul lui Cremine, fără cîni și fără jitari".

Schimbarea în toate lucrurile e bună — spune Euripide în *Oreste* (versul 234, respectiv act. I, sc. 5). E sfatul pe care Electra îl dă fratelui ei Oreste, cînd acesta, după ce o ucisese pe mama lor, era bolnav de remușcare.
Se folosește pentru împrejurarea cînd o schimbare devine absolut necesară, spre a aduce un reviriment îndeosebi de ordin moral.
Aristotel, citînd acest vers în *Retorica* (I, cap. 11), se referă la lucrurile și persoanele care ne fac plăcere cînd le revedem după un timp, fiindcă le apreciem mai mult cînd le vedem mai rar și mai ales fiindcă, văzîndu-le, se face o schimbare în starea prezentă.

Schönheit bändigt allen Zorn. (germ. „Frumusețea îmblînzește orice mînie") — Goethe, *Faust*, partea a II-a, act. 3.
Corul spune frumoasei Elena: „O, femeie minunată, nu disprețui cinstea de a avea supremul bun!... Își apleacă și cel mai dîrz bărbat simțirea în fața frumuseții"... (trad. Lucian Blaga).

Schuster, bleib' bei deinen Leisten! („Cizmarule, rămîi la calapoadele tale!"). Vezi: „*Ne sutor ultra crepidam!*"

Scientia nihil aliud est quam veritatis imago (lat. „Știința nu-i altceva decît imaginea adevărului, a realității") — Francis Bacon, „*Novum organum*" (1620). Tot el a spus că știința înseamnă putere (vezi: „*Knowledge is power*").

Scila și Caribda (a fi între) — două mari primejdii. Vezi: *Incidis in Scylam cupiens vitare Charybdim.*

Scrieți, băieți, numai scrieți! — E apelul lui Ion Heliade-Rădulescu adresat tinerilor scriitori. Fraza face parte din prefața editorului *Asupra traducției lui Omer*. E vorba de traducerea *Iliadei*, făcută de Aristia și tipărită în anul 1837 la București, în tipografia lui Heliade. Acesta recomanda în încheierea articolului: „Nu e vremea de critică, copii, e vremea de scris și scrieți cît veți putea și cum veți putea, dar fără răutate"... (vol. I, pag. 20).
Înființînd această editură, Heliade traduce el însuși, organizează și îndeamnă la traduceri cît mai numeroase din operele scriitorilor mari ai literaturii universale, opere menite să servească drept model scriitorilor noștri. El încurajează, îndrumează și sprijină tinerii scriitori, cărora le cere să scrie cît mai mult, cerință explicabilă și necesară pentru dezvoltarea limbii și culturii naționale în acea epocă (vezi „Istoria literaturii române" de G. Călinescu, O. Crohmălniceanu și I. Vitner).
Desigur, în condițiile noi de astăzi, se cere nu numai cantitate. De aceea vorbele lui Heliade sînt astăzi citate, tocmai ca un avertisment la adresa celor ce nu se preocupă îndeajuns de calitatea creației literare.

Scrisoarea lui Belerofon — Mitologia povestește că Belerofon, vestit erou din Corint, săvîrșind o crimă din greșeală, a fost nevoit să se refugieze la curtea lui Proetus,

regele Tiryntului. Acolo se îndrăgostește de el Anteia, soția lui Proetus, dar Belerofon îi respinge iubirea. Răzbunătoare, Anteia îl denunță că a încercat s-o seducă și stîrnește astfel gelozia lui Proetus, care-l îndepărtează, trimițîndu-l la curtea socrului său Iobates, regele Likiei. Înainte de plecare îi dă lui Belerofon o scrisoare, așternută pe tăblițe bine pecetluite. Cînd Iobates îl întreabă pentru ce a venit, oaspetele îi întinde liniștit scrisoarea. Regele, citind-o, rămîne uluit, căci tăblițele cuprindeau sentința de condamnare la moarte a tînărului erou.
Expresia „scrisoarea lui Belerofon" e folosită pentru a desemna situația unei persoane care, fără să știe, își duce propria osîndire, sau — mai frecvent — pentru a face aluzie la o recomandație înșelătoare.

Secolul lui Pericle—Epoca în care Pericle a condus Atena (443 — 429 î.e.n.) a fost atît de înfloritoare, încît a primit numele de „secolul lui Pericle", pentru a desemna faza de apogeu a civilizației grecești. Prin comparație, a devenit expresie pentru orice epocă de strălucire și de progres deosebit.
Este prima din expresia mai cuprinzătare „*Cele patru mari secole*", și anume: secolul lui Pericle, al lui August, al lui Leon X (sau Medicis) și al lui Ludovic al XIV-lea, denumite astfel pentru că un mare număr de personalități (oameni politici, gînditori, scriitori, artiști celebri) au ilustrat prin activitatea lor strălucită aceste perioade istorice.
Se spune și „vremea lui Pericle": „Se țin discursuri, se destupă sticle/ De fiecare Ateneu deschis/ Re-nvie iarăși vremea lui Pericle/ Și fastul lui Lorenzo Medicis!" (Anghel și Iosif, strofa 4 din ciclul *Scara lui Iacob*).

Secretul lui Polichinelle — personaj comic al teatrului de marionete, Polichinelle a apărut în Franța secolului XVI. Dacă pe scenă a murit de mult, trăiește în schimb, foarte confortabil și aproape pretutindeni, în expresia cu „secretul" care-i poartă numele.
Într-o snoavă dramatizată, Polichinelle, săvîrșind un delict, află de la avocatul care-i arată articolul din codul penal că e pasibil de o pedeapsă gravă. Cînd avocatul iese din cameră, Polichinelle rupe pe furiș fila cu articolul respectiv, bucuros că-n felul acesta nu va mai putea fi condamnat, deoarece nu mai există... textul de lege și nimeni nu-l știe în afară de el.
De aici, prin „secretul lui Polichinelle" se înțelege un lucru care-i considerat de naivi o mare taină, dar care în fapt e cunoscut de toată lumea.

Seid einig, einig, einig! (germ. „Fiți uniți, uniți, uniți!") — Schiller, *Wilhelm Tell* (act. IV, sc. 2). E vorba de lupta țăranilor împotriva stăpînirii tiranice din cantonul elvețian Schwytz. Unul dintre răsculați, Stauffacher, lîngă prietenul său Attinghausen, căzut în luptă, rostește ca un legămînt: „Vreți să fiți liberi? Fiți uniți pe veci!... uniți, uniți, uniți!"
(Vezi: *Unde-i unul, nu-i putere* și *Verbunden...*)

Semne cabalistice — Cabala era la vechii evrei interpretarea mistică, alegorică, a bibliei, transmisă printr-un șir de inițiați, care alcătuiau așa-numita „școală cabalistică". Ei acordau „Vechiului testament" o interpretare ocultă în afară de sensul textual. În acest scop cabaliștii care de obicei se adunau în grupuri mici și în locuri tainice (lăcașuri subterane ca faimoasa „Sinagogă a cabaliștilor" din Ierusalim) foloseau numerele și literele în combinații și simboluri fantastice, cu ajutorul cărora prezentau natura ca emanație a divinității. Se urmărea astfel ca, prin misticism, să crească autoritatea preoților asupra poporului.
Cu timpul, cabala, care în ebraică înseamnă „tradiție", și-a pierdut, o dată cu influența religioasă, și sensul inițial. Însuși cuvîntul a căpătat mai tîrziu altă accepțiune. Avînd în vedere caracterul ocult și de grup restrîns, cabala a ajuns, prin comparație, să desemneze o intrigă, o uneltire pusă la cale de mai multe persoane care urmăresc același scop ascuns. În acest sens utilizează cuvîntul Ion Ghica în „Scrisori către V. Alecsandri", cînd spune: „Dorința mea a fost întotdeauna de a vedea pe acei care-și iubesc țara, legați între dînșii printr-o comunitate de idei și de principii, iar nu prin... *cabale*". Tot cu înțelesul de intrigă, cuvîntul a fost folosit de Friedrich Schiller,

care și-a intitulat una dintre cele mai cunoscute piese: *Kabale und Liebe* (Intrigă și iubire).
Cuvîntul *cabalistic* și-a păstrat însă sensul primar de: ocult, enigmatic, tainic. Bunăoară: semne cabalistice, adică misterioase; sau formule cabalistice, adică magice, obscure, așa cum erau și formulele întrebuințate de către vechii cabaliști la tălmăcirea bibliei.
Vorbind despre specula comercianților și loviturile bancherilor, Claparon, personaj din romanul *César Birotteau* al lui Balzac, spune: „E un mijloc de a exploata speranța, în sfîrșit, o nouă cabală! Nu sîntem însă decît zece sau douăsprezece capete pricepute, inițiate în secretele cabalistice ale acestor minunate combinații" (*Opere*, vol. V, ESPLA, 1959, pag. 521).

Semper homo bonus tiro est (lat. „Totdeauna omul bun e un debutant") — Marțial, *Epigrame*, (c. XII, ep. 51). Aici cuvîntul „debutant" are înțelesul de naiv, lipsit de experiență, ceea ce de obicei e caracteristic unui începător. Se referă la un anume Fabulinus, care fiind un bărbat de treabă, e considerat prost și e mereu înșelat. Goethe a alcătuit, după versul lui Marțial, un proverb mai scurt, dar cu același înțeles: *Bonus vir semper tiro.*

Semper idem (lat. „Mereu același") — Cicero, *Tusculane* (III, 15,31). Expresie favorită a Xantipei, soția lui Socrate, a fost și a rămas deviza statorniciei.

Senectus ipsa est morbus (lat. „Bătrînețea însăși e o boală") — Terențiu, *Formio* (act. IV, sc. 1). Personajul Demipho îl întreabă pe Chremes, fratele lui mai în vîrstă, de ce a întîrziat, la care ultimul răspunde că a fost reținut de boală. Ce fel de boală? — Cum, ce fel? Și bătrînețea e o boală!
Se adresează celor care, aidoma eroului lui Terențiu, consideră că bătrînețea nu e o stare firească a omului în amurgul vieții, ci e o maladie fără leac.

Seris venit usus ab annis (lat. „Înțelepciunea vine o dată cu anii") Ovidiu, *Metamorfoze* (VI, 2). Arachne, o tînără țesătoare din Lidia, o înfruntă în meșteșug și îndemînare pe zeița Atena, patroana țesătoarelor. Văzînd minunatele pînze lucrate artistic de Arachne, zeița se înfurie și i le rupe. Desperată, Arachne vrea să se spînzure, dar Atena, cuprinsă de milă, o transformă într-un păianjen, sortit să-și țeasă pînza fără încetare, și-i spune: „Bătrînețea n-aduce numai necazurile de care fugim; cu anii ne vine și înțelepciunea."
Vezi: *Le temps est un grand maître* și *Experience...*

Servetur ad imum qualis ab incepto processerit (lat. „Să fie păstrat pînă la sfîrșit ca la început") — Horațiu, *Arta poetică* (v. 126—127). Se referă la teatru, unde personajul trebuie să rămînă pînă la urmă consecvent cu trăsăturile precizate la începutul acțiunii.

Sesam, deschide-te! Ali-Baba, eroul unui basm din *O mie și una de nopți*, e un meseriaș persan sărac, care a descoperit întîmplător secretul de a intra în peștera locuită de 40 de hoți. De cum pronunța cuvintele „Sesam, deschide-te!" poarta grotei se desfereca. Pătrunzînd în lipsa tîlharilor, Ali-Baba s-a înfruptat din comorile găsite acolo.
„Sesam, deschide-te!", formula magică din poveste, a devenit o expresie pentru un mijloc neașteptat de a trece un obstacol ce părea de netrecut.

Se soumettre ou se démettre (fr. „Să se supună sau să se demită") — Într-un discurs rostit la Lille în 1877, Léon Gambetta, unul dintre fruntașii opoziției republicane în timpul celui de-al doilea Imperiu, prin cuvintele de mai sus, a făcut aluzie la mareșalul Mac Mahon, pe atunci președintele Franței, spre a-l determina să schimbe guvernul, sau să demisioneze. Expresia s-a răspîndit repede și a rămas ca un avertisment adresat cuiva care, aflat într-o situație desperată, trebuie să aleagă între supunere sau renunțare.

Si augur augurem... (lat. „Dacă un augur (vede) un augur...") — reflecție a lui Cato, consemnată de Cicero în *De divinatione* (tratatul despre divinație, II, 24).

Augurii (vezi la litera A) erau la romani preoții care pretindeau că pot prezice viitorul după *auspicii* (zborul și cîntecul păsărilor) sau după *haruspicii* (anumite semne din măruntaiele animalelor). Prezicerile augurilor precedau toate hotărîrile importante și toate actele de stat. În tratatul *De divinatione* (o istorie a credințelor populare și a pătrunderii lor în aparatul de stat) Cicero spune cu privire la auguri: „Dintre lucrurile pe care le prezic, cîte se realizează? Și cînd se realizează, cum s-ar putea dovedi că nu e o întîmplare, un hazard?“ După ce arată că Cezar ar fi pierdut bătălia din Africa dacă i-ar fi ascultat pe auguri, Cicero adaugă: „Pot să enumăr multe exemple de preziceri care nu s-au realizat. Ba dimpotrivă, au avut efect contrar“.

Augurii, deși cunoșteau acest adevăr mai bine decît toți, jurau totuși, la preluarea slujbei, să nu dezvăluie „secretul“ puterii lor de divinație. De aceea — precizează Cicero — s-au răspîndit la Roma vorbele lui Cato: cînd un augur se întîlnea cu alt augur, nu se putea abține să nu rîdă. Acesta-i sensul expresiei, care e folosită pentru a indica sau a demasca pe mincinoși, farisei, înșelători, mistificatori *et eiusdem farinae.* (vezi).

Sic (lat. „Așa, întocmai“) — cuvînt care se pune de obicei în paranteză, în mijlocul sau la sfîrșitul unui citat, după o anumită frază sau expresie, spre a arăta că reproducerea este strict textuală, cu toate particularitățile sau chiar cu greșelile din original.

Sic erat in fatis! (lat. „Așa i-a fost soarta!“) — Ovidiu, *Fastele* (I, 481). Carmenta, prezicătoarea din Arcadia, numită astfel pentru că dădea oracole în versuri (*carmen* însemna în latinește „poezie“), îi prorocește fiului ei Evandru perspective amenințătoare. Dar: „oprește-ți plînsul! Soarta dator ești bărbătește s-o-nduri/ Astfel scris ți-a fost!“

Expresia servește învinșilor ca explicație și fataliștilor ca resemnare. Vezi și: *Ut fata trahunt.*

Si c'est possible, Madame, c'est fait; si cela n'est pas possible, cela se fera (fr. „Dacă este posibil, Doamnă, s-a făcut; dacă nu este posibil, se va face“) — Fraza aparține lui Charles Calonne, controlorul general al finanțelor din vremea lui Ludovic al XVI-lea. În anul 1785, regina Maria Antoaneta avea nevoie de o sumă fabuloasă pentru cheltuielile ei personale. Ezitînd să indice imediat cifra, a început prin a-i spune: „Ceea ce vă cer, domnule Calonne, e poate foarte greu de îndeplinit“, — la care vistiernicul s-a grăbit să dea faimosul răspuns de mai sus.

Fraza e folosită de cei ce sînt gata cu orice preț să satisfacă dorința cuiva, de cei ce pretind că nu cunosc cuvîntul „imposibil“ (Vezi: *Impossible, n'est pas un mot français*).

Sic transit gloria mundi! (lat. „Așa trece gloria lumii“) — cuvinte extrase din *Imitatio Christi* (cartea I, 3,6), culegere anonimă de precepte religioase și sfaturi morale, în patru cărți, scrise în limba latină (secolul al XIV-lea). E formula adresată noului papă, după alegerea sa, spre a-i preciza că puterea lui e nestatornică și gloria trecătoare.

E o reflecție conformă cu preceptele religioase care consideră că toate (deci și gloria) sînt vremelnice pe acest pămînt (vezi: *Memento, homo...* și *Vanitas vanitatum*). Astăzi se aplică celor care n-au știut să-și păstreze reputația dobîndită, situația înfloritoare.

„Contemporanul“, nr. 763, relevă că poezia romanticilor era inundată „de melancolie, de sentimente paseiste, de reflexiuni îndurerate pe temele «Sic transit»... sau «Vanitas vanitatum»“.

Sic vos non vobis (lat. „Astfel voi (munciți), dar nu pentru voi“) — Vergiliu scrise pe zidurile palatului imperial două versuri nesemnate care au plăcut mult lui August. Un poet mediocru, Bathil, și-a atribuit paternitatea lor, ceea ce l-a supărat pe adevăratul autor. Vergiliu a notat atunci numai capetele altor patru versuri, care începeau toate cu aceste patru cuvinte: *Sic vos non vobis*... Împăratul August a cerut lui Bathil să le termine, dar acesta

n-a reușit. Vergiliu, ieșind din anonimat, le-a completat:

Sic vos non vobis nidificatis, aves;
Sic vos non vobis vellera fertis, oves;
Sic vos non vobis mellificatis, apes;
Sic vos non vobis fertis aratra, boves.

(Astfel voi clădiți cuibul, dar nu pentru voi, păsărilor;/ Astfel voi purtați lîna, dar nu pentru voi, oilor;/ Astfel voi faceți mierea, dar nu pentru voi, albinelor;/ Astfel voi trageți plugul, dar nu pentru voi, boilor).
Se citează cînd cineva primește o răsplată care nu i se cuvine. În situații similare se mai poate folosi: *tulit alter honores* (Altul culege onoarea), emistihul lui Vergiliu care precedă cele patru versuri de mai sus.

Si Dieu n'existait pas, il faudrait l'inventer (fr. „Dacă Dumnezeu n-ar exista, ar trebui inventat") — Este un vers de Voltaire. „Sînt rareori mulțumit de versurile mele — scria el la 10 septembrie 1770 poetului și dramaturgului parizian J. Saurin — dar mărturisesc că pentru acest vers încerc o tandrețe de părinte". Versul face parte din *Epistola către autorul cărții „Cei trei impostori"*, carte apărută în 1768, al cărei autor era anonim. Voltaire i-a răspuns la 1769, susținînd că religia este un „frîu împotriva sceleraților" și că „dacă Dumnezeu n-ar exista, ar trebui (de aceea) inventat". Aceste cuvinte își găsesc aplicare la alte probleme decît cele religioase, atunci cînd vrem să spunem că e ceva necesar, binevenit, care dacă n-ar fi existat, trebuia născocit.
Dostoevski, în *Frații Karamazov*, trage concluzia logică: „Și într-adevăr omul l-a inventat pe Dumnezeu" (vol. I,5). Iar Cehov, în *Salonul nr. 6*: „Dostoevski sau Voltaire, nu mai țin minte care, spune undeva că, dacă n-ar fi Dumnezeu, oamenii ar trebui să-l inventeze. În orice caz, eu sînt adînc convins că, dacă nu există nemurire, mai curînd sau mai tîrziu inteligența omenească o s-o inventeze" (*Opere* vol. 7, pag. 412).

Si j'avais le malheur d'être né prince (fr. „Dacă aș fi avut nenorocirea să mă nasc prinț") — Transcriem după Goethe, din *Poezie și adevăr* (vol. I, pag. 305): „Prințul Friedrich Eugen de Württemberg, care își avea reședința la Trepton... este acela care, scriindu-i lui Rousseau pentru a-i cere sfaturi în legătură cu creșterea copiilor, primi cunoscutul răspuns al acestuia, începînd cu îndoielnica frază: *Si j'avais le malheur d'être né prince*". Vom mai adăuga numai că vorbele lui Rousseau — amestec de ironie și compasiune — se citează spre a demasca ifosele nobiliare.

Si j'écris quatre mots, j'en effacerai trois (fr. „Dacă aș scrie patru cuvinte, aș tăia trei") — Boileau, în *Satira* a II-a (versul 52), adresată lui Molière. Un îndemn pentru autocontrol și exigență la scris.

Si jeunesse savait, si vieillesse pouvait! (fr. „Dacă tinerețea ar ști, dacă bătrînețea ar putea!") — proverb inspirat din dialogul *Despre bătrînețe* (De senectute) al lui Cicero. El imaginează o convorbire a cenzorului Cato, în vîrstă de 88 ani, cu Scipio Africanul și cu prietenul său Lelius. Rînd pe rînd, Cato respinge criticile ce se aduc bătrînilor, susținînd că experiența, înțelepciunea și seninătatea lor sînt cel puțin egale cu vigoarea și elanul tinereții.
Ceea ce afirmă și zicalele noastre: „Dă-mi Doamne, puterea tînărului și mintea bătrînului!" — „Cel tînăr cu puterea și cel bătrîn cu povața" (I. Zanne, *Proverbele Românilor*, pag. 554).

Silent leges inter arma (lat. „Legile tac între arme", adică în timp de război) — Cicero *Pro Milone* (IV,10). Vezi: *Inter arma silent musae.*

Similia similibus curantur (lat. „Cele care se aseamănă se vindecă prin lucruri asemănătoare") — Principiul medicinei homeopatice. Vezi explicația la: *Contraria contrariis...*

Sine amicitia vitam esse nullam („Fără prietenie nu există viață") — Cicero, în scrisoarea *Către Laelius* (XXIII, 86). Suprem elogiu adus amiciției.

Sine Cerere et Baccho friget Venus („Fără Ceres și Bacchus, rămîne rece Venus") — Terențiu, *Eunuchus* (sfîrșitul versului 732). A devenit proverb și înseamnă că: fără hrană (Ceres e zeița grînelor) și fără băutură (Bacchus e zeul vinului), nu există dragoste (Venus e zeița iubirii). Cum spune zicala noastră: Dragoste seacă, cui oare să placă!

Sine die (Fără zi stabilită, fără un termen fixat) De exemplu: O amînare *sine die*.

Sine ira et studio (lat. „Fără ură și părtinire") — Tacit, chiar la începutul *Analelor* sale (I,1), spune că s-a hotărît să scrie istoria unor evenimente foarte îndepărtate și că o va face *sine ira et studio*, exprimînd prin aceste cuvinte necesitatea de a se respecta adevărul istoric.

Sine qua non (lat. „Fără de care nu se poate") — Vezi: *Conditio sine qua non*.

Sînge albastru — Expresia vine din Spania evului mediu, cînd marii aristocrați susțineau că în vinele lor curge sînge pur albastru, spre deosebire de nobilii „de categorii inferioare", care au suferit felurite amestecuri de sînge, mai ales de sînge maur.
Alegerea culorii albastre pentru sînge se explică prin faptul că, în mare parte, costumele, blazoanele și mai cu seamă cordoanele și panglicele decorațiilor erau pe atunci azurii, albastrul fiind culoarea preferată și reprezentativă a membrilor înaltei aristocrații. Ei doreau astfel să se deosebească atît de tagma prelaților care adoptaseră veșminte de culoare roșie (de unde și denumirea de „roșu-cardinal"), cît și în special de „vestoanele verzi" populare (culoarea verde fiind a vulgului și deci considerată vulgară).
De altfel, încă la Roma și mai ales la Constantinopol pe vremea Bizanțului, publicul se împărțea la circuri și pe hipodrom în „albaștri" (Veneti) și „verzi" (Prasini), după culoarea bluzelor călăreților din arenă. Rivalitatea a trecut de la spectacole în viața publică și din capitală în tot imperiul, culoarea albastră fiind agreată

îndeosebi de pătura nobilă. Însuși împăratul trebuia să aleagă una dintre culori. Iustinian, pronunțîndu-se pentru „albaștri", a determinat în anul 532 o răscoală și o ciocnire sîngeroasă între cele două tabere (cunoscută sub denumirea „Nika"), din care pricină era să-și piardă și tronul, căci „verzii" proclamaseră împărat pe prințul Hypatius.
Cu timpul, expresia „sînge albastru", care desemnează o obîrșie nobilă, s-a colorat și cu o nuanță de ironie. „Ei vor să reprezinte tradiția, noblețea de sînge albastru, vechimea de clasă sau de familie" (Mihai Ralea, *In extremul Orient*, pag. 67).

Sînt cestiuni arzătoare! — Caragiale, în *O scrisoare pierdută* (act. III, sc.1). Aceste cuvinte, repetate de Trahanache la întrunirea electorală, au intrat în limbajul cotidian exprimînd, pe un ton ironic, un fapt mărunt cu pretenții de mare problemă. Se folosește și varianta: „Avem cestiuni arzătoare!"

Sistem Clayton — Expresia se referă la faimoasele escrocherii comise de mai mulți miniștri americani, cînd John Clayton era secretar de stat (1849—1850). Și pentru că ecoul acestor scandaloase manopere trecuse hotarele Statelor Unite, cînd cineva încerca prin metode abile să înșele buna-credință, se spunea: „ăsta-i sistem... Clayton!"

Sit pro ratione voluntas (lat. „Voința mea ține locul rațiunii") — Iuvenal, *Satira VI* (223). Vezi: *Hoc volo, sic iubeo...*

Si vis amari, ama! (lat. „Dacă vrei să fii iubit, iubește!") spune Seneca în *Epistola* IX,6. Maxima are o dublă interpretare: Numai sufletele iubitoare pot inspira iubirea (vezi *Tudor Vianu*, „Dicționar de maxime") și: Nu poți cere dragoste de la cei pe care tu însuți nu-i iubești. Vezi: *Ut ameris, ama!*

Si vis me flere, dolendum est primum ipsi tibi (lat. „Dacă vrei să mă faci să plîng, trebuie mai întîi să-ți vină

să plîngi ție însuți") — Horațiu, *Arta poetică* (v. 102—103). Autorul dramatic nu-și poate emoționa spectatorul dacă el singur nu-i stăpînit de emoție. Boileau, în *Art poétique*, a subscris întru totul: *Pour me tirer des pleurs, il faut que vous pleuriez.*

Si vis pacem, para bellum (lat. „Dacă vrei pace, pregătește-te de război") — Scriitorul militar latin Flavius Vegetius Renatus (secolul IV e.n.) a lăsat un tratat de specialitate în cinci volume: *Epitome institutionum rei militaris*. În prologul cărții a III-a, intitulată *Strategia și tactica*, se găsește fraza de mai sus, care l-a consacrat mai mult decît întreaga operă. Dedicată împăratului roman Valentinian II, ea ilustrează spiritul militar și expansionist al romanilor.
Maximei lui Vegetius i se opune: *Si vis pacem, para pacem* („Dacă vrei pace, pregătește pacea)".
După 13 veacuri, inspirat poate tot de dictonul latin, poetul german Fr. Logau (secolul XVII), în *Sinngedichte* (Epigrame), a lansat expresia înrudită *Bewaffneter Friede* („Pace înarmată"), care s-a impus la rîndul ei. „Pacea, instaurată în Europa după 1871, a fost o «pace armată»" (*Istoria diplomației*, vol. III, pag. 8).
Un articol al lui Demostene Botez, combătînd pactele și alianțele de altă dată, care de fapt au pregătit în ascuns noi războaie, poartă titlul „Si vis pacem"... (vezi *Chipuri și măști*, pag. 165).

Societas leonina (lat. „Societate de lei") — adică o societate unde domnește legea junglei. Expresia s-a născut din fabulele lui Esop (nr. 32 *Leul, măgarul și vulpea* și nr. 258 *Leul și măgarul*), în care leul apare hrăpăreț și tiranic. El, fiind mai puternic, trage toate foloasele, în timp ce celelalte animale, fiind mai slabe, nu se aleg aproape cu nimic.
Vezi: *La part du lion, Faustrecht, La raison du plus fort...*

Sodoma și Gomora — Legenda biblică (Geneza, c. XIX, v. 24, 25 și 28) povestește că aceste două orașe de pe valea Mării Moarte, au fost, pe vremea patriarhului Avram, arse și prefăcute în ruine de flăcările trimise din cer, ca

pedeapsă pentru destrăbălarea locuitorilor de acolo. Sodoma și Gomora (separate sau împreună) semnifică deci locuri de perdiție, cuiburi de vicii, de desfrîu.
„Tună cel mai tare tunet/ Bate lifta păcătoasă — /Ai avut destulă smoală/ La Sodoma, și pucioasă" (H. Heine, poezia *Dispută*).

Iubirea ei crescuse ca o floare
Sub ziduri de fățarnică Gomoră,
O dulce-mpătimire arzătoare...
(G. Topîrceanu, *Infernul*)

„Poveștilor și morții dînd/ Sodoma și Gomora,/ Cei buni, călăi nemaiavînd,/ Trăi-vor frați de dor și gînd,/ C-un rai aievea îmbrăcînd/ Pămîntul tuturora"
(D. Th. Neculuță, *Cor de robi*).
Trei volume din romanul-fluviu *In căutarea timpului pierdut* de Marcel Proust, zugrăvind moravurile decadente ale aristocrației și marii burghezii franceze, poartă titlul simbolic: *Sodoma și Gomora.*

Sol lucet omnibus (lat. „Soarele lucește pentru toți") — dicton prin care se înțelege că oamenii se nasc egali în fața vieții, că bunurile pămîntului sînt hărăzite tuturor, că drepturile naturale, drepturile cetățenești, legile sînt făurite spre a fi deopotrivă pentru toată lumea, aidoma razelor soarelui.

Somnul lui Endimion — Endimion, păstor de o rară frumusețe, a fost osîndit de Zeus să doarmă veșnic, fiindcă a îndrăznit s-o seducă pe Hera. Îndrăgostită de el, Artemis l-a transportat pe muntele Latmus din Caria, unde în fiecare noapte, zeița, identificată cu Selene (Luna), venea să-i privească chipul fermecător. De aceea Endimion l-a rugat pe Zeus să nu-l trezească din somn, dar în schimb să-l lase pururea tînăr.
John Keats a publicat în 1818 poemul *Endymion*, în care povestește legenda mitologică și care începe cu versul celebru : „A thing of beauty is a joy for ever " („Un lucru frumos e o bucurie eternă"). E tocmai ceea ce se înțelege prin expresia „somnul lui Endimion".

Somnul lui Epimenide — Figura poetului și filozofului grec Epimenide e în bună parte legendară. Astfel, se povestește că el ar fi dormit fără întrerupere timp de 50 de ani, după care s-a trezit și a mai trăit pînă în anul 538 (î.e.n.), cînd s-a stins în etate de 300 de ani. Expresia „somnul lui Epimenide" se aplică unei persoane care a stat o vreme îndelungată departe de lume.

S.O.S. — semnal de alarmă internațional, care anunță că o navă, o aeronavă sau alt vehicul se află într-o primejdie gravă și cere ajutor imediat (semnal ratificat prin articolul 19 al regulamentului Convenției radiotelegrafice internaționale de la Washington, 1927). S.O.S. ar fi inițialele versurilor unui imn compus în amintirea victimelor din naufragiul vaporului „Titanic" (14 aprilie 1912): „Save our souls" (Salvați sufletele noastre!).
Cu timpul a devenit o expresie echivalentă cu orice apel la ajutor (a lansa un S.O.S.).

Souvent femme varie (fr. „Adesea femeia e schimbătoare") —Victor Hugo, *Le roi s'amuse* (*Regele petrece*, act. IV, sc. 2). Și poetul continuă prin gura regelui Francisc I: *Bien fol est qui s'y fie/ Une femme souvent/ N'est qu'une plume au vent*! (Nebun e cine-i se-ncrede./ Adesea femeia/ Nu-i decît un fulg în vînt!).
O legendă franceză pretinde că adevăratul autor al expresiei ar fi chiar regele Francisc I (sec. XVI) care, pe un geam al castelului Chambord, ar fi scrijelit cu diamantul inelului său cuvintele: *Souvent femme varie.*
Monarh care a întărit absolutismul în Franța, el s-a remarcat ca sprijinitor al scriitorilor și artiștilor Renașterii. Temperament dinamic, causeur spiritual, dornic de transformări, Francisc I era în schimb nestatornic, ușuratic în moravuri, ajungînd prin întîmplările puse pe seama lui o figură aproape legendară, subiect de anecdote populare și, mai tîrziu, erou de piese și romane (Victor Hugo, Maurice Druon ș.a.). Între alte predilecții, aprecia mult vorbele de spirit, expresiile cu răsunet din saloanele vremii, ceea ce explică și legenda relatată mai sus.
Vezi: *Frailty, thy name is woman*! — *La donna è mobile* — *Varium et mutabile.*

Souvent la peur d'un mal nous conduit dans un pire (fr. Adesea teama de un rău ne conduce la unul și mai rău) — Boileau, *Arta poetică* (I, 64). Vezi: *In vitium ducit culpae fuga.*

Spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipsae (lat. „Vin ca să vadă, vin de asemenea ca să fie văzute") — Ovidiu, *Ars amandi* (Arta de a iubi, I, 90). Se referă la femeile care se duc la teatru, mai puțin pentru spectacol, și mai mult pentru a-și etala rochiile și giuvaerele.
În fresca murală „Parnasul" din „Sala semnăturii" a Vaticanului, Rafael i-a pictat pe marii poeți greci și latini împodobind înălțimile cu flori care nu se ofilesc niciodată. Versul de mai sus al lui Ovidiu n-ar fi oare o dovadă în plus? Observația ce-o cuprinde nu s-a veștejit nici după două mii de ani!

Sponte sua (lat. „Din propria sa pornire"). A acționa *sponte sua*. Vezi și : *motu proprio.*

Stan Pățitul— poreclă dată omului care trecînd prin multe, a adunat experiență de viață. „La orice treabă/ Pe Stan-Pățitul întreabă" (Anton Pann). „Nu-mi tot spuneți cai verzi pe pereți, că eu sînt Stan Pățitul" (I. Creangă, *Povești*, v. I, p. 179).

Stante pede (lat. „Stînd în picioare"), locuțiune derivată din *Stans pede in uno* (Stînd într-un picior), expresie a lui Horațiu (*Satire*, I, 40, 10). El se referă la poetul satiric Lucilius, care lucra atît de repede, încît putea să dicteze două sute de versuri pe oră, stînd într-un picior. *Stante pede a* căpătat astfel sensul de: în grabă, pe nepregătite. Coșbuc, în *Sonet* (cu contraziceri și cu tendințe), spune: „Opt versuri le-am făcut! așa cu gluma,/ Dar *stante pede* iată mai un vers..."

Statu quo (lat. „Starea actuală") — A păstra *statu quo*, adică : stadiul în care se află lucrurile în momentul de față.

Statu quo ante („Starea de dinainte"). De ex.: *statu quo ante bellum*, situația dinainte de război.
Expresia ar avea o obîrșie juridică, îndeosebi din procesele de partaj și succesiune, unde se aplica principiul *statu quo* pînă la rezolvarea litigiului dintre moștenitori.
„A doua zi... casa Grandet își reluă pentru toată lumea vechea înfățișare. Doamna Grandet și Nanon înlesniră din toată inima acest *statu quo*" (Balzac, *Eugénie Grandet*, ESPLA 1956 vol. II, pag. 454).

Stets ist die Sprache kecker als die Tat (germ. „Totdeauna vorba e mai îndrăzneață decît fapta") — Schiller, *Piccolomini* (act. I, sc, 3). E replica pe care generalul Octavio Piccolomini o dă lui Questenberg, trimisul împăratului, cînd acesta îi spune că armata rătăcește în dezordine, în timp ce dușmanul se află la graniță.
Adică: vorbele merg înaintea faptelor.
Vezi: *Sunt verba et voces* și *Words pay no debts*.

Strugurii sînt acri! (grec. Πᾶγες ὄμφακές εἰσιν).
— Esop, fabula nr. 170 *Vulpea și strugurii*.
Pe bolta unei podgorii atîrnau niște struguri mari și zemoși. O vulpe flămîndă, neputîndu-se cățăra pînă acolo, invocă pretextul că „strugurii sînt tari" (adică necopți).
Tema a fost reluată aproape identic de poetul latin Fedru în *Vulpes et uva* (IV, 2) și de fabulistul francez La Fontaine în *Le renard et les raisins* (cartea III, fab. 11). Vorbele lui Esop cu vulpea și strugurii sînt servite ironic acelora care, neputînd atinge un obiectiv rîvnit, născocesc explicații puerile.

Sublata causa, tollitur effectus (lat. „Suprimată cauza, dispare efectul") — maximă a dreptului roman, care transpune pe plan juridic vechiul principiu filozofic: nu există efect fără cauză.

Sub lege libertas (lat. „Libertate, sub lege") — aforism latin, care afirmă că libertatea trebuie să se manifeste în cadrul îngăduit de lege, adică: libertate, dar în legalitate.
Se adresează celor ce confundă libertatea cu dezmățul, celor ce invocă primatul necesității pentru a-și permite orice fel de libertate.

Sub specie aeternitatis (lat. „Din punctul de vedere al eternității") — Spinoza, în *Etica* (cartea V, teorema 29), discută despre „puterea de a concepe lucrurile, din punctul de vedere al eternității", analizînd relațiile dintre trup și suflet.
După apariția lucrării (1678) care a avut răsunet, formula lui Spinoza a intrat în vorbirea curentă și de atunci e adresată de obicei celor ce concep sau judecă lucrurile *sub specie aeternitatis*. Uneori, pierzînd caracterul filozofic și cîștigînd o nuanță de ironie, se aplică persoanelor care privesc fapte mărunte, banale, efemere „prin prisma veșniciei".

Sui-generis (lat. „Propriu, unic în felul său") — Se aplică și la modul serios, și în ironie: un argument sui generis — o minciună sui-generis. Locuțiunea servește și pentru ființe și pentru lucruri: un om, o floare, o haină, un parfum sui-generis...
„Manieră e ceva care a încetat să mai fie *sui-generis*, ceva intrat în uzul comun" (M.R. Paraschivescu, în *Jurnal* — „Contemporanul", nr. 1005).

Summum ius, summa iniuria (lat. „Dreptate extremă, nedreptate extremă") — adagiu latin, citat de Cicero în *De officiis* (I, X, 33). El se referă la aplicarea prea riguroasă a legilor, care duce uneori la excese și inechitate.
— „Vai, mamă, interveni Paul, dacă ai face una ca asta ar însemna să ne jignești pe toți. *Summum ius, summa iniuria* — domnule, se adresă apoi lui Solonet" (Balzac, în *Contractul de căsătorie*).

Summa summarum (lat. „Suma sumelor", adică „totul") — Plaut comedia *Truculentus* (act. I, sc. 1). A devenit o expresie curentă, care exprimă ideea de plenitudine (cu privire la cantitate) sau de superlativ (referitor la calitate).

Sunt lacrimae rerum (lat. „Sînt lacrimi pentru nenorocirile noastre") — așa începe un vers celebru al lui Vergiliu din

Eneida (I, 462). Cuvintele acestea le spune Enea bunului său prieten Achates, după ce-a văzut un şir de tablouri care înfăţişează războiul Troiei.
Versul a fost tălmăcit uneori în sensul că „deplîngem lucrurile"; alteori că „lucrurile iau parte la durerea noastră". Ambele interpretări sînt greşite. Semnificaţia justă este că orice suferinţă, orice nenorocire îşi are lacrimile ei. N. Iorga, în *Cugetări*, spune: „Lacrimile spală", adică uşurează durerea.

Sunt verba et voces, praetereaque nihil! (lat. „Sînt vorbe şi formule (magice), şi nimic altceva!") — Expresia are doi părinţi. Hemistihul *sunt verba et voces* e din Horaţiu (*Epistole*, I, 1, 34). Celelalte două cuvinte au fost adăugate de poporul latin, care a introdus expresia în vorbirea curentă. Se citează la adresa persoanelor care au o exprimare prolixă.

Suo tempore (lat. „La timpul său") — Orice treabă să fie *suo tempore*. Cum spune şi zicala noastră: *tot lucrul la vremea lui.*

Supremum vale (lat. „Supremul adio, ultimul rămas bun") — Ovidiu *Metamorfozele* (cartea a X-a, vers 62). E povestea lui Orfeu, care făgăduise să nu întoarcă ochii înapoi pînă ce nu va fi părăsit, împreună cu Euridice, văile infernului. Dar Orfeu nu poate rezista ispitei şi priveşte îndărăt, pe furiş, spre soţia lui. În clipa aceea ea se stinge pentru a doua oară şi nu-i mai rămîne decît să-i trimită *supremum vale*, cel de pe urmă adio.
Expresia serveşte pentru a exprima regretul despărţirii definitive de oameni dragi.

Surîsul Giocondei — Gioconda, capodopera lui Leonardo da Vinci, este portretul frumoasei Mona Lisa Gherardini, soţia patricianului florentin Francesco di Zanovi del Giocondo, de unde vine şi numele acestui tablou, la care marele artist a lucrat cinci ani (1501—1506). Portretul, aflat în muzeul „Louvre" din Paris, a rămas vestit îndeosebi prin acel încîntător surîs al Giocondei, pe care privitorii îl admiră profund tulburaţi. Dovadă că el a ajuns şi termen de comparaţie.
Scriitorul englez Aldous Huxley şi-a intitulat o povestire *Surîsul Giocondei.*

Sursum corda! (lat. „Sus inimile!") — *Plîngerile lui Ieremia* (c. II, v. 41) — cuvinte preluate de: 1) biserică, şi rostite de preoţi în timpul liturghiilor — precum şi de: 2) vorbirea curentă, constituind un îndemn la sentimente şi acţiuni nobile. Goethe foloseşte expresia în traducere: „*Aufgeht mir das Herz!* (*Faust*, partea a II-a, act. 3, v. 9152).

Sustine et abstine! (lat. „Îndură şi abţine-te!") — maxima filozofului stoic grec Epictet. O găsim — întrucît el n-a lăsat nici un rînd scris — în *Convorbiri cu Epictet* şi în *Encheiridion* (Manualul lui Epictet), lucrări alcătuite de discipolul său Flavius Arrianius.
Prin „sustine et abstine", filozoful recomandă *să îndurăm* cu bărbăţie vicisitudinile vieţii şi *să ne ferim* de pasiunile care ne îmbolnăvesc sufletul şi ne distrug libertatea morală. De aceea maxima lui Epictet a devenit deviza stoicilor.

Suum cuique tribuere (lat. „Să dai fiecăruia ceea ce e al lui") — principiu fundamental al dreptului, expus de Ulpianus Domitius şi citat de Cicero în *De officiis* (I, 5,15) (vezi: *Honeste vivere...*)

Tabula rasa (lat. „Tablă ştearsă") — Aegidius Colonna, filozof scolastic, supranumit „princeps theologorum" (sec. XIII), preceptorul regelui Filip cel Frumos al Franței, pentru care a scris tratatul „De regimine principum", este autorul acestei expresii. Prin analogie cu buretele care şterge tot ceea ce a fost scris pe o tablă, a face *tabula rasa* înseamnă a înlătura, a distruge un lucru, spre a-l înlocui de obicei cu altul.
„Nu ne-a fost uşor. Trebuia să începem prin a face *tabula rasa* din tot trecutul acestui teatru"... (Lucia Sturdza Bulandra, *Amintiri*, pag. 126).

Tăcerea e de aur — La cei vechi Tăcerea era o divinitate, căreia i s-a consacrat un cult. Egiptenii cultivau mitul lui Horus, copilul care tace; grecii o înfăţişau, sub numele de Harpocrates, tot ca un copil, cu degetul pe gură; iar romanii au reprezentat Tăcerea ca o zeiţă, înălţîndu-i statui în temple, sub denumirea de Tacita şi Angerona. I s-au făcut şi efigii, ca nişte medalii de aur, de unde ar proveni sensul propriu al expresiei.
Dar cel mai răspîndit este desigur sensul figurat: a tăcea e uneori la fel de preţios ca şi aurul. A devenit proverb în numeroase graiuri. Vezi: *Il est bon de parler*... şi *La parole est d'argent*...

Tale quale — expresie latină care înseamnă „aşa cum e", adică neschimbat, nealterat.
„Familia întreagă, *tale quale*/ De la birjar la primu-n poezie,/ Cîntăm toţi trist"... (Puşkin, *Căsuţa din Colomna*, s. 15).
„Şi confidenţele, tu ştii, /Le-am dat pe faţă, *tale quale*, Într-un volum de parodii / Originale"... (Topîrceanu, „Prefaţa" la volumul *Migdale amare*).

Taler cu două feţe — De pe vremea cînd talerul (vechea monedă austriacă de argint) a circulat şi-n ţara noastră (sec. XVII-XIX), a rămas comparaţia pentru omul ipocrit. „Arată năravul făţarnicului ce se schimbă cînd p-o faţă, cînd pe alta" (I. Golescu). „Talerul cu două feţe", adică omul viclean şi prefăcut „pe din faţă te laudă şi către alţii te huleşte" (I. Zane).
Comparaţia se datoreşte faptului că metalul lucios suflat pe taler s-a cojit repede şi a ieşit la iveală faţa de metal prost.
Vezi: *A-şi da arama pe faţă* şi *Ianus*.

Ţara făgăduinţei. Vezi explicaţia la: „*Pămîntul făgăduinţei*".

Tarde venientibus ossa! (lat. „Celor care întîrzie, oasele!") — Expresia e folosită: 1) la propriu: cei care vin tîrziu la masă, nu mai găsesc decît oase — şi 2) la figurat: cei care întîrzie, pierd o ocazie prielnică.
Traducînd dictonul latin, francezii au făcut proverbul: „*Aux tard-venus, les os*"!

Tartarinadă — Tartarin din Tarascon este eroul cunoscutului roman de aventuri al lui Alphonse Daudet (1872). Tartarin, om în fond cumsecade, dar flămînd de celebritate, este tipul vînătorului palavragiu, care născoceşte tot felul de isprăvi fantastice, un mitoman care pînă la urmă crede propriile sale minciuni.
O asemenea scornire a căpătat numele de *tartarinadă*. Vezi şi: *münchhausiadă* (Minciunile lui Münchhausen).

Tartuffe -- ipocritul cu mască de cucernic — eroul titular al comediei lui Molière, a ajuns antonomază (nume propriu în locul unui nume comun) pentru tipul făţarnicului. Prin metonimie (schimbare de termeni), se aplică oricărui om fals, prefăcut.
În povestirea *Liturghia unui ateu*, Balzac, vorbind despre un om politic, spune că e „o ediţie revăzută a *Tar-*

tuffe-ului lui Molière" (*Opere*, vol. IV, ESPLA, 1952, p. 18).

Te hominem esse memento (lat. „Adu-ți aminte că ești om") — Învingătorilor romani, care se întorceau încărcați de glorie la Roma, li se atrăgea atenția în ziua sărbătoririi lor: *Cave ne cadas*! (vezi) un avertisment adresat celor trufași. În același scop se folosea în diferite ocazii: *Te hominem esse memento*, ca un îndemn pentru a respecta virtuțile omenești și pentru a săvîrși alte fapte remarcabile.

Tel maître, tel valet (fr. „Așa stăpîn, așa servitor") — proverb cu variante corespunzătoare în diferite limbi. Germanii spun: *Wie der Herr, so der Diener*" (Cum e stăpînul așa e și sluga). Noi spunem: *Cum e turcul și pistolul* — sau: *Cum e sacul și peticul.*

Tempi passati! (it. „Timpuri trecute") — cuvinte rostite de împăratul Iosif al Germaniei (secolul XVIII), în palatul Dogilor din Veneția, în fața tabloului lui Federigo Zuccaro, care-l înfățișa pe împăratul Frederic Barbarossa la picioarele papei Alexandru III, implorîndu-l să-l ierte și să-i anuleze excomunicarea (1172). După șase sute de ani, situația era inversată: Papa Pius al VI-lea îl ruga fără rezultat pe împăratul Iosif să renunțe la reforma religioasă. De aceea expresia *Tempi passati* e folosită în sensul de: s-au dus acele vremuri!

Tempora labuntur... (lat. „Timpul se scurge"...) — E începutul versului 771 din „Fastele" (VI) lui Ovidiu. Poetul spune în continuare: ... „și anii tăcuți ne aduc bătrînețea, zilele fug, nici un frîu nu le-ar putea zăbovi".
Ovidiu se întîlnește aici în gîndire cu mulți alți creatori. Vezi: *Eheu! fugaces labuntur anni — Fugit irreparabile tempus — Die Jahre fliehen... — O, temps suspends ton vol!*

Tempora mutantur, et nos mutamur cum illis! (lat. „Se schimbă vremurile, și noi o dată cu ele!") — vorbe atribuite lui Lothar I, rege al Italiei și împărat al imperiului carolingian (secolul IX). El a abdicat în anul 855 și s-a călugărit la mănăstirea din Prüm (Rhenania), unde ar fi scris și cugetarea de mai sus, care reflectă chiar situația lui: ce a fost și ce a ajuns. De obicei se citează numai primele două cuvinte: *Tempora mutantur*, spre a semnala prefacerile din viața unui om, a unui popor, a unei epoci. Vezi: *O, tempora! O, mores!*

Tempora si fuerint nubila, solus eris (lat. „Dacă cerul se înnorează, vei rămîne singur") — vezi : *Donec eris felix...*

Tempus edax rerum (lat. „Timpul înghite totul") — Ovidiu, *Metamorfozele* (c. XV, v. 234). Natura întreagă — spune poetul — suferă schimbări, dar în esență rămîne aceeași (succesiunea zilelor, a nopților, a anotimpurilor) „O, lacom timp, bătrînețe pizmașă, orice nimiciți voi. Tot ce e prins sub al vîrstei greu dinte, pe nesimțite e măcinat încetul cu încetul prin moartea ce-o trimiteți" (v. 234—236).
Shakespeare, inspirat de versul lui Ovidiu, a creat expresia *Tooth of time* „dintele vremii" (vezi nr. 1100).

Tenere lupum auribus (lat. „A ține lupul de urechi") — replică din comedia *Formio* de Terențiu (act. III, sc. 3). A ajuns proverb și înseamnă a te afla într-o mare încurcătură.

Terra ignota (lat. „Pămînt necunoscut") — Pe vremea marilor expediții geografice, prin această expresie se înțelegea o regiune încă neexplorată a planetei. Cu timpul formula a ajuns să se refere la știință, la filozofie sau la alte domenii, unde orice problemă nelămurită constituie o „*terra ignota*".
Se folosește și varianta *terra incognita*: „Și îndoielile abia pe urmă risipite, terra incognita, pe hartă spații albe, mari, tot mai puține" (Walt Whitman, *Cale spre India*, vol. *Opere alese*, pag. 244).

Tertium non datur (lat. „A treia soluție nu s-a dat") — Formulă de drept. Alb sau negru; vinovat sau nevinovat — a treia ipoteză nu există, a treia soluție nu e dată. Se citează azi în orice situație în care, epuizînd două căi,

două posibilități, o a treia nu mai este cu putință. Cale de mijloc nu există.

Tertius gaudens (lat. „Al treilea se bucură") — Corespunde proverbului nostru: *cînd doi se ceartă, al treilea cîștigă.*

Testis unus, testis nullus [lat. „Un martor (este cum n-ar fi) nici un martor"] — adagiu din vechea jurisprudență romană, după care depoziția unui singur martor nu era suficientă, spre a dovedi în fața justiției adevărul unui fapt. Trebuiau cel puțin doi. Ca expresie e folosită cu ironie la adresa unui martor îndoielnic.

That is the question (engl. „Aceasta-i întrebarea") — Shakespeare, *Hamlet* (III, 1) — Vezi: *To be or not to be.*

That, that is, is (engl. „Ceea ce este, este") — Shakespeare, *A douăsprezecea noapte* (act. IV, sc. 2). Bufonul, deghizat în preot, adresează lui sir Toby cuvintele de mai sus, adăugînd: „Popă vezi, popă crezi". Acesta este și sensul expresiei: „Ce se vede, aia se crede".

The rest is silence (engl. „Restul e tăcere") — Shakespeare, *Hamlet* (act. V, sc. 2) — sînt ultimele cuvinte pe care Hamlet, rănit de moarte, le rostește înainte de-a închide ochii. Au devenit o expresie prin care se ițelege că nu mai urmează nimic: o liniște fără de sfîrșit.

The right man in the right place (engl. „Omul potrivit la locul potrivit") — cuvinte rostite de omul de stat britanic Austin Layard în ședința Camerei Comunelor din 15 ianuarie 1855. Au devenit o expresie universală, prin care constatăm sau cerem, propunem sau salutăm numirea omului cuvenit în postul care se potrivește chemării, pregătirii și priceperii sale.

This nothing's more than matter (engl. „Nimicul acesta e mai mult decît ceva") — Shakespeare, *Hamlet* (act. IV, sc. 5) — e răspunsul lui Laertes, cînd Ofelia îi dă o floare de „nu mă uita" și îl roagă să se gîndească la ea mereu. Sensul este că unele lucruri mici, fără importanță materială, pot avea o deosebită valoare afectivă.

Time is money (engl. „Timpul e bani") — vechi proverb britanic, deviză a unor oameni calculați și practici, pentru care folosirea bună a timpului înseamnă un cîștig.

Timeo hominem unius libri sau **Timeo virum unius libri** (lat. „Mă tem de omul unei singure cărți") — Vorbe atribuite teologului Thomas d'Aquino. Se folosesc în dublu sens: 1) omul care a citit o singură carte, dar a citit-o temeinic, e un adversar redutabil, căci stăpînește la perfecție materialul respectiv.
2) omul care nu cunoaște diversitatea de păreri, omul care a citit o singură carte și la ea s-a oprit (cum au fost pe vremuri oamenii a căror întreagă cultură se rezuma la biblie), bazîndu-și pe această carte toate convingerile, este îndeobște un om limitat, un încăpățînat, sau chiar un fanatic, din care pricină e și acesta un om de temut.
În ambele cazuri, deci, pe asemenea oameni îi îmbracă perfect formula: *Timeo hominem unius libri.*

Timeo Danaos et dona ferentes (lat. „Mă tem de greci, chiar cînd aduc daruri") — Vergiliu, *Eneida* (II, 49). Sînt vorbele preotului Laocoon, care încearcă astfel să-i convingă pe troieni să nu aducă în cetate calul de lemn (vezi: *Calul troian*) lăsat de greci ca o pretinsă ofrandă religioasă. Expresia și-a extins sensul: prin *Danaos* înțelegîndu-se orice dușmani în care nu trebuie să te încrezi. Versul lui Vergiliu începe cu: *Quidquid id est, timeo Danaos* etc. („Oricum ar fi, mă tem de greci etc."), dar nu se citează decît ultima parte. E echivalentul cult al dictonului popular: *Graeca fides, nulla fides* (Credință greacă, nici o credință) — cuvîntul grec, tot cu înțelesul de vrăjmaș. Aceeași părere o aveau latinii și despre cartaginezi, expresia *Punica fides* (Credință punică) fiind sinonimă cu rea-credința, cu perfidia.
Se pare că Vergiliu s-a inspirat din Sofocle, și anume din tragedia *Aiax*, versul 665 : „Darul dușmanului nu-i dar, nu ne folosește niciodată". Balzac utilizează expresia în romanul *César Birotteau:* ... „se temea instinctiv,

căci toate mamele cunosc, fără să știe latinește, dictonul *Timeo Danaos et dona ferentes*". (*Opere*, vol. V, ESPLA, 1959, pag. 507).

Timpul e zeu blînd — spune Sofocle în *Electra*, versul 179. E o comparație prin care marele poet elin sugerează că timpul aduce uitare, alinare. Și cu acest înțeles, metafora, păstrîndu-și frumusețea după 2500 de ani, mai apare și astăzi în paginile literaturii.
(Vezi și „*Il tempo e un galantuomo*").

Timpul lucrează pentru noi! — Vezi: „*Il tempo e un galantuomo*".

Tirer les marrons du feu (fr. „A scoate castanele din foc" — La Fontaine, *Fabule* (cartea IX, fab. nr. 16 „Maimuța și motanul"). În fața unui grătar unde se prăjesc castane, maimuța i-aduce pisoiului laude exagerate, susținînd că numai el e în stare să le scoată din foc. Motanul, măgulit, își frige labele, ridicînd din jeratic castanele, pe care maimuța le consumă, fără a depune vreun efort.
Expresia înseamnă deci a te strădui, a te sacrifica pentru alții.

Tirez le rideau; la farce est jouée! (fr. „Trageți cortina, farsa s-a jucat!) — cele din urmă cuvinte ale lui Rabelais. Vezi: *Acta est fabula.*

Titel ohne Mittel (germ. „Titlu fără mijloace") — proverb la adresa trufașilor care se împăunează cu multe, dar de fapt nu fac nimic. Cum spune Creangă în *Poveștile* sale: Falã goală, traistă ușoară.

To be or not to be, that is the question (engl. „A fi sau a nu fi, aceasta e întrebarea!") — primul vers cu care Shakespeare începe vestitul monolog al lui Hamlet din actul III, scena 1.
Cîteodată expresia e înjumătățită și părțile ei componente sînt întrebuințate în mod separat: prima parte „A fi sau a nu fi", exprimă neputința de a ieși dintr-o situație dificilă, iar a doua parte „Iată întrebarea", sau „Asta-i întrebarea", spre a exprima o îndoială, o ezitare. Eminescu spune în *Mortua est*:

„Și-apoi... cine știe de este mai bine
A fi sau a nu fi... Dar știe oricine
Că ceea ce nu e, nu simte dureri
Și multe dureri-s, puține plăceri".

To err is human, to forgive divine (engl. „A greși e omenesc, a ierta e dumnezeiesc". — Alex. Pope, *Eseu despre critică* (III, 325). E o replică dată dictonului latin *Errare humanum est* (vezi). Dictonul spune în continuare că a persevera în greșeală e diabolic. Poetul englez Pope, influențat de doctrina optimistă a lui Leibnitz, susține că a ierta greșelile e o faptă dumnezeiască. Voltaire, în *Discurs despre om* (II), face și el o recomandare apropiată ca idee: *Aime la vérité, mais pardonne à l'erreur*. (Iubește adevărul, dar iartă greșeala).

Toma necredinciosul — Evanghelia lui Ioan (cap. XX, v. 24—29) povestește că Toma, unul dintre cei 12 apostoli, a avut îndoieli cu privire la învierea lui Isus și n-a vrut să creadă pînă ce n-a pipăit cu propriile-i degete urmele cuielor și pînă n-a văzut cu proprii săi ochi rănile lăsate de lance. Expresia caracterizează pe omul neîncrezător, care nu crede decît ceea ce vede el singur.
Pictori și sculptori renumiți (Rubens, Van Dyck, Rembrandt, Calabrese, Caravaggio etc.) au creat opere de seamă, avînd ca temă povestea lui Toma necredinciosul.

Tooth of time (engl. „Dintele vremii") — Shakespeare, *Măsură pentru măsură* (V, 1) — metaforă celebră pentru timpul care macină zilele omului. Poetul german Wieland, în romanul său satiric *Abderitanii* (IV, 12), folosește expresia shakesperiană în traducere: *Zahn der Zeit.*
Vezi și: *Tempus edax rerum.*

Tot capita, tot sensus (lat. „Cîte capete, atîtea păreri") — altă versiune a dictoanelor: *Quot capita, tot sensus* și *Quot homines, tot sententiae* (vezi).

Totul curge (grec. Πάντα ῥεῖ) — axiomă a filozofului materialist grec Heraclit din Efes, unul din întemeietorii

dialecticii. El consideră lumea și omul într-o continuă mișcare și într-o permanentă transformare, aidoma unui fluviu viu în care se adună și curg mereu alte ape (*Despre natură*, lucrare din care nu s-au păstrat decît fragmente). Astfel, după concepția lui Heraclit, lumea se află într-un nesfîrșit proces de apariție și dispariție. El a eliminat din univers repaosul, imobilitatea, atribuind tuturor lucrurilor mișcarea: o mișcare perpetuă lucrurilor veșnice și o mișcare vremelnică celor pieritoare. Dar el o concepea numai ca o mișcare în cerc a naturii. Ideea dezvoltării progresive îi era străină. De aceea dialectica lui Heraclit a fost limitată din punct de vedere istoric.
Expresia „Pànta rhei" e folosită în sensul că totul se schimbă (Vezi și: *Omnia mutantur*).
Victor Hugo, în *Orientale* (XXVIII), reia tema într-o strofă celebră: „Tout fuit, /Tout passe; /L'espace /Efface/ Le bruit".

Tous les chemins mènent à Rome (fr. „Toate drumurile duc la Roma"). Într-adevăr, în epoca de glorie a imperiului roman, toate cele 29 căi publice care făceau legătura cu restul țării și cu provinciile cucerite, duceau la Roma, centrul acestui imperiu, pentru transportarea trupelor, alimentelor, bogățiilor.
Fustel de Coulanges, în cartea sa *La cité antique* (1864) mai adaugă și faptul că Roma ajunsese un loc de pelerinaj religios. Unii pelerini spuneau că se duc la „cetatea antică", alții la „cetatea sfîntă", alții la „cetatea eternă", prin toate aceste denumiri înțelegîndu-se însă că e vorba tot de Roma.
Aceasta ar fi sorgintea proverbului francez: *Tous les chemins mènent à Rome* (sau, la singular: *tout chemin mène à Rome* = orice drum duce la Roma). Pierzîndu-se sensul propriu de călătorie, expresia și-a păstrat astăzi sensul figurat, care arată că diferite mijloace pot duce la același scop și mai multe căi la același rezultat, așa cum altă dată drumurile felurite duceau toate la Roma.

Tous les genres sont bons, hors le genre ennuyeux (fr. „Toate genurile sînt bune, afară de cel plictisitor") a spus Voltaire, care într-adevăr a cultivat mai toate genurile literare, căutînd să nu fie plictisitor în nici unul. Fraza aceasta, ajunsă celebră, face parte din prefața comediei *L'enfant prodigue* („Fiul risipitor") și e invocată atunci cînd răsfățații muzelor se iau la ceartă, spre a susține superioritatea unui gen literar față de altul.

Tout est bien qui finit bien (fr. „Totul e bine cînd se sfîrșește bine") — proverb francez... importat din Anglia! E traducerea titlului comediei lui Shakespeare: *All's well that ends well* (1604). Germanii spun: *Ende gut, alles gut* (sfîrșit bun, toate bune). Consemnăm în titlu versiunea franceză, fiind cea mai cunoscută la noi. Echivalentul românesc e: *Urma alege*. Vezi: *Finis coronat opus*.

Tout est perdu, fors l'honneur! (fr. „Totul e pierdut, afară de onoare!") — Francisc I, regele Franței, a scris aceste cuvinte mamei sale, după înfrîngerea de la Pavia (1525), unde a fost făcut prizonier și trimis în Spania. El se referea la faptul că, deși învinși, francezii au dovedit totuși în lupte vitejia lor tradițională.
Expresia e folosită — mai ales cu o tentă ironică — la adresa celor care, după ce au pierdut o situație strălucită, se consolează cu rămășițele prestigiului de altă dată.

Tout finit par des chansons (fr. „Totul se sfîrșește prin cîntece") — Beaumarchais, *Nunta lui Figaro*, act. V, sc. 19, ultimul vers din cupletul X cu care se încheie comedia. Versul a ajuns proverb, cu dublă interpretare: 1) final optimist, happy end (vezi) și dimpotrivă: 2) regretul că *tout finit par des chansons*, adică fără nici un rezultat.

Traduttore, traditore (it. „Traducător, trădător") — expresie cu obîrșie literară anonimă, înseamnă că traducătorul, chiar fără voia lui, îl trădează pe autor și, deci, traducerea, la rîndul ei, trădează textul original. Adică nici o tălmăcire nu corespunde întocmai modelului. Tudor Arghezi, în tableta *Traduceri și traducători*, invocă această expresie: „Lapidari, italienii știu că între traducere și trădare literară sînt similitudini de sens: *traduttore, traditore*". („Contemporanul", nr. 761).

Se citează și în traducere: „Reproducerea, ca și traducerea este, ca să folosim vechiul dicton, o trădare". („Contemporanul", nr. 978).

Tre cose, sire: danari, danari e poi danari (it. „Trei lucruri, sire: bani, bani și iarăși bani") — răspunsul dat de mareșalul Trivulzio regelui Ludovic XII la întrebarea acestuia cu privire la mijloacele necesare unui război pentru cucerirea Milanului (1499). Traducerea germană precizează clar această idee: *Zum Kriegführen sind drei Dinge nötig*: *Geld*, *Geld*, *und nochmals Geld*!

Tre fratelli, tre coltelli (it. „Trei frați, trei cuțite") — proverb rimat care pretinde, după o veche povestire italiană, că vrajba între frați este cea mai ascuțită. Ceea ce confirmă, atît zicala franceză tot rimată: *Courroux de frères*, *courroux d'enfer* (Mînia fratelui, mînia iadului), cît și vorba noastră aproape rimată: *Unde sînt nouă frați*, *coada să nu-ți bagi*.

Trîmbițele Ierihonului — vezi: *Zidurile Ierihonului*.

Tua res agitur (lat. „E vorba de interesul tău") — Horațiu, *Epistole* (I, 18, 84). Versul întreg se referă la un pericol imediat: *Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet* („Căci interesul tău este în joc, cînd arde peretele vecin"). Înseamnă deci: ceva care te privește în mod direct. Vezi: *Iam proximus...*

Tu duca, tu signore e tu maestro (it. „Tu călăuza mea, tu stăpînul și maestrul meu") — Dante, *Infernul* (cînt. II, v. 140). Sînt vestitele epitete pe care Dante le acordă lui Vergiliu: *duca* (pentru că îl va călăuzi în călătoria prin infern), *signore* (pentru că se va supune voinței lui Vergiliu) și *maestro* (pentru că tot el îi va arăta învățămintele acestei călătorii).

Tu l'as voulu, George Dandin! (fr. „Tu ai vrut-o, George Dandin!") — Molière, *George Dandin* (act. I, sc. 7). *Dandin*, un „țăran bogat", cu visuri de parvenire, ia în căsătorie o fată de neam mare. Înșelat și la propriu și la figurat, el se mustră singur, repetînd textual: „Vous l'avez voulu, vous l'avez voulu, George Dandin, vous l'avez voulu" (adică își vorbește respectuos, la persoana a doua plural). Devenind o expresie, ea a fost scurtată în vorbirea curentă și făcută mai familiară (la persoana a doua singular). Se adresează celor care sînt singuri vinovați de necazurile lor. În locul unei mustrări, le amintim vorbele lui Molière: „Tu l'as voulu, George Dandin!", în sensul de „Așa-ți trebuie... ai găsit ce căutai", cum a tradus Tudor Arghezi (Molière, *Opere*, vol. III, pag. 331).

Tulit alter honores (lat. „Altul culege onoarea") — emistih al lui Vergiliu. Vezi: *Sic vos non vobis*.

Tu Marcellus erit! (lat. „Tu vei fi Marcellus!")—Vergiliu, *Eneida* (c. VI, v. 883). Bătrînul Anchise, tatăl lui Enea, își plimbă fiul prin infern și-l înflăcărează în vederea luptelor viitoare. Deodată îi spune: *Vei fi și tu Marcellus*!, arătîndu-i pe un tînăr descendent din neamul troienilor. Nepot al gloriosului general roman Claudius Marcellus și fiul Octaviei, sora împăratului August, era destinat unei strălucite cariere. Căsătorindu-se cu Iulia, fiica împăratului, Marcellus a fost desemnat moștenitor al tronului. Dar tînărul acesta în care August și întreaga familie și-au pus atîtea speranțe, a murit pe neașteptate, la vîrsta de 28 de ani, în anul 23 î. e. n. Astfel prevederile cu privire la Marcellus nu s-au mai împlinit niciodată.
De aceea, expresia lui Vergiliu înseamnă o prevestire care nu se confirmă, o promisiune care nu se realizează.

Tu ne cede malis (lat. „Nu ceda în fața nenorocirii") — Vergiliu, *Eneida* (VI, 95) — e răspunsul pe care preoteasa lui Apollo îl dă lui Enea, cînd acesta vine la templul zeului să-i ceară cruțare și ajutor pentru neamul troian. Și ea continuă: *sed contra audentior ito* (ci înfrunt-o cu îndrăzneală!). Deci: un îndemn de a nu te lăsa copleșit de necazuri, de nevoi, ci de a lupta piepțiș pînă la înlăturarea lor.

Tunica proprio pallio (lat. „Cămaşa e mai aproape decît haina") — Plaut, *Trinummus* (act. V, sc. 2). A devenit proverb în multe limbi, arătînd că ni-e mai milă de rude decît de străini, de prieteni decît de necunoscuţi. Şi noi avem zicalele: *Cămaşa e mai aproape de piele* şi: *Cămaşa e mai aproape ca sumanul.*

Tu quoque, fili mi Brutus? (lat. „Şi tu, fiul meu Brutus?") — Marcus Iunius Brutus, un aprig luptător pentru republică în Roma antică, a fost mult apreciat şi iubit de Iuliu Cezar. Brutus a intrat totuşi în conjuraţia care a pregătit asasinarea lui Cezar, pentru că acesta plănuia să pună capăt republicii şi să se încoroneze împărat. Şi într-adevăr, la 15 martie anul 44 î. e. n., Cezar a fost ucis în plin senat. Se zice că în momentul cînd l-a văzut pe Brutus ridicînd pumnalul, şi-a acoperit capul cu toga, exclamînd: „*Tu quoque, fili mi Brutus?*"
Aceste cuvinte sînt de-atunci întrebuinţate cînd vezi ridicîndu-se împotriva ta pe cineva pe care l-ai considerat foarte aproape şi-ţi era foarte drag (ca un fiu, ca un frate). Pe de altă parte, numele Brutus e folosit spre a indica un luptător neînduplecat, care-şi jertfeşte chiar şi viaţa, pentru a-şi apăra convingerile.
Astfel îl înfăţişează şi Puşkin în poezia *Pumnalul*:

„Se prăbuşeşte Roma şi cade legea ei.
Dar Brutus se ridică, scut viu al libertăţii;
Lovit de tine, Cezar se zbate-n gheara morţii
Lîngă statuia mîndră-a lui Pompei".

Turnul Babel — „Geneza" (cap. XI, v. 1—9) povesteşte că numele Babel (care înseamnă „confuzie") a fost dat unui turn uriaş, construit la Babilon de către fiii lui Noe, care sperau astfel să ajungă la cer. Pînă atunci ei vorbeau o singură limbă. Dar Dumnezeu, pentru a pedepsi îndrăzneala lor de a se urca spre el, le-a amestecat graiurile.
Istoricul grec Herodot susţine însă că exista, încă în timpul lui, la Babilon, în templul consacrat zeului Belus, un turn foarte înalt, care servea caldeenilor drept observator. Se presupune că acesta ar fi fost faimosul

turn Babel, întrucît în scriptură Babel este numele oraşului Babilon. În mod cert se ştie numai că din imensa construcţie înălţată spre cer n-a mai rămas pe pămînt decît... expresia „turnul Babel", avînd variate semnificaţii: o construcţie gigantică, un loc unde se vorbesc multe şi felurite graiuri, o amestecătură de lucruri sau de idei confuze, o întreprindere temerară sortită eşecului, o reuniune haotică unde toţi vorbesc fără să se poată înţelege şi, în general, o confuzie, o încîlceală enormă.
„Umflîndu-ne pene trufaşe,/ turnuri Babel înălţăm în oraşe" (Maiakovski, *Poeme*, Prolog II).

Turnul de fildeş (sau **de ivoriu**) — Criticul francez Sainte-Beuve, în *Pensées d'août* (Cugetări din august), vorbind despre versurile lui Alfred de Vigny („Consolations"), spune: ... „et Vigny, plus secret, /Comme en sa tour d'ivoire avant midi rentrait" (... şi Vigny, mai tainic, se întorcea înainte de amiază în turnul său de fildeş). De fapt, Sainte-Beuve a împrumutat expresia de la criticul Villemain care, înaintea lui, a spus aceste cuvinte despre Vigny.
Dar, independent de cine l-a plăsmuit, „turnul de fildeş" a devenit o expresie prin care se înţelege un loc retras, unde cineva (îndeosebi un literat, un om de ştiinţă) se izolează de lume, pentru a fi singur numai cu visurile şi gîndurile sale. „Eu să rămîn departe, cu ochii către stele, /În turnul de ivoriu al visurilor mele?" (Topîrceanu, în parodia *Noapte de august*, după Musset).
Camil Petrescu are o nuvelă intitulată „Turnul de fildeş", iar Mihai Codreanu, un volum de versuri cu acelaşi titlu.
„Creşterea unei opinii colective apropie pe creator de mase,... desfiinţînd turnurile de fildeş" („Scînteia", nr. 7007).

Tutti frutti (it. „Toate fructele") — adică amestecătură. Vezi şi: *mixtum compositum.*

Tutti quanti (it. „Toți ceilalți") — în sens peiorativ: toți cîți mai sînt, cîți au mai rămas. Vezi: *eiusdem farinae.* În povestirea *Fata bătrînă*, Balzac scrie: „... a jucat douăzeci de ani în șir partide de boston cu domnul de Valois, cu d-ra Cormon, cu președintele tribunalului, cu procurorul regelui, cu părintele de Sponde, cu Doamna Ceranson *e tutti quanti*" (*Opere*, vol. IV, pag. 317, ESPLA, 1952).

U

Ubi bene, ibi patria (lat. „Unde e bine, acolo e patria") — Expresia are doi părinți: autorul grec *Aristofan*, în comedia *Plutus*, în care a pus problema repartiției bunurilor în societate. Poetul latin *Pacuvius* a formulat aceeași idee în versul *Patria est ubicumque est bene* (Patria este oriunde-i bine) — vers citat de Cicero în *Tusculane* (V, 37, 108).
Rotunjită de graiul latin, în spiritul său, la forma simplă și concisă păstrată pînă azi, expresia a găsit de-a lungul veacurilor destui adepți care sacrifică sentimentul patriotic în fața intereselor și satisfacțiilor personale. Dar încă și mai mulți adversari: de la Horațiu (*Dulce et decorum est pro patria mori* — *Ode*, III, 2, 13), la Voltaire (*À tous les coeurs bien nés que la patrie est chère!* — *Tancred*, III, 1).
Adevărații patrioți spun, deci, dimpotrivă: *Ubi patria, ibi bene* (Unde-i patria, acolo-i bine).

Ubi solitudinem faciunt, pacem appellant (lat. „Unde fac pustiu, ei îl numesc pace") — Tacit, în *Viața lui Agricola* (30), pune aceste cuvinte în gura lui Galgacus, un erou caledonian. Prin ele sînt satirizați cuceritorii (vechi și noi) care își motivează agresiunile prin intenția de a civiliza, sau intervenționiștii (de ieri și de azi) care pretind că au pacificat regiunile pe care de fapt le-au pustiit!

Übung macht den Meister (germ. „Exercițiul îl face pe meșter") — proverb care confirmă că meșteșugul, arta, măiestria, nu se dobîndesc decît prin stăruitoare exerciții.

Zicala noastră recunoaşte de asemenea: *Nimeni nu se naşte meşter.*

Ultima ratio (lat. „Ultima raţiune") — prescurtarea inscripţiei *Ultima ratio regis* (Ultimul argument al regilor), care, din ordinul lui Ludovic al XIV-lea, a fost gravată pe toate tunurile armatei franceze. Regele a preluat-o de la cardinalul Richelieu, care o folosise ca maximă favorită. Ea înseamnă că atunci cînd toate celelalte mijloace izvorîte din drept, din tratate, s-au dovedit zadarnice, singurul argument ce mai rămîne regilor va fi rostit de vocea tunurilor.
Expresia a făcut şi carieră civilă, tot cu înţelesul de argumentul cel din urmă. Balzac o foloseşte în romanul *Moş Goriot*: „Lumea i se înfăţişa aşa cum era: legile şi morala neputincioase faţă de cei bogaţi, iar averea — ultima ratio mundi" (*Opere*, vol. III, ESPLA, 1957, pag. 292).

Ultimele zile ale Pompeiului — Titlul celebrului roman (1834) al scriitorului englez Bulwer Lytton, care descrie tragedia oraşului Pompei, distrus de erupţia vulcanului Vezuviu în anul 79. Popularizat în toată lumea, romanul a transformat titlul într-o expresie care indică un deznodămînt năprasnic.

Ultimii romani şi Ultimul dintre greci — Pe generalul Philopoemer, care a murit la Messena (anul 183) în luptele contra Romei, Plutarh l-a numit „ultimul dintre greci", adică ultimul erou pentru libertatea Greciei. La rîndul lor, Brutus şi Cassius, conducătorii republicanilor, care s-au sinucis după înfrîngerea în bătăliile cu partizanii lui Cezar, au fost denumiţi „ultimii romani" (anul 42 î.e.n.).
Aceste două expresii servesc, atît la modul serios, cît şi în ironie, spre a desemna pe cei din urmă luptători pentru o cauză sau pe ultimii păstrători ai unei tradiţii.

Ultimul abenceraj — Abencerajii, un trib maur din Grenada, au dus lupte grele cu tribul rival al Zeiriţilor, însîngerînd istoria acestui ţinut iberic între anii 1480

şi 1492, cînd Boabdil, cel din urmă rege maur al Grenadei, a exterminat întreg neamul abencerajilor. În 1826, Chateaubriand a evocat episodul în nuvela *Ultimul abenceraj* (sau, dintre abenceraji), titlu care — ca şi „ultimul mohican" — a devenit o expresie ce desemnează pe singurul urmaş al unei familii dispărute, pe ultimul supravieţuitor al unei campanii, al unei expediţii etc. ... sau — mai rar — pe ultimul luptător pentru o cauză, pentru o idee.

Ultimul mohican (sau, dintre mohicani) — titlul romanului, apărut în 1826, al scriitorului american Fenimore Cooper, care a răspîndit versiunea că mohicanii (un trib al Pieilor-Roşii din Connecticut) ar fi dispărut cu desăvîrşire. De aici, expresia de „ultimul mohican" pentru cel din urmă reprezentant al unei asociaţii, al unei promoţii, al unei familii etc. Se întrebuinţează şi la plural.

Ultra posse nemo obligatur (lat. „Nimeni nu-i obligat la mai mult decît poate") — principiu al lui Celsus Iuventius (cel tînăr), renumit jurisconsult de pe vremea împăratului Traian. La latini a rămas maximă de drept. Francezii l-au adoptat ca proverb: *à l'impossible nul n'est tenu.*

Una salus victis, nullam sperare salutem (lat. „Singura salvare a invinşilor este de a nu mai spera în salvare") — Vergiliu, *Eneida* (c. II, v. 354). E ultimul îndemn pe care Enea îl adresează luptătorilor adunaţi în jurul lui în noaptea cînd a fost distrusă Troia, încercînd prin aceste cuvinte să trezească în ei curajul omului ajuns la desperare. Racine, reluînd ideea lui Vergiliu, a precizat clar această intenţie în *Baiazid* (act. I, sc. 4): *Mon unique espérance est dans mon désespoir* (Singura-mi speranţă e în desperarea mea).
În poezia *Filozofii şi plugarii*, Coşbuc foloseşte o variantă prescurtată: *Una salus restat victis.*

Unde-i unul, nu-i putere — Vasile Alecsandri, *Hora Unirii* (strofa IV, versul 13). Scrisă în anul 1857, această poe-

zie a devenit imnul unirii, iar cîteva dintre versurile ei au ajuns expresii cunoscute (Hai să dăm mînă cu mînă; Eu ţi-s frate, tu-mi eşti frate...). Citatul de mai sus, care constituie un îndemn la unire, la spirit colectiv, e însoţit adeseori de versul 15 din aceeaşi strofă, care-i precizează şi mai răspicat sensul şi obiectivul: *Unde-s doi, puterea creşte*. Vezi: *Seid einig*! şi *Verbunden...*

Une fois n'est pas coutume (fr. „O dată nu e obicei") — vezi *Einmal ist keinmal.*

Une tempête dans un verre d'eau (fr. „ O furtună într-un pahar cu apă"). Balzac povesteşte în *Preotul din Tours* că aşa ar fi calificat Montesquieu tulburările din republica San Marino. Era o comparaţie ironică. Mica republică San Marino, cuprinsă în teritoriul Italiei, n-are mai mult de 60,6 kilometri pătraţi. Expresia semnifică o zarvă mare pentru un lucru de minimă importanţă, o agitaţie disproporţionată faţă de obiectul care o determină. Marele duce Pavel al Rusiei a folosit aceeaşi expresie, referindu-se la tulburările de la Geneva. Dar ea a fost popularizată abia pe la jumătatea veacului trecut, datorită unei comedii cu acelaşi titlu: *O furtună într-un pahar cu apă*, reprezentată la Paris în anul 1849 şi care, cu toate micile ei dimensiuni (era numai într-un singur act), dăduse naştere la un scandal de mari proporţii între cele două scene prime ale capitalei franceze, care şi-o disputau. Era într-adevăr... o furtună într-un pahar cu apă!
Germanii spun: *Sturm im Wasserglase*, care înseamnă acelaşi lucru. Vezi şi: *Much ado about nothing.*

Une vérité de la Palice (fr. „Un adevăr à la Palice") — Se spune astfel despre un adevăr evident naiv, exprimat cu toată seriozitatea, pe un ton grav. De exemplu, dacă cineva ar zice despre un gîngav că el nu se bîlbîie decît atunci cînd vorbeşte, ar furniza o „lapalisadă" sau „un adevăr à la Palice"... Corect ar fi trebuit să se spună: „Un adevăr à la La Palice" (cu doi „la", ceea ce însă ar fi fost mai greu de pronunţat), căci La Palice, nu Palice, îl chema pe viteazul francez al cărui nume pe nedrept

e implicat în această expresie. Pe nedrept, fiindcă iată care este istoria: Jacques de la Palice a fost un viteaz căpitan al lui Francisc I (sec. XVI) şi care, după multe bătălii şi răsunătoare victorii, a căzut în lupta de la Pavia din 1525. Vitejia lui a inspirat un cîntec popular soldăţesc, în care poetului anonim i-a scăpat un vers bine intenţionat, dar copilăreşte adus din condei:

„La Palice, străpuns de flinte,
Căzu, murind, pe cînd lupta
Şi-un sfert de oră înainte
El încă-n viaţă mai era."

(În textul francez: *Un quart d'heure avant sa mort*/ *Il était encore en vie*).
Autorul a vrut desigur să spună că viteazul a luptat pînă la ultima clipă, dar din felul cum s-a exprimat, rezultă că „era încă viu înainte de a muri", ceea ce i-a incitat pe umoriştii francezi să compună pe această temă cuplete comice, zeflemisind în fel şi chip versul cu pricina şi făcînd prin popularizarea lui, să se nască vorba: „Un adevăr à la Palice".
De pildă:

„S-a însurat şi-i pare rău:
Femeia-i leneşă şi proastă.
Ei, dacă rămînea flăcău,
N-ar fi avut acum nevastă!..."

Evident, un adevăr... à la Palice!

Unguibus et rostro (lat. „Cu unghiile şi cu ciocul") — expresie populară, probabil, izvorîtă dintr-o fabulă, înseamnă a ne apăra, cu întreaga putere, folosind în acest scop toate mijloacele noastre, aşa cum fac păsările, cu ciocul, cu ghearele, adică cu toate armele lor.

Un homme averti en vaut deux (fr. „Un om avertizat face cît doi") — proverb care subliniază valoarea informării, a prevenirii.

Un poco più di luce! (it. „Ceva mai multă lumină!") — maxima favorită şi titlul unei cărţi a generalului şi omului politic italian Alfonso Ferrero della Marmora (sec. XIX).

E o variantă a ultimelor cuvinte rostite de Goethe pe patul de moarte: *Licht, mehr Licht!* (vezi), dar, spre deosebire de acestea, se citează mai totdeauna fără caracter solemn, ba chiar și în glumă.

Un sot savant est plus sot qu'un sot ignorant (fr. „Un prost învățat e mai prost decît un prost ignorant") — Molière, *Femeile savante*, act. IV, sc. 3.
Omul de litere Trisotin (nume compus dinadins din *Tri* și *sot*, adică de trei ori prost) susține că ignoranța este pricina neghiobiei. Clitandru îi răspunde:

V-ați înșelat, căci lucrul e cunoscut de mult:
Un prost savant mai prost e decît un prost incult.

Se citează la adresa proștilor îngîmfați, care își dau ifose de savanți, numai pentru că au o diplomă în buzunar. Vezi și: *Better a witty fool...*

Un sot trouve toujours un plus sot qui l'admire (fr. „Un prost găsește totdeauna pe unul mai prost care să-l admire") — Boileau, *Arta poetică* (cînt. I, vers. 232).
Pasajul se referă la autorii proști care sînt admirați de curteni încă mai neghiobi.

Un Tiens vaut mieux que deux Tu l'auras (fr. „Un «ia-l» prețuiește mai mult decît doi «vei avea»"). La Fontaine (Cartea V, fabula nr. 3 *Peștișorul și pescarul*). Și fabulistul explică în continuare: „*L'un est sûr, l'autre ne l'est plus*" (Unul e sigur, celălalt nu). Echivalentul românesc: *Ce-i în mînă nu-i minciună.*

Unum et idem (lat. „Unul și același lucru") — Locuțiune echivalentă cu: tot una e. A spune că cineva e viclean și șiret, sau că e fățarnic și ipocrit, este *unum et idem.*

Unum pro multis (lat. „Unul pentru mulți") — Vergiliu, *Eneida* (V, 815). Venera îi cere lui Neptun să-i ocrotească pe mare pe Enea și pe troienii lui. Neptun îi răspunde că Enea va călători cu bine, numai unul va fi jertfit pentru toți ceilalți (*unum pro multis debitur caput*). Versul se citează în sensul cum l-a și tradus Eugen Lovinescu: unul singur va plăti pentru toți.

Urbi et orbi (lat. „În oraș și în lume") — formulă pontificală, care însoțește rugăciunea papei, în anumite zile de sărbătoare, cînd binecuvîntează pe credincioșii din oraș (e vorba de Roma) și din toată lumea.
Cu timpul sensul religios a fost abandonat și astăzi se folosește cu semnificația de: „peste tot, pretutindeni". Ziarele, radioul, televiziunea transmit știri *urbi et orbi.* Balzac spune în *Faimosul Gaudissart* că voiajorii comerciali sînt „însărcinați să prezinte cu dibăcie *urbi et orbi*, la Paris și în provincie, slăninuța friptă pe grătar a Anunțurilor și a Prospectelor".
„O poemă ca *Testament* (de Tudor Arghezi) nu mai trebuie interpretată, presupusă fiind ca unanim cunoscută. *Urbi et orbi.*" („Gazeta literară", nr. 584).

Urechea te minte și ochiul te-nșală — Eminescu, *Mortua est!* Versul a devenit o expresie la adresa celor ce nu știu să vadă și să audă, un avertisment pentru cei ce se lasă înșelați de aparențe.
Vezi: *Ochi au, dar nu vor să vadă...*

Usque ad finem (lat. „Pînă la sfîrșit") — arată îndeosebi hotărîrea de a merge pînă la capăt. Echivalentul modern e formula italiană: *al fine*, cunoscută mai ales din expresia *da capo al fine* (de la început pînă la sfîrșit).

Usus tyrannus (lat. „Obiceiul tiran") — expresie care atestă că obiceiul devine cîteodată stăpînul nostru, ne conduce și chiar ne tiranizează. Un mod mai ferm, mai răspicat de a spune că obișnuința e a doua natură.

Ut ameris, ama! (lat. „Iubește, ca să fii iubit!") — Marțial, *Epigrame* (VI, 11). Intitulată simbolic *Oreste și Pilade*, epigrama se referă la prietenie și e adresată amicului Marcus, care se lăfăie în lux, în timp ce autorul duce un trai modest, sărac. „Îmi ceri să te iubesc, Marcus? Te poartă ca Oreste, de vrei să fiu Pilade! Iubește, dacă dorești să fii iubit!"
Și Seneca a spus același lucru. Vezi: *„Si vis amari, ama!"*

Ut fata trahunt (lat. „Cum vrea soarta") — Sensul este: la voia întîmplării, ce-o fi să fie. Astăzi se citează mai mult în sens ironic.
Vezi și: „*Sic erat in fatis!*"

Utile dulci (lat. „Utilul și plăcutul") — Horațiu, *Arta poetică*, ultimele cuvinte din versul 343: *Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci* („Toate sufragiile pentru cel ce îmbină folositorul cu plăcutul").
Horațiu explică limpede:

Poeții sau învață sau vor să desfăteze
Sau vor de-odată a spune și bune și plăcute.
Dar fii scurt în precepte, căci lucrul grabnic spus
Se-ntipărește-n inimi și prinde rădăcină.
Din pieptul plin prisosul îndată se revarsă.
P-acela toți l-aplaudă ce știe a uni frumosul cu utilul.

Horațiu folosește formula: *Omne tulit punctum*, (a obține toate punctele, adică toate sufragiile), după obiceiul electoral de atunci. Cînd votau comițiile și se constatau voturile, sub numele fiecărui candidat care era strigat de pe vot, se punea un punct; a strînge toate punctele însemna deci a obține toate sufragiile, aprobarea tuturor.
Astăzi, cînd vrem să spunem că utilul și plăcutul trebuie să meargă mînă în mînă, nu se citează decît sfîrșitul versului horațian, care rezumă întreaga idee în două cuvinte: *Utile dulci*.

Uti, non abuti (lat. „Să uzezi, dar să nu abuzezi") — dicton care servește ca îndemn la cumpătare, la sobrietate. Se adresa la început îndeosebi adepților lui Bacchus, care întreceau măsura, dar cu timpul a fost adoptat împotriva oricărui fel de exces sau abuz.

Ut pictura poesis... (lat. „Poezia este asemenea picturii") — Horațiu, *Arta poetică*, începutul versului 361. El susține că un poem trebuie apreciat după aceleași reguli ca și un tablou. Mult timp s-a dat acestui citat interpretarea eronată că pictura și poezia sînt arte gemene și pot fi judecate la fel. Goethe denunță această greșeală: „Maxima atîta vreme rău înțeleasă: *ut pictura poesis* a fost dintr-o dată înlăturată, deosebirea dintre artele plastice și acele ale vorbirii ne-a devenit clară și ne-am dat seama cît de despărțite sînt culmile lor, oricît li s-ar atinge temeliile" (*Poezie și adevăr*, cartea a 8-a, pag. 353).
Astăzi expresia lui Horațiu se aplică numai în sensul că, în poezie ca și în pictură, fiecare operă trebuie judecată după genul și specificul ei.

Ut sementem feceris, ita metes (lat. „Cum vei semăna, așa vei culege") — Cicero a fost marele furnizor de proverbe al antichității romane, așa cum după Renaștere au fost Shakespeare pentru Anglia, Molière și La Fontaine pentru Franța.
Dictonul citat se găsește în *De oratore* (Despre orator — II, 65, 361). Tradus în numeroase limbi, a devenit proverb universal. Noi spunem: ceea ce vei semăna, aceea vei secera — adică cum vei munci, așa vei dobîndi.

V

Vade mecum (lat. „Merge cu mine") — Ghid, sau cărțulie cu informații strict necesare, sau altă broșură de folos zilnic, pe care de obicei o porți asupra ta. Prin extensiune, orice lucru util ce-l iei mereu cu tine. Se spune uneori și *venit mecum* (vine cu mine)

Vae soli (lat. „Vai de omul singur!") — *Eclesiastul* (IV, 10).
Capitolul vorbește despre cei oprimați, care de obicei nu găsesc sprijin nicăieri, fiindcă forța este de partea opresorilor. „Vai de cel ce-i singur — spune versetul — căci dacă va cădea, nu va fi nimeni să-l ridice". Iar în alte versete (9 și 12) se precizează concluzia: „Doi oameni prețuiesc mai mult decît unul singur... Dacă cineva e mai tare decît unul sau decît celălalt, cei doi împreună îi vor putea rezista, căci frînghia împletită din trei funii nu se rupe atît de lesne".
Se folosește în sens laic, spre a combate solipsismul, izolarea.

Vae victis! (lat. „Vai de cei învinși!") — Titus Livius povestește în *Historia romana* (V, 48), că în anul 390 î.e.n., după ce au rezistat șapte luni asediului galic asupra Capitoliului, romanii au fost nevoiți să capituleze. Brennus, comandantul galilor, le-a cerut o despăgubire de 1000 de taleri de aur, spre a se retrage din Roma. Tribunul Sulpicius a adunat această avere. Dar în timp ce era cîntărit aurul, romanii au reproșat că sînt folosite greutăți false. Atunci, Brennus, aruncînd spada-i cea grea în balanță, a rostit cuvintele ce-au devenit proverbiale:

Vae victis! Tot din acest episod istoric a rămas și expresia: *a-și arunca sabia în cumpănă.*
Se citează în sensul că soarta celui învins e în mîna învingătorului. Ca replică, romanii au creat expresia: *Gloria victis!* (slavă învinșilor), care este antiteza lui „Vae victis".
Vezi și: *Una salus victis...*

Vanitas vanitatum et omnia vanitas (lat. „Deșertăciunea deșertăciunilor, totul e deșertăciune") — așa începe cartea Eclesiastului, care, în întreg cuprinsul ei, nu-i decît o parafrazare a acestei păreri.
Vezi explicația la litera D: *Deșertăciunea...*
Consemnăm aici și versiunea latină, fiindcă poate fi deseori întîlnită în literatură și publicistică. „Lumea cotidiană e confruntată cu eternitatea în spiritul neiertătorului «Vanitas vanitatum»..." (Gazeta literară, nr. 584).
O celebră poezie a lui Goethe, cu privire la deșertăciunea iluziilor omenești, poartă titlul: „*Vanitas! vanitatum vanitas!*"

Vare, redde mihi legiones! (lat. „Varus, redă-mi legiunile!") — Istoricul Suetoniu povestește în *Viața lui August* (XXIII), că generalul Quintilius Varus a suferit o grea înfrîngere în Germania, în anul 6 al erei noastre. Cele trei vestite legiuni ale lui au fost atrase în defileul de la Teutberg și nimicite. Varus s-a sinucis din disperare. Vestea acestui dezastru l-a copleșit pe împăratul August, care mult timp repeta cu amărăciune: „Varus, dă-mi legiunile înapoi!"
E o expresie care exprimă regretul pentru o pierdere de neuitat.

Varietas delectat (lat. „Varietatea desfată") — Fedru, prologul cărții a II-a de *Fabule*, versul 10). Autorul se adresează lui Illius, un cititor necunoscut: *Dictorum sensus ut delectat varietas* (Să farmec gustul prin varietatea subiectelor). Adică: diversitatea place — sens în care se și întrebuințează expresia. O întîlnim și sub forma: *Variatio delectat.*

Varium et mutabile semper femina (lat. „Femeia e mereu schimbătoare și nestatornică") — Vergiliu, *Eneida* (IV, 569—570). Enea îl visează pe Mercur care-i vorbește astfel despre femei, spre a-l decide pe viteazul troian să plece din Cartagina, unde îl reținea dragostea sa pentru Didona. „Robit de dragostea unei femei — îi spune Mercur — ți-ai uitat de împărăție și de ursită." După ce îl mustră: „nu te înflăcărează măreția sarcinii tale și nu-ți dai nici o trudă pentru gloria ta", încheie: „Pleacă, nu mai întîrzia; nimic nu se schimbă mai lesne decît inima femeii" (trad. Eugen Lovinescu).
Așadar, un avertisment adresat bărbaților care își uită îndatoririle permanente din pricina unei iubiri trecătoare. Expresia lui Vergiliu a intrat în competiție cu altele mai moderne. Vezi: *Frailty, thy name is women! — La donna è mobile — Souvent femme varie.*

Vedi Napoli, e poi mori! (it. „Să vezi Neapole și apoi să mori!") — proverb popular care exprimă dragostea și admirația deosebită a italienilor pentru orașul Neapole. Prin extensiune, se citează (schimbînd eventual numele) pentru orice loc, pe care rîvnim să-l vedem. Există și o butadă: *Vedi Napoli, e poi Mori*!: să vezi Napoli și apoi Mori, o mică localitate de lîngă portul italian.

Veni, vidi, vici! (lat. „Am venit, am văzut, am învins!") — După victoria de la Zala (anul 47 î.e.n.) asupra lui Farnace, regele Pontului, Cezar a trimis la Roma lui Matius o scrisoare cu numai trei cuvinte: „Veni, vidi, vici!".
Istoricul Plutarh, care relatează faptul în *Viețile paralele* („Paralela Alexandru Macedon — Iuliu Cezar"), precizează că Matius, cavaler roman, era unul dintre cei mai devotați prieteni ai lui Cezar. El a adus de îndată vestea la cunoștința senatului. Plutarh mai arată că Cezar n-a alcătuit textul în grabă sau la întîmplare, ci intenționat a scris cele trei cuvinte, spre a sublinia astfel scurtimea și iuțeala luptei.
Acest mesaj, într-adevăr celebru prin conciziunea lui, a devenit o expresie universală, care servește spre a caracteriza un succes rapid. Tudor Arghezi scria despre primul cosmonaut: „Omul a venit, a văzut și a biruit!"

Verba volant, scripta manent (lat. „Vorbele zboară, scrisul rămîne") — adagiu vechi, probabil de proveniență judiciară, și anume din procedura probatoriilor.
Expresia, cu caracter de avertisment, e folosită în două direcții: 1) spre a atrage atenția scriitorilor că vor fi judecați după operele publicate;
„Cartea este memoria pe hîrtie a umanității... *Verba volant, scripta manent*" (Alexandru Balaci, „Gazeta literară", nr. 703);
2) spre a semnala că în toate împrejurările cuvîntul scris constituie o probă materială mai puternică, mai sigură decît vorba rostită și că, în consecință, trebuie să-l cîntărim cu chibzuință, înainte de a-l așterne pe pagină.

Verbunden werden auch die Schwachen mächtig (germ. „Și cei slabi, dacă-s uniți, devin puternici") — Schiller, *Wilhelm Tell* (act. I, sc. 3) — replică pe care țăranul răsculat Stauffacher o dă lui Tell, cînd acesta-i spune că omul e sigur numai de el însuși.

Veritas odium parit (lat. „Adevărul aduce ură") — Terențiu, *Andria* (I, 1) — versul 41, care începe cu „obsequium amicos". Înțelesul acestei replici este deci: sinceritatea aduce dușmănie, pe cînd complezența, prieteni.
Se citează cu sensul zicalelor noastre: *Adevărul ustură* — și: *Adevărul umblă cu capul spart.*

Vestis virum reddit (lat. „Haina face pe om") — Dicton vechi care a devenit proverb în multe alte limbi: *L'homme et l'habit* (fr.), *Kleider machen Leute* (germ.), *Haina face pe om* (rom.)... Adică: prețuirea omului după înfățișare.
Francezii au și o zicală cu sens contrar: *L'habit ne fait pas le moine* (Haina nu-l face pe călugăr). Noi spunem: *Omul cinstește haina*. Așadar: să nu ne luăm după aspectul exterior, după aparențe.

Veto! (lat. „Mă opun"!) — era formula cu care tribunii poporului roman se împotriveau promulgării unor decrete și, în general, ratificării hotărîrilor senatului. Mai tîrziu suveranii și-au rezervat numai lor dreptul de veto. La începutul revoluției franceze, regele Ludovic XVI și regina Maria Antoaneta au fost porecliți în derîdere „Monsieur Veto" și „Madame Veto".
Astăzi, tot ca la romani, expresia este sinonimă cu un refuz, cu o respingere. „Energicul *veto* opus de toți oamenii cinstiți fascismului" („Contemporanul", nr. 796).

Viața noastră e o luptă (grec. Παλαίσμαθ' ἡμῶν ὁ βίος) — Euripide în *Rugătoarele* (versul 550). În această luptă — spune în continuare marele tragic grec — unii oameni sînt fericiți mai devreme, alții mai tîrziu, iar alții niciodată.
Ideea a fost reluată de scriitori celebri ca Seneca, Voltaire, Goethe... Vezi: *Vivere militare est* și *Ma vie est un combat.*

Victis honor! (sau **honos**) — formulă latină care înseamnă „Onoare învinșilor". Ca și *Gloria victis* (vezi la: *Vae victis!*) era la început adresată vitejilor care, deși înfrînți, au avut o comportare eroică în lupte. Cu timpul însă această expresie s-a mutat pe terenul sportiv, unde o găsim și astăzi, spre a saluta cavalerește pe jucătorul care a pierdut partida, sau spre a-l invita politicos pe adversar să facă el prima mișcare în meciul de revanșă.

Victorie à la Pyrrhus — În anul 279 î.e.n., Pyrrhus (sau Pyrrhos), ilustru comandant militar grec, rege al Epirului, a reușit să-i învingă pe romani la Ausculum, cu prețul unor sacrificii și pierderi imense. După această bătălie în care armata sa a fost aproape complet nimicită, el a răspuns celor ce-l felicitau pentru biruință: „Dacă dobîndesc încă o asemenea victorie, sînt pierdut!" (*Si alteram talem victoriam reportavero, mea erit pernicies*). De aici s-a născut expresia „Victorie à la Pyrrhus", care înseamnă o izbîndă foarte scump plătită.

Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni (lat. „Zeii au fost pentru învingător (Cezar), dar Cato pentru învins (Pompei)" — Versul 128 din *Pharsalia* (cartea I), poemul lui Lucan, care descrie luptele dintre Cezar și Pompei. După ce acesta din urmă a fost înfrînt la Pharsalos (anul 48), numai Cato a rămas credincios cauzei celui învins.
Versul caracterizează deci pe cel ce slujește o idee, o cauză, chiar cînd a ajuns singurul ei apărător.
În romanul *Slujbașii*, al lui Honoré de Balzac, numai funcționarul Phellion are curajul să conducă pînă în stradă pe fostul lui șef căzut în dizgrație și să-i exprime adimirația plină de respect. Cînd se întoarce la birou, un coleg recunoaște: *Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni*! (vezi *Opere*, vol. V, ESPLA, 1959, pag. 264).

Victum et vestitum (lat. „Hrana și haina") — expresie prin care latinii rezumau în două cuvinte ceea ce e imediat și strict necesar omului. Astăzi se adresează mai mult în ironie celor care nu se gîndesc decît la stomac și la lux, nesocotind hrana sufletească, satisfacțiile spirituale. Vezi: *Sine Cerere...*

Vînătoarea de vrăjitoare — În studiul istoric și filozofic *La sorcière* (Vrăjitoarea), apărut în 1862, Jules Michelet susține că vrăjitoria era de fapt o formă mascată a revoltei populare împotriva opresiunilor din evul mediu. Istoricul francez pretinde chiar că misterioasele reuniuni în cinstea lui Satan, cunoscute sub numele de „liturghiile negre", erau manifestări progresiste, dînd poporului încrederea că are suficiente puteri spre a birui răul. De aceea, vrăjitoarele, sub pretextul că au legături cu Diavolul, erau urmărite și condamnate fără cruțare. Azi, prin „vînătoarea de vrăjitoare", se înțelege urmărirea elementelor democrate.

Violon d'Ingres (fr. „Vioara lui Ingres" — dar nu se citează decît în original) — Pictorul francez Ingres (sec. XVIII și XIX) cînta la vioară din perseverență și nu din vocație. Totuși, se spune că el era mai mîndru de arcușul mînuit fără strălucire, decît de penelul care l-a fă-

cut celebru. De aici s-a născut expresia „violon d'Ingres", care înseamnă o pasiune exagerată pentru un obiect sau pentru altă preocupare decît talentul real. Mai pe scurt: o marotă.
Scriitorul islandez Halldor Laxness, într-un interviu acordat, mărturisește: „«Violon d'Ingres?» Un instrument muzical. Dar nu vioara. Pianul!"

Vîrsta de aur — expresie echivalentă cu „Epoca de aur" (vezi).
„Cehov... și-a construit toată opera pe o chinuitoare aspirație: frumusețea omului. Destul de sceptic ca să creadă într-o fostă «vîrstă de aur» a omenirii, a crezut cu o dăruire pătimașă într-o posibilă, viitoare asemenea împlinire" (Horia Lovinescu, „Scînteia", nr. 7135).

Virtus post nummos (lat. „Virtutea, după bani") — Horațiu (*Epistole*, I, 1, începutul versului 54). Poetul se revoltă în felul lui împotriva moravurilor și concepțiilor vremii sale, împotriva celor care considerau că mai înainte de toate trebuie să strîngi avere; virtutea vine după bani. În același spirit și cu aceeași țintă expresia e folosită și astăzi.

Virtute, nu ești decît un nume! — ultimele cuvinte, atribuite lui Brutus, vestitul luptător roman pentru republică. El le-ar fi rostit în momentul cînd și-a împlîntat spada, după ce a fost înfrînt în a doua bătălie de la Filipi (anul 42 î.e.n) de armatele lui Cezar și și-a dat astfel seama că e pierdută cauza republicii. În realitate, Brutus, înainte de a se sinucide, a amintit două versuri din *Medeea* lui Euripide: „O, Iupiter, să nu pierzi din ochi pe făcătorul unor asemenea rele./ Virtute, zadarnic nume, umbră zadarnică, sclava hazardului, vai! am crezut în tine!"
Istoria anecdotică — cum și-a îngăduit și în alte ocazii — a rezumat aceste versuri în fraza de mai sus, scurtă și ușor de reținut, asigurîndu-i astfel și longevitate și celebritate.

Vis comica (lat. „Forța comică") — Istoricul Suetoniu, în *Viața lui Terențiu*, pomenește de o epigramă a lui Cezar despre Terențiu, unde se află această expresie.

Prin *vis comica* se înțelege puterea de a provoca rîsul. Și încă din vechime — după cum se observă — rîsul era apreciat ca o forță în stare să schimbe moravuri și năravuri.
Vezi: *Castigat ridendo mores*.

Vitam impendere vero (lat. în traducere liberă: „A-și primejdui viața pentru adevăr") — Iuvenal, *Satire* (IV, 91). Se referă la Vibius Crispus, consul de pe vremea împăratului Domițian. Orator remarcabil, dar prudent, nu era în stare să-și spună deschis cuvîntul, să-și primejduiască *viața pentru adevăr*. Numai astfel a izbutit, în viesparul palatului, să vadă peste 80 de veri! Expresia lui Iuvenal a figurat ca moto pe frontispiciul unor ziare din timpul revoluției franceze. Iar Jean Jacques Rousseau și-a ales-o ca maximă de viață.

Vita brevis... (lat. „Viața e scurtă...") — vezi aforismul lui Hipocrat: *Ars longa, vita brevis*.

Vițelul de aur — Legenda biblică (*Exodul*, cap. 32, v. 1—35) povestește că în timpul celor 40 de zile cît Moise a întîrziat pe muntele Sinai, spre a primi „Tablele legii" cu cele 10 porunci, mulți evrei și-au pierdut răbdarea și încrederea. Ei l-au convins pe marele preot Aaron să le construiască un „Dumnezeu vizibil": un vițel de aur, după modelul egiptean al boului Apis. La reîntoarcerea sa, Moise a aruncat în foc vițelul de aur, din care n-a mai rămas decît expresia la adresa celor ce se închină unui singur idol: aurul.
Tudor Arghezi o folosește în articolul „Grivița Roșie": „Lumea veche a descompunerii și a Vițelului de aur paralitic din încheieturi era mistuită în dogoarea flacării curate, izbucnite pe neașteptate" („Scînteia", 14 febr. 1960).
Heine, în poezia *Vițelul de aur*, evocă sarcastic episodul biblic despre adorația aurului.

Vivat, crescat, floreat! (lat. „Trăiască, crească, înflorească!") — urare folosită îndeosebi în mediul universitar și la reuniuni academice.

Vivere militare est (lat. „A trăi înseamnă a lupta") — Seneca, *Scrisori* (96). Euripide, înaintea lui, iar Goethe, Voltaire ş.a., după el, au exprimat aceeaşi idee şi aproape în aceeaşi formă. (Vezi: *Ma vie est un combat.*)
Epistola lui Seneca, intitulată *Să suportăm totul cu resemnare*, e adresată satiricului Lucillius: „Atque vivere, Lucilli, militare est". În concluzie, el consideră că oamenii care urcă şi coboară drumurile grele, prăpăstioase ale vieţii sînt luptători curajoşi. Iar cei care se complac într-un repaus ruşinos, în timp ce ceilalţi lucrează, sînt nişte netrebnici.

Vivit sub pectore vulnus (lat. „În adîncul inimii rana e vie") — Vergiliu, *Eneida* (IV, sfîrşitul versului 67). Didona destăinuie surorii ei Anna, că apariţia viteazului Enea i-a tulburat sufletul. Totuşi nu poate încă uita dragostea dintîi, moartea soţului ei; rana din inimă e vie.
Expresia marchează un sentiment puternic care lasă urme profunde, o pasiune care nu poate fi uitată.

Vixit! (lat. „A trăit!") — formulă prin care romanii anunţau moartea cuiva. Astăzi se întrebuinţează îndeosebi cu sensul familiar al vorbei noastre: „Şi-a trăit traiul, şi-a mîncat mălaiul!"

Vodă vrea şi Hîncu ba! — În anul 1672, în timpul domniei a doua a lui Duca Vodă, boierul moldovean Hîncu Mihalcea, din ţinutul Orheiului, nemulţumit de comportarea domnitorului, s-a ridicat împotriva lui şi, venind la Iaşi, în fruntea unor trupe, l-a silit pe Duca să fugă la turci. Numai sprijinit de oastea otomană, domnul a reuşit să-i înfrîngă pe răsculaţii lui Hîncu şi să revină pe scaunul Moldovei.
De atunci a rămas vorba: *Vodă vrea şi Hîncu ba*, care înseamnă o deosebire de păreri, un dezacord între două persoane.

Voilà le soleil d'Austerlitz! (fr. „Iată soarele de la Austerlitz!") — La 2 decembrie 1805, Napoleon a cîştigat celebra bătălie de la Austerlitz împotriva armatelor Austriei şi Rusiei. Luptele au început la ora 4 noaptea, pe o ceaţă deasă, care a fost risipită de soarele din zori, ca un semn prevestitor al victoriei.
După şapte ani, în dimineaţa zilei de 7 septembrie 1812, Napoleon a pornit atacul asupra Moscovei, dar nu înainte de răsăritul soarelui, spre a-şi putea încuraja soldaţii cu vestitele vorbe: „Iată soarele de la Austerlitz!", adică: iată semnul că vom învinge din nou.
Evenimentele l-au contrazis. „Soarele de la Austerlitz" începuse să apună. A mai strălucit numai în fraza lui Napoleon, care a ajuns să simbolizeze speranţa în succes, un semn de încredere în reuşita finală.
Despre un om de afaceri din povestirea sa *Banca Nucingen* Balzac spune: „Nu-i de mirare că între 1814 şi 1815 s-a ruinat, fiindcă luase în serios soarele de la Austerlitz" (*Opere*, vol. V, ESPLA, 1959, pag. 646).

Voi sînteţi urmaşii Romei? — Eminescu, *Scrisoarea III* — După ce glorifică vremile de care se-nvredniciră cronicarii şi rapsozii, poetul deplînge că „veacul nostru ni-l umplură saltimbancii şi Irozii". Tot ce e perfid şi lacom, toţi flecarii şi iloţii, toţi se dau drept patrioţi. „Voi sînteţi urmaşii Romei? Nişte răi şi nişte fameni!/ I-e ruşine omenirii să vă zică vouă oameni!" Eminescu se referă la politicienii care, reîntorşi de la Paris unde şi-au făcut studiile „prin lupanare şi cafenele", îşi închipuiau că pot să aducă ţării mari înnoiri. Poetul compară vitejia de odinioară cu patriotismul de paradă al pretinşilor reformatori.
Expresia e adresată satiric celor care se împăunează în vorbe cu trecutul glorios, dar nu-l confirmă de loc prin faptele lor.

„Von einem Streiche
Fällt keine Eiche"

(germ. „Dintr-o lovitură doar, nu cade un stejar") — proverb care subliniază metaforic valoarea perseverenţei (repetarea loviturilor), spre a atinge scopul propus (doborîrea copacului).
Un echivalent românesc, tot rimat, ar fi: „Încetul cu-ncetul, se face oţetul".

Vorbe de clacă — cu înțelesul de vorbe fără miez sau în sens de flecăreală, e o expresie legată de mica șezătoare de muncă colectivă benevolă, denumită clacă, unde de obicei se povestesc glume, snoave, ghicitori etc. Într-o epistolă, Caragiale scria: „Dacă... ai poftă și vreme să mai schimbăm două vorbe de clacă, mă găsești, după amiazi, 4 jum. — 5, la Gambrinus" (*Opere* vol. VIII, „Corespondență", pag. 332.)

Vox clamantis in deserto (lat. „Vocea celui care strigă în deșert") — Evanghelia lui Matei (cap. III, v. 3), unde se pomenește de predicile lui Ioan Botezătorul în pustiul Iudeei. Întrebat de evrei cine este, el răspunse: „Sînt glasul celui care strigă în pustiu".
Cu timpul expresia și-a lepădat atît straiul religios, cît și sensul propriu al cuvîntului „pustiu", adoptînd pe cel figurat și laic, care înseamnă: a vorbi în deșert, adică zadarnic; un glas ce nu-i ascultat.

Vox populi, vox Dei (lat. „Vocea poporului, vocea lui Dumnezeu") — adagiu rezultat din noțiunea de *consensus omnium*, cum spuneau romanii. Este vorba de adeziunea unui mare număr de persoane, adusă ca dovadă pentru stabilirea unui adevăr, pentru justețea unei atitudini.
Prin „vocea poporului" se înțelege deci acordul general, invocat spre a recunoaște o părere, spre a aproba o situație.
Autorul (necunoscut) al adagiului — se presupune că ar fi chiar poporul — a pus alături „vox populi" de „vox Dei" tocmai pentru a susține că glasul poporului trebuie să fie și al conducătorilor. Uneori se citează numai primele două cuvinte: *vox populi*, avînd și semnificația de: în graiul poporului.

Vreme trece, vreme vine — Primul vers din celebra *Glossă* a lui Eminescu. Ilustrează curgerea nesfîrșită a timpului.
Vezi: *Eheu! fugaces... — Fugit irreparabile tempus — Die Jahre fliehen — O, temps...*

Vulnerant omnes, ultima necat (lat. „Toate rănesc, ultima ucide") — În timpuri îndepărtate, preoții se ocupau și cu măsurarea timpului. Unii au ajuns vestiți, ca de pildă călugărul Gerbert din Franța (secolul X), care a introdus greutățile în mecanismul ceasornicelor. Ei obișnuiau să graveze pe cadrane diferite inscripții dintre care cea mai răspîndită, pe orologiile bisericilor, este cea de mai sus. Se referă la ore: toate rănesc, toate scurtează viața, iar cea din urmă aduce sfîrșitul. E o reluare, în altă formă, a avertismentului *Memento mori* (Vezi).

Vulpes pilum mutat, non mores (lat. „Vulpea își schimbă părul, dar obiceiurile nu") — Suetoniu, în *Viața lui Vespasian* (XII). Nu se poate preciza dacă e o frază originală sau un proverb citat. A ajuns zicală în multe limbi. La noi se spune: *lupul își schimbă părul, dar năravul ba!*

W

Waterloo — vestita localitate din Belgia, unde, la 18 iunie 1815, Napoleon a fost învins de aliați și înlăturat de la cîrma Franței. A devenit un termen care semnifică o abdicare, o capitulare, o înfrîngere de mari proporții.
Balzac folosește comparația pentru viața conjugală: „Dacă un amant poate să facă pe o femeie să-și schimbe hotărîrea luată în ceea ce-l privește, în schimb pentru un soț o asemenea revenire constituie un adevărat Waterloo“ (*Opere*, „Contractul de căsătorie“, vol. IV, ESPLA, 1958, pag. 427).

Weh' dem Lande, wo man nicht mehr singt! (germ. „Vai de țara unde nu se mai cîntă!“) — Johann Gottfried Seume, în poezia *Cîntecele* din volumul de versuri apărut în 1801. E un elogiu adus sufletului cald, omului bun și senin. De altfel, poetul precizează în continuare: *Wo man singt, da lass' dich ruhig nieder;/Böse Menschen haben keine Lieder.* (Acolo unde-i cîntec, fă liniștit popas;/Doar răii dintre oameni n-au cîntece în glas). Vezi: *Tout finit par des chansons* și *Ce qui ne vaut pas la peine...*

Wein, Weib und Gesang (germ. „Vinul, femeia și cîntecul“) — sînt „cele trei lucruri bune“ (die guten drei Dinge), spune un vechi dicton german. Se atribuie lui Luther o prelucrare în versuri: *Wer nicht liebt Wein, Weib und Gesang, /Der bleibt ein Narr sein Lebenlang*! (Cine nu iubește vinul, femeia și cîntecul/ Rămîne un netot toată viața). Iar un cîntec popular italian repetă aproape identic: *Chi non ama il vino, la donna e il canto, / Un pazzo egli sarà e mai un santo* (Cui nu-i plac vinul, femeia și cîntul/ Va fi un nerod și nu un sfînt).

We know what we are, but know not what we may be (engl. „Noi știm ce sîntem, dar nu știm ce putem fi“) — Shakespeare, *Hamlet* (act. IV, sc. 5) — frază cu aluzii subtile, pe care Ofelia o adresează regelui, socotindu-l părtaș la uciderea tatălui ei.
Se citează în sensul că omul nu știe niciodată ce-l așteaptă, ce poate ajunge.

Welche Regierung die beste sei? Diejenige, die uns lehrt uns selbst zu regieren (germ. „Care cîrmuire e cea mai bună? Aceea care ne învață să ne conducem singuri“) — maximă a lui Goethe din „proverbe în proză“.

Wer „A“ gesagt hat, muß auch „B“ sagen (germ. „Cine a spus «A» trebuie să spună și «B»“— proverb corespunzător zicalei noastre: Dacă ai intrat în horă trebuie să joci.

What's in a name? That which we call a rose,/ by any other name would smell as sweet (engl. „Ce-i un nume? Ceea ce numin trandafir/Tot suav ar mirosi, oricum l-am numi“).
Sînt două versuri celebre din și mai celebra tragedie *Romeo și Julieta* de W. Shakespeare (act. II, sc. 2). În poetica întîlnire din grădina Capuleților, Julieta îi spune lui Romeo, în cuvinte de neuitat, că nu numele — ca să parafrazăm o cunoscută zicală — face pe om, ci omul cinstește numele. Sau, cum atît de frumos a tradus Șt. O. Iosif:

> „Un nume ce-i ?Un trandafir, oricum
> Îi spui, îți dă același scump parfum!“

Versurile sînt citate în sensul zicalei noastre mai sus pomenită.

What is writ, is writ (engl. „Ce-i scris e scris“) — Byron, *Pelerinajul lui Childe Harold* (IV, 185).

Poetul spune în încheiere: „Sarcina mea s-a terminat, cîntecele mele au încetat, glasul meu stîrnește ecoul pentru ultima oară. Trebuie să întrerup un vis prea mult prelungit, trebuie să sting lampa care mi-a adus lumină în umbrele nopții. Ce-i scris, rămîne scris!"
Se citează, spre a confirma gîndurile, hotărîrile, părerile așternute pe hîrtie.
Vezi: *Quod scripsi...*

Wo ein Brutus lebt, muß Cäsar sterben (germ. „Unde trăiește un Brutus, trebuie să moară un Cezar") — Schiller, *Hoții* (act. IV, sc. 5). Noaptea, în pădure, după ce tîlharii adorm, Karl, căpitanul lor, ia chitara și cîntă un cîntec aluziv, care se încheie cu concluzia că Cezar — împăratul — și Brutus — republicanul — nu pot să conviețuiască.
Se citează spre a semnala două poziții diametral opuse, dezbinarea categorică dintre două persoane, dintre două tabere. Focul și apa nu pot sta laolaltă.

Words pay no debts (engl. „Vorbele nu plătesc datoriile") — Shakespeare, *Troilus și Cresida* (III, 2). Cînd Troilus spune că a rămas fără cuvinte, Pandarus, unchiul Cresidei, îi răspunde: Vorbele nu plătesc datoriile; dați fapte!
E echivalentul dictonului: *fapte, nu vorbe*. Vezi: *Acta, non verba.*

Worte sind der Seele Bild (germ. „Cuvintele sînt imaginea sufletului") — Goethe, *Inscripții* (nr. 98). Poetul precizează în versul următor: *Nicht ein Bild! sie sind ein Schatten!* (Nu sînt o imagine! sînt o umbră!). Adică: vorbele omului îi oglindesc sufletul.
Un proverb francez consideră că *les yeux sont le miroir de l'âme* („ochii sînt oglinda sufletului").

X

Xantipa — soția lui Socrate, proverbială prin gelozia și firea ei gîlcevitoare. Pe seama ei au fost scornite numeroase anecdote și vorbe de duh. Între altele, se spunea că marele filozof grec s-a căsătorit cu ea, numai pentru a-și pune răbdarea la încercare.
Numele Xantipa a devenit antonomază pentru o femeie aspră, geloasă, certăreață.

Xerxes biciuie marea — Xerxes, regele Perșilor, pornind o expediție contra Greciei (anul 480 î.e.n.), a construit peste Helespont un pod de corăbii. Podul fiind smuls de furtună, Xerxes a poruncit ca marea să fie pedepsită cu 300 lovituri de bici, ca oricare sclav revoltat.
Expresia se aplică unei sancțiuni sau unei întreprinderi absurde.

Z

Zidul plîngerilor — este zidul din Ierusalim, rămas pe locul unde în vechime se înălţa templul lui Solomon şi unde astăzi se află moscheia lui Omar. De aproape două mii de ani (după anul 70 al erei noastre, cînd templul a fost distrus de Titus), a devenit un loc de pelerinaj. În fiecare vineri seara, evreii se adunau acolo, rosteau rugăciuni, introduceau între blocurile mari de piatră ale zidului bileţele conţinînd dorinţele lor cele mai fierbinţi; şi mai ales se lamentau, plîngeau în hohote, pomenind necazurile personale şi ale familiei, şi cerînd îndurare pentru iertarea păcatelor.
De aceea „zidul plîngerilor" a ajuns o expresie pentru o sursă de tristeţe şi de lacrimi.

Zidurile Ierihonului — Expresia derivă dintr-un mit biblic (Cartea lui Iosua, cap. VI, v. 20). Se povesteşte că evreii, în drumul lor spre Canaan (Palestina), trebuiau să cucerească oraşul Ierihon. Zidurile cetăţii au fost însă atît de trainice, încît atacanţii nu reuşeau cu nimic să le dărîme. Abia cînd ei au sunat din trîmbiţele sfinte, zidurile oraşului au căzut de la sine şi Ierihonul a capitulat. De aici, două expresii: 1) *Zidurile Ierihonului* pentru o cădere miraculoasă — şi 2) *trîmbiţele Ierihonului* semnificînd glasuri puternice ca sunetele unei goarne.

Zwar weiss ich viel, doch möcht' ich alles wissen (germ. „Într-adevăr ştiu multe, dar aş vrea să ştiu totul") — Tragedia *Faust* de Goethe (partea I) începe cu monologul bătrînului învăţat, care constată că, deşi a studiat multe o viaţă întreagă, nu ştie totuşi mare lucru. Aceastā idee centrală a fost condensată în fraza de mai sus, care-i folosită spre a exprima nepotolita sete de cunoaştere a omului.

Zwischen uns sei Wahrheit! (germ. „Între noi să fie adevărul!") — Goethe, *Ifigenia în Taurida* (act. III, sc. 1) — Oreste, spunînd aceste cuvinte Ifigeniei, îi destăinuie cine este. Ifigenia îşi recunoaşte fratele şi-l salvează de la moarte.
Deci: o pledoarie pentru adevăr.
Vezi: *Vitam impendere vero.*

Indice analitic de nume proprii

elaborat de: PALENCIUC VIORICA

a

Abu-Hassan — eroul unui basm din „O mie și una de nopți" 58,59

Achates — cel mai credincios însoțitor al lui Enea în peregrinările lui spre Italia 156, 378

Adonis — în mitologia greco-romană, simbol al tinereții și al frumuseții bărbătești 23

Aegyptos — regele Aegyptului, fiul lui Belus și fratele lui Danaus 54

Afrodita — în mitologia greacă, zeița dragostei și a frumuseții 23, 253, 289, 334

Agamemnon — în mitologia greacă, regele cetății Mycenae, urmaș al lui Atreus 85,308

Agamiță Dandanache — personaj din comedia „O scrisoare pierdută" de I. L. Caragiale 70, 150

Agripina, *Iulia* — a patra soție a împăratului roman Claudius (16—59 e.n.) 281

Ahile (Achilles sau Achilleus) — celebru erou grec, fiul lui Peleu și al zeiței Thetis; unul dintre personajele principale ale „Iliadei" 17, 57, 58, 85, 176, 224, 225

Aladin — eroul unui basm din „O mie și una de nopți" 58

Albert I — duce de Austria și împărat al Germaniei (1298—1308) 253

Alceste — personaj din comedia „Mizantropul" de Molière 33

Alceu — poet liric grec (sfîrșitul secolului al VII-lea — începutul secolului al VI-lea î.e.n.) 202

Alcinous — fiul lui Nausithous și rege al feacilor (pe vremea cînd Odysseus a naufragiat pe coasta insulei Scheria) 43

Alecsandri, *Vasile* — scriitor clasic român (1821—1890) 24, 29, 35, 58, 84, 88, 95, 96, 98, 190, 210, 216, 246, 253, 324, 326, 354, 360, 397

Alexandra-Feodorovna — principesă germană, soția împăratului Nicolae al II-lea al Rusiei (1872—1918) 134

Notă — cifrele reprezintă paginile la care pot fi găsite numele proprii.

Alexandrescu, *Grigore* — poet clasic român (1810—1885) 22, 85, 131, 242, 359
Alexandru al III-lea — papă (1159—1181) 382
Alexandru Lăpușneanu — domn al Moldovei (1552—1561), (1564—1568) 63, 64, 101
Alexandru Macedon — cunoscut și sub numele de *Alexandru cel Mare*, vestit comandant de oști și conducător de stat macedonean (356—323 î.e.n.) 30, 53, 126, 162, 208, 287
Alexandru Sever — împărat roman (222—235) 184, 342
Ali-Baba — personaj din „O mie și una de nopți“ 365
Ammonius, *Saccas* — filozof alexandrin (secolul al III-lea e.n.) 33
Anacharsis — filozof scit (secolul al VI-lea î.e.n.) 74
Ana Stuart — regina Angliei (1702—1714); în timpul domniei sale Scoția s-a unit definitiv cu Anglia (1707) formînd împreună Marea Britanie 216
Anchise — în mitologia greacă; înzestrat cu o frumusețe deosebită, el a cîștigat dragostea Afroditei, cu care a avut un fiu, pe Enea 261, 391
Andrieux, *François-Guillaume Jean-Stanislas* — poet și dramaturg francez (1759—1833) 217
Andromaca — eroină din legendele Greciei antice, soția lui Hector 353
Anghel, *Dimitrie* — poet, prozator și dramaturg român (1872—1914) 26, 32, 40, 55, 76, 95, 115, 130, 159, 167, 169, 264, 274, 315, 334, 347, 354
Anteu — în mitologia greacă, unul dintre giganți, fiul zeului mării, Poseidon, și al zeiței pămîntului, Gaea 35
Antistene — filozof grec, întemeietorul școlii cinice (c. 435—370—445—365 î.e.n.)* 54
Antonius, *Marcus* — om politic și comandant de oști roman (83—30 î.e.n.) 138, 156, 177, 276, 323, 324
Apelles — pictor grec (a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n.) 282, 295
Apollo — în mitologia greacă și romană, zeul zilei, al luminii și al artelor, protector al poeziei și al muzicii, personificare a soarelui 66, 84, 116, 148, 265, 308, 316, 391
Arbuthnot, *John* — medic și scriitor satiric scoțian (1667—1735) 216
Arcas — rege al arcadienilor 133
Argan — personaj din piesa „Bolnavul închipuit“ de Molière 25

* c. = circa (aproximativ)

Arghezi, *Tudor* — pseudonimul lui *Ion N. Theodorescu*, scriitor român (1880—1967) 52, 62, 167, 264, 265, 295, 300, 389, 401, 407
Argus — în mitologia greacă, monstru cu o sută de ochi care putea să rămînă treaz și să doarmă în același timp 300
Arhimede — vestit matematician și fizician grec al antichității (c. 287—212 î.e.n.) 106, 142, 143
Ariadna — în mitologia greacă, fiica regelui Minos și a Pasiphaëi 157, 158
Aristofan — cel mai mare autor de comedii al Greciei antice (c. 446—c. 385) 29, 54, 151, 395
Aristotel — numit și *Stagiritul* (după orașul natal Stagira), filozof grec, cel mai mare gînditor al antichității (384—322 î.e.n.) 29, 98, 200, 204, 205, 232, 305, 360
Arrianus, *Flavius* — istoric grec (secolul al II-lea e.n.) 379
Artemis — în mitologia greacă, zeița vînătorii 117, 137
Arvinte — personaj comic din snoavele populare românești 35, 97
Asachi, *Gheorghe* — cărturar umanist și scriitor român (1788—1869) 308
Athena — zeița înțelepciunii, pe care grecii o mai numeau și *Pallas Athena* 253, 258
Atlas — unul dintre titani, rege legendar al Mauritaniei 42
Atropos — una dintre cele trei zeițe ale sorții, denumite la greci *Moire*, iar la romani *Parce* 315
Atticus, *Titus Pomponius* — cavaler roman, prieten al lui Cicero (109—32 î.e.n.) 293
Augias — rege legendar al Elidei, renumit prin bogăția sa 168
August, *Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus* — primul împărat roman (63 î.e.n. — 14 e.n.) 20, 21, 124, 154, 257, 362, 367
Augustin, *Augustinus Aurelius* — teolog și filozof idealist (354—430) 68, 95, 287

b

Bacchus — la romani zeul vinului și al viței-de-vie 47, 265, 370, 402
Bacon, *Francis* — om de stat și filozof materialist englez (1561—1626) 60, 183, 218, 219, 361
Baiazid I — sultan otoman (1389—1402) 142
Balaci, *Alexandru* — istoric și critic literar român contemporan (n. 1916)
Balaci, *Anca* — profesoară (n. 1932) 358
Balthazar — rege al Babilonului 250, 310

Balzac, *Honoré de* — romancier francez (1799—1850) 23, 48, 117, 122, 133, 158, 181, 183, 192, 199, 241, 250, 252, 289, 337, 364, 376, 377, 381, 385, 394, 396, 398, 401, 409, 413, 416

Barbă Albastră — eroul principal al povestirii cu acelaşi nume de Perrault 67

Barbier, *Auguste* — poet satiric francez (1805—1882) 50

Barbu, *Eugen* — prozator român (n. 1924) 315

Barrière, *Theodore* — dramaturg francez (1823—1877) 233

Bart, *Jean*—pseudonimul lui *Eugeniu P. Botez,* prozator român (1874—1933) 126

Bastiat, *Frédéric* — economist francez (1801—1850) 171

Bathil — poet latin (secolul I î.e.n.) 367

Baudelaire, *Charles* — poet francez (1821—1867) 113

Bayard, *Pierre du Terroil* — ilustru căpitan francez (1476—1524) 80, 81

Bălcescu, *Nicolae* — mare om politic, istoric şi gînditor democrat-revoluţionar român (1819—1852) 325

Beaumarchais, *Pierre Augustin Caron de* — dramaturg francez (1732—1799) 59, 60, 76, 191, 389

Bebel, *August* — militant de seamă al mişcării muncitoreşti germane şi internaţionale (1840—1913) 267

Bécourt — muzician francez (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea) 57

Boethoven, *Ludwig van* — mare compozitor german (1770—1827) 332

Belerofon — erou corintian, fiul lui Glaucus şi al Eurymedei 361, 362

Belicov — personaj din povestirea „Omul din cutie" de Cehov 218

Beligan, *Radu* — actor şi regizor român (n. 1918) 81

Belizarie — general bizantin din timpul lui Iustinian (c. 505—565) 105

Belzebut — divinitate de origine siriană, socotită în religia veche a evreilor stăpîn al iadului şi căpetenie a duhurilor rele 258

Beniuc, *Mihai* — poet român (n. 1907) 37, 60, 81, 128, 138, 224

Bernard, *Paul* — cunoscut şi sub numele de *Tristan Bernard,* romancier şi dramaturg francez (1866—1947) 307

Bethmann-Hollweg, *Theobald von* — om de stat german, cancelar al imperiului (1909—1917) 278, 325

Bias din Priene — unul dintre cei şapte înţelepţi al Greciei antice (secolul al VI-lea î.e.n.) 74, 304

Bimbaşa, *Sava* — căpitan de arnăuţi din timpul zaverei 43

Bismarck, *Otto prinţ de* — om de stat şi diplomat al Prusiei şi Germaniei (1815—1898) 244

Bizet, *Georges* — compozitor francez (1838—1875) 241

Bîrsescu, *Agatha* — actriţă română (1857—1939) 43, 199, 230

Blaga, *Lucian* — filozof şi poet român (1895—1961) 123, 158, 223, 264, 322

Blandiana, *Ana* — poetă română contemporană (n. 1942) 266

Bogza, *Geo* — scriitor român (n. 1908) 75, 110

Boileau-Despréaux, *Nicolas* — poet şi critic literar francez (1636—1711) 46, 141, 148, 154, 165, 176, 195, 203, 266, 351, 369, 375 400

Boissonade, *Jean-François* — filolog francez (1774—1857) 343

Bolintineanu, *Dimitrie* — poet român (1819—1872) 63, 84, 128, 209, 246, 248, 279, 338

Bonaparte, *Marie-Laetiţia* — mama împăratului Napoleon I (1750—1836) 329

Bonifaciu al VIII-lea — papă (1294—1303) 342

Borgia, *Cezar* — cardinal şi om politic italian (c. 1476—1507) 45

Borgia, *Lucreţia* — fiica papii Alexandru al VI-lea, celebră prin frumuseţe şi cultură, dar şi prin viaţa sa aventuroasă (1480—1519) 263

Bossuet, *Jacques-Bénigne* — prelat şi erudit francez (1627—1704) 23, 27

Botez, *Demostene* — poet român contemporan (n. 1893) 174, 372

Botvinik, *Mihail Moiseevici* — şahist sovietic (n. 1911) 58

Bourdaloue, *Louis* — predicator francez, aparţinînd ordinului iezuiţilor (1632—1704) 32

Brandt, *Sebastian* — poet german (1458—1521) 272

Brâncuşi, *Constantin* — sculptor român (1876—1957) 110

Brennus — şef al tribului celtic al senonilor care, în fruntea oştilor sale, i-a bătut pe romani (390 î.e.n.) şi a ocupat Roma pustiind-o 404

Breslaşu, *Marcel* — poet român (1903—1966) 69, 158, 328

Britannicus, *Claudius Tiberius* — fiul împăratului roman Claudius (41—55) 281

Brueghel (Bruegel sau Breughel) *Pieter* — numit *cel Tînăr* şi *Breughel al Infernului,* pictor flamand (1564—c. 1638) 308

Brutus, *Marcus Iunius* — om politic roman (85—42 î.e.n.) 125, 392, 396, 410

Bucefal — numele calului lui Alexandru Macedon; în tradiţia noastră populară a intrat sub numele de Ducipal 53

Büchmann, *Georg* — lingvist şi folclorist german (1822—1884) 67

Buddha — epitet al legendarului *Siddhartha Gautama*, numit și Sakia (Șakia) Muni (pustnicul din neamul Sakia), propovăduitor al unei religii noi 101
Buffon, *Georges Louis Leclerc* — naturalist francez (1707—1788) 235, 236
Buridan, *Jean* — filozof scolastic nominalist francez (c. 1300 — c. 1360) 252
Butler, *Samuel* — romancier și eseist englez (1835—1902) 241
Bulwer-Lytton, *Edward George* — scriitor englez (1803—1873) 396
Bürger, *Gottfried* — poet liric german (1747—1794) 235, 267
Byron, *George Gordon lord* — celebru poet englez (1788—1824) 31, 123, 153, 332, 333, 417

C

Cabet, *Etienne* — utopist francez (1788—1856) 68
Caligula, *Caius Caesar* — împărat roman (37—41) 57, 198, 301
Caliope — în mitologia greacă, una dintre cele nouă muze fiica lui Zeus, protectoarea poeziei epice și a elocinței 308, 316
Calipso — nimfă în mitologia greacă, stăpînă a insulei Ogygia 59
Calonne, *Charles-Alexandre de* — ministru francez (1734—1802) 367
Cambronne, *Pierre* — general francez (1770—1842) 222
Camilar, *Eusebiu* — scriitor român (1910—1965) 151
Capendu, *Ernest* — om de litere și dramaturg francez (1826—1868) 233
Caragiale, *Ion Luca* — scriitor clasic român, dramaturg, prozator și publicist (1852—1912) 46, 59, 70, 128, 131, 150, 151, 159, 180, 184, 208, 244, 246, 270, 307, 319, 350, 360, 371, 414
Caravaggio — pe numele adevărat *Michelangelo Merisi da* — pictor italian (c. 1573—1610) 387
Carmenta — nimfă înzestrată cu darul profeției 366
Carol I Stuart — rege al Angliei (1625—1649) 169, 348
Carol al V-lea — rege al Franței (1364—1380) 222
Carol al VI-lea — rege al Franței (1380—1422) 259
Carol al IX-lea — rege al Franței (1560—1574) 286
Carol al X-lea — rege al Franței (1824—1830) 293
Carol Quintul — rege al Spaniei (1516—1555) și împărat al Sfîntului imperiu roman de națiune germană (1519—1555) 155
Casandra — eroină din poemele homerice, fiica lui Priam și a Hecubei 66, 67, 84
Casanova de Seingalt (*Giovanni Giacomo*) — celebru aventurier, născut la Veneția (1725—1798) 67
Cassian, *Nina* — poetă română contemporană (n. 1924) 33, 57, 332
Cassio — personaj din piesa „Othello" de Shakespeare 262
Cassius, *Caius Longinus* — unul dintre conducătorii partidului senatorial-republican din Roma (secolul I î.e.n.); a fost unul dintre asasinii lui Cezar 396
Castiglione, *Baldassarre* — scriitor italian (1478—1529) 267
Castor — unul dintre dioscuri, fratele lui Pollux 69, 308
Caterina de Medici — soția lui Henric al II-lea, regele Franței (1519—1589) 283, 286
Catilina, *Lucius Sergius* — patrician roman, cunoscut prin conjurația organizată împotriva senatului (108—62 î.e.n.) 70, 311, 344
Cato, *Marcus Porcius* — scriitor și om de stat roman, cunoscut și sub numele de *Cato cel Bătrîn* (234—159 î.e.n.) 71, 96, 109, 316, 365, 366
Cato din Utica—strănepot al lui Cato cel Bătrîn (95 î.e.n. —46 î.e.n.) 71
Cațavencu, *Nae* vezi **Nae Cațavencu**
Călinescu, *George* — critic, istoric literar și prozator român (1899—1965) 62, 131, 280, 353
Cehov, *Anton Pavlovici* — scriitor rus (1860—1904) 25, 68, 80, 206, 218, 353, 368
Celsus — filozof roman platonician (secolul al II-lea) 397
Ceres — la romani, zeița grîului și a recoltelor 29, 370
Cernîșevski, *Nikolai Gavrilovici* — democrat-revoluționar rus, scriitor și critic literar (1828—1889) 127, 156
Cervantes Saavedra, *Miguel de* — scriitor spaniol (1547—1616) 40, 71, 124, 128
Cezar, *Caius Iulius Caesar* — mare general, om de stat și scriitor roman (100—44 î.e.n.) 27, 46, 94, 124, 134, 166, 177, 178, 190, 208, 238 245, 246, 276, 283, 366, 392, 406, 410
Chamfort, *Nicolas* — scriitor francez, moralist și autor de pamflete (1741—1794) 172, 227
Charron, *Pierre* — moralist francez (1541—1603) 103
Chateaubriand, *François René* — scriitor francez (1768—1848) 64, 65, 76, 193, 246, 397
Chilon din Lacedemona — efor spartan, unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei antice (începutul secolului al VI-lea î.e.n.) 74, 97, 111
Cibela — divinitate antică de origine frigiană, care personifica natura 29
Cicero, *Marcus Tullius* — celebru orator, scriitor și om politic roman (106—43 î.e.n.) 26, 37, 70, 71, 72, 83, 91, 96, 138, 144, 160, 183, 186, 187, 191, 192, 193, 201, 204, 205, 247, 261, 277, 284, 291, 293, 300, 310, 316, 320, 321, 331, 332, 343, 347, 357, 364, 365, 366, 369, 377, 379, 395, 403

Cincinnatus, *Lucius Quintius* — consul roman (secolul al V-lea î.e.n.) 82
Cipariu, *Timotei* — filolog şi lingvist român (1805—1887) 292
Circe — în mitologia greacă, vrăjitoare renumită din insula Eea (cunoscută îndeosebi din „Odiseea“) 197
Cirus — rege al perşilor, din dinastia Ahemenizilor, supranumit şi *Cirus cel Mare* (558—529 î.e.n.) 250, 260, 304
Cirus cel Tînăr — satrapul Asiei Mici de vest, unul dintre fiii lui Darius al II-lea (secolul al V-lea î.e.n.) 251
Classicus, *Iulius* — general din Galia, comandant al unei armate romane de cavalerie (secolul I e.n.) 120
Claudianus, *Claudius* — poet latin (c. 370—c. 404) 347
Claudius, *Tiberius Drusus* — împărat roman, urmaş al lui Caligula (41—54) 46, 263, 289
Cleobul din Lindos — unul dintre cei şapte înţelepţi ai Greciei antice (690—560 î.e.n.) 74
Cleopatra a VII-a — regină a Egiptului (51—30 î.e.n.) 276, 323, 324
Clitemnestra — în legendele greceşti, fiica lui Tindar şi a Ledei, soţia lui Agamemnon 69, 84
Clotho — una dintre cele trei zeiţe ale sorţii, denumite la greci *Moire* şi la romani *Parce* 315
Codreanu, *Mihail* — poet român (1876—1957) 101, 199, 392
Coke (sau **Cooke**), *sir Edward* — jurisconsult şi magistrat englez (1552—1634) 273
Collin d'Harleville, *Jean François* — poet comic francez (1755—1806) 68, 196
Colonna, *Aegidius* — filozof scolastic, supranumit „princeps theologorum“ (secolul al XII-lea) 380
Columb, *Cristofor* — celebru navigator genovez (c. 1451—1506) 21, 22, 89, 176, 312
Concordia — în mitologia romană, zeiţa păcii şi a bunei înţelegeri 91
Constantin cel Mare, *Flavius Valerius Constantinus* — împărat roman (306—337) 120, 199
Conu Leonida — personaj din comedia „Conu Leonida faţă cu reacţiunea“ de I. L. Caragiale 151
Cooper, *James Fenimore* — scriitor romantic american (1789—1851) 397
Copernic, *Nicolaus Copernicus* — nume latinizat al lui *Kopernik Mikolaj*), astronom polonez (1473—1543) 136
Corneille, *Pierre* — dramaturg francez (1606—1684) 140, 191, 221, 231, 236, 240, 257
Correggio, *Antonio Allegri* — pictor italian (c. 1489—1534) 33, 130
Costin, *Miron* — cronicar român (1633—1691) 83, 297
Coşbuc, *George* — poet clasic român (1866—1918) 23, 31, 63, 67, 98, 122, 140, 146, 152, 163, 181, 255, 292, 294, 296, 297, 305, 307, 315, 343, 375, 397
Coué, *Emile* — farmacist şi specialist în psihoterapie, de origine franceză; autor al unei metode de vindecare prin autosugestie (1857—1926) 264
Cousin, *Victor* — filozof idealist francez (1792—1867) 39
Crassus, *Marcus Licinius* — om politic roman (115—53 î.e.n.) 193
Creangă, *Ion* — scriitor clasic român (1837—1889) 98, 108, 285, 375, 386
Crébillon, *Prosper-Jolyot de* — dramaturg francez (1674—1762) 44, 71
Cresus — ultimul rege al Lidiei (în Asia Mică) renumit prin bogăţiile sale (560—546 î.e.n.) 90
Crispus, *Vibius* — orator latin (secolul I e.n.) 411
Criton — discipol şi prieten al filozofului Socrate, unul dintre cei mai bogaţi cetăţeni ai Atenei 358
Cromwell, *Oliver* — om politic englez (1599—1658) 169, 170, 278
Cronos — în mitologia greacă, zeul timpului 188
Cupidon — cunoscut şi sub numele de *Amor*, era, în mitologia romană, zeul dragostei 357, 358
Curtius, *Ernst* — filozof şi istoric german (1814—1896) 277
Curtius, *Rufus C. Quintus* — istoric latin, autor al lucrării „Viaţa lui Alexandru“ 277
Cuza, *Alexandru Ioan* — primul domnitor al Principatelor Unite (1859—1862) şi al statului naţional România (1862—1866) 98

d

Daia — personaj din poemul dramatic „Nathan Înţeleptul“ de Lessing 110, 119
D'Alembert, *Jean le Rond* — filozof iluminist şi matematician francez (1717—1783) 327
Dalila — femeie din neamul filistenilor, care, potrivit legendei, l-ar fi sedus pe Samson, apoi l-ar fi lipsit de putere, tăindu-i 7 şuviţe de păr, şi l-ar fi predat duşmanului 268
Damocles — curtean al tiranului Siracuzei, Dionysios cel Bătrîn (secolul al IV-lea î.e.n.) 357
Danaus — rege al Argosului, cetate din Grecia antică 53, 54
Dandanache, *Agamiţă* vezi **Agamiţă Dandanache**
Daniil Sihastrul — călugărul unei mănăstiri de lemn de la Voroneţ 63.

Dante Alighieri — cel mai însemnat poet italian (1265—1321) 30, 76, 170, 195, 224, 229, 277, 390
Danton, *Georges* — om politic francez (1759—1794) 125, 353, 354
Darwin, *Charles Robert* — biolog englez (1809—1882) 242
Daudet, *Alphonse* — scriitor realist francez (1840—1897) 267, 381
David — rege semilegendar al Israelului (secolul al XI-lea î.e.n.) 306
Davus — sclav al lui Horaţiu 25, 106, 107
Defoe, *Daniel* — scriitor iluminist şi om politic englez (1660—1731) 354
Deianira — eroină din mitologia greacă, fiica regelui Oineus, soţia lui Hercule 61
Delavigne, *Casimir* — poet şi dramaturg francez (1793—1843) 340
Delille, *Jacques* — poet francez (1738—1813) 178
Demetrescu, *Traian* — cunoscut şi sub pseudonimul *Tradem,* poet şi prozator român (1866—1896) 160
Demostene — om politic atenian, cel mai mare orator al Greciei antice (384—322 î.e.n.) 156, 275
Descartes, *René* — filozof, matematician şi fizician francez (1596—1650) 87
Desdemona — personaj din tragedia „Othello" de Shakespeare 188, 262
Desmoulins, *Camille* — om politic, ziarist şi autor de pamflete francez (1760—1794) 125
Destouches — pseudonimul lui *Philippe Néricault,* dramaturg francez (1680—1754) 220, 277
Diana — zeiţa vînătorii la romani 137, 280
Diderot, *Denis* — filozof, scriitor şi estetician francez (1713—1784) 89
Didona — personaj legendar, sora lui Pigmalion, întemeietoarea cetăţii Cartagina 406
Diodor din Sicilia — istoric grec (c. 80—29 î.e.n) 269
Diogene din Sinope — filozof grec (c. 404—323 î.e.n.) 20, 54, 55, 225
Diogene Laerţiu — învăţat grec (secolul al III-lea e.n.) 98, 111, 200
Dionysios cel Bătrîn — tiran al Siracuzei (406—367 î.e.n.) 357
Dionysos — la greci, zeul vinului şi al viţei-de-vie 265
Discordia — la romani, zeiţa vrajbei 252
Dobrogeanu-Gherea, *Constantin* — sociolog şi critic literar român (1855—1920) 70
Dobroliubov, *Nikolai Aleksandrovici* — democrat-revoluţionar, critic literar şi publicist rus (1836—1861) 209
Domingo — personaj din poemul dramatic „Don Carlos" de Schiller 119
Domiţian, *Titus Flavius Domitianus* — împărat roman (81—96) 46, 290, 410
Don Basilio — personaj din piesa „Bărbierul din Sevilla" de Beaumarchais 59
Don Carlos — personajul principal din poemul dramatic cu acelaşi nume de Schiller 119, 126
Donici, *Alexandru* — fabulist român (1806—1866) 35, 61
Don Juan — personaj legendar, de origine spaniolă, prototip al cavalerului seducător, fără scrupule 67, 123
Don Quijote — personajul principal al operei „Don Quijote de la Mancha" de Cervantes 53, 71, 124, 128, 337, 355
Dostoevski, *Fiodor Mihailovici* — scriitor rus (1821—1881) 68, 206, 225, 368
Dracon — arhonte şi legiuitor al Atenei (secolul al VII-lea î.e.n.) 126
Druon, *Maurice* — scriitor francez contemporan (n. 1918) 315
Duca, *Gheorghe* — domn al Moldovei (1665—1666, 1668—1672, 1678—1683) şi al Ţării Româneşti (1673—1678) 412
Dumas, *Alexandre* — cunoscut şi sub numele de *Dumas-père* „tatăl", romancier şi dramaturg francez (1802—1870) 39, 80, 123, 222
Dumas, *Alexandre* — cunoscut şi sub numele de *Dumas-fils* „fiul", dramaturg şi romancier francez (1824—1895) 39, 102, 123
Dürer, *Albrecht* — pictor, desenator şi gravor german (1471—1528) 130
Dupont de Nemours, *Pierre Samuel* — economist francez (1739—1817) 323

e

Ecaterina a II-a — principesă germană căsătorită cu Petru al III-lea; împărăteasă a Rusiei (1762—1796) 263
Edip — erou din mitologia greacă, fiul regelui teban Laios şi al Iocastei 106, 107
Eduard al III-lea — rege al Angliei (1327—1377) 185
Efimiţa — personaj din comedia „Conu Leonida faţă cu reacţiunea" de I.L. Caragiale 151
Eftimiu, *Victor* — poet, prozator şi dramaturg român (n. 1889) 75, 123, 210, 264, 332

Ehrenburg, *Ilya Grigorievici* — scriitor sovietic rus (1891—1967) 39
Electra — în mitologia greacă, fiica lui Agamemnon şi a Clitemnestrei, sora Ifigeniei şi a lui Oreste 308, 360
Elena — în mitologia grecă cea mai frumoasă dintre muritoare, era fiica lui Zeus şi a Ledei 17, 69, 361
Elianos, *Claudius Aelianus* — scriitor care a trăit în Italia şi a scris în limba greacă (secolul II e.n.) 75
Elisabeta I Tudor — regină a Angliei (1558—1603) 189
Emerson, *Ralph Waldo* — filozof, publicist şi poet nord-american (1803—1882) 219
Eminescu, *Mihai* — cel mai mare poet român (1850—1889) 24, 25, 30, 42, 61, 73, 78, 84, 102, 103, 107, 110, 118, 137, 140, 142, 159, 176, 190, 235, 260, 268, 274, 275, 280, 281, 297, 316, 401, 413, 414
Endimion — personaj mitologic, păstor din Caria, de o frumuseţe deosebită pe care Selene (Luna) venea să-l admire noaptea în timp ce dormea 373
Enea — în mitologia greco-romană, erou legendar, fiul lui Anchise şi al zeiţei Venus 34, 140, 146, 181, 188, 247, 261, 296, 378, 391, 400, 406
Engels, *Friedrich* — unul dintre fondatorii comunismului ştiinţific, genial învăţător, organizator şi conducător al proletariatului internaţional (1820—1895) 37, 50, 81, 145, 153, 177, 238
Enghien, *Louis-Antoine-Henri de Bourbon-Condé, duce de* (1772—1804), fiul prinţului de Condé, implicat într-o conspiraţie împotriva lui Napoleon şi condamnat la moarte 78
Ennius, *Quintus* — unul dintre primii poeţi latini (c. 240—169 î.e.n.) 116, 204
Epictet — filozof stoic grec (c. 50—c. 138) 379
Epicur — filozof materialist şi ateist grec (341—270 î.e.n.) 145
Epimenide — filozof cretan (secolul al VII-lea î.e.n.) 74, 374
Epimeteu — unul dintre titani, fiul lui Iapetus şi al Clymenei 99
Eros — zeul dragostei în mitologia greacă, fiul Afroditei 358
Esau — personaj biblic, primul născut al patriarhului Isac 40
Eschil — poet tragic grec (c. 525—456 î.e.n.) 84, 167, 279, 332
Esculap — în mitologia greacă, zeul tămăduirii, considerat patronul medicinei 268, 358, 359
Esop — fabulist grec (sfîrşitul secolului al VII-lea începutul secolului al VI-lea î.e.n.) 84, 180, 239, 338, 372, 376

Étienne, *Charles-Guillaume* — autor dramatic şi publicist francez (1777—1845) 306, 307
Euclid — matematician grec (c. sec. al III-lea î.e.n.) 342
Euridice — în mitologia greacă, soţia lui Orfeu 378
Euripide — poet tragic grec (480 — c. 406 î.e.n.) 117, 257, 330, 343, 360, 408, 410, 412
Euryalus — unul dintre însoţitorii lui Enea, mort în lupta cu rutulii 259

f

Fabius Cunctator (*Quintus Fabius Maximus*) — om politic şi general roman 97
Faust (Doctor Johannes) — alchimist şi astrolog german (c. 1480—c. 1540) 66, 80, 169, 249, 258, 309
Făt-Frumos — erou principal al unor basme populare româneşti 152
Fedru, *Phaedrus* — scriitor latin de origine tracă (secolul I e.n.) 227, 267, 331, 338, 376, 405
Ferdinand I de Habsburg — rege al Boemiei şi Ungariei (1526), rege al romanilor (1531) şi împărat germanic (1558—1564) 138, 155
Ferdinand al II-lea — rege al Cehiei (1617—1637) al unei părţi din Ungaria şi împărat germanic (1619—1637) 138
Ferrero, *Alphonso marchiz della Marmora* — om politic italian (1801—1878) 399
Feuchtwanger, *Lion* — romancier german (1884—1958) 37
Fiesco — personaj din piesa „Conjuraţia lui Fiesco“ de Schiller 255
Figaro — personaj din comediile lui Beaumarchais 76
Filaminta — personaj din piesa „Femeile savante“ de Molière 56
Filip al II-lea — rege al Macedoniei (359—336 î.e.n.), tatăl lui Alexandru Macedon 121
Filip al II-lea — rege al Spaniei, fiul lui Carol Quintul (1556—1598) 126
Flaubert, *Gustave* — romancier francez (1821—1880) 149
Filip al IV-lea (cel Frumos) — rege al Franţei (1285—1314) 380
Florian, *Jean Pierre Claris de* — fabulist şi romancier francez (1755—1794) 38, 352
Fontenelle, *Bernard Le Bovier de* — scriitor şi filozof francez (1657—1757) 282
Fortuna — la romani, zeiţa norocului 43
Fouché, *Joseph* — om politic francez (1759—1820) 78
Fourier, *Charles* — socialist utopic francez (1772—1837) 68

Fournier, *Eduard* — om de litere francez (1819—1880) 233
Francisc I — rege al Franţei (1515—1547) 337, 374, 389
Frank, *Sebastian* sau **Francus** — teolog german (1499—1542) 272
Franklin, *Benjamin* — om politic american, cercetător al naturii şi gînditor iluminist (1706—1790) 57
Frederic I Barbarossa — *de Hohenstauden*, împărat al Imperiului romano-german (1152—1190) 382
Frederic al II-lea — rege al Prusiei (1740—1786) 217
Frederic Wilhelm al IV-lea — rege al Prusiei (1840—1861) 280
Freidank — nume sau poreclă însemnînd „liber-cugetător" al unui poet german, autor al poemului satiric „Bescheidenheit" (secolul al XIII-lea) 282
Freiligrath, *Ferdinand* — poet liric german (1810—1876) 213
Fréron, *Elie* — critic francez (1719—1776) 73
Frunzetti, *Ion* — critic de artă şi poet român contemporan (n. 1918) 104
Fučik, *Julius* — scriitor, ziarist şi critic literar ceh (1903—1943) 299
Fustel de Coulanges, *Numa-Denis* — istoric francez (1830—1889) 388

g

Gagarin, *Iuri Alekseevici* — aviator sovietic, primul cosmonaut din lume (1934—1968) 90
Galaction, *Gala* — pseudonimul lui *Grigore Pişculescu*, scriitor român (1879—1961) 154, 306
Galilei, *Galileo* — fizician şi astronom italian (1564—1642) 136, 137
Gallus, *Cornelius* — poet latin (69—26 î.e.n.) 305
Gambetta, *Léon* — om politic francez (1838—1882) 365
Gane, *Nicolaie* — scriitor român (1838—1916) 360
Gargantua — unul dintre eroii romanului „Gargantua şi Pantagruel" al lui François Rabelais 164, 314
Gautier de Lille (sau **de Chatillon**) — poet francez care a scris în limba latină (secolul al XII-lea) 197
Gavarni, *Paul* — pe numele adevărat *Sulpice Guillaume Chevalier*, pictor şi grafician francez (1804—1866) 135
Gellius, *Aulus* — scriitor latin (secolul al II-lea e.n.) 237
George Dandin — personaj din comedia cu acelaşi nume de Molière 390, 391
Gerbert d'Aurillac — călugăr francez, vestit filozof şi matematician; cu sprijinul împăratului Otto al III-lea a fost ridicat la rangul de papă, primind numele de Silvestru al II-lea (999—1003) 415
Gérome, *Jean-Léon* — pictor şi sculptor francez (1824—1904) 134
Gessler, *Hermann* — guvernator austriac al cantoanelor helvetice Schwytz şi Ury (începutul secolului al XIV-lea) 104
Gheorghe Ştefan — domn al Moldovei (1653—1658) 297
Gheorghiu, *Mihnea* — scriitor şi critic român contemporan (n. 1919) 51, 182
Ghica, *Ion* — om politic, economist şi scriitor român (1816—1897) 24, 54, 97, 363
Gibbon, *Edward* — istoric englez (1737—1794) 195
Goethe, *Johann Wolfgang* — celebru poet, gînditor şi om de ştiinţă german (1749—1832) 39, 66, 103, 113, 114, 133, 140, 158, 169, 175, 218, 223, 232, 239, 249, 250, 255, 258, 260, 286, 332, 360, 364, 369, 379, 400, 402, 403, 405, 412, 417, 418, 420, 421
Gladstone, *William Ewart* — om politic englez (1809—1898) 146
Glauce — fiica regelui Creon şi soţia lui Iason 257
Gluck, *Christoph Willibald* — compozitor de origine cehă (după alte versiuni — germană) (1714—1787) 308
Goe — personaj principal din schiţa „D-l Goe" de I.L. Caragiale 70
Goga, *Octavian* — poet român (1881—1938) 113, 264
Gogol, *Nikolai Vasilievici* — scriitor rus (1809—1852) 156, 249
Golescu, *Iordache* — cărturar român (1768—1848) 285
Goncearov, *Ivan Aleksandrovici* — scriitor rus (1812—1891) 225, 314
Goldoni, *Carlo* — dramaturg italian (1707—1793) 123, 267
Goldsmith, *Oliver* — scriitor preromantic englez, de origine irlandeză (1728—1774) 226
Gorki, *Maxim* — pseudonimul lui *Aleksei Maksimovici Peşkov*, mare scriitor sovietic rus (1868—1936) 65, 75, 105, 183
Gounod, *Charles François* — compozitor francez, organist şi dirijor (1818—1893) 46
Gracchus, *Caius Sempronius* — tribun şi orator roman (153—121 î.e.n.) 248, 341
Gracchus, *Tiberius Sempronius* — tribun şi orator roman (162—133 sau 132 î.e.n.) 248, 341
Graţii — în mitologia romană, divinităţi care personificau frumuseţea şi gingăşia feminină 296
Grétry, *André Ernest Modeste* — compozitor francez de origine belgiană (1741—1813) 266
Griboedov, *Aleksandr Sergheevici* — scriitor rus (1795—1829) 329, 330
Grillparzer, *Franz* — poet şi dramaturg austriac (1791—1872) 107, 257

Grimm, *Jacob* — lingvist şi filolog german (1785—1863) 75
Grimm, *Wilhelm* — filolog şi folclorist german (1786—1859) 75
Gulliver — personajul central al romanului lui Swift „Călătoriile lui Gulliver" 52
Gutenberg, *Johann* — tipograf german, inventatorul tiparului cu litere mobile de metal (c. 1400—1468) 155
Gutzkow, *Karl* — scriitor şi publicist german (1811—1878) 284

h

Hahnemann, *Samuel* — medic german (1755—1843) 91
Hamilcar Barcas — vestit conducător de oşti cartaginez, tatăl lui Hannibal (m. 228) 217
Hamlet — personajul principal al tragediei cu acelaşi nume de Shakespeare 161, 166, 179, 384, 386
Hannibal — om politic şi conducător militar cartaginez (247—183 î.e.n.) 109, 133, 145, 174, 175, 217
Harpagon — personajul principal din comedia „Avarul" de Molière 192, 337.
Harun al-Raşid — calif arab (786—809) 58
Harvey, *William* — medic englez (1578—1657) 304
Hector — personaj principal din „Iliada", viteaz apărător al Troiei, fiul lui Priam şi soţul Andromacăi 176, 353
Hegel, *Georg Wilhelm Friedrich* — filozof german, reprezentantul cel mai de seamă al filozofiei clasice germane (1770—1831) 145
Heine, *Heinrich* — poet liric german (1797—1856) 23, 39, 50, 72, 82, 87, 104, 114, 121, 122, 125, 129, 139, 155, 189, 190, 217, 241, 252, 257, 302, 355, 357, 411
Helge, *Ingstad* — explorator norvegian contemporan 22
Heliade-Rădulescu, *Ion* — scriitor şi om politic român (1802—1872) 361
Helvetius, *Claude Adrien* — reprezentant de seamă al materialismului şi ateismului francez din secolul al XVIII-lea (1715—1771) 109, 110
Henric al VI-lea — rege al Angliei (1422—1461) 319
Henric al IV-lea — rege al Navarrei (1572—1610) şi al Franţei (1589—1610) 64, 316
Hera — în mitologia greacă, zeiţa protectoare a căsniciei, a soţiilor şi a mamelor, personificare a fidelităţii conjugale 253, 373
Heraclit din Efes — filozof grec (c. 540—c. 470 î.e.n.) 352, 387 388
Herbert, *George* — poet englez (1593—1633) 177
Hercule (Heracles) — vestit erou grec, fiu al lui Zeus şi al unei muritoare — Alcmena 35, 61, 88, 89, 147, 168, 177, 197, 278
Herder, *Johann Gottfried* — filozof, critic literar şi scriitor german (1744—1803) 238, 275
Herodot — istoric grec (c. 484—425 î.e.n.) 90, 317, 347, 392
Herzen, *Aleksandr Ivanovici* — democrat revoluţionar rus, filozof materialist şi scriitor (1812—1870) 305, 357
Hesiod — poet grec (probabil secolul al VIII-lea sau secolul al VII-lea î.e.n.) 99, 136, 252
Hieron al II-lea — tiran al Siracuzei (269—214 î.e.n.) 142
Hindenburg, *Paul von Beneckendorff* — om politic şi feldmareşal german (1847—1934) 346
Hiperion — unul dintre cei nouă sateliţi ai lui Saturn, confundat adeseori cu soarele sau cu unul dintre aştrii nocturni (de ex. Luceafărul) 79
Hipocrat din Kos — celebru medic grec, supranumit „părintele medicinei" (c. 460—375 î.e.n.) 39, 297
Hippocrene — „Izvorul calului" era denumirea unui izvor consacrat muzelor 81, 322
Hobbes, *Thomas* — filozof englez (1588—1679) 50, 183
Hoche, *Lazare* — mare general francez din timpul revoluţiei burgheze (1768—1797) 349
Hoffmann, *Ernst Theodor Amadeus* — scriitor, artist plastic şi muzician german (1776—1822) 221
Hogaş, *Calistrat* — scriitor român (1847—1917) 338, 352, 355
Holbach, *Paul Henri* — filozof materialist şi ateist francez (1723—1789) 153
Homer — cel mai mare poet epic grec; a trăit, probabil, între secolele al XII-lea şi al VIII-lea î.e.n. 17, 34, 39, 50, 59, 60, 85, 168, 197, 200, 205, 282, 301, 326, 336, 343, 352, 353
Honorius, *Flavius Augustus* — primul împărat al Imperiului roman de apus (395—423) 347
Horaţiu, *Quintus Horatius Flaccus* — celebru poet latin (65—8 î.e.n.) 17, 18, 23, 24, 25, 34, 44, 45, 49, 52, 64, 92, 111, 115, 116, 118, 128, 132, 139, 144, 152, 165, 169, 173, 181, 193, 196, 200, 202, 203, 204, 206, 230, 247, 257, 261, 273, 276, 277, 284, 289, 290, 291, 294, 297, 309, 317, 327, 328, 333, 336, 338, 339, 340, 343, 351, 353, 357, 365, 372, 375, 378, 390, 395, 402, 410
Horiaţii şi Curiaţii — două grupe de cîte trei fraţi gemeni reprezentanţi, după legendă, ai cetăţilor rivale Roma şi, respectiv, Alba-

Longa care s-au luptat între ei pentru a decide supremaţia uneia dintre cetăţi 340
Horus — divinitate din mitologia egipteană, fiul lui Osiris şi al lui Isis, reprezentat ca un om cu cap de şoim 380
Huet, *Pierre Daniel* — prelat şi erudit francez (1630—1721) 23
Hugo, *Victor* — scriitor francez (1802—1885) 21, 79, 149, 220, 222, 301, 321, 326, 338, 374, 388
Hus, *Jan* — reformator religios, ideolog al mişcării populare antifeudale a cehilor (1369—1415) 309
Huxley, *Aldous Leonard* — scriitor englez (1894—1963) 379

I

Iacob — personaj biblic, fiu al patriarhului Isac 40
Iacob I — rege al Angliei (1603—1625) 141, 273
Iacopone da Todi — poet italian (1230—1306) 254
Iago — personaj din tragedia „Othello" de Shakespeare 184, 262
Ianus — în mitologia romană, rege care a domnit în Latium 188, 189
Iason — erou din mitologia greacă, fiul regelui Aison, din Iolkos şi conducător al expediţiei argonauţilor 257
Ibarruri, *Dolores* — preşedintă a Partidului Comunist din Spania (n. 1895) 245
Ibrăileanu, *Garabet* — critic şi istoric literar român (1871—1936) 263
Ibykos — poet liric grec (secolul al VI-lea î.e.n.) 85, 86
Ieronim din Praga — adept şi propovăduitor al ideilor lui Jan Hus în Cehia, Polonia, Lituania şi Rusia (m. 1416) 309
Ifigenia — în mitologia greacă, fiica lui Agamemnon şi a Clitemnestrei 133, 218, 421
Ileana Cosînzeana — personaj din basmele populare româneşti 152, 190, 191
Ingres, *Jean Auguste Dominique* — pictor, desenator şi gravor francez (1780—1867) 409
Ioana d'Arc — eroină a poporului francez (1412—1431) 219
Iorga, *Nicolae* — istoric român, publicist, orator, om politic şi scriitor (1871—1940) 260, 261, 264, 378
Iosif al II-lea de Habsburg — împărat al Imperiului romano-german (1780—1790) 382
Iosif, *Ştefan Octavian* — poet român (1875—1913 23, 26, 32, 55, 76, 95,115, 130, 156, 159, 167, 169, 189, 263, 264, 347, 417
Ipingescu, *Nae* vezi **Nae Ipingescu**
Isabeau de Bavière — regină a Franţei (1371—1435) 259
Isabela (*Isabelle de France*) — soţia lui Eduard al II-lea al Angliei 185, 259
Ispirescu, *Petre* — folclorist şi scriitor român (1830—1887) 41, 76
Iulian Apostatul, *Flavius Claudius Iulianus* — împărat roman (361—363) 211
Iuliu al II-lea — papă pe numele său *Julien de la Rovère* (1503—1513) 203
Iupiter — la romani, stăpînul zeilor şi al oamenilor 17, 36, 91, 99, 166, 188, 197, 205, 252, 286, 320, 342, 343
Iustinian — împărat bizantin (527—565) 105, 197, 371
Iuvenal, *Decimus Iunius Iuvenalis* — poet satiric roman (c. 60—140) 48, 80, 94, 106, 119, 120, 121, 145, 148, 149, 182, 199, 241, 256, 261, 262, 295, 341, 345, 371, 411

J

Jacoby, *Jean* — medic şi om politic prusac (1805—1877) 280
Jacques „Melancolicul"—personaj din piesa „Cum vă place" de Shakespeare 29
Jenner, *Edward* — medic englez (1749—1823) 215
Johnson, *Samuel* — filolog şi scriitor englez (1709—1784) 176
Jonson, *Benjamin* sau *Ben Jonson* — dramaturg englez (1572—1637) 71
Joseph, *François Le-Clerc du Tremblay* — călugăr capucin confident al cardinalului Richelieu (1577—1638) 134
Jourdain — personaj din comedia „Burghezul gentilom" de Molière 49, 149, 150
Jupîn Dumitrache — personaj din comedia „O noapte furtunoasă" de I.L. Caragiale 307

K

Kant, *Immanuel* — celebru filozof german (1724—1804) 37
Karl Moor — personaj din piesa „Hoţii" de Schiller 301
Keats, *John* — poet romantic englez (1795—1821) 373
Krîlov, *Ivan Andreevici* — fabulist rus (1769—1844) 167
Kogălniceanu, *Mihail* — om politic, istoric, scriitor, ziarist şi orator român (1817—1891) 79
Kuprin, *Aleksandr Ivanovici* — scriitor rus (1870—1938) 269

l

Lachesis — una dintre cele trei zeițe ale sorții, denumite la greci *Moire* și la romani *Parce* 315
Ladon — fiul Echidnei și al lui Typhon, era balaurul cu o sută de capete care păzea merele de aur din grădina Hesperidelor 178
La Fayette, *Marie Joseph de* — general și om politic francez (1757—1834) 50
La Fontaine, *Jean de* — celebru fabulist francez (1621—1695) 29, 51, 65, 67, 80, 118, 157, 191, 194, 203, 213, 226, 227, 229, 231, 266, 277, 315, 317, 326, 330, 338, 339, 351, 376, 386, 400, 403
Laievski — personaj din nuvela „Duelul" de Cehov 80
Lamartine, *Alphonse de* — scriitor francez (1790—1869) 88, 118, 311
Lampridius, *Aelius* — istoric latin (secolul al IV-lea e.n.) 248
Laocoon — în mitologia greacă, preot al lui Apollo la Troia 385
Lavoisier, *Antoine Laurent* — chimist francez (1743—1794) 352
Laxness, *Halldor Kiljan* — scriitor islandez (n. 1902) 410
Leda (sau **Lede**) — în mitologia greacă, soția lui Tindar; mama lui Castor și Pollux, a Elenei și a Clitemnestrei 17, 69
Leibniz, *Gottfried Wilhelm* — filozof german (1646—1716) 37, 242, 277, 387
Lenau, *Nikolaus* — pseudonimul lui *Franz Niembsch Edler von Strehlenau*), poet austriac (1802—1850) 123
Leon al X-lea — papă, din familia Medici, fost comandant al oștii papale și duce al Florenței (1513—1521) 362
Lenin, *Vladimir Ilici* — teoretician și conducător genial al proletariatului internațional (1870—1924) 26, 31, 46, 89, 91, 95, 121, 157, 166, 169, 174, 207, 241, 274
Leonardo da Vinci — mare pictor, sculptor, arhitect, om de știință și gînditor italian (1452—1519) 378
Leoncavallo, *Ruggero* — compozitor italian (1858—1919) 131
Leonidas — rege al Spartei (488—480 î.e.n.) 225
Leopardi, *Giacomo* — poet italian (1798—1837) 275
Leporello — personaj din opera „Don Juan" de Mozart 123
Lesnea, *George* — poet român (n. 1902) 56
Lessing, *Gotthold Ephraim* — scriitor german (1729—1781) 49, 50, 51, 93, 103, 110, 119, 218, 262, 290, 345
Lévis, *Pierre-Gaston duce de* — literat francez (1764—1830) 286
Linné, *Karl von* — biolog suedez, cel mai de seamă botanist al secolului al XVIII-lea (1707—1778) 277
Logau, *Friedrich* — poet german (1604—1655) 372
Longfellow, *Henry Wadsworth* — poet american (1807—1882) 142, 231
Lothar I — rege al Italiei (818) și împărat al Imperiului carolingian (840—855) 382
Louison — personaj din piesa „Bolnavul închipuit" de Molière 25
Louvois, *Michel Le Tellier, marchiz de* — om de stat francez (1641—1691) 278
Lovinescu, *Eugen* — critic, teoretician și istoric literar român (1881—1943) 400
Lovinescu, *Horia* — dramaturg român (n. 1917) 264, 410
Lucan, *Marcus Annaeus Lucanus* — poet epic latin (39—65) 245, 281, 409
Lucifer — nume sub care teologia creștină îl desemnează pe diavol 258
Lucian din Samosata — scriitor și filozof materialist grec (c. 125—c. 192) 146, 205
Luciulius, *Caius* — poet latin (c. 180—c. 102 î.e.n.) 120, 122, 199, 349, 375, 412
Lucrețiu, *Titus Lucretius Carus* — poet latin și filozof materialist (c. 99—55 î.e.n.) 50, 137, 147
Lucullus, *Lucius Lucinius* — general roman, renumit pentru luxul și bogăția sa (109—57 î.e.n.) 310
Lucius Attius — poet roman (170—94 î.e.n.) 300
Ludovic Bonaparte — cunoscut și sub numele de *Napoleon al III-lea*, împărat al Franței (1852—1870) 214
Ludovic al XI-lea — rege al Franței (1461—1483) 340
Ludovic al XII-lea — rege al Franței (1462—1515) 77, 390
Ludovic al XIII-lea — rege al Franței (1610—1643) 134
Ludovic al XIV-lea — rege al Franței, supranumit și *Regele Soare* (1643—1715), 23, 194, 195, 206, 236, 278, 362, 367, 396
Ludovic al XV-lea — rege al Franței (1715—1774) 25, 36, 318
Ludovic al XVI-lea — rege al Franței (1774—1792) 27, 408
Ludovic al XVIII-lea — rege al Franței (1814—1824) 237
Luther, *Martin* — reformator, întemeietorul protestantismului german (1483—1546) 416

m

Macedonski, *Alexandru* — scriitor român (1854—1920) 53, 160, 184, 258
Machiavelli, *Niccolo* — om politic, istoric și scriitor italian (1469—1527) 121, 244

Mac-Mahon, *Patrice de* — mareşal şi om politic francez (1808—1893) 215, 365
Macrobiu, *Macrobius Ambrosius Theodosius* — scriitor latin (secolul VI—V) 93
Madame Bovary — personajul principal din romanul cu acelaşi nume de Flaubert 149
Madelin, *Louis* — istoric francez (1871—1956) 353
Maeterlink, *Maurice* — scriitor belgian de limbă franceză (1862—1949) 317
Mahomed — propovăduitor religios semilegendar, întemeietorul islamismului (mahomedanismului) (c. 570—632) 100, 101, 120
Maiakovski, *Vladimir Vladimirovici* — scriitor sovietic rus (1893—1930) 61, 393
Maiorescu, *Titu* — critic, estetician şi om politic român (1840—1917) 228
Malebranche, *Nicolas de* — filozof francez (1638—1715) 221
Malherbe, *François de* — poet francez (1555—1628) 354, 355
Malthus, *Thomas Robert* — preot englez, economist cunoscut îndeosebi printr-o teorie neştiinţifică despre populaţie (1766—1834) 242
Manilius — *poet latin* (secolul I î.e.n.) 275
Maniu, *Adrian* — poet român (1891—1968) 264
Marcellus, *Marcus Claudius* — general roman (c. 268 î.e.n. — 208) 205, 391
Marguerite Gauthier — eroina romanului „Dama cu camelii" de Al. Dumas-fiul 102
Maria Antoaneta — regină a Franţei, soţia lui Ludovic al XVI-lea şi fiica împăratului Austriei, Francisc I 100, 408
Maria Stuart — regină a Scoţiei (1542—1567) 189
Marlowe, *Cristopher* — dramaturg englez precursor de seamă al lui Shakespeare (1564—1593) 80
Marius Chicoş Rostogan — personajul principal din schiţa „Un pedagog de şcoală nouă" de I.L. Caragiale 70
Marţial, *Marcus Valerius Martialis* — poet latin (c. 40—c. 104) 72, 120, 173, 262, 289, 364, 401
Marx, *Karl* — filozof, materialist şi dialectician, întemeietor al comunismului ştiinţific, genial învăţător, organizator şi conducător al proletariatului internaţional (1818—1883) 30, 31, 45, 50, 69, 81, 171, 177, 184, 213, 236, 238, 332
Mathusalem — patriarh biblic, bunic al lui Noe care ar fi trăit 969 de ani 255
Matius, *Calvena Gaius* — poet latin (84 î.e.n. — 4 î.e.n.) 406
Mazarin, *Jules* — om politic, diplomat şi cardinal francez de origine italiană (1602—1661) 195
Măinescu, *Tudor* — poet român (n. 1892) 120
Mecena, *Caius Cilnius Maecena* — om politic şi scriitor latin (c. 70 - 3 î.e.n.) 257, 262, 351
Medeea — în mitologia greacă, vrăjitoare renumită, fiica lui Aetes şi nepoata Circei 92, 257
Meduza — în mitologia greacă, una dintre cele trei Gorgone 258
Mefisto (Mefistofeles) — numele diavolului în legenda medievală a doctorului Faust 169, 258, 309, 337
Mehring, *Franz* — istoric şi publicist german, teoretician al marxismului (1846—1919) 81
Menandru — dramaturg grec din Atena (342—292 î.e.n.) 248, 296, 346
Mendelssohn-Bartholdy, *Felix* — compozitor, pianist, organist şi dirijor german (1809—1847) 178
Mentor — în „Odiseea" lui Homer, educatorul lui Telemah, fiul lui Ulise 262
Mercier, *Louis-Sébastien* — scriitor francez (1740—1814) 235
Mercur — la romani, zeul comerţului şi al călătorilor; în general, era considerat mesagerul zeilor, patronul muzicii, al meşteşugurilor etc. 406
Mercutio — personaj din piesa „Romeo şi Julieta", prieten al lui Romeo 263
Messalina, *Valeria* — patriciană romană; a fost soţia împăratului Claudiu (15—48 e.n.) 263
Michelangelo Buonarroti — sculptor, pictor, arhitect şi poet italian (1475—1564) 203, 291, 332
Michelet, *Jules* — istoric, publicist francez (1798—1874) 409
Midas — în mitologia greacă, rege al Frigiei 265, 266
Millet, *Jean François* — pictor şi gravor francez (1814—1875) 249
Miltiade — strateg atenian (m. 489 î.e.n.) 230, 231
Milton, *John* — mare poet englez (1608—1674) 249, 274, 308
Minerva — la romani, zeiţa înţelepciunii, a artelor şi a strategiei războinice 36, 202, 203, 317
Minulescu, *Ion* — poet şi prozator român (1881—1944) 28, 30, 130, 160, 179, 297

Mirabeau, *Honoré Gabriel Riqueti de* — om politic francez (1749—1791) 109, 323
Mirbeau, *Octave* — scriitor francez (1850—1917) 233
Mircea cel Bătrîn — domn al Țării Românești (1386—1418) 107, 142
Mirodan, *Alexandru* — dramaturg român contemporan (n. 1927) 295
Mitridate al VI-lea Eupator — rege al Pontului (111—63 î.e.n.) 260
Mitridate al VII-lea — rege al Pontului (123—63 î.e.n.) 311
Moise — conducător și legislator mitic al poporului evreu considerat fondatorul mozaismului 411
Molière — pseudonimul lui *Jean-Baptiste Poquelin,* dramaturg clasic francez, unul dintre cei mai mari dramaturgi ai literaturii universale (1622—1673) 25, 32, 33, 49, 56, 107, 123, 135, 149, 171, 175, 192, 214, 226, 227, 234, 307, 336, 350, 353, 369, 381, 390, 400, 403
Molinos, *Miguel* — teolog spaniol (1628—1696) 340
Montaigne, *Michel de* — scriitor și gînditor umanist francez (1533—1592) 294, 328
Montesquieu, *Charles Louis de Secondat* — scriitor și filozof iluminist francez (1689—1755) 305, 336, 398
Morfeu — în mitologia greacă, divinitate care plăsmuiește visele, fiul lui Hypnos (somnul) 209
Moțoc — boier moldovean, mare-vornic pe la mijlocul secolului al XVI-lea 63, 64, 101
Mozart, *Wolfgang Amadeus* — compozitor austriac (1756—1791) 123, 359
Murger, *Henri* — scriitor francez (1822—1861) 178
Murnu, *George* — scriitor român (1868—1957) 85
Musset, *Alfred de* — scriitor francez (1810—1857) 192, 193, 269, 306
Mușatescu, *Tudor* — dramaturg și publicist român (n. 1903) 53, 75, 131
Münchhausen, *Karl Friedrich Hieronymus baron von* — ofițer german (1720—1797) 267

N

Nabucodonosor al II-lea — rege al Babilonului (604—562 î.e.n.) 89
Nae Cațavencu — personaj principal în comedia „O scrisoare pierdută" de I. L. Caragiale 70, 128, 184, 244
Nae Ipingescu — personaj din comedia „O noapte furtunoasă" de I.L. Caragiale 350
Naevius, *Cneius* — primul poet latin (c. 270—c. 200 î.e.n.) 247
Napoleon I Bonaparte — împărat al Franței (1769—1821) 27, 50, 64, 77, 78, 86, 89, 113, 127, 129, 164, 165, 192, 194, 197, 222, 226, 248, 254, 412, 416
Narcis — în mitologia greacă, tînăr de o remarcabilă frumusețe, fiul regelui Cephisus și al nimfei Liriope 274
Nero, *Lucius Domitius Athenobarbus Nero* — împărat roman (54—68 e.n.) 44, 48, 281, 335, 344
Nathan — personaj principal din poemul dramatic „Nathan Înțeleptul" de Lessing 49, 111
Neagoie Basarab — domn al Țării Românești (1512—1521) 263
Neculce, *Ion* — cronicar român (c. 1672—1745) 131
Neculuță, *Dumitru Theodor* — poet român (1859—1904) 89, 177
Negruzzi, *Costache* — scriitor român (1808—1868) 63, 64, 101, 155, 333
Nemesis — în mitologia greacă, fiica lui Ereb (întunericul) sau a Nopții, zeiță a răzbunării și a justiției 279
Nepos, *Cornelius* — istoric roman (c. 100—25 î.e.n.) 201
Neptun (Neptunus) — la romani, zeul mării, al apelor, protectorul navigației 27, 47, 400
Nerval, *Gérard de* — scriitor francez (1808—1855) 215
Nessus — în mitologia greacă, centaur care îi ajuta pe călători să treacă fluviul Evenos, ucis de Hercule atunci cînd a încercat s-o răpească pe Deianira 60, 61
Nestor — în mitologia greacă, rege al Pilosului, renumit pentru înțelepciunea sa 282
Newton, *Isaac* — mare matematician, fizician și astronom englez (1642—1727) 89, 253
Nezval, *Vitězlav* — poet ceh (1900—1958) 81
Nicolaie I — împărat al Rusiei (1825—1855) 165, 330
Nicolle — personaj din comedia „Burghezul gentilom" de Molière 49
Nicolo, *Isouard* — compozitor francez (1775—1818) 224
Nisus — unul dintre însoțitorii lui Enea 259
Noe — patriarh mitic, reîntemeietor al neamului omenesc în urma potopului, împreună cu fiii săi Sem, Ham și Iafet 38, 39, 255, 392
Novalis — pseudonimul lui *Friedrich Leopold von Hardenberg,* poet german (1772—1801) 159

O

Octavia — prințesă romană, fiica împăratului Claudiu și a Messalinei; a fost soția lui Nero (42—62) 214
Odobescu, *Alexandru* — scriitor și om de știință român (1834—1895) 140

Odoevski, *Aleksandr Ivanovici* — poet rus, decembrist (1802—1839) 207
Offenbach, *Jacques* — compozitor francez de origine germană (1819—1880) 59, 64, 308
Oreste — în mitologia greacă, fiul lui Agamemnon şi al Clitemnestrei 133, 308, 360, 421
Orfeu — în mitologia greacă, fiul lui Oiagros, regele tracilor, şi al muzei Caliope, întruchipare a poetului muzician 308, 378
Ostrovski, *Aleksandr Nikolaevici* — dramaturg şi animator de seamă al teatrului rus (1823—1886) 209, 359
Othello — personaj din tragedia cu acelaşi nume de Shakespeare 184, 188, 262, 338
Ovidiu, *Publius Ovidius Naso* — poet latin (43 î.e.n. — c. 17 e.n.) 60, 123, 124, 136, 146, 151, 153, 157, 173, 176, 189, 190, 200, 209, 254, 274, 288, 292, 304, 309, 331, 334, 343, 352, 364, 366, 375, 378, 382, 383
Owen, *Robert* — socialist utopic englez (1771—1858) 68

P

Pacuvius, *Marcus* — poet latin (c. 220 — c. 130 î.e.n.) 395
Paetus, *Caecina* — demnitar roman, condamnat la moarte prin sinucidere în anul 42 e.n. fiind implicat într-o conspiraţie împotriva împăratului Claudiu 289
Paganini, *Niccolo* — mare violonist şi compozitor italian (1782—1840) 254
Palemon, *Quintus Remunus* — gramatic latin (secolul I e.n.) 120
Palestrina, *Giovanni Pierluigida* — compozitor italian (1524 sau 1525—1594) 254
Pamfile, *Tudor* — folclorist şi scriitor român (1883—1921) 97
Pan — în mitologia greacă, zeul turmelor şi al păstorilor, fiu al lui Hermes 265
Pandora — în mitologia greacă, prima femeie creată de zei 99
Pann, *Anton* — scriitor, muzician şi folclorist român (c. 1794—1854) 95, 283, 302, 375
Pantagruel — unul dintre eroii romanului „Gargantua şi Pantagruel" de François Rabelais 164, 314
Panu, *Gheorghe* — scriitor şi om politic român (1848—1910) 135, 229, 266, 336, 352
Paraschivescu, *Miron Radu* — poet român contemporan (n. 1911) 377
Parce — trei surori, considerate de către romani drept zeiţe ale sorţii 296
Paris — în mitologia greacă, fiul lui Priam, regele Troiei, şi al Hecubei 253
Pas, *Ion* — scriitor român (n. 1895) 85
Pascal, *Blaise* — matematician, fizician, scriitor şi filozof francez (1623—1662) 170, 232, 234, 235, 276, 329
Pasteur, *Louis* — chimist şi biolog francez 215
Pasvan-Oglu, *Osman* — paşă de Vidin (1797—1807) 325
Pavel I — împărat al Rusiei (1796—1801) 306
Pegas — în mitologia greacă, cal înaripat născut din sîngele Meduzei, ucisă de Perseu 198, 322
Pelias — fiul lui Poseidon şi al lui Tyro 257
Penelopa — în mitologia greacă, soţia lui Ulise şi mama lui Telemah 39, 326
Pepelea — personaj de snoavă populară românească 96, 97
Pergolese, *Giambattista* — compozitor italian (1710—1736) 254
Periandru — tiran al Corintului, unul dintre cei şapte înţelepţi (secolul al VI-lea î.e.n.) 74
Pericle — orator şi om politic din Grecia antică, conducător al Atenei (443—429 î.e.n.) 362
Perpessicius — pseudonimul lui *Dimitrie S. Panaitescu* — poet, critic şi istoric literar român (n. 1891) 235
Perrault, *Charles* — scriitor clasic francez (1628—1703) 48, 75
Perseu — erou al mitologiei greceşti, fiul lui Zeus şi al unei muritoare Danae 42, 258
Persius, *Aulus Persius Flaccus* — poet satiric latin (34—62) 145, 201
Petrarca, *Francesco* — mare poet şi umanist italian (1304—1374) 336
Petrescu, *Camil* — scriitor, publicist şi eseist român (1894—1957) 72, 320, 393
Petrescu, *Cezar* — prozator român (1892—1961) 40, 53
Petronius, *Caius Petronius Arbiter* — scriitor latin (m. 66) 281
Phidias — sculptor grec din perioada clasică (începutul secolului al V-lea î.e.n. — c. 432/431 î.e.n.) 147
Philinte — personaj din piesa „Mizantropul" de Molière 33
Philippide, *Alexandru* — poet român contemporan (n. 1900) 119
Philemon — poet comic grec (361—262 î.e.n.) 51, 298
Pibrac, *Guy du Faur de* — poet francez (1529—1584) 38
Picard, *Louis-Benoît* — autor comic francez (1769—1828) 341
Pico della Mirandola, *Giovanni* — filozof italian, cărturar de formaţie enciclopedică (1463—1494) 112
Piccolomini, *Octavio* — general austriac (1600—1656) 376
Pierrot — personaj de pantomimă 62

Pigasov — personaj din romanul „Rudin“ de Turgheniev 80
Pigmalion — în mitologia greacă, sculptor legendar care s-a îndrăgostit de propria sa operă, statuia de fildeș a Galateei 334
Pilades — fiul lui Strophius și al Anaxibiei, văr și prieten nedespărțit al lui Oreste 308
Piron, *Alexis* — poet francez (1689—1773) 51, 212, 227, 318
Pitagora — matematician și filozof grec (c. 580—c. 500 î.e.n.) 147, 204, 297
Pittakos din Mitilene — unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei antice (c. 650—569 î.e.n.) 74, 319
Pius al VI-lea — papă (1775—1799) 382
Platon — renumit filozof grec (427—347 î.e.n.) 33, 83, 116, 204, 232
Plaut, *Titus Maccius Plautus* — poet comic latin (c. 250—184 î.e.n.) 107, 117, 183, 267, 377, 392
Plehanov, *Gheorghi Valentinovici* — revoluționar și teoretician marxist rus (1856—1918) 26
Pliniu cel Bătrîn, *Caius Plinius Secundus* — istoric, filolog și literat roman (23 sau 24—79) 96, 282, 295, 304
Pliniu cel Tînăr, *Caius Plinius Caecilius Secundus* — prozator roman (c. 62—c. 113) 193, 289, 290
Plutarh — istoric grec (c. 46 — c. 127) 26, 74, 146, 192, 205, 208, 274, 279, 283, 396, 406
Pluto — în mitologia greacă, zeul Infernului 76, 181, 225
Poe, *Edgar Allan* — poet, prozator și critic literar american (1809—1849) 221
Polichinelle — personaj comic al teatrului de marionete francez 362
Polidor — fiul lui Priamus, regele Troiei 45
Polimnestor — rege al Traciei, căsătorit cu o fiică a lui Priamus 45
Polignac, *Iolande ducesă de* — soția ducelui de Polignac (1749—1794) 100
Pollux — unul dintre dioscuri, fratele lui Castor 69, 308
Pompadour, *Antoinette Poisson, marchiză de* — favorita regelui Ludovic al XV-lea 36
Pompei, *Pompeius Gneius* — supranumit *cel Mare* — om politic și comandant militar roman (106—48 î.e.n.) 134, 245, 392, 409
Popa, *Victor Ion* — scriitor și om de teatru român (1895—1946) 97
Pope, *Alexander* — poet clasic și gînditor iluminist englez (1688—1744) 387
Popovici, *Titus* — scriitor, publicist și scenarist român (n. 1930) 184
Poussin, *Nicolas* — pictor, desenator și teoretician francez (1594—1665) 130, 140, 249
Prévost D'Exiles, *Antoine François* — abate, prozator francez (1697—1763) 93
Priam — în mitologia greacă, cel din urmă rege al Troiei, soțul Hecubei 45, 66
Pristanda — personaj din comedia „O scrisoare pierdută“ de I.L. Caragiale 70, 150, 270
Procust — în mitologia greacă, tîlhar din Atica 320
Proetus — în mitologia greacă, rege al Tirintului 361
Profiriu — personaj din piesa „Schimbarea la față“ de G.M. Zamfirescu 20
Prometeu — în mitologia greacă, unul dintre titani care, conform mitului, a furat zeilor focul și l-a dăruit oamenilor 44, 99, 196, 332
Protasov, *Fiodor* — personaj din piesa „Cadavrul viu“ de Tolstoi 56
Proudhon, *Pierre Joseph* — economist și sociolog francez (1809—1865) 228, 279
Proust, *Marcel* — scriitor francez (1871—1922) 383
Publilius Syrus — poet mimograf latin (secolul I î.e.n.) 278
Pușkin, *Aleksandr Sergheevici* — poet rus (1799—1837) 28, 56, 83, 89, 123, 144, 147, 207, 380, 392
Pyrrhos — comandant de oști din Grecia antică, rege al Epirului (c. 295—272 î.e.n.) 408

q

Quasimodo — personajul principal din romanul „Notre Dame de Paris“ de V. Hugo 338
Quesnay, *François* — economist și medic francez (1694—1774)
Quintilian, *Marcus Fabius Quintilianus* — renumit retor și pedagog roman (c. 35—96 e.n.) 195, 275, 290, 321, 348

r

Rabelais, *François* — scriitor francez (1483—1553) 20, 164, 227, 302, 314, 337, 386
Racine, *Jean-Baptiste* — dramaturg francez (1639—1699) 82, 114, 212, 214, 319, 397
Rafael, **Sanzio** — celebru pictor italian (1483—1520) 33, 249, 345, 375
Ralea, *Mihai* — sociolog, psiholog, eseist și om politic român (1896—1964) 371
Raleigh, *sir Walter* — navigator și om politic englez (c. 1552—1618) 141
Rameau, *Jean Philippe* — compozitor și teoretician francez (1683—1764) 70

Rasputin Novîh, *Grigori Efimovici* — aventurier rus, favorit al familiei ţarului Nicolaie al II-lea 134
Rădulescu, *Dorina* — scriitoare şi ziaristă română contemporană (n. 1909) 264
Régnier, *Henri de* — poet şi romancier francez (1864—1936) 148, 149
Régnier, *Mathurin* — poet satiric francez (1573—1613) 149
Rembrandt, *Harmensz van Rijn* — celebru pictor şi gravor olandez (1606—1669) 130, 387
Ricardo, *David* — economist şi om politic englez (1772—1823) 223
Ricci, *Luigi* — compozitor italian (1805—1859) 81
Richelieu, *Armand du Plessis de* — om politic francez, cardinal (1585—1642) 134, 369
Rilke, *Reiner Maria* — pe numele adevărat *René Maria Rilke*, poet impresionist austriac (1875—1925) 275
Rivarol, *Antoine* — eseist, autor de pamflete şi polemist francez (1753—1801) 226
Robespierre, *Maximilian de* — democrat revoluţionar francez (1758—1794) 125, 323, 353, 354
Robinson Crusoe — personajul principal al romanului cu acelaşi nume de D. Defoe 354
Roger — personaj din romanul „Inimă vrăjită" de R. Rolland 24
Roland, *Jeanne Manon de La Platière* — alături de soţul său, *Jean Marie Roland de La Platière*, a fost o reprezentantă a girondinilor (1754—1793) 303
Rolland, *Romain* — romancier francez (1868—1944) 24, 32, 65, 338, 353
Romeo — personaj din piesa „Romeo şi Julieta" de Shakespeare 263
Romulus — în mitologia romană, urmaşul lui Aeneas şi întemeietorul cetăţii Roma 18
Rossini, *Gioacchino* — compozitor italian (1792—1868) 59
Rostand, *Edmond* — autor dramatic francez (1868—1918) 90
Rousseau, *Jean Jacques* — filozof, pedagog, scriitor şi compozitor francez (1712—1778) 153, 238, 334, 369, 411
Rubens, *Peter Paul* — pictor flamand (1577—1640) 68, 308, 387
Rückert, *Friedrich* — poet german (1788—1866) 202

S

Sabinus, *Iulius* — vestit general al galilor 238
Sadoveanu, *Mihail* — scriitor român (1880—1961) 28, 62, 63, 119, 131, 162, 173, 183, 228, 288, 295, 315
Sainte-Beuve, *Charles Augustin* — critic literar şi scriitor francez 78, 302, 393
Saint-Saëns, *Camille* — compozitor, pedagog, pianist şi organist francez (1835—1921) 102
Saint-Simon, *Claude Henri de Rouvroy* — socialist utopist francez (1760—1825) 311
Saladin (Salah ad-Dîn) — sultan al Egiptului, vestit comandant de oşti şi bun diplomat (c. 1138—1193) 50
Saltîkov-Şcedrin, *Mihail Evgrafovici* — scriitor satiric rus (1826—1889) 43
Salustiu, *Caius Sallustius Crispus* — istoric şi om politic roman (87—35 î.e.n.) 71, 91, 148, 340
Salvandy, *Narcisse-Achille conte de* — om politic şi scriitor francez (1795—1856) 293
Samson — judecător izraelit înzestrat cu o putere fizică neobişnuită 102
Sancho Panza — personaj din romanul „Don Quijote" de Cervantes 53, 124
Sandu-Aldea, *Constantin* — prozator de orientare semănătoristă şi agronom român (1874—1927) 36
Santeul, *Jean de* — poet francez care a scris în limba latină (1630—1697) 69
Sartine, *Gabriel de* — locotenent de poliţie, apoi ministru al marinei franceze (1729—1801) 80
Satan — numele „spiritului răului" în diverse religii. Apare drept căpetenia diavolilor, stăpîn al iadului. E numit şi: *Belzebut*, *Belial*, *diavolul*, *Şeitan* etc. 409
Saturn — veche divinitate de origine italică, care patrona muncile agricole şi roadele pămîntului 188
Saurin, *Bernard-Joseph* — poet dramatic francez (1706—1781) 368
Say, *Jean-Baptiste* — economist burghez francez (1767—1832) 223
Scaevola, *Quintus Mucius* — jurisconsult roman (a doua jumătate a secolului al II-lea şi începutul secolului I î.e.n.) 160
Schiller, *Friedrich* — poet şi dramaturg german (1759—1805) 43, 81, 86, 102, 104, 113, 114, 118, 119, 123, 126, 138, 140, 170, 189, 197, 219, 238, 255, 259, 291, 297, 301, 322, 346, 363, 376, 407, 418
Schleiermacher, *Friedrich Daniel Ernst* — teolog protestant şi filozof german (1768—1834) 132
Schopenhauer, *Arthur* — filozof idealist german (1788—1860) 275
Schubert, *Franz* — compozitor austriac (1797—1828) 46

Scipio Africanul, *Publius Cornelius Scipio* — om politic și comandant militar roman (c. 235—183 î.e.n.) 248
Scott, *sir Walter* — romancier și poet romantic scoțian de limbă engleză (1771—1832) 30, 144, 153, 291, 347
Sébastiani de la Porta, *Horatiu* — mareșal al Franței (1772—1851) 240, 241
Semiramida — regină mitică a Babilonului 168
Seneca, *Lucius Annaeus* — filozof, scriitor și om de stat roman (c. 4 î.e.n. — 65 e.n.) 37, 44, 122, 138, 155, 183, 245, 255, 257, 281, 292, 322, 328, 349, 371, 401, 408, 412
Seneca, *Marcus Annaeus* — supranumit *Retorul*, scriitor latin, tatăl filozofului Seneca (c. 55 î.e.n. — c. 41 e.n.) 260
Seume, *Johann Gottfried* — scriitor și publicist german de orientare democratică (1763—1810) 416
Shakespeare, *William* — cel mai mare dramaturg și poet al Renașterii engleze (1564—1616) 26, 29, 43, 51, 64, 78, 94, 119, 125, 130, 131, 145, 161, 166, 177, 178, 179, 182, 188, 204, 215, 221, 224, 230, 237, 262, 263, 271, 319, 358, 383, 384, 386, 387, 389, 403, 417, 418
Shaw, *George Bernard* — mare dramaturg englez de origine irlandeză (1856—1950) 48, 216, 231, 237, 282, 307, 334
Shelley, *Percy Bysshe* — poet englez (1792—1822) 153, 332
Sienkiewicz, *Henryk* — prozator polonez (1846—1916) 344
Sigismund I de Luxemburg — rege al Ungariei (1387—1437) rege (1410—1437) și împărat al Imperiului german (1433—1437) 56
Sinon — fiul lui Aesimus și văr al lui Odysseus, pe care l-a însoțit în războiul troian 18
Smith, *Adam* — economist englez, unul dintre fondatorii economiei clasice (1723—1790) 223
Socrate — filozof idealist grec (469—399 î.e.n.) 97, 192, 358, 364, 419
Sofocle — poet tragic grec (497 — c. 405 î.e.n.) 138, 343, 385, 386
Solomon — fiul și succesorul lui David, rege al statului iudaic (970—930 î.e.n.) 83, 115, 179, 210, 216, 265, 284, 420
Solon — legiuitor atenian, unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei antice (c. 640 — c. 558 î.e.n.) 74, 97
Sotades — poet grec (sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al III-lea î.e.n.) 120
Spinoza, *Baruch* — latinizat *Benedict*, filozof materialist olandez (1632—1677) 377
Staël, *Anne Louis Germaine de* — cunoscută sub numele de *Madame de Staël*, scriitoare franceză (1766—1817) 78, 194
Stancu, *Zaharia* — scriitor român (n. 1902) 356
Steinbeck, *John Ernst* — scriitor nord-american (n. 1902) 152
Stendhal — pseudonimul lui *Marie Henri Beyle*, scriitor francez (1783—1842) 95
Stradivarius, *Antonio* — renumit constructor de instrumente cu coarde (c. 1644—1737) 254
Strophius — rege al Focidei, fiul lui Crissus și al Antipathiei 308
Sturdza-Bulandra, *Lucia* — actriță română (1873—1961) 143, 166, 175, 346, 380
Suetoniu, *Caius Suetonius Tranquillus* — scriitor și istoric roman (c. 70—c. 140) 21, 27, 46, 118, 154, 168, 283, 335, 405, 410, 415
Sulpicius Longus — tribun consular al Romei (secolul al IV-lea î.e.n.) 404
Swift, *Jonathan* — prozator și poet englez iluminist (1667—1745) 52, 221

Ș

Șalom Alehem — scriitor evreu (1859—1916) 227
Șeherezada — personaj din „O mie și una de nopți" 303
Șincai, *Gheorghe* — istoric și filolog român iluminist din Transilvania (1754—1816) 308
Ștefan cel Mare — domn al Moldovei (1457—1504) 63, 209
Ștefăniță Lupu — domn al Moldovei, fiu al lui Vasile Lupu (1659—1661) 210

t

Tacit, *Publius Cornelius Tacitus* — istoric și om politic roman (c. 55—c. 120) 112, 113, 198, 245, 247, 303, 370, 395
Talleyrand-Périgord, *Charles Maurice de* — diplomat francez (1754—1838) 76, 84, 194, 226
Tantal — în mitologia greacă, rege al Lidiei 81
Tarquinius Superbus — ultimul rege al Romei (534—509 î.e.n.) 292
Tarlé, *Evgheni Viktorovici* — istoric sovietic (1875—1955) 84
Tarpeia — fiica unui comandant roman 208
Tartarin din Tarascon — eroul romanului de aventuri al lui Alphonse Daudet 381
Tartuffe — personaj din comedia cu același nume de Molière 307
Tasso, *Torquato* — mare poet italian (1544—1595) 168
Tatius — rege legendar al sabinilor 208
Telemah — în „Odiseea", fiul lui Ulise și al Penelopei 262
Tell, *Wilhelm* — erou legendar al luptei elvețienilor împotriva jugului Habsburgilor austrieci în secolul al XIV-lea 104, 253, 407

Temistocle — conducător politic și militar al Atenei antice (c. 525—c. 460 î.e.n.) 230, 260
Teodorescu, *G. Dem.* — publicist și folclorist român (1849—1900) 48
Terențiu, *Publius Terentius Afer* — poet comic latin (190—159 î.e.n.) 31, 93, 106, 117, 160, 183, 243, 281, 296, 328, 343, 364, 370, 383 407, 410
Tertulian, *Quintus Septimius Florens Tertullianus* — teolog creștin roman (c. 160—220) 95
Teseu — în mitologia greacă, rege legendar al Atenei, fiul lui Egeu 157, 158, 320, 330
Thales din Milet — filozof și matematician grec (c. 625—550 î.e.n.) 74, 97
Themis — în mitologia greacă, zeița dreptății 91, 256, 279
Thetis — divinitate marină; din unirea lui Thetis cu Peleus s-a născut Achilles 57, 252
Thierry, *Augustin* — istoric francez (1795—1856) 22
Thiers, *Adolphe* — om de stat și istoric francez (1797—1877) 35, 233
Thoas — în mitologia greacă, rege în Tauris 133, 218
Thomas, *Antoine-Léonard* — om de litere francez (1732—1785) 311
Tintoretto, *Jacopo Robusti* — pictor italian (1518—1594) 249, 308
Tipătescu — personaj din comedia „O scrisoare pierdută" de I.L. Caragiale 150
Titus, *Titus Flavius Vespasianus* — împărat roman (79—81) 19, 48, 73, 118, 420
Tirso de Molina — pe numele adevărat *Gabriel Téllez*, dramaturg și poet spaniol (1583—1648) 123
Titus Livius — istoric roman (59 î.e.n. — c. 16 e.n.) 163, 174, 339, 404
Tizian, *Tiziano Vecellio* — pictor italian (1477—1576) 130, 332
Tolstoi, *Lev Nikolaevici* — celebru scriitor rus (1828—1910) 56, 59, 64, 135, 233, 333, 343
Toma d'Aquino — teolog și filozof medieval, cel mai de seamă reprezentant al scolasticii catolice (1225—1274) 30, 385
Topîrceanu, *George* — poet român (1886—1937) 118, 174, 229, 297, 317, 354, 381, 393
Trahanache — personaj din comedia „O scrisoare pierdută" de I.L. Caragiale 46, 244, 371
Trivulzio, *Jean-Jacques* — mareșal al Franței (1448—1518) 77, 390
Troilus — cel mai mic dintre fii regelui Priam și ai Hecubei. A fost ucis de către Ahile în timpul războiului troian, 418
Trumbull, *Jonathan* — guvernator al statului Connecticut (secolul al XVIII-lea) 53
Tucidide — istoric și om politic atenian (c. 460 î.e.n. — c. 396 î.e.n.) 232
Turgheniev, *Ivan Sergheevici* — scriitor rus (1818—1883) 80, 102—173, 206, 209, 250, 270
Turnus — fiul lui Daunus și al Veniliei și rege al vulturilor 296
Twain, *Mark* — pseudonimul lui *Samuel Langhorne Clemens*, scriitor nord-american (1835—1910) 22, 307
Tybalt — personaj din piesa „Romeo și Julieta" de Shakespeare 263

U

Uhland, *Ludwig* — poet și istoric literar german (1782—1862) 119
Ulise (**Ulyxes** sau **Ulysses**) — denumirea latină a eroului grec Odysseus care a participat la războiul troian 34, 39, 59, 84, 205, 224, 262, 301, 326
Ulpianus, *Domitius* — jurisconsult roman (secolul al III-lea) 184

V

Valère — personaj din comedia „Avarul" de Molière 192
Valentinian II — împărat roman (375—392) 372
Valerius Maximus — istoric latin contemporan cu Tiberiu, al doilea împărat roman (prima jumătate a secolului I e.n.) 168
Van Dyck, *Anthonius* — pictor și gravor flamand (1599—1641) 130, 387
Varus, *Publius Quintillius* — general roman, guvernator al provinciei romane Germania (m. 9 e.n.) 294, 405
Vasile Lupu — domn al Moldovei (1634—1653) 297
Vasili Ivanovici — personaj din „Părinți și copii" de Turgheniev 70
Vauvenargues, *Luc de Clapiers* — moralist francez (1715—1747) 235, 275, 321
Vegețiu, *Flavius Vegetius Renatus* — scriitor latin (secolul al IV-lea e.n.) 372
Venus — străveche divinitate italică a primăverii și a forțelor vegetative, protectoarea grădinilor 317, 370, 400
Verdi, *Giuseppe* — mare compozitor italian (1813—1901) 221
Vergiliu, *Publius Vergilius Maro* — cel mai mare poet latin (70—19 î.e.n.) 17, 18, 34, 38, 43, 45, 65, 95, 116, 118, 135, 139, 146, 153,

156, 162, 170, 181, 188, 201, 220, 221, 230, 248, 252, 257, 259, 261, 281, 285, 291, 296, 297, 305, 309, 320, 343, 367, 368, 377, 385, 390, 391, 397, 400, 406, 412
Verne, *Jules* — scriitor francez (1828—1905) 221
Veronese — pe numele adevărat *Paolo Caliari*, pictor italian (1528—1588) 249
Vespasian, *Titus Flavius Vespasianus* — împărat roman (69—79) 48, 107, 290
Vianu, *Tudor* — estetician, istoric literar și scriitor român (1897—1964) 94, 177, 371
Vigny, *Alfred de* — scriitor francez (1797—1863) 393
Villemain, *François* — critic literar și om politic francez (1790—1870) 393
Villon, *François* — poet francez (1431—1463) 32, 312
Vlahuță, *Alexandru* — scriitor român (1858—1919) 22, 42, 142, 152, 210, 267, 280, 294, 320, 325
Voltaire — pseudonim al lui *François-Marie Arouet*, mare gînditor și scriitor iluminist francez (1694—1778) 45, 73, 87, 112, 113, 125, 139, 141, 145, 149, 153, 191, 226, 234, 241, 255, 256, 266, 296, 305, 329, 332, 334, 368, 387, 388, 408

W

Wagner, *Richard* — mare compozitor, dramaturg, dirijor, teoretician al artei și eseist german 66, 302
Waldis, *Burchard* — scriitor german (c. 1490—1557) 104
Wallenstein, *Albrecht von* — general și om politic, originar din Cehia (1583—1634) 138, 297
Washington, *George* — general și om de stat american (1732—1799) 52, 82
Weisse, *Christian-Felix* — literat german (1726—1804) 270
Wells, *Herbert-George* — prozator, istoric și sociolog englez (1866—1946) 221
Whitman, *Walt* — poet american (1819—1892) 383
Wieland, *Cristoph Martin* — scriitor german (1733—1813) 111, 132, 387
Wilde, *Oscar* — scriitor englez (1856—1900) 113, 175
Winterhalter, *François-Xavier* — pictor german (1806—1873) 122
Witt, *Cornelius de* — om politic olandez (1625—1672) 206
Wordsworth, *William* — poet englez (1770—1850) 165

X

Xantipa — soția lui Socrate, cunoscută pentru firea ei gîlcevitoare 419
Xenofon — istoric grec (c. 430—c. 355 î.e.n.) 250
Xenopol, *Alexandru* — istoric, sociolog, economist și filozof român (1847—1920) 135, 298
Xerxes — rege al perșilor (485—465 î.e.n.) 225, 419

Y

Yorick — personaj din piesa „Hamlet" de Shakespeare; era bufonul regelui Danemarcei 26
Young, *Edward* — poet preromantic englez (1683—1765) 226

Z

Zamfirescu, *George-Mihail* — scriitor român (1898—1939) 123
Zamoyski, *Jan* — om politic polon (1542—1605) 233
Zanne, *Iuliu A.* — folclorist român (1855—1924) 74, 145, 285, 381
Zendrini, *Bernardino*, — specialist italian în hidraulică (1679—1747) 327
Zenon din Citium — filozof grec, întemeietorul școlii stoice (c. 336—264 î.e.n.) 26, 30
Zeus — în mitologia greacă, stăpînul suprem al oamenilor și al zeilor 69, 81, 272, 373
Zoe — personaj din piesa „O scrisoare pierdută" de I.L. Caragiale 17
Zorrilla y Moral — poet și dramaturg spaniol (1817—1893) 123
Zuccaro, *Federigo* — pictor italian (1542—1609) 382